

ธรรมบทเทศนา

เล่ม ๑

สมเด็จพระพุทธปาโมกข์ (ปาโมกข์ ปาโมกข์ปาโมกข์)

วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์

กรุงเทพมหานคร

ธรรมบทาเทศนา เล่ม ๑

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (ฮาด ฮาสนามหาเถระ)

วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์

ISBN 978-974-7539-31-8

พิมพ์ครั้งแรก : มกราคม ๒๕๕๕

จำนวนพิมพ์ : ๒,๐๐๐ เล่ม

จัดพิมพ์โดย : พระครูวรปัญญาคุณ

วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ คณะ ๒๕

เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๐๐

โทร. ๐ ๒๒๒๒ ๒๙๗๙, ๐๙๖ ๘๙๘ ๖๘๓๖

พิมพ์ที่ : บริษัท ธนาเพรส จำกัด

๔๘/๒๖-๓๑ ซ.จุฬา ๒ (ปัจจุบัน จุฬา ๗)

ถ.บรรทัดทอง แขวงวังใหม่ เขตปทุมวัน

กรุงเทพฯ ๑๐๓๓๐

โทร. ๐-๒๒๑๕-๖๓๗๖ โทรสาร ๐-๒๒๑๕-๐๐๓๘

คำปรารภ

พระพุทธนิพนธคาถา คือพระพุทธพจน์ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ มีเนื้อหาสาระสั้นบ้าง ยาวบ้าง ส่วนใหญ่จะตรัสเป็นธรรมภาษิต โดยมีได้ทรงระบุถึงชื่อบุคคลและสถานที่หรือเวลา เช่นพระพุทธพจน์ส่วนใหญ่ที่ทรงแสดงไว้ จึงเป็นเรื่องยากที่จะเข้าใจความหมายของพระพุทธนิพนธคาถาที่ตรัสไว้เป็นธรรมภาษิตนั้น

ธรรมบท เป็นพระพุทธพจน์อีกส่วนหนึ่งที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ เป็นพระพุทธนิพนธคาถา มีเนื้อหาสาระเป็นธรรมภาษิตล้วน ๆ พระสังคีติกาจารย์ได้ตรวจชำระแล้วจัดเนื้อหาสาระของธรรมบทแบ่งออกเป็นวรรค จากวรรคแบ่งออกเป็นเรื่อง ๆ แต่ละวรรคมีจำนวนเรื่องไม่เท่ากัน คืออย่างน้อยมี ๘ เรื่อง อย่างมากมี ๔๐ เรื่อง รวมสรุปแล้วมี ๒๖ วรรค ๓๐๕ เรื่อง ๔๒๓ คาถา แล้วประมวลไว้เป็นส่วนหนึ่งในพระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย เล่มที่ ๒๕ ซึ่งประกอบด้วยขุททกปาฐะ อัมมบท อุทาน อิติวุตตกะ และสุตตนิบาต

ต่อมา**พระพุทธโฆสาจารย์**ผู้เป็นพระอรรถกถาจารย์นามอุโฆษ ชาวอินเดีย (ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๐) ซึ่งมีความรู้แตกฉานในภาษาบาลีพระไตรปิฎก ได้รจนา**อัมมปัทฏฐกถา**เป็นภาษาบาลี เพื่ออธิบายขยายความพระพุทธนิพนธคาถา ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้เป็นธรรมภาษิต โดยผูกเค้าโครงเรื่องประกอบแต่ละเรื่อง มีเนื้อหาสาระสั้นบ้าง ยาวบ้าง นอกจากจะยกหลักธรรมเข้ามาเสริมแต่ละเรื่องได้อย่างผสมกลมกลืนแล้ว

ยังกล่าวถึงบุคคลทั้งที่เป็นพระภิกษุ และอุบาสกอุบาสิกา เวลาและสถานที่
เข้ามาประกอบแต่ละเรื่อง ทำให้มองเห็นเป็นภาพพจน์ได้ชัดเจนว่า
พระพุทธเจ้าตรัสพระพุทธนิพนธคาถานั้น ๆ แก่ใคร เวลาใด ที่ไหน
พร้อมทั้งอธิบายความหมายของหลักธรรมที่มีอยู่ไว้ในคาถาแต่ละคาถา
และมีการประเมินผลเป็นบทสรุปไว้ด้วยว่า พระภิกษุหรืออุบาสกและ
อุบาสิกาที่ได้ฟังพระพุทธนิพนธคาถานั้น ๆ แล้วได้รับผลานิสงส์ตาม
กระแสพระธรรมเทศนานั้นอย่างไรบ้าง

ธัมมปัทฏฐกถา ได้รับการยกย่องว่าเป็นวรรณคดีภาษาบาลีที่มี
ความสมบูรณ์ครบถ้วนด้วยอรรถรสทั้งในด้านการผูกเค้าโครงเรื่อง การยก
หลักธรรมเข้ามาเสริมทั้งในส่วนที่เป็นคติโลกและคติธรรม การอธิบาย
หลักธรรม การนำบุคคล เวลาและสถานที่ เข้ามาประกอบเรื่อง และ
ความสละสลวยในการใช้ภาษาทุกอย่างดูสอดคล้องและผสมกลมกลืนกัน
ชนิดยากที่นักปราชญ์ทางภาษาบาลีรุ่นต่อมาจะจินตนาการได้เช่นนี้

เหล่านี้คือความลึกซึ้งอันเป็นเสน่ห์ของธัมมปัทฏฐกถา ที่นอกจาก
คณะสงฆ์จะกำหนดให้เป็นหลักสูตรหนังสือเรียนสำหรับพระภิกษุสามเณร
ในชั้นบาลีประโยค ๑-๒ เปรียญธรรม ๓ - ๔ - ๕ และ ๖ ประโยคแล้ว
พระภิกษุสามเณรโดยทั่วไป และพุทธศาสนิกชนทุกหมู่เหล่า ที่สนใจ
ศึกษาหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ยังนิยมอ่าน ฟัง และนำไปอ้างอิง
ประกอบการเขียนหนังสือ การเทศนา และการบรรยายธรรม ตลอดถึง
วงสนทนาธรรมมากที่สุดกว่าคัมภีร์อรรถกถาเรื่องอื่น ๆ อีกด้วย

เมื่อ พ.ศ.๒๕๐๕ **เจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธมาจารย์** (อาศภ-
มหาเถร) อดีตอธิบดีสงฆ์วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ใต้จนาธรรมบท
เทศนาเป็นภาษาไทย สำนวนเทศนาโวหาร เพื่ออธิบายธัมมปทัฏฐกถา
ต่อจากที่พระพุทธโฆสาจารย์ได้รจนาไว้ แม้สภาพแวดล้อมจะไม่เอื้ออำนวย
แต่ก็ถือช่วงโอกาสนั้นพลิกผันรจนาขึ้นจนสำเร็จ (รวมทั้งแปลและเรียบเรียง
คัมภีร์วิสุทธิมรรค) ถึงแม้จะหาคัมภีร์และเอกสารหลักฐานประกอบการ
ค้นคว้าได้ยากอย่างยิ่ง แต่สิ่งเหล่านี้ก็มีได้เป็นปัญหาหรืออุปสรรคต่อความ
เป็นบัณฑิตหรือความเป็นปราชญ์ของเจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธมาจารย์ ที่จะทำให้ท่าน
ล้มเลิกความตั้งใจที่จะรจนาธรรมบทเทศนาแต่อย่างใดทั้งสิ้น

ตรงกันข้ามเจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธมาจารย์ กลับรจนาธรรมบทเทศนาได้
อย่างไรเพราะสละสลวย ทั้งในส่วนของการใช้ภาษา การพรรณนาเนื้อเรื่อง
การอธิบายเนื้อเรื่อง และหลักธรรมในแต่ละเรื่องให้เป็นปรมัตถนัย
ได้อย่างผสมกลมกลืนกับหลักวิชาการสมัยใหม่ และเหตุการณ์ของโลก
ในปัจจุบันนี้ได้เป็นอย่างดีดังเช่นเรื่อง **“พราหมณ์ซื้ออัครกัณฑ์ตะ”**
ซึ่งแสวงหาที่พึ่งให้แก่ตนเองและคณะศิษยานุศิษย์ในทางที่ผิดจนกระทั่ง
ได้มาพบกับพระพุทธเจ้า และได้ฟังคำสอนที่ถูกต้องว่า พระรัตนตรัยคือ
ที่พึ่งอันเกษมสูงสุด และจะทำให้หลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้อย่างแท้จริง
ซึ่งเจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธมาจารย์ ได้อธิบายขยายความส่วนนี้ว่า การจะเข้าถึง
พระรัตนตรัยจนกระทั่งสามารถหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้อย่างแท้จริงนั้น
ทุกคนจะต้องเริ่มต้นด้วยการสมาทานรักษาศีล แล้วเจริญสมถกัมมัฏฐาน

ต่อเนื่องไปจนถึงการเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานเท่านั้น อื่นนอกจากนี้มีใช้ช่องทางที่จะเข้าถึงพระรัตนตรัยแท้จริงและไม่อาจหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้แต่อย่างใดเลย

เจ้าประคุณสมเด็จพระเจ้าสุริยวงศาธิบดีเจ้าพระยาแสนภูพานเมืองเชียงทอง ได้รจนาธรรมบทเทศนาเป็นสำนวนเทศนาโวหารครบทั้ง ๓๐๕ เรื่อง บางเรื่องมีเนื้อหาสาระยาว ท่านก็จะแบ่งออกเป็นหลายกัณฑ์ เพื่อเป็นการอนุเคราะห์แก่พระภิกษุสงฆ์ที่อยู่จำพรรษา ณ วัดในชนบท ซึ่งไม่ถนัดที่จะแสดงธรรมเป็นเทศนาโวหารได้ ก็จะได้อ่านธรรมบทเทศนานี้ให้อุบาสกและอุบาสิกาที่ไปสมათานรักษาศีลอุโบสถประจำทุกวันพระได้ฟังธรรม เพื่อเป็นเครื่องประดับสติปัญญาและเป็นพื้นฐานให้เกิดกุศลจิตอยากจะทำเจริญสมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐานต่อไป แต่น่าเสียดายต้นฉบับที่เจ้าประคุณสมเด็จพระเจ้าสุริยวงศาธิบดีเจ้าพระยาแสนภูพานเมืองเชียงทองได้สูญหายไปเป็นส่วนมาก คงค้นพบได้เพียง ๖๖ กัณฑ์ ที่ท่านรจนาประกอบเรื่องได้เพียง ๕๑ เรื่องเท่านั้น เมื่อรจนาจบแต่ละกัณฑ์ก็บันทึก วัน - เดือน - ปี และเวลาไว้ ในการตีพิมพ์ครั้งนี้ ได้นำต้นฉบับที่ท่านเขียนด้วยลายมือมาถ่ายลงตีพิมพ์ เป็นตัวอย่าง ๑ กัณฑ์

อาตมภาพมีความดำริที่จะตีพิมพ์ธรรมบทเทศนาทั้ง ๖๖ กัณฑ์นี้ เป็นรูปเล่มอยู่เสมอ ๆ แต่ก็มีเหตุทำให้ความดำรินี้ยังคงเป็นเพียงความดำริเท่านั้น ต่อเมื่อกัลยาณมิตรคือ อาจารย์แสวง อุดมศรี ได้กระตุ้นเตือนและเร่งเร้าเป็นระยะ ๆ ว่า “ถ้าหลวงพี่ไม่ตีพิมพ์ธรรมบทเทศนาเป็นรูปเล่มออกเผยแพร่ ก็คงไม่มีใครสามารถดำเนินการตีพิมพ์ได้อย่างแน่นอน เมื่อ

กาลเวลาผ่านไปนานเข้าก็อาจทำให้ต้นฉบับธรรมบทเทศนาอันทรงคุณค่า
ที่เหลืออยู่ ซึ่งเป็นกระดาษที่เขียนด้วยลายมือนี้ กรอบหรือฉีกขาด และ
เลื่อนสูญหายไปได้ ทั้งที่มีกำลังและสติปัญญาพอดำเนินการตีพิมพ์ได้
แต่ไม่ดำเนินการตีพิมพ์เป็นรูปเล่มออกมาเผยแพร่ แล้วจะมานั่งเสียดาย
และเสียดใจในภายหลังไม่ได้” จึงขออนุโมทนาในกุศลจิตของกัลยาณมิตร
ท่านนี้ไว้

การตีพิมพ์ธรรมบทเทศนา ที่มีเนื้อหามากกว่า ๑,๐๐๐ หน้า
จึงได้แบ่งตีพิมพ์ออกเป็น ๒ เล่ม เพื่อสะดวกต่อการหยิบขึ้นมาอ่าน หรือ
นำติดตัวไปในสถานที่ต่าง ๆ สำหรับงานตีพิมพ์ธรรมบทเทศนาสำเร็จ
ลุล่วงด้วยดี ด้วยอาศัยกุศลจิตของอุบาสิกา ๒ ท่าน ได้ช่วยจัดพิมพ์
ต้นฉบับพร้อมทั้งตรวจทานให้ถูกต้อง คือ คุณอุดมพร (หมู) ธีรสุทธิ
และการจัดรูปเล่มได้อย่างประณีตสวยงาม คือ คุณลักษณะพัสูกานต์ (หญิง)
สุขพินิจ ส่วนทุนทรัพย์ซึ่งเป็นค่าใช้จ่ายในการตีพิมพ์นั้น เป็นทุน
ทรัพย์ที่ได้รวบรวมสะสมไว้ ที่เหลือจากการตีพิมพ์คัมภีร์วิสุทธิมรรค
ฉบับที่เจ้าประคุณสมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาสภมหาเถร) ได้แปลและ
เรียบเรียงไว้ และจากทุนทรัพย์ที่สาธุชนร่วมบริจาคอีกส่วนหนึ่ง

ขอน้อมรำลึกอนุสสติคุณ และน้อมถวายกุศลและคุณงามความดี
ที่จะพึงเกิดมีจากการตีพิมพ์ธรรมบทเทศนา นี้ แต่เจ้าประคุณสมเด็จพระ
พุฒาจารย์ (อาสภมหาเถร) ผู้รจนา ขออนุโมทนาแด่ทุกท่านที่มีกุศล
เจตนาช่วยให้ การตีพิมพ์ธรรมบทเทศนา นี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี และด้วย

อำนาจจิตอันเป็นกุศลธรรมวิद्याทานนี้ ขอจงเป็นพลวปัจจัยส่งเสริม
ให้ทุกท่านพ้นจากทุกข์ภัยพิบัติอุบัติวันตรายทุกประการ และได้เจริญ
ธรรมกรรมฐานจนถึงความประสพสุขเกษมศานต์ทั้งในภพนี้และภพหน้า
ตราบเข้าสู่อมตมหานิพพานด้วยเทอญ.

จิรั ทิฏฐตุ โลกสฺมี สมฺมาสมฺพุทฺธสาสน์

ขอพระพุทธศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

จงดำรงอยู่ในโลกสืบกาลนาน

(พระครูวรปัญญาคุณ)

มหาสังฆมมโชติกธชะ

วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎ์ คณะ ๒๕

เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๐๐

โทร. ๐-๒๒๒๒ ๒๙๗๙, ๐๙๖-๙๙๙ ๖๙๓๖

สารบัญ

เล่ม ๑

คำปรารภ	[๑]
สารบัญ	[๗]
ลายมือต้นฉบับ	[๙]

อัปมาทวรรค ที่ ๒

เรื่องพระนางสามาวดี	กัณฑ์ที่ ๑	๑
เรื่องพระนางสามาวดี	กัณฑ์ที่ ๒	๒๑
เรื่องพระนางสามาวดี	กัณฑ์ที่ ๓	๔๑
เรื่องพระนางสามาวดี	กัณฑ์ที่ ๔	๖๑
เรื่องพระนางสามาวดี	กัณฑ์ที่ ๕	๘๓
เรื่องพระนางสามาวดี	กัณฑ์ที่ ๖	๑๐๓
เรื่องพระนางสามาวดี	กัณฑ์ที่ ๗	๑๒๓
เรื่องกุมภโฆสถกเศรษฐี		๑๔๑
เรื่องพระจุฬปั้นถกเถระ	กัณฑ์ที่ ๑	๑๕๙
เรื่องพระจุฬปั้นถกเถระ	กัณฑ์ที่ ๒	๑๗๕
เรื่องงานนักษัตรฤกษ์ของคนพาล		๑๙๓
เรื่องท้าวสักกเทวราช	กัณฑ์ที่ ๑	๒๐๗
เรื่องท้าวสักกเทวราช	กัณฑ์ที่ ๒	๒๒๕
เรื่องมหาอุบาลิกาวิสาขา	กัณฑ์ที่ ๑	๒๔๙
เรื่องมหาอุบาลิกาวิสาขา	กัณฑ์ที่ ๒	๒๖๕

เรื่องมหาอุบาสิกาวีสาขา กัณฑ์ที่ ๓	๒๘๑
เรื่องมหาอุบาสิกาวีสาขา กัณฑ์ที่ ๔	๒๘๗

ปิ่นทิววรรค ที่ ๖

เรื่องพระราชนิเวศน์	๓๑๕
เรื่องพระอัสสชิและพระปิ่นพสุกะ	๓๒๔
เรื่องพระฉนันทเถระ	๓๔๑
เรื่องพระมหากัปปินเถระ กัณฑ์ที่ ๑	๓๕๑
เรื่องพระมหากัปปินเถระ กัณฑ์ที่ ๒	๓๖๗
เรื่องบัณฑิตสามเณร กัณฑ์ที่ ๑	๓๘๗
เรื่องบัณฑิตสามเณร กัณฑ์ที่ ๒	๔๐๗
เรื่องพระลกุณฏกภัททิยเถระ	๔๒๔
เรื่องมารดานางกาณา	๔๔๑
เรื่องภิกษุ ๕๐๐ เรื่องที่ ๑	๔๕๗
เรื่องพระธรรมิกเถระ	๔๗๑
เรื่องภิกษุอาคันตุกะ	๔๘๓

อรหันตวรรค ที่ ๗

เรื่องปัญหาของหมอชิวก	๔๙๕
เรื่องพระมหากัสสปเถระ	๕๐๗
เรื่องพระเพ็ญฐีสเถระ	๕๒๑

พระธรรมเทศนาธรรมขุทฺตกถา
(๑) เรื่องพระทองสามองค์ [๑๕]
กัณฑ์ที่ ๑

นโม ตสฺส ภควโต อรหันโต สมมาสัมพุทธสฺส.

อุปลมาเท อมตฺยํ ปมาเท มรคฺคิน ยํ
อุปลมตฺตา น มลฺลนฺตี เย ยมตฺตา ยถา มตา.
เอตํ นิลฺลิตํ สจฺจา อุปลมาทมนฺนี ยนฺนํ
อุปลมาเท ปโมทมนฺตี อวิณํ ใดโร รธา.
เต ฉาปิเน สจฺจตฺตํ นิลฺลิตํ ทนฺนํ ยรฺกฺกม
ยฺนฺนํ สฺธา นินฺนํ ใดโร รธา อมตฺตํ รนฺนํ.

บัดนี้ เราจะนิพนธ์พระธรรมเทศนาเรื่องพระทองสามองค์ อันมีมา
ในคัมภีร์ธรรมขุทฺตกถา ปุทฺทกนิคม อุปลมาทกถาที่ ๖ และ
สูตรต้นฉบับขุทฺตก นัยว่าในคัมภีร์เรื่อง ๑๕ นี้ได้ใช้ศัพท์ว่าเป็น
มณฑุกลก สกนธมมเทศนามะ ๕ และขอเชิญท่านผู้รักธรรมปฏิบัติ
ซึ่งทั้งฉลาด และตั้งใจปฏิบัติพร้อมพระธรรมเทศนาโดยละเอียด
มนสิการว่าอันนี้ ที่ได้ใช้ศัพท์เป็นมณฑุกลก ย่อมเหตุที่ส่วน
ธรรมสกนธมะ สืบไปณบัดนี้ ดำเนินตามว่า—

สูตรว่า ในคัมภีร์ อุปลมตฺตํ นิลฺลิตํ รนฺนํ นิล-
ลิตํ นมฺลิตํ พระบรมโพธิสัตว์ อารยโศภิต เมฆอ ไกสีมี นิลลิตํ ยนฺนํ
พระอิริยาบถอยู่ ณ วัดในนิสิทธารามมณานิหาร ดังนี้ พระองค์ทรง
เสด็จพระธรรมเทศนาไปยังสำนักชิวทวาร โดยทรงปลงบาตรมาชิว-
ทวารคณเฑาะ ของพระคณิสสรซึ่งมีพระทองสามองค์ อยู่ในชิวทวาร
และขออุปัชฌาย์พระคณิสสรซึ่งมีพระทองสามองค์ อยู่ในชิวทวาร
ทองสามองค์นั้น อยู่ในชิวทวาร

ชื่อไม้หรือชื่อพรรณไม้โดยลำดับ ดังต่อไปนี้-

ข้อที่ ๓ อุลลทปมรรฐน อุลลทปมราช นาม - ในข้อนี้ทนาย
 นลธิ ๑๖ มีพระราชอยู่ ๒ พระองค์คือ พระเจ้าอิลลทปมรรฐน ทรงครอง
 ราชสมบัติอยู่ในแผ่นดินอิลลทปมรรฐน และพระเจ้าอิลลทปมรรฐน
 ทรงครองราชสมบัติอยู่ในแผ่นดินอิลลทปมรรฐน ทั้ง ๒ พระองค์
 ทรงเป็นพระสันตปาณิกนิกายแห่งอิลลทปมรรฐน ได้ทรงตั้งกษัตริย์
 ในสำนักแห่งพระอัครราชโอรสอัน ดินแดนอันมีพระอัครราชโอรส
 พระองค์หนึ่งตั้งอยู่ ณ เมืองอิลลทปมรรฐน ส่วนอีกทรงให้คนพระ
 เสด็จขึ้น แลเอาพระอัครราชโอรสในแผ่นดินนั้น แลเอาขึ้นของ
 แลเอาพระอัครราชโอรสชื่อไม้พระอัครราชโอรสแผ่นดินนั้น
 พระราชโอรส ๒ พระองค์นั้น ได้ทรงตั้งคนขึ้นในสมณ ทรงประ
 ทัณฑ์ ประทับชื่อ และทรงตั้งนามร่วมกัน ดินแดนที่ทอดพระ
 มนษนที่ เกิดอยู่ข้าง แก่งอยู่ข้าง ๓๒ ไปข้าง จึงทรงตั้งกษัตริย์
 - เมื่อคนจะไปสู่ปรโลกนั้น นานใด ๆ ก็จะมีคนตามไปตั้งชื่อไม้
 แลเอาชื่อที่ผู้ตั้งชื่อไว้ของคนที่ ก็นำชื่อมาไป, คนทอดหรือ
 ทั้งไปจนหมด, แลเอาคนขึ้นนั้นชื่ออะไรก็ได้กับการเป็นฆราวาส
 บอชหรือชื่อ - ดินแดนทั้ง ๒ พระองค์ก็มีคน ทรงมอบหมายพระ
 สมบัติให้แก่คนขึ้นชื่อพระอัครราชโอรส แลทรงมอบหมาย
 หน้าที่ออกไปประจำอยู่ ที่ประจักษ์เห็นกันแล้ว แลทรงตั้งกษัตริย์
 - แลทั้ง ๒ คนทรงสมบัติของตน ไม่ใช้ว่า ไม่สามารถจะหาเลี้ยงชีพได้หรือ
 มาของ, เมื่อเขาจะอยู่ในที่นั้นแล้ว ก็น่าเป็น เหมือนไม้ได้ของ
 ขึ้นเหนือ, เพราะฉะนั้น เขาจึงยกกันตั้งตนละหนึ่ง เขาก็
 ทั่วคนอยู่ มีเขาคนขึ้น สมบัติอยู่ มีเขาคนขึ้น แลตั้งทุก ๆ
 กิ่งแล้วในดินแดนนั้น จึงได้เอาพระอัครราชโอรส - พระอัครราช
 ๒ องค์ได้ทรงตั้งชื่อตามแผนการอันตั้งอยู่ชื่อว่า - ชื่อสมณะ
 อิลลทปมรรฐน จึงมีชื่อตั้งอยู่ของชื่อไม้หรือชื่อ ๑๖ แต่ทั้งนี้
 ไว้ที่ผู้ทรงของทั้ง สมบัติจึงตั้งในใจมีชื่อหรือชื่อของ
 แลจึงได้-

วิมลวาท มาต้งยอมีชัยจิตอยู่ต่อโลกตามวิมลวาท - เมื่อพรตบรรพ
สอง ได้ทรงตั้งจิตวางใจในกรรมอันดีอันหนึ่งแล้ว ต้งก็ให้ปฏิบัติตามแบบ
กรรมนั้น ต่อไปจนสิ้น

อตพรตพรต แดงที่ปักตาปลา - ในกาลที่เข่นล่องดลมา พระ
แดงที่ปักตาปลา ได้ตั้งใจจะมรรคพรตไว้ขบถัดเป็น เทพธาชาล
มีสักตออันอื่นใหม่ในเมื่อล่องดลมา แต่บัดนี้ พระอริสกลก็ปักตาปลา
เมื่อล่องดลมาแล้วได้แกวในไฟสัสมุญจน ก็ได้ทำบด - สนิมของพร
ล่องดลมา มรรคพรตไว้เสียพรต - ส่วนพระแดงที่ปักตาปลา ในขณะ
ที่ปักตาปลา ^{พระอริสกล} ขณะนั้นได้ ^{พระอริสกล} เห็น วิถีเทพลสมบัตของ ^{พระอริสกล} พระอริสกล
ดลมาตั้งขลุบกรรม ก็ได้ ^{พระอริสกล} เห็น การประพาศ ^{พระอริสกล} ดลมาแก่พร ^{พระอริสกล} ของ ^{พระอริสกล} ดลมา
ออกทรงตนบวชเป็นอันมา จึงทรงตั้ง - บัดนี้ แดงก็ไว้ใจ ^{พระอริสกล}
สนิมของพร - แล้วทรงเปลี่ยนไปเป็น อิตตพรตเป็น เป็นในเมื่อขลุบ
ผลของ เทนไปตั้งตั้งนักของพระอริสกลปักตาปลา มีผลทำพรตก็
อันอยู่ ^{พระอริสกล} จึงที่อัน ^{พระอริสกล} ลมดลมา ^{พระอริสกล} หนึ่ง ^{พระอริสกล} พระอริสกลปักตาปลา
ได้ตามขลุบผลของพร - ท่านมาจากใน - ขลุบผลของพร ^{พระอริสกล}
ดล - พระอริสกลปักตาปลา ^{พระอริสกล} ลมดลมา ^{พระอริสกล} ผลของพร ^{พระอริสกล} ในกาล ^{พระอริสกล} ก็
พระอริสกลปักตาปลา ^{พระอริสกล} นี้ ^{พระอริสกล} ของ ^{พระอริสกล} ดลมา ^{พระอริสกล} หนึ่ง ^{พระอริสกล} หรือ ^{พระอริสกล} หรือ ^{พระอริสกล} หรือ ^{พระอริสกล}
อยู่ต่อโลก ของวิมล - พระอริสกลปักตาปลา ^{พระอริสกล} ดลมา - สนิมของพร ^{พระอริสกล}
ดลมา ^{พระอริสกล} - ขลุบผลของพร ^{พระอริสกล} - สนิมของพร ^{พระอริสกล} ใน ^{พระอริสกล} ของ ^{พระอริสกล}
พระอริสกลปักตาปลา ^{พระอริสกล} - สนิมของพร ^{พระอริสกล} อยู่ ^{พระอริสกล} ที่ ^{พระอริสกล} เทน ^{พระอริสกล} ใน ^{พระอริสกล}
จินตวิมล ^{พระอริสกล} นี้ ^{พระอริสกล} ใน ^{พระอริสกล} วิมล ^{พระอริสกล} เทน ^{พระอริสกล} จิต ^{พระอริสกล} ล่อง ^{พระอริสกล} มรรคพรต ^{พระอริสกล} แล้ว ^{พระอริสกล} เป็น ^{พระอริสกล}
ขลุบผลของพร ^{พระอริสกล} - เป็น ^{พระอริสกล} ดลมา ^{พระอริสกล} หรือ ^{พระอริสกล} ของ ^{พระอริสกล} - พระอริสกลปักตาปลา
ดลมา ^{พระอริสกล} - เป็น ^{พระอริสกล} ดลมา ^{พระอริสกล} หรือ ^{พระอริสกล} - ขลุบผลของพร ^{พระอริสกล} นี้ ^{พระอริสกล} หรือ ^{พระอริสกล}
ดลมา ^{พระอริสกล} - ลม ^{พระอริสกล} ล่อง ^{พระอริสกล} ของ ^{พระอริสกล} พระอริสกลปักตาปลา ^{พระอริสกล} หรือ ^{พระอริสกล} - พระ
อริสกลปักตาปลา ^{พระอริสกล} ดลมา ^{พระอริสกล} - ท่าน ^{พระอริสกล} ไป ^{พระอริสกล} ขบ ^{พระอริสกล} ถัด ^{พระอริสกล} นี้ ^{พระอริสกล} ใน ^{พระอริสกล} - เทน ^{พระอริสกล}
หรือ ^{พระอริสกล} - พระอริสกลปักตาปลา ^{พระอริสกล} ลม ^{พระอริสกล} ไป ^{พระอริสกล} ขบ ^{พระอริสกล} ถัด ^{พระอริสกล} เป็น ^{พระอริสกล} เทน ^{พระอริสกล} มี ^{พระอริสกล}สัก ^{พระอริสกล}
อัน ^{พระอริสกล} อยู่ ^{พระอริสกล} ใน ^{พระอริสกล} เทน ^{พระอริสกล} ดลมา ^{พระอริสกล} ดลมา ^{พระอริสกล} หรือ ^{พระอริสกล} หรือ ^{พระอริสกล} หรือ ^{พระอริสกล} หรือ ^{พระอริสกล}

ไม่มีแล้ว ก็หนีออกจากที่นั้นมา. ได้ยินว่า การของอุทยานที่ตนขึ้นมานั้น
 แล้วจึงไปมีสมบัติตามแบบของตนนั้น. ขณะนั้นพระเจ้าพรหมทัตซึ่ง
 ทรงพระดำริว่า - เราควรจะขับไล่เขาให้หนีไปลงยอดเขา เขาจะ
 ขี้ตกหรือกลัวอื่น เราจึงทรงขับไล่เขาด้วยพระหัตถ์ และทรงขับไล่เขา
 ทำให้เขาขึ้นขึ้นหนีไป. ต่อมาพอเวลาที่พระเจ้าพรหมทัตจะเสด็จลง
 จากยอดเขาไป ลมลมพัดมาพัด ลมพัดมาพัด ก็เกิดปลุกปั่นขึ้น จึงมี
 ความกลัวของพระเจ้าพรหมทัต, มหันตมโหฬารได้ตั้งขึ้น จึงตั้งรวมอยู่ที่
 ที่นั้น, พระราชาท้าวซึ่งเคยทรงดำริอยู่ เราจึงในเวลานั้น เหมือน
 ทรงได้ภพแล้วแต่ก็ปลุกปั่นในหัว พระราชาท้าวเหล่านั้นก็ดีแล้ว
 เป็นเรื่องหนึ่ง คือมีได้ทรงขับไล่ตนลงยอดเขานี้แล้วอยู่, เราดังนี้
 แล้วจึงสู้รบกับ เราไปมาแห่งมหาสมุทร ตามที่นั้นมาแห่งอัน
 เพราะพระประสูติพระเจ้าโอรสของพระเจ้าพรหมทัต ได้มีเกิดมาในวัน
 เสวยกับนั้นนี้ก็แล้ว. พระนางซึ่งทรงถือเอาดุจดุจเหมือน
 ฤดูฤดูแห่งฤดูร้อน จึงทรงประสูติ พระราชาท้าวซึ่งทรงเคย
 พระโอรสว่า "อุเทน" ด้วยประการฉะนี้.

อุคคกชุปตบปฐกฐนิน ปโย ๓๒ ๑๒๓๔ ๑๒๓๔๕ ๑๒๓๔-
 ก็เกิดขึ้นที่พำนักอยู่ของพระอุคคกชุปตบปฐกฐนิน อยู่อยู่ที่นั้น
 ใกล้จากต้นโพธิ์ใหม่ ขึ้นมาไว้, ได้เขย่งเอาพระอุคคกชุปตบปฐก
 ขึ้น ถัดนั้นได้เขย่งเอาไม้ไปไว้ที่นั้น เพราะเขาเขาเขาเขาเขาเขา
 เพราะเขาเขาเขาเขา แต่ไปให้ได้นั้นใหม่ใหม่ ขึ้น มาเอากระดูก
 ของสัตว์ไว้ที่นั้น ขึ้นมาขึ้นแล้วมีมาทวย เราจึงได้มีขึ้นในวัน
 เพราะนั้นเป็น แล้วในวันนั้นแล้ว เราตอบก็ได้ไปให้ได้นั้นใหม่ใหม่
 ต่อมาจึงได้ขึ้นในวันนั้นแล้ว เพราะเขาเขาเขาเขาเขาเขาเขาเขา
 เพราะถูกอยู่ขึ้น ได้ขึ้นแล้วเพราะเราอยู่ขึ้นต้นไม้ นอนนอน
 ก็ได้ขึ้นในวันนั้นแล้ว ก็ตามว่า - ๑๒๓๔๕ ๑๒๓๔๕ - พระราชาท้าว
 ทรงตอบว่า - ๑๒๓๔๕ ๑๒๓๔๕ ๑๒๓๔๕ - เพราะเราตอบว่า - ๑๒๓๔๕
 ๑๒๓๔๕ - พระราชาท้าวทรงตอบว่า - เราหนีไปหนีไปหนีไปหนีไปหนีไป

ທະໂຍໂທດກຸບເສຍແກ່ - ພະອຸດທະກິນິທິ ທິເປັນຂັ້ນ ທຸກຄົນກໍເຈັບ
ຈຸດໝາຍອ່ຳຍ້ອນອາຍຸຊາຍຸກໍ່ - ພະເກີນຳຮູບຈາກພູກຮຸກຈັກປັບມາໂຍ
ທະໂຍໂທດກໍມີຂັ້ນ ສູງໄປໄດ້ຢ່າງອ່ຳອຸ່ນອ່ຳ ພະປັດຈາກພູກຮຸກຈັກທູດ
ກັບມາໂຍໂທດກໍ - ພະອຸດທະເຊິ່ງ ຈຸນລະ ຫຼື ພະສັກ - ບໍ່ໄດ້ມາເຊິ່ງກໍ່ໂລກຊັບ
ແກຣີ ກິນາະ ຈື່ງມີສູ່ ອາທະຍາດຊາຍສື່ງຂາດໄປສູ່ທຸກເທດຍິດສາທະນີ ເພື່ອ
ພະປັດຈາກພູກຮຸກ ເພາະໄປໂຍທະຍາດທຸກມີນິ ສູງເພີ່ມ ແກຣີ ກິນີ ພຸກ
ອາທະຍາດ ພະປັດຈາກພູກຮຸກ ພະປັດຕາໄປ ກິໃຈ ມາດຕາ ຈັດ
ປະກອບມີ ໄດ້ອັນດຳ ອາທະຍາດຊາຍສື່ງຂາດມາມີນິ ບັນເທົາທີ່ ສື່ງສາມ
ໄມ້ດຳໂກ ສ່ວນມີພູບປົກຫາລະມີນິ ໂດຍໄດ້ໄປບ່ອນເຊິ່ງ ຫ່ວງໄມ້
ອ່ຳອຸ່ນອ່ຳ ຈັດເຢງເຢງ ທະເຍວະ ບູລະ ທະດົກສັບອິ່ງ ສິ່ງໄດ້ກຸບທຸກ ລະ
ຮັກ ພະພູກຂອງດີ ສື່ງມີປະລິ ຫຼື ຕົວຕົວຮັ ມີຕາມໂຍກະ ມີຕາມໂຍກະ
ດຳສັກ ຄູ່ - ທັກຮັມເກີດ ພະພູກຂອງດີ ຂໍມີປະໂຫດ ດີ້ ມີພູບອ່ຳກິ່ນ
ເທຣັຍກັບຮູບອ່ຳ ມີນິເອດ, ພະທັກຮັມເກີດ ພະພູກຂອງດີ ທັກຮຸ່ນຈາກ
ດີ້ ຕົວຕົວຮັ ມີນິເອດ ເຢັດເຢັດ ມີນິເອດ - ມີນິ:

ອັດຕິ ໂສ: ກລໍ ກຄູາ - ສູງນິນ ພະກະຊາ ທີ່ມີນິ ສາມເນື້
ສື່ງສາມ ເປັນສັຕຣີທີ່ ໄມ້ດຳໂກມີນິ ດຳຍະ ທະແກຣີ ກິໄດ້ໄປບັ່ນ ທິດ
ບຸລະ ທະກິດ ຕັດ ຕາດຊັບທິນຸ ມີພະອາທະຍາດຊາຍສື່ງຂາດ ເພີ່ມ ທິດ
ໄດ້ເອດ ລະມີປະໂຫດ ເອັ່ງ ໄດ້ ທິດ ປະກອບມີ ເພື່ອ ທາຍຫາມີນິ ກະຮິບ
ທີ່ ຈິດ ສຸ ທະຍິດ ງ ສ່າຍ ຈະ ຄວບ ກາຍ ໄມ້ໄດ້ ໄດ້ ສິ່ງ ອັດຕິ ໂຍກະ ສ່ວນ
ສ່າຍ ທູດ ອາທະຍາດ ກິດັ່ງ ກໍ່ ຄຸບໄປ ທັກຮຸກ ທັກສິ່ງ ສື່ງ ຄວບ
ໄດ້ - ສິ່ງ ອັດຕິ ໂຍກະ ຈັດ ຕາດຊັບ ທິນຸ ສິ່ງໄດ້
ທາມຸ ຫຼື ສາກ ທະຍາ, ຕາມກະ- ກະນິ ໄມ້ສາກ ທະຍາ ລະ ສ່າຍ ອັດ
ໄປ ທິດ ມີ ນິ ຕາມ ສິ ສື່ງ ອັດຕິ ໂຍກະ ຈັດ ຕາດຊັບ ທິນຸ ສິ່ງໄດ້
ກະນິ ໄມ້ສາກ ທະຍາ ກິນ ພະປັດຈາກພູກຮຸກຈັກ, ໃນ ສາກ ທະ
ຍາ ມີນິ ຕັກ ອ່ຳ ອ່ຳ ບຸລະ ທະ ທິນຸ ສິ ສື່ງ ໄມ້ ສາກ ທະ ຈິນ ກິໄດ້
ສູງ ຈິ ໄດ້ ຕັກ ອ່ຳ ທູດ ທິນຸ ລະ ອ່ຳ ມີ ທິນຸ ທະ ທິນ ທິນ ດັດ
ເອັງ ຕ ປະກອບ ສິ່ງ ດັດ ຕັດ ສິ ຕັດ ອ ດັດ ຕັດ ຂອງ ອ ດັດ ຕັດ ຂອງ
ດັດ ຕັດ ມາ ທິນຸ ອ ດັດ ຕັດ ທະ ທິນຸ ອ ດັດ ຕັດ ທະ ທິນຸ ອ ດັດ ຕັດ ທະ ທິນຸ ອ

ธรรมบทเทศนา

เรื่อง พระนางสามาวดี

กัณฑ์ ที่ ๑

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

อปฺปมาโท อมตฺปทํ	ปมาโท มจฺจุโน ปทํ
อปฺปมตฺตา น มียนฺติ	เย ปมตฺตา ยถา มตา.
เอตํ วิเสสโต ฅตฺวา	อปฺปมาทมฺหิ ปญฺหิตา
อปฺปมาโท ปโมทนต์	อริยานํ โคจเรตฺตา.
เต ฅมายิโน สาทตฺติกา	นิจจํ ทพฺพปรกฺกมา
ผุสนต์ิ ธีรา นพฺพานํ	โยคกฺเขมํ อนุตฺตรนต์ิ.

บัดนี้ จะวิไลขานพระธรรมเทศนาเรื่องพระนางสามาวดี อันมีมา
ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ชุททกนิกาย อัมปมาทวรรคที่ ๒ แห่ง
สุตตันตปิฎก นับเป็นลำดับเรื่องที่ ๑๕ เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วน
ธรรมเทศนามัย และขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลาย จงตั้งใจ

ลำดับรับฟังพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลบุญณฤธิ์ส่วนธรรมสวนมัยสืบไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

สตถา โกสุมพี อุปนิสฺสาย โฆสิตาราเม วิหรนฺโต - สมัยหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดาทรงอาศัยเมืองโกสุมพี เสด็จประทับพระอิริยาบถอยู่ ณ วัดโฆสิตารามมหาวิหาร ครั้งนั้น พระองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดภิกษุทั้งหลาย โดยทรงปรารภความฉิบหายตายโหง ของสตรีพระสนมห้าร้อย มีพระนางสามาวดีเป็นหัวหน้า และของหมู่พระญาติของพระนางมาคันทิยาห้าร้อย อันมีพระนางมาคันทิยานั้นเป็นหัวหน้า ให้เป็นอุปบัติเหตุ ซึ่งมีเรื่องพรรณนาโดยลำดับ ดังต่อไปนี้

อดีต อลฺลกปฺปฏฺฐเจ อลฺลกปฺปราชานาม - ในอดีตกาลปางหลัง ยังมีพระราชอาอยู่ ๒ พระองค์ คือ พระเจ้าอัลลกัปปะ ทรงครองราชสมบัติอยู่ในแคว้นแคว้นอัลลกัปปะ และพระเจ้าเวฏฐทีปกะ ทรงครองราชสมบัติอยู่ในแคว้นแคว้นเวฏฐทีปกะ ทั้ง ๒ พระองค์ ทรงเป็นพระสหายกันมาแต่ยังทรงพระเยาว์ ได้ทรงศึกษาศิลปศาสตร์ในสำนักแห่งพระอาจารย์เดียวกัน ครั้นเมื่อพระราชบิดาของแต่ละพระองค์เสด็จสู่สวรรคตครลไปแล้ว ต่างก็ทรงให้ยกพระเศวตฉัตรขึ้นเสวยราชสมบัติเป็นพระราชอาในแคว้นแคว้นแดนดินของแต่ละพระองค์ ซึ่งมีพระราชอาณาเขตแคว้นแคว้นละ ๑๐ โยชน์เท่ากัน

พระราชอาทั้งสองพระองค์นั้น ได้ทรงมีโอกาสได้พบกันเสมอประทับยืนประทับนั่งและทรงบรรทมร่วมกัน ครั้นได้ทอดพระเนตรเห็นมหาชนที่เกิดอยู่บ้าง แก่อยู่บ้าง ตายไปบ้าง จึงทรงปรึกษากันว่า “เมื่อคนจะไปสู่ปรโลกนั้น หาใคร ๆ ที่จะติดตามไปด้วยยอมไม่มี แม่โดยที่สุตสรีระร่างกายของตนแท้ ๆ ก็ไม่ตามไป คนทอดทิ้งสิ่งทั้งปวงไปหมด เราจะมาพากันห่วงใยอะไรกับการเป็นฆราวาส บวชเสียดีกว่า”

เรื่อง พระนางสามาวดี

ครั้นแล้วทั้งสองพระองค์ก็ทรงมอบถวายพระราชสมบัติให้แก่พระมเหสีและพระราชโอรส แล้วทรงผนวชเป็นฤๅษี หนีออกไปประทับอยู่ที่ประเทศป่าหิมพานต์ แล้วทรงปรึกษากันว่า “เราทั้งสองละราชสมบัติบวช ไม่ใช่ว่าไม่สามารถจะหาเลี้ยงชีพได้แล้วมาบวช เมื่อเราจะอยู่ในที่แห่งเดียวกัน ก็จะเป็นเหมือนไม่ได้บวชนั้นเทียว เพราะฉะนั้น เราจักแยกกันอยู่คนละแห่ง ท่านจงอยู่ที่ภูเขาลูกนั้น ผมจักอยู่ที่ภูเขาลูกนี้ แต่ว่าทุก ๆ กี่เดือนในวันอุโบสถ จึงค่อยมาพบกันครั้งหนึ่ง”

พระดาบสทั้งสององค์ ได้ทรงดำริวางแผนการณกันต่อไปอีกว่า “ถึงแม้ว่าการคลุกคลีกันจักมิได้มีด้วยอุบายอย่างนี้แล้วก็ดี แต่ท่านพึงจุดไฟไว้ที่ภูเขาของท่าน ผมก็จักจุดไฟไว้ที่ภูเขาของผม เราจักได้รู้กันว่าเราต่างยังมีชีวิตอยู่ด้วยสัญญาณไฟนั้น” เมื่อพระดาบสทั้งสองได้ทรงดำริวางแผนการณกันดังนั้นแล้ว ต่างก็ได้ปฏิบัติตามแผนการณนั้น ด้วยประการฉะนี้

อถาปรภาค เวฐฐที่ปกตาสโส - ในกาลภายหลังต่อมา พระเวฐฐที่ปกตาส ได้ถึงแก่มรณภาพแล้วไปบังเกิดเป็นเทพราชาผู้มีศักดิ์กาอันยิ่งใหญ่ในเมืองสวรรค์ แต่นั้นฝ่ายพระอัลลกับปดาบส เมื่อถึงกึ่งเดือนไม่ได้เห็นไฟสัญญาณ ก็ได้ทราบข่าวว่า “สหายของเราถึงแก่มรณภาพไปเสียแล้ว”

ส่วนพระเวฐฐที่ปกเทพราชา ในขณะที่ได้ทรงบังเกิดบนสวรรค์นั้นเทียว ได้ทอดพระเนตรเห็นสิริเทพสมบัติของพระองค์ จึงใคร่ครวญถึงบุญกรรม ก็ได้ทอดพระเนตรเห็นการประพฤติความเพียรของพระองค์ ตั้งแต่ออกทรงผนวชเป็นต้นมา จึงทรงดำริว่า “บัดนี้ เราจักไปเยี่ยมพระสหายของเรา” แล้วทรงเปลี่ยนแปลงอตตภาพนั้น เป็นเหมือนบุรุษหลงทาง เดินไปสู่สำนักของพระอัลลกับปดาบสนั้น นมัสการแล้วก็ยืนอยู่ในที่อันสมควรข้างหนึ่ง

ขณะนั้น พระอัลลกะปตดาบส์ได้ถามบุรุษหลงทางว่า “ท่านมาจากไหน”

บุรุษหลงทางเรียนตอบว่า “พระผู้เป็นเจ้าของฉันเป็นผู้เจริญ ฉันเป็นบุรุษหลงทางมาแต่ไกลมาก ก็พระผู้เป็นเจ้าของฉัน อยู่นี่องค์เดียวเท่านั้นหรือหรือว่ามีใคร ๆ แม้อันอยู่ด้วย ขอรับฉัน”

พระอัลลกะปตดาบส์ตอบว่า “สหายของเราเมื่ออยู่คนเดียว”

บุรุษหลงทางเรียนถามว่า “สหายนั้นอยู่ไหน ขอรับฉัน”

พระอัลลกะปตดาบส์ตอบว่า “สหายของเราอยู่ที่ภูเขาลูกโน้น แต่ในวันอุโบสถนี้ ไม่เห็นจุดไฟ เขาคงจักถึงมรณภาพเสียแล้วเป็นแน่”

บุรุษหลงทางเรียนว่า “เป็นอย่างนั้นหรือ ขอรับฉัน”

พระอัลลกะปตดาบส์ตอบว่า “เป็นจริงอย่างนั้นแหละคุณ”

บุรุษหลงทางจึงเรียนแจ้งความจริงว่า “ผมคือพระสหายของพระผู้เป็นเจ้าของฉัน ขอรับ”

พระอัลลกะปตดาบส์ถามว่า “ท่านไปบังเกิด ณ ที่ไหน”

เทพราชาเรียนว่า “พระคุณเจ้าผู้เจริญ ฉันไปบังเกิดเป็นเทพราชาผู้มีศักดิ์อันยิ่งใหญ่ในเทวโลก ด้วยตั้งใจจักเยี่ยมพระผู้เป็นเจ้าของฉัน จึงได้มาอีก เมื่อพระผู้เป็นเจ้าของฉัน อยู่นี่ มีอันตรายอะไร ๆ เบียดเบียนบ้างไหม ขอรับ”

พระอัลลกะปตดาบส์ตอบว่า “มีบ้างท่าน อาตมาลำบากเพราะอาศัยข้างเป็นเหตุ”

เทพราชาเรียนถามว่า “ก็พวกข้างมันทำอะไรแก่พระผู้เป็นเจ้าของฉัน ขอรับ”

เรื่อง พระนางสามาวดี

พระอัครกัปปดาบสชี้แจงว่า “พวกช่างมันพากันมาถ่ายคูถใส่สถานที่ ๆ กวาดไว้เรียบร้อยแล้ว เอาเท้ากระทบดินคู้ขึ้นให้เป็นฝุ่น อาตมาคอยชนคูถไปทิ้ง คอยเกลี่ยฝุ่นให้ราบเรียบสม่ำเสมอ จึงยอมลำบากเพราะเหตุนี้”

เทพราชาเรียนถามว่า “ก็พระผู้เป็นเจ้าของประสงค์จะไม่ให้พวกช่างมารบกวนหรือ”

พระอัครกัปปดาบสตอบว่า “อาตมาประสงค์อย่างนั้นแหละ เจริญพร”

เทพราชาเรียนว่า “ถ้าเช่นนั้น ผมจักทำไมให้ช่างเหล่านั้นมา”

ครั้นแล้ว ได้ถวายพิณและมนต์สำหรับให้ช่างกลัวแก่ดาบส ก็แลเมื่อจะถวายได้แสดงสายพิณสามสายให้ดู ให้เรียนเอามนต์ ๓ บท แล้วแนะนำว่า “เมื่อพระผู้เป็นเจ้าของดีดพิณสายนี้ ร่ายมนต์บทนี้ ช่างทั้งหลายก็จะหนีไปไม่กล้าจะหันหน้ามามองดู เมื่อพระผู้เป็นเจ้าของดีดพิณสายนี้ ร่ายมนต์บทนี้ ช่างทั้งหลายจะหันหน้ามามองดูกลางหนีไปพลาง เมื่อพระผู้เป็นเจ้าของดีดพิณสายนี้ ร่ายมนต์บทนี้ ช่างที่เป็นนายโกลงจะน้อมหลังมาหา” ดังนี้แล้วสั่งว่า “เมื่อพระผู้เป็นเจ้าของใจอย่างใด ก็นิมนต์ทำอย่างนั้นเถิด”

เทพราชาครั้นแนะนำพระดาบสเรียบร้อยแล้วก็หันมัสการลากลับไป ส่วนพระดาบสร่ายมนต์บทที่จะทำช่างให้หนีไป ดีดพิณสายที่จะทำช่างให้หนีไป ให้ช่างทั้งหลายหนีไปแล้ว ก็อยู่ ณ ที่นั้นสืบมา ด้วยประการฉะนี้

ตสุมิ สมเย โกสมุพิยฺ ปฺรนุตโป นาม - กัสมัยฺนํ พระเจ้า
ปรันต์ปะได้เสวยราชสมบัติอยู่ในพระนครโกสุมพิ วันหนึ่ง พระองค์
พร้อมด้วยพระราชเทวีซึ่งกำลังทรงพระครรภ์ ประทับนั่งฟังแดดอ่อนอยู่

ที่พื้นกลางแจ้ง ส่วนพระราชเทวีทรงห่มผ้ากัมพลแดงมีราคาเรือนแสน อันเป็นพระภูษาทรงของพระราชชา ทรงนั่งสนทนากับพระราชชาอย่าง เพลิดเพลิน แล้วทรงถอดเอาแหวนพระธำมรงค์ซึ่งมีราคาเรือนแสนจาก นิ้วพระองค์สี่ของพระราชามาประดับที่นิ้วพระองค์สี่ของพระองค์

สมัยนั้น นกหัสดีลิงค์บินมาบนอากาศ มองเห็นพระราชเทวีซึ่ง ทรงผ้ากัมพลแดงแต่ไกล สำคัญว่าเป็นชินเนื้อ จึงกางปีกโฉบลงมา พระราชาทรงได้ยินเสียงโฉบลงมาของนกหัสดีลิงค์ ทรงตกพระทัยกลัว จึงเสด็จลুকเข้าไปภายในพระราชนิเวศน์ ส่วนพระราชเทวีเพราะทรงพระ ครรภ์แก่อย่างหนึ่ง เพราะทรงขลาดกลัวอย่างหนึ่ง จึงไม่ทรงสามารถ จะเสด็จเข้าไปได้โดยเร็ว ขณะนั้น นกหัสดีลิงค์โฉบลงมาถึงแล้วก็ข่ม เออพระราชเทวีให้ประทับนั่งอยู่ในกรงเล็บ แล้วก็บินขึ้นสู่อากาศเวหาสั นัยว่า นกจำพวกนี้ทรงไว้ซึ่งกำลังเท่ากับกำลังช้าง ๕ เชือก เพราะฉะนั้น มันจึงนำเอาสัตว์บินไปทางอากาศได้ ครั้นแล้วก็ไปจับตรงที่มันชอบใจ แล้วก็ฉีกกินเนื้อตามความต้องการ

ฝ่ายพระราชเทวีนั้น ขณะที่นกหัสดีลิงค์พาไปอยู่นั้น ก็ทรง หวาดกลัวต่อมรณภัยเป็นอันมาก แต่ทรงคิดได้ว่า “ถ้าเราจกักร้องขึ้น ธรรมดา เสียงของมนุษย์ย่อมเป็นที่สะดุ้งหวาดเสียวของจำพวกสัตว์เดี๋ยวจฉาน ทั้งหลาย เมื่อนกมันได้ยินเสียงของเราแล้ว มันก็จักปล่อยทิ้งเราเสีย เมื่อ เป็นเช่นนี้ เราพร้อมทั้งบุตรในครรภ์ก็จักถึงแก่ความมรณะ ก็เมื่อนกมัน จับ ณ ที่ใด แล้วเตรียมที่จะกินเรา เราจึงจกักร้องขึ้นทำให้มันหนีไป ณ ที่นั้น” พระนางทรงอดกลั้นไว้ได้ เพราะเหตุที่พระองค์ทรงเป็นบัณฑิต

ก็ในกาลครั้งนั้น ณ ประเทศปาหิมพานต์นั้น มีต้นไทรใหญ่อยู่ ณ ต้นหนึ่ง เจริญลำต้นขึ้นไปสูงสักเล็กน้อยแล้วก็แผ่กิ่งสาขาออกไปตั้งอยู่

มีลักษณะเหมือนดั่งมณฑป นกย่อนำเอาเหยื่อมีเนื้อเป็นต้นไปกิน ณ ที่
ต้นไทรใหญ่ นั้น เพราะฉะนั้น แม้พระราชเทวีนั้น ก็ถูกนกหัสดีลิงค์นำไป
ที่ต้นไทรใหญ่ นั้นเหมือนกัน มันวางพระนางลงไว้ที่ระหว่างคาบไม้ แล้ว
ก็มองดูทางที่บินมาได้ยินว่า การมองดูทางที่ตนบินมาแล้วนี้ เป็นธรรมดา
นิยมของนกเหล่านั้น

ขณะนั้น พระราชเทวีจึงพระดำริว่า “เราควรจะขับไล่นกให้หนี
ไป ณ บัดนี้” ทรงชูพระหัตถ์ทั้งสองขึ้น แล้วทรงปรบพระหัตถ์และทรง
ร้องขึ้นพร้อมกัน ทำให้นกนั้นบินหนีไป

ต่อมาพอเวลาที่พระอาทิตย์จะอัสดงตกดินลงไป ลมกรรมชวาด
คือลมเบ่งก็เกิดปั่นป่วนขึ้นในพระครรภ์ของพระราชเทวี มหาเมฆได้ตั้งขึ้น
ร้องคำรามอยู่ในทั่วทุกทิศ พระราชเทวีซึ่งเคยทรงดำรงอยู่แต่ในความสุข
เมื่อไม่ทรงได้แม่แต่คำปลอบโยนว่า พระแม่เจ้าอย่ากลัวเลย มีแต่ความ
ทุกข์เป็นเบื้องหน้า จึงมิได้ทรงบรรทมหลับตลอดคืนยังรุ่ง แต่ครั้นเมื่อ
ราตรีสว่าง ความหายไปแห่งมหาเมฆ ความขึ้นมาแห่งอรุณและการ
ประสูติพระราชโอรสของพระราชเทวี ได้บังเกิดมีขึ้นในเวลาเดียวกัน
นั้นเทียว เพราะเหตุที่ทรงถือเอาฤดูเมฆ ฤดูภูเขาและฤดูแห่งอรุณจึง
ทรงประสูติ พระราชเทวีจึงทรงถวายพระนามพระโอรสว่า “อุเทน” ด้วย
ประการฉะนี้

อุลลกปดาปสสุปิ โข ตโต อวิทุเร วสนภูจฺจํ โหติ - ก็แล
สถานที่พำนักอยู่ของพระอัลลกปดาบสนั้นอยู่ ณ ที่ไม่ห่างไกลจากต้นไทร
ใหญ่นั้นเท่าไรนัก โดยปกติพระอัลลกปดาบสนั้น ถ้าวันใดฝนตก ก็ไม่
เข้าป่าเพื่อแสวงหาผลไม้มารับประทาน เพราะกลัวหนาว แต่ไปที่
โคนต้นไทรใหญ่นั้น นำเอากระดูกของพวกสัตว์เนื้อที่กินแล้วมาทុบ
แล้วต้มดื่มกินรส เพราะฉะนั้น แม้ในวันนั้นแล พระดาบสก็ได้ไปที่โคน

ต้นไทรใหญ่ที่นั่นด้วยตั้งใจว่าจะนำเอากระดูกมาต้มดื่มกินเช่นเคย ขณะเมื่อ
เที่ยวหาเก็บกระดูกอยู่นั้น ได้ยินเสียงทากรอยู่บนต้นไม้ จึงแหงนขึ้นดู
ก็ได้เห็นพระราชเทวี จึงถามว่า “เธอเป็นอะไร”

พระราชเทวีทรงตอบว่า “ดิฉันเป็นมนุษย์ เจ้าข้า”

พระดาบสถามว่า “เธอมาอย่างไร”

พระราชเทวีทรงตอบว่า “นกหัสดีลิงค์นำดิฉันมา เจ้าข้า”

พระดาบสพูดว่า “เชิญลงมาซิ”

พระราชเทวีตรัสตอบว่า “พระผู้เป็นเจ้า ดิฉันกลัวความเจ็บป
ด้วยเชื้อชาติ”

พระดาบสถามว่า “เธอเป็นชาติอะไร”

พระราชเทวีตรัสตอบว่า “ดิฉันเป็นเชื้อชาติกษัตริย์ เจ้าข้า”

พระดาบสจึงบอกว่า “แม้ฉันก็เป็นเชื้อชาติกษัตริย์เหมือนกัน”

พระราชเทวีทรงรับสั่งว่า “ถ้าเช่นนั้น ขอเชิญท่านแสดงลวดลาย
ของกษัตริย์ให้ดิฉันดูที เจ้าข้า”

พระดาบสจึงได้แสดงลวดลายแห่งกษัตริย์ให้พระนางดู พระราช-
เทวีทรงเชื่อพระทัยแล้วจึงทรงรับสั่งว่า “ถ้าเช่นนั้น ขอเชิญท่านขึ้นมาช่วย
รับเอาโอรสของดิฉันลงไปด้วย เจ้าข้า”

พระดาบสทำทางขึ้นโดยข้างเบื้องหนึ่ง แล้วก็ขึ้นไปจะรับเอา
พระโอรส เมื่อพระราชเทวีทรงรับสั่งว่า อย่าให้พระหัตถ์ถูกตัวดิฉันหนา
เจ้าข้า” พระดาบสก็ประคองไม่ให้ถูกองค์พระนางเลย รับเอาพระโอรส
ลงมา ฝ่ายพระเทวีก็เสด็จตามลงมา

เรื่อง พระนางสามาวดี

ครั้นแล้วพระดาบสก็นำพระราชเทวีไปยังอาศรมบทของตน ไม่แตะต้องให้เสียศีลเลย ได้ประทับประคองเลี้ยงดูด้วยความกรุณา พระดาบสได้ไปหารวงผึ้งที่ไม่มีตัว ไปนำเอาข้าวสาลีที่เกิดเองมาต้มเป็นข้าวยาคุแล้วก็ถวายให้เสวยตลอดมา

เมื่อพระดาบสประทับประคองเลี้ยงดูมาโดยอาการอย่างนี้ ครั้นต่อมาภายหลัง พระราชเทวีจึงทรงพระดำริว่า “ทางที่มาแล้ว เราก็ไม่ทราบ ทางที่จะไปเราก็ไม่ทราบ แม้เหตุสักว่าความรู้จักมักคุ้นกับพระดาบสนี้เราก็มิได้มี ก็ถ้าหากว่าพระดาบสนี้จักทอดทิ้งเราทั้งสองไป ณ ที่ไหน ๆ เสีย เราแม้ทั้งสองก็จักต้องตายอยู่ ณ ที่นี้เองแหละ เราควรจะต้องทำอย่างใดอย่างหนึ่ง ทำลายศีลของพระดาบสนี้ แล้วทำอุบายที่พระดาบสจะปล่อยทิ้งเราไม่ได้เสีย”

ต่อมาพระราชเทวีทรงยั่วเข้าเร้าหลอกพระดาบสโดยแสดงการนุ่งน้อยห่มน้อยให้เห็น ทำให้พระดาบสถึงศีลวิบัติไป ตั้งแต่นั้นมา กษัตริย์แม่ทั้งสองพระองค์ก็ได้ทรงอยู่ร่วมกันด้วยความสมัครพระหฤทัย ด้วยประการฉะนี้

อถกทิวส์ ตาปโส นกขตตโยค อุลโลเกนโต - อยู่มาวันหนึ่ง พระดาบสแหงนดูดาวนักษัตรฤกษ์ เห็นดาวพระนักษัตรประจำองค์พระเจ้าปรีตปะเศร่าหมอง จึงทูลพระราชเทวีว่า “น้องหญิง พระเจ้าปรีตปะเศร่าหมองในกรุงโกสัมพี เสด็จสวรรคตเสียแล้ว”

พระราชเทวีทรงรับสั่งว่า “พระผู้เป็นเจ้า เจ้าขา เหตุไรท่านจึงรับสั่งอย่างนั้น หรือว่าท่านมีความอาฆาตกับพระเจ้าปรีตปะเศร่าหมอง”

พระดาบสทูลตอบว่า “เปล่า น้องหญิง แต่เราได้เห็นดาวพระฤกษ์ประจำองค์พระเจ้าปรีตปะเศร่าหมอง เราจึงได้กล่าวอย่างนั้น”

พระราชเทวีทรงทราบดังนั้น จึงทรงกันแสงใหญ่ ขณะนั้นพระดาบส
ทูลถามพระราชเทวีว่า “กันแสงทำไม น้องหญิง”

เมื่อพระราชเทวีตรัสบอกถึงเหตุที่พระเจ้าปรีดิปัตนะนั้นเป็นพระ
สวามีของพระนางแล้ว พระดาบสจึงกล่าวพลอบพระทัยว่า “อย่ากันแสง
ไปเลย น้องหญิง ขึ้นชื่อว่าความตายของสัตว์ผู้เกิดแล้ว ย่อมเป็นสิ่งที่
เที่ยงแท้แน่นอน”

พระราชเทวีรับสั่งตอบว่า “พระผู้เป็นเจ้า เจ้าข้า ดิฉันทราบอยู่”

พระดาบสจึงทูลว่า “ก็เมื่อทรงทราบอยู่เช่นนั้น จะกันแสงไป
ทำไมเล่า น้องหญิง”

พระราชเทวีรับสั่งว่า “พระโอรสของดิฉัน เป็นผู้สมควรที่จะได้
รับราชสมบัติสืบราชสันตติวงศ์ ถ้าเธอจักอยู่ในกรุงโกสัมพีนัน ก็จักต้อง
ให้ยกพระมหาเศวตฉัตรขึ้นครองราชสมบัติ แต่บัดนี้ พระโอรสของดิฉัน
เกิดความเสื่อมอย่างยิ่งใหญ่มากแล้วหนอ ดิฉันร้องไห้เพราะความเศร้าโศกดังนี้
พระผู้เป็นเจ้า เจ้าข้า”

พระดาบสเมื่อทราบพระประสงค์ของพระราชเทวีดังนั้น จึงทูล
ว่า “เอาเถอะ น้องหญิง น้องอย่าทรงคิดให้มากไปเลย ถ้าทรงประสงค์
ราชสมบัติให้พระโอรสดังนั้น ฉันทจรับอาสาทำให้พระโอรสได้ราชสมบัติ
ต่อไป”

ต่อมา พระดาบสก็ได้ถวายพิณและมนต์ที่ทำให้ช่างกล้วแก่พระ
อุเทนกุมารนั้น

ในกาลครั้งนั้น มีช่างหลายแสนเชือกมารวมกันอยู่ที่โคนต้นไทรย่อย
พระดาบสจึงแนะนำพระกุมารว่า “เมื่อช่างทั้งหลายยังมีได้มานั้นเทียว เธอ

เรื่อง พระนางสามาวดี

จึงขึ้นไปอยู่บนต้นไม้เสียก่อน ครั้นเมื่อช้างทั้งหลายมาแล้ว เธอจงร้ายมนต์
บทนี้ ดืดพิณสายนี้ ช้างทั้งหลายจะไม่กล้าหันกลับมามองดู จักหนีไป
ทั้งหมด ครั้นแล้ว เธอจงลงจากต้นไม้แล้วมาเสีย”

ฝ่ายพระกุมารก็ได้ทรงปฏิบัติตามที่พระดาบสแนะนำนั้นแล้วกลับมา
เรียนพฤติการณ์ให้พระดาบสทราบ

ต่อมาในวันที่สอง พระดาบสได้แนะนำพระกุมารอีกว่า “วันนี้
เธอจงร้ายมนต์บทนี้ ดืดพิณสายนี้ ช้างทั้งหลายจักกลับหันมามองดู
ช้างหลัง พลงพากันหนีไป แม้ในครั้งนั้นพระกุมารก็ได้ทรงปฏิบัติตาม
คำแนะนำเหมือนอย่างนั้น แล้วกลับมาเรียนพฤติการณ์ให้พระดาบสทราบ
ด้วยประการฉะนี้

อถสฺส มาตริ อามนุเตตฺวา - ครั้งนั้น พระดาบสเชิญพระมารดา
ของพระกุมารมาแล้ว ถวายแนะนำว่า “น้องหญิง เธอจงประทานคำสั่ง
แก่พระโอรสของเธอเสีย พระโอรสของเธอนั้น เมื่อเสด็จไปจากที่นี่แล้ว
ก็จักได้เสวยราชาสมบัติเป็นพระราชา”

ฝ่ายพระราชเทวี ทรงเชิญพระโอรสมาแล้ว รับสั่งว่า “พ่อมหา
จำเริญ เจ้าเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าปรีตปะในกรุงโกสัมพี นกหัสดีลิงค์
ได้นำเอาแม่มาพร้อมทั้งเจ้าซึ่งอยู่ในครรภ์” ดังนี้แล้ว ก็ทรงบอกรายนาม
ของมหาอำมาตย์ มีเสนาบดีเป็นต้น แล้วทรงแนะนำว่า “เมื่อคนทั้งหลาย
เขาไม่เชื่อ เจ้าจงแสดงผ้ากัมพลอันเป็นพระภูษาทรงของพระราชบิดานี้
และแหวนพระธำมรงค์อันเป็นเครื่องประดับของพระราชบิดานี้ให้ดู” ดังนี้
แล้วก็ทรงส่งพระกุมารไป

ฝ่ายพระกุมารทูลถามพระดาบสว่า “ต่อไปนี้หม่อมฉันจะต้อง
ทำอย่างไร”

พระดาบสทรงแนะนำพระกุมารว่า “เธอจงขึ้นนั่งบนกิ่งไม้กิ่งล่าง แล้วจงรำยมนต์บทนี้ ดิถีพิณสายนี้ ช้างเจ้าโขลงจักน้อมหลังเข้ามาให้เธอ แต่นั้น เธอจงขึ้นนั่งบนหลังช้างไปยังแวงแคว้นของพระบิดาแล้วยึดเอาราชสมบัติเถิด”

ส่วนพระกุมารถวายบังคมพระมารดาและพระดาบสแล้ว ก็ได้ทรงไปปฏิบัติตามที่พระดาบสแนะนำนั้น เมื่อช้างมาแล้ว ก็ขึ้นประทับนั่งบนหลังช้าง แล้วทรงกระซิบที่หูของพญาช้างนั้นว่า “เราเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าปรีดิ์เปาะในกรุงโกสัมพี ขอให้เจ้าจงพาไปยึดเอาราชสมบัติอันเป็นของแห่งพระราชบิดาให้แก่เราด้วยเถิด พญาช้าง”

พญาช้างนั้น ครั้นได้ฟังดังนั้น จึงร้องประกาศขึ้นด้วยเสียงช้างว่า “ขอให้ช้างทั้งหลายจงมารวมชุมนุมกันหลาย ๆ พัน” ช้างทั้งหลายก็ได้มาชุมนุมจำนวนหลายพัน

แต่นั้นพญาช้างได้ร้องประกาศขึ้นอีกว่า “ช้างแก่ ๆ จงพากันกลับไปเสียให้หมด” ช้างแก่ ๆ ทั้งหลายจึงพากันกลับไป

แต่นั้นพญาช้างจึงร้องประกาศขึ้นอีกว่า “พวกช้างรุ่น ๆ จงพากันกลับไปเสีย” แม้ช้างรุ่น ๆ ทั้งหลายก็พากันกลับไป

พระกุมารอันช้านักรบจำนวนหลายพันห้อมล้อมเป็นบริวารยศเสด็จไป ครั้นเสด็จถึงหมู่บ้านชายแดน ทรงประกาศว่า “เราเป็นพระราชโอรสของพระราชามหาชนทั้งหลายที่ปรารถนาอยากได้สมบัติจงมาไปกับเรา” แล้วทรงรวบรวมไพร่พลตั้งต้นแต่นั้น เสด็จไปล้อมพระนครไว้ แล้วทรงส่งสาส์นเข้าไปบอกว่า “ชาวพระนครทั้งหลาย จงให้ทำการรบ หรือจงให้ราชสมบัติแก่เรา”

ชาวพระนครทั้งหลายตอบสารันออกมาว่า “เรายังจักไม่ให้แม่
ทั้งสองสถาน เพราะว่าพระราชเทวีของเรากำลังทรงพระครรภ์แก่ ถูกรก
หัตถ์ลึงค์นำเอาไป เรายังไม่ทราบว่ พระราชเทวีนั้นยังทรงมีพระชนม์อยู่
หรือว่าเสด็จสวรรคตไปแล้ว เมื่อเรายังไม่ได้ทราบพฤติการณ์ของพระราช
เทวีของเราเพียงใด ก็จักยังไม่ให้การรบ และไม่ให้ราชสมบัติเพียงนั้น”

ได้ยินว่า ในกาลครั้งนั้น การครองราชสมบัตินั้น ได้มีโดยสืบต่อ
ตามเชื้อสาย แต่นั้น พระกุมารได้ทรงแจ้งเข้าไปว่า “เราเป็นพระราชโอรส
ของพระราชเทวีนั้น” พร้อมทั้งระบุรายนามของมหาอำมาตย์ มีเสนาบดี
เป็นต้น แม่เมื่อได้ทรงปฏิบัติอย่างนั้นแล้ว พวกชาวพระนครทั้งหลายก็
ยังไม่เชื่อ จึงได้ทรงแสดงผ้ากัมพลแดง และแหวนพระอัมรังคให้ดู

ฝ่ายชาวพระนครทั้งหลาย เมื่อได้เห็นผ้ากัมพลแดงและแหวน
พระอัมรังคนั้นแล้วก็จำได้ จึงพากันสิ้นความสงสัย แล้วเปิดประตู
พระนครรับพระกุมาร ครั้นแล้ว ก็ได้ทำการราชาภิเษกพระกุมารนั้นให้
ทรงดำรงอยู่ในมโหสิริราชสมบัติสืบมา

ตอนนี้นับเป็นเรื่องของพระเจ้าอุเทน ซึ่งเป็นเรื่องแรกก่อน ด้วย
ประการฉะนี้

อลลกปฺรฏฺฐเจ ปน ทฺพุกฺโข อุปฺปนฺเน - ก็แล เมื่อแฉ่นแฉ้วน
อัลลกัปปะเกิดทพุกโขภัย ข้าวแพงฝนแล้ง มีมนุษย์คนหนึ่งชื่อ โกตุหฺลิกะ
เมื่อไม่อาจที่จะเลี้ยงชีพอยู่ได้ในแฉ่นแฉ้วนอัลลกัปปะนั้น จึงพาลูกอ่อน
ชื่อกาปี และภริยาชื่อกาฬีไปด้วยตั้งใจว่า จักไปทำการเลี้ยงชีพอยู่ที่เมือง
โกธัมพี ตรีเตรียมเอาเสบียงแล้วก็ออกจากบ้านไป แต่บางอาจารย์ก็กล่าว
ว่า เขาเห็นมหาชนทั้งหลายตายอยู่ด้วยหิวาตโรค จึงได้ออกจากบ้าน
ไป ดังนี้ก็มี

สองสามีภริยานั้น เมื่อเดินทางไปเสปียงขาดมือลง ถูกความ
หิวโหยบีบคั้นเป็นกำลัง จนไม่สามารถที่จะพาเอาลูกอ่อนไปได้ ขณะนั้น
สามีจึงได้บอกกับภริยาว่า “น้อง เมื่อเราทั้งสองยังมีชีวิตอยู่ ก็จักได้บุตรอีก
เราทิ้งเด็กนี้แล้วไปกันแต่ลำพังเถอะ”

ก็ธรรมตามารดานั้นย่อมมีใจอ่อน เพราะฉะนั้น ภริยาจึงพูดกับ
สามีว่า “ดิฉันจักไม่อาจที่จะทิ้งลูกทั้งเป็น ๆ ได้”

สามีพูดว่า “เมื่อเป็นเช่นนี้ เราจะทำอย่างไรดี”

ภริยาตอบว่า “เราก็ต้องผลัดเปลี่ยนกันอุ้มลูกไปคนละวาระ”

สำหรับมารดา เมื่อถึงวาระของตน ก็ยกลูกขึ้นเหมือนกับยก
พวงดอกไม้ แล้วให้นอนแนบอกอุ้มไปด้วยสะเอว แล้วก็ให้แก่บิดตามวาระ

ส่วนบิดานั้น ครั้นถึงวาระที่ตนรับเอาลูกอุ้มไป ได้เกิดมีเวทนา
ขึ้นอย่างกล้าแข็งยิ่งกว่าความหิวเสียอีก เขาจึงพูดกับภริยาแล้ว ๆ เล่า ๆ
ว่า “น้อง เมื่อเราทั้งสองยังมีชีวิตอยู่ ก็จักได้ลูกอีก เราทิ้งลูกนี้เสียเถอะ”

ฝ่ายภริยานั้นห้ามแล้วห้ามอีก แล้วก็ไมยอมให้คำตอบ ส่วน
ลูกอ่อนเมื่อมารดาบิดาผลัดเปลี่ยนกันอุ้มไปตามวาระก็เกิดบอบช้ำ จึง
นอนหลับคามือบิดา บิดารู้ว่าลูกนอนหลับ จึงให้มารดาเดินไปก่อน
แล้วเอาลูกนอนไว้ภายใต้พุ่มไม้แห่งหนึ่ง แล้วก็เดินตามหลังภริยาไป

ฝ่ายมารดา กลับหลังมามองดูไม่เห็นลูก จึงถามสามีว่า “พี่ ลูก
ของฉันไปไหน”

สามีตอบว่า “ฉันเอาอนอนไว้บนพวงหญ้าไม้ภายใต้พุ่มไม้แห่งหนึ่ง”

ภริยาพูดว่า “พี่ อย่าทำให้ฉันฉิบหายเสียเลย ครั้นพรากจากลูก
แล้ว ฉันไม่อาจที่จะมีชีวิตอยู่ได้ต่อไป จงไปอุ้มเอาลูกของฉันมา” ครั้นแล้ว
ก็ทูปอกพวงร้องคร่ำครวญอยู่ไปมา

ที่นั่น สามีจึงกลับไปอุ้มเอาลูกมาให้ แต่ลูกอ่อนนั้นก็ได้มาถึง
แก่กรรมไปเสียภายในระหว่างทาง

นายโกตุหลิกะนั้น ได้ทิ้งบุตรของตนในฐานะถึงเช่นนี้ ด้วยผล
แห่งกรรมนั้น เขาจึงได้ถูกทอดทิ้งถึง ๗ ครั้ง ๗ หน ดังจะได้ปรากฏใน
ตอนต่อไป เพราะฉะนั้น ขึ้นชื่อว่าบาปกรรมนี้ ใคร ๆ ไม่ควรจะดูหมิ่น
ว่าเป็นสิ่งเล็กน้อย ด้วยประการฉะนี้

เต คจจนฺตา เอก โคपालกุล ปาปุณิสฺสุ - สองสามีภரியานั้น
เมื่อพากันเดินทางต่อไปก็ได้บรรลุถึงตระกูลนายโคบาล คือตระกูลคน
เลี้ยงโคตระกูลหนึ่ง บังเอิญวันนั้นเป็นวันงานมงคลทำขวัญแม่โคนมของ
นายโคบาลพอดี ที่บ้านของนายโคบาลนั้นมีพระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่ง
ไปฉันประจำอยู่เป็นนิจ นายโคบาลนั้นถวายภัตตาหารให้พระปัจเจกพุทธเจ้า
ฉันแล้ว ก็ได้ทำการมงคล ข้าวปายาสที่เตรียมไว้ในงานมีอยู่เป็นอันมาก
นายโคบาลเห็นสองสามีภரியานั้นมา จึงถามว่า “พวกเจ้ามาจากไหน”

ครั้นทราบพฤติการณ์ทั้งปวงของสองสามีภரியานั้นแล้ว เขาเป็น
กุลบุตรที่มีอัธยาศัยสุภาพอ่อนโยน จึงได้ทำความอนุเคราะห์แก่สอง
สามีภரியานั้น สั่งให้ข้าวปายาสกับเนยใสอย่างสมควรกัน

ฝ่ายภริยาพูดกับสามีว่า “พี่ เมื่อพี่ยังมีชีวิตอยู่ ก็ชื่อน้องมี
ชีวิตอยู่ พี่มีห้องพร้อมอาหารมานาน จงรับประทานเสียให้เพียงพอ”
ครั้นแล้วก็เอาเนยใสและเนยข้นมาวางไว้เฉพาะหน้าของสามี ส่วนตนเอง
รับประทานกับเนยใสอย่างเลว ๆ แต่เพียงเล็กน้อยเท่านั้น

ฝ่ายสามีกໍรับประทานเสียเป็นอันมาก เพราะเหตุที่หิวโหยมา
ตั้ง ๗-๘ วัน จึงไม่อาจที่จะยับยั้งความอยากอาหารไว้ได้

ส่วนนายโคบาลครั้งสั่งให้ข้าวปายาสแก่สองสามีภரியานั้นแล้ว
ตนเองจึงเตรียมที่จะรับประทาน นายโกตุหลิกะนั้นมองดูนายโคบาลอยู่

เห็นก่อนข้าวปายาสที่นายโคบาลคิดให้แม่สุนัขซึ่งนอนอยู่ภายใต้ตั่ง จึงคิดว่า “แม่สุนัขนี้มีบุญจริงหนอ มันได้อาหารเห็นปานนี้อยู่เป็นนิจ”

พอตกถึงกลางคืน นายโกตุหฺลิกะนั้นไม่สามารถจะให้ข้าวปายาสที่รับประทานไปเป็นอันมากนั้นย่อยได้ จึงได้ถึงแก่ภรรณลงแล้วไปบังเกิดในท้องของแม่สุนัขนั้น ด้วยประการฉะนี้

อถสฺส ภรียา สรียกิจจํ กตฺวา - ครั้นนั้น ภรียาของนายโกตุหฺลิกะ ครั้นทำการฌาปนกิจศพของสามีแล้ว ก็รับทำการจ้างอยู่ในบ้านของนายโคบาลนั้นนั่นแล ได้ข่าวสารมาทีหนึ่ง แล้วก็หุงใส่บาตรแด่พระปัจเจกพุทธเจ้าแล้วกล่าวคำปรารภว่า “ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ ขอผลทานนี้จงสำเร็จแก่ทาสของพระผู้เป็นเจ้าของข้าพเจ้าด้วยเถิด” แล้วคิดต่อไปว่า “เราควรจะอยู่ ณ ที่บ้านของนายโคบาลนี้แหละ พระผู้เป็นเจ้าของข้าพเจ้าที่บ้านนี้เป็นนิจ ไทยธรรมของเราจะมีหรือไม่มีก็ตาม แต่เราได้กราบไหว้ ได้ทำการไวยาวัจกรช่วยชวนชวาย ได้ทำจิตให้เลื่อมใสอยู่ทุก ๆ วัน ก็คงจักประสบบุญเป็นอันมาก” ครั้นแล้ว นางก็ได้รับทำการจ้างอยู่ในบ้านของนายโคบาลนั้น นั่นแล

ฝ่ายแม่สุนัขนั้น อยู่มาในเดือนที่ ๖ หรือเดือนที่ ๗ ก็ได้คลอดลูกโทนออกมาตัวหนึ่ง นายโคบาลได้ส่งให้เอาน้ำนมของแม่โคนมตัวหนึ่ง ให้แก่ลูกสุนัขนั้น อยู่มาไม่นานลูกสุนัขก็เจริญเติบโตขึ้น

ครั้งนั้น พระปัจเจกพุทธเจ้าเมื่อฉันภัณฑาตได้ให้ก้อนข้าวแก่ลูกสุนัขนั้นก้อนหนึ่งเป็นนิจ สุนัขนั้นอาศัยก้อนข้าวเป็นเหตุ จึงได้มีความรักในพระปัจเจกพุทธเจ้าเป็นอันมาก

ฝ่ายนายโคบาลย่อมไปยังที่บำรุงพระปัจเจกพุทธเจ้า วันหนึ่ง สองหนเสมอเป็นนิจ ก็แม้ขณะเดินทางไปได้เอาไม้ตีพุ่มไม้และพื้นดิน

ตรงที่มีสัตว์ร้ายในระหว่างทาง ทำเสียงให้ดังว่า “สุ สุ” ขึ้น ๓ ครั้ง ให้สัตว์ร้ายหนีไป แม้สุนัขก็ได้ไปด้วยกับนายโคบาลนั้น

โส เอกทิวส์ ปจฺเจกพุทฺธ อาท - อยู่มาวันหนึ่ง นายโคบาลได้กราบเรียนกับพระปัจเจกพุทธเจ้าว่า “ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ เมื่อใดเกล้ากระผมจักไม่มีโอกาสที่จะมาได้ เมื่อนั้น เกล้ากระผมจักส่งเจ้าสุนัขนี้มา ขอนิมนต์พระผู้เป็นเจ้าฟังมาตามสัญญาณที่เกล้ากระผมส่งสุนัขนี้มานั้นเถิด”

จำเดิมแต่นั้นมา ในวันที่ไม่มีโอกาส นายโคบาลก็ส่งสุนัขไปพร้อมกับสั่งว่า “พ่อ เจ้าจงไป จงนำพระผู้เป็นเจ้ามา” พอพูดคำเดียวเท่านั้น สุนัขก็วิ่งไปทันที ครั้นไปถึงตรงที่นายตีพุ่มไม้และตีพื้นดิน มันก็หอนขึ้น ๓ ครั้ง ครั้นรู้ว่าสัตว์ร้ายทั้งหลายหนีไปแล้วด้วยเสียงนั้นแล้ว จึงวิ่งต่อไป เมื่อไปถึงที่อยู่ของพระปัจเจกพุทธเจ้า ซึ่งท่านชำระล้างสรีระกายแต่เช้าแล้วเข้าไปนั่งอยู่ที่บรรณศาลา มันก็หอนขึ้น ๓ ครั้ง ที่ประตูบรรณศาลา ทำให้พระปัจเจกพุทธเจ้าทราบว่าคุณมา แล้วก็ไปนอนคอยอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง

เมื่อพระปัจเจกพุทธเจ้ากำหนดเวลาแล้วเดินออกไป มันก็หอนเดินไปข้างหน้า พระปัจเจกพุทธเจ้าเมื่อจะทดลองสุนัขดู จึงเดินแยกไปทางสายอื่นเป็นตอน ๆ ที่นั่นสุนัขก็ไปยืนขวางหน้าพระปัจเจกพุทธเจ้า หอนขึ้นแล้วนำท่านเข้าสู่ทางที่ถูกันนั้นเที่ยว อยู่มาวันหนึ่ง พระปัจเจกพุทธเจ้าเดินแยกไปสู่ทางสายอื่น แม้สุนัขไปยืนขวางหน้าห้ามไว้ก็ไม่กลับเอาเท้าบัตสุนัขแล้วก็เดินต่อไป สุนัขรู้ว่าพระปัจเจกพุทธเจ้าไม่กลับ ดังนั้นจึงคาบชายผ้าสบงแล้วดึงมาให้เข้าสู่ทางที่ถูกันนั้นเที่ยว สุนัขนั้นเกิดความรักอย่างแรงกล้าขึ้นในพระปัจเจกพุทธเจ้า โดยอาการอย่างนี้

โตโต อปรภาเค ปจเจกพุททสฺส จีวรํ ซีริ - ต่อมาภายหลังจากนั้น จีวรของพระปัจเจกพุทธเจ้าเก่าชำรุด นายโคบาลจึงได้ถวายผ้าสำหรับทำจีวร พระปัจเจกพุทธเจ้าจึงกล่าวกับนายโคบาลว่า “อุบาสก การทำจีวรโดยลำพังคนเดียวมัน เป็นสิ่งที่ทำได้ยาก อาตมาจักลาไปยั้งที่สะตวงแล้วจักขอแรงให้ช่วยทำจีวร”

นายโคบาลกราบเรียนว่า “ขอให้พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าทำ ณ ที่นี้เถิดขอรับ”

พระปัจเจกพุทธเจ้าตอบว่า “ณ ที่นี้ไม่สามารถที่จะทำได้ อุบาสก”

นายโคบาลกราบเรียนว่า “พระคุณเจ้า เจ้าข้า ถ้าเช่นนั้น พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าก็จงอย่าอยู่ข้างนอกนานนัก”

ขณะที่พระปัจเจกพุทธเจ้ากับนายโคบาลพูดกันนั้น สุนัขได้ยินฟังอยู่ด้วย พระปัจเจกพุทธเจ้าพูดกับนายโคบาลว่า “หยุดแค่นี้แหละ อุบาสก” ให้นายโคบาลกลับคืนแล้ว ก็เหาะขึ้นสู่อากาศเวหาส์ มุ่งหน้าไปสู่ภูเขาคันธมาทน์ เมื่อพระปัจเจกพุทธเจ้าเหาะไปโดยทางอากาศนั้น สุนัขเห็นแล้วก็ยिनฮอนตามอยู่ พอพระปัจเจกพุทธเจ้าลับสายตาไปก็ใจแตกตาย

ได้ยินว่า ธรรมดาสัตว์เดียรัจฉานนี่นั้น เป็นสัตว์ที่ชื่อตรงไม่คดโกง ส่วนมนุษย์ทั้งหลายนั้น ใจคิดไปอย่างหนึ่ง ปากพูดไปอย่างหนึ่ง ด้วยเหตุนี้ นายเปสสะบุตรนายควาญช้าง จึงได้กราบทูลสมเด็จพระพุทธองค์ ซึ่งมีปรากฏในคัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ว่า “ข้าแต่สมเด็จพระพุทธองค์ ชั้นบัญญัติก็คือมนุษย์ทั้งหลายนี้มัน รกรูรงันเกี่ยว ข้าแต่สมเด็จพระพุทธองค์ ชั้นบัญญัติก็คือสัตว์เดียรัจฉานทั้งหลายนี้มัน เปิดเผยมันเกี่ยว” ฉะนี้

อิติ โส กาลํ กตฺวา - สุนัขนั้น เพราะเหตุที่มันมีความเห็นที่ตรง เป็นสัตว์ที่ไม่คดโกงนั้น ครั้นตายแล้วก็ได้ไปบังเกิดบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ พิภพ มีนางเทพอัปสรพันหนึ่งเป็นบริวาร ได้เสวยสมบัติอันยิ่งใหญ่ ด้วย ประการฉะนี้

เมื่อเทพบุตรนั้นกระซิบที่ใกล้หูของใคร ๆ เสียงจะดังแผ่ไปได้ไกล ถึง ๑๖ โยชน์ ส่วนเสียงพุดธรรมดา ก็ดังแผ่กลับไปทั่วเทพนครทั้งสิ้น ซึ่ง กว้างใหญ่ถึง ๑๐ พันโยชน์ ด้วยเหตุนี้มันเที่ยว เทพบุตรนั้นจึงได้มีนามว่า **“โสมสเทวบุตร”**

ถามว่า : การที่โสมสเทวบุตรมีเสียงดังไปไกลนี้ เป็นอานิสงส์ ของอะไร

วิสัชนาว่า : เป็นอานิสงส์ของการเห่าหอนด้วยความรักใน พระปัจเจกพุทธเจ้า

โสมสเทวบุตรนั้น ดำรงอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นั้นไม่นานเท่าไร ก็ได้จุติไปจากเทวโลก จริงอยู่ เทวบุตรทั้งหลายย่อมจุติจากเทวโลก ด้วย เหตุ ๔ ประการ คือ ด้วยสิ้นอายุ ๑ ด้วยสิ้นบุญ ๑ ด้วยสิ้นอาหาร ๑ ด้วยความโกรธ ๑ ด้วยประการฉะนี้

ตตฺถ เยน พหุํ ปุณฺณกมฺมํ กตํ โหติ - ในเหตุแห่งจุติ ๔ ประการ นั้น เทวบุตรองค์ใด ได้ทำบุญไว้มาก เทวบุตรองค์นั้นไปบังเกิดในเทวโลก แล้ว ดำรงอยู่ในเทวโลกนั้นจนตลอดอายุแล้วก็ไปบังเกิดในเทวโลกชั้นสูง ๆ ขึ้นไป อย่างนี้ชื่อว่า **จุติด้วยสิ้นอายุ** เป็นประการที่หนึ่ง

เทวบุตรองค์ใด ได้ทำบุญไว้เพียงเล็กน้อย บุญของเทวบุตรนั้น ก็เป็นเสมือนข้าวเปลือก ๔-๕ ทะนาน ที่เอาไปใส่ไว้ในฉางหลวง ย่อม

สิ้นไปในระหว่างอายุนั้นเทียว เทวบุตรนั้น ก็ทำกาลกิริยาไปในระหว่าง
แห่งอายุนั้นแล อย่างนี้ชื่อว่า **จุดด้วยสิ้นบุญ** เป็นประการที่สอง

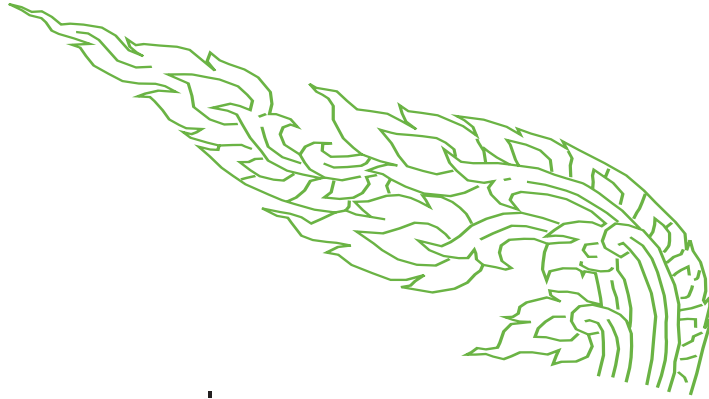
เทวบุตรแม้อีกพวกหนึ่ง มัวแต่บริโภคกามคุณทั้งหลาย ไม่ได้
บริโภคอาหารด้วยเปลอสติ ทำให้ร่างกายอิดโรย จึงทำกาลกิริยาไป
อย่างนี้ชื่อว่า **จุดด้วยสิ้นอาหาร** เป็นประการที่สาม

เทวบุตรแม้อีกพวกหนึ่ง อดกลั้นต่อสมบัติของเทวบุตรอื่นไม่ได้
โกรธขึ้นมาจึงทำกาลกิริยาไป อย่างนี้ชื่อว่า **จุดด้วยความโกรธ** เป็นประการ
ที่สี่ ด้วยประการฉะนี้

แสดงพระธรรมเทศนามาในเรื่องของพระนางสามาวดี ยังไม่สุดสิ้น
ระบิลความ แต่เป็นการสมควรแก่เวลา จึงขอยุติพระธรรมเทศนาลง คงไว้
แต่เพียงเท่านี้ **เอวัง** ก็มี ด้วยประการฉะนี้

๒๙ สิงหาคม ๒๕๐๕ เวลา ๑๖.๔๕ น.

เรื่อง พระนางสามาวดี

กัณฑ์ที่ ๒

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

อปฺปมาโท อมตฺปทํ	ปมาโท มจฺจุโน ปทํ
อปฺปมตฺตา น มียนฺติ	เย ปมตฺตา ยถา มตา.
เอตํ วิเสสโต ฌตฺวา	อปฺปมาทมฺหิ ปณฺทิตา
อปฺปมาโท ปโมทนต์	อริยานํ โคจเร รตา.
เต ฉายิโน สาทติกา	นิจฺจํ ทพฺพปรกฺกมา
มุสฺนติ ธีรา นิพฺพานํ	โยคกฺเขมํ อนุตฺตรนต์.

อนุสนธิพระธรรมเทศนา ณ บัดนี้ จะวิสันชาพระธรรมเทศนา เรื่องพระนางสามาวดี กัณฑ์ที่ ๒ ซึ่งอนุสนธิสืบเนื่องมาจากกัณฑ์ที่ ๑ ที่ได้วิสันชามาแล้ว เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วนธรรมเทศนามัย และขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลาย จงตั้งใจสดับตรับฟังพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลบุญยณฤธี ส่วนธรรมสวนมัยสืบไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

อภัย ปณ กามคุณ ปริภุชชโศ - ก็แหละ โฆสกเทวบุตรนี้
บริโภคมกคุณทั้งหลายอยู่อย่างเพลิดเพลินจนเปลอสดิ ไม่ได้บริโภค
อาหาร จึงได้จู้ติไปด้วยสิ้นอาหาร ก็แลครั้นจู้ติแล้ว ก็ได้ไปถือปฏิสนธิ
ในครรภ์ของหญิงนครโสภินีในพระนครโกสัมพีนั้นแล

ในวันทีลลอด หญิงโสภินีนั้นได้ถามสาวใช้ว่า “ทารกนั้นเป็นหญิง
หรือเป็นชาย”

เมื่อสาวใช้ตอบว่า “เป็นชาย เจ้าข้า” จึงสั่งให้สาวใช้เอาไปทิ้งว่า
“แม่มหาจำเริญ เจ้าจงเอาทารกนี้ใส่กระดัง แล้วจงเอาไปทิ้งเสียที่กอง
หยากเยื่อ”

เป็นธรรมดาหญิงนครโสภินีทั้งหลาย ย่อมเลี้ยงแต่ลูกหญิง ไม่
เลี้ยงลูกผู้ชาย เพราะว่าลูกหญิงย่อมสืบต่อเชื้อสายของพวกหญิงนคร
โสภินีเหล่านั้น

ก็ฝูงกาบ้าง ฝูงสุนัขบ้าง ไปจับและนั่งล้อมตอมทารกนั้นอยู่ แต่ด้วย
อาณิสสแห่งการเห่าหอนอันเกิดขึ้นด้วยความรักในพระปัจเจกพุทธเจ้า
ในชาติที่เขาเป็นสุนัขหรือสุนัขแม่กัดตัวหนึ่งจึงไม่อาจเข้าไปใกล้ทารกนั้น

ขณะนั้น ได้มีมนุษย์คนหนึ่ง เดินออกไปข้างนอกบ้าน เห็นกา
และสุนัขขมุนุ่มห้อมล้อมทารกนั้นอยู่ จึงเดินเข้าไปดูเพื่อรู้ว่านั้นคือ
อะไรกัน ครั้นได้เห็นทารกแล้ว ก็ได้เกิดความรักเหมือนบุตรว่า เราได้
บุตรแล้ว จึงได้รับเอาทารกนั้นไปยังเรือนของตน

พอตีในวันนั้น เศรษฐีชาวเมืองโกสัมพีไปพระราชวัง ได้พบ
ปุโรหิตอาจารย์ซึ่งกำลังกลับมาจากพระราชนิเวศน์ จึงเรียนถามว่า “เหตุการณ์
ของบ้านเมืองต่าง ๆ ว่าจะเป็นอย่างไร และวันนี้ท่านอาจารย์ได้ตรวจดู
ดาวนักษัตรฤกษ์ ดาวพระเคราะห์หรือเปล่า”

ปุโรหิตาจารย์ตอบว่า “เหตุการณ์อย่างอื่นไม่มีอะไร แต่ทารกที่
เกิดในพระนครนี้ในวันนี้จักได้เป็นเศรษฐีชั้นหัวหน้าในพระนครนี้”

ก็เวลานั้น ภริยาของเศรษฐีกำลังทรงครรภ์แก่อยู่ เพราะฉะนั้น
เศรษฐีจึงรีบส่งคนไปที่บ้านว่า “พอมหาจำเริญ เจ้าจงไปให้ทราบว่
ภริยาของฉันคลอดแล้วหรือยังไม่คลอด”

เศรษฐีได้ทราบว่า ภริยายังไม่คลอด จึงเข้าเฝ้าพระราชา ครั้น
เฝ้าเสร็จแล้วก็รีบไปบ้าน เรียกทาสีชื่อกาฬีมาพบ มอบทรัพย์ให้พันหนึ่ง
แล้วสั่งว่า “แม่มหาจำเริญ เจ้าจงไปสอดส่องดูในพระนครนี้ เอาทรัพย์
จำนวนพันหนึ่งไถ่เอาทารกที่คลอดในวันนี้มาให้ได้”

แม่กาฬีนั้น เทียวสอดส่องดูไป ครั้นไปถึงบ้านของคนทีเอาทารก
มานั้น จึงถามหญิงเจ้าของบ้านว่า “ทารกนี้คลอดเมื่อไร ชา”

เมื่อหญิงเจ้าของบ้านตอบว่า “คลอดวันนี้เอง แม่คุณ” จึงพูดว่า
“ขอให้ทารกนี้แก่ฉันเสียเถิด แม่นาย” ครั้นแล้วก็ให้ทรัพย์เริ่มต้นแต่หนึ่ง
กหาปณะ แล้วเพิ่มทวีมูลค่าขึ้นจนถึงพันกหาปณะจึงตกลง แล้วก็รับเอา
ทารกนั้นมามอบให้แก่เศรษฐี

ฝ่ายเศรษฐีได้คิดวางแผนการณ์ไว้ว่า “ถ้าลูกเราจักคลอดมา
เป็นหญิง เราก็จักจัดการแต่งทารกนั้นให้อยู่ครองเรือนกับธิดาของเรา
แล้วจักมอบให้ครองตำแหน่งเศรษฐีต่อไป แต่ถ้าลูกเราคลอดมาเป็นชาย
เราก็จักให้ฆ่าเธอเสีย” ครั้นแล้วให้รับเลี้ยงทารกนั้นไว้ในบ้านต่อมา ด้วย
ประการฉะนี้

อถสูส ภริยา กติปาหจฺเจยน ปุตฺตํ วิชยาธิ - ต่อมาเมื่อกาล
ล่วงไปสักเล็กน้อย ภริยาของเศรษฐีก็คลอดบุตรมาเป็นชาย เศรษฐีจึง

คิดอคติขึ้นว่า “เมื่อทารกคนนี้มีตัวอยู่ บุตรของเราจักได้ตำแหน่งเศรษฐี
อย่างแน่นอน เราจะควรให้นำทารกนี้ไปฆ่าเสียแต่บัดนี้นั้นเทียว”

ครั้นแล้วจึงเรียกแม่กาฬีมาแล้วแนะว่า “แม่มหาจำริญ เจ้าจงไป
เอาทารกนี้ไปให้นอนขวางไว้ตรงกลางประตูคอกในเวลาทีโคทั้งหลายจะ
ออกมาจากคอก โคทั้งหลายจักได้เหยียบมันให้ตายเสีย แต่เจ้าต้องรู้ว่า
โคเหยียบหรือไม่เหยียบมันเสียก่อนแล้วจึงมา”

แม่กาฬีไปแล้วพอขณะที่นายโคบาลเปิดประตูคอก ก็เอาทารกนั้น
ไปนอนขวางประตูไว้ตามที่เศรษฐีสั่งไว้ โคอุสกะหัวหน้าฝูง ในวันอื่น ๆ
ออกไปจากคอกภายหลังโคทั้งปวง แต่วันนั้นกลับออกไปก่อนเขาทั้งหมด
แล้วก็ไปยืนคร่อมทารกนั้นไว้ในระหว่างเท้าทั้ง ๔ แม่โคทั้งหลายจำนวน
หลายร้อยพากันยัดเหยียดเสียดสีซึ่งสีข้างทั้งสองของโคอุสกะออกไป

ฝ่ายนายโคบาลเห็นดังนั้น จึงคิดสงสัยว่า “โคอุสกะนี้ เมื่อก่อน
มันออกไปภายหลังโคทั้งปวง แต่วันนี้ออกไปก่อนเขาทั้งหมด แล้วไปยืน
นิ่งเฉยอยู่ที่ประตูคอก นั้นเพราะเหตุอะไรหนอ”

ครั้นไปดูก็เห็นทารกนอนอยู่ใต้ท้องโคอุสกะนั้น จึงได้ความรัก
เหมือนบุตร ดีใจว่าเราได้บุตร แล้วนำเอาทารกนั้นไปบ้านของตน ด้วย
ประการฉะนี้

กาฬี คนดูวา เสฏฐิณา ปุจฉิตา - ฝ่ายแม่กาฬีกลับไปแล้ว
ท่านเศรษฐีถามก็เล่าให้ฟังโดยตลอด แล้วท่านเศรษฐีสั่งว่า “เจ้าจงไป
เอาทรัพย์พันกหาปณะไปไถ่เอาทารกนั้นมาอีก” นางก็ได้เอาทรัพย์พัน
กหาปณะไปไถ่ นำเอาทารกมามอบให้ท่านเศรษฐีอีก

ต่อมาท่านเศรษฐีได้แนะนำแม่กาฬีอีกว่า “แม่กาฬี ในพระนครนี้
มีพวกชาวเกวียนถึง ๕๐๐ เล่ม เขาพากันลุกขึ้นออกไปค้าขายแต่เช้ามีดี

เจ้าจงนำเอาทารกนี้ไปให้นอนไว้ตรงที่ทางเกวียน โคทั้งหลายจักได้เหยียบมัน หรือมิฉะนั้น ล้อเกวียนก็จักได้ตัดตัวมันขาดไป และเจ้าต้องรู้พฤติกรรมของมันเสียก่อนจึงกลับมา” แม่กาฬีก็ได้นำเอาทารกนั้นไปให้นอนอยู่ที่ตรงทางเกวียนนั้นตั้งแต่เช้ามีด

ครั้งนั้น นายหัวหน้าพ่อค้าเกวียนได้ขับเกวียนไปข้างหน้าหมู เมื่อโคของเขาไปถึงตรงที่ทารกนอนอยู่นั้นแล้ว ก็สลัดแอกออกทิ้งเสีย แม่เจ้าของจะได้ยกแอกขึ้นแล้ว ๆ เลา ๆ ขับเขียนไป โคก็ไม่ยอมเดินไปข้างหน้า เมื่อนายหัวหน้าเกวียนพยายามปลุกปล้ำกับโคอยู่อย่างนั้น ก็รุ่งอรุณพอดี นายหัวหน้าเกวียนคิดว่า “นี่โคมันทำอะไรกัน” มองดูทางก็ได้เห็นทารก จึงคิดว่า “เกือบเป็นกรรมหนักของเราไปหนอ” ดีใจว่าตนได้บุตร จึงอุ้มเอาทารกนั้นไปเลี้ยงที่บ้านของตน ด้วยประการฉะนี้

กาฬี คนตุวา เสฏฐิณา ปุจฉิตา - ฝ่ายแม่กาฬีกลับไปแล้ว ท่านเศรษฐีถามก็เล่าเรื่องพฤติกรรมให้ฟังโดยตลอด ท่านเศรษฐีสั่งว่า “เจ้าจงเอาทารกพันกหาบณะไปให้เอาทารกนั้นมาอีก” นางก็ได้ปฏิบัติตามจนได้ทารกคืนมาได้อีก

ต่อมาท่านเศรษฐีได้แนะนำแม่กาฬีอีกว่า “แม่กาฬี คราวนี้เจ้าจงเอาทารกนี้ไปให้นอนซุกไว้ในระหว่างพุ่มไม้ที่ป่าช้าผีดิบ สัตว์ทั้งหลายมีสุนัขเป็นต้นที่ป่าช้านั้นจะได้กัดกินมัน หรือมิฉะนั้น พวกกอมมนุษย์จะได้ทำอันตราย แล้วมันก็จักตาย และเจ้าจงคอยดูให้รู้ว่ามันตายหรือยังไม่ตายเสียก่อนแล้วจึงกลับมา” แม่กาฬีเอาเด็กไปให้นอนอยู่ระหว่างพุ่มไม้ที่ป่าช้านั้นแล้ว ก็ได้ยืนคอยดูอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง สุนัขก็ดี กาก็ดี หรืออมนุษย์ก็ดี ไม่กล้าที่จะเข้าไปใกล้ทารกนั้นเลย

มีคำถามสอดเข้ามาว่า : เออ ก็ใคร ๆ ผู้ที่เฝ้ารักษาทารกนั้น เช่น มารดา บิดา และพี่น้องชายหญิงเป็นต้นของเขาย่อมไม่มี มิใช่หรือ เมื่อดังนั้น ใครเล่ารักษาทารกนั้นไว้

วิสัยเห็นว่า : เหตุเพียงการเห่าหอนอันเกิดขึ้นด้วยความรักใน พระปัจเจกพุทธเจ้าในชาติที่เขาเป็นสุนัขข่อยอย่างเดียวเท่านั้น รักษาทารกนั้นไว้

ครั้งนั้น ยังมีคนเลี้ยงแพะคนหนึ่ง เมื่อตอนแพะหลายพันตัวไปหา อาหาร ได้ผ่านไปทางข้างป่าซำนั้น แพะตัวหนึ่งเมื่อมันจะกัดกินอาหาร มีใบไม้เป็นต้น มันได้เลี้ยวเข้าไปที่พุ่มไม้ ครั้นเห็นทารกแล้วก็ได้ยื่นคูกุเข้า ลงให้นมแก่ทารก แม้คนเลี้ยงแพะจะได้เปล่งเสียงแล้วว่า “เห เห” ดังนี้ มันก็ไม่ออกไป คนเลี้ยงแพะตั้งใจว่าจักตีมันด้วยไม้เท้าแล้วให้มันออกไป จึงเข้าไปที่พุ่มไม้นั้น ก็ได้เห็นแม่แพะยื่นคูกุเข้าให้ทารกดื่มกินนมอยู่ ได้ ความรักเหมือนบุตรในทารก ตีใจว่าตนได้บุตร แล้วก็อุ้มเอาทารกนั้นไป ด้วยประการฉะนี้

กาฬี ตั ทิสฺวา คนฺตฺวา - แม่กาฬีเห็นเหตุการณ์นั้นแล้วก็ กลับไป ท่านเศรษฐีถามก็เล่าเรื่องพฤติการณ์ให้ฟังโดยตลอด ท่านเศรษฐี บอกว่า “แม่กาฬี เจ้าจงเอาทรัพย์พันกหาปณะไปไถ่เอาทารกนั้นมาอีก” แม่กาฬีก็ได้ไปไถ่เอาทารกคืนมาให้ท่านเศรษฐีอีก

ต่อมา ท่านเศรษฐีได้แนะนำแม่กาฬีว่า “แม่กาฬี เจ้าจงอุ้มเอา ทารกนี้ขึ้นไปบนภูเขาทั้งใจ แล้วจงโยนลงไปในเหว มันก็จักกระทบ กับท้องภูเขา ขาดเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย ตกลงไปที่พื้นดิน และเจ้าจงรู้ว่า มันตายแล้วหรือยังไม่ตายเสียก่อนจึงกลับมา” แม่กาฬีอุ้มเอาทารกนั้น ไปที่ภูเขาทั้งใจนั้นแล้ว ไปยืนอยู่ตรงที่ยอดภูเขาแล้วก็โยนทารกกลงไป

ก็แลที่ท้องเขานั้นมีกอไผ่ใหญ่อาศัยเกิดงอกงามในแนวภูเขาขึ้นแลบนยอดไผ่นั้นมีพุ่มกระพังโหมปกคลุมอย่างหนาทึบ เมื่อทารกตกลงไปก็ตกไปที่ตรงนั้น จึงเป็นเสมือนตกลงในผ้าโกเชาว์ (ผ้าขนสัตว์)

วันนั้น พอดีหัวหน้านายช่างสานต้องการไม้ไผ่ เขาพร้อมด้วยบุตรชายจึงได้ไปหาไม้ไผ่ที่ตรงนั้น จึงเตรียมที่จะตัดกอไผ่นั้น เมื่อกอไผ่นั้นเคลื่อนไหว ทารกก็ร้องขึ้น หัวหน้านายช่างสานคิดแปลกใจว่าดูเหมือนเสียงเด็ก จึงขึ้นไปโดยข้างทางหนึ่งก็เห็นทารกนั้น มีความดีใจว่าตนได้บุตรแล้วก็อุ้มเอาทารกนั้นไป ด้วยประการฉะนี้

กาฬี เสฏฐิสิส สนฺติกิ คนฺตุวา - ฝ่ายแม่กาฬี ครั้นทราบพฤติการณ์นั้นแล้ว ก็กลับไปยังสำนักของท่านเศรษฐี ท่านเศรษฐีถามแล้ว ก็เล่าเรื่องพฤติการณ์ให้ท่านเศรษฐีฟังโดยตลอด ท่านเศรษฐีบอกว่า “แม่กาฬี เจ้าจงเอาทรัพย์พันกหาปณะไปไถ่เอาทารกนั้นมาอีก” แม่กาฬีก็ได้ไปไถ่เอาทารกมาให้ท่านเศรษฐีอีก

เมื่อท่านเศรษฐีพยายามทำอุบายที่จะฆ่าทารกด้วยวิธีนั้นวิธีนี้อยู่นั้นแล ทารกก็เจริญวัยเติบโตขึ้น และได้ชื่อว่า “**โฆสก**” เหมือนชาติก่อนเด็กโฆสกนั้น ปราภฏแก่ท่านเศรษฐีเหมือนกับหนามแทงตา ท่านเศรษฐีไม่กล้าจะมองดูตรง ๆ ได้

ต่อมาท่านเศรษฐีพยายามคิดหาอุบายที่จะฆ่าเด็กโฆสกนั้นให้ได้ จึงไปยังสำนักนายช่างหม้อผู้เป็นสหายของตน แล้วถามว่า “จักเผาเตาเมื่อไร”

เมื่อนายช่างหม้อตอบว่า “จักเผาวันพรุ่งนี้” ท่านเศรษฐีจึงบอกว่า “ถ้าเช่นนั้น เธอจงเอาทรัพย์พันกหาปณะนี้ไป แล้วจงรับทำงานให้ฉันสักอย่างหนึ่ง”

นายช่างหม้อถามว่า “จะให้ผมช่วยทำอะไรครับ”

ท่านเศรษฐีจึงชี้แจงให้ฟังว่า “ฉันมีอวชาตบุตรอยู่คนหนึ่ง ฉันจักส่งมันมายังสำนักของเธอ ครั้นแล้วเธอจงจับเอามันเข้าไปในห้อง แล้วจงเนียนด้วยดาบอันคม สับให้เป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย แล้วจงเอาใส่โอ่งเผา ในเตาเสีย ทรัพย์จำนวนพันกหาปณะนี้ ให้ถือเป็นเสมือนรางวัลสำหรับเธอ ภายหลังฉันจักทำสิ่งที่ควรทำแก่เธอให้ยิ่งขึ้นไปอีก” นายช่างหม้อรับรองว่าจักทำให้สำเร็จสมความประสงค์

วันรุ่งขึ้น ท่านเศรษฐีเรียกเด็กโฆสกมาแล้วบอกว่า “ลูก วันวานนี้พ่อได้ให้นายช่างหม้อทำงานให้อย่างหนึ่ง เจ้าจงไปยังสำนักของนายช่างหม้อนั้น แล้วจงบอกกับเขาอย่างนี้ว่า ได้ทราบที่ท่านจักต้องทำงานที่คุณพ่อของฉันส่งไว้วานนี้ให้สำเร็จสมประสงค์ตามสั่ง” ดังนี้แล้วก็ส่งเด็กโฆสกไป เด็กโฆสกรับคำสั่งจากบิดาแล้วก็ออกเดินทางไป

ส่วนบุตรในอกของท่านเศรษฐีอีกคนกำลังเล่นคล้อยอยู่กับพวกเด็ก ๆ ด้วยกัน เห็นเด็กโฆสกเดินผ่านมา ณ ที่นั้น จึงเชิญเด็กโฆสกมาแล้วถามว่า “คุณพี่จะไปไหน”

เด็กโฆสกตอบว่า “พี่รับคำสั่งของคุณพ่อแล้วจะไปยังสำนักของนายช่างหม้อ”

บุตรเศรษฐีจึงขอร้องว่า “น้องจักไปที่นั่นแทนเอง พวกเด็ก ๆ เหล่านี้มันเอาชนะคะแนนน้องไปเสียมาก ขอให้คุณพี่จงเล่นเอาคะแนนคืนมาให้ให้น้องด้วย”

เด็กโฆสกพูดบายเบี่ยงว่า “พี่กลัวคุณพ่อจะว่าเอา”

บุตรเศรษฐีบุตรบรองว่า “อย่ากลัวเลยพี่ น้องจ้กรับอาสา นำคำสั่งนั้นไปเอง พวกเด็กจำนวนมากเอาชนะน้องแล้ว ขอให้พี่จงเอาคะแนนคืนมาให้ น้องจนกว่าน้องจะกลับมาให้จงได้”

โฆสโก กิร คุพทิกาย เจโก - ได้ยินว่า เด็กโฆสโกนั้นเป็นเด็กฉลาดในเชิงเล่นกีฬาคลี เพราะฉะนั้น บุตรเศรษฐีจึงได้ผูกมัดเด็กโฆสโกไว้ อย่างนั้น ฝ่ายเด็กโฆสโกจึงได้บอกกับน้องว่า “ถ้าเช่นนั้น น้องจงไปบอกกับนายช่างหม้อว่า ได้ยินว่า เมื่อวานนี้ คุณพ่อของผมได้ส่งวานไว้กับท่านอย่างหนึ่ง ขอเชิญท่านจงทำงานนั้นให้สำเร็จตามสั่ง” ดังนี้แล้วก็ส่งน้องชายไปแทน

บุตรเศรษฐีนั้น ไปถึงสำนักของนายช่างหม้อแล้ว ก็ได้พูดเหมือนอย่างที่ได้รับสั่งไป ในทันใดนั้น นายช่างหม้อก็ได้ลงมือฆ่าบุตรเศรษฐีนั้นตามทำนองที่เศรษฐีได้สั่งไว้นั้นแล ครั้นแล้วก็โยนเข้าไปในเตาเผาหม้อ

ฝ่ายเด็กโฆสโกเล่นกีฬาตลอดครึ่งวันแล้ว พอถึงเวลาเย็นก็กลับไปบ้าน ท่านเศรษฐีเห็นเข้าถึงถามว่า “ลูก เจ้าไม่ได้ไปดอกหรือ” เด็กโฆสโกจึงกราบเรียนถึงเหตุที่ตนไม่ได้ไปและเหตุที่น้องไปแทนให้เศรษฐีทราบ

ส่วนท่านเศรษฐีพอได้ฟังดังนั้นก็ร้องโวยวายขึ้นว่า “กูฉิบหายแล้ว” ได้มีอาการเป็นดุจว่าโลหิตเดือดพล่านไปทั่วสรรพางค์กาย ชูแขนทั้งสอง ร้องคร่ำครวญไปยังสำนักของนายช่างหม้อว่า “นายช่างหม้อผู้เจริญ เธออย่าได้ทำฉันให้ฉิบหายเสีย เธออย่าได้ทำฉันให้ฉิบหายเสีย”

ฝ่ายนายช่างหม้อ ครั้นเห็นเศรษฐีกำลังมาด้วยอาการอย่างนั้น จึงพูดว่า “นาย อย่าทำเสียงดังไปเลย งานของท่านสำเร็จเรียบร้อยแล้ว”

ท่านเศรษฐีนั้นเป็นผู้อันความโศกอย่างใหญ่หลวงดูจกเขาเข้าท่วมทับ ได้เสวยโถมนัสสบตขี้หัวใจมีประมาณมิใช่เล็กน้อย ทั้งนี้ก็เพราะเหตุที่เป็นผู้มีใจประทุษร้ายต่อผู้ไม่มีความผิดนั้นแล

ด้วยเหตุนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ตรัสพระพุทธนิพนธคาถาสูกาษิตไว้ในคัมภีร์ธรรมบท ชุททกนิกาย ทัณฑวรรค ว่าดังนี้

โย ทณฺฑเทน อทณฺฑเทสุ อปฺปทญฺเฐสุ ทุสฺสติ
ทสนฺนมณฺณตฺรึ จานํ ขิปฺปเมว นิคฺจจติ.

บุคคลใดประทุษร้ายในผู้ที่ไม่มีอาญาด้วยอาญา ในผู้ไม่มีความผิด บุคคลนั้นย่อมลั่นถึงเหตุแห่งความฉิบหาย ๑๐ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ

เวทนี ฆรฺรสุ ชานี สรีรสฺส จ เกทนี
ครุกํ จาปี อาพาธํ จิตฺตกุเขปํ ฆ ปาปฺเณ.

เวทนาอย่างเผ็ดร้อน ๑ ความเสื่อมทรัพย์ ๑ ถูกทำร้ายร่างกาย ๑ เป็นโรคอย่างหนัก ๑ เกิดเป็นคนเสียจิต ๑

ราชโต วา อฺอุปสคฺคํ อพฺภกฺขานํ ฆ ทารุณํ
ปริกฺขขย์ ฆ ณาตีนิ โภคานํ ฆ ปภงฺคณํ.

เกิดอุปสรรคแต่พระราชา ๑ ถูกกล่าวดูอย่างทารุณ ๑ ถึงความสูญเสียสิ้นหมู่ญาติ ๑ โภคสมบัติผู้พึ่งสลายไป ๑

อถ วาสฺส อคารานี อคฺคิ ทหติ ปาวโก
กายสฺส เกทา ทฺปปญฺเณ นิรยํ โส อฺปปชฺชติ.

และไฟป่าย่อมไหม้เรือนของเขา ๑ เขาผู้นั้นซึ่งเป็นคน
ไร้ปัญญา เมื่อแตกกายตายไปแล้ว ย่อมไปบังเกิด
ในนรก

เอวี่ สนุเตปิ - แม้เมื่อเหตุการณ์เป็นดังนี้แล้ว ท่านเศรษฐีก็ยังไม่
อยากจะมองดูเด็กโง่สกนันั้นตรง ๆ อีก ครุ่นคิดอยู่ว่า “กูจะพึงฆ่าเจ้า
นี้เสียได้ด้วยประการใด” จึงมองเห็นอุบายอย่างหนึ่งว่า “เราจักส่งมัน
ไปยังสำนักของนายเสมียนในร้อยหมู่บ้านของเรา แล้วให้เขาฆ่ามันเสีย”

ครั้นแล้วจึงเขียนจดหมายถึงนายเสมียนนั้น ความว่า “ลูกของฉันท
คนนี้เป็นอวชาตบุตร ลุงจงฆ่ามัน แล้วเอาไปหมกไว้ในหลุมคูด เมื่อลุง
ทำการสำเร็จแล้ว ฉันทจักไม่ลืมสิ่งที่ควรตอบแทนลุงในภายหลัง” ครั้นแล้ว
จึงบอกกับเด็กโง่สกนว่า “ลูกโง่สก เรามีนายเสมียนประจำอยู่ในร้อย
หมู่บ้าน เจ้าจงนำจดหมายนี้ไปให้เขาด้วย” แล้วก็เอาจดหมายสอดไว้ใน
ชายผ้าของเด็กโง่สกนันั้น

ส่วนเด็กโง่สกนันั้น ไม่รู้จักอักษรสมัยอะไรเลย เพราะท่านเศรษฐี
สาละวนแต่ที่จะฆ่าเธอมาตั้งแต่ยังเด็กทีเดียว แต่ก็ไม้อาจที่จะฆ่าเธอให้
สำเร็จได้ ที่จักต้องให้ศึกษาอักษรสมัยนั้น ไม่ต้องพูดถึง เพราะฉะนั้น
นายโง่สกนันั้นห่อเอาจดหมายที่จะทำลายตัวเองให้ตายนั้นแลไว้ในชายผ้า
แล้ว เมื่อจะออกเดินทาง จึงเรียนกับท่านเศรษฐีว่า “คุณพ่อขอรับ เสบียง
เดินทางของลูกไม่มี”

ท่านเศรษฐีบอกว่า “เจ้าไม่จำเป็นต้องมีเสบียงเดินทาง เศรษฐี
ซึ่งเป็นเพื่อนของพ่อมีอยู่ในบ้านชื่อนั้น ในระหว่างทาง เจ้าจงไปรับประทาน
อาหารเข้าที่บ้านของเศรษฐีนั้น แล้วจึงเดินทางต่อไป”

นายโฆสกนั้นรับคำ แล้วไหว้ท่านบิดา แล้วก็ออกเดินทางไป

ครั้งไปถึงหมู่บ้านนั้น จึงถามหาเรือนของเศรษฐีเรื่อยไป พอดีไปพบกับภริยาของเศรษฐีเข้า เมื่อภริยาเศรษฐีถามว่า “พ่อมาจากไหน” จึงเรียนว่า “ผมมาแต่ในพระนครครับ”

ภริยาเศรษฐีซักว่า “พ่อเป็นบุตรของใคร”

นายโฆสกเรียนว่า “คุณแม่ครับ ผมเป็นบุตรเศรษฐีสหายของท่าน”

ภริยาเศรษฐีถามว่า “พ่อหรือ ที่ชื่อโฆสก”

นายโฆสกเรียนว่า “ถูกแล้ว คุณแม่ครับ”

ภริยาเศรษฐีได้เกิดความรักเหมือนดังบุตรในนายโฆสกนั้นพร้อมกับขณะที่ได้เห็นนั้นเทียว ก็ท่านเศรษฐีนั้นมีธิดาอยู่คนหนึ่ง มีอายุราว ๑๕-๑๖ ปี มีรูปร่างสะสวย น่ารักน่าเลื่อมใส และเพื่อที่จะป้องกันรักษาธิดานั้นเป็นอันดี มารดาบิดาจึงให้อยู่ในห้องอันมีลิริพิเศษชั้นบนแห่งปราสาท ๗ ชั้น ให้อภัยสำหรับรับใช้ไว้แต่เพียงคนเดียว

พอดีขณะที่นายโฆสกมาถึงบ้านนั้น เศรษฐีธิดาก็ให้สาวใช้ชั้นไปจ่ายตลาด ขณะนั้นภริยาเศรษฐีเห็นสาวใช้แล้วจึงถามว่า “แม่จะไปไหน” สาวใช้เรียนตอบว่า “คุณผู้หญิงใช้ให้ไปจ่ายตลาด เจ้าข้า”

ภริยาเศรษฐีจึงสั่งว่า “แม่มาทางนี้ก่อน งดการไปจ่ายตลาดไว้ก่อน แม่จงเอาตั้งมาตั้ง ล้างเท้าทาน้ำมัน ปูที่นอนให้แก่ลูกของฉันเสียก่อน แล้วจงไปจ่ายตลาดภายหลัง” สาวใช้ได้ปฏิบัติตามที่เศรษฐีภริยาสั่งนั้นเสร็จเรียบร้อยแล้ว จึงได้ไปจ่ายตลาดต่อไป ด้วยประการฉะนี้

อด น้ จิเรนาคต - ฝ่ายเศรษฐีธิดา เมื่อสาวใช้ชั้นนั้นมาเข้าไป จึงได้
ตวาดเอา ทันใดนั้น สาวใช้จึงเรียนแก้ตัวกับเศรษฐีธิดาว่า “คุณเจ้าขา อย่า
ได้โกรธฉันทันเลย เพราะคุณโหมสกุบุตรเศรษฐีมา ฉันทันต้องไปจัดทำสิ่งนี้บ้าง
สิ่งนั้นบ้าง ให้คุณโหมสกุแล้วจึงได้ไปตลาดแล้วจึงมา เจ้าข้า”

พอได้ยินชื่อคุณโหมสกุบุตรเศรษฐีเท่านั้น ความรักของเศรษฐีธิดา
ก็วิ่งตัดผิวหนังเป็นต้น เข้าไปจดเยื่อกระดูกตั้งอยู่ ทั้งนี้เพราะเหตุว่า เศรษฐี
ธิดานั้น ได้เคยเป็นภริยาของนายโหมสกุในชาติที่เขาเป็นนายโกตฺตุลลิกะ ได้
ถวายข้าวสุกแห่งข้าวสารทะนานหนึ่งแด่พระปัจเจกพุทธเจ้า ด้วยอาณุภาพ
แห่งทานนั้น เธอจึงได้มาบังเกิดในตระกูลเศรษฐีนี้ เพราะฉะนั้น ความรัก
อันสืบเนื่องมาแต่ชาติก่อนนั้น จึงได้มาทวมทับจับจิตเศรษฐีธิดานั้น

ด้วยเหตุนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงได้ตรัสพระพุทธานิพนธ-
สุภาสิตไว้ในคัมภีร์ชาดก ขุททกนิกาย ดังนี้

**ปุพฺพเว สนฺนิวาเสน ปจฺจุปปนฺนหิตေန วา
เอวณฺตํ ชายเต เปมํ อฺปปลํ ว ยถาทก.**

ความรักนั้น ย่อมเกิดได้ด้วยเหตุ ๒ ประการ คือ
ด้วยเหตุที่เคยอยู่ร่วมกันมาในชาติก่อน ๑ ด้วยเหตุ
ที่เกื้อกูลกันในชาติปัจจุบัน ๑ เหมือนดอกอุบลเกิด
ในน้ำ และเปือกตม ฉะนั้น

อด น้ ปุจฺฉิ กุหิ โส อมฺมาติ - ขณะนั้น เศรษฐีธิดาจึงถาม
สาวใช้ว่า “แม่มหาจำเริญ คุณโหมสกุนั้นเขาอยู่ไหน”

สาวใช้เรียนว่า “คุณเจ้าขา คุณโหมสกุนอนหลับอยู่บนที่นอน
เจ้าข้า”

เศรษฐีติดาซึกว่า “เขามีอะไร ๆ ติดมือมาใหม่ แม่มหาจำเริญ”

สาวใช้เรียนว่า “เห็นมีจดหมายอยู่ที่ชายผ้า เจ้าซึก”

เศรษฐีติดาสงสัยว่า “นั่นจะเป็นจดหมายอะไรกันหนอ”

เมื่อนายโฆสกกำลังหลับอยู่ ขณะที่มารดาบิดาไม่เห็นเพราะมัว
สนใจไปเสียทางอื่น เธอจึงด้อมลงไปหานายโฆสก แก่เอาจดหมายนั้น
แล้วเข้าไปในห้องของตน ปิดประตูหน้าต่างอ่านดูหนังสือเพราะเธอรู้
อักษรสมัย รู้ความแล้วจึงคิดว่า “ตายจริง คุณโฆสกนี้เป็นคนเขลา ขอด
จดหมายอันเป็นเครื่องทำลายตัวเองไว้ในชายผ้าเที่ยวไป ถ้าเราจักไม่ได้เห็น
แล้ว เขาก็จะหามีชีวิตอยู่ไม่”

ครั้นแล้วก็ฉีกจดหมายนั้นทิ้งเสีย เขียนขึ้นใหม่อีกฉบับหนึ่งใน
นามของท่านเศรษฐีนั้น ความว่า “บุตรของเรานี้ชื่อโฆสก ขอให้ลุงจง
เรียกเอาเครื่องบรรณาการมาจากบ้านส่วยร้อยหลังคาเรือนแล้ว จงทำ
การมงคลสมรสกับบิดาของเศรษฐีชนบทนี้ แล้วให้ปลูกบ้าน ๒ ชั้น ตรง
กลางบ้านที่อยู่ของลุง แล้วจงทำการอารักขาให้ปลอดภัย โดยให้มีกำแพง
ล้อม และมีคนยามรักษา และจงส่งข่าวไปให้ฉันทราบด้วยว่า สิ่งนี้และ
สิ่งนั้นลุงได้ทำสำเร็จเรียบร้อยแล้ว เมื่อลุงทำอย่างนี้แล้ว ฉันจักไม่ลืมสิ่ง
ที่ควรตอบแทนลุงในภายหลัง” ก็แล ครั้นเขียนเสร็จ พับเรียบร้อยแล้ว
ก็ลงมาขอไว้ที่ชายผ้าของนายโฆสกตามเดิม ด้วยประการฉะนี้

โส ทิวสภาค นิททายิตวา - นายโฆสกนั้น นอนหลับอยู่ตลอด
ครึ่งวันแล้วจึงตื่นขึ้น รับประทานอาหารแล้วก็เดินทางต่อไป วันรุ่งขึ้น
เขาก็ไปถึงบ้านนั้นแต่เช้าทีเดียว พบนายเสมียนกำลังทำงานบ้านง่วนอยู่
นายเสมียนนั้นเห็นนายโฆสกแล้วก็ถามว่า “มีธุระอะไร พ่อมหาจำเริญ”

นายโฆสกตอบว่า “ท่านบิดาของผม ส่งจดหมายมาให้ท่าน”

นายเสมียนพูดว่า “พอมหาจำเริญ จดหมายของท่านเศรษฐีนั้น เรื่องอะไร เอามาดูที”

เขารับเอาจดหมายไปอ่านดูแล้วก็มีความดีใจ จึงบอกกับพวก คหบดีทั้งหลายว่า “ท่านผู้เจริญทั้งหลาย เห็นไหมเล่า ความรักในเรา ของนายเรา ท่านได้ส่งสาส์นมายังสำนักของเราว่า ขอจงทำงานมงคล สมรสให้แก่บุตรคนโตของท่าน ท่านทั้งหลายจงพากันไปชนเอาไม้ เป็นต้นมาโดยมิชักช้า”

ครั้นแล้ว ก็ให้ปลุกบ้านมีประการดังกล่าวมาแล้วตรงกลางหมู่บ้าน ให้นำเอาเครื่องบรรณาการมาจากบ้านส่วยมาทำการมงคลสมรสตาม ประเพณี เสร็จแล้วจึงส่งสาส์นไปแจ้งแก่ท่านเศรษฐีว่า “งานการสิ่งนี้ และสิ่งนั้น ข้าพเจ้าทำเรียบร้อยแล้ว” ด้วยประการฉะนี้

ติ สุตวา - ท่านเศรษฐีพอได้ทราบพฤติการณ์ดังนั้น ก็เกิด โทมนัสขึ้นอย่างใหญ่หลวงว่า “สิ่งใดที่เราให้ทำ สิ่งนั้นไม่สำเร็จ “สิ่งใด ที่เราไม่ได้ให้ทำ สิ่งนั้นกลับสำเร็จ” ความโศกนั้น พร้อมกับความโศกถึง บุตรบวกันเข้า จึงทำให้เกิดความเร่าร้อนในท้อง เกิดเป็นโรคลงแดงขึ้นมา

ฝ่ายเศรษฐีธิดาได้เตรียมส่งบังคับคนทั้งหลายไว้ว่า “ถ้ามีใคร ๆ มาจากสำนักของท่านเศรษฐี พวกเจ้ายังไม่ได้บอกฉันแล้ว อย่าได้ไปบอก แก่ท่านเศรษฐีบุตรก่อน”

ฝ่ายท่านเศรษฐีก็คิดว่า “บัดนี้ เราจักไม่ยอมให้บุตรชาติช้วนั้น เป็นเจ้าของแห่งสมบัติของเรา” ดังนี้แล้ว จึงสั่งนายเสมียนคนหนึ่งว่า “ลูง ฉันต้องการจะพบบุตรของฉัน ลูงจงสั่งคนใช้คนหนึ่งไป ให้เรียก

บุตรของฉันมาให้ด้วย” นายเสมียนรับคำแล้ว มอบจดหมายให้บุรุษคนหนึ่งแล้วส่งไป

ฝ่ายเศรษฐีติดตามทราบว่าบุรุษนั้นมายืนอยู่ที่หน้าประตู จึงเรียกให้เข้ามาแล้วถามว่า “พ่อดีอะไรหรือ”

บุรุษมาใช้เรียนตอบว่า “คุณแม่ครับ ท่านเศรษฐีเป็นใช้ ท่านต้องการจะพบบุตรจึงให้ผมมาเชิญ”

เศรษฐีติดตามถามว่า “พ่อ เศรษฐียังมีกำลังแข็งแรงอยู่ หรือไม่มีกำลัง”

บุรุษมาใช้เรียนว่า “ท่านยังมีกำลัง รับประทานอาหารได้อยู่ครับ”

เศรษฐีติดตามปิดไม่ให้เศรษฐีบุตรทราบเรื่อง สั่งให้จัดที่พักและเสบียงให้แก่บุรุษมาใช้ขึ้น แล้วสั่งกำชับไว้ว่า “เธอจงพักอยู่ก่อน เวลาค้นส่งไปจึงจักกลับไปได้”

ท่านเศรษฐีได้สอบถามนายเสมียนอีกว่า “ลุง ลุงได้ส่งคนไปยังสำนักบุตรของฉันแล้วหรือยัง”

นายเสมียนเรียนว่า “ส่งไปแล้วขอรับผม แต่ว่าคนที่ไปนั้นยังไม่กลับมา”

ท่านเศรษฐีสั่งว่า “ถ้าเช่นนั้น จงส่งคนอื่นไปอีก ลุง”

นายเสมียนได้ส่งคนใหม่ไปอีก ฝ่ายเศรษฐีติดตามก็ได้ปฏิบัติแม่แก่บุรุษคนนั้นเหมือนกับคนก่อนนั้นเทียว

ครั้งนั้น โรคของท่านเศรษฐีได้เกิดมีอาการหนักขึ้น ถึงขนาดภาชนะอันหนึ่งเข้า ภาชนะอันหนึ่งออก ท่านเศรษฐีจึงสอบถามนายเสมียนอีกว่า “ลุง ลุงส่งคนไปยังสำนักบุตรของฉันแล้วหรือยัง”

นายเสมียนตอบว่า “ส่งไปแล้ว ขอรับผม แต่ว่าคนที่ไปนั้นยังไม่กลับมา”

ท่านเศรษฐีสั่งว่า “ถ้าเช่นนั้น ลุงจงส่งคนอื่นไปอีก” นายเสมียนก็ได้ส่งบุรุษม้าใช้ไปอีก

ฝ่ายเศรษฐีธิดาได้ถามถึงพฤติกรรมของท่านเศรษฐีกับบุรุษม้าใช้ที่มาในวาระที่สาม บุรุษม้าใช้นั้นเรียนว่า “คุณแม่ขอรับ ท่านเศรษฐีเป็นไข้มีอาการหนัก ตัดอาหารแล้ว มีหวังว่าจะต้องตายเป็นเบื้องหน้า ขนาดถึงกับภาชนะอันหนึ่งเข้า ภาชนะอันหนึ่งออก”

เศรษฐีธิดาจึงคาดคาลว่า บัดนี้ถึงเวลาควรจะไป จึงเรียนแก่เศรษฐีบุตรว่า “ได้ทราบมาว่า ท่านบิดาของคุณพี่ป่วยเป็นไข้”

เมื่อเศรษฐีบุตรซักว่า “น้องว่าอะไร” จึงเรียนว่า “ท่านบิดาของคุณพี่ไม่สบายค่ะ”

เศรษฐีบุตรจึงปรึกษาภริยาว่า “บัดนี้เราควรทำอย่างไรดี”

เศรษฐีธิดาผู้ภริยาให้ข้อคิดว่า “คุณพี่ขา เราควรจักเอาเครื่องบรรณาการอันเกิดขึ้นจากบ้านส่วยร้อยหลังคาเรือนไปเยี่ยมท่าน เจ้าค่ะ”

นายโฆสกเศรษฐีบุตรเห็นชอบด้วย จึงให้คนเอาเครื่องบรรณาการมาแล้ว เอาเกวียนทั้งหลายบรรทุกไป ด้วยประการฉะนี้

ถ ถ นั ส่า ปีตา เต ทุพฺพโล - ครั้งนั้น เศรษฐีธิดาเรียนกับเศรษฐีบุตรว่า ท่านบิดาของคุณพี่เป็นผู้ทรพล มีกำลังน้อยแล้ว เมื่อเราเอาเครื่องบรรณาการจำนวนถึงเท่านี้ไป ก็จักเป็นการชักช้า ไม่นานกับเวลาควรให้เอาเครื่องบรรณาการนี้กลับไปเสีย” ครั้นแล้วก็ส่งเครื่องบรรณาการ

ทั้งหมดนั้นไปไฉนยังเรือนตระกูลของตน แล้วเรียนกับเศรษฐีบุตรอีกว่า “พี่ชา
คุณพี่ฟังยี่นข้างทางเท้าของท่านบิดา น้องจักยี่นข้างทางเหนือศีรษะ”

อนึ่ง เมื่อเศรษฐีธิดาจะเข้าไปสู่เรือนนั้น ได้สั่งบังคับคนของตน
ไว้ก่อนว่า พวกเจ้าจงพากันยึดการอารักขาทั้งข้างหน้าบ้านและข้าง
หลังบ้านให้ดี” ในเวลาที่เข้าไปแล้ว เศรษฐีบุตรก็ได้ยี่นข้างทางเท้าของ
ท่านบิดา ส่วนเศรษฐีธิดายี่นข้างทางเหนือศีรษะ ด้วยประการฉะนี้

ตสมิ ขณ เสฏฺฐิ อุตฺตานโก นิปนฺโน โหติ - ในขณะนั้น ท่าน
เศรษฐีนอนหงายอยู่ ส่วนนายเสมียนกำลังนวดเท้าท่านเศรษฐีอยู่ แล้วเรียน
ท่านเศรษฐีว่า “ท่านขอรับ บุตรของท่านมาถึงแล้ว”

ท่านเศรษฐีถามว่า “เขาอยู่ไหน”

นายเสมียนเรียนว่า “ยี่นอยู่ใกล้ ๆ เท่านั้น”

ขณะนั้น ท่านเศรษฐีแลเห็นนายโม่สกแล้ว จึงเรียกนายเสมียน
เข้ามา แล้วถามว่า “ทรัพย์ในบ้านของเรามีสักเท่าไร”

นายเสมียนเรียนว่า “เฉพาะเงินสด มี ๔๐ โกฎิ ขอรับ ส่วน
เครื่องอุปโภค เครื่องบริโภคมิจำนวนเท่านี้ ป่าบ้านส่วยไร่นา สัตว์ ๒ เท่า
สัตว์ ๔ เท่า และยานพาหนะทั้งหลาย มีจำนวนเท่านี้และเท่านี้”

ท่านเศรษฐีตั้งใจที่จะพูดว่า “เราไม่ให้ทรัพย์สมบัติจำนวนเท่านี้
แก่พ่อโม่สกบุตรของเรา” แต่กลับพูดว่า “เราให้”

ฝ่ายเศรษฐีธิดา ครั้นได้ฟังดังนั้นจึงคิดว่า “เมื่อท่านเศรษฐีนี้จะ
พูดอีก คงจะพูดคำอะไร ๆ เป็นอย่างอื่นไป” ทำเป็นเหมือนกระวนกระวาย
เพราะความโศก สยายผมร้อให้ พलगพูดว่า “คุณพ่อชา คุณพ่อพูด
อะไรกันนี้ เราทั้งหลายได้ยี่นคำของท่านแม่เช่นนี้ เราทั้งหลายไม่มี

เรื่อง พระนางสามาวดี

บุญหนอ” แล้วก็เอากระหม่อมมรันท่านเศรษฐีที่กลางหน้าอก ล้มลงแสดงอาการร้องไห้ เอากระหม่อมชนกลางหน้าอกของท่านเศรษฐี ทำให้จนไม่อาจจะพูดได้อีกฝ่ายท่านเศรษฐีก็ได้ถึงแก่นิจกรรมลงในทันใดนั้นแล

ชนทั้งหลายทราบว่ ท่านเศรษฐีถึงแก่นิจกรรมแล้ว จึงพากันไปกราบทูลแต่พระเจ้าอุเทนให้ทรงทราบ ฝ่ายพระเจ้าอุเทนมีพระบรมราชโองการรับสั่งให้ทำการฌาปนกิจศพของท่านเศรษฐี แล้วจึงตรัสถามว่า “ก็ท่านเศรษฐีนั้นมีบุตรหรือธิดาหรือไม่”

ชนทั้งหลายกราบทูลว่า “ท่านเศรษฐีนั้นมีบุตรชื่อโฆสกพระพุทเจ้าข้า ท่านเศรษฐีมอบทรัพย์สมบัติทั้งปวงให้แก่บุตรนั้นแล้วก็ถึงแก่นิจกรรมไป พระพุทเจ้าข้า”

แสดงพระธรรมเทศนามาในเรื่องพระนางสามาวดี กัณฑ์ที่ ๒ ยังไม่สุดสิ้นระบิลความ แต่เป็นการสมควรแก่เวลา จึงขอยุติพระธรรมเทศนาลง คงไว้แต่เพียงนี้ **เอวัง** ก็มี ด้วยประการฉะนี้

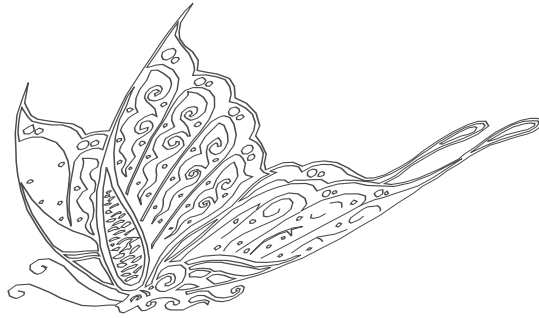
๓๐ สิงหาคม ๒๕๐๕ เวลา ๐๑.๐๐ น.

บุพเพว สนุวิวาเสน ปจจุปนุหิเตน วา
เอวนตุ์ ชายเต เปมึ อุปลลั ว ยโถทเก.

ความรักนั้น ย่อมเกิดได้ด้วยเหตุ ๒ ประการ คือ
ด้วยเหตุที่เคยอยู่ร่วมกันมาในชาติก่อน ๑ ด้วยเหตุ
ที่เกี่ยวเนื่องกันมาในชาติปัจจุบัน ๑ เหมือนดอกกุบลเกิด
ในน้ำ และเปือกตม ฉะนั้น

เรื่อง พระนางสามาวดี

กัณฑ์ ที่ ๓

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

อปฺปมาโท อมตฺปทํ	ปมาโท มจฺจุโน ปทํ
อปฺปมตฺตนา น มียนฺติ	เย ปมตฺตนา ยถา มตา.
เอตํ วิเสสโต ฌตฺวา	อปฺปมาทมฺหิ ปณฺทิตา
อปฺปมาโท ปโมทนต์	อรียานํ โคจเร รตา.
เต ฌายิโน สาทติกา	นิจฺจํ ทพฺพปรกฺกมา
ผุสฺสนฺติ ธีรา นิพฺพานํ	โยคกฺขมํ อนุตฺตรนฺติ.

อนุสนธิพระธรรมเทศนา ณ บัดนี้ จะวิสันนาพระธรรมเทศนา เรื่องพระนางสามาวดี กัณฑ์ที่ ๓ ซึ่งอนุสนธิสืบเนื่องมาจากกัณฑ์ที่ ๒ ที่ได้วิสันนามาแล้ว เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วนธรรมเทศนามัย และขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลาย จงตั้งใจสดับรับฟังพระธรรมเทศนา โดยโยนิโสমনสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลบุญคุณอันดีส่วนธรรมสวนมัยสืบไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

ราชา อปรภาเค เสฏฐิปุตต์ ปกุโกสาเปลิ - ในกาลภายหลังต่อมา พระเจ้าอุเทน กรุงโกสัมพี ได้มีพระบรมราชโองการรับสั่งให้นายโฆสกผู้เสวยฐีบุตรเข้าเฝ้า ก็วันนั้นฝนตก จึงมีน้ำขังอยู่ ณ ที่นั้น ๆ ในบริเวณพระลานหลวง เศรษฐีบุตรเดินผ่านพระลานหลวงไปด้วยตั้งใจจักไปเฝ้าพระราชบิดา พระเจ้าอุเทนทรงเปิดพระแกลมองออกไป ก็ได้ทอดพระเนตรเห็นเศรษฐีบุตรนั้นกำลังกระโดดข้ามน้ำที่พระลานหลวงมาอยู่เมื่อเศรษฐีบุตรมาถึง ถวายบังคมแล้วยืนเฝ้าอยู่ จึงตรัสว่า “พ่อมหาจำเริญ เจ้าหรือที่ชื่อว่า โฆสก”

เมื่อเศรษฐีบุตรกราบทูลว่า “ใช่แล้ว พระพุทธเจ้าข้า” จึงทรงพลอบใจเศรษฐีบุตรว่า “เจ้าไม่ต้องเสียใจว่าบิดาของเจ้าถึงแก่อนิจกรรมไปแล้ว ข้าจักให้ตำแหน่งเศรษฐีอันเป็นสมบัติของท่านบิดาของเจ้าแก่เจ้านั้นเทียว” ครั้นแล้ว ก็ทรงอนุญาตให้เขากลับไปว่า “เชิญกลับไปเถิด พ่อมหาจำเริญ”

ก็ขณะเมื่อเศรษฐีบุตรเดินกลับไป พระเจ้าอุเทนก็ได้ประทับยืนทอดพระเนตรมองดูอยู่นั้นเทียว ฝ่ายเศรษฐีบุตรนั้น ในเวลาชากลับมิได้กระโดดข้ามน้ำที่ตนกระโดดข้ามแล้วในเวลาชามา ได้ค่อย ๆ เดินข้ามไปทันใดนั้น พระเจ้าอุเทนได้ทรงรับสั่งให้เขากลับมาเฝ้าจากที่ตรงนั้น แล้วตรัสถามว่า “พ่อมหาจำเริญ เพราะเหตุไร เมื่อเจ้ามาสู่สำนักของข้า จึงได้กระโดดข้ามน้ำมา แต่เมื่อเวลาชากลับไปเดี๋ยวนี้ จึงค่อย ๆ เดินข้ามไป”

นายโฆสกเศรษฐีบุตรกราบทูลว่า “ถูกแล้ว พระพุทธเจ้าข้า เพราะในเวลานั้นเป็นกาลสำหรับเล่น แต่เดี๋ยวนี้ ข้าพระพุทธเจ้าได้รับทราบตำแหน่งฐานันดรจากพระองค์แล้ว เพราะฉะนั้น บัดนี้ ข้าพระพุทธเจ้าควรเป็นผู้สงบเสถียรค่อย ๆ ไป ไม่ไปเหมือนแต่ก่อน พระพุทธเจ้าข้า”

ฝ่ายพระเจ้าอุเทนเมื่อได้สดับถ้อยคำของเศรษฐีบุตรดั่งนั้น ก็ทรงเข้าพระทัยได้ว่า “เด็กคนนี้เป็นคนมีปัญญา เราจักให้ฐานันดรแก่เธอเสียแต่บัดนี้นั้นเทียว” ครั้นแล้วก็พระราชทานโภคสมบัติอันบิดาของเขาคอบครองมาแล้ว และได้พระราชทานตำแหน่งเศรษฐี พร้อมสรรพสิ่งทั้งปวงตั้งร้อยอย่าง ด้วยประการฉะนี้

โส รถ จตุวานครํ ปทกฺขิณํ อกาลิ - โสสกเศรษฐีนั้นได้ขึ้นยืนบนรถ ทำประทักษิณพระนคร สถานที่ ๆ โสสกเศรษฐีมองดูแล้วนั้น ๆ มหาชนก็ไหวตัวเป็นระยะ ๆ ไป ฝ่ายเศรษฐีธิดาผู้รียานั่งปรึกษาอยู่กับแม่กาฬิหญิงรับใช้ว่า “นี่แน่ะ แม่กาฬิ สมบัติมากมายถึงเท่านี้สำเร็จแก่บุตรของเจ้า เพราะอาศัยฉันแท้ ๆ”

แม่กาฬิเรียนถามว่า “แม่นาย เพราะเหตุไร แม่นายจึงพูดอย่างนั้น”

เศรษฐีธิดาจึงชี้แจงให้ฟังว่า “เพราะบุตรของเจ้านี้ เอาจดหมายที่สั่งให้ฆ่าตนเองขอติดชายผ้ามายังเรือนของฉัน เมื่อเป็นเช่นนั้น ฉันจึงได้ฉีกจดหมายของเขานั้นทิ้งเสีย แล้วเขียนขึ้นใหม่อีกฉบับหนึ่ง ใจความว่า ให้นายเสมีนจัดการทำการมงคลสมรสกับฉัน ฉันได้ช่วยทำการอารักขาในที่นั้น ๆ มาตลอดกาลถึงเพียงนี้”

แม่กาฬิจึงแถลงเหตุอื่นให้ฟังบ้างว่า “แม่นาย แม่นายเห็นแต่เพียงเท่านี้ แต่ความจริง ท่านเศรษฐีพยายามจะฆ่าพ่อโสกนี้มาตั้งแต่เขายังเด็ก ๆ อยู่แล้ว แต่ก็ไม่สามารถจะฆ่าได้ เพราะเหตุแห่งพ่อโสกนี้อย่างเดียว ได้สูญเสียชีวิตไปเป็นอันมาก”

เศรษฐีธิดาพูดว่า “แม่กาฬิ ท่านเศรษฐีได้ทำกรรมหนักมากจริงหนา”

ครั้นโฆสกเศรษฐีทำการประทักษิณพระนครเสร็จแล้วกลับเข้ามา
สู่บ้าน เศรษฐีธิดาเห็นเขา แล้วคิดว่า “สมบัติมากมายถึงเท่านี้มัน สำเร็จ
ขึ้นเพราะอาศัยเราแท้ ๆ” แล้วก็ได้หัวเราะขึ้น

ขณะนั้นโฆสกเศรษฐีเห็นการหัวเราะดังนั้น จึงถามว่า “หัวเราะ
ทำไม” เศรษฐีธิดาตอบว่า “หัวเราะเพราะอาศัยเหตุอย่างหนึ่ง”

โฆสกเศรษฐีพูดว่า “จงบอกเหตุนี้ให้ฉันทราบ” ฝ่ายเศรษฐีธิดา
ไม่ยอมบอก โฆสกเศรษฐีจึงซักถามออกมาชู้ว่า “ถ้าเธอไม่บอก ฉันจัก
ตัดตัวเธอให้ขาดเป็น ๒ ท่อนเดี๋ยวนี้”

เศรษฐีธิดาจึงบอกว่า “น้องคิดว่า สมบัติมากมายถึงเท่านี้มัน
ที่ได้มาเพราะอาศัยน้อง ดังนี้แล้วจึงหัวเราะคะ”

โฆสกเศรษฐีพูดว่า “ท่านบิดาของฉันได้มอบสมบัติอันเป็นส่วน
ของท่านให้แก่ฉันแท้ ๆ เธอได้มีส่วนอะไรในสมบัตินี้”

ได้ยินว่า โฆสกเศรษฐีนั้นไม่ทราบเหตุการณ์อะไร ๆ เลย ตลอดเวลา
ถึงเพียงนี้ ด้วยเหตุนี้ เขาจึงไม่เชื่อคำพูดของเศรษฐีธิดานั้น ขณะนั้น
เศรษฐีธิดาจึงได้เล่าเรื่องทั้งปวงให้โฆสกเศรษฐีได้ทราบว่า “ท่านบิดา
ของพี่นั้น มอบจดหมายที่สั่งให้ฆ่าพี่ให้แล้วก็ส่งพี่ไป น้องได้อารักขาพี่ไว้
เพราะทำงานอย่างนี้ ๆ พี่จึงรอดชีวิตมาได้”

โฆสกเศรษฐีไม่เชื่อ พูดว่า “เธอพูดไม่จริง” แต่คิดว่าเราจักลอง
ถามคุณแม่กาฬีดู แล้วได้ถามแม่กาฬีว่า “คุณแม่ ได้ทราบว่าเหตุการณ์
ได้เป็นจริงอย่างนั้นหรือ” แม่กาฬีจึงเล่าความจริงให้ทราบว่า “เป็นจริง
อย่างนั้น พ่อมหาจำเริญ ท่านเศรษฐีพยายามที่จะฆ่าเจ้ามาตั้งแต่เจ้ายัง
เล็ก ๆ แต่ก็ไม่สามารถที่จะฆ่าให้สำเร็จได้ เพราะเหตุแห่งเจ้า ได้สูญเสีย

ทรัพย์ไปเป็นอันมาก เจ้าได้รอดพ้นจากความตายมาในสถานที่ถึง ๗ แห่ง
เจ้ามาจากบ้านส่วยแล้ว จึงได้รับตำแหน่งเศรษฐีพร้อมด้วยสรรพสิ่งทั้งปวง
ตั้งร้อยอย่างอยู่ ณ บัดนี้”

โฆสกเศรษฐีครั้นได้ฟังดังนั้นแล้วจึงคิดว่า “เคราะห์กรรมของเรานี้
หนักมากจริงหนอ เราได้รอดพ้นมาจากความตายอันน่าหวาดเสียวถึง
ปานนี้ ไม่ควรที่จะมีชีวิตอยู่ด้วยความประมาท เราจักเป็นผู้ไม่ประมาท
ต่อไป” ดังนี้แล้ว ได้เสียดสละทรัพย์วันละพันกหาปณะทุก ๆ วัน ตั้งโรง
ทานไว้สำหรับคนเดินทางไกลและคนกำพร้าเป็นต้น กุฎุมพีชื่อ มิตตะ ได้
เป็นผู้จัดการโรงทานของโฆสกเศรษฐีนั้น ด้วยประการฉะนี้

ตสมิ ปน กาล - ก็ในกาลนั้น โฆสกเศรษฐีได้มีสหายที่ไม่เคย
เห็นกันอยู่ในเมืองภัททวดี ชื่อ ภัททวดีเศรษฐี โฆสกเศรษฐีได้ทราบถึง
สมบัติ อายุ และประเทศของภัททวดีเศรษฐีจากสำนักของพวกพ่อค้า
ที่มาจากเมืองภัททวดีแล้ว ก็มีความปรารถนาอยากจะเป็นสหายกับ
ภัททวดีเศรษฐีนั้น จึงส่งเครื่องบรรณาการไปฝาก แม้ภัททวดีเศรษฐี
ก็ได้ทราบเรื่องสมบัติ อายุ และประเทศของโฆสกเศรษฐีจากสำนักของ
พวกพ่อค้าซึ่งมาจากเมืองโกสัมพีแล้ว ก็มีความปรารถนาอยากจะเป็น
สหายกับโฆสกเศรษฐีนั้น จึงส่งเครื่องบรรณาการไปฝากเช่นเดียวกัน
เศรษฐีทั้งสองนั้น เป็นสหายไม่เคยเห็นซึ่งกันและกันมาด้วยอาการอย่างนี้

จำเนียรกาลต่อมา อหิวาตกโรคได้ระบาดขึ้นในเรือนของภัททวดี-
เศรษฐี เมื่ออหิวาตกโรคระบาดขึ้นนั้น สัตว์จำพวกแมลงวันตายก่อนเขา
ต่อจากนั้นก็ถึงจำพวกต๊กแตน หนู ไก่ สุกร สุนัข แมว โค ทาสหญิง
ทาสชาย ตามลำดับทีเดียว ส่วนพวกเจ้าของบ้านตายที่หลังเขาทั้งหมด
แต่บรรดาคนเหล่านั้น คนพวกใดพึงฝ่าเรือนหนีไป คนพวกนั้นก็รอดชีวิต

อยู่ได้ แม่ในคราวนั้น เศรษฐี ๑ ภริยา ๑ ธิดา ๑ ได้พากันพึ่งฝาเรือนหนีไป ครั้นแล้วก็อยากจะไปเยี่ยมสหายนโสกเศรษฐี จึงได้เดินไปตามทางสายไปเมืองโกสัมพี บังเอิญคนทั้งสามไปลื่นเสียบึงลงในระหว่างทาง จึงมีสตรีระกายบอบช้ำ เพราะลมและแดดบ้าง เพราะความหิวโหยบ้าง ได้ไปถึงเมืองโกสัมพีด้วยความลำบากมาก พากันอาบน้ำตรางที่หาน้ำได้ง่าย แล้วก็เข้าไปพักอาศัยอยู่ศาลาหลังหนึ่งตรงที่ประตูเมือง ด้วยประการฉะนี้

ตโต เสฏฺฐิ ภริยํ อาห - ครั้งนั้น ภัททวดีเศรษฐีปรึกษาภริยาว่า “น้องหญิง ธรรมดาคนที่มาโดยทำนองนี้ ย่อมเป็นที่รังเกียจแม้ของมารดาผู้บังเกิดเกล้า ได้ยินว่า โสกเศรษฐี สหายของเราสละทรัพย์วันละพันกหาปณะให้ทานแก่คนเดินทางไกล และคนกำพร้าเป็นต้นทุก ๆ วัน เราจักส่งธิดาไปที่โรงทานนั้น ให้ขอเอาอาหารมาบำรุงร่างกายอยู่ ณ ที่นี้แหละ สักวันสองวัน แล้วจึงจักไปเยี่ยมสหายน” ภริยาเห็นดีด้วย จึงพากันพักอาศัยอยู่ที่ศาลานั้นแล

วันรุ่งขึ้น พอเขาบอกเวลาเปิดโรงทาน คนกำพร้าและคนเดินทางไกลเป็นต้น กำลังพากันไปขอรับเอาอาหาร มารดาบิดาจึงส่งธิดาไปว่า “หนูจำ เจ้าจงไปรับเอาอาหารมาเพื่อพวกเราจะได้รับประทานกันเถิด”

ที่นั่น ธิดาของตระกูลที่เคยมีสมบัติมาก อันความวิบัติได้ตัดความละเอียดเสียสิ้น จนหมดความละเอียด ได้ถือถาดไปรับเอาอาหารพร้อมกับพวกคนกำพร้า ครั้นนายमितตกุฎุมพีถามว่า “แม่หนู เจ้าจากรับเอาไปสักกี่ส่วน” จึงเรียนว่า “สามส่วน เจ้าคะ” ขณะนั้น นายमितตกุฎุมพีก็ได้ให้อาหารแก่เธอไปสามส่วน เมื่อธิดานำเอาอาหารมาแล้ว ทั้ง ๓ คนก็นั่งร่วมวงกันเพื่อจะรับประทานต่อไป ด้วยประการฉะนี้

อล มาตาธิตโร - ครั้งนั้น มารดากับธิดาพูดกับเศรษฐีว่า “นายชา
ธรรมดาความวิบัติย่อมเกิดขึ้นได้แม้แก่ตระกูลใหญ่ ๆ ทั้งหลาย เชิญนาย
รับประทานเถิด ไม่ต้องเป็นห่วงเราทั้งหลาย อย่าคิดอะไร” ครั้นแล้วก็
วิงวอนเศรษฐีด้วยประการต่าง ๆ ให้รับประทานเสียทั้งหมด

ส่วนเศรษฐี ครั้นรับประทานแล้ว ไม่สามารถที่จะทำอาหารให้
ย่อยได้ พอรุ่งอรุณก็ได้ถึงแก่อนิจกรรมไป ฝ่ายมารดาและธิดาก็พากัน
ร้องรำพรา้พรรณนาด้วยประการต่าง ๆ

วันรุ่งขึ้น กุมาริกาเศรษฐีธิดาร้องให้ไปขอรับเอาอาหาร เมื่อ
นายมิตตะเห็นเธอแล้วถามว่า “แม่หนู เจ้าจ้กรับเอาอาหารสักกี่ส่วน”
จึงเรียนว่า “สองส่วน เจ้าคะ” นายมิตตะก็ได้ให้เอาอาหารไปสองส่วน

เศรษฐีธิดานั้น ครั้นรับเอาอาหารมาแล้ว ก็วิงวอนให้มารดา
รับประทานเสียทั้งหมด ฝ่ายมารดาเมื่อขัดคำวิงวอนไม่ได้ จึงได้รับประทาน
เมื่อไม่อาจที่จะทำอาหารให้ย่อยได้ จึงได้ถึงแก่อนิจกรรมไปในวันนั้นนั่นแล

นางกุมาริกาเศรษฐีธิดาร้องรำพรา้พรรณนาอยู่เฉพาะคนเดียว
เกิดเป็นทุกข์เพราะความหิวบวกด้วยความทุกข์นั้นขึ้นอย่างแสนสาหัส
วันรุ่งขึ้นร้องให้ไปขอรับเอาอาหารพร้อมกับพวกยาจกทั้งหลาย เมื่อนาย
มิตตะถามว่า “แม่หนู เจ้าจ้กรับเอาอาหารสักกี่ส่วน” เธอจึงเรียนว่า
“ส่วนเดียวเจ้าคะ”

นายมิตตะกุมมพิงเจ้าเธอซึ่งรับเอาอาหารมาถึง ๓ วันได้ ด้วยเหตุ
นั้น จึงได้พูดกระแทกเอากับเธอว่า “ออกไป ฉิบหาย หลึงถ่อย เจ้าเพียง
จะได้รู้จักประมาณท้องของเจ้าวันนี้เองละหรือ”

ธิดาผู้มีตระกูล สมบูรณ์ด้วยหิริและโอตตัมปะ ได้ถึงอาการปาน
ประหนึ่งเอาดอกพุงเช่าที่หน้าอก หรือเอาน้ำค้างรดใส่แผล จึงถามว่า
“นายคะ นายว่าอะไร”

นายมิตตกุฎุมพีตอบว่า “เมื่อวันก่อน เจ้าขอรับเอาอาหารไป
สามส่วน เมื่อวานนี้ขอรับไปสองส่วน วันนี้ขอรับเอาส่วนเดียว เจ้าเพິง
จะรู้จักประมาณท้องของตนวันนี้”

เศรษฐีธิดาจึงเรียนว่า “นายคะ นายอย่าได้สำคัญว่า ดิฉันรับ
เอาไปเพื่อตนคนเดียว” นายมิตตกุฎุมพีถามว่า “แม่หนู ก็เมื่อเช่นนั้น
ทำไมเจ้าจึงไม่รับเอาอาหารไปสามส่วนเล่า”

เศรษฐีธิดาเรียนตอบว่า “นายเจ้าคะ เมื่อวันก่อนพวกดิฉันมีอยู่
๓ คนด้วยกัน เมื่อวานนี้มีอยู่ ๒ คน วันนี้มีอยู่คนเดียวเท่านั้น”

นายมิตตกุฎุมพีซักถามว่า “เพราะเหตุอะไร จึงได้เป็นอย่างนั้นเล่า”

ครั้นได้ฟังพฤติการณ์ทั้งปวงที่เศรษฐีธิดาเล่าให้ฟังมาตั้งแต่ต้นแล้ว
ก็ไม่อาจที่จะอดกลั้นน้ำตาไว้ได้ เกิดความโทมนัสเป็นกำลัง ครั้นแล้วจึง
พูดพลอบเธอว่า “แม่หนู เมื่อเป็นอย่างนั้น เจ้าอย่าคิดมากไปเลย เจ้า
เป็นธิดาของท่านภัททเวทียเศรษฐี ตั้งแต่วันนี้ไปเจ้าชื่อว่าเป็นธิดาของฉิน
นั้นเทียว” ว่าแล้วก็จุมพิตที่ศีรษะแล้วพาไปบ้าน ตั้งไว้ในตำแหน่งเป็นธิดา
คนโตของตนต่อไป ด้วยประการฉะนี้

สา ทานคเค อุจจาสุทฺถิ มหาสุทฺถิ สุตฺวา - เศรษฐีธิดา ครั้น
ไปอยู่ที่บ้านของนายมิตตกุฎุมพีแล้ว ได้ยินเสียงดังอื้ออึงที่โรงงาน จึง
เรียนถามนายมิตตกุฎุมพีว่า “คุณพ่อคะ ทำไมเวลาให้ทานจึงไม่ทำให้
พวกคนขอทานเสียบเสียง”

นายमितตกุฎุมพีก็ตอบว่า “ไม่สามารถที่จะทำเช่นนั้นได้ ลูก”

เศรษฐีธิดาแย้งว่า “ทำได้ซี คุณพ่อเจ้าขา” นายमितตกุฎุมพีจึงถามว่า “ทำอย่างไร ลูก”

เศรษฐีธิดาเรียนแนะนำว่า “คุณพ่อคะ สร้างรั้วล้อมโรงงานแล้ว ทำประตูไว้ ๒ ประตู แต่ละประตูพอประมาณที่คนจะเข้าไปได้ที่ละคนเท่านั้น แล้วประกาศว่า จงเข้าประตูหนึ่ง แล้วออกประตูหนึ่ง คนขอทานทั้งหลาย ก็จึกเงียบเสียงด้วยวิธีการอย่างนี้แล”

นายนายमितตกุฎุมพีได้ฟังข้อแนะนำดังนั้นแล้ว ลงความเห็นด้วยว่า “เป็นวิธีการที่ดีแน่ ลูก” จึงใช้ให้คนสร้างรั้วขึ้นอย่างที่แนะนำนั้น

แม้เศรษฐีธิดานั้น แต่ก่อนมามีชื่อว่า “สามา” แต่เพราะได้แนะนำ ให้สร้างรั้วนั้น จึงได้มีชื่อว่า “สามาวดี” สืบมา

ตั้งแต่นั้น เสียงโกลาหลในโรงงานก็หายไป ท่านโฆสกเศรษฐี แต่ก่อนเมื่อได้ยินเสียงนั้นก็ปลาบปลี้มใจว่า เสียงในโรงงานของเรา แต่เมื่อไม่ได้ยินเสียงมาสักสองสามวัน จึงถามนายमितตกุฎุมพีซึ่งมาอยู่ที่ อุปัฏฐากของตนว่า “เธอยังให้ทานแก่คนกำพร้าและคนเดินทางไกล เป็นต้นอยู่หรือ”

นายमितตกุฎุมพีเรียนว่า “ยังให้อยู่ ขอรับ”

โฆสกเศรษฐีซักว่า “เออ ก็เมื่อเช่นนั้น ทำไมฉันไม่ได้ยินเสียง มาสองสามวันแล้ว” นายमितตกุฎุมพีเรียนว่า “กระผมได้ทำอุบายที่ให้ พวกคนขอทานเงียบเสียงแล้ว ขอรับ”

โฆสกเศรษฐีซักว่า “เออ เมื่ออย่างนั้น เมื่อก่อน ๆ มาทำไมเธอ จึงไม่ทำเล่า”

นายमितตกุฎุมพีเรียนว่า “ที่มีได้ทำนั้น เพราะยังไม่ทราบอุบาย
ขอรับ”

โฆสกเศรษฐีซักว่า “เดี๋ยวนี้เธอรู้ได้อย่างไรเล่า”

นายमितตกุฎุมพีเรียนว่า “ธิดาของกรรมบอกอุบายให้ ขอรับ”

โฆสกเศรษฐีถามว่า “ธิดาของเธอที่ฉันไม่รู้จักมีอยู่หรือ”

นายमितตกุฎุมพีจึงกราบเรียนเล่าพฤติการณ์ของภักทวดีเศรษฐี
ทั้งหมด นับตั้งแต่เกิดอหิวาตกโรค เป็นต้นมา แล้วกราบเรียนถึงการที่
ตนได้เฝ้านางสามาวดีนั้น มาตั้งไว้ในฐานะเป็นธิดาคนโตให้โฆสกเศรษฐี
ได้ทราบ

ขณะนั้น ท่านเศรษฐีจึงพูดต่อกับนายमितตกุฎุมพีว่า “เมื่อเป็น
อย่างนี้ ทำไมเธอจึงไม่บอกให้ฉันทราบเล่า ธิดาของสหายเราก็คือว่า
เป็นธิดาของเรา” ครั้นแล้ว จึงให้เรียกนางสามาวดีมาหาแล้วถามว่า
“แม่หนู เจ้าเป็นธิดาของท่านเศรษฐีหรือ”

นางสามาวดีเรียนว่า “ใช่แล้ว คุณพ่อเจ้าค่ะ”

โฆสกเศรษฐีพูดปลอบใจว่า “ถ้าเช่นนั้น เจ้าอย่าคิดอะไรเลย เจ้า
เป็นธิดาของพ่อ” ครั้นแล้วก็จุมพิตนางสามาวดีที่ศีรษะ ยกสตรี ๕๐๐ ให้
เป็นบริวาร ตั้งเธอไว้ในฐานะเป็นธิดาคนโตของตนสืบไป ด้วยประการฉะนี้

อถกทิวส์ ตสมีนคร นกขตต์ สงฆุจฺ โหติ - อยู่ต่อมาวันหนึ่ง ใน
พระนครโกสัมพีนัน ได้ประกาศโฆษณาถึงงานนักขัตฤกษ์ ก็ในงาน
นักขัตฤกษ์นั้น แม้แต่กุลธิดาทั้งหลายที่ไม่ออกไปเที่ยวข้างนอก ก็จะต้อง
ต้องไปเดินเล่น อาบน้ำที่แม่น้ำพร้อมด้วยบริวารของตน เพราะฉะนั้น
วันนั้นแม้นางสามาวดีมีหมู่สตรี ๕๐๐ ห้อมล้อม ได้เดินผ่านไปทาง

เรื่อง พระนางสามาวดี

พระลานหลวง เพื่อประสงค์จะไปอาบน้ำเหมือนกัน ฝ่ายพระเจ้าอุเทนประทับยืนอยู่ที่หน้าตางพระสีหบัญชร ได้ทอดพระเนตรเห็นนางสามาวดีนั้น จึงรับสั่งถามมหาดเล็กว่า “สตรีเหล่านี้ เป็นหญิงนาฏศิลป์ของใครหนา”

มหาดเล็กกราบทูลว่า “ไม่ใช่เป็นหญิงนาฏศิลป์ของใครดอก พระพุทธเจ้าข้า”

พระเจ้าอุเทนทรงซักว่า “ถ้าเช่นนั้น เป็นธิดาของใครหรือ”

มหาดเล็กกราบทูลว่า “หญิงนั้นเป็นธิดาของท่านโฆสกเศรษฐี เขาชื่อสามาวดี พระพุทธเจ้าข้า”

พระเจ้าอุเทนพอทอดพระเนตรเห็นนางสามาวดีเท่านั้นก็ทรงเกิดพระสเนหาขึ้นทันที จึงทรงส่งพระราชหัตถเลขาไปให้แก่ท่านเศรษฐีว่า “ขอให้ท่านจงส่งธิดามาให้เรา”

โฆสกเศรษฐีถวายสาส์นตอบไปว่า “ข้าพระพุทธเจ้า ขอพระมหากษัตริย์อย่าให้ส่งมาถวายเลย พระพุทธเจ้าข้า”

พระเจ้าอุเทนทรงส่งพระราชหัตถเลขาซ้ำไปอีกว่า “ท่านจงอย่าปฏิเสธเลย ขอจงส่งธิดามาให้เราจงได้”

โฆสกเศรษฐียังถวายสาส์นตอบปฏิเสธไปอีกว่า “ข้าพระพุทธเจ้า ชื่อว่าเป็นคฤหบดี ที่ไม่ยอมถวายก็เพราะเกรงต่อการโบยตี อดคร่านางกุมาริกาทั้งหลาย พระพุทธเจ้าข้า”

พระเจ้าอุเทนทรงกริ้ว จึงรับสั่งให้ตีตราบ้าน แล้วให้จับมัดมือเศรษฐีและภริยามากักตัวไว้ข้างนอกบ้าน

ฝ่ายนางสามาวดี ครั้นอาบน้ำแล้วกลับมาไม่ได้โอกาสที่จะเข้าบ้าน จึงเรียนถามท่านบิดาว่า “คุณพ่อคะ นี่มันเรื่องอะไรกัน เจ้าคะ”

โฆสกเศรษฐีบอกกว่า “แม่หนู พระราชาทรงส่งพระราชหัตถเลขา มา เพราะเหตุแห่งเจ้า เมื่อพ่อถวายสาส์นตอบไปว่า ข้าพระพุทธเจ้าจัก ไม่ยอมถวาย ก็รับสั่งให้ตีตราบ้าน แล้วจับเอาตัวฉันทั้งสองมากักตัวไว้ ข้างนอกบ้าน”

นางสามาวดีจึงเรียนแนะนำบิดาว่า “คุณพ่อคะ คุณพ่อทำความผิด หนักมาก เมื่อพระราชาทรงส่งพระราชหัตถเลขามา ไม่ควรที่จะถวายสาส์น ตอบว่า ไม่ยอมถวาย ควรที่จะทูลตอบไปว่า ถ้าพระองค์จะทรงรับเลี้ยงธิดา ของข้าพระพุทธเจ้ากับทั้งบริวารของเขาแล้ว ก็ถวาย”

โฆสกเศรษฐีได้ทราบดังนั้น จึงพูดว่า “ดีแล้ว แม่หนู เมื่อเจ้า มีความพอใจ พ่อจักทำตามอย่างนั้น” แล้วจึงส่งสาส์นไปถวายพระเจ้าอุเทน เหมือนอย่างนั้น

ส่วนพระเจ้าอุเทนก็ทรงรับด้วยทรงพอพระราชหฤทัย รับสั่งให้ ไปรับเอานางสามาวดีกับทั้งสตรีบริวาร ๕๐๐ มาแล้ว ก็ทรงอภิเษก สถาปนาไว้ในตำแหน่งพระอัครมเหสี ฝ่ายสตรี ๕๐๐ นั้น ก็ทรงยกให้เป็นราชบริพารของนางสามาวดีผู้อัครมเหสีนั้นแล

ตอนนี้เป็นเรื่องของพระนางสามาวดี ซึ่งมีเนื้อความดังพรรณนามา ด้วยประการฉะนี้

อุเทนสุต ปน อปราปี - ก็พระเจ้าอุเทนนั้น ทรงมีพระราชเทวี องค์อื่นอีก พระนามว่า **พระนางवासुสทตดา** ซึ่งเป็นพระราชธิดาของ พระเจ้าจันทรปัชโชต

มีเรื่องเล่าว่า พระราชาทรงพระนามว่า พระเจ้าจันทรปัชโชต ทรงครองราชสมบัติอยู่ในพระนครอุชเชนี วันหนึ่งพระองค์เสด็จกลับมา

เรื่อง พระนางสามาวดี

จากพระราชอุทธานแล้ว ทรงตรวจดูราชสมบัติของพระองค์แล้ว มีพระราชดำรัสตรัสถามว่า “ใคร ๆ คนอื่นมีสมบัติถึงเช่นนี้มีบ้างไหมหนอ”

เมื่ออำมาตย์กราบทูลว่า “พระราชสมบัติของพระองค์นี้ไม่เท่าไร พระเจ้าอุเทนในพระนครโกสัมพี มีราชสมบัติมากมายยิ่งนัก พระพุทธเจ้าข้า”

พระเจ้าจันทรปัชโชตตรัสว่า “ถ้าเช่นนั้น เราก็จับพระเจ้าอุเทนนั้น” อำมาตย์กราบทูลว่า “พระเจ้าอุเทนนั้น ใคร ๆ ก็ไม่สามารถที่จะจับได้ พระพุทธเจ้าข้า”

พระเจ้าจันทรปัชโชตตรัสว่า “เราก็จทำอุบายบางอย่างแล้วจับเอาให้จงได้”

อำมาตย์กราบทูลว่า “ไม่อาจที่จะจับได้ พระพุทธเจ้าข้า”

พระเจ้าจันทรปัชโชตตรัสถามว่า “เพราะเหตุไร จึงจะจับไม่ได้เล่า”

อำมาตย์กราบทูลว่า “พระเจ้าอุเทนนั้น ทรงรู้ศิลปะ ชื่อหัตถิกันตะ (วิชาทำช่างให้กลัว) เมื่อทำวเธอทรงร้ายมนต์แล้วประโคนพิณที่ทำช่างให้กลัว จะทรงให้ช่างหนีไปก็ได้ จะทรงจับเอาช่างก็ได้ ผู้ที่เพียบพร้อมด้วยช่างพาหะเหมือนอย่างพระเจ้าอุเทนนั้น ย่อมไม่มี”

พระเจ้าจันทรปัชโชตตรัสย้ำอีกว่า “เราก็จไม่สามารถจับทำวเธอได้จริง ๆ เทียวหรือ”

อำมาตย์จึงกราบทูลถวายอุบายว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ ถ้าพระองค์ทรงมีพระราชประสงค์เช่นนี้จริง ๆ แล้ว จงทรงให้ทำช่างไม้ขึ้นแล้วส่งไปปล่อยล่อไว้ตรงที่ใกล้ ๆ พระเจ้าอุเทนนั้น เมื่อทำวเธอได้สดับว่ามีช่างพาหะหรือม้าพาหะก็จะเสด็จมาสู่แม่ที่ไกลพระนคร ครั้นทำวเธอ

เสด็จมา ณ ที่นั้นแล้ว เราก็จักสามารถจับเอาท้าวเธอได้” ด้วยประการ
ฉะนี้

ราชา อตฺถโส อูปาโย - พระเจ้าจันทปะชโชตทรงเห็นด้วยว่า
อุบายนี้จะสำเร็จความประสงค์ จึงรับสั่งให้ทำช่างยนต์สำเร็จด้วยไม้ แล้ว
เอาผ้าเก่า ๆ หุ้มข้างนอก ตกแต่งวิจิตรกรรมให้เหมือนช่างจริง ๆ แล้ว
ให้เอาไปปล่อยไว้ที่ใกล้สระน้ำแห่งหนึ่งใกล้ ๆ กับแวนแคว้นแดนดินของ
พระเจ้าอุเทนนั้น ภายในห้องข้างนั้น ให้คนเข้าไปอยู่ ๖๐ คน ทำให้ช่าง
ยนต์เดินอยู่ไปมา และคนเหล่านั้นก็ไปเที่ยวขนเอามูลช่างมาทิ้งกระจายไปไว้
ณ ที่นั้น ๆ

มีนายพรานป่าคนหนึ่ง เห็นช่างนั้นแล้วคิดว่า ช่างนี้สมควรแก่
พระบารมีของพระเจ้าแผ่นดินเรา จึงไปกราบทูลแต่พระเจ้าอุเทนให้ทรง
ทราบ ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ ข้าพระพุทธเจ้าได้พบช่างประเสริฐ
เผือกผ่องทั้งตัว เหมือนยอดเขาไกรลาส เป็นช่างที่คู่ควรแก่พระบารมีของ
พระองค์แท้ ๆ พระพุทธเจ้าข้า”

พระเจ้าอุเทนทรงทราบดังนั้น ทรงให้นายพรานป่านั้นเป็นมัคคุเทศก์
เสด็จขึ้นทรงช่าง พร้อมทั้งราชบริพาร เสด็จออกไปแล้ว

ฝ่ายพวกจารบุรุษทราบว่าพระเจ้าอุเทนเสด็จมา รีบไปกราบทูล
แต่พระเจ้าจันทปะชโชตให้ทรงทราบ พระเจ้าจันทปะชโชตเสด็จมาทรง
ชুমหมู่พลนิกายไว้ในข้างทั้งสอง เว้นว่างไว้ระหว่างกลาง ฝ่ายพระเจ้า
อุเทนไม่ทรงทราบว่าพระเจ้าจันทปะชโชตเสด็จมา จึงไล่ติดตามช่างไป
คนที่อยู่ในห้องข้างก็พาช่างไม้หนีไปโดยเร็ว ถึงพระเจ้าอุเทนจะทรง
รำยมนต์ทรงประโคนผินขึ้นสักเท่าใด ช่างไม้ก็ทำเป็นเหมือนไม่ได้ยินเสียง
สายผิน วิ่งหนีต่อ ๆ ไปนั้นเทียว

พระเจ้าอุเทนเมื่อไม่ทรงสามารถจะขับให้ทันพญาช้าง จึงเปลี่ยนขึ้นทรงม้าไล่ตามไป เมื่อพระเจ้าอุเทนทรงไล่กวาดช้างไปอย่างรวดเร็ว หมู่พลนิกายของท้าวเธอก็ล้าอยู่ข้างหลัง ท้าวเธอก็เสด็จแต่พระองค์เดียวโดยลำพัง ทันใดนั้น หมู่พลนิกายของพระเจ้าจันทรปัชโชตที่ทรงซุ่มดักไว้ในข้างทั้งสองก็จับพระเจ้าอุเทนได้ แล้วนำไปถวายแด่พระราชอาของตน ครั้นนั้น หมู่พลนิกายของพระเจ้าอุเทน รู้ว่าพระราชอาของตนตกไปอยู่ในอำนาจของข้าศึกแล้ว จึงพากันตั้งค่ายรออยู่ข้างนอกพระนคร ด้วยประการฉะนี้

จณฺทปชฺโชตปิ - ฝ่ายพระเจ้าจันทรปัชโชต ครั้นทรงให้จับเป็นพระเจ้าอุเทนได้แล้ว ก็รับสั่งให้ปิดประตูขังไว้ในเรือนสำหรับขังโจรหลังหนึ่ง แล้วทรงดื่มน้ำชัชชานฉลองชัชชนะอยู่ถึง ๓ วัน ในวันที่ ๓ พระเจ้าอุเทนตรัสถามพวกคนคุมว่า “พ้อมหาจำเริญ พระราชาของพวกเธอเสด็จไปไหน” พวกคนคุมทูลตอบว่า “พระองค์ทรงดีพระทัยว่า เราจับปัจจามิตรได้แล้ว จึงทรงดื่มน้ำชัชชานอยู่”

พระเจ้าอุเทนตรัสอย่างแข็งกร้าวว่า “อะไรนี้ พระราชาของพวกเธอทำเหมือนอย่างผู้หญิง การจับพระราชาผู้เป็นข้าศึกได้แล้ว ควรจะปล่อยหรือมิฉะนั้นก็ควรจะทำสำเร็จโทษเสีย จึงจะถูก มิใช่หรือ นี่อะไร จับเรามาขังให้นั่งทนทุกข์อยู่แล้วตนเองก็ไปดื่มน้ำชัชชานเสีย”

พวกคนคุมได้ไปกราบทูลความนั้นแด่พระราชอาของตนให้ทรงทราบ

พระเจ้าจันทรปัชโชตเสด็จไปตรัสถามพระเจ้าอุเทนว่า “ทราบวาพระองค์ตรัสอย่างนั้น จริงหรือ”

พระเจ้าอุเทนทูลตอบว่า “จริงซี มหาราช”

พระเจ้าจันทพীชิตตรัสว่า “ดีแล้ว หม่อมฉันจักปล่อยพระองค์ ทราบว่าพระองค์มีมนต์เช่นนี้อยู่ จักทรงให้มนต์แก่หม่อมฉันได้ไหม”

พระเจ้าอุเทนทูลตอบว่า “ขอขอบพระทัย หม่อมฉันยินดีถวาย แต่ในขณะที่จะทรงเรียน พระองค์ต้องทรงบังคมหม่อมฉันเสียก่อน จึงจะทรงเรียนมนต์นั้นได้ แต่พระองค์จักทรงบังคมหม่อมฉันหรือไม่เล่า”

พระเจ้าจันทพীชิตตรัสตอบว่า “หม่อมฉันจักบังคมพระองค์ ทำไม หม่อมฉันจักไม่บังคมเป็นอันขาด”

พระเจ้าอุเทนตรัสว่า “แม้หม่อมฉันก็จักไม่ถวายมนต์”

พระเจ้าจันทพীชิตตรัสว่า “เมื่อเป็นเช่นนี้ หม่อมฉันก็จักลง พระราชาอาญาแก่พระองค์”

พระเจ้าอุเทนตรัสทำว่า “เชิญลงซี พระองค์ทรงเป็นใหญ่เหนือ ร่างกายของหม่อมฉัน แต่หาได้ทรงเป็นใหญ่เหนือจิตใจไม่”

พระเจ้าจันทพীชิต ครั้นได้สดับพระวาจาอันองอาจกล้าแข็ง ของพระเจ้าอุเทนแล้ว ทรงพระดำริว่า “เราจักเรียนเอามนต์นี้ได้อย่างไรหนอ” ทรงตกลงพระทัยว่า “เราไม่อาจที่จะให้คนอื่นรู้มนต์นี้ เราจักให้ ธิดาของเราเรียนเอาในสำนักของพระเจ้าอุเทนนี้ แล้วเราจักเรียนเอาใน สำนักของเธออีกทอดหนึ่ง”

ลำดับนั้น พระเจ้าจันทพীชิตจึงตรัสถามพระเจ้าอุเทนว่า “พระองค์ จักประทานให้คนอื่นที่เขาถวายบังคมได้ไหม”

พระเจ้าอุเทนตรัสตอบว่า “ได้ซี มหาราช”

พระเจ้าจันทรชิตตรัสว่า “ถ้าเช่นนั้น ในวังของหม่อมฉันมีหญิงค่อมอยู่คนหนึ่ง พระองค์ประทับยืนอยู่นอกม่าน แล้วจงตรัสบอกมนต์แก่หญิงค่อมนั้น ซึ่งนั่งอยู่ในม่านได้ไหม”

พระเจ้าอุเทนตรัสตอบว่า “ได้ซี มหาราชฯ จะเป็นหญิงค่อมหรือหญิงอ่อนก็ตามเถิด เมื่อเขายอมไหวแล้ว ก็จักให้ทั้งนั้น”

แต่นั้น พระเจ้าจันทรชิตเสด็จไปตรัสบอกกับเจ้าหญิงवासु-
กัตตาผู้พระราชธิดาว่า “เจ้าหญิง บุรุษชี้เรื่อน้ำเต้าคนหนึ่ง มันรู้มนต์
อันหาค่ามิได้ พ่อไม่ยอมยกให้คนอื่นรู้มนต์นั้น เจ้าจงนั่งอยู่ในม่าน ไหว้
บุรุษนั้นแล้วจงเรียนเอามนต์ บุรุษชี้เรื่อนั้นยืนอยู่นอกม่านจักบอกมนต์
แก่เจ้า พ่อจักเรียนต่อจากเจ้าอีกทีหนึ่ง” ด้วยประการฉะนี้

เอว โส เนล อญมมญญ - พระเจ้าจันทรชิตนั้น ทรงทำ
พระราชธิดาให้เป็นหญิงค่อม ทรงทำพระเจ้าอุเทนให้เป็นบุรุษชี้เรื่อน้ำ
เต้า แล้วตรัสบอกแก่บุคคลทั้งสองนั้นด้วยทรงเกรงจะทำความเสียหาย
ซึ่งกันและกัน ด้วยประการฉะนี้

ฝ่ายพระเจ้าอุเทนนั้น ประทับยืนอยู่ข้างนอกม่านนั้นเทียว เมื่อ
เจ้าหญิงवासुกัตตาประทับนั่งอยู่ในม่านถวายบังคมแล้ว ก็ทรงสอน
มนต์ถวาย อยู่ต่อมาวันหนึ่ง เมื่อเจ้าหญิงवासุกัตตานั้น แม้จะได้ทรง
สอนแล้วสอนอีกก็ไม่ทรงสามารถจะจำบทแห่งมนต์ได้ พระเจ้าอุเทนจึง
ได้ตรัสปรึกษาว่า “เฮ้ย หญิงค่อม ปากของเอ็งมันมีขอบปากหนายังนัก
เอ็งจงว่าอย่างนี้”

เจ้าหญิงवासุกัตตาทรงกริ้วแล้วตรัสตอบไปว่า “เฮ้ย บุรุษชี้เรื่อน้ำ
เต้าชั้ว เอ็งพูดอะไร คนอย่างช้านะหรือ ชื่อว่าเป็นหญิงค่อม” ครั้นแล้ว
ก็ทรงยกม่านขึ้น

เมื่อพระเจ้าอุเทนตรัสถามว่า “เธอเป็นใคร” จึงตรัสตอบว่า “ดิฉันเป็นธิดาของพระราชา ชื่อवासुถัตตา”

พระเจ้าอุเทนตรัสว่า “พระบิดาของเธอตรัสบอกฉันว่า เธอเป็นหญิงค่อม” เจ้าหญิงवासुถัตตาตรัสว่า “แม่เมื่อเสด็จพ่อตรัสบอกแก่ดิฉันก็ตรัสว่าคุณเป็นบุรุษชี้เรื่อน้ำเต้า” เจ้าทั้ง ๒ พระองค์นั้นทรงเข้าพระทัยว่า “พระองค์คงจักได้รับสั่งด้วยทรงเกรงเราทั้งสองจะทำความสืเนหากัน” แล้วก็ได้ทรงทำความสืเนหารักกันภายในมานั้นแล ด้วยประการฉะนี้

โต ปฏฺจาย - จำเดิมแต่นั้นมา เจ้าทั้งสองก็ไม่เป็นอันเรียนมนต์ หรือเรียนศิลปะกัน ฝ่ายพระเจ้าจันทรทัชโชตตรัสถามพระราชธิดาอยู่เนืองนิจ ว่า “เจ้าหญิง เรียนศิลปะสำเร็จแล้วหรือยัง” พระราชธิดากราบทูลว่า “กำลังเรียนอยู่ เพคะ”

อยู่มาวันหนึ่ง พระเจ้าอุเทนตรัสปรึกษาเจ้าหญิงवासुถัตตาว่า “น้องหญิง ธรรมดาสิ่งอันสามีพึงทำได้นั้น มารดาบิดาย่อมไม่อาจจะทำให้ได้ พี่น้องชาย พี่น้องหญิงก็ไม่อาจจะทำให้ได้ ถ้าเธอจักประทานชีวิตให้แก่พี่ พี่จักถวายสตรี ๕๐๐ ให้เป็นบริวารของเธอ แล้วจักถวายตำแหน่งอัครมเหสีให้แก่เธอ”

เจ้าหญิงवासุถัตตาทูลรับอาสาว่า “ถ้าพระเจ้าพี่จักทรงสามารถดำรงอยู่ในพระวาจานี้ หม่อมฉันจักถวายชีวิตทานแต่พระองค์ เพคะ”

พระเจ้าอุเทนตรัสรับรองว่า “สามารถซี น้องหญิง”

เรื่อง พระนางสามาวดี

เจ้าหญิงवासุททิตดาตรัสว่า “ขอบพระทัย เพคะ” แล้วเสด็จไปยัง
สำนักของพระราชบิดา ถวายบังคมแล้วประทับยืนอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง

ลำดับนั้น พระราชบิดาตรัสถามพระราชธิดาว่า “ศิลปะสำเร็จ
แล้วหรือ เจ้าหญิง”

เจ้าหญิงवासุททิตดากราบทูลว่า “ศิลปะยังไม่สำเร็จก่อน เพคะ”
ที่นั้น พระราชบิดาจึงตรัสถามพระราชธิดาว่า “เจ้าหญิง เจ้าต้องการอะไร”

เจ้าหญิงवासุททิตดากราบทูลว่า “หม่อมฉันควรจะได้พระทวาร
ไว้สักหนึ่งพระทวาร และควรจะได้พาหนะไว้สักอย่างหนึ่ง เพคะ”

พระราชบิดาตรัสถามว่า “เจ้าหญิง การได้พระทวารแลพาหนะนี้
เพื่อประโยชน์อะไร”

เจ้าหญิงवासุททิตดาทูลชี้แจงว่า “เสด็จพ่อ เพคะ ได้ยินว่ามี
โอสถอยู่ชานานหนึ่ง เพื่อเป็นอุบจารแก่มนต์ ซึ่งจะต้องเก็บเอาด้วย
สัญญาดาวในกลางคืน เพราะฉะนั้น เวลาที่จะออกไปเก็บโอสถนั้นใน
ข้างนอกนอกเวลาบ้าง หม่อมฉันควรจะได้พระทวารไว้สักพระทวารหนึ่ง
และพาหนะสักอย่างหนึ่ง เพคะ”

พระเจ้าจัมทปชโชตทรงพระราชทานให้ตามพระประสงค์ของ
พระราชธิดา

พระเจ้าอุเทนและเจ้าหญิงवासุททิตาจึงได้ทรงยึดเอาพระทวาร
อันหนึ่งที่พอพระทัยไว้ในเงื้อมพระหัตถ์ของพระองค์

ธรรมบทเทศนา

ก็พระเจ้าจันทรปัชโชตนั้น ทรงมีพระราชพาหนะอยู่ ๕ อย่าง คือ นางช้าง ชื่อภักทวดี เดินทางวันหนึ่งได้ ๕๐ โยชน์ ทาสชื่อ กากะ เดินทางวันหนึ่งได้ ๖๐ โยชน์ ม้า ๒ ม้า ชื่อเวลกังสี ๑ ชื่อมูญชเกสี ๑ เดินทางวันหนึ่งได้ ๑๐๐ โยชน์ ช้างนาฬาคีรี เดินทางวันหนึ่งได้ ๑๒๐ โยชน์ ด้วยประการฉะนี้

แสดงพระธรรมเทศนามาในเรื่องพระนางสามาวดี กัณฑ์ที่ ๓ ยังไม่สุดสิ้นระบิลความ แต่เป็นการสมควรแก่เวลา จึงขอยุติพระธรรมเทศนาลง คงไว้แต่เพียงเท่านี้ **เอวัง** ก็มี ด้วยประการฉะนี้

๑ กันยายน ๒๕๐๕ เวลา ๐๑.๐๐ น. ของ วันที่ ๒

เรื่อง พระนางสามาวดี

กัณฑ์ ที่ ๔

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

อปุปมาโท อมตंपทำ	ปมาโท มจจุโน ปทำ
อปุปมตฺตา น มียนฺติ	เย ปมตฺตา ยถา มตา.
เอตํ วิเสสโต ฌตฺวา	อปุปมาทมฺหิ ปณฺทิตา
อปุปมาโท ปโมทนฺติ	อรียานํ โคจเร รตา.
เต ฌมายิโน สาทติกา	นิจจํ ทพฺหปรกฺกมา
ผุสนฺติ ธีรา นิพฺพานํ	โยคกฺเขมฺอนฺตฺตรนฺติ.

อนุสนธิพระธรรมเทศนา ณ บัดนี้ จะวิไลชันาพระธรรมเทศนา เรื่องพระนางสามาวดี กัณฑ์ที่ ๔ ซึ่งอนุสนธิสืบเนื่องมาจากกัณฑ์ที่ ๓ ที่ได้วิไลชันามาแล้ว เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วนธรรมเทศนามัย และขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลาย จงตั้งใจสดับรับฟังพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลบุญคุณยถาสถิ ส่วนธรรมสวนมัยสืบไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

โส ภิร ราชา - ได้ยินว่า พระเจ้าจันทรปัชโชตนั้น ครั้งเมื่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังมีได้ทรงบังเกิดขึ้น ได้เป็นอุปัฏฐากของผู้ยิ่งใหญ่คนหนึ่ง อยู่มาวันหนึ่ง เมื่อผู้ยิ่งใหญ่ผู้นั้นออกไปอาบน้ำข้างนอกเมืองแล้วกลับมาอยู่ มีพระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่งเข้าไปบิณฑบาตในเมือง ไม่ได้รักษาอาหารแม้สักอย่างเดียว เพราะมารเข้าตลใจชาวเมืองหมดทั้งสิ้น กลับออกมาด้วยบาตรเปล่า ขณะเมื่อพระปัจเจกพุทธเจ้านั้นออกมาถึงประตูเมือง มารได้จำแลงเพศเข้าไปหาท่านแล้วเรียนถามว่า “พระคุณเจ้าขอรับ พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าได้รักษาอาหารอะไร ๆ บ้างไหม”

พระปัจเจกพุทธเจ้าตอบว่า “ก็เจ้าแก่งทำไมให้เราทำอะไร มีใช่หรือ”

มารจำแลงเรียนว่า “ถ้าเช่นนั้น นิมนต์กลับเข้าไปอีก คราวนี้ ข้าพเจ้าจักไม่แก่งทำละท่าน”

พระปัจเจกพุทธเจ้าปฏิเสธว่า “ฉันจักไม่กลับไปอีกแล้ว” ก็ถ้าพระปัจเจกพุทธเจ้ากลับไป มารนั้นก็เข้าสิงในกายของชาวเมืองทั้งสิ้นอีก แล้วจะตบมือทำการหัวเราะเยาะเล่นสนุก แต่เมื่อพระปัจเจกพุทธเจ้าไม่กลับ มารก็ได้อันตรธานหายไป ณ ที่ตรงนั้นนั่นแล ก็พอดีผู้ยิ่งใหญ่ผู้นั้นได้พบพระปัจเจกพุทธเจ้าซึ่งกำลังเดินกลับมาด้วยบาตรเปล่า ไหว้แล้วเรียนถามว่า “พระคุณเจ้าผู้เจริญ พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าได้รักษาอาหารอะไร ๆ บ้างไหม”

พระปัจเจกพุทธเจ้าตอบว่า “อาตมาเที่ยวบิณฑบาตแล้วก็กลับออกมา อุบาสก”

ผู้ยิ่งใหญ่ผู้นั้นคิดรู้ทันว่า “พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าไม่ตอบตรงที่เราถาม กลับพูดเสียอย่างอื่น ท่านคงจักไม่ได้รักษาอาหารอะไร ๆ เป็นแน่”

ที่นั่น จึงได้ขออุบาตรของพระปัจเจกพุทธเจ้า เห็นบาตรเปล่า ๆ เกิดศรัทธากล้า แต่ก็ไม่อาจที่จะขอรับบาตร เพราะยังไม่ทราบว่ภักตอาหารของตนทำเสร็จแล้วหรือยัง เพียงแต่กล่าวเผด็จงว่า “พระคุณเจ้าขอรับขอนิมนตร์รออยู่ประเดี๋ยวก่อน” แล้วก็รีบไปบ้าน ถามว่า “ภักตอาหารเราเสร็จแล้วหรือยัง” เมื่อพ่อครัวเรียนว่า “เสร็จแล้ว ขอรับผม” จึงได้พุดกับคนอุปัฏฐากนั้นว่า “พ้อมหาจำเริญ คนอื่นที่จะสมบູรณด้วยกำลังยั้งไปกว่าเธอนั้นเป็นอันไม่มี เธอจงไปให้ถึงพระผู้เป็นเจ้านั้นด้วยกำลังเร็วแล้วเรียนว่า พระคุณเจ้าขอรับ ขอกรรณำให้บาตรแก่กระผม รับเอาบาตรแล้วให้รีบมา”

อุปัฏฐากนั้นด้วยคำสั่งเพียงคำเดียวเท่านั้น ก็ออกวิ่งไปรับเอาบาตรของพระปัจเจกพุทธเจ้ามา ฝ่ายผู้ยั้งใหญ่เอาโภชนาหารของตนใส่บาตรจนเต็มแล้วก็บอกแก่อุปัฏฐากนั้นว่า “เธอไปเร็ว เอาบาตรนี้ไปถวายพระผู้เป็นเจ้า ฉันจะให้ส่วนบุญแต่บิณฑบาตนี้แก่เธอด้วย”

โส ตั คเหตุว - อุปัฏฐากนั้น รับเอาบาตรแล้วก็รีบไปถวายบาตรแต่พระปัจเจกพุทธเจ้า นมัสการด้วยเบญจางคประดิษฐ์แล้วปรารถนาว่า “ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ข้าพเจ้าไปและมาด้วยกำลังเร็วที่สุดด้วยคิดว่า เป็นเวลาจนเจแล้ว ด้วยผลแห่งกำลังเร็วของข้าพเจ้านี้ ขอให้พาทนะ ๕ อย่าง ซึ่งสามารถไปได้ ๕๐ โยชน์ ๖๐ โยชน์ ๑๐๐ โยชน์ ๑๒๐ โยชน์ จงบังเกิดแก่ข้าพเจ้า อนึ่ง เมื่อข้าพเจ้ากลับไปกลับมา ร่างกายร้อนระอุด้วยแสงอาทิตย์ ด้วยผลนั้น ขออำนาจเช่นกับเดชแห่งพระอาทิตย์จงสำเร็จแก่ข้าพเจ้าในที่ ๆ ข้าพเจ้าไปบังเกิดนั้น ๆ อนึ่ง ส่วนบุญในบิณฑบาตนี้ นายให้แล้วแก่ข้าพเจ้า ด้วยอาณิสงส์แห่งส่วนบุญนั้น ขอให้ข้าพเจ้ามีส่วนแห่งธรรมที่พระผู้เป็นเจ้าได้บรรลุแล้วด้วยเถิด”

พระปัจเจกพุทธเจ้าให้พรว่า “**ขอจงสำเร็จสมความปรารถนาเถิด**”
แล้วได้แสดงอนุโมทนาว่า ดังนี้

อิจฺฉิตํ ปตฺถิตํ ตุมฺหํ ขิปฺปเมว สมิชฺชตุ
สพฺเพ ปุเรนฺตุ สกฺกปฺปา จนฺโท ปณฺณรโส ยถา

ขอความอยาก ความปรารถนา จงสำเร็จแก่ท่าน
โดยเร็วพลัน ขอความดำริทั้งปวงจงเต็ม ดุจพระจันทร์
ในวันเพ็ญ

อิจฺฉิตํ ปตฺถิตํ ตุมฺหํ ขิปฺปเมว สมิชฺชตุ
สพฺเพ ปุเรนฺตุ สกฺกปฺปา มณฺโฑโรติรโส ยถา

ขอความอยาก ความปรารถนา จงสำเร็จแก่ท่าน
โดยเร็วพลัน ขอความดำริทั้งปวงจงเต็ม ดุจแก้ว
มณีโชติรส

นี่เป็นบุพพจริยาของบุรุษอุปัฏฐากในชาติก่อน ในชาตินี้เขาได้มาเป็นพระเจ้าจันทรปัชโชต และด้วยอานิสงส์แห่งกรรมนั้น ราชพาหนะ ๕ อย่างเหล่านี้ จึงได้บังเกิดแก่พระเจ้าจันทรปัชโชต ด้วยประการฉะนี้

อถกทิวส์ ราชา - อยู่มาในภายหลังวันหนึ่ง พระเจ้าจันทรปัชโชตเสด็จไปทรงกีฬาในพระราชอุทยาน พระเจ้าอุเทนทรงดำริว่า “เราควรจะหนีไปในวันนี้” แล้วทรงเอากระสอบหนังขนาดใหญ่ ๆ ใส่เงินและทองคำให้เต็ม แล้วเอาบรรทุกบนหลังนางข้าง แล้วทรงพาเอาเจ้าหญิงวาสุลัตตดาหนีไป ทหารรักษาวังทั้งหลายเห็นพระเจ้าอุเทนเสด็จหนีไป จึงไปกราบทูลแต่พระเจ้าจันทรปัชโชตให้ทรงทราบ พระเจ้าจันทรปัชโชตทรงส่งพลนิกายไปว่า “พวกเจ้าจงไปโดยเร็ว”

เรื่อง พระนางสามาวดี

ฝ่ายพระเจ้าอุเทนทรงทราบว่ หมู่พลนิกายกวอดติดตามมา ก็ทรงแก้กระสอบเงินหว่านลงไป คนทั้งหลายเก็บเอาเงินแล้วจึงกวอดตามไปอีก ฝ่ายพระเจ้าอุเทนทรงแก้กระสอบทองคำหว่านลงไป เมื่อพลนิกายเหล่านั้น ล่าช้าอยู่ด้วยความโลภในทองคำ พระองค์ก็เสด็จถึงค่ายของพระองค์ซึ่งตั้งรอกอยู่ข้างนอก

ขณะนั้น หมู่พลนิกายของพระองค์พอเห็นพระเจ้าอุเทนเสด็จมาก็พากันห้อมล้อมนำเสด็จเข้าสู่พระนคร พระเจ้าอุเทนนั้น ครั้นเสด็จไปถึงพระนครแล้ว ก็ทรงอภิเษกเจ้าหญิงवासुทตดา สถาปนาไว้ในตำแหน่งอัครมเหสี

ตอนนี้เป็นเรื่องของพระนางवासुทตดา มีเนื้อความดั่งวิสัยชานมาด้วยประการฉะนี้

อปรา ปน มาคันทิยา นาม - ยังมีสุภาพสตรีอื่นอีก ชื่อ **มาคันทิยา** ได้ตำแหน่งอัครมเหสีในพระราชสำนักของพระเจ้าอุเทน มีเรื่องเล่าว่า นางมาคันทิยานั้น เป็นธิดาของมาคันทิยพราหมณ์ ในกรุงรัฐมารดาของเธอมีนามว่า มาคันทิยา เหมือนกัน แม้อาร์ของเธอก็มีนามว่า มาคันทิยพราหมณ์ นั้นแล

นางมาคันทิยานั้นเป็นสตรีที่มีรูปร่างสวยงาม มีส่วนเปรียบด้วยนางเทพอัปสร ส่วนบิดาของเธอ เลือกลงหาไม่ได้ซึ่งสามีที่จะคู่ควรกันกับธิดา แม้พวกตระกูลใหญ่ ๆ ทั้งหลายจะได้มาขอ ก็ทวาดเอาว่า พวกท่านไม่สมควรแก่ธิดาของข้าพเจ้า แล้วก็ไล่ส่งไปเสีย

อยู่มาวันหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดาทรงตรวจพระญาณดูหมู่สัตว์โลกในเวลาไกลรุ่ง ทรงทอดพระเนตรเห็นอุบิณีสัยแห่งอนาคามีผลของ

มาคันทิยพราหมณ์พร้อมทั้งภริยา ทรงถือเอาบาตรและจีวรของพระองค์ แล้วได้เสด็จไปยังที่บูชาไฟ ณ ภายนอกนิคมของพราหมณ์นั้น

ส่วนพราหมณ์มองเห็นพระสรีรกายของพระตถาคตเจ้าอันถึงความเลอเลิศด้วยพระรูปพระโฉมแล้ว จึงคิดว่า “ชื่อว่าบุรุษอื่นที่จะเหมือนกับบุรุษนี้ ย่อมไม่มีในโลกนี้ บุรุษนี้คู่ควรแก่ธิดาของเรา เราจักให้ธิดาของเราแก่บุรุษนี้ไปเสียเถิด” แล้วกราบเรียนสมเด็จพระบรมศาสดาว่า “ดูก่อนสมณะ ข้าพเจ้ามีธิดาอยู่คนหนึ่ง ข้าพเจ้าไม่เห็นบุรุษผู้คู่ควรแก่ธิดาของข้าพเจ้ามาตลอดกาลปานนี้ ท่านเป็นผู้คู่ควรแก่ธิดาของข้าพเจ้าคนหนึ่ง ธิดาของข้าพเจ้านั้น คู่ควรกับท่านจริง ๆ ท่านควรจะได้เธอไว้เป็นหญิงบำเรอเท่า และเธอก็ควรจะได้ท่านเป็นภัสตรา ข้าพเจ้าจักให้ธิดานั้นแก่ท่าน ขอเชิญรออยู่ที่ตรงนี้แหละ จนกว่าข้าพเจ้าจะมาถึง” สมเด็จพระบรมศาสดาทรงนิ่ง ไม่ได้ตรัสอะไร

ฝ่ายพราหมณ์รีบกลับไปบ้าน แล้วบอกภริยาว่า “น้อง น้อง ฉันได้พบบุรุษที่คู่ควรกับธิดาของเราแล้ว เร็ว จงแต่งตัวธิดาเร็ว” ครั้นให้แต่งตัวธิดาเสร็จแล้ว ก็พาไปยังสำนักของสมเด็จพระบรมศาสดาพร้อมกับทั้งภริยา

ได้เกิดเลื่องลือกันไปทั่วเมืองว่า “พราหมณ์นี้ไม่ยอมให้ธิดาแก่ใคร ๆ มาตลอดกาลนานถึงเพียงนี้ เพราะเหตุว่าไม่มีใครคู่ควรแก่ธิดาของตน ได้ยินว่าวันนี้พราหมณ์พูดว่า เราได้พบบุรุษผู้คู่ควรแก่ธิดาของตนแล้ว บุรุษนั้นจะเลอเลิศรูปโฉมสวยงามอย่างไรหนอ เราจะไปดูบุรุษนั้น” มหาชนได้พากันออกไปพร้อมกับพราหมณ์นั้นนั่นแล

ตลุมชี ธีตรั คเหตฺวา อาคจฺจนเต - เมื่อพราหมณ์พาธิดามา สมเด็จพระบรมศาสดาไม่ได้ประทับอยู่ ณ ที่พราหมณ์นัดไว้ แต่ได้ทรงแสดงพระบาทเจดีย์ให้ปรากฏไว้ตรงนั้น แล้วได้เสด็จไปประทับยืนอยู่ ณ ที่อื่น

ก็พระบาทเจดีย์ของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมปรากฏให้เห็นเฉพาะแต่ ณ ที่ ที่ทรงอธิษฐานเหยียบไว้เท่านั้น หาปรากฏให้เห็น ณ ที่อื่น ๆ ไม่ และทรงอธิษฐานเพื่อชนเหล่าใด ชนเหล่านั้นเท่านั้นจึงจะเห็นพระบาทเจดีย์นั้น อนึ่ง สัตว์ทั้งหลายมีช้างเป็นต้น จะเหยียบก็ตาม มหาเมฆจะยังฝนให้ตกใหม่ก็ตาม ลมบ้าหมูจะมากระพือพัดก็ตาม อะไร ๆ ก็ไม่สามารถที่จะลบพระบาทเจดีย์นั้นเพื่อจะทำไมให้ชนเหล่านั้นเห็น

ครั้งนั้น พราหมณ์ถามพราหมณ์ว่า “อยู่ไหนเล่าบุรุษนั้น” พราหมณ์ตอบว่า “ฉันได้บอกกับบุรุษนั้นไว้ว่า จงยืนคอยอยู่ ณ ตรงนี้ เขาไปไหนเสียแล้ว” เมื่อมองไปที่ได้เห็นพระบาทเจดีย์ จึงพูดว่า “นี่อย่างไรเล่า รอยเท้าของบุรุษนั้น”

พราหมณ์นั้น เพราะเป็นผู้ชำนาญในพระเวททั้ง ๓ พร้อมทั้งมนต์ทายลักษณะ จึงร้ายมนต์ทายลักษณะแล้วตรวจดูลักษณะของรอยพระบาทก็รู้แจ้ง จึงพูดกับพราหมณ์ว่า “ท่านพราหมณ์คะ นี่มิใช่เท้าของคนเสพเบญจกามคุณดอก” แล้วจึงกล่าวคำที่ประพันธ์เป็นคาถา ซึ่งมีความว่าดังนี้

รตตสฺส หิ อุกฺกฏิกิ ปทํ ภเว

ทฺฏจฺสฺส โหติ สหฺสานุปีพิตํ

มุพฺหฺสฺส โหติ อวทฺตฺตํ ปทํ

วิฏฺจจฺทสฺส อิทฺมึทิสํ ปทํ.

ก็เท้าของคนเจ้าราคะย่อมกระหย่งขึ้น เท้าของคน

เจ้าโทสะยอมมกตสันเท่า เท่าของคนเจ้าโมหะยอม
จิกปลายเท้าลง แต่เท่าเช่นนี้ นี่เป็นเท่าของคนผู้มี
กิเลสตั้งหลังค้ำอันเปิดออกแล้ว

อด นั พุราหุมนโ - ขณะนั้น พราหมณ์พูดเย้ยพราหมณ์ว่า
“น้อง เธอมักเห็นมนต์เสียเหมือนเห็นจระเข้ในโอ่งน้ำ หรือเหมือนเห็น
โจรอยู่กลางเรือน นิ่งเสียเถอะ อย่าพูดมากไปเลย”

พราหมณ์พูดยืนยันกับพราหมณ์ว่า “ท่านพราหมณ์คะ ท่าน
อยากพูดอะไร ก็จงพูดไปตามใจเถิด แต่เท่านี้ไม่ใช่เท่าของคนเสพ
เบญจกามคุณแน่”

พราหมณ์มองดูไปทางโน้นทางนี้ก็เห็นสมเด็จพระบรมศาสดา
จึงพูดว่า “นี่อย่างไรเล่า บุรุษนั้น” แล้วก็เดินไปหา แล้วกราบทูลว่า
“ดูก่อน สมณะ ข้าพเจ้าขอมอบธิดาให้แก่ท่านเพื่อเลี้ยงดูต่อไป”

ส่วนสมเด็จพระบรมศาสดาไม่ตรัสว่า “เราต้องการ หรือไม่ต้องการ
ธิดาของท่าน” แต่ตรัสว่า “ดูก่อน พราหมณ์ เราจะแสดงเหตุอย่างหนึ่ง
ให้ท่านฟัง” เมื่อพราหมณ์กราบทูลว่า “เชิญแสดงเถิด สมณะ” สมเด็จพระ
พุทธองค์จึงตรัสบอกถึงการที่พระองค์ถูกพญามารคอยติดตามมา
ตั้งแต่เสด็จออกทรงผนวช จนกระทั่งถึงโคนต้นไม้ชบาลนิโครธ และ
ตรัสบอกถึงการยั่วเย้าโลมที่ธิดาของพญามารประกอบขึ้นด้วยการ
แปลงตนเป็นนางกุมาริกาเป็นต้น มาเพื่อช่วยระงับดับความโศกให้แก่
พญามาร ซึ่งมีความโศกโศกาทรอยู่ว่า บัดนี้ พระสมณะนี้ล่วงวิสัยของ
เราไปเสียแล้ว ที่โคนต้นไม้ชบาลนิโครธ แล้วตรัสว่า แม้คราวนั้น เราก้
มิได้มีความต้องการ ครั้นแล้ว จึงได้ตรัสพระธรรมเทศนาพุทธนิพนธ์คาถา
ซึ่งมีข้อความดังนี้

ทิสวาน ตณฺหํ อรติณฺจ ราชํ
นาโหสิ จนฺโท อปิ เมถุนสฺมึ
กิเมวิทํ มุตตกรีสฺพลุณฺณํ
ปาทาปิมํ สมฺมุสฺสิตุํ น อิจฺเจ.

แม้ความพอใจในเมถุน ก็มีได้มีแก่เรา เพราะเห็น
ธิดาพญามาร ซื่อนางตันหา นางราคา และนางอรวดี
ความพอใจของเราจะมีเพราะเห็นธิดาของท่านนี้ ซึ่ง
เต็มไปด้วยมูตรและคูถได้อย่างไรเล่า เราไม่ปรารถนา
จะแตะต้องธิดาของท่านนี้ แม้เพียงด้วยเท้า

ในเวลาจบพระพุทฺธนิพนธคาถา พรหมณ์และพรหมณีก็ได้ดำรง
อยู่ในอนาคามิผล ฝ่ายนางมาคันทิยาผู้ธิดา ได้ผูกอาฆาตในสมเด็จพระ
บรมศาสดาไว้ว่า “ถ้าพระสมณนั้นไม่ต้องการเรา ก็ควรจะพูดว่า ไม่
ต้องการ แต่นี้ทำให้เต็มไปด้วยมูตรและคูถ และยังพูดว่า ไม่ปรารถนา
จะแตะต้องธิดาของท่านนี้แม้เพียงด้วยเท้า ช่างเถอะ เราอาศัยชาติสมบัติ
กุลสมบัติ ประเทศสมบัติ โภคสมบัติ ยศสมบัติ และวัยสมบัติของตน
ได้ภักศดาเห็นปานนั้น จักรู้อสิ่งทีควรทำแก้แค้นแก่พระสมณโคดมให้จงได้”

มีคำถามสอดเข้ามาว่า : ก็สมเด็จพระบรมศาสดาทรงทราบ
หรือไม่ทรงทราบถึงเหตุที่ให้นางมาคัน-
ทิยาเกิดความอาฆาตขึ้นในพระองค์

วิสัชนาว่า : ทรงทราบเหมือนกัน

ถามว่า : เมื่อทรงทราบอยู่ เพราะเหตุใดจึง
ตรัสพระคาถานี้เล่า

วิสัยเห็นว่า : ที่ตรัสพระคาถานี้ ก็เพื่อโปรดพราหมณ์ และพราหมณ์ทั้งสองต่างหาก ธรรมตา พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ไม่ทรงถือความ อาฆาตเป็นประมาณ ย่อมทรงแสดง พระธรรมเทศนา ด้วยถือบุคคลผู้ควร บรรลุผลเป็นประมาณอย่าง เดียว

ฝ่ายมารดาบิดานำนางมาคันถิยานั้นไปให้จุฬามาคันถิยพราหมณ์ ผู้น้องชายรับปกครองแล้วพากันไปยังสำนักของสมเด็จพระบรมศาสดา แล้วบวชหมดทั้ง ๒ คน ต่อมาก็ได้บรรลุพระอรหัต สำเร็จเป็นพระ อรหันตชีณาสพในพระพุทธศาสนา

ฝ่ายจุฬามาคันถิยพราหมณ์คิดว่า “ธิดาของเราไม่คู่ควรแก่คน ต่ำต้อย ย่อมคู่ควรแก่พระราชบุตรองค์เดียวเท่านั้น” แล้วจึงได้พาธิดา ไปยังเมืองโกสัมพี ประดับแต่งตนอย่างเต็มที่ แล้วก็นำไปทูลถวายแด่ พระเจ้าอุเทนว่า “อิตถิรัตนะนี้ เป็นสิ่งคู่ควรแด่พระบารมีของพระองค์ ผู้สมมติเทวดา พระพุทธเจ้าข้า”

ฝ่ายพระเจ้าอุเทน พอลทอดพระเนตรเห็นนางมาคันถิยาเท่านั้น ก็ทรงเกิดพระสเนหาเป็นกำลัง จึงพระราชทานการอภิเษก พระราชทาน สตรี ๕๐๐ ให้เป็นราชบริวาร ทรงสถาปนาไว้ในตำแหน่งอัครมเหสีต่อไป

ตอนนี้เป็นเรื่องของพระนางมาคันถิยา ซึ่งมีเนื้อความดังวิสัยนามา ด้วยประการฉะนี้

แอมสส ทิยทุตสทสสนาฏกิติปริวาร - พระเจ้าอุเทนซึ่ง
เสวยราชสมบัติ ณ กรุงโกสัมพีนัน ทรงมีพระอักรมเหสี ๓ พระองค์ ซึ่ง
ทรงมีสตรีนาฏศิลปินเป็นบริวาร ๑,๕๐๐ คน ด้วยประการฉะนี้

ก็สมัยนั้นแล ในพระนครโกสัมพี มีเศรษฐีอยู่ ๓ ท่านด้วยกัน คือ
โฆสกเศรษฐี ๑ กุกกุฎเศรษฐี ๑ ปาวาริกเศรษฐี ๑ เศรษฐีทั้ง ๓ นั้น
เห็นพระดาบส ๕๐๐ องค์ ซึ่งมาแต่ป่าหิมพานต์ เทียวจาริกอยู่ในพระนคร
ก็พากันเลื่อมใส จึงนิมนต์ให้อยู่ในสำนักของตนตลอดกาล ๔ เดือน เมื่อ
ตลอด ๔ เดือนแล้ว ก็ให้พระดาบสทั้งหลายกลับไป

จำเดิมแต่นั้นมา แม้พระดาบสทั้งหลายก็อยู่ในป่าหิมพานต์ ๘
เดือน อยู่ในสำนักของเศรษฐีทั้งสามนั้น ๔ เดือน ต่อมาภายหลัง พระ
ดาบสเหล่านั้น เมื่อมาจากป่าหิมพานต์ เห็นต้นไทรใหญ่ต้นหนึ่งในราวป่า
จึงพากันไปนั่งพักที่โคนต้นไทรใหญ่นั้น บรรดาพระดาบสเหล่านั้น พระ
ดาบสผู้เป็นหัวหน้าจึงคิดว่า “เทวดาที่สิงสถิตอยู่บนต้นไม้จักไม่ใช่เทวดา
ต่ำต้อย เทพราชาผู้มีศักดิ์ใหญ่ทีเดียวพึงอยู่บนต้นไม้ จะดีหนักหนา
ถ้าเทพราชานี้จะพึงถวายน้ำดื่มแก่หมู่ฤาษี” เทพราชาก็ได้จัดน้ำดื่มมาถวาย
พระดาบสคิดถึงน้ำสรง เทพราชาก็ได้จัดแม่น้ำสรงนั้นมาถวาย แต่นั้น
พระดาบสคิดถึงโภชนาหาร เทพราชาก็ได้จัดแม่โภชนาหารนั้นมาถวาย

ขณะนั้น พระดาบสได้มีความคิดดังนี้ว่า “เทพราชานี้ย่อมถวาย
สิ่งที่เราคิดถึงแล้ว ๆ ทุก ๆ อย่าง ไฉนหนอ เราจะพึงเห็นองค์เทพ
ราชานั้น” เทพราชานั้นก็ชำแรกลำต้นไม้มาแสดงตนให้เห็น ขณะนั้น
พระดาบสทั้งหลายจึงถามเทพราชานั้นว่า “ดูก่อน เทวดาผู้เทพราชา
สมบัติของท่านยิ่งใหญ่มาก ท่านได้สมบัติยิ่งใหญ่นี้เพราะสร้างบุญกรรม
อะไรไว้หนอ”

เทพราชาพูดขอว่า “พระผู้เป็นเจ้าของทั้งหลาย อย่าถามถึงเลย”

พระดาบสทั้งหลายพูดเร้าว่า “ดูก่อน เทพรราชา ขอกรุณาบอกสักหน่อย”

เทพราชานั้นระอายใจเพราะกรรมที่ตนได้สร้างไว้นั้นเป็นสิ่งเล็กน้อย จึงไม่กล้าจะบอก แต่เมื่อพระดาบสทั้งหลายคะยั้นคะยออยู่บ่อย ๆ จึงเรียนว่า “ถ้าเช่นนั้น ขอนิมนต์พระผู้เป็นเจ้าของทั้งหลายโปรดฟัง” แล้วก็เล่าเรื่องถวายเป็นไป ซึ่งมีใจความดังต่อไปนี้

โส กิร เอโก ทุคฺคตมฺนุสฺโส - ได้ยินว่า เทวดาผู้เทพราชานั้น เป็นมนุษย์เชิงใจคนหนึ่ง เสาะหางานจ้างไปไต่งานจ้างในสำนักของ อนาคตภินทิกมหาเศรษฐี แล้วก็อาศัยงานนั้นเลี้ยงชีวิต อยู่มาเมื่อถึง วันรักษาอุโบสถวันหนึ่ง ท่านอนาคตภินทิกมหาเศรษฐีกลับมาจากวัดแล้ว ถามคนในบ้านว่า “ใครได้บอกวันนี้เป็นวันรักษาอุโบสถแก่คนรับจ้าง นั้นหรือเปล่า”

คนในบ้านเรียนว่า “ไม่มีใครได้บอก ขอรับผม”

ท่านเศรษฐีจึงสั่งว่า “ถ้าเช่นนั้น จงหุงต้มอาหารเย็นไว้ให้เขาด้วย”

แต่นั้นคนในบ้านจึงได้หุงข้าวสุกประมาณข้าวสารกำมือหนึ่งไว้ เพื่อเขา วันนั้นคนรับจ้างนั้น ครั้นทำงานในป่าแล้ว พอเย็นก็กลับมาบ้าน เมื่อเขาคัดข้าวมาให้ก็ยังไม่รับประทานทันที ด้วยคิดว่าเรายังหิวอยู่ แล้ว คิดว่า “วันอื่น ๆ ในบ้านนี้ย่อมมีความโกลาหลอลหม่านวุ่นไปว่า ขอท่าน จงคดข้าวให้ฉัน ขอท่านจงตักแกงให้ฉัน ขอท่านจงตักกับแกลัมให้ทาน วันนี้พากันนอนเงียบเสียงหมด จัดอาหารไว้ให้แต่เราคนเดียวเท่านั้น นี่จะเป็นเพราะเหตุอะไรกันหนอ” จึงถามว่า “คนอื่น ๆ รับประทานกันแล้วหรือ”

คนในบ้านตอบว่า “เราไม่รับประทานกันดอก พอมหาจำเริญ”

คนรับจ้างจึงถามว่า “เพราะเหตุไรจึงไม่รับประทานกัน”

คนในบ้านชี้แจงให้ฟังว่า “ที่บ้านนี้ย่อมไม่ทำอาหารเย็นในวันรักษาอุโบสถทั้งหลาย ทุกคนพากันรักษาอุโบสถศีล แม้ชั้นที่สุด พวกเด็ก ๆ ที่ยังตีมนมอยู่ ท่านมหาเศรษฐีก็ให้บ้วนปาก แล้วให้เอา ‘จตุมธุรส’ (คือเนย น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย) ใส่ปาก ทำให้เป็นคนรักษาอุโบสถเช่นเดียวกัน เมื่อประทีบน้ำมันซึ่งปรุงด้วยของหอมลูกสว่างอยู่ พวกเด็กเล็กเด็กโต ก็พากันสวดอาการ ๓๒ (ทวัตติงสาการ) อยู่ทีนอน แต่พวกเราผลอไป ไม่ได้บอกวันนี้เป็นวันรักษาอุโบสถแก่เจ้า เพราะฉะนั้น จึงหุงข้าวไว้สำหรับเจ้าเท่านั้น เชิญรับประทานอาหารนั้นเสีย”

คนรับจ้างพูดว่า “ถ้าฉันจะรักษาอุโบสถเดี๋ยวนี้จะเป็นเรื่องสมควรแล้ว แม้ฉันก็จะพึงรักษาอุโบสถเหมือนกัน” พวกคนในบ้านตอบว่า “ท่านเศรษฐีจึงจะรู้เรื่องนี้” คนรับจ้างขอร้องว่า “ถ้าเช่นนั้น กรุณาถามท่านดูให้ด้วย” พวกคนในบ้านจึงไปเรียนถามท่านเศรษฐี

ฝ่ายท่านเศรษฐีได้แนะนำอย่างนี้ว่า “เมื่อเขาไม่รับประทานอาหารบ้วนปากแล้ว สมทานเอาองค์อุโบสถศีลเดี๋ยวนี้ ก็จักได้อุโบสถกึ่งหนึ่ง” คนรับจ้างได้ฟังดังนั้น จึงได้ปฏิบัติตามเหมือนอย่างที่ท่านเศรษฐีแนะนำนั้น ด้วยประการฉะนี้

ตสฺส สกทิวสํ กมฺมํ กตฺวา - เมื่อคนรับจ้างนั้นหิวโหยโรยแรง เพราะทำงานมาตลอดวันยั้งค้ำ ลมจึงได้กำเริบขึ้นในตัวของเขา เขาเอาเชือกผูกรัดท้องจับปลายเชือกแล้ววิ่งไปมาอยู่

ท่านเศรษฐีทราบพฤติการณ์นั้น จึงสองคบเพลิงให้คนถือเอา
จตุรมุขสมายังสำนักของคนรับจ้างนั้น แล้วถามว่า “พอมหาจำเริญ เป็น
อะไรไป”

คนรับจ้างเรียนว่า “กระผมเป็นลม ขอรับผม”

ท่านเศรษฐีบอกว่า “ถ้าเช่นนั้น เธอจงลุกขึ้นรับประทานยานี้เสีย”

คนรับจ้างเรียนถามว่า “แม้ท่านทั้งหลายรับประทานแล้วหรือ
ขอรับผม”

ท่านเศรษฐีพูดว่า “พวกเราไม่ได้เป็นอะไร เธอจงรับประทานเถิด”

คนรับจ้างเรียนว่า “ท่านขอรับ เมื่อกระผมรักษาอุโบสถ ก็ไม่อาจ
จะรักษาได้ทั้งหมดมาแล้ว แม้อุโบสถกึ่งหนึ่งของกระผมอย่าได้บกพร่อง
ไปเลย” ครั้นแล้วก็ไม่ปรารถนาที่จะรับประทานยา

แม้ท่านเศรษฐีจะได้แนะนำว่า “พอมหาจำเริญ เธออย่าได้ทำ
อย่างนั้นเลย จงรับประทานเสีย” เขาก็ไม่ยอมรับประทาน พอรุ่งอรุณ
เขาก็ได้ถึงแก่มรณกรรมไป เหมือนดังดอกไม้ที่โรยไป ฉะนั้น แล้วก็ได้ไป
บังเกิดเป็นเทวดาอยู่ที่ต้นไทรนั้น

เพราะฉะนั้น เทวดาผู้เทพราชา ครั้นเล่าเรื่องนี้แล้ว จึงเรียน
พระดาบสทั้งหลายอีกว่า “ท่านเศรษฐีนั้นเป็น**พุทธมามกะ** นับถือพระ
พุทธเจ้า เป็น**ธัมมมามกะ** นับถือพระธรรม เป็น**สังฆมามกะ** นับถือ
พระสงฆ์ สมบัตินี้ข้าพเจ้าได้แล้วด้วยอานิสงส์แห่งอุโบสถกึ่งหนึ่งที่ข้าพเจ้า
ได้รักษามาเพราะอาศัยท่านเศรษฐีนั้น” ฉะนี้

พุกุโธติ วจนํ สุตฺตวาว - ฝ่ายพระดาบส ๕๐๐ พอได้ยินคำว่า “พุกุโธ” เท่านั้น ก็ลุกขึ้นประนมมือแก้เทวดาแล้วถามว่า “ท่านกล่าวว่า พุกุโธ หรือ ท่านกล่าวว่า พุกุโธ หรือ ท่านกล่าวว่า พุกุโธ หรือ” แล้วกล่าวปฏิญาณ ๓ ครั้งว่า “ข้าพเจ้ากล่าวว่า พุกุโธ ข้าพเจ้ากล่าวว่า พุกุโธ ข้าพเจ้ากล่าวว่า พุกุโธ” ดังนี้ แล้วเปล่งอุทานว่า “แม่เสียงประกาศนี้แลหาได้ยากในโลก” แล้วพูดกับเทวดาต่อไปว่า “ดูก่อนเทวดา ท่านได้ให้พวกข้าพเจ้าได้ยินเสียงซึ่งไม่เคยได้ยินมาตลอดแสนกัปเป็นอันมาก”

ขณะนั้น พระดาบสที่เป็นอันเตวาลิกทั้งหลายจึงได้เรียนกับอาจารย์ว่า “ถ้าเช่นนั้น เราทั้งหลายจะไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา”

ฝ่ายพระดาบสผู้อาจารย์ให้ข้อแนะนำว่า “พอมหาจำเริญทั้งหลาย ท่านเศรษฐีทั้ง ๓ เป็นผู้มั่งคั่งการคุณแก่เรามาก พຽຽນີเราจักไปรับภิกษาหารที่นิเวศน์ของท่านเศรษฐีทั้ง ๓ นั้น แล้วเรียนให้ท่านทั้ง ๓ ทราบเสียก่อนจึงจักไป พวกเธอจงตไว้ก่อน พอมหาจำเริญทั้งหลาย” พวกพระดาบสอันเตวาลิกก็งดรอไว้ตามคำแนะนำของอาจารย์

วันรุ่งขึ้น เศรษฐีทั้ง ๓ จัดแจงข้าวยาและข้าวสวย ปรุงลาตอาสนะ ทราบว่าวันนี้เป็นวันที่พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายของเรามาถึง พอพวกพระดาบสมาถึงแล้ว ก็พากันทำการต้อนรับพาไปยังนิเวศน์ นิมนต์ให้นั่งบนอาสนะแล้วก็พากันถวายภิกษาหาร

ฝ่ายพระดาบสเหล่านั้น ครั้นฉันภัตตอาหารเสร็จแล้ว จึงเรียนท่านเศรษฐีทั้ง ๓ ว่า “อาตมาทั้งหลายจักขอลาไป” ท่านเศรษฐีทั้ง ๓ ถามว่า “พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญทั้งหลาย พระผู้เป็นเจ้าได้รับปฏิญญาของ

พวกข้าพเจ้าไว้ตลอด ๔ เดือนในพรรษาแล้วมิใช่หรือ บัดนี้พระผู้เป็นเจ้าของทั้งหลายจะไปที่ไหน”

พระดาบสทั้งหลายตอบว่า “ได้ยินว่า **พระพุทธเจ้าเกิดขึ้นแล้วในโลก พระธรรมเกิดขึ้นแล้วในโลก พระสงฆ์เกิดขึ้นแล้วในโลก** เพราะฉะนั้น พวกอาตมาจะพากันไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา”

ท่านเศรษฐีทั้ง ๓ เรียนถามว่า “ก็การไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดานั้นสมควรแต่เฉพาะพระผู้เป็นเจ้าของทั้งหลายเท่านั้นหรือ” พระดาบสตอบว่า “แม้คนพวกอื่นก็มีได้ห้าม ท่านเศรษฐีทั้งหลาย”

เศรษฐีทั้ง ๓ จึงเรียนว่า “ถ้าเช่นนั้น ขอให้พระผู้เป็นเจ้าของทั้งหลายรออยู่ก่อน แม้พวกข้าพเจ้าทำการตระเตรียมแล้วก็จักไปด้วย”

พระดาบสทั้งหลายพูดว่า “เมื่อท่านทั้งหลายทำการตระเตรียมอยู่ก็จะทำให้พวกอาตมาชักเข้าไป พวกอาตมาจะไปก่อน พวกท่านจงไปตามที่หลังเถิด” ครั้นแล้วก็พากันไปก่อน เห็นพระพุทธเจ้าแล้วก็พากันสรรเสริญชมเชย กราบถวายบังคมแล้วนั่งอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง

ลำดับนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาได้ตรัสอนุပ္พุพิภกา ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดพวกพระดาบสเหล่านั้น ในเวลาจบพระธรรมเทศนา พระดาบสทั้ง ๕๐๐ ก็ได้บรรลुพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้ง ๔ แล้วกราบทูลขอบรรพชา ในลำดับแห่งพระพุทธดำรัสว่า “**ท่านทั้งหลายจงมาเป็นภิกษุเถิด**” พระดาบสเหล่านั้นก็ได้สำเร็จเป็นเอหิภิกขุ ผู้ทรงไว้ซึ่งบาตรและจีวรอันสำเร็จด้วยฤทธิ ด้วยประการฉะนี้

เตปิ โข ตโย เสฏฺฐิโน - ฝ่ายเศรษฐีทั้ง ๓ แม่นั้นแล ก็พากันเอาเกวียนคนละ ๕๐๐ เล่ม บรรทุกเครื่องอุปกรรมแห่งทาน มีภัตเครื่องนุ่งห่ม เนยใส น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย เป็นต้น ไปถึงเมืองสาวัตถี เข้าไปยังพระเชตวันมหาวิหาร กราบถวายบังคมพระบรมศาสดา ฟังพระธรรมเทศนาแล้ว ในเวลาจบพระธรรมเทศนาก็ได้ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล แล้วพากันบำเพ็ญทานอยู่ในสำนักของพระบรมศาสดาประมาณกึ่งเดือนแล้ว กราบทูลอาราธนาขอให้พระบรมศาสดาเสด็จไปเมืองโกสัมพี เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาประทานพระปฏิญญาตรัสว่า “ดูก่อน คฤหบดี พระตถาคตทั้งหลายย่อมยินดีในเรือนว่างแล” จึงพากันกราบทูลว่า “ข้อนั้น พวกข้าพระพุทธเจ้าทราบแล้ว พระพุทธเจ้าข้า ขอให้พระพุทธองค์เสด็จไปเมื่อข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายส่งสาส์นมากราบทูล”

ครั้นแล้ว ก็พากันกลับไปเมืองโกสัมพี แล้วพากันสร้างพระมหาวิหารขึ้น ๓ แห่ง คือ โฆสกเศรษฐีสร้างวัดโฆสิตาราม กุกกุฏเศรษฐีสร้างวัดกุกกุฏาราม ปาวาริกเศรษฐีสร้างวัดปาวาริการาม เมื่อสร้างเสร็จแล้ว ก็พากันส่งสาส์นไปกราบทูลพระบรมศาสดาเพื่อเสด็จสู่เมืองโกสัมพี

สมเด็จพระบรมศาสดา ครั้นทรงทราบสาส์นของท่านเศรษฐีทั้ง ๓ นั้นแล้ว ก็ได้เสด็จไปเมืองโกสัมพี ท่านเศรษฐีทั้ง ๓ พากันรับเสด็จพระพุทธดำเนิน นำเสด็จเข้าไปสู่พระวิหารแล้ว ก็ได้มอบถวายพระวิหารว่า “อิมํ วิหารํ จาตุทฺทิสฺสํ พุทฺธปฺมุขสฺส ภิกฺขุสํฆสฺส เทมิ” ข้าพเจ้าขอถวายพระวิหารนี้ แต่ภิกษุสงฆ์จากทิศทั้งสี่มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน” แล้วก็ผลัดเปลี่ยนวาระกันเข้าปฏิบัติตามลำดับ

ฝ่ายสมเด็จพระบรมศาสดาก็เสด็จประทับอยู่ในพระวิหารแต่ละแห่งทุก ๆ วัน และเสด็จประทับอยู่ในพระวิหารของเศรษฐีคนใด ก็เสด็จไปปิณฑบาตที่ประตูบ้านของเศรษฐีคนนั้นนั่นแหละ

ก็ท่านเศรษฐีทั้ง ๓ นั้น มีช่างดอกไม้เป็นอุปัฏฐากอยู่คนหนึ่ง ชื่อ นายสุมนะ นายสุมนะนั้นได้เรียนท่านเศรษฐีทั้ง ๓ อย่างนี้ว่า “กระผมเป็นผู้อุปการะท่านทั้งหลายมานาน กระผมมีความประสงค์จะรับเลี้ยงพระบรมศาสดา ขอท่านทั้งหลายจงกรุณาให้พระบรมศาสดาแก่กระผมสักวันหนึ่งเถิด” เศรษฐีทั้ง ๓ อนุญาตว่า “นาย ถ้าเช่นนั้น เธอจงนิมนต์พระบรมศาสดาเสวยในวันพรุ่งนี้เถิด” นายสุมนะเรียนว่า “ขอบพระคุณอย่างยิ่ง ขอรับผม” นิมนต์พระบรมศาสดาแล้วก็เตรียมเครื่องสักการบูชาต่อไป

ตทา ราชา - ในกาลครั้งนั้น พระเจ้าอุเทนได้พระราชทานมูลค่าดอกไม้แด่พระนางสามาวดีวันละ ๘ กหาปณะ นางกำนัลของพระนางสามาวดีนั้น ชื่อ ชุชชุตตรา มีหน้าที่ไปจ่ายดอกไม้เป็นประจำที่ร้านของนายสุมนมาลาการ ก็แล้ววันนั้น เมื่อนางมาถึงนายสุมนมาลาการจึงขอร้องว่า “ฉันนิมนต์พระบรมศาสดาไว้ วันนี้ฉันจักต้องบูชาพระบรมศาสดาด้วยดอกไม้อันเลอลเลิศทั้งหลาย ขอเชิญอยู่ก่อน ช่วยเป็นสหายในการอังคาสเลี้ยงดูฟังธรรมเสียก่อน แล้วจึงค่อยเอาดอกไม้ที่เหลือไป” นางชุชชุตตราก็รับคำเชิญว่า “ดีแล้วค่ะ”

ส่วนนายสุมนมาลาการ อังคาสเลี้ยงดูภิกษุสงฆ์มีองค์พระพุทธเจ้าเป็นประธานเสร็จแล้ว ก็ได้รับเอาบาตรเพื่อให้ทรงกระทำอนุโมทนา สมเด็จพระบรมศาสดาทรงเริ่มแสดงพระธรรมเทศนาอนุโมทนา ฝ่ายนางชุชชุตตราขณะฟังธรรมกถาของพระบรมศาสดาอยู่นั้นเที่ยวก็ได้ดำรงอยู่ในโสตปฏิบัติผล

เรื่อง พระนางสามาวดี

ในวันอื่น ๆ นางเบียดบังเอามูลค่าดอกไม้ไว้สำหรับตนเสีย ๔ กหาปณะ จ่ายค่าดอกไม้ไปเพียง ๔ กหาปณะ แต่วันนั้นจ่ายเอาดอกไม้ไปทั้ง ๘ กหาปณะ ดังนั้น พระนางสามาวดีจึงตรัสถามเธอว่า “แม่ ชุชชุตตรา ทูลกระหม่อมพี่พระราชทานเพิ่มค่าดอกไม้ให้ฉันเป็น ๒ เท่า หรือ” นางชุชชุตตรากราบทูลว่า “หามิได้ เพคะ”

พระนางสามาวดีทรงซักว่า “เออ เมื่อเป็นเช่นนั้น ทำไมดอกไม้ จึงมากขึ้นเล่า”

นางชุชชุตตรากราบทูลสารภาพผิดว่า “ในวันอื่น ๆ หม่อมฉัน ได้เบียดบังเอาเพื่อตนเสีย ๔ กหาปณะ จ่ายเอาดอกไม้มาถวายเพียง ๔ กหาปณะ เพคะ”

พระนางสามาวดีทรงซักอีกว่า “วันนี้ทำไมเจ้าไม่บังเอาเล่า”

นางชุชชุตตรากราบทูลถึงเหตุว่า “ที่ไม่บังเอานั้น เพราะหม่อมฉัน ได้ฟังพระธรรมกถาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้บรรลุถึงพระธรรมแล้ว เพคะ”

ครั้งนั้น พระนางสามาวดีไม่ทรงตวาดว่า “เฮ้ย หญิงชั่วชาติ เอ็ง จงเอากหาปณะที่เอ็งโกงเอาไปตลอดกาลเท่านั้นมาคืนให้แก่ข้า” กลับรับสั่งว่า “แม่มหาจำเริญ เจ้าจงช่วยให้พวกเราได้ดื่มน้ำอมฤตที่เจ้าดื่ม แล้วด้วย”

เมื่อนางชุชชุตตรากราบทูลว่า “ถ้าเช่นนั้น ขอจงทรงพระกรุณา ให้หม่อมฉันอาบน้ำก่อน เพคะ” พระนางสามาวดีจึงทรงพระกรุณาโปรด ให้เธออาบน้ำหอมถึง ๑๖ หม้อ และพระราชทานผ้าเนื้อละเอียดอย่างดี ๒ ผืน นางชุชชุตตราก็รับพระราชทานมานุ่งผืนหนึ่ง ห่มผืนหนึ่ง ให้ปุ

อาสนะ ให้นำเอาพัทวิชนีมาอันหนึ่ง แล้วขึ้นนั่งบนอาสนะ ถือพัทวิชนีอันวิจิตร เชิญสตรี ๕๐๐ มาแล้ว แสดงพระธรรมเทศนาโปรดสตรีเหล่านั้น โดยทำนองที่พระบรมศาสดาทรงแสดงแล้วนั้นเทียว สตรีเหล่านั้นฟังธรรมกถาของนางชุชชุตตราแล้ว ก็ได้ดำรงอยู่ในโสตาปัตติผลสิ้นทั้งมวล

ดา สพพาปิ ชุชชุตตร วิทิตวา - สตรีทั้งหมดนั้นให้นางชุชชุตตราแล้วก็พากันกล่าวประกาศว่า “คุณแม่เจ้าข้า นับตั้งแต่วันนี้ไป คุณแม่ไม่ต้องทำงานที่หม่นหมอง จงดำรงอยู่ในฐานะแห่งมารดาและฐานะแห่งอาจารย์ของพวกดิฉัน ไปเฝ้าพระบรมศาสดา ฟังธรรมที่พระองค์ทรงแสดงแล้วนำมาแสดงโปรดพวกดิฉันทั้งหลาย” นางชุชชุตตรานั้น เมื่อทำอยู่อย่างนั้น ภายหลังต่อมาก็เป็นผู้ทรงจำพระไตรปิฎก

ต่อมาสมเด็จพระบรมศาสดาก็ได้ทรงตั้งเธอไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ โดยพระพุทธวจนะว่า “ดูก่อน ภิกษุทั้งหลาย นางชุชชุตตรานี้เป็นผู้เลิศกว่าบรรดาอุบาสิกาทั้งหลายผู้เป็นสาวิกาของเรา **ผู้สามารถแสดงธรรมกถา เป็นพหูสูต**”

สตรี ๕๐๐ แม่เหล่านั้นแล ได้ขอรับรองนางชุชชุตตราอย่างนี้ว่า “คุณแม่เจ้าข้า พวกดิฉันมีความปรารถนาอยากจะได้เฝ้าพระบรมศาสดา ขอคุณแม่จงกรุณาช่วยให้พวกดิฉันได้เฝ้าพระองค์ด้วยเถิด พวกดิฉันจักบูชาพระองค์ด้วยของหอมและดอกไม้เป็นต้น”

นางชุชชุตตราชี้แจงว่า “แม่เจ้าทั้งหลาย ขึ้นชื่อว่าราชตระกูล มีโทษหนัก ดิฉันไม่อาจที่จะพาท่านทั้งหลายออกไปข้างนอกพระราชวังได้” สตรีเหล่านั้นพูดวิงวอนว่า “คุณแม่เจ้าข้า อย่าให้พวกดิฉันสูญเสียจากคุณความดีเสียเลย ขอคุณแม่จงกรุณาช่วยให้พวกดิฉันได้เฝ้าพระบรมศาสดาให้จงได้เถิด”

เรื่อง พระนางสามาวดี

นางชูชชุดตราจึงแนะนำว่า “ถ้าเช่นนั้น ท่านทั้งหลายจงเจาะช่องที่ฝาห้องที่อยู่ของท่านทั้งหลายให้กว้างเท่าที่สามารถจะมองเห็นได้ แล้วให้เอาของหอมและดอกไม้เป็นต้นมายืนมองดูอยู่ตรงที่นั้น ๆ ขณะพระบรมศาสดาเสด็จผ่านไปยังประตูบ้านของท่านเศรษฐีทั้งสาม จงยกมือทั้งสองถวายบังคมและบูชาพระพุทธองค์เถิด” สตรีเหล่านั้นพากันปฏิบัติตามข้อแนะนำของนางชูชชุดตราแล้ว ก็ได้แลเห็นสมเด็จพระบรมศาสดาขณะเสด็จผ่านไปและขณะเสด็จผ่านมาได้พากันถวายบังคมและบูชาสมเด็จพระพุทธองค์สมดังความประสงค์ ด้วยประการฉะนี้

แสดงพระธรรมเทศนามาในเรื่องพระนางสามาวดี กัณฑ์ที่ ๔ ยังไม่สุดสิ้นระบิลความ แต่เป็นการสมควรแก่เวลา จึงขอยุติพระธรรมเทศนาลง คงไว้แต่เพียงเท่านี้ **เอวี่** ก็มี ด้วยประการฉะนี้

๓ กันยายน ๒๕๐๕ เวลา ๒๓.๔๐ น.

รตตสฺส หิ อุกุกฏิกํ ปทํ ภเว
ทฎจฺจสฺส โหติ สหฺसानุปีฬิตํ
มุฬุฬสฺส โหติ อวกทฺตมิตํ ปทํ
วิฎจฺจทสฺส อิทมียิสํ ปทํ.

ก็เท้าของคนเจ้าราชาจะยอมกระหย่งขึ้น เท้าของคน
เจ้าโทสะยอมกดสั้นเท้า เท้าของคนเจ้าโมหะยอม
จิกปลายเท้าลง แต่เท้าเช่นนี้ นี่เป็นเท้าของคนผู้มี
กิเลสตั้งหลังค้ำอันเปิดออกแล้ว

เรื่อง พระนางสามาวดี

กัณฑ์ที่ ๕

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

อบุปมาโท อมตंपัท	ปมาโท มจฺจุโน ปท
อบุปมตฺตา น มียนฺติ	เย ปมตฺตา ยถา มตา.
เอตํ วิเสสโต ฅตฺวา	อบุปมาทมฺหิ ปญฺทิตา
อบุปมาโท ปโมทนฺติ	อรียานํ โคจเร รตา.
เต ฅมายโน สาทตฺติกา	นิจจํ ทพฺพปรกฺกมา
ผุสฺนฺติ ธีรา นินฺพพานํ	โยคกฺุเขมํ อนุตฺตรนฺติ.

อนุสนธิพระธรรมเทศนา ณ บัดนี้ จะวิสัชนาพระธรรมเทศนา เรื่องพระนางสามาวดี กัณฑ์ที่ ๕ ซึ่งอนุสนธิสืบเนื่องมาจากกัณฑ์ที่ ๔ ที่ได้วิสัชนามาแล้ว เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วนธรรมเทศนามัย และ

ขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลาย จงตั้งใจสดับรับฟังพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลบุญณฤถีส่วนธรรมสวนมัยสืบไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

อถกทิวส์ มาคนุทिया - อยู่มาภายหลังวันหนึ่ง พระนางมาคนุทियाเสด็จออกมาจากปราสาทของพระองค์ ทรงดำเนินเล่น เสด็จไปยังที่อยู่ของสตรี ๕๐๐ เหล่านั้น ทอดพระเนตรเห็นช่องที่ห้องทั้งหลาย จึงตรัสถามว่า “นี่ช่องอะไรกัน”

สตรีเหล่านั้นไม่ทราบว่าเป็นนางมาคนุทियाทรงผูกอาฆาตไว้ในพระบรมศาสดา จึงทูลความจริงว่า “สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จมาสู่พระนครนี้ พวกหม่อมฉันยืนอยู่ ณ ตรงช่องนั้น ๆ แล้วพากันกราบถวายบังคม และบูชาสมเด็จพระบรมศาสดา”

พระนางมาคนุทियाจึงทรงดำริว่า “พระสมณโคดมมาแล้วสู่พระนครนี้ บัดนี้เราจักรู้สิ่งที่จะต้องทำแก้แค้นแก่พระสมณโคดมนั้น แม้พวกหญิงเหล่านี้ก็ยอมเป็นอุปัฏฐายิกาของพระองค์ด้วย เราจักต้องรู้สิ่งที่จะพึงกระทำแก้หญิงแม่เหล่านี้ด้วย” ครั้นแล้วก็เสด็จไปกราบทูลแต่พระราชาให้ทรงทราบ ว่า “พระเจ้าพี่ เพคะ พวกสตรี ๕๐๐ ซึ่งมีพระนางสามาวดีรวมอยู่ด้วย มีความปรารถนากายนอก สักสองสามวันเขาก็คงจักลอบปลงพระชนม์ของพระเจ้าพี่จงได้”

พระเจ้าอุเทนไม่ทรงเชื่อว่าสตรีเหล่านั้นจักกล้าทำกรรมอันลามกเห็นปานนั้น แม้พระนางมาคนุทियाจะได้ทรงกราบทูลอีกก็คงไม่ทรงเชื่ออยู่นั้นเทียว ต่อมาเมื่อพระเจ้าอุเทนไม่ทรงเชื่ออยู่ แม้ทั้งที่ตนทรงกราบทูลแล้วถึง ๓ ครั้งอย่างนี้ พระนางมาคนุทियाจึงทรงออกอุบายกราบทูลว่า

“ถ้าพระเจ้าพี่ไม่ทรงเชื่อหม่อมฉัน ขอเชิญเสด็จไปยังที่อยู่ของหญิงเหล่านั้น แล้วทรงไคร่ครวญดูด้วยพระองค์เองเถิด เพคะ”

พระเจ้าอุเทนเสด็จไป ได้ทอดพระเนตรเห็นช่องที่ห้องทั้งหลาย จึงตรัสถามว่า “นี่ช่องอะไรกัน” เมื่อสตรีเหล่านั้นกราบทูลให้ทรงทราบ เรื่องนั้นแล้ว ก็ไม่ทรงพระพิโรธ ไม่รับสั่งว่าอะไรเลย แต่รับสั่งให้ปิดช่องทั้งหลายเสีย แล้วรับสั่งให้ช่างทำหน้าต่างข้างบนเสียทุก ๆ ห้อง ได้ยินว่า ช่องหน้าต่างข้างบนได้เกิดมีขึ้นแต่กาลนั้นมา

ส่วนพระนางมาคันทิยา ครั้นไม่สามารถจะทำอะไร ๆ แก่สตรี ๕๐๐ เหล่านั้นได้สมพระประสงค์ จึงทรงดำริว่า “เราจักต้องทำสิ่งที่เราควรทำแก้แค้นแก่พระสมณโคดมให้จงได้” แล้วประทานสินจ้างให้แก่ชาวเมืองทั้งหลาย ทรงสั่งบังคับว่า “ขณะเมื่อพระสมณโคดมเสด็จเข้าสู่พระนครเที่ยวไปอยู่นั้น พวกท่านทั้งหลายพร้อมด้วยพวกชายฉกรรจ์ที่เป็นทาสและกรรมกร จงพากันด่าบริภาษขับไล่ให้พระสมณโคดมหนีไปเสีย” ชาวเมืองพวกที่เป็นมิชฌาภิภูฏิ ไม่เลื่อมใสในพระรัตนะทั้ง ๓ พากันติดตามพระบรมศาสดาซึ่งเสด็จเข้าไปสู่ภายในพระนคร แล้วก็พากันด่าบริภาษด้วย**วัตถุเป็นเครื่องด่า ๑๐ ประการ**ว่า “อ้ายโจร อ้ายโง่ อ้ายบ้า อ้ายอูฐ อ้ายโค อ้ายพา อ้ายสัตว์นรก อ้ายสัตว์เดียรัจฉาน สุกคติของมึงไม่มี มึงต้องหวังได้ทุกคติแน่” ด้วยประการฉะนี้

ตํ สุตฺวา อายสฺมา อานนฺโท - ฝ่ายท่านพระอานันทะ พุทธอุปัฏฐาก ครั้นได้ฟังคำด่าคำบริภาษดังนั้นแล้ว จึงกราบทูลสมเด็จพระบรมศาสดาว่า “ข้าแต่สมเด็จพระพุทธองค์ ชาวเมืองเหล่านี้ ย่อมพากันด่าบริภาษเรา เราควรจะหนีไปจากเมืองนี้ไปเสียที่อื่นเถิด พระพุทธเจ้าข้า”

สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสถามว่า “จะไปที่ไหนเล่า อานันทะ”

ท่านพระอานันทะกราบทูลว่า “ไปเมืองอื่น พระพุทธเจ้าข้า”

สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสถามว่า “เมื่อคนในเมืองอื่นด่า เรา
จักไปไหนอีกเล่า อานันทะ”

ท่านพระอานันทะกราบทูลว่า “ก็หนีจากแม่เมืองนั้นไปสู่เมือง
อื่นอีก พระพุทธเจ้าข้า”

สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสถามว่า “เมื่อคนในเมืองนั้นด่า เรา
จักไปไหน”

ท่านพระอานันทะกราบทูลว่า “หนีจากเมืองนั้นไปสู่เมืองอื่นอีก
พระพุทธเจ้าข้า”

สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสคัดค้านว่า “อานันทะ การทำอย่างนั้น
ไม่ควร **เมื่ออธิกรณ์เกิดขึ้น ณ ที่ใด เมื่ออธิกรณ์นั้น ณ ที่นั้นระงับแล้ว จึง
ควรไป ณ ที่อื่น** อานันทะ ก็คนเหล่านั้น พวกไหนเล่าด่า”

ท่านพระอานันทะกราบทูลว่า “ทั้งหมดนับแต่ทาสและกรรมกร
ขึ้นไป พระพุทธเจ้าข้า”

สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสว่า “อานันทะ เราเป็นเช่นกับช้างที่
เข้าสู่สงคราม การอดทนต่อลูกศรทั้งหลายอันตกมาจากทิศทั้ง ๔ เป็น
ภาระของช้างผู้เข้าสู่สงคราม ฉันทไค ชื่อว่าการอดกลั้นต่อถ้อยคำที่คน
ทุกสีลทั้งหลายเป็นอันมากด่าแล้วก็เป็นภาระของเรา ฉันทันน์ เหมือนกัน”

เมื่อพระพุทธองค์จะทรงแสดงพระธรรมเทศนาปรารภพระองค์
ให้เป็นเหตุ จึงได้ตรัสพระพุทธนิพนธ์คาถา ในนาควรรค แห่งพระธรรมบท
เหล่านี้ ซึ่งมีความว่า

อหัง นาโคว สงคาเม จาปาโต ปติตัง สรํ
อติวากุยํ ติติกฺขิสฺสํ ทุสฺสีโล หิ พหุชฺชโน.

เราจักอดทนต่อคำล่วงเกิน เหมือนช้างในสงคราม
อดทนต่อลูกศรอันหลุดจากแหล่งมาถูกตน ฉะนั้น
เพราะคนส่วนมากเป็นผู้ทุศีล

ทหนตํ นยนฺนุติ สมิตี ทหนตํ ราชาภิริหฺติ
ทหนโต เสฏฺโฐ มนุสฺเสสฺส โยติวากุยํ ติติกฺขติ.

คนทั้งหลาย ย่อมนำสัตว์พาหนะที่ฝึกแล้วไปสู้ที่
ประชุม พระราชาย่อมทรงสัตว์ราชพาหนะที่ฝึกแล้ว
ผู้ใดอดทนต่อคำล่วงเกินได้ ผู้นั้นเป็นผู้ฝึกตนแล้ว
เป็นผู้ประเสริฐในหมู่มนุษย์

วรมสฺสตรรา ทหนตา อาชานินฺยา จ ลินฺธฺวา
กฺกุชฺชรา จ มหานาคา อุตฺตทหนฺโต ตโต จรํ.

ม้าอัสดร ม้าอาชาไนย ม้าลินธพ และพญาช้าง
ชาติกฤษุขรทั้งหลาย ที่ฝึกแล้ว ย่อมเป็นสัตว์ประเสริฐ
ส่วนคนผู้ฝึกตนแล้ว ประเสริฐกว่าสัตว์เหล่านั้น

พระธรรมเทศนาได้สำเร็จเป็นประโยชน์แก่มหาชนผู้มาประชุม
กันแล้ว ส่วนสมเด็จพระพุทธองค์ ครั้นทรงแสดงพระธรรมเทศนา
อย่างนี้แล้ว จึงมีพระพุทธรักษาว่า “อานันทะ เธออย่าได้คิดมากไปเลย
ชาวเมืองเหล่านี้จักพากันด่าอยู่เพียง ๗ วันเท่านั้น พอถึงวันที่ ๘ ก็จะ
พากันนิ่งเงียบไปเอง เพราะว่าอธิกรณ์ที่เกิดขึ้นแก่พระพุทธรักษาทั้งหลาย
ย่อมตั้งอยู่ไม่เกิน ๗ วัน”

ฝ่ายพระนางมาคันทิยาครั้นจางชาวเมืองให้ดำสมเด็จพระบรมศาสดาแล้ว ก็ไม่สามารถจะขับไล่พระองค์ให้หนีไปได้ จึงทรงดำริว่า “เราจักทำอย่างไรดีหนอ” ทรงดำริเห็นว่า สตรี ๕๐๐ เหล่านี้ เป็นผู้อุปถัมภ์บำรุงพระสมณโคดมฉันนั้น เราจักทำความพินาศให้แก่พวกสตรีเหล่านี้เสียก่อน”

วันหนึ่ง ขณะที่ทรงปรนนิบัติพระราชอาชู่ ณ ที่เสวยน้ำจันทน์ (ที่ดื่มสุรา) ได้ทรงส่งพระราชสาส์นไปแก่ท่านอาร์มาคันทิยาพราหมณ์ว่า “ดิฉันต้องการอยากได้ไก่ ขอให้คุณอาร์เอาไก่ตาย ๘ ตัว ไก่เป็น ๘ ตัว มาให้ด้วย และเมื่อมาถึงแล้วจงยืนอยู่ที่ตรงปลายบันได ทูลให้ทรงทราบว่ามีมาถึงแล้ว แม้จะทรงรับสั่งให้เข้าเฝ้า ก็อย่าเข้าไป จงส่งไก่เป็น ๘ ตัว เข้าไปก่อน ภายหลังจงส่งไก่ตาย ๘ ตัวไปอีก” ดังนี้

และพระนางได้ประทานสินจ้างแก่มหาดเล็กไว้ว่า “เจ้าจงทำตามคำแนะนำของฉัน” ส่วนท่านอาร์มาคันทิยาพราหมณ์ นำไก่มาถึงแล้ว ก็ให้กราบทูลแต่พระราชินีให้ทรงทราบ เมื่อรับสั่งว่า “จงเข้ามาได้” ได้บอกว่า “ข้าพเจ้าจักไม่กล้าเข้าไปยังที่เสวยน้ำจันทน์ของพระราชินี”

ฝ่ายพระนางมาคันทิยาทรงส่งมหาดเล็กออกไปว่า “พ้อมหาจำริญู เจ้าจงออกไปพบท่านอาร์ของฉัน” มหาดเล็กนั้นไปรับเอาไก่เป็น ๘ ตัว ที่ท่านอาร์ให้ฉันนั้น นำเข้ามาแล้วกราบทูลว่า “ข้าแต่สมมติเทวดา ท่านปุโรหิตส่งราชบรรณาการมาถวาย”

พระราชินีทรงรับสั่งว่า “ดีนักหนา แกงอ่อมเกิดขึ้นแล้วแก่เรา ใครหนอ จะพึงแกงอ่อมให้”

พระนางมาคันทิยาจึงทรงถือโอกาสกราบทูลว่า “พระเจ้าพี่เพคะ พวกสตรี ๕๐๐ มีพระนางสามาวดีเป็นประมุข ไม่มีกิจการงานอะไร เทียวเล่นอยู่เฉย ๆ ขอจงทรงส่งไปให้พวกสตรีเหล่านั้น เขาแกงเสร็จจักได้

นำมาถวาย” พระราชาทรงรับสั่งให้มหาดเล็กนำไปเป็นไปว่า “เธอจงไปเอาไปให้แก่พวกสตรีเหล่านั้น ทรงมีรับสั่งว่า สตรีเหล่านั้นอย่าให้คนอื่นทำ จงฆ่าและแกงเองนั่นเทียว” มหาดเล็กรับพระราชโองการแล้วไปบอกแก่พวกสตรีเหล่านั้นเหมือนที่รับสั่ง

เมื่อสตรีเหล่านั้นพากันปฏิเสธว่า “พวกดิฉันไม่ทำปาณาติบาต” ดังนี้ ก็กลับมาราบทูลความนั้นแต่พระราชาให้ทรงทราบ

พระนางมาคันทิยาจึงกราบทูลพระราชาว่า “พระเจ้าพี่ เพคะ พระเจ้าพี่ได้ทรงเห็นแล้ว คราวนี้จักทรงทราบ ว่าสตรีเหล่านั้นทำปาณาติบาตหรือไม่ทำกันแน่ จงทรงมีรับสั่งว่า ‘จงแกงส่งไปถวายพระสมณโคดม’ อีกครั้งหนึ่ง เพคะ” พระราชาทรงมีพระราชดำรัสสั่งอย่างนั้นแล้ว ก็ทรงสั่งให้มหาดเล็กไป

ฝ่ายมหาดเล็กนั้น รับเอาไปเป็นแล้วทำเป็นเหมือนเดินไป แต่เอาไปเป็นไปคืนให้แก่บุโรหิตแล้วรับเอาไปยังสำนักของสตรีเหล่านั้น แล้วเรียนว่า “มีพระราชดำรัสรับสั่งว่า จงแกงไปเหล่านี้ส่งไปถวายพระบรมศาสดา”

สตรีเหล่านั้นพูดว่า “เอามาซี เจ้าคะ การแกงไปตายเป็นกิจของพวกดิฉันทั้งหลาย” แล้วก็ลุกขึ้นไปรับเอาไปไว้

มหาดเล็กกลับคืนมายังสำนักของพระราชา เมื่อพระราชาตรัสถามว่า “อย่างไร พ่อมหาจำเริญ” จึงกราบทูลว่า “พอข้าพระพุทธเจ้าบอกว่า ทรงมีรับสั่งให้แกงส่งไปถวายพระสมณโคดมเท่านั้นเอง สตรีเหล่านั้นก็สวนทางมารับเอาเลย พระพุทธเจ้าข้า”

ฝ่ายพระนางมาคันทิยาทรงฉวยโอกาสกราบทูลเสริมว่า “พระเจ้าพี่เห็นไหม เพคะ สตรีเหล่านั้นไม่ยอมทำถวายแก่คนเช่นเจ้าพี่ เมื่อหม่อมฉันกราบทูลว่า หญิงเหล่านั้นมีความปรารถนาภายนอก พระเจ้าพี่ก็ไม่ทรงเชื่อ” แม้พระราชาก็ได้สดับดังนั้นแล้ว ก็ได้ทรงอดกลั้นนิ่งเฉยเสีย พระนางมาคันทิยาทรงดำริว่า “เราจักทำอุบายอะไรดีหนอ” ด้วยประการฉะนี้

ตทา ปน ราชา - ก็ในกาลครั้งนั้น พระเจ้าอุเทนเสด็จประทับอยู่ ณ พระมหาปราสาทของพระอัศรมหาลีทั้ง ๓ คือ พระนางสามาวดี พระนางवासุภิตตา และพระนางมาคันทิยา แห่งละ ๗ วัน ๆ ตามวาระต่อมาพระนางมาคันทิยาทราบบว่า “พຽຽນີ ຫຼື ມະຣີນີ ພຣະຣາຊາຈັກເສັຽຈໄປຍັງພຣະມາຫາປຣາສາທຂອງພຣະນາງສາມາວດີ ຈຶ່ງທຣງສົ່ງພຣະຣາຊາສາສົນໄປແກ່ທ່ານອາວົວ ໄປຣດທຣາບວ່າ ດີຈັ້ນຕ້ອງກາຣຽພຶຊ ຄຸນອາວົວຈຽຄອນເຊື້ຍວມັນເສື້ຍໃຫ້ພຸດ ແລ້ວສົ່ງມາໃຫ້ສັກຕົວໜຶ່ງ” ສ່ວນທ່ານອາວົວທຳຕາມທີ່ມີພຣະປຣະສັກນັ້ນແລ້ວກໍສົ່ງໄປຄວາຍ

ก็พระเจ้าอุเทนนั้น โดยปกติทรงนำเอาพินทัดถิกันตะ คือพินที่ ทำข้างในให้กลัดติดพระองค์ไปยังสถานที่ที่พระองค์เสด็จไปเสมอ ตรงที่ รางพินนั้นมีรูอยู่รูหนึ่ง พระนางมาคันทิยาจึงทรงเอางูใส่เข้าไปทางรูนั้น แล้วก็ปิดรูเสียด้วยจุกดอกไม้ งูได้อยู่ในพินนั้นเที่ยวถึง ๒-๓ วัน ในวันที่ พระราชาก็เสด็จไป พระนางมาคันทิยากราบทูลถามว่า “วันนี้พระเจ้าพี่ จักเสด็จไปพระปราสาทของใคร เพคะ” เมื่อทรงรับสั่งว่า “ของแม่ สามาวดีจ๊ะ” จึงกราบทูลว่า “พระเจ้าพี่ เพคะ วันนี้หม่อมฉันเห็นสุบิน ไม่ดีเลย เจ้าพี่ไม่ควรจะเสด็จไป ณ ที่นั้น เพคะ”

เรื่อง พระนางสามาวดี

พระเจ้าอุเทนทรงยืนยันว่า “พี่จะไปให้ได้” พระนางมาคันทิยา ทูลห้ามถึง ๓ ครั้ง แล้วกราบทูลว่า “เมื่อเป็นเช่นนี้ แม่หม่อมฉันจักขอตามเสด็จเจ้าพี่ด้วย” แม้พระราชจะได้ทรงรับสั่งให้กลับไปก็ไม่ยอมเสด็จกลับ กราบทูลให้เป็นเลศนัยว่า “หม่อมฉันไม่ทราบว่าจะมีอะไรเกิดขึ้น เพคะ” แล้วก็ได้ตามเสด็จไปพร้อมกับพระราชานั้นแล

ราชา สามาวดีมิสสุกาหิ ทินุณานิ - พระเจ้าอุเทนทรงพระบัญชา และดอกไม้ของหอมอาภรณ์ภัณฑ์ทั้งหลายที่หญิงพระสนมซึ่งมีพระนางสามาวดีรวมอยู่ด้วยจัดถวาย เสวยพระกระยาหารอย่างประณีตเสร็จแล้ว ทรงเอาพิณวางไว้เบื้องบนพระเคี้ยว แล้วก็ทรงบรรทมบนพระแท่นบรรทม ส่วนพระนางมาคันทิยาทรงทำเป็นเหมือนดำเนินไป ๆ มา ๆ อยู่บริเวณนั้น แล้วก็ทรงเปิดจุดดอกไม้ออกจากกรูพิณ ภูอดอาหารมา ๒-๓ วันแล้ว จึงเลื้อยออกจากกรูนั้น นอนแผ่แม่เบี้ยขู่อยู่บนหลังพระแท่นบรรทม

พระนางมาคันทิยาทรงเห็นงูนั้นแล้ว ทรงร้องขึ้นว่า “ไต่ ไต่ งู เพคะ” แล้วก็ทรงบริภาษพระราชากับสตรีเหล่านั้นว่า “พระราชานันธพาลนี้ไม่มีบุญ ไม่ทรงเชื่อฟังคำของเรา แม้พวกอึหญิงเหล่านี้ก็ปราศจากสิริ หัวดี้อ มันไม่ได้อะไรจากสำนักของพระเจ้าแผ่นดินหรือ เมื่อพระเจ้าแผ่นดินสวรรคตไปแล้ว พวกเอ็งจักเป็นอยู่ได้สบายหรือ เมื่อพระองค์ทรงพระชนม์อยู่ พวกเอ็งเป็นอยู่ลำบากหรือ พระองค์เอ๋ย แม่เมื่อหม่อมฉันคอยห้ามอยู่ว่า วันนี้หม่อมฉันเห็นสุบินร้าย ไม่ควรที่จะเสด็จไปปราสาทพระนางสามาวดี พระองค์ก็ไม่ทรงฟังเสียงเลย”

พระราชาทอดพระเนตรเห็นงูนั้นแล้วก็ทรงสะดุ้งต่อมรณภัยได้ทรงมีพระพิโรธลุกขึ้นเหมือนไฟ พลังรับสั่งว่า “หญิงพวกนี้มันกล้า พวกมันทำบาปกรรมแม้อถึงอย่างนี้ได้ เราก็คชัวเสียจริง ๆ ไม่ยอมเชื่อฟังคำของ

แม่มาคันทียานี้ แม่บอกถึงความลามกของหญิงพวกนี้อยู่ ครั้งก่อนมันพากันนั่งเจาะรูห้องทั้งหลายของมัน และยังส่งไก่ที่เราส่งไปให้คืนมาอีก วันนี้มันพากันปล่อยงูไว้บนที่นอน”

สามาวตีปี - ฝ่ายนางสามาวตี มิได้ทรงโต้ตอบว่าอะไร แต่ได้ประทานพระโอวาทแก่สตรีบริวารว่า “แม่มหาจำเริญทั้งหลาย สิ่งอื่นที่จะเป็นที่พึ่งของพวกเราย่อมไม่มี พวกเจ้าจงพากันแผ่เมตตาจิตใจให้เป็นไปในพระจอมรินทร์ ในพระราชเทวี และในตนของตนให้เท่า ๆ กัน อย่าได้ทำความโกรธแก่ใคร ๆ ทั้งสิ้น”

ส่วนพระเจ้าอุเทนทรงฉวยเอาสิ่งคณูซึ่งมีกำลังพันแรงคนแล้ว ทรงขึ้นสายพาดลูกศรอันอาบด้วยยาพิษ แล้วเอาสตรีทั้งหมดนั้นมาขึ้นเรียงลำดับกันไว้ โดยทำพระนางสามาวตีให้อยู่ข้างหน้า แล้วทรงปล่อยพระแสงศรไปตรงพระอุระ (หน้าอก) ของพระนางสามาวตี ด้วยอาณุภาพเมตตาของพระนางสามาวดีนั้น ลูกศรได้กลับแล่นมุ่งหน้ามาทางที่ยังไปเป็นดุจว่าวิ่งเข้าไปเสียบอยู่ในพระราชหฤทัยของพระเจ้าอุเทน

ขณะนั้น พระเจ้าอุเทนจึงทรงพระราชดำริว่า “พระแสงศรที่เรายิงไปแล้ว ย่อมเจาะหินทะลุไปได้ แม้สิ่งที่จะกีดขวางบนอากาศก็ไม่มีเออ ครั้นนี้ ทำไมพระแสงศรนี้จึงเกิดกลับหันหน้าคืนมาเฉพาะต่อหฤทัยของเรา ก็พระแสงศรนี้ไม่มีจิตใจ ไม่ใช่สัตว์ ไม่มีชีวิต ก็ยังรู้จักพระคุณของพระนางสามาวดีนี้ เราเป็นมนุษย์แท้ ๆ แต่ไม่รู้จักพระคุณ” ครั้นแล้วพระองค์ก็ทรงโยนธนูทิ้ง ทรงประคองอัญชลีประทับนั่งกระโหียงตรงที่ใกล้พระบาทของพระนางสามาวดี แล้วตรัสพระราชนิพนธ์คาถานี้ ความว่า

เรื่อง พระนางสามาวดี

สมมุยมุขามิ ปมุขามิ สพพา มุขหนูติ เม ทิสา
สามาวดี มิ่ง ตายสุสุ ตวญจ เม สรณ ภเว.

แม่สามาวดี ฟิงวียง หลงไหล มีดมนไปทั่วทุกทิศ
เธอจงป้องกันพีไว้ และจงเป็นที่ฟิงของพี

พระนางสามาวดีสดับพระราชดำรัสของพระราชาขึ้นแล้ว ไม่ทรง
อนุโลมตามว่า “สาธุ ขอพระเจ้าฟิงทรงถึงหม่อมฉันว่าเป็นที่ฟิงเกิด”
แต่ได้ทรงกราบทูลถวายแนะนำว่า “พระเจ้าฟิง เพคะ หม่อมฉันถึง
พระพุทเจ้าพระองค์ใดว่าเป็นที่ฟิง แม้พระเจ้าฟิงก็จงทรงถึงพระพุทเจ้า
พระองค์นั้นนั่นแล้วเป็นที่ฟิงเกิด” พระนางสามาวดีผู้สาวิกาของพระสมณ-
โคดมสมเด็จพระสัมมาสัมพุทเจ้า ครั้นทรงกราบทูลดังนี้แล้ว จึงทรง
กราบทูลด้วยพระนิพนธคาถาอันไพเราะอีก ซึ่งมีความว่า

มา มิ่ง ตวี่ สรณ คจจ ยมห์ สรณ คดา
เอส พุทโธ มหาราช เอส พุทโธ อนุตโตโร
สรณ คจจ ต่ พุทโธ ตวญจ เม สรณ ภเว.

ข้าแต่พระเจ้าฟิง พระเจ้าฟิงอย่าทรงถึงหม่อมฉัน
ว่าเป็นที่ฟิงเลย หม่อมฉันถึงแล้วซึ่งท่านพระองค์
ใดว่าเป็นที่ฟิง ท่านพระองค์นั้นคือพระพุทเจ้า
พระพุทเจ้าพระองค์นั้นเป็นบุคคลชั้นยอดเยี่ยม ขอ
พระเจ้าฟิงทรงถึงพระพุทเจ้าพระองค์นั้นว่าเป็น
ที่ฟิง และพระเจ้าฟิงทรงเป็นที่ฟิงของหม่อมฉันด้วย

พระเจ้าอุเทนสดับพระราชเสาวนีย์ของพระนางสามาวดีนั้นแล้ว ได้ตรัสว่า “บัดนี้ พี่ยิ่งเกรงกลัวมากขึ้น” แล้วทรงมีพระราชดำรัสด้วย พระราชนิพนธ์คาถา ซึ่งมีความว่า

เอส ภียโย ปมฺยุหามิ สพฺพา มฺยุหนฺติ เม ทิสฺวา
สามาวติ มํ ตายสฺสุ ตวญฺจ เม สรณํ ภว.

แม่สามาวดี พี่นี่ยิ่งหลงใหล มีดมนไปทั่วทุกทิศ เจอ
จงป้องกันพี่ไว้ และจงเป็นที่พึ่งของพี่

อถ นํ สา ปุริมนเยเนว - ครั้งนั้น พระนางสามาวดีทรงห้าม
พระเจ้าอุเทนอีกโดยนัยก่อนนั้นแล เมื่อพระเจ้าอุเทนตรัสว่า “ถ้าเช่นนั้น
พี่ขอถึงเธอว่าเป็นที่พึ่งด้วย ขอถึงพระบรมศาสดา ว่าเป็นที่พึ่งด้วย และ
ขอถวายพระพรให้แก่เธอด้วย” พระนางกราบทูลว่า “ข้าแต่พระเจ้าพี่
พระพรนั้นจงเป็นอันว่าหม่อมฉันรับพระราชทานแล้ว”

พระเจ้าอุเทนเสด็จไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา ขอถึงพระองค์
เป็นที่พึ่งแล้วก็ทรงกราบทูลอาราธนา ได้ทรงถวายมหาทานแต่ภิกษุสงฆ์
มีองค์พระพุทธรูปเจ้าเป็นประมุขตลอด ๗ วัน ครั้นแล้วรับสั่งให้พระนาง
สามาวดีมาแล้วตรัสว่า “ขอเชิญเสด็จลุกขึ้นมารับเอาพระพรเถิด”

พระนางสามาวดีกราบทูลว่า “ข้าแต่พระเจ้าพี่ หม่อมฉันไม่ต้องการ
สมบัติมีเงินเป็นต้น แต่ขอพระเจ้าพี่จงทรงพระราชทานพระพรนี้แก่
หม่อมฉัน คือ สมเด็จพระบรมศาสดาพร้อมด้วยภิกษุ ๕๐๐ องค์ จะเสด็จ
มา ณ พระราชวังนี้ได้เป็นประจำ หม่อมฉันจักได้ฟังธรรมด้วยประการใด
ขอพระเจ้าพี่จงทรงพระกรุณากระทำด้วยประการนั้นเถิด เพคะ”

เรื่อง พระนางสามาวดี

พระเจ้าอุเทนทรงถวายบังคมสมเด็จพระบรมศาสดาแล้วกราบทูลว่า “ข้าแต่สมเด็จพระพุทธองค์ ขออาราธนาสมเด็จพระพุทธองค์พร้อมด้วยภิกษุ ๕๐๐ จงเสด็จมา ณ พระราชวังนี้เป็นประจำ ชาวพระสนมทั้งหลายรวมทั้งพระนางสามาวดีทูลว่าจักฟังพระธรรมเทศนา”

สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสว่า “ดูก่อน มหาบพิตร ธรรมดา พระพุทธเจ้าทั้งหลายจะไปในสถานแห่งเดียวเป็นประจำย่อมไม่สมควร ประชาชนเป็นอันมาก ย่อมพากันหวังเฉพาะต่อพระพุทธเจ้า”

พระเจ้าอุเทนทรงกราบทูลว่า “ถ้าเช่นนั้น ขอสมเด็จพระพุทธองค์ จงทรงพระกรุณาสั่งภิกษุสักกรุปหนึ่งเถิด พระพุทธเจ้าข้า” สมเด็จพระบรมศาสดาจึงได้ทรงพระกรุณาโปรดให้พระอานันทเถระไปเป็นประจำ ตั้งแต่นั้นมา พระอานันทเถระก็ได้พาภิกษุ ๕๐๐ ไปพระราชวังเป็นประจำ แม้พระราชเทวีเหล่านั้นก็ได้ทรงอังคาสเลี้ยงดูพระเถระกับทั้งภิกษุบริวาร และสดับพระธรรมเทศนาเป็นเนืองนิจ

วันหนึ่งพระราชเทวีเหล่านั้น ฟังธรรมกถาของพระเถระแล้ว เกิดปสาทเลื่อมใสจึงได้พากันทำการบูชาธรรมด้วยผ้าห่ม ๕๐๐ ผืน ผ้าห่มแต่ละผืนนั้นมีราคาผืนละ ๕๐๐ ๑ ด้วยประการฉะนี้

ดาตี เอกั วตฺถปิ อทิสฺสา - ฝ่ายพระเจ้าอุเทนไม่ทอดพระเนตรเห็นผ้าแม่สักผืนหนึ่งของพระสนมเหล่านั้น จึงตรัสถามว่า “ผ้าห่มของพวกเธอไปไหน” พระสนมทั้งหลายกราบทูลว่า “หม่อมฉันทั้งหลายได้ถวายแด่พระผู้เป็นเจ้าของไปแล้ว เพคะ” พระราชาตรัสซักว่า “พระผู้เป็นเจ้าของรับเอาไปทั้งหมดหรือ” พระสนมทั้งหลายกราบทูลว่า “รับเอาไปทั้งหมด เพคะ”

พระราชาทรงทราบดังนั้น จึงเสด็จไปหาพระเถระ ตรัสถามถึง การที่พระสนมเหล่านั้นถวายผ้าห่มทั้งหลาย ครั้นได้ทรงทราบว่า พระ สนมเหล่านั้นถวายจริง และพระเถระก็ได้รับเอาจริง จึงตรัสถามพระ เถระว่า “พระคุณเจ้าผู้เจริญ ผ้ามากอย่างไรเพื่อมิใช่หรือ พระผู้เป็น เจ้าจักเอามากถึงเพียงนี้ไปทำอะไร”

พระเถระถวายพระพรว่า “ขอถวายพระพร อาตมภาพรับเอาผ้า เท่าที่พอดีแก่ตนแล้ว ผ้าที่เหลือก็จักถวายแก่พวกภิกษุที่มีจีวรเก่าต่อไป”

พระราชাত্রัสซັกว่า “ภิกษุที่มีจีวรเก่าเหล่านั้น จักทำกับจีวร เก่าของตนอย่างไร”

พระเถระถวายพระพรว่า “จักถวายแก่ภิกษุผู้มีจีวรเก่ามากกว่า ต่อไป”

พระราชাত্রัสซັกต่อไปว่า “ภิกษุที่มีจีวรเก่ามากกว่าเหล่านั้น จักทำกับจีวรเก่าของตนอย่างไร”

พระเถระถวายพระพรว่า “จักทำเป็นผ้าปูนอนต่อไป”

พระราชাত্রัสซັกต่อไปว่า “ภิกษุเหล่านั้น จักทำกับผ้าปูที่นอน เก่าอย่างไร”

พระเถระถวายพระพรว่า “จักทำเป็นผ้าปูพื้นต่อไป”

พระราชাত্রัสซັกต่อไปว่า “ภิกษุเหล่านั้น จักทำกับผ้าปูพื้นเก่า อย่างไร”

เรื่อง พระนางสามาวดี

พระเถระถวายพระพรว่า “จักทำเป็นผ้าเช็ดเท้าต่อไป ขอถวายพระพร”

พระราชชาตรัสซักอีกว่า “ภิกษุเหล่านั้น จักทำกับผ้าเช็ดเท้าเก่าอย่างไร”

พระเถระถวายพระพรว่า “จักทำให้เป็นชิ้นละเอียดแล้วผสมกับดินเหนียวฉาบผาต่อไป ขอถวายพระพร”

พระราชชาตรัสว่า “ผ้าทั้งหลาย ที่คนถวายแล้วแก่พระผู้เป็นเจ้าของทั้งหลาย ย่อมไม่สูญเสียดเลย แม้เพราะทำให้เป็นประโยชน์ถึงเพียงนี้ ใช่ไหม พระคุณเจ้า”

พระเถระถวายพระพรว่า “ถูกแล้ว มหาบพิตร”

พระเจ้าอุเทนทรงเลื่อมใส รับสั่งให้ไปนำเอาผ้ามาอีก ๕๐๐ ผืน แล้วจึงทรงให้ทอดถวายไว้ ณ ที่ใกล้เท้าของพระเถระ ฉะนั้น

ได้ยินว่า พระอานันทเถระนั้น ได้ผ้าชนิดที่มีราคา ๕๐๐ ที่บุคคลเอามาทอดถวายไว้ ณ ที่ใกล้เท้าโดย ๕๐๐ ส่วน ถึง ๕๐๐ ครั้ง ได้ผ้าชนิดที่มีราคาพัน ที่บุคคลเอามาทอดถวายไว้ ณ ที่ใกล้เท้า โดยพันส่วน ถึงพันครั้ง ได้ผ้าชนิดที่มีราคาแสน ที่บุคคลเอามาทอดถวาย ณ ที่ใกล้เท้า โดยแสนส่วน ถึงแสนครั้ง ก็ผ้าที่พระเถระได้มานั้น ที่จะนับโดยนัยเป็นต้นว่า ๑ ผืน ๒ ผืน ๓ ผืน ๔ ผืน ๕ ผืน ๑๐ ผืน ดังนี้ เป็นอันไม่มีได้ยินว่า เมื่อพระตถาคตเจ้าปรินิพพานแล้ว พระอานันทเถระเที่ยวไปทั่วชมพูทวีป ได้ถวายบาตรและจีวรอันเป็นสมบัติของท่านแก่ภิกษุทั้งหลายไปทั่วทุกวัด ด้วยประการฉะนี้

ตथा มาคณฺหิยาปิ - ในกาลครั้งนั้น ฝ่ายพระนางมาคันทิยาทรงดำริว่า “เราทำสิ่งใด สิ่งนั้นก็มิได้เป็นอย่างนั้น กลายเป็นไปอย่างอื่น เสียฉิบ คราวนี้เราจักทำอย่างไรดีหนอ” จึงคิดได้อุบายอย่างหนึ่ง ขณะเมื่อพระราชาสัตย์ไปทรงกีฬาในพระราชอุทยาน ได้ส่งพระราชสาส์นไปให้แก่ท่านอาวี คือมาคันทิยพราหมณ์ มีข้อความว่า “คุณอาวีจงไปปราสาทของพระนางสามาวดี แล้วขอให้เปิดคลังผ้าและคลังน้ำมัน เอาผ้าทั้งหลายมาชุบน้ำมันในถังน้ำมันแล้ว เอาไปพันเสาทั้งหลาย ให้หญิงพระสนมเหล่านั้นแม่ทุก ๆ คนอยู่รวมกัน แล้วปิดประตูใส่ดาลยนต์ข้างนอก จุดไฟที่ตำหนักด้วยเทียนชนวน แล้วจงหนีไปเสีย”

ฝ่ายมาคันทิยพราหมณ์ผู้เป็นอาวีนั้น ขึ้นไปปราสาทของพระนางสามาวดีแล้ว ก็ให้เปิดเรือนคลัง เอาผ้าทั้งหลายมาชุบลงในถังน้ำมัน แล้วก็เริ่มพันเสาทั้งหลาย ขณะนั้น หญิงพระสนมทั้งหลายอันมีพระนางสามาวดีเป็นหัวหน้า เข้าไปหามาคันทิยพราหมณ์นั้น พลางพูดว่า “คุณอาวีคะนี้จะทำอะไรกัน”

มาคันทิยพราหมณ์ตอบว่า “คุณแม่ทั้งหลาย พระราชารับสั่งให้เอาผ้าน้ำมันพันเสาเหล่านี้ เพื่อทำให้มันคง ธรรมดาในพระราชมณเฑียรนั้น การประกอบกรรมดี และประกอบกรรมชั่วรู้ได้ยาก อย่าพากันมาอยู่ใกล้ข้าพเจ้าเลย คุณแม่ทั้งหลาย”

ครั้นเรียนอย่างนี้แล้ว ก็เชิญหญิงพระสนมทั้งหลายที่มาหา นั้นให้เข้าไปอยู่เสียในห้อง แล้วปิดประตูใส่ดาลยนต์ข้างนอก จุดไฟตั้งแต่ห้องต้นไป แล้วก็ลงจากปราสาทหนีไป

เรื่อง พระนางสามาวดี

ฝ่ายพระนางสามาวดีได้ประทานพระโอวาทแก่สตรีบริวารว่า “การกำหนดรู้ชาติของเราทั้งหลายที่ท่องเที่ยวอยู่ในสังสารวัฏอันไม่มีเบื้องต้นและที่สิ้นสุด ถูกไฟไหม้อยู่อย่างนี้นั้นเทียว ไม่ใช่เป็นสิ่งที่ทำได้ง่าย แม้ด้วยพระพุทธานุภาพ พวกเจ้าจึงเป็นผู้ไม่ประมาทเถิด”

พระสนมเหล่านั้น เมื่อตำหนักกำลังไหม้อยู่ พวกกันมนสิการถึงพระกรรมฐานอันกำหนดเขตนาเป็นอารมณ์ บางจำพวกก็ได้บรรลุสกทาคามีผล บางจำพวกก็ได้บรรลุนาคามีผล สมด้วยพระบาลี ที่พระธรรมสังคหาคารยักกล่าวไว้ในคัมภีร์อุทาน ขุททกนิกายว่า

ครั้งนั้นแล ภิกษุเป็นอันมาก กลับจากบิณฑบาตแล้ว เวลาหลังอาหาร ได้พากันเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า กราบถวายบังคมแล้วก็พากันนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วจึงได้กราบทูลสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ดังนี้ว่า

“ข้าแต่สมเด็จพระพุทธรองค์ ขอประทานพระวโรกาส ขณะเมื่อพระเจ้าอุเทนประทับอยู่ ณ พระราชอุทยาน ภายในพระราชวังถูกไฟไหม้แล้ว มวลสตรี ๕๐๐ อันมีพระนางสามาวดีเป็นประธาน ได้ถึงแก่อนิจกรรมแล้ว คดีของอุบาสิกาเหล่านั้นจะเป็นอย่างไร ภพหน้าจะเป็นอย่างไร พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในบรรดาอุบาสิกาเหล่านั้น อุบาสิกาที่เป็นพระโสดาบันมีอยู่ ที่เป็นพระสกทาคามีมีอยู่ ที่เป็นพระอนาคามีมีอยู่ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อุบาสิกาเหล่านั้นสิ้นทั้งมวล เป็นผู้ถึงแก่อนิจกรรมไปอย่างไร้ผล” ครั้งนั้นแล สมเด็จพระ

พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นทรงแสดงเนื้อความนี้แล้ว ได้ทรงเปล่งพระอุทาน
ในเวลานั้น ซึ่งมีความดังนี้

โมหสมฺปนฺโน โลโก ภพฺพฐโป ทิสฺสติ
อุปฺปิพฺพนฺโน พาโล ตมสา ปรีวาริโต
สฺสสฺสไตรวิ ชายติ ปสฺสโต นตฺถิ กิญฺจณฺโ

โลกอันโมหะห่อพันไว้ จึงปรากฏให้เห็นเป็นดูจว่า
มีรูปภาพอันสมควร คนโง่อันกิเลสผูกพันห่อหุ้มไว้
ด้วยความมืด จึงปรากฏเป็นดูจว่าเที่ยงแท้แน่นอน
สำหรับคนฉลาดหามีความหวังใยถึงไม่

ก็แล ครั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว ได้ทรง
แสดงพระธรรมเทศนาว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาสัตว์ทั้งหลาย
เมื่อท่องเที่ยวไปในวัฏฏสงสาร ที่เป็นผู้ไม่ประมาทตลอดกาลเป็นนิจ
ทำแต่บุญกรรมอย่างเดียวก็น่ามี ที่เป็นผู้ประมาททำแต่บาปกรรมก็น่า
เพราะฉะนั้น เมื่อสัตว์ทั้งหลายท่องเที่ยวอยู่ในวัฏฏสงสาร จึงยอมได้
เสวยสุขบ้าง เสวยทุกข์บ้าง เป็นธรรมดา ฉะนั้น

ราชา สุตฺวา - ฝ่ายพระเจ้าอุเทน ครั้นได้ทรงทราบข่าวไฟไหม้
พระตำหนักของพระนางสามาวดี แม้จะได้เสด็จมาโดยเร็ว ก็ไม่ทรง
สามารถจะให้เสด็จถึงในเมื่อไฟยังไม่ทันจะไหม้ ครั้นเสด็จมาถึงแล้ว ก็
ทรงบัญชาการให้ดับไฟที่พระตำหนัก แล้วทรงมีทุกข์โทมนัสเกิดขึ้น
อย่างรุนแรง ห้อมล้อมไปด้วยหมู่อำมาตย์ ประทับนั่งทรงระลึกถึง
พระคุณของพระนางสามาวดีอยู่พักหนึ่ง แล้วทรงพระราชดำริว่า “นี่ใคร

ทำหนอ” ทรงทราบว่ “จักเป็นอันพระนางมาคันทิยาทรงบงการให้ทำ
แน” แล้วทรงพระราชดำริว่ “เมื่อเราตวาดให้กลัวแล้วถาม เธอก็จัก
ไม่ตรัสบอก เราจักค่อย ๆ ถามด้วยอุบาย” ครั้นแล้วจึงรับสั่งกับหมู่
อำมาตย์ว่ “ท่านผู้เจริญทั้งหลาย เมื่อก่อนแต่นี้ไป เราจะไปไหนมาไหน
ก็มีความสงสัยรังเกียจอยู่แล้วเชียว แม่สามาวดีคอยแสหาแต่ความผิด
ของเราอยู่เป็นนิจ เขาก็ได้ตายไปแล้ว ก็บัดนี้เราจักตายใจได้แล้ว เราจัก
ได้อยู่อย่างสบายต่อไป”

เมื่อหมู่อำมาตย์กราบทูลว่ “ใครนอกถ้าทำกรรมอันนี้ พระ
พุทธเจ้าข้า” ก็ทรงตอบว่ “ก็คงจักเป็นใคร ๆ ที่รักใคร่ในเรากระทำ”

ขณะนั้นพระนางมาคันทิยาประทับยืนอยู่ใกล้ ๆ ครั้นได้สดับ
พระราชดำรัสตั้งนั้น ก็กราบทูลว่ “คนอื่นใครเล่าจักกล้าทำได้ หม่อมฉัน
ทำเอง เพคะ หม่อมฉันได้สั่งให้ท่านอาร์ทำแล้ว”

พระราชดำรัสว่ “คนอื่นเว้นเธอเสียแล้วที่จะรักใคร่ในฉันจริง ๆ
ย่อมไม่มี ฉันพอใจมาก พระเทวี ฉันขอประทานพรให้แก่เธอ เธอจงสั่ง
ให้เชิญหมู่พระญาติของเธอมาเถิด”

ฝ่ายพระนางมาคันทิยาก็ได้ทรงส่งพระราชสาส์นไปแก่พระญาติ
ทั้งหลายว่ “พระราชาทรงพอพระราชหฤทัยจะพระราชทานพรให้แก่เรา
จงพากันมาโดยมิชักช้า”

พระราชาก็ได้รับสั่งให้ทำสักการะแก่พระญาติของพระนาง
มาคันทิยาบรรดาที่มาถึงเป็นอันมาก แม้คนอื่น ๆ ที่มีใช้พระญาติของ
พระนางมาคันทิยานั้น ครั้นได้เห็นดังนั้นแล้วได้ให้สินบนพากันหลังไหล
มาโดยแจ้งว่เราเป็นพระญาติของพระนางมาคันทิยา

ธรรมบทเทศนา

พระเจ้าอุเทนมีพระราชโองการให้จับคนเหล่านั้นทั้งหมด แล้วรับสั่งให้ขุดหลุมตรงพระลานหลวง ลึกประมาณเพียงสะดือ ทรงให้เอาคนเหล่านั้นไปนั่งในหลุมนั้น แล้วเอาดินร่วนกลบ โรยฟางทับข้างบน แล้วรับสั่งให้จุดไฟ พอเวลาไฟไหม้แห้งแล้ว รับสั่งให้เอาไถเหล็กทั้งหลายมาไถทำให้เป็นท่อนเล็กท่อนน้อย ชื้นเล็กชื้นน้อย แล้วรับสั่งให้เชือดเอาเนื้อตรงที่ล่า ๆ จากพระสรีรกายของพระนางมาคันทิยาด้วยมีดอย่างคมกริบ แล้วให้ยกกระทะน้ำมันขึ้นตั้งบนเตา ให้ทอดเนื้อนั้นเหมือนอย่างทอดขนม แล้วทรงบังคับให้พระนางมาคันทิยาเสวยเนื้อนั้นแลด้วยประการฉะนี้

แสดงพระธรรมเทศนามาในเรื่องพระนางสามาวดี กัณฑ์ที่ ๕ ยังไม่สุดสิ้นระบิลความ แต่เป็นการสมควรแก่เวลา จึงขอยุติพระธรรมเทศนาลง คงไว้แต่เพียงเท่านี้ **เอวัง** ก็มี ด้วยประการฉะนี้

๕ กันยายน ๒๕๐๕ เวลา ๒๑.๕๐ น.

เรื่อง พระนางสามาวดี

กัณฑ์ที่ ๖

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

อปฺปมาโท อมตฺปทํ	ปมาโท มจฺจุโน ปทํ
อปฺปมตฺตา น มียนฺติ	เย ปมตฺตา ยถา มตา.
เอตํ วิเสสโต ฌตฺวา	อปฺปมาทมฺหิ ปณฺทิตา
อปฺปมาโท ปโมทนต์	อริยานํ โคจเรรตา.
เต ฌายิโน สาทติกา	นิจฺจํ ทพฺหปรกฺกมา
ผุสฺสนฺติ ธีรา นิพฺพานํ	โยคกฺขมํ อนุตฺตรนฺติ.

อนุสนธิพระธรรมเทศนา ณ บัดนี้ จะวิสาขนาพระธรรมเทศนา เรื่องพระนางสามาวดี กัณฑ์ที่ ๖ ซึ่งอนุสนธิสืบเนื่องมาจากกัณฑ์ที่ ๕ ที่ได้วิสาขนามาแล้ว เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วนธรรมเทศนามัย และขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลาย จงตั้งใจสดับตรับฟังพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลบุญคุณฤธีส่วนธรรมสวนมัยสืบไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

อถกทิวส์ ธรรมสภายุ ภิกษุ กถิ สมุฏจาเปสุ - อยู่มาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายวิพากษ์วิจารณ์กันในโรงธรรมสภาว่า “ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ความตายเช่นนี้ของอุบาสิกาผู้มีศรัทธาเลื่อมใสเห็นปานนี้ ไม่สมควรจริง ๆ”

สมเด็จพระบรมศาสดาสด็จมาแล้วตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยเรื่องอะไร” เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลให้ทรงทราบแล้ว ได้ตรัสบอกแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความตายครั้งนี้ของพวกสตรีทั้งหลาย อันมีพระนางสามาวดีเป็นหัวหน้านั้น ไม่สมควรก็เพียงในชาตินี้ แต่เขาทั้งหลายได้ประสบความตายอันสมควรแล้วแก่กรรมที่ตนได้ทำไว้ในชาติก่อนนั้นเทียว”

ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลอาราธนาว่า “สตรีเหล่านั้นได้ทำกรรมอะไรไว้ในชาติก่อน พระพุทธเจ้าข้า ขอพระพุทธองค์จงทรงพระกรุณา ตรัสโปรดแก่ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายด้วยเถิด” จึงได้ทรงนำอดีตนิทาน มาแสดง ดังต่อไปนี้

อดีตเต พาราณสียุ พุทธมุตเต รชขุ การเนเต - ในอดีตกาลปางหลัง ครั้งเมื่อพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี มีพระปัจเจกพุทธเจ้ามาฉนั้นเป็นการประจำอยู่ในกรุงพาราณสี ๘ องค์ สตรีจำนวน ๕๐๐ พากันอุปัฏฐากพระปัจเจกพุทธเจ้าเหล่านั้น บรรดาพระปัจเจกพุทธเจ้า ๘ องค์นั้น ๗ องค์พากันเสด็จไปสู่ป่าหิมพานต์ องค์หนึ่งนั่งเข้าฌานสมาบัติอยู่ ณ ป่าหญ้าแห่งหนึ่งใกล้ฝั่งแม่น้ำ

อยู่มาวันหนึ่ง เมื่อพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายเสด็จกลับไปหมดแล้ว พระราชาได้ทรงพาสตรี ๕๐๐ เหล่านั้นไปทรงกีฬาน้ำที่แม่น้ำ สตรีเหล่านั้นพากันเล่นในแม่น้ำจนครั้งวัน ครั้นขึ้นจากน้ำแล้วจึงหนาวมาก

เรื่อง พระนางสามาวดี

อยากจะมีไฟ บอกกันว่า “จงช่วยกันหาตุ๊กที่ก่อไฟของเราที่ ต่างคนต่าง ก็เที่ยวหาไป จึงได้เห็นป่าหญ้าที่พระปัจเจกพุทธเจ้านั่งเข้าฌานอยู่นั้น จึงพากันไปยืนล้อมแล้วก็จุดไฟด้วยเข้าใจว่าเป็นกองหญ้า ครั้นเมื่อไฟ ไหม้หญ้ายุบหายไปแล้ว ก็ได้เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้านั้น จึงปรึกษากันว่า “พวกเราฉิบหายแล้ว พระปัจเจกพุทธเจ้าของพระราชาราชเราถูกไฟคลอก พระราชาทรงทราบแล้วก็จักทรงทำพวกเราให้ฉิบหายเท่านั้น เราจักเผา พระปัจเจกพุทธเจ้านั้นให้ไหม้เสียละเอียดยุบไปเลย” ครั้นแล้ว สตรีทั้งหมด นั้นก็พากันไปชนพินมาแต่ละทิศละทาง แล้วกองทับบนพระปัจเจกพุทธเจ้า จนเป็นกองพินขนาดใหญ่ แต่นั้นก็จึงสุมกองพินนั้นแล้วจึงพากันกลับไป ด้วยเข้าใจว่า คราวนี้พระปัจเจกพุทธเจ้าคงจักไหม้ละเอียดยุบไปสมดังที่คิด กันไว้แล้ว สตรีเหล่านั้นเป็นผู้ไม่มีความจงใจในครั้งแรก จึงไม่ถูกรรรม ติดตามให้ผลในปัจจุบัน แต่ด้วยความจงใจที่เกิดขึ้นในครั้งหลัง จึงถูกรรรม ติดตามมา ณ บัดนี้

ก็พระปัจเจกพุทธเจ้าขณะที่อยู่ภายในสมาบัตินั้น ถึงคนทั้งหลาย จักชนพินมาสุมตั้งพันเล่มเกวียน ก็ไม่สามารถจะทำให้ไหม้เพียงมีความอุ่นได้ เพราะฉะนั้น พระปัจเจกพุทธเจ้านั้น ครั้นถึงวันที่ ๗ ก็ได้ลุกขึ้นไปอย่าง สบาย เพราะทำกรรมนั้น สตรีเหล่านั้นถูกไหม้อยู่ในนรกตลอดแสนปี เป็นอันมาก และด้วยผลวิบากของกรรมนั้นแลที่ยังเหลืออยู่ เมื่อไฟไหม้ บ้านแล้วก็ถูกไฟคลอกโดยทำนองเดียวกันนี้ ตลอดร้อยชาติ

บุพพกรรมของสตรีพระสนม ๕๐๐ มีพระนางสามาวดีเป็น หัวหน้าเหล่านี้ มีเนื้อความดังแสดงมานี้

เอว วุฑฺเต ภิกขุ ปฏิจฺฉินฺสุ - เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาทรง แสดงบุพพกรรมของสตรีมีพระนางสามาวดีเป็นหัวหน้าจบลงแล้วอย่างนี้

ภิกษุทั้งหลายได้กราบทูลถามต่อไปอีกว่า “ข้าแต่พระพุทธองค์ นางชุชชุตตรา เพราะกรรมอะไรจึงได้เป็นหญิงค่อม เพราะกรรมอะไรจึงเป็นผู้มีปัญญามาก เพราะกรรมอะไรจึงได้บรรลุโสดาปัตติผล เพราะกรรมอะไรจึงเป็นหญิงรับใช้ของคนอื่น” สมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงบุพพกรรมของนางนางชุชชุตตราแก่ภิกษุทั้งหลายว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในสมัยที่พระราชอาพระองค์นั้นนั้นแลเสวยราชสมบัติอยู่ ณ กรุงพาราณสี พระปัจเจกพุทธเจ้าองค์เดียวกันนั้นแหละ ท่านมีลักษณะค่อมเล็กน้อย ครั้งนั้น หญิงอุปัฏฐากคนหนึ่ง ห่มผ้ากัมพลเหมือนห่มจีวร แล้วถือขันทองเหมือนอุ้มบาตร ทำท่าเป็นคนค่อมแสดงท่าทางเดินไปของพระปัจเจกพุทธเจ้านั้น เป็นการล้อเลียน พลางพูดว่า “พระปัจเจกพุทธเจ้าของเราทั้งหลายนั้น เป็นอย่างนี้ อย่างนี้” ด้วยผลแห่งกรรมนั้น เธอจึงได้เป็นหญิงค่อม

อนึ่งวันแรกที่พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายมาถึง พระราชาทรงนิมนต์พระปัจเจกพุทธเจ้าเหล่านั้นให้นั่งในพระราชานิเวศน์แล้ว รับสั่งให้รับบาตรมาทรงใส่บาตรให้เต็มด้วยข้าวปายาส แล้วรับสั่งให้ถวายบาตรคืนบาตรเต็มด้วยข้าวปายาสกำลังร้อน พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายจึงเปลี่ยนมือถือบาตรบ่อย ๆ หญิงอุปัฏฐากคนนั้น ครั้นเห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายทำอยู่อย่างนั้น จึงถวายเป็นลึงกา(กำไลงาข้อมือ)อันเป็นสมบัติของตน ๘ วง แล้วกราบเรียนว่า นิมนต์เอาบาตรวางบนวลัยนี้แล้วจึงถือบาตร เจ้าข้า”

เมื่อพระปัจเจกพุทธเจ้าทำเหมือนอย่างนั้นแล้วก็ยืนมองดูหญิงนั้นอยู่นางทราบความหมายของพระปัจเจกพุทธเจ้าเหล่านั้น จึงกราบเรียนว่า “ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ ดิฉันไม่มีความต้องการวลัยเหล่านั้น ดิฉัน

เรื่อง พระนางสามาวดี

เสียดสละถวายแต่พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายขาดเลย นิมนต์รับเอาไปเถิด เจ้าข้า” พระปัจเจกพุทธเจ้าเหล่านั้นได้รับเอาไปไว้ที่เจือมเขา ซ้อนันทมมูลกะ วลัยเหล่านั้นยังไม่บุปสลายเลยแม้ในกาลทุกวันนี้

ด้วยผลวิบากแห่งกรรมนั้น บัดนี้ นางขุชชุตตรานั้นจึงเป็นผู้มีปัญญามาก ทรงจำพระไตรปิฎกได้ อนึ่ง ด้วยผลวิบากแห่งการอุปัฏฐากที่ตนได้ทำแล้วแก่พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย เธอจึงได้บรรลุโสดาปัตติผล บุพพกรรมของนางขุชชุตตรานั้น ในพุทธันดรนี้ มีเนื้อความดังแสดงมานี้

ส่วนในศาสนาของพระกัสสปสัมพุทธเจ้าโน้น มีเรื่องเล่าดังนี้

ยังมีธิดาของเศรษฐีชาวเมืองพาราณสีอยู่คนหนึ่ง เวลาบ่ายนางถือเอากระจกมานั่งแต่งตัวอยู่ ขณะนั้นภิกษุณีผู้เป็นพระอรหันตชีณาสพองค์หนึ่ง ซึ่งมีความคุ้นเคยกับเศรษฐีธิดานั้น ได้ไปเยี่ยมเธอ จริ่งอยู่ภิกษุณีทั้งหลายแม้ถึงจะเป็นพระชีณาสพ ก็ยังมีความต้องการจะเยี่ยมตระกูลอุปัฏฐากในเวลาเย็นอยู่ ก็ในขณะนั้น ที่สำนักของเศรษฐีธิดาไม่มีหญิงรับใช้อะไรเลย เศรษฐีธิดาจึงวานภิกษุณีว่า “ดิฉันขอโทษ โปรดหยิบกระเช้าเครื่องประดับนั้นให้ดิฉันด้วย เจ้าข้า”

พระเถรีคิดพิจารณาว่า “ถ้าเราจักไม่หยิบเอากระเช้าให้แก่เธอ เธอก็จักทำความอาฆาตในเรา แล้วจักไปบังเกิดในนรก แต่ถ้าเราจักหยิบให้เสีย เธอก็จักไปบังเกิดเป็นหญิงรับใช้ของคนอื่น แต่อย่างไรก็ดี การเป็นหญิงรับใช้ของคนอื่นยังดีกว่าการถูกเผาในนรกเป็นไหน ๆ” พระเถรีอาศัยความกรุณาจึงได้หยิบเอากระเช้าเครื่องประดับให้แก่เศรษฐีธิดานั้น ฉะนี้ และด้วยผลวิบากแห่งกรรมนั้น นางขุชชุตตราจึงได้เป็นหญิงรับใช้ของคนอื่น ๆ ด้วยประการฉะนี้

ปุณฺณทิวาสํ ภิกขุ ธมฺมสภายํ กถํ สมฺภูจฺจาเปสุํ - อยู่มาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายวิพากษ์วิจารณ์กันในโรงธรรมสภาว่า “สตรี ๕๐๐ มีพระนางสามารถดีเป็นหัวหน้าถูกไฟคลอกในตำหนัก หม่อมพวกราชธิดาของพระนางมาคันทิยาถูกสุ่มไฟฟางข้างบนแล้วไถด้วยไถเหล็ก พระนางมาคันทิยาถูกทอดด้วยน้ำมันเดือด ในคนเหล่านี้ พวกไหนหนอชื่อว่ายังเป็นอยู่ พวกไหนชื่อว่าตายแล้ว สมเด็จพระบรมศาสดาสั่งเจ้ามาตริสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยเรื่องอะไร”

เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลให้ทรงทราบแล้ว จึงตรัสประทานพระโอวาทว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ชนเหล่านี้หนึ่งเหล่าใด เป็นผู้ประมาทแล้ว ชนเหล่านั้นแม้จะมีชีวิตอยู่ตั้งร้อยปี ก็ชื่อว่าเป็นคนตายแล้ว นั้นเทียว ชนเหล่าใดเป็นผู้ไม่ประมาทแล้ว ชนเหล่านั้นแม้จะตายไปแล้ว ก็ชื่อว่ายังเป็นอยู่นั้นเทียว เพราะฉะนั้น พระนางมาคันทิยาเป็นอยู่ก็ดี ตายแล้วก็ดี ชื่อว่าเป็นคนตายแล้วนั้นเทียว สตรี ๕๐๐ มีพระนางสามารถดีเป็นหัวหน้าผู้ไม่ประมาทแล้ว ชื่อว่าย่อมไม่ตายนั้นเทียว” ครั้นแล้ว สมเด็จพระพุทธองค์ได้ตรัสพระธรรมเทศนาพุทธนิพนธ์คาถาเป็นปัจฉิมพจน์ ๓ พระคาถา ซึ่งมีข้อความดังนี้

**อปฺปมาโท อมตฺปทํ ปมาโท มจฺจุโน ปทํ
อปฺปมตฺตา น มียนติ เย ปมตฺตา ยถา มตา.**

ความไม่ประมาทเป็นเครื่องถึงซึ่งนิพพานอันไม่ตาย
ความประมาทเป็นทางแห่งความตาย พวกชนที่ไม่
ประมาทแล้ว ชื่อว่าย่อมไม่ตาย ชนเหล่าใดประมาท
แล้ว ชนเหล่านั้นเหมือนคนตาย

เอต วิเสสโต ฌตฺวา อปฺปมาทฺมฺหิ ปญฺทิตา
อปฺปมาโท ปโมทฺนฺติ อริยานํ โคจเร ตฺตา.

ท่านผู้เป็นบัณฑิตในเพราะความไม่ประมาททั้งหลาย
รู้ความต่างกันอย่างนี้แล้ว ย่อมบันเทิงอยู่ในความ
ไม่ประมาท เป็นผู้ยินดีในธรรมอันเป็นอารมณ์ของ
พระอริยเจ้าทั้งหลาย

เต ฌายิโน สาทติกา นิจฺจํ ทฬฺหปรกฺกฺมา
ผุสฺสนฺติ ธีรา นิพฺพานํ โยคฺกฺเขมํ อนุตฺตรนฺติ.

บัณฑิตผู้ไม่ประมาท ซึ่งเป็นปราชญ์เหล่านั้น เป็นผู้
เจริญญาณ มีความเพียรติดต่อกัน มีความบากบั่น
มั่นอยู่เป็นนิจ ย่อมได้ถูกต้องพระนิพพานอันเป็น
ธรรมชั้นสุดยอด ปลอดภัยจากกิเลสเครื่องประกอบไว้
ในวัฏฏสงสาร

ภิกษุทั้งหลายเป็นอันมาก ส่งญาณไปตามกระแสพระธรรมเทศนา
โดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี ในเวลาจบพระธรรมเทศนา ก็ได้สำเร็จ
เป็นพระอริยเจ้าชั้นโสดาบันเป็นต้น พระธรรมเทศนาได้เป็นประโยชน์แก่
มหาชนเป็นอันมาก ด้วยประการฉะนี้แล

จบนิทาน

ลำดับนี้ จะได้อธิบายอรรถาธิบายความในท้องนิทานและในพระธรรมเทศนาพุทธนิพนธ์คาถา โดยอาศัยอรรถกถาจารย์ และโดยอรรถนิพนธ์คาถาธิบาย เพื่อเฉลิมเพิ่มเติมสติปัญญา ฉลองศรัทธาธรรมมีเพิ่มพูนกุศลบุญราศีส่วนธรรมสวนมัย แก่ท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายสืบต่อไป

นิทานเรื่องนี้ มีเรื่องยืดยาวมากกว่าทุก ๆ เรื่อง ต้องแบ่งแสดงเป็นถึง ๗ กัณฑ์ ซึ่งมีเนื้อความดั่งได้วิสัชนามาแล้วโดยลำดับ เพื่อกล่อมเกลี้ยงหรือซ่อมความเข้าใจในส่วนนิทาน ประการต้นนี้ จะพรรณนาสรุปเรื่องโดยย่ออีกครั้งหนึ่ง ดังนี้

นิทานเรื่องนี้ ถึงจะได้นำมาว่า เรื่องพระนางสามาวดีก็ตาม แต่บุคคลที่เป็นตัวการสำคัญหรือที่เรียกว่าเป็นพระเอกในเรื่องนั้น ได้แก่ พระเจ้าอุเทน ผู้ครองกรุงโกสัมพี พระเจ้าอุเทนนั้นมีพระอัครมเหสีรวม ๓ องค์ คือ พระนางสามาวดี ที่ ๑ พระนางवासุททันตา ที่ ๒ และพระนางมาคันทิยา ที่ ๓ เพราะฉะนั้น ในเนื้อเรื่องจึงได้พรรณนาถึงการบังเกิดขึ้นของบุคคลทั้ง ๔ มีพระเจ้าอุเทนเป็นต้น ตามลำดับดังนี้

พระเจ้าอุเทนนั้น เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าปรีตปะ ผู้ครองกรุงโกสัมพี และเป็นพระโอรสบุญธรรมของอัลลกัปปดาบส ซึ่งเคยครองกรุงอัลลกัปปะ โดยมีเรื่องว่า มีพระเจ้าแผ่นดิน ๒ พระองค์ เป็นพระสหายกัน คือพระเจ้าอัลลกัปปะ ผู้ครองแคว้นแคว้นอัลลกัปปะ ๑ พระเจ้าเวฐฐทีปกะ ผู้ครองแคว้นแคว้นเวฐฐทีปกะ ๑ ทั้ง ๒ พระองค์ทรงสละราชสมบัติออกทรงผนวชเป็นดาบส แล้วทรงแยกกันไปประทับบำเพ็ญสมณธรรมอยู่คนละภูเขาค้าง ซึ่งอาจมองเห็นกันได้ด้วยแสงไฟในเวลากลางคืน

ต่อมาเวณรุฑที่ปกดาบสได้ถึงแก่มรณกรรมไปบังเกิดเป็นเทวดาชั้นเทพราชาผู้มีศักดิ์ใหญ่ในเทวโลกเมืองสวรรค์ แล้วได้จำแลงเพศเป็นคนหลงทางมาเยี่ยมพระสหาย คืออัลลกับปดาบส ซึ่งบำเพ็ญสมณธรรมอยู่บนภูเขานั้น เมื่อทราบข่าวว่าพระอัลลกับปดาบสลำบากด้วยช้างป่ามารบกวน เวณรุฑที่ปกเทพราชานั้น จึงประทานมนต์และพิณสำหรับไล่ช้าง มีชื่อเรียกว่า หัตถิกันตะ มนต์และพิณนี้มีอานุภาพมาก เมื่อร่ายมนต์และดีดพิณสายหนึ่ง ทำให้ช้างทั้งหลายวิ่งหนีอย่างไม่เหลือวหลังมาดูอีกมนต์และพิณสายหนึ่งทำให้ช้างทั้งหลายวิ่งหนีไปพลางเหลือวหลังมาดูพลาง อีกมนต์และพิณสายหนึ่ง ทำให้ช้างที่เป็นหัวหน้าโขลงน้อยหลังเข้ามาหา ฉะนั้น

ก็สมัยนั้น พระเจ้าปรีตปราชา ทรงครองราชสมบัติอยู่ในพระนครโกสัมพี วันหนึ่ง พระองค์กับพระราชเทวีซึ่งกำลังทรงพระครรภ์แก่เสด็จออกมาประทับนั่งฝั่งแดดอ่อนอยู่ในที่กลางแจ้ง พระราชเทวีทรงห่มผ้ากัมพลสีแดง ขณะนั้นนกหัสดีลิงค์บินมาจากอากาศมองเห็นพระราชเทวีแต่ไกล เข้าใจว่าเป็นชิ้นเนื้อ จึงโฉบลงมาเฉี่ยวเอาพระราชเทวีไว้ในกรงเล็บแล้วพาบินไป จนไปถึงต้นไทรใหญ่ต้นหนึ่งในป่าหิมพานต์ นกหัสดีลิงค์จึงเข้าจับต้นไทรใหญ่นั้นวางพระราชเทวีไว้ระหว่างคาคบไม้ แล้วแลดูหนทางที่บินมา ขณะนั้น พระราชเทวีทรงปรบพระหัตถ์และร้องขึ้นอย่างแรง นกตกใจก็เลยบินหนีไป

พอรุ่งอรุณใหม่ เมฆหมอกฝนและเมฆหมอกแห่งภูเขากำลังจางสลายหายไป พระราชเทวีก็ได้ประสูติพระโอรสบนคาคบไม้ นั้น และด้วยอาศัยอู่ตุ คือฤดูเมฆหมอกนั้นเป็นเหตุ พระราชเทวีจึงทรงขนานพระนามพระโอรสว่า “อูเทน” บางฉบับก็ว่า “อุเตน” มาจากคำบาลีว่า อู่ตุ ที่แปลว่า ฤดู ฉะนั้น

ก็ต้นไทรใหญ่นั้นอยู่ไม่ห่างไกลกับที่อยู่ของอัลลกะปดาบส โดยปกติถ้าวันใดฝนตก พระดาบสจึงมาเก็บเอากระดูกสัตว์ภายในต้นไทรนั้นไปต้มดื่มกินน้ำแทนอาหาร ฉะนั้น วันนั้นพระดาบสจึงได้มาเก็บกระดูกสัตว์ที่ต้นไทรนั้น จึงได้เห็นพระราชเทวีพร้อมด้วยพระโอรสอยู่บนคาคบไม้ แล้วก็ได้รับเอาไปเลี้ยงไว้ในอาศรมบทของตน จนพระกุมารอุเทนทรงพระเจริญวัย

ต่อมาเมื่อพระเจ้าปรีตปะผู้เป็นพระราชบิดาผู้ครองกรุงโกสัมพีนั้นสวรรคตไป พระอัลลกะปดาบสได้ทราบด้วยการตรวจดูดาวพระฤกษ์ประจำพระองค์พระเจ้าปรีตปะนั้นเศร้าหมอง อันแสดงว่าพระอัลลกะปดาบสนั้นเป็นโหราจารย์ดูดาวอย่างแม่นยำผู้หนึ่ง แล้วพระอัลลกะปดาบสก็มอบมนต์และพิณหัตถิกันตะถวายแก่พระกุมารผู้เป็นบุตรบุญธรรม พระอุเทนกุมารทรงรำยมนต์และตีพิณเรียกช้างหัวหน้าโหลงมาแล้วก็ทรงยกพลช้างไปยึดเอาพระราชสมบัติในพระนครโกสัมพี จึงได้ทรงครองราชสมบัติในกรุงโกสัมพีสืบราชสันตติวงศ์ ทรงพระนามว่า พระเจ้าอุเทนสืบมา ด้วยประการฉะนี้

ตอนต่อไปกล่าวถึงกาลก่อนแต่นางสามาวดีจะมาเป็นพระอัครมเหสีของพระเจ้าอุเทน โดยพรรณนาถึงการบังเกิดขึ้นของมหาเศรษฐีประจำกรุงโกสัมพีเสียก่อน ความว่า

เมื่อแคว้นแคว้นอัลลกะปปะที่พระอัลลกะปดาบสเคยอยู่ครองราชสมบัตินั้น เกิดทุพภิกขภัย ข้าวยากหมากแพง ฝนแล้ง ยังมีชายคนหนึ่งชื่อนายโกตุหลิเก อยู่ในเมืองอัลลกะปปะนั้นได้พาภริยาชื่อกาฬีกับบุตรน้อยยังอ่อน ๆ อยู่คนหนึ่งเดินทางจากเมืองอัลลกะปปะโดยหมายจะไปหาเลี้ยงชีพที่เมืองโกสัมพี เมื่อหมดเสบียงกลางทาง สองสามีภริยาต่างก็อดโหย

โรยแรง แม่บุตรแดง ๆ นั้นก็อุ้มไปไม่ไหว นายโกตุหฺลิกะพยายามทิ้งลูก
ในระหว่างทางถึง ๗ ครั้ง แต่ภริยามิใจอ่อนไม่ยอมทิ้ง แต่ในที่สุดบุตร
อ่อนนั้นก็ได้ออกซ้มาถึงแก่ภรรจนครไปในระหว่างทาง ส่วนสองสามี
ภริยาได้เดินทางไปถึงตระกูลนายโคบาล คือคนเลี้ยงโคนชายในเมือง
โกสัสมพี ซึ่งเป็นตระกูลที่มีเมตตากรุณาและมีศรัทธาเลื่อมใส ได้อุปัฏฐาก
พระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่งประจำตระกูลอยู่เป็นนิจ นายโคบาลจึงได้
ให้ทานข้าวปายาสแก่สองสามีภริยานั้น

นายโกตุหฺลิกะผู้สามีรับประทานอาหารเข้าไปมากเพราะหิวโหย
มาตั้ง ๗-๘ วันแล้ว ตกถึงกลางคืนอาหารไม่ย่อยก็เลยถึงแก่กรรมไป
ขณะก่อนจะถึงแก่กรรมนั้น ได้เห็นนายโคบาลให้ข้าวแก่แม่สุนัข แล้วก็
ยินดีว่า แม่สุนัขมีบุญจริงหนอ จึงได้บังเกิดในครรภ์สุนัขนั้น ส่วนแม่กาฬี
ผู้ภริยาก็คงมอบตัวเป็นลูกจ้างอยู่ในบ้านนายโคบาลนั้น และได้ทำบุญ
แก่พระปัจเจกพุทธเจ้าตามมีตามเกิดตามกำลังของตน ฉะนี้

ต่อมาแม่สุนัขนั้นคลอดลูกโทนตัวเดียว นายโคบาลมีความรักมาก
ยกนมของแม่โคนมตัวหนึ่งให้เป็นอาหารของลูกสุนัขนั้น เมื่อสุนัขนั้น
เติบโตแล้ว เป็นสัตว์ฉลาดมาก นายโคบาลใช้ไปนิมนต์พระปัจเจกพุทธเจ้า
แทนตนได้ และพระปัจเจกพุทธเจ้านั้นได้ให้ข้าวแก่สุนัขนั้นวันละก้อนเสมอ
เป็นนิจมา มันจึงมีความรักในพระปัจเจกพุทธเจ้านั้นเป็นอันมาก

อยู่มาวันหนึ่ง พระปัจเจกพุทธเจ้าลานนายโคบาลไปทำจิวรที่ป่า
หิมพานต์ภูเขาคันธมาถ์ ขณะที่พระปัจเจกพุทธเจ้าเหาะขึ้นสู่อากาศ
จากไปนั้น สุนัขเห่าหอนตามด้วยรักอาลัย พอพระปัจเจกพุทธเจ้าลับ
สายตาไปก็ใจแตกตาย แล้วได้ไปบังเกิดบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์พิภพ ด้วย
อาณิสสที่เห่าหอนถึงพระปัจเจกพุทธเจ้าด้วยความจงรักภักดีเป็นที่สุดนั้น

เมื่อเทวบุตรพูดเพียงกระซิบที่หู เสียงดังได้ยินไปถึง ๑๖ โยชน์ เสียงพูด
ธรรมดาก้องกังวานไปทั่วเทพนครซึ่งมีความกว้างถึงพันโยชน์ ด้วยเหตุนี้
จึงได้มีนามว่า “โฆสกเทวบุตร”

อยู่มาไม่นาน โฆสกเทวบุตรนั้นมัวสนุกเพลิดเพลินอยู่แต่ใน
กามคุณจนผลอสติไม่ได้บริโภคอาหารก็เลยจุติลงมาถือปฏิสนธิในครรภ์
ของหญิงนครโสภณีกคนหนึ่งในพระนครโกสัมพี ครั้นอยู่มาถ้วนไตรมาส
๑๐ เดือน หญิงนครโสภณีกก็คลอดบุตรมาเป็นชาย นางจึงให้สาวใช้
เอาใส่กระดิ่งไปทิ้งไว้ที่กองหยากเยื่อ เพราะธรรมดาหญิงนครโสภณีก
นั้นไม่เลียดลูกผู้ชาย บังเอิญขณะนั้นมีชายคนหนึ่งไปพบเข้า จึงได้นำเอา
มาเลี้ยงไว้ด้วยความรักเสมอเหมือนบุตรของตน ด้วยประการฉะนี้

ก็ในวันเดียวกันนั้น เศรษฐีชาวเมืองโกสัมพีไปเฝ้าพระเจ้าแผ่นดิน
ได้พบบุโรหิตาจารย์เดินสวนทางกลับมาจากพระราชวัง จึงถามถึงเหตุการณ์
ของบ้านเมืองต่าง ๆ ว่าจะเป็นอย่างไร บุโรหิตาจารย์ตอบว่า ไม่มี
เหตุการณ์อะไร แต่ทารกที่เกิดในพระนครนี้ในวันนี้จักได้เป็นมหาเศรษฐี
ชั้นหัวหน้าเศรษฐีทั้งหลาย บังเอิญขณะนั้นภริยาเศรษฐีมีครรภ์แก่อยู่แล้ว
เศรษฐีจึงให้คนใช้รีบไปถามดูที่บ้านว่า ภริยาคลอดบุตรหรือยัง ครั้นทราบ
ว่ายังมีได้คลอด เมื่อกลับจากที่เฝ้าแล้ว จึงมอบเงินพันกหาปณะให้
สาวใช้คนหนึ่งซื้อกาฬี ให้ไปเที่ยวเสาะแสวงหาเถาอาหารที่เกิดวันนี้
ภายในพระนคร

แม่ว่าได้ไปเห็นทารกบุตรหญิงโสภณีกนั้น จึงได้เฝ้ามาให้ท่าน
เศรษฐีสำเร็จสมความปรารถนา แต่ท่านเศรษฐีนั้นเป็นคนใจร้าย จึงคิด
แผนการไว้ว่า ถ้าลูกเราคลอดมาเป็นหญิง ก็จักยกให้ทารกนี้แล้วให้
ครอบครองสมบัติสืบแทนต่อไป แต่ถ้าลูกเราคลอดมาเป็นชายแล้ว ก็

จักให้ฆ่าทารกนั้นเสีย ต่อมาภริยาของท่านเศรษฐีคลอดบุตรมาเป็นชาย ท่านเศรษฐีจึงได้คิดอุบายที่จะฆ่าทารกนั้นตามแผนการณ์ถึง ๖ ครั้ง โดยให้สาวใช้ชื่อแม่กาฬีเป็นผู้ไปจัดการตามคำสั่ง แต่ก็ไม่เป็นผลสำเร็จ คือ

ครั้งที่ ๑ ท่านเศรษฐีให้เอาไปนอนขวางไว้ที่ประตูคอกวัว เพื่อจะให้วัวเหยียบ แต่วัวจำฝูงได้ไปยืนคร่อมไว้ นายโคบาลเห็นเข้าได้รับเอาไปเลี้ยงไว้

ครั้งที่ ๒ ให้เอาไปทิ้งไว้ที่ทางเกวียนในเวลาใกล้รุ่ง เพื่อจะให้เกวียนและโคเหยียบ แต่โคไปถึงที่ทารกนอนอยู่นั้นแล้ว สลัดแอกออกทิ้งไม่ยอมเดินต่อไป นายเกวียนเห็นทารกนั้นแล้วได้รับเอาไปเลี้ยงไว้

ครั้งที่ ๓ ท่านเศรษฐีให้เอาไปทิ้งไว้ที่ป่าช้าผีดิบ เพื่อจะให้สัตว์ป่าต่าง ๆ กินเสีย แต่แม่แพะไปยืนคูกุเข้าให้กินนม คนเลี้ยงแพะเห็นเข้าได้รับเอาไปเลี้ยงไว้

ครั้งที่ ๔ ท่านเศรษฐีให้เอาไปโยนทิ้งที่เหวสำหรับทิ้งโจร เถากระพังโหมที่คลุมอยู่บนยอดไม้รองรับไว้ ช่างसानเสื่อล่าแพนไปพบเข้าได้นำเอาไปเลี้ยงไว้

เมื่อท่านเศรษฐีพยายามจะฆ่าทารกนั้นด้วยอุบายต่าง ๆ อย่างนี้ แต่ก็ไม่เป็นผลสำเร็จตามความปรารถนา ทารกนั้นก็เจริญวัยขึ้นโดยลำดับ และได้ชื่อว่า “โฆสก” ตามชื่อเดิมนั้นเที่ยว

ส่วนบุตรชายของท่านเศรษฐีนั้นก็เจริญวัยเติบโตเป็นคู่เล่นกันมา

ครั้งที่ ๕ ท่านเศรษฐีได้ขอให้นายช่างเผาหม้อซึ่งเป็นเพื่อนกันจับบุตรที่เลวทรามของตนฆ่า แล้วเผาเสียในเตาเผาหม้อ แล้วสั่งความให้เด็กโฆสกนั้นไปบอกนายช่างหม้อ ให้ทำงานตามที่ตกลงกันไว้นั้นให้สำเร็จ

แต่บังเอิญบุตรชายเศรษฐีรับอาสาไปแทน โดยขอให้เด็กโหมสกล่เล่นคลีเพื่อเอาชนะกับเพื่อนเด็ก ๆ ด้วยกันแทนตน เพราะได้แพ้เพื่อนไปมากแล้ว นายช่างเผาหม้อจึงได้ฆ่าบุตรชายในอกของเศรษฐีนั้นแล้วเผาเสียตามคำสั่งของท่านเศรษฐี ทำให้ท่านเศรษฐีเกิดความเศร้าโศกเสียใจเป็นอย่างมาก ข้อนี้ตรงกับสุภาษิตว่า “**ให้ทุกข์แก่ท่าน ทุกข์นั้นถึงตัว**”

แต่ถึงอย่างนั้น ท่านเศรษฐีก็หาได้เห็นโทษของตนไม่ ยังได้พยายามที่จะทำลายล้างเด็กโหมสกลั่นให้จงได้ จึงครั้งที่ ๖ นี้ ได้ทำจดหมายถึงนายเสมียนของตน ซึ่งเป็นคนเก็บส่วยอยู่ในหมู่บ้านส่วยร้อยหลังคาเรือนใจความว่า ให้ฆ่าบุตรที่ชั่วชาตินี้หมกหลุมเสียแล้วให้นายโหมสกลั่นนำไปโดยให้ขอดจดหมายนั้นไว้กับชายผ้า และสั่งให้นายโหมสกลั่นไปแวะรับประทานอาหารเข้าที่บ้านของเศรษฐีชาวชนบทซึ่งเป็นสหายกัน

ก็เศรษฐีนั้นมีธิดาอยู่คนหนึ่ง อายุราว ๑๕-๑๖ ปี ได้ช่วยแปลงสารสินเสียใหม่โดยขณะที่นายโหมสกลั่นรับประทานอาหารเสร็จแล้วพักผ่อนนอนหลับอยู่ เศรษฐีธิดาได้ย่องลงมาหยิบเอาหนังสือที่ชายผ้าไปอ่านดูทราบว่าเป็นหนังสือสั่งให้ฆ่าตัวเอง จึงฉีกทิ้งเสียแล้วเขียนข้อความขึ้นใหม่ ซึ่งมีใจความว่า ให้นายเสมียนเก็บส่วยมาจากบ้านส่วย แล้วปลุกบ้านขึ้นในท่ามกลางหมู่บ้านส่วยนั้นแล้วให้จัดการทำงานมงคลสมรสกับธิดาของเศรษฐีชาวชนบท นายเสมียนประจำบ้านส่วยได้จัดการตามนั้นแล้ว จึงส่งข่าวให้ท่านเศรษฐีทราบ ด้วยประการฉะนี้

ท่านเศรษฐีชาวเมืองโกสัมพี เมื่อได้ทราบเหตุการณ์อันตรงกันข้ามกับความมุ่งหมายของตนเช่นนั้น ก็มีความทุกข์โทมนัส โศกเศร้าเสียใจเป็นอันมาก ประกอบด้วยโศกเศร้าถึงบุตรที่ถึงแก่กรรมไปแล้วนั้น จึงทำ

ให้ท่านเศรษฐีเกิดเป็น **โรคตีสาร** คือ **โรคหลงแดง** รากเป็นโลหิต ในที่สุดมีความปรารถนาอยากจะพบนายโฆสก จึงสั่งให้ไปตามนายโฆสกให้มาหาเมื่อนายโฆสกกับภริยามาถึงเป็นเวลาที่ท่านเศรษฐีป่วยหนัก มีกำลังน้อยแล้ว จึงได้ถึงแก่นิจกรรมลงในเวลาต่อมา

มหาชนทั้งหลายได้นำความขึ้นกราบทูลพระเจ้าอุเทนพระเจ้ากรุงโกสัมพีให้ทรงทราบ พระเจ้าอุเทนรับสั่งให้ทำการมาปนกิจศพของท่านเศรษฐีแล้ว จึงตรัสถามว่า ท่านเศรษฐีมีบุตรหรือธิดาหรือไม่ ครั้นได้ทรงทราบว่า ท่านเศรษฐีมีบุตรอยู่คนหนึ่ง ชื่อนายโฆสก ดังนั้น จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดแต่งตั้งให้นายโฆสกเป็นเศรษฐีประจำกรุงโกสัมพีสืบแทนบิดาต่อไป

โฆสกเศรษฐีนั้น เมื่อได้ทราบว่าตนรอดตายอย่างน่าหวาดเสียวมาถึง ๗ ครั้ง รวมทั้งครั้งที่หญิงนครโสภณีนผู้เป็นมารดาบังเกิดเกล้าให้เข้าไปทิ้งไว้ที่กองหยากเยื่อนั้นด้วย จึงเป็นผู้มีความรู้สึกสำนึกตนไม่ประมาท ได้เสียดสละทรัพย์วันละพันกหาปณะ ให้ตั้งโรงงานสำหรับให้ท่านแก่จากวณิพกและคนเดินทางไกลทั้งหลาย มอบหมายให้กุมภพิกคนหนึ่ง ชื่อมิตตะเป็นผู้จัดการโรงงานสืบมา ด้วยประการฉะนี้

ก็ท่านโฆสกเศรษฐีนั้น มีสหายที่ไม่เคยเห็นกันอยู่คนหนึ่ง ชื่อภัททวดีเศรษฐี อยู่ในภัททวดีนคร อยู่มาภายหลังอหิวาตกโรคได้ระบาดขึ้นในนิเวศน์ของภัททวดีเศรษฐี จนสัตว์เดียรัจฉานและคนในบ้านพากันตายหมดสิ้น ส่วนท่านเศรษฐีพร้อมด้วยภริยาและธิดา รวม ๓ คน ได้ทำลายฝาเรือนหลบหนีไป จึงได้รอดชีวิตมาได้

ครั้นแล้วก็พากันเดินทางไปยังเมืองโกสัมพี ด้วยประสงค์จะได้เยี่ยม และฟังฟังอิงอาศัยสหาย คือโฆสกเศรษฐี เมื่อไปถึงเมืองโกสัมพีแล้ว ได้พากันพักอาศัยอยู่ที่ศาลาประตูประนนคร

วันรุ่งขึ้น ได้ให้ธิดาไปขออาหารที่โรงทานของโฆสกเศรษฐีมารับประทาน ท่านเศรษฐีรับประทานอาหารมากเกินไปเพราะความหิวอาหารไม่ย่อยก็เลยถึงแก่นิจกรรมไป

วันที่สองเศรษฐีธิดาได้ไปขออาหารมาอีก ให้มารดารับประทานคนเดียว อาหารไม่ย่อย มารดาก็ได้ถึงแก่นิจกรรมไปอีก

วันที่สาม เศรษฐีธิดาก็ร่วมไปกับบรรดาภิกษุสงฆ์เพื่อขออาหารสำหรับตน คราวนี้เธอขอรับอาหารเพียงส่วนเดียว นายमितตะผู้จัดการโรงทานจำได้ เพราะไปขอลงถึง ๓ วันแล้ว จึงพูดต่อว่าเธอว่า เพิ่งจะรู้จักประมาณตนในวันนี้เอง วันก่อนขอเอาไปถึง ๓ ส่วน วันวานนี้ขอเอาไป ๒ ส่วน วันนี้ขอเอาเพียงส่วนเดียว แต่เมื่อเธอได้เล่าความจริงให้ทราบ รู้ว่าเธอเป็นธิดาของภัททวดีเศรษฐีในภัททวดีนคร ก็เกิดความสงสารเสียใจจนน้ำตาไหล แล้วก็รับไปเลี้ยงไว้ในฐานะเป็นธิดาของตน

ต่อมาเศรษฐีธิดานั้น ได้ยินเสียงดังอีกที่โกสลาหลในโรงทาน เพราะพวกคนขอทานสับสนพลุกพล่าน เธอจึงได้แนะนำให้นายमितตะผู้จัดการโรงทานสร้างรั้วล้อมโรงทาน ให้มีประตู ๒ ประตู เป็นทางเข้าประตูหนึ่ง เป็นทางออกประตูหนึ่ง และทำให้เข้าออกได้ที่ละคน ตั้งแต่นั้นมา ความพลุกพล่านและเสียงอีกที่ก็ครึกโครมก็หายไป เกิดเป็นความสงบเสียง และเป็นระเบียบเรียบร้อย เพราะเหตุที่เศรษฐีธิดาได้ออกความคิดแนะนำให้สร้างรั้วโรงทานนั้น เธอจึงได้นามเป็นเกียรติว่า “สามาวดี” แต่ตั้งแต่นั้นมา เดิมมีนามว่า **สามา** เท่านั้น

เรื่อง พระนางสามาวดี

ฝ่ายท่านโฆสกเศรษฐี เมื่อไม่ได้ยินเสียงอีกที่ที่โรงทานเหมือนแต่ก่อน จึงถามนายमितตะผู้จัดการดู ครั้นทราบว่ายังให้ทานอยู่แต่ที่เสียงเงียบหายไปนั้น เพราะนางสามาวดีธิดาของเศรษฐีแนะนำอุบายให้ท่านโฆสกเศรษฐีจึงพูดกับนายमितตะว่า ธิดาของภักทวดิยเศรษฐี ก็เหมือนกับธิดาของเรานั่นเอง จึงได้ขอรับเอานางสามาวดีไปเลี้ยงไว้ในฐานะธิดาของตน มอบหม่มสตรี ๕๐๐ ให้เป็นบริวาร

อยู่มาวันหนึ่ง นางสามาวดีพร้อมทั้งสตรีบริวารเดินผ่านไปทางพระลานหลวง เพื่อไปอาบน้ำ พระเจ้าอุเทนพระเจ้ากรุงโกสัมพี ได้ทอดพระเนตรเห็นเธอก็ทรงมีพระสเนหาบังเกิดขึ้นในเธอ จึงได้ทรงขอเธอมาทำการอภิเษกให้เป็นอัครมเหสี พร้อมทั้งหม่มสตรี ๕๐๐ อันเป็นบริวารของเธอก็ทรงรับเลี้ยงเป็นนางสนมกำนัลใน ด้วยประการฉะนี้

พระอัครมเหสีองค์ที่ ๒ ของพระเจ้าอุเทนนั้น พระนามว่า พระนางवासลหัตตา เป็นพระราชธิดาของพระเจ้าจันทรปัชโชต ผู้ครองกรุงอุชเชนี ซึ่งมีเรื่องเล่าว่า

พระเจ้าจันทรปัชโชตนั้น ทรงทราบว่า พระเจ้าอุเทนพระเจ้ากรุงโกสัมพีมีพระราชสมบัติมาก จึงทรงดำริที่จะจับพระเจ้าอุเทนยึดเอาราชสมบัติ แต่หม่อมขุนอามาตย์กราบทูลคัดค้าน โดยกราบทูลให้ทรงทราบว่า พระเจ้าอุเทนทรงรู้จักศิลปะ ชื่อหัตถิกันตะ สามารถจะร้ายมนต์ดีดพิณให้ช่างหนี หรือให้เข้ามาหาก็ได้ พระเจ้าแผ่นดินที่ทรงเพียบพร้อมด้วยช่างพาหนะเช่นกับพระเจ้าอุเทนนั้น ย่อมไม่มี ดังนั้น ใคร ๆ ไม่อาจจะจับตัวเธอได้

แต่ครั้งแล้ว ก็ได้กราบทูลอุบายอันจะสามารถจับพระเจ้าอุเทนให้ทรงทราบ ในที่สุดพระเจ้าจันทรปัชโชตก็ทรงทำกลอุบายจับเป็นเอา

พระเจ้าอุเทนมาจนได้ แล้วทรงคุมขังไว้ที่เรือนขังโจร แล้วทรงขอมนต์ ถ้าพระเจ้าอุเทนทรงสอนมนต์ให้แล้ว ก็จักทรงปล่อยให้พ้นโทษ

พระเจ้าอุเทนทรงยินดีจะถวายให้ แต่ก่อนจะเรียนมนต์ต้องกราบไหว้เสียก่อน พระเจ้าจันทปะชโชตไม่ทรงกราบไหว้ ด้วยทรงถือ मानะว่าจะเสื่อมเสียพระเกียรติ จึงทรงให้พระราชธิดา พระนามว่า เจ้าหญิงवासुถัตตา เรียนมนต์ตรงจากพระเจ้าอุเทนแล้ว พระองค์จะทรงเรียนต่อจากพระราชธิดาอีกครั้งหนึ่ง โดยทรงพรางว่า จะให้หญิง ค่อมคนหนึ่งมาเรียน ซึ่งให้อยู่ภายในม่าน ไม่ให้มองเห็นกัน แล้วทรงพรางพระราชธิดาว่า จะให้บุรุษขี่เรือน้ำเต้ามาสอนมนต์ ซึ่งอยู่ภายนอกม่าน ทั้งนี้เพื่อทรงป้องกันมิให้มีความสืเนหาในกันและกัน แต่แล้วพระเจ้าอุเทนก็ได้ทรงทำความสืเนหาในเจ้าหญิงवासुถัตตาภายในม่านนั่นเอง จนทรงให้คำมั่นสัญญาว่า ถ้าเจ้าหญิงवासुถัตตาช่วยชีวิตไว้แล้ว จะทรงอภิเษกเป็นอัครมเหสี ถวายสตรี ๕๐๐ ให้เป็นบริวาร เจ้าหญิงवासุถัตตาจึงทรงดำเนินอุบายขอประดูพระนครไว้ให้เป็นสิทธิ์ประดูหนึ่ง ขอราชพาหนะไว้อย่างหนึ่งต่อพระราชบิดา

ครั้งได้โอกาส ขณะที่พระเจ้าจันทปะชโชตเสด็จไปทรงกีฬาในพระราชอุทยาน พระเจ้าอุเทนก็ได้ทรงพาเจ้าหญิงवासุถัตตาขึ้นหลังนางช้างภัททวดีหนีไปได้ ครั้นแล้วก็ได้ทรงอภิเษกพระนางไว้ในตำแหน่งอัครมเหสีองค์ที่ ๒ พร้อมทรงถวายหม่อมสตรี ๕๐๐ ให้เป็นบริวาร ด้วยประการฉะนี้

พระอัครมเหสีของพระเจ้าอุเทน องค์ที่ ๓ พระนามว่า พระนางมาคันทิยา เป็นธิดาของมาคันทิยพราหมณ์ในแคว้นแก้วนุรุรัฐ

เรื่อง พระนางสามาวดี

มีเรื่องเล่าว่า นางมาคันทิยานั้น มีรูปร่างสวยงามมากคล้ายนางเทพอัปสร พราหมณ์บิดาหวงแหนมาก ใคร ๆ มาขอก็ไม่ยอมยกให้ ถือว่าไม่สมควรแก่ธิดาของตน

วันหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จไปโปรดพราหมณ์ผู้เป็นบิดาของเธอ ณ ที่บูชาไฟภายนอกหมู่บ้าน พราหมณ์เห็นสมเด็จพระพุทธรองค์แล้ว ก็พอใจเห็นเป็นผู้สมควรแก่ธิดาของตน จึงเชิญให้รออยู่ ณ ที่ตรงนั้น ส่วนตนเองรีบเข้าไปบ้าน แล้วนำภริยาและธิดาออกมามอบถวายพระพุทธรองค์ เพื่อให้รับไปเลี้ยงดูเป็นภริยา สมเด็จพระบรมศาสดาจึงทรงเล่าเรื่องพญามารติดตามพระองค์ให้ฟัง ตั้งแต่วันเสด็จออกทรงผนวช จนกระทั่งถึงโคนต้นอชปาลนิโครธขณะที่ประทับอยู่โคนต้นอชปาลนิโครธนั้น ธิดาของพญามารทั้ง ๓ คน คือ นางตัณหา นางราคา และนางอรรดี มาเล่าโลมล้อหลอกด้วยประการต่าง ๆ

ครั้นแล้ว พระองค์จึงตรัสกับมาคันทิยาพราหมณ์ว่า ครั้นนั้นเราเห็นนางตัณหา นางราคา และนางอรรดี ธิดาของพญามารแล้ว เรายังไม่ชอบใจเลย ไฉนบัดนี้ เราจึงจะพอใจเพราะเห็นธิดาของท่านซึ่งเต็มไปด้วยมูตรและคูถ แม้แต่เท่าเราก็ไม่ปรารถนาจะให้แตะต้องธิดาของท่านพราหมณ์ และพราหมณีฟังพระโอวาทแล้วได้บรรลุเป็นพระอนาคามี

ส่วนนางมาคันทิยา หว่าพระพุทธรองค์ตรัสว่าตนเป็นคนเปื้อนด้วยมูตรและคูถ จึงผูกอาฆาตไว้ในพระพุทธรองค์ตั้งแต่นั้นมา

ต่อมามารดาบิดาได้นำนางมาคันทิยาไปมอบให้น้องชายปกครองแทน ส่วนตนทั้งสองออกบวช ภายหลังก็ได้สำเร็จพระอรหัตต์เป็นพระอรหันตชีณาสพในพระพุทธศาสนา

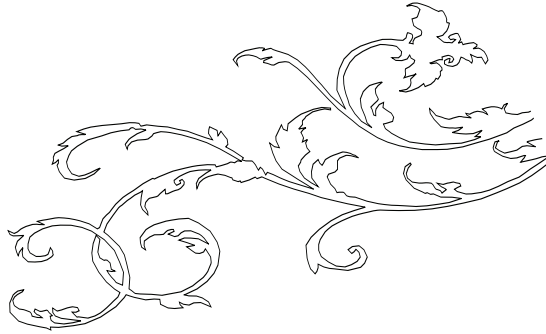
ธรรมบทเทศนา

ส่วนพราหมณ์ผู้เป็นอาร์ของนางมาคันทิยานั้น ชื่อมาคันทิยา เหมือนบิดา ได้นำนางมาคันทิยาไปมอบถวายแด่พระเจ้าอุเทน พระเจ้าอุเทนทรงพอพระราชหฤทัย จึงได้ทรงอภิเษกให้เป็นอัครมเสด็จที่ ๓ และทรงถวายหมู่สตรีนารี ๕๐๐ ให้เป็นราชบริพาร ด้วยประการฉะนี้

แสดงพระธรรมเทศนามา ในเรื่องพระนางสามาวดี กัณฑ์ที่ ๖ ยังไม่สุดสิ้นระบิลความ แต่เป็นการสมควรแก่เวลา จึงขอยุติพระธรรมเทศนาลงคงไว้แต่เพียงเท่านี้ **เอวัง** ก็มี ด้วยประการฉะนี้

๗ กันยายน ๒๕๐๕ เวลา ๑๗.๐๐ น.

เรื่อง พระนางสามาวดี

กัณฑ์ที่ ๗

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

อปฺปมาโท อมตฺปทํ	ปมาโท มจฺจุโน ปทํ
อปฺปมตฺตนา น มียนฺติ	เย ปมตฺตนา ยถา มตา.
เอตํ วิเสสโต ฌตฺวา	อปฺปมาทมฺหิ ปญฺทิตา
อปฺปมาโท ปโมทฺนฺติ	อริยานํ โคจเร รตา.
เต ฉายิโน สาทติกา	นิจจํ ทพฺพปรกฺกมา
ผุสฺสนฺติ อีธา นิพฺพานํ	โยคกฺุเขมํ อนุตฺตฺรณฺติ.

อนุสนธิพระธรรมเทศนา ณ บัดนี้ จะวิสัชนาพระธรรมเทศนา เรื่องพระนางสามาวดี กัณฑ์ที่ ๗ ซึ่งอนุสนธิสืบเนื่องมาจากกัณฑ์ที่ ๖ ที่ได้วิสัชนามาแล้ว เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วนธรรมเทศนามัย และขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลาย จงตั้งใจสดับรับฟังพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลบุญคุณฤธีส่วนธรรมสวนมัยสืบต่อไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

ในภักดิ์ที่ ๖ ได้วิสันนามาแสดงให้เห็นว่า พระเจ้าอุเทนผู้ครองกรุงโกสุมพิณนี้ มีอัครมเหสีอยู่ ๓ องค์ คือ

พระนางสามาวดี ซึ่งเป็นธิดาบุญธรรมของโฆสกเศรษฐี ชาวเมืองโกสุมพิณนี้ ๑

พระนางวาสลทัตตา ซึ่งเป็นพระราชธิดาของพระเจ้าจันทรทัตตชโยต กรุงอุชเชนี ๑

พระนางมาคันทียา ธิดาของมาคันทียพราหมณ์ ในแคว้นกุรุรัฐ ๑ และพระนางมาคันทียานี้ ได้ทรงผูกอาฆาตในสมเด็จพระบรมศาสดาไว้แต่ครั้งเมื่อยังมีได้อภิเษกเป็นเอกอัครมเหสีมาแล้ว

ในภักดิ์นี้ จะได้วิสันาสืบความต่อไปว่า ในกาลครั้งนั้น ในพระนครโกสุมพิณ มีเศรษฐีอยู่ ๓ คน คือ โฆสกเศรษฐีที่เป็นบิดาเลี้ยงของพระนางสามาวดี ๑ กุกกุฏเศรษฐี ๑ ปาวาริกเศรษฐี ๑

สมัยนั้น พุทธศาสนายังแผ่ไปไม่ถึงกรุงโกสุมพิณ เพราะฉะนั้น ท่านเศรษฐีทั้ง ๓ นั้น จึงรับอุปฐากพวกนักบวชที่เรียกว่า ดาบส หรือฤาษี จำนวน ๕๐๐ เป็นประจำในฤดูฝน ๔ เดือน พระดาบสเหล่านั้น มาอาศัยอยู่ในพระนครชั่วระยะเวลา ๔ เดือนในฤดูฝน อีก ๘ เดือน ไปบำเพ็ญสมณธรรมอยู่ในป่าหิมพานต์

อยู่มาคราวหนึ่ง พระดาบสเหล่านั้น เดินทางจากป่าหิมพานต์ จะมายังพระนครโกสุมพิณ ได้พบเทวดาผู้เทพราชคนหนึ่ง ซึ่งสิงสถิตอยู่ที่ต้นไทรใหญ่ต้นหนึ่งในระหว่างทาง เมื่อพระดาบสผู้เป็นหัวหน้าคิดอยากได้อะไร เทวดานั้นก็บันดาลให้สำเร็จสมดังความประสงค์ ชั้นที่สุดพระดาบสปรารถนาอยากให้เห็นองค์เทวดานั้น เทวดาก็ชำแรกต้นไม้ ออกมาปรากฏตนให้เห็น

เรื่อง พระนางสามาวดี

พระดาบสจึงถามเทวดาว่า ท่านได้สร้างบุญกรรมอะไรไว้ จึงได้มาเป็นเทวดาผู้เทพราชาเช่นนี้ เทวดาจึงได้เล่าถึงบุญกรรมอันเล็กน้อยที่ท่านได้สร้างมาเมื่อชาติก่อนว่า ได้เป็นบุรุษซื่อใจ ไปทำการจ้างอยู่ในบ้านของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ในพระนครสาวัตถี ครั้งนั้นได้รักษาอุโบสถกึ่งวันตามคำแนะนำของท่านเศรษฐี ด้วยอาณิสสแห่งการรักษาอุโบสถศีลกึ่งวันนั้น จึงได้มาเป็นเทวดานี้ และสรรเสริญคุณของท่านเศรษฐีว่า เป็นพุทธมามกะผู้นับถือพระพุทธเจ้า เป็นธัมมมามกะผู้นับถือพระธรรม เป็นสังฆมามกะผู้นับถือพระสงฆ์

พระดาบสเหล่านั้น ครั้นได้ยินคำว่า **พุทธโธ** เท่านั้น ก็มีความปีติปราโมทย์ เกิดปลาทเลื่อมใส อยากจะไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อได้พากันไปถึงเมืองโกสัมพี ฉันทดาหารของท่านเศรษฐีทั้ง ๓ แล้วก็ลาท่านเศรษฐีทั้ง ๓ ไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา ณ วัดพระเชตะวันมหาวิหาร กรุงสาวัตถี

แม้ท่านเศรษฐีทั้ง ๓ จะได้เห็นยวรั้งไว้ ขอให้รอกคอยเสียก่อนก็ไม่รอรังเกรงจะเสียเวลา เมื่อไปถึงแล้ว สมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรด พระดาบสเหล่านั้นได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ และได้บวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา ด้วยประการฉะนี้

ฝ่ายเศรษฐีทั้ง ๓ ได้ติดตามไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดาในภายหลัง ได้ฟังพระธรรมเทศนาแล้วก็ได้สำเร็จเป็นพระโสดาบัน แล้วพากันทำบุญให้ทานอยู่ ณ วัดพระเชตะวันมหาวิหารประมาณกึ่งเดือนแล้วจึงพากันกลับคืนสู่เมืองโกสัมพี แล้วได้พากันสร้างวัดขึ้นคนละวัด คือ โฆสกเศรษฐีสร้างวัดโฆสิตาราม กุกกุฏเศรษฐีสร้างวัดกุกกุฏาราม ปาวาริกเศรษฐีสร้างวัดปาวาริการาม

ครั้นแล้วสมเด็จพระบรมศาสดาสด็จไปโปรด ประทับอยู่วัดทั้ง ๓ นั้น ขณะที่สมเด็จพระบรมศาสดาสด็จประทับอยู่พระอารามของท่านเศรษฐีใด ท่านเศรษฐีนั้นก็ถวายการอุปฐากบำรุงแต่สมเด็จพระบรมศาสดา

ก็เศรษฐีทั้ง ๓ นั้น มีบุรุษอุปฐากอยู่คนหนึ่ง เป็นช่างดอกไม้ ชื่อ นายสุมนะ เธอเป็นคนมีศรัทธา จึงขอโอกาสถวายภัตตาหารแด่พระพุทธองค์กับทั้งภิกษุสงฆ์วันหนึ่ง ก็นงำนำลของพระนางสามาวดี คือ นางชุชุตตรา ได้ไปจ่ายดอกไม้ที่ร้านของนายสุมนมาลาการนั้น ไปถวายพระนางสามาวดีทุก ๆ วัน ในวันที่นายสุมนมาลาการถวายภัตตาหารแด่สมเด็จพระพุทธองค์นั้น นายสุมนะได้เชิญให้นางชุชุตตราอยู่ช่วย เป็นสหายบุญกับนายสุมนะ ได้ฟังพระธรรมเทศนาอนุโมทนากถา ได้สำเร็จ เป็นพระโสดาบันอริยสาวิกา ในเวลาจบพระธรรมเทศนาลง

ครั้นเสร็จการเลี้ยงพระแล้ว นางชุชุตตราจึงได้ซื้อดอกไม้จาก นายสุมนะไปถวายพระนางสามาวดี พระนางสามาวดีทรงเห็นดอกไม้มากกว่าทุก ๆ วัน จึงรับสั่งถามว่า พระเจ้าแผ่นดินได้พระราชทานค่าดอกไม้เพิ่มให้อีกหรือ นางชุชุตตรากราบทูลว่า มิได้พระราชทานเพิ่มให้ แต่ว่าเมื่อก่อนมานั้น นางได้บังเอาค่าดอกไม้ไว้เป็นส่วนตัวเสีย ครั้งหนึ่ง วันนี้ได้จ่ายมาเต็มตามมูลค่าที่พระราชทานไว้ คือวันละ ๘ กหาปณะ เพราะนางได้ฟังพระธรรมเทศนาของสมเด็จพระพุทธองค์ ได้บรรลุถึงธรรมเป็นพระโสดาบันแล้ว จึงไม่เบียดบังเอาค่าดอกไม้เหมือนแต่ก่อน

ส่วนพระนางสามาวดีก็มีได้ทรงต่อว่าหรือทักทวงทรัพย์แต่อย่างใด แต่รับสั่งให้นางชุชุตตราแสดงธรรมให้ฟังตามที่ได้ฟังมาแล้ว นางชุชุตตราเป็นหญิงฉลาด สามารถแสดงธรรมถวายพระนางสามาวดีและเหล่า

เรื่อง พระนางสามาวดี

สตรีบริวารทั้ง ๕๐๐ ได้ พระนางสามาวดีและสตรีบริวาร ๕๐๐ นั้น ก็ได้สำเร็จเป็นพระโสดาบันอริยสาวิกาลิ้นทองมว

ตั้งแต่นั้นมา พระนางสามาวดีและสตรีบริวารทั้งหลาย ก็ให้นางชูชุตตราพ้นจากการรับใช้ ยกขึ้นไว้ในฐานะมารดาและอาจารย์ นางชูชุตตราไปฟังธรรมจากสำนักของสมเด็จพระบรมศาสดาแล้ว ก็นำมาแสดงถวายพระนางสามาวดี และสตรีบริวาร ๕๐๐ นั้นเป็นลำดับมา

ต่อมาพระนางสามาวดีพร้อมด้วยสตรีบริวาร ขอร้องให้นางชูชุตตราช่วยให้ได้ใฝ่บูชาสมเด็จพระบรมศาสดา นางชูชุตตราไม่มีทางอื่นใดจะช่วยให้ เพราะพระอัศรมเหสีและเหล่าสตรีบริวารทั้งหลายนั้น จะออกไปภายนอกพระราชวังมิได้ นางจึงบอกอุบายแนะนำให้เจาะฝาห้องเท่าที่จะเห็นข้างนอกได้ แล้วแนะนำว่า เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จไปรับบิณฑบาตที่บ้านท่านเศรษฐีทั้ง ๓ ก็ให้นำดอกไม้ของหอมมาคอยกราบไหว้บูชาในขณะที่เสด็จผ่านไปผ่านมาทางช่องฝานั้น ๆ พระนางสามาวดีและหมู่สตรีบริวารได้ใฝ่ตามมัสการบูชาสมเด็จพระบรมศาสดาด้วยประการฉะนี้

ฝ่ายพระนางมาคันทิยาซึ่งเป็นพระอัศรมเหสีองค์ที่ ๓ และเคยได้ผูกอาฆาตไว้ในพระพุทธองค์นั้น ได้เสด็จไปเห็นช่องตามฝาห้องพระตำหนักของพระนางสามาวดี ดังนั้น จึงทรงสอบถาม ทราบเรื่องแล้วไม่พอพระทัย เพราะทรงเห็นว่าไปเคารพเลื่อมใสและอุปัถม์บำรุงพระพุทธองค์ ซึ่งตนทรงผูกอาฆาตไว้ ทรงคิดจะทำลายพระนางสามาวดีและหมู่สตรีบริวาร จึงนำความขึ้นเปิดทูลแต่พระราชว่า พระนางสามาวดีและหมู่สตรีบริวารมีความปรารถนาภายนอก แต่พระราชไม่ทรงเชื่อว่าจะเป็นเช่นนั้น แม้พระนางมาคันทิยาจะได้ทรงเปิดทูลถึง ๓ ครั้ง และนำเสด็จไป

ทอดพระเนตรดูช่องฝาห้องเป็นหลักฐาน พระองค์ก็ไม่ทรงเชื่อ และไม่ทรงกริ้วโกรธ เพียงแต่รับสั่งให้ปิดช่องฝา และมีพระราชดำรัสสั่งให้ทำเป็นหน้าต่างข้างบน ซึ่งเป็นมูลเหตุให้บ้านเรือนมีหน้าต่างตั้งแต่นั้นมา

ครั้งที่ ๒ พระนางมาคันทิยาได้ทรงให้สินจ้างแก่ชาวเมือง เพื่อให้ไปปรึกษาว่า ขบไล่พระพุทธองค์ให้เสด็จหนีไปเสียจากพระนคร ชาวเมืองที่เป็นมิชฌาภิภูฏีและเห็นแก่สินจ้างรางวัลก็รับไปปรึกษาว่า พระพุทธองค์ด้วยประการต่าง ๆ แต่สมเด็จพระพุทธองค์ก็ได้เสด็จหนีไป ทรงอดทนต่อคำปรึกษาจนเลิกหายไปเอง

ครั้งที่ ๓ พระนางมาคันทิยาทรงทำอุบายสั่งให้มาคันทิยพราหมณ์ ผู้เป็นอาว์นำไก่เป็นและไก่ตายมาให้อย่างละ ๘ ตัว ครั้งแรก ทรงนำไก่เป็น ๘ ตัวไปถวายพระราชแล้วกราบทูลให้รับสั่งให้ส่งไก่นั้นไปให้พระนางสามาวดีทำแกงอ่อมถวาย พระนางสามาวดีไม่ทรงรับทำตามพระราชบัญชา โดยทรงอ้างว่าไม่ฆ่าสัตว์ ครั้งหลังพระนางมาคันทิยาทูลให้ส่งไก่ไปให้พระนางสามาวดีอีก แต่ให้รับสั่งว่า ให้แกงไปถวายพระสมณโคดม คราวนี้พระนางมาคันทิยาจัดสั่งให้ฆาตกรนำไก่ตาย ๘ ตัวไป พระนางสามาวดีก็ยินดีรับทำตามพระราชบัญชานั้น ส่วนพระนางมาคันทิยาได้ถือโอกาสเพ็ดทูลว่า พระนางสามาวดีมีความปรารถนาภายนอก พระองค์รับสั่งให้แกงอ่อมไก่เพื่อพระองค์ พระนางสามาวดีไม่ยินดีรับทำ ครั้นรับสั่งให้แกงไปถวายพระสมณโคดม พระนางสามาวดีและหมู่สตรีบริวารทั้งหลายก็ยินดีรับทำ หม่อมฉันได้เคยกราบทูลว่า พระนางสามาวดีมีความปรารถนาภายนอก พระองค์ก็ไม่ทรงเชื่อ บัดนี้พระองค์ทรงเห็นไหม เพคะ ส่วนพระราชาทรงอดกลั้น นิ่งเฉยเสีย

ต่อมาครั้งที่ ๔ พระนางมาคันทิยาทรงสั่งให้มาคันทิยพราหมณ์
เอาภูพิษที่ถอดเขี้ยวออกหมดแล้วมาให้อีก แล้วเอานู้นั้นขังไว้ในรางพิณ
หัตถิกันตะที่พระเจ้าอุเทนทรงหวงแหวนมาก จะเสด็จไปไหนต้องทรงนำ
พิณนั้นติดพระองค์ไปด้วย เมื่อถึงวาระที่เสด็จไปประทับที่พระตำหนัก
ของพระนางสามาวดี พระองค์ก็ทรงนำพิณนั้นไปด้วย และพระนาง
มาคันทิยานั้นขอติดตามเสด็จไปด้วย โดยทรงอ้างว่าทรงพระสุบินไม่ดี
พอพระราชเสด็จขึ้นสู่พระแท่นที่บรรทม ทรงเอาพิณวางไว้เบื้องบน
พระเศียร พระนางมาคันทิยาก็ทรงย่อไปเปิดจุกดอกไม้ซึ่งอุดรูพิณไว้
นั้น ภูพิษซึ่งถูกขังมาหลายวันแล้ว ก็เลื้อยออกมาแผ่แม่เบี้ยชูก่ออยู่บนพระแท่น
บรรทมนั้น

พระนางมาคันทิยาจึงทรงกราบทูลอย่างเสียงหลงขึ้นว่า ฐู ฐู
เพคะ แล้วทรงกราบทูลใส่ร้ายพระนางสามาวดีด้วยประการต่าง ๆ

คราวนี้พระราชาทรงเชื่อ และทรงพระพิโรธอย่างเป็นพินเป็นไฟ
จึงรับสั่งให้จับสตรีบริวาร ๕๐๐ นั้นมาขึ้นเรียงเป็นแถว โดยให้พระนาง
สามาวดีอยู่ข้างหน้า แล้วทรงยิงพระแสงธนูให้ตรงไปยังพระอุระของ
พระนางสามาวดี ด้วยทรงหมายจะให้พระแสงศรนั้นทะลุเสียบหน้าอก
สตรีบริวารทั้ง ๕๐๐ ในคราวเดียวกัน

ฝ่ายพระนางสามาวดีได้ประทานพระโอวาทแก่บรรดาสตรีบริวาร
ว่า สิ่งอื่นที่จะเป็นที่พึ่งของเราไม่มีแล้ว จงพากันแผ่เมตตาไปในพระราช
ในพระราชเทวีมาคันทิยา และในตนของตนให้เท่า ๆ กัน ด้วยอนุภาพ
แห่งเมตตานี้ พระแสงศรซึ่งอาบด้วยยาพิษวิงกลับคืนมายังพระหฤทัย
ของพระเจ้าอุเทน เป็นตุจว่าเสียบพระหฤทัยอยู่นั้น

พระราชาทรงเห็นเหตุมหัศจรรย์ดังนั้น จึงทรงพระราชดำริว่า พระแสงครุฑนี้ไม่มีชีวิตจิตใจ แต่รู้จักคุณของพระนางสามาวดี เราเป็นคนแท้ ๆ แต่ไม่รู้จักคุณ ครั้นแล้วก็ทรงทึ่งพระแสงธนู แล้วทรงประคองอัญชลีอยู่แทบพระบาทของพระนางสามาวดี ทรงสารภาพผิด และขอถึงพระนางเป็นที่พึ่งต่อไป

ส่วนพระนางสามาวดี กราบทูลแนะนำว่า อย่าทรงถึงพระนางเป็นที่พึ่งเลย ขอจงทรงถึงพระพุทธรูปเจ้าเป็นที่พึ่งเถิด พระราชาก็ยังทรงยืนยันขอถึงพระพุทธรูปองค์เป็นที่พึ่งด้วย ขอถึงพระนางเป็นที่พึ่งด้วย และขอพระราชทานพระพรถวายพระนางสามาวดี

ครั้นแล้ว พระเจ้าอุเทนก็เสด็จไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา ขอถึงพระพุทธรูปองค์เป็นที่พึ่ง แล้วทรงอาราธนาพระพุทธรูปองค์พร้อมทั้งภิกษุสงฆ์รับอาหารบิณฑบาต พระเจ้าอุเทนได้ทรงบริจาคนมทานอยู่ถึง ๗ วัน ครั้นแล้วรับสั่งให้พระนางสามาวดีมารับพระราชทานพระพร

พระนางสามาวดีจึงขอพระราชทานพระพร ขอให้พระภิกษุสงฆ์ ๕๐๐ ได้มาพระดำหนักเป็นการประจำเป็นนิจ จักได้ทรงฟังพระธรรมเทศนา พระราชาจึงกราบทูลอาราธนาพระพุทธรูปกับทั้งภิกษุ ๕๐๐ ให้เสด็จมาพระราชนิเวศน์เป็นการประจำ ตามที่พระนางสามาวดีขอพระราชทานพระพร สมเด็จพระบรมศาสดาจึงมีพระพุทธรูปบัญชาให้พระอานันทเถระไปเป็นประจำ ตั้งแต่นั้นมา พระอานันทเถระพร้อมด้วยพระภิกษุ ๕๐๐ ก็ได้ไปสู่อุทระกุศลเป็นการประจำเป็นนิจ ด้วยประการฉะนี้

อยู่มาวันหนึ่ง หมู่สตรีบริวาร ๕๐๐ อันมีพระนางสามาวดีเป็นหัวหน้า ได้ฟังพระธรรมเทศนาของพระอานันทเถระแล้วเกิดศรัทธาเลื่อมใส ได้พากันเอาผ้าห่ม ๕๐๐ ผืน ๆ หนึ่ง ๆ มีราคาถึง ๕๐๐ ถวายเป็นธรรมบูชา เมื่อพระราชาได้ทรงทราบดังนั้น จึงเสด็จไปตรัสถามพระ

อาหนักเถระว่า ผ้ามากมายถึงเพียงนั้น พระผู้เป็นเจ้าของเจ้ารับไปแล้ว จะเอาไปทำอะไร

พระเถระถวายพระพรว่า อาตมภาพเอาเฉพาะที่พอใช้สำหรับตนแล้ว ที่เหลือนั้นก็ถวายภิกษุอื่น ๆ ที่มีจีวรเก่าต่อไป พระราชาตรัสซักถามว่า พระภิกษุเหล่านั้นเมื่อได้จีวรใหม่แล้ว จะเอาจีวรเก่าไปทำอะไรต่อไป พระเถระได้ถวายพระพรไปตามลำดับจนกระทั่งเอาผ้าเหล่านั้นไปตำประสมกับดินเหนียวโบกฉาบฝาผนังเป็นที่สุด พระราชาสดับดังนั้น ก็ทรงเลื่อมใส ได้ทรงถวายผ้าแก่พระอาหนักเถระอีก ๕๐๐ ผืน ด้วยประการฉะนี้

ฝ่ายพระนางมาคันทิยานั้น ก็ยังไม่ทรงละความพยายามที่จะทำลายพระนางสามาวดีกับทั้งหมู่สตรีบริวารนั้น ยิ่งพระนางสามาวดีได้รับพระราชทานพรพิเศษดังนั้น ก็ยิ่งทรงเพิ่มความอาฆาตในสมเด็จพระบรมศาสดา และทรงพยายามที่จะทำลายพระนางสามาวดีกับทั้งสตรีบริวารให้จงได้

วันหนึ่ง ขณะที่พระราชเสด็จไปทรงกีฬาที่พระราชอุทยาน พระนางมาคันทิยาจึงได้ทรงส่งพระราชสาส์นไปยังมาคันทิยาพราหมณ์ผู้อาร์ ใจความว่า ให้คุณอาร์จงไปที่ปราสาทของพระนางสามาวดี ขอเปิดคลังน้ำมันและคลังผ้า แล้วจงเอาผ้าลงชุบน้ำมันพันเสาหมดทุกต้น ให้พระนางสามาวดีกับทั้งสตรีบริวารเข้าไปอยู่รวมกันในห้อง แล้วจงปิดประตูใส่กุญแจยนต์ จุดไฟแล้วจงหนีไปเสีย มาคันทิยาพราหมณ์ก็ได้ปฏิบัติตามที่พระนางมาคันทิยาทรงบงการไปนั้น

ฝ่ายพระนางสามาวดีได้ประทานโอวาทแก่หมู่สตรีบริวารว่า เมื่อเราท่องเที่ยวมาในสังสารวัฏอันยืดยาวนั้น ถูกไฟคลอกอยู่อย่างนี้มานาน จนแม้จะกำหนดรู้ด้วยพระพุทธานุภาพก็ทั้งยาก ฉะนั้น พวกเธอทั้งหลาย

จึงเป็นผู้ไม่ประมาทเกิด ขณะที่ไฟกำลังไหม้อยู่ นั้น สตรีบริวารเหล่านั้นพากันเจริญเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐานไปพลาง ก่อนแต่จะถึงแก่มรณกรรมไป ลางพวกได้บรรลุพระสกทาคามีผล ลางพวกได้บรรลุพระอนาคามีผล

ภิกษุทั้งหลายทราบเหตุดังนั้น จึงกราบทูลถามสมเด็จพระบรมศาสดาว่า คติของอุบาสิกาเหล่านั้นจะเป็นอย่างไร ภาพหน้าจะเป็นโฉมสมเด็จพระบรมศาสดาตรัสตอบว่า อุบาสิกาเหล่านั้น ที่เป็นพระโสตาบันก็มี ที่เป็นพระสกทาคามีก็มี ที่เป็นพระอนาคามีก็มี อุบาสิกาทั้งหมดนั้น เป็นผู้ถึงแก่อนิจกรรมไปอย่างไร้ผล

ฝ่ายพระเจ้าอุเทนทรงทราบเหตุแล้วรีบเสด็จมาแต่ไม่ทันไฟไหม้พระตำหนัก มีพระบัญชาให้ดับไฟแล้ว มีพระโพนัสเป็นกำลัง ครั้นแล้วได้ทรงทำพระกุศโลบายให้พระนางมาคันทียารับสารภาพแล้ว ทรงทำเป็นเสมือนพอพระราชาหฤทัย รับสั่งให้พระนางมาคันทียาเรียกหมู่พระญาติมาพร้อมกันแล้ว ก็รับสั่งให้จับพระญาติเหล่านั้น ให้ชุดหลุมฝังแล้วเผาทั้งเป็น มีหน้าซำรับสั่งให้ไถด้วยไถเหล็กให้ขาดเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย ส่วนพระนางมาคันทียนั้น รับสั่งให้เฉือนเอาเนื้อมาทอดในกระทะน้ำมัน แล้วบังคับให้รับประทานเนื้อตนเอง จนถึงซึ่งการสิ้นพระชนม์ไป ด้วยประการฉะนี้

อยู่มาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายวิพากษ์วิจารณ์กันในโรงธรรมสภาว่า มรณกรรมเช่นนี้ไม่สมควรแก่อุบาสิกาผู้สมบูรณ์ด้วยศรัทธาเห็นปานนี้เลย สมเด็จพระบรมศาสดาจึงทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายว่า มรณกรรมนี้ไม่สมควรแก่หมู่สตรีสนม ๕๐๐ อันมีพระนางสามาวดีเป็นหัวหน้าในชาตินี้เท่านั้น แต่สมควรแก่กรรมที่สตรีเหล่านั้นได้ทำไว้แต่ในชาติก่อน

ครั้นแล้วได้ทรงแสดงอดีตนิทานว่า หญิง ๕๐๐ เหล่านั้น แต่ในชาติปางก่อน ได้พากันสุมป่าหญ้าผิงกันหนาว ไฟได้ลุกไหม้พระปัจเจกพุทธเจ้าซึ่งนั่งเข้าฌานสมาบัติอยู่ในป่าหญ้านั้น ภายหลังเมื่อไฟไหม้หญ้ายุบลงแล้ว ได้เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้า เกรงพระราชอาจะลงโทษแก่ตน จึงได้พากันไปชนพินมาเผาพระปัจเจกพุทธเจ้านั้นอีก ด้วยหวังจะให้ไหม้ละเอียดเป็นเถ้าถ่านไป เพื่อปกปิดการกระทำของตนนั้น ด้วยผลแห่งบาปกรรมนั้น หญิงเหล่านั้นซึ่งมีพระนางสามาวดีเป็นหัวหน้า จึงได้ถูกไฟเผาทั้งเป็นในชาตินี้

ครั้นแล้วภิกษุทั้งหลาย ได้กราบทูลถามถึงบุพกรรมของนาง ชุชชุดตราอีกว่า นางชุชชุดตรานั้นได้ทำกรรมอะไรไว้ จึงได้เกิดเป็นหญิงค่อม และเป็นหญิงรับใช้ของคนอื่น เป็นผู้มัวปัญญามาก ได้บรรลुพระโสดาปัตติผล

สมเด็จพระบรมศาสดาจึงทรงแสดงให้ภิกษุทั้งหลายฟังว่า ที่นางชุชชุดตราเป็นหญิงค่อมนั้น เพราะในชาติก่อน ได้ล้อเลียนพระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่ง ซึ่งท่านเป็นคนค่อมเล็กน้อย โดยแสดงกิริยาท่าทางเหมือนพระปัจเจกพุทธเจ้านั้น ให้บรรดาเพื่อนหญิงด้วยกันดู ด้วยผลกรรมนั้นจึงติดตามมาให้เป็นหญิงค่อม

ที่เป็นผู้มัวปัญญามาก ทรงจำพระไตรปิฎกได้นั้น เพราะในชาติก่อนนางชุชชุดตราได้เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้า ๘ องค์ รับข้าวมธุปายาสด้วยบาตรแล้วร้อนมือ ต้องเปลี่ยนมืออุ้มบาตรอยู่บ่อย ๆ เธอจึงได้ถวายวลัยงา(กำโลงาข้อมือ)สำหรับรองบาตรเพื่อกันร้อนแก่พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้ง ๘ องค์ ด้วยความฉลาด และเมื่อพระปัจเจกพุทธเจ้ารับวลัยงาไปแล้ว ท่านยังยืนมองดูนางอยู่ นางก็ทราบอรรถาัยจึงได้กราบเรียนว่า วลัยงานั้นขอถวายพระผู้เป็นเจ้าของทั้งหลายไปเลย ด้วยอานิสงส์ที่นางได้อุปถัมภ์บำรุงพระปัจเจกพุทธเจ้าเหล่านั้นมา เป็นอุปัชฌาย์ให้นางเป็นผู้มัวปัญญามาก และได้บรรลุโสดาปัตติผลในชาตินี้

อนึ่ง ที่นางชุชุตตราต้องมาเป็นหญิงรับใช้ของสตรีสนม ๕๐๐ มีพระนางสามาวดีเป็นหัวหน้านั้น เพราะในชาติก่อนครั้งหนึ่ง นางได้ใช้ภิกษุณีผู้รหัดหียบกระเช้าเครื่องประดับให้แก่ตน ด้วยผลแห่งบาปกรรมนั้น จึงตามมาสนองให้เกิดเป็นหญิงรับใช้ของคนทั้งหลาย ด้วยประการฉะนี้

การสรุปเรื่องของพระนางสามาวดี ซึ่งได้พรรณนามาตั้งแต่กัณฑ์ที่ ๖ ก็ยุติลงเพียงเท่านี้ อนึ่ง ข้อธรรมและคติธรรมต่าง ๆ ที่ควรยึดถือมาเป็นข้อปฏิบัติ หรือเป็นเครื่องเตือนใจของพุทธบริษัททั้งหลายนั้น นับว่ามีความแจ่มแจ้งอยู่แล้ว ตามที่ได้วิสัชนามาในท้องนิทานตอนนั้น ๆ ดังนั้น จึงจักไม่ยกขึ้นมาอธิบายอีก จักได้บรรยายพระพุทธานิพนธ์คาถาต่อไป ดังนี้

อยู่ต่อมาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายได้วิพากษ์วิจารณ์กันในโรงธรรมสภาว่า สตรีสนม ๕๐๐ มีพระนางสามาวดีเป็นหัวหน้า ได้ถูกไฟเผาในพระตำหนัก หมูพระญาติของพระนางมาคันทิยาถูกสุมด้วยไฟฟางข้างบนแล้วไถด้วยไถเหล็ก พระนางมาคันทิยาถูกทอดด้วยน้ำมันที่กำลังเดือด ในบรรดาบุคคลเหล่านั้น พวกไหนหนอชื่อว่ายังเป็นอยู่ พวกไหนชื่อว่าตายแล้ว

สมเด็จพระบรมศาสดาได้ประทานพระพุทธานุญาตแก่ภิกษุเหล่านั้นว่า

บุคคลเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ที่เป็นผู้ประมาทแล้ว แม้ถึงจะมีชีวิตอยู่ตั้ง ๑๐๐ ปี ก็ชื่อว่าเป็นผู้ตายแล้ว ส่วนบุคคลเหล่าใดที่ไม่ประมาท แม้ถึงจะตายแล้ว ก็ชื่อว่ายังเป็นอยู่นั้นเทียว เพราะฉะนั้น พระนางมาคันทิยาถึงจะยังทรงมีพระชนม์อยู่ก็ตาม จะสิ้นพระชนม์ไปแล้วก็ตาม จิตว่าเป็นบุคคลที่ตายแล้วนั้นแล ส่วนสตรีสนม ๕๐๐ อันมีพระนางสามาวดีเป็นหัวหน้า แม้จะได้สิ้นชีพิตักษัยไปแล้ว ก็นับว่ายังทรงชีวิตอยู่นั้นเทียว เพราะว่าเป็นบุคคลทั้งหลายที่ไม่ประมาทแล้ว ชื่อว่าย่อมไม่ตาย

ครั้นแล้วได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนาซ้ำอีก โดยพระพุทธนิพนธ์-
คาถา ๓ พระคาถา ซึ่งมีข้อความดังนี้

ความไม่ประมาทเป็นเหตุบรรลุถึงซึ่งนิพพาน
อันไม่ตาย ความประมาทเป็นทางแห่งความตาย
พวกชนที่ไม่ประมาทแล้ว ชื่อว่าย่อมไม่ตาย พวก
ชนที่ประมาทแล้ว เป็นเหมือนคนตายแล้ว

ท่านผู้เป็นบัณฑิตในเพราะความไม่ประมาท
ทั้งหลาย รู้ความต่างกันอย่างนี้แล้ว ย่อมบันเทิง ใจ
อยู่ในความไม่ประมาท เป็นผู้ยินดีในธรรมอันเป็น
อารมณ์ของพระอริยเจ้าทั้งหลาย

บัณฑิตผู้ไม่ประมาท ซึ่งเป็นปราชญ์เหล่านั้น เป็น
ผู้เจริญงาม มีความเพียรติดต่อกัน มีความบาก
บันอันเข้มแข็งเป็นนิจ ย่อมได้ถูกต้องนิพพานอัน
เป็นธรรมขั้นสุดยอด ปลอดภัยจากกิเลสเครื่อง
ประกอบไว้ในวิภูฏสงสาร

ในพระธรรมเทศนาพระพุทธนิพนธ์คาถาเหล่านี้ มีอรรถาธิบาย
ดังต่อไปนี้

คำว่า **อับปมาท** ที่แปลว่า ความไม่ประมาท นั้นนัย หมายถึงความ
กว้างขวางมาก เฉพาะคำเดียวนี้ ก็นับความถึงพระพุทธพจน์ คือพระ
ไตรปิฎกหมดทั้งสิ้นทีเดียว ข้อนี้สมด้วยพระบาลีในคัมภีร์มหาเวรรรค
สังยุตตนิกายว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บรรดารอยเท้าของสัตว์ทั้งหลายที่สัญจร
ไปบนแผ่นดิน ชนิดใดชนิดหนึ่ง รอยเท้าทั้งหมดนั้นย่อมถึงซึ่งอันรวมลง

ในรอยเท้าช้าง ชาวโลกย่อมกล่าวกันว่า รอยเท้าช้างเป็นยอดแห่งรอยเท้าเหล่านั้น เพราะรอยเท้าช้างเป็นของใหญ่ ฉันทิด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กุศลธรรมทั้งหลายเหล่าใดเหล่าหนึ่ง กุศลธรรมทั้งหมดนั้น มีความไม่ประมาทเป็นมูลฐาน รวมลงในความไม่ประมาท เรากล่าวว่าความไม่ประมาทเป็นยอดแห่งกุศลธรรมเหล่านั้น ฉันทันนั้นเหมือนกัน”

อะไรชื่อว่า “ความไม่ประมาท” ความไม่ประมาทนั้นโดยความหมาย ได้แก่ ความไม่อยู่ปราศจากสติ คือความมีสติปรากฏอยู่เป็นนิจทุก ๆ อิริยาบถน้อยใหญ่ทั้งหลาย

อธิบายว่า สติ ได้แก่ ความระลึกจำอารมณ์ซึ่งผ่านเข้ามาทาง ทวาร ๖ มีหน้าที่ทำให้จิตไม่เลื่อนลอยไปจากอารมณ์ คือไม่ให้พลังเผลอดังนั้น เมื่อสติตั้งมั่นอยู่กับอารมณ์เป็นนิจแล้ว จิตก็ไม่พลังเผลออก หรือไม่พลังพลาด การที่สติทำให้จิตไม่พลังเผลออกในอารมณ์นั้น เรียกว่า ความไม่ประมาท คนผู้ไม่ประมาท คือไม่พลังเผลออกนั้น จะยืน เดิน นั่ง นอน หรือ จะเจรจาพาที หรือจะนึกคิดเรื่องอะไร ก็ไม่พลังพลาด หรือไม่ลืมหลง จึงเป็นผู้สามารถประกอบการทำงานทางกาย วาจา หรือคิดทางใจ ได้อย่างถูกต้องไม่ผิดพลาด นี้ว่าด้วยความไม่ประมาทอย่างสามัญธรรมดา แต่ในที่นี้หมายถึง **ความไม่ประมาทอย่างพิเศษ** ซึ่งมีสติตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์ทุกขณะจิต อันได้แก่ การเจริญวิปัสสนากรรมฐานของผู้ปฏิบัติธรรมอย่างจริงจัง

ในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานนั้น ผู้ปฏิบัติจะต้องมีสติกำหนดให้ทันอารมณ์ที่ผ่านมากทุก ๆ อารมณ์ และในขณะเดียวกัน **สัมปชัญญะ** ก็จะทำหน้าที่พิจารณารู้เท่าทันอารมณ์นั้นตามความเป็นจริง คือ รวมความว่า ผู้ปฏิบัตินั้นย่อมมีสติสัมปชัญญะ กำหนดรู้เท่าทันอารมณ์อยู่

ทุก ๆ ขณะ เมื่อรู้เท่าทันอยู่อย่างนั้น อารมณ์ต่าง ๆ ก็จะหลอกหลอนไม่ได้ ย่อมปรากฏให้เห็นเป็นความจริงตามสภาวธรรมเสมอ คือ ปรากฏเป็นสักว่า ชันธ ๕ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ หรือเป็นเพียงสักว่า รูปธรรม นามธรรม เท่านั้น ไม่ปรากฏหลอกหลอนให้เห็นเป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นตัวเป็นตน เป็นเขาเป็นเรา เป็นของเขาของเรา อย่างที่คนสามัญธรรมดาเห็นกัน ทั้งนี้ก็เพราะสติและสัมปชัญญะนั้นแก่กล้าขึ้นด้วยอำนาจภาวนา คือ การหมั่นเจริญวิปัสสนากรรมฐาน เมื่อสติสัมปชัญญะแก่กล้าขึ้นจนได้ที่ ซึ่งตามสำนวนปฏิบัติว่า แก่ขึ้นถึงขั้น *สังขารูปেকชาญาณ* อันเป็นยอดของวิปัสสนาแล้ว สติสัมปชัญญะ ชื่อว่าแก่เต็มที่ หรือแก่ได้ที่ สตินั้นจะไม่ปราศจากอารมณ์กรรมฐานเลย จักตั้งมั่นอยู่กับอารมณ์ของวิปัสสนากรรมฐาน คือ รูปนามอย่างแน่นแฟ้นมั่นคงเหมือนเสาเขื่อน และจะทำหน้าที่รักษาทวารทั้ง ๖ ไม่ให้อารมณ์ที่เป็นศัตรูร่วไหลเข้ามาได้ ซึ่งท่านเปรียบเหมือนนายประตู ความมีสติตั้งมั่นในอารมณ์พระกรรมฐานอย่างนี้ เรียกว่า *อัปมาทะ* คือ ความไม่ประมาท

ในที่นี้ ความไม่ประมาทขั้น *สังขารูปেকชาญาณ* นี้ เมื่อผู้ปฏิบัติเพิ่มพูนความไม่ประมาทนี้ให้ยิ่งขึ้นด้วยการใช้สติสัมปชัญญะกำหนดพิจารณา ต่อไปไม่ช้า เมื่ออินทรีย์ ๕ คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ดำเนินไปโดยสม่ำเสมอไปแล้ว หรือที่เรียกว่า อินทรีย์แก่กล้าได้ที่แล้วแต่นั้น จิตก็จะก้าวขึ้นสู่มรรควิถีสี่ คือ *ปริกรรม อุปจาระ อนุโลม โคตรภู อริยมรรค อริยผล อริยผล* ตามลำดับ แต่นั่น จิตก็ได้พระนิพพานเป็นอารมณ์ คือบรรลุถึงซึ่งพระนิพพานนั่นเอง ด้วยเหตุนี้ สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสว่า “*อปฺปมาโท อมตฺปทํ*” ความไม่ประมาทเป็นเหตุให้บรรลุถึงซึ่งนิพพานอันไม่ตาย ฉะนี้

อนึ่ง คนผู้ไม่ประมาทแล้วนั้น มิได้หมายความว่า ไม่ตาย หรือ ไม่แก่ไม่ตาย เพราะว่า ใคร ๆ ที่จะไม่แก่ไม่ตายนั้นย่อมไม่มี แต่ว่าคนที่ประมาทแล้ว คือคนที่ไม่ได้เจริญธรรมกรรมฐานจนได้บรรลุอมตธรรมนั้น ย่อมจะท่องเที่ยววนเวียนอยู่ในสังสารวัฏ ไม่มีใคร ๆ ที่จะกำหนดคำนวณได้ว่า จะนานสักเท่าไร ส่วนคนผู้ไม่ประมาท นับแต่ได้บรรลุอมตธรรมครั้งแรกเป็นพระโสดาบัน เหมือนอย่างพระนางสามาวดีพร้อมทั้งสตรีบริวารนั้น ย่อมกำหนดสังสารวัฏได้ คือ อย่างช้าก็เพียง ๗ชาติเท่านั้น ก็จะต้องเกิดต้องตายอีก เพราะฉะนั้น คนผู้ประมาทแล้ว แม้ถึงจะมีชีวิตอยู่ก็ชื่อว่าตายแล้ว เพราะเป็นผู้ที่ไม่อาจสามารถจะพ้นจากความเกิดและความตาย เหมือนอย่างพระนางมาคันทิยากับหมู่พระญาติ เป็นต้น

ส่วนผู้ที่ไม่ประมาทดังกล่าวมาแล้ว พยายามเพิ่มพูนความไม่ประมาทนั้นให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้น ตามนัยแห่งการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ไม่ช้าก็จะได้บรรลุมรรคผลแล้วก็ไม่เกิดในชาติที่สองที่สามต่อไปอีก เพราะได้ตัดพีชที่ให้เกิดเสียแล้วด้วยพระอริยมรรคญาณนั้น ๆ เมื่อไม่เกิดก็ชื่อว่าไม่ตาย ด้วยเหตุนี้ คนที่ไม่ประมาทแล้ว จะมีชีวิตอยู่ก็ตาม จะตายไปแล้วก็ตาม ชื่อว่าย่อมไม่ตายนั่นเทียว เพราะฉะนั้นสมเด็จพระบรมศาสดา จึงตรัสว่า “**อุปมตฺตา น มียนฺติ**” พวกชนที่ไม่ประมาท ชื่อว่าย่อมไม่ตาย ฉะนี้

ส่วนคนจำพวกประมาท ซึ่งมีลักษณะดังพรรณนามาแล้ว ย่อมเป็นเสมือนคนตาย ที่ปราศจากวิญญาณจริง ๆ คล้าย ๆ กับท่อนไม้ เรียกว่า ตายด้วยความตาย คือ ความประมาท ย่อมเป็นจริงอย่างนั้น สำหรับคนที่ประมาทนั้น ถ้าเป็นคฤหัสถ์ แม้จิตสักดวงหนึ่งที่จะเกิดขึ้นว่า เราจักให้ทาน จักรักษาศีล จักรักษาอุโบสถ ดังนี้ไม่มีเลย ถ้าเป็นบรรพชิต แม้จิตสักดวงหนึ่งที่จะเกิดขึ้นว่า เราจักทำอุปัชฌายวัตร

เรื่อง พระนางสามาวดี

อาจารย์วัตร จักสมาทานธุดงค์ จักเจริญพระกรรมฐาน ดั่งนี้ก็ไม่มีเลย เหมือนกับคนที่ตายแล้ว ย่อมไม่มีจิตอะไรเกิดขึ้น ฉะนั้น ไม่มีความประพฤติปฏิบัติดีอะไรที่ผิดแผกแตกต่างไปจากคนตายแล้วเลย เพราะ ฉะนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสว่า “**เย ปมตฺตา ยถา มตา**” คน จำพวกประมาทแล้ว เหมือนคนตายแล้ว ฉะนั้น

บัณฑิต คือท่านผู้มีปัญญาทั้งหลาย ตั้งตนไว้ในความไม่ประมาท คือ พยายามเจริญพระกรรมฐาน แล้วพยายามเพิ่มพูนความไม่ประมาท ให้เจริญแก่กล้าขึ้น ย่อมรู้ความต่างกันว่า คนผู้ประมาทย่อมออกไป จากวิญญูทุกขังไม่ได้ ส่วนคนผู้ไม่ประมาทย่อมพ้นจากวิญญูทุกขังได้ อย่าง นี้แล้ว ย่อมยินดี บันเทิงอยู่ในความไม่ประมาท คือยินดีพอใจในการ เจริญพระกรรมฐานของตนนั้นให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป และเป็นผู้นิยมในการเจริญ โภธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ คือ สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อธิบายาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ มรรค ๘ และเป็น ผู้นิยมพอใจในการได้มาซึ่ง โลกุตตรธรรม ๔ ประการ คือ มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ อันนับว่าเป็นธรรมที่เป็นอารมณ์ของพระพุทธเจ้า และพระอริยสาวกทั้งหลาย

อธิบายว่า บัณฑิตทั้งหลายเหล่านั้น ย่อมยินดีพอใจ เจริญ เติงตามรอยของพระอริยเจ้าทั้งหลาย ไม่มัวเมาหลงใหลอยู่ในโลกด้วยความ ประมาท คือ บัณฑิตผู้ไม่ประมาทเหล่านั้น มุ่งเจริญฉะฉาน ๒ ประการ ตามสมควรแก่อุปนิสัย คือ

อารัมมณูปนิชฌาน ได้แก่ การเจริญสมถกรรมฐาน จนให้สำเร็จ สมบัติ ๘ ประการ อย่างหนึ่ง

ลักขณูปนิชฌาน ได้แก่ เจริญวิปัสสนากรรมฐาน จนถึงมรรค ผล เป็นที่สุด อย่างหนึ่ง

เป็นผู้มีความเพียรสืบเนื่องติดต่อกันอย่างไม่ขาดสาย นับตั้งแต่
ออกบวช จนกว่าจะได้บรรลุพระอรหัต หรือนับแต่ลงมือเจริญพระ
กรรมฐาน ทำความเพียรติดต่อกันไปรวดเดียว จนให้ได้บรรลุถึงมรรค
ผล นั้น โดยประกอบด้วยความเพียรอย่างแรงกล้า ไม่ยอมถอยหลังเสี
ยในระหว่าง ด้วยตั้งปณิธานไว้ว่า ผลอันใดอันบุคคลพึงบรรลุถึงด้วยกำลัง
แห่งบุรุษ ด้วยความเพียรแห่งบุรุษ ด้วยความบากบั่นแห่งบุรุษ เมื่อยัง
ไม่ได้บรรลุผลอันนั้น เราจักไม่เลิกทำความเพียร ดังนี้

บัณฑิตทั้งหลายผู้ปฏิบัติดังนี้ ย่อมได้ถูกต้องพระนิพพาน คือ
ได้บรรลุถึงซึ่งพระนิพพาน อันเป็นธรรมชั้นสุดยอด เพราะประเสริฐกว่า
บรรดาโลกียธรรมและโลกุตตรธรรมทั้งหลาย และเป็นทีปลอดภัยจาก
กิเลสอันเป็นเครื่องทำสัตว์ให้จมอยู่ในวัฏฏสงสาร ด้วยประการฉะนี้

แสดงพระธรรมเทศนามาในเรื่องพระนางสามาวดี นับว่าเป็นการ
สุดสิ้นระบิลความลงเพียงเท่านั้น **เอวัง** ก็มี ด้วยประการฉะนี้

๑๑ กันยายน ๒๕๐๕ เวลา ๒๓.๔๕ น.

เรื่อง กุณฑลเศกเศษฐ

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

อุฏฺฐานวโต สติมฺโต

สุจิมฺมสฺส นิสฺมมการิโน

สณฺณตสฺส จ ธมฺมชีวิโน

อปฺปมตฺตสฺส ยโสภิตฺตตีติ.

บัดนี้ จะวิสันหาพระธรรมเทศนาเรื่องกุณฑลเศกเศษฐ อันมีมา
ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ชุททกนิกาย อปัมทวารวคที่ ๒ แห่ง
สุตตันตปิฎก นับเป็นลำดับเรื่องที่ ๑๖ เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วน
ธรรมเทศนามัย และขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลาย จงตั้งใจ
สดับรับฟังพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จ
เป็นมหากุศลบุญคุณยถีส่วนธรรมสวนมัยสืบไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

สตฺถา เวฬุวน เวฬุวนโต -- สมัยหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดา
เสด็จประทับพระอิริยาบถอยู่ ณ วัดพระเวฬุวันมหาวิหาร กรุงราชคฤห์
ครั้งนั้น พระองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดพระเจ้าพิมพิสาร โดยทรง
ปรารภกุณฑลเศกเศษฐีให้เป็นอุปัตฺเตตุ ซึ่งมีเรื่องเล่าดังต่อไปนี้

ราชคชนครสุมิ หิ ราชคหเสฏฐิโน -- ก็ในกาลครั้งหนึ่ง อหิวาตกโรค ได้เกิดระบาดขึ้นในบ้านของเศรษฐี ชาวพระนครราชคฤหิในกรุงราชคฤหินั้น เมื่ออหิวาตกโรคเกิดระบาดขึ้นนั้น สัตว์เดียรัจฉานทั้งหลาย ตั้งต้นแต่แมลงวันจนกระทั่งถึงโคเกิดล้มตายลงก่อน ต่อแต่นั้นก็ลุกลามไปถึงพวกทาสและกรรมกรทั้งหลาย ฝ่ายพวกเจ้าของบ้านตายภายหลังเขาหมด เพราะฉะนั้น อหิวาตกโรคนั้นจึงได้ลุกลามไปติดทานเศรษฐีกับภริยา ภายหลังคนทั้งปวงขณะที่ป่วยอยู่นั้น เศรษฐีกับภริยามองดูบุตรชายซึ่งยืนปฏิบัติอยู่ ณ ที่ใกล้ ๆ ด้วยหน่วยตาอันคลอด้วยน้ำตา สั่งบุตรชายว่า “ลูกเอ๋ย ได้ยินว่าเมื่อโรคนีเกิดระบาดขึ้นแล้ว คนทั้งหลายที่ทำลายฝาเรือน หลบหนีไปย่อมรอดชีวิต เจ้าจงอย่าห่วงพ่อแม่ทั้งสองเลย จงหนีเอาตัวรอดเสีย เมื่อมีชีวิตจึงค่อยกลับมาใหม่ พ่อแม่ทั้งสองได้ฝังศพไว้ ณ ที่ตรงโน้นจำนวน ๔๐ โกฎิ เจ้าจงชุดเอาทรัพย์นั้นขึ้นมาเลี้ยงชีวิตเถิด”

ฝ่ายเศรษฐีบุตร ครั้นได้ฟังคำแนะนำของมารดาบิดาดังนั้นแล้ว ก็ร้องให้พาลงกราบมารดาบิดาพาลาง กลัวเกรงแต่มรณภัยจะมาถึงตน จึงทำลายฝาเรือนหลบหนีไป แล้วไปอาศัยป่าใกล้ภูเขาอยู่เป็นเวลาถึง ๑๒ ปี จึงได้กลับคืนมายังบ้านของมารดาบิดา ด้วยประการฉะนี้

อถ นั ทหรกาเล คนุดวา -- ครั้งนั้น ปรากฏว่าไม่มีใคร ๆ จำเขาได้เลยเพราะเขาไปแต่เวลายังเล็ก เมื่อกลับมาจนมีผมและหนวดเคราขึ้นรุงรังหมดแล้ว เศรษฐีบุตรได้ไปดูที่ฝังศพตามเครื่องหมายที่มารดาบิดาได้บอกให้ไว้ ครั้นทราบวาททรัพย์นั้นไม่เป็นอันตรายแต่อย่างใด จึงคิดพิจารณาดูว่า “ไม่มีใคร ๆ จำเราได้สักคนหนึ่ง ถ้าเราจักชุดเอาทรัพย์ขึ้นมาใช้สอย คนทั้งหลายรู้ว่าเจ้าทุกคนบุตรชุนี้ชุดค้นได้ทรัพย์แล้วก็จะจับไปเบียดเบียน ถ้ากระไรเราทำงานรับจ้างเลี้ยงชีวิตดีกว่า” เพราะฉะนั้น เขาจึงนุ่งผ้าเก่า ๆ ผืนหนึ่ง เทียวถามไปว่าใครต้องการลูกจ้างบ้าง แล้วก็ไปถึงถนนหมู่บ้านนายจ้างพอดี

เรื่อง กุมภไสยสเคราะห์

ครั้งนั้น พวกนายจ้างเห็นเขาแล้วจึงถามว่า “ถ้าเจ้าจักรับทำงานให้เราสักอย่างหนึ่ง เราก็จักให้ข้าวเป็นค่าบำเหน็จแก่เจ้า”

เศรษฐีบุตรถามว่า “จะให้ผมทำงานอะไรครับ”

นายจ้างบอกว่า “งานปลูกคนให้ตื่นและเตือนให้ทำงาน ถ้าเจ้าจักสามารถทำได้แล้ว จงลุกขึ้นแต่เช้ามืด แล้วเที่ยวไปบอกคนทั้งหลายว่า พ่อมหาจำเริญทั้งหลาย จงลุกขึ้นหากินเถิด จงผูกเกวียน จงเทียมโค เวลานี้เป็นเวลาที่ย่างและม้าเป็นต้นจะไปกินหญ้าแล้ว แม่มหาจำเริญทั้งหลาย จงพากันลุกขึ้นเถิด จงพากันตมข้าวยาคุและหุงข้าวเถิด”

เศรษฐีบุตรตกลงรับทำงานนั้น แต่นั้นนายจ้างจึงได้ให้เรือนเป็นที่อยู่ ณ ที่ใกล้ ๆ แก่เศรษฐีบุตรนั้นหลังหนึ่ง เศรษฐีบุตรก็ได้ลงมือปฏิบัติงานนั้นทุก ๆ วันสืบมา ด้วยประการฉะนี้

อถสฺส เอกทิวสํ ราชา -- อยู่ต่อมาภายหลัง วันหนึ่งพระเจ้าพิมพิสารพระเจ้าแผ่นดินแคว้นมคธได้ทรงสดับเสียงร้องปลุกมหาชนของเศรษฐีบุตรนั้น ก็พระเจ้าพิมพิสารนั้นทรงมีความรู้ลักษณะเสียงร้องของคนทั้งปวง เพราะฉะนั้นจึงได้มีพระราชดำรัสว่า “เสียงนั้นเป็นเสียงของคนมีทรัพย์”

ขณะนั้น มีพระสนมของพระเจ้าพิมพิสารองค์หนึ่งประทับอยู่ ณ ที่ใกล้ ๆ นั้น ได้ทรงทราบพระราชดำรัสดังนั้นจึงทรงดำริว่า “ในหลวงคงจักไม่ทรงรับสั่งพล่อย ๆ ไป เราควรจะรู้จักบุรุษเจ้าของเสียงนี้ให้จงได้” แล้วจึงทรงส่งมหาดเล็กคนหนึ่งไปสืบดูว่า “พ่อมหาจำเริญ เจ้าจงไปดูที่จรงูว่ามันเป็นใคร”

มหาดเล็กรีบไปโดยเร็ว เห็นเศรษฐีบุตรนั้นแล้วกลับมากราบทูลว่า “บุรุษนั้น คือคนกำพร้าที่ทำการรับจ้างของพวกนายจ้างคนหนึ่ง พระเจ้าข้า”

ฝ่ายพระเจ้าพิมพิสาร ได้ทรงสดับตามที่มหาดเล็กกราบทูลรายงานแล้วก็ทรงนิ่งเสียบ แต่แม้วันที่ ๒ และวันที่ ๓ ครั้นได้ทรงสดับเสียงของ

เศรษฐีบุตรนั้นแล้ว ก็ยังทรงมีพระราชดำรัสยืนยันอยู่เหมือนอย่างนั้น ฝ่ายพระสนมนั้นก็ทรงดำริเหมือนอย่างนั้นแล้วทรงส่งมหาดเล็กไปดูแล้ว ดูอีก เมื่อมหาดเล็กกราบทูลยืนยันว่าเป็นคนกำพร้า จึงทรงตระหนัก พระทัยว่า “แม้ในหลวงจะได้ทรงยินรายงานของมหาดเล็กว่า บุรุษเจ้าของ เสียงนั้นเป็นคนกำพร้า พระองค์ก็ไม่ทรงเชื่อ ยังทรงมีพระราชดำรัสยืนยัน อยู่บ่อย ๆ ว่าเสียงนั้นเป็นเสียงของคนมีทรัพย์มาก ในเรื่องนี้จะต้องมี เหตุอันสมควรแน่นอน ควรที่เราจะสอบสวนดูเรื่องนี้ให้ทราบตามความ เป็นจริงให้จงได้” ครั้นแล้วจึงกราบทูลพระราชอาว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้ทรง พระคุณอันประเสริฐ หม่อมฉันได้ทรัพย์สักพันหนึ่งแล้ว จักพาพระธิดาไป ทำให้ทรัพย์นั้นไหลเข้ามาสู่ราชตระกูลให้จงได้พะคะ” พระราชาจึงได้ทรง รับสั่งให้พระราชทานทรัพย์แก่พระสนมนั้นไปพันหนึ่ง ด้วยประการฉะนี้

สา ต์ คเหตุวา -- ฝ่ายพระสนมนี้รับพระราชทานทรัพย์พัน หนึ่งนั้น แล้วให้พระธิดาทรงนุ่งผ้าอย่างหมองหม่นผืนหนึ่ง แล้วพร้อมกับ พระธิดานั้นออกจากพระราชมณเฑียรไป ทำเป็นเหมือนคนเดินทาง ตรง ไปยังถนนที่หมู่บ้านนายจ้าง เสด็จเข้าไปยังเรือนหลังหนึ่งแล้วทรงถามว่า “คุณแม่เจ้าข้า พวกดิฉันเป็นคนเดินทาง ใครจะขอพักอาศัยอยู่ ณ ที่นี้ สักวันสองวันแล้วก็จักไป”

เจ้าของบ้านตอบว่า “แม่มหาจำเริญ คนในเรือนนี้มีมาก แม่ไม่อาจ จะพักอยู่ในเรือนนี้ได้ นั่นบ้านของนายกุมภโฆสกว้างเปล่า เชิญพากันไป พัก ณ ที่นั่นเถิด”

พระสนมไปที่บ้านของนายกุมภโฆสแล้วพูดว่า “นายชา พวก ดิฉันเป็นคนเดินทาง ใครที่ขอกรณาพักอาศัยอยู่ในบ้านของท่านนี้สักวัน สองวันคะ” แม้จะได้ถูกเศรษฐีบุตรนั้นปฏิเสธแล้ว ๆ เล่า ๆ ก็พยายาม วิงวอนว่า “นายชา พวกดิฉันจักขออาศัยอยู่สักวันเดียวเฉพาะวันนี้เท่านั้น แล้วจักไปแต่เช้ามีดที่เดียว” แล้วก็ยังไม่ยอมออกไปจากบ้าน

เรื่อง กุมภไสยสเคราะห์

ครั้งพระสนมได้พักอาศัยอยู่ในบ้านของเศรษฐีบุตรนั้นแล้ว พอวันรุ่งขึ้น เวลาที่เศรษฐีบุตรจะไปทำงานในป่า พระนางได้ทรงอดอดอ้อนวอนว่า “นายขา กรุณาให้ค่าอาหารของนายไว้แล้วจึงไป ดิฉันจะจัดปรุงอาหารไว้ให้นายเจ้าข้า” เมื่อเศรษฐีบุตรนั้นปฏิเสธว่า “อย่าเลยแม่คุณ ฉันจะหุงหารับประทานเองโดยลำพัง” พระนางก็ตามรบเร้าบอຍ ๆ พอรับเอาค่าอาหารที่เศรษฐีบุตรนั้นให้แล้ว ก็ไปจ่ายเอาโภชนะและข้าวสารชนิดที่ ๑ เป็นต้นมาจากร้านตลาด แล้วก็หุงข้าวสุกอย่างละมุนละไม ทำกับข้าวอย่างอร่อย ๒ - ๓ อย่างตามแบบที่ปรุงในพระราชวัง เมื่อเศรษฐีบุตรกลับมาจากป่าแล้วก็จัดให้รับประทานในทันทีนั้น

พระสนมครั้งทรงทราบว่เศรษฐีบุตรนั้นได้รับประทานอาหารที่มีโอชารสแล้วก็ถึงความเป็นผู้มีจิตใจอ่อน จึงฉวยโอกาสพูดวิงวอนว่า “นายขา พวกดิฉันยังบอบช้ำจากการเดินทางอยู่ ขอความกรุณาอยู่ในบ้านของนายนี้อีกสักวันสองวันเถิด” เศรษฐีบุตรก็รับคำให้พักอาศัยอยู่ สมความปรารถนา ด้วยประการฉะนี้

อดสูส สายมปิ ปุนทิวเส -- แม้ในวันรุ่งขึ้น เวลาเย็นพระสนมก็ได้ปรุงแต่งอาหารอย่างอร่อยไว้ให้เศรษฐีบุตรนั้นอีก และครั้งรู้ว่าเศรษฐีบุตรมีจิตใจอ่อน จึงฉวยโอกาสวิงวอนอีกว่า “นายขา พวกดิฉันขอความกรุณาพักอาศัยอยู่ ณ ที่นี้อีกสัก ๒ - ๓ วัน เจ้าข้า”

เมื่อพระสนมพักอยู่ที่บ้านนั้น ได้เอามืออย่างคมเลาะขอบเตียงของเศรษฐีบุตรภายใต้แม่แคร่ ณ ที่นั้น ๆ ไว้ เมื่อเศรษฐีบุตรกลับมาพอขึ้นนั่งเตียงก็ได้ห้อยหย่อนลงไปข้างล่าง เศรษฐีบุตรจึงถามว่า “เพราะเหตุใดเตียงนี้มันจึงได้ขาดหย่อนลงไปอย่างนี้”

พระสนมตอบว่า “นายขา ดิฉันไม่อาจที่จะห้ามพวกเด็กเล็ก ๆ มันพากันมารวมกลุ่มเล่นอยู่ ณ ที่ตรงนี้”

เศรษฐีบุตรจึงบ่นว่า “แม่มหาจำเริญ ความลำบากนี้ได้เกิดขึ้น แก่ฉันเพราะอาศัยพวกเจ้าแท้ ๆ เพราะเมื่อก่อนฉันจะไปไหน ๆ ปิดประตูแล้วก็ไป”

พระสนมตอบว่า “จะอย่างไรได้เล่าพ่อคุณ ดิฉันไม่อาจจะห้ามพวกเด็ก ๆ ได้” แล้วก็เอามืดเลาะขอบเตียง ๒ - ๓ วันโดยทำนองนั้น แม้จะถูกเศรษฐีบุตรบ่นตำหนิติเตียนว่ากล่าวอยู่ ก็ได้ตบออกตัวเหมือนอย่างเดิมแล้วเลาะซอกผูกเตียงอีก เหลือไว้เพียงเส้นสองเส้นเท่านั้น วันนั้นพอเศรษฐีบุตรนั่งเท่านั้น ขอบเตียงทั้งหมดก็หลุดตกลงไปถึงพื้น ทำให้ศีรษะของเศรษฐีบุตรได้จรดกันกับเขาทั้งสอง

เศรษฐีบุตรลุกขึ้นได้ก็บ่นว่า “จะอย่างไรกัน บัดนี้ฉันจะไปนอนที่ไหน เจ้าทั้งสองแม่ลูกทำให้ฉันไม่มีเตียงนอน”

พระสนมทรงปลอบใจว่า “จะอย่างไรได้ พ่อมหาจำเริญ ดิฉันไม่กล้าที่จะห้ามพวกเด็ก ๆ ซึ่งคุ้นเคยกัน ช่างเถิด แล้วไปแล้วก็แล้วไป นายอย่าคิดมากไปเลย เวลานี้จักไปที่ไหนกัน” ครั้นแล้วจึงทรงเรียกพระธิดามารับสั่งว่า “แม่หนู เจ้าจงให้โอกาสแก่พี่ชายเจ้านอนด้วย”

ฝ่ายพระธิดานอนติดไปข้างทางหนึ่งแล้วรับสั่งว่า “เชิญมานอนตรงนี้เถิดนาย” ส่วนพระสนมก็รับสั่งเสริมว่า “ไปซี พ่อมหาจำเริญ ไปนอนกับน้องสาวโน้น”

เศรษฐีบุตรนั้นได้ขึ้นนอนบนเตียงเดียวกันกับพระธิดานั้น และได้ทำความสนทนาสนมครรักใคร่กันในวันนั้นนั่นเทียว ฝ่ายพระธิดาได้เกิดทรงกันแสงขึ้น ขณะนั้นพระมารดาจึงรับสั่งถามว่า “แม่หนู เจ้าร้องให้ทำไมกัน”

พระธิดาทูลว่า “คุณแม่คะ เหตุนี้ได้เกิดขึ้นแล้ว” พระมารดารับสั่งว่า “ช่างเถิดแม่ ใครจะมากล้าทำอะไรได้ การที่เจ้าได้ชายคนหนึ่งเป็น

สามีก็ดี การที่พ่อกุมภไสยสนี้ได้หญิงคนหนึ่งเป็นภริยาก็คดี ย่อมเป็นการสมควรแล้ว”

พระนางได้ทรงเสกสรรับแต่งตั้งนายกุมภไสยสนั้นให้เป็นพระราชบุตรเขยด้วยอาการดังนี้ นายกุมภไสยสและพระธิดาก็ได้อยู่เป็นคู่ครองกันด้วยความสมัครใจ ด้วยประการฉะนี้

สา กติปาหจยเณ รญโณ -- โดยกาลล่วงมาได้สัก ๒ - ๓ วัน พระสนมนั้นได้ทรงส่งสาส์นไปกราบทูลแด่พระเจ้าพิมพิสารว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ขอพระองค์ทรงพระกรุณาโปรดให้ทำการประกาศว่า ประชาชนที่อยู่ถนนคนจ้างจงพากันมีงานมหรสพที่บ้านของใครไม่ได้มีงานมหรสพ คนนั้นจะได้ถูกลงอาชญาเท่านั้น”

พระราชาก็ได้ทรงมีพระบรมราชโองการให้ประกาศไปเหมือนอย่างนั้น ครั้นนั้นพระสนมทรงดำรัสกับนายกุมภไสยสว่า “พอมหาจำเริญ ประชาชนจำที่จะต้องทำงานมหรสพที่ถนนคนจ้างตามพระราชบัญชาเราจะทำอย่างไร”

นายกุมภไสยสทูลว่า “คุณแม่ครับ แม่แต่ผมทำงานรับจ้างอยู่ ก็เกือบจะเอาชีวิตไปไม่รอด จักให้ผมทำอย่างไร”

พระสนมทรงแนะนำว่า “พอมหาจำเริญ ธรรมดาคนอยู่ครองบ้านเรือนก็ย่อมจะกัณฑ์ยิ้มลิ้นบ้าง ที่จะไม่ทำตามพระราชบัญชานั้นเป็นอันไม่ได้ เราอาจจะปลดเปลื้องหนี้สินได้ด้วยอุบายอย่างใดอย่างหนึ่ง พอมหาจำเริญ เจ้าจงไป ไปขอยืมทรัพย์มาสัก ๑ กหาปณะ หรือ ๒ กหาปณะ แต่ที่ไหน ๆ สักแห่งหนึ่งเถิด”

นายกุมภไสยสกับอุ้ออุบิบ พลังก็เดินไป แล้วไปเอาทรัพย์จากที่ฝังไว้ ๔๐ โกฐินั้นมาเพียงกหาปณะเดียวเท่านั้น ฝ่ายพระสนมทรงส่งกหาปณะนั้นไปถวายพระเจ้าพิมพิสารเสีย แล้วเอากหาปณะส่วนของพระองค์ทำงานมหรสพ

ครั้นโดยกาลล่วงมาสัก ๒ - ๓ วัน พระนางก็ได้ทรงส่งสาส์นไปกราบทูลพระราชอาหมื่นครั้งก่อนอีก พระราชาก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดบัญชาไปอีกว่า ประชาชนจงพากันมีงานมหรสพ เมื่อใครไม่ได้ทำมหรสพ จะได้รับพระราชอาชญาประมาณเท่านี้ ฝ่ายกุมภโฆสก เมื่อถูกพระสนมทรงรับสั่งรีบเร่งเบียดเบียนเหมือนครั้งก่อนอีก ก็ได้ไปเอาทรัพย์มาให้ ๓ กหาปณะ ส่วนพระสนมได้ทรงส่งกหาปณะทั้งหมดแม้นั้นไปถวายพระราชอา

ครั้นกาลล่วงมาได้สัก ๒ - ๓ วัน พระนางได้ทรงส่งสาส์นไปกราบทูลพระราชอาอีกว่า “คราวนี้ขอพระองค์ทรงพระกรุณาโปรดส่งราชบุรุษทั้งหลายมาเชิญเอานายกุมภโฆสกนี้เข้าไปเฝ้าเถิดเพคะ”

ฝ่ายพระเจ้าพิมพิสาร ก็ได้ทรงส่งราชบุรุษทั้งหลายไปเชิญตัวนายกุมภโฆสก พวกราชบุรุษไปถึงถนนคนจ้งนั้นแล้วเที่ยวถามหาไปว่า “คนไหนที่ชื่อกุมภโฆสก” ครั้นพบนายกุมภโฆสกแล้วจึงบอกว่า “ท่านผู้เจริญ ขอเชิญท่านไป ในหลวงทรงรับสั่งให้ท่านเข้าเฝ้า”

ฝ่ายนายกุมภโฆสกพอได้ทราบดังนั้นก็ตกใจกลัว จึงพูดอืดเอื้อนเป็นต้นว่า “ในหลวงไม่ทรงรู้จักข้าพเจ้า” แล้วก็ไม่ปรารถนาอยากจะไปเข้าเฝ้า

ขณะนั้นพวกราชบุรุษจึงพากันเข้าดูคนนายกุมภโฆสกที่มือเป็นต้นด้วยผลการ ฝ่ายพระสนมทรงเห็นดังนั้นก็ทรงทำเป็นทีชู้พวกราชบุรุษเหล่านั้นว่า “เฮ้ย เจ้าพวกหน้าด่าน พวกเจ้าไม่สมควรที่จะเข้ายึดมือเป็นต้นของบุตรเขยของข้า” แล้วทรงรับสั่งปลอบใจนายกุมภโฆสกว่า “มาเถิด พ่อมหาจำเริญ เจ้าอย่าเกรงกลัวเลย ฉันท่านเข้าเฝ้าในหลวงแล้ว จักกราบทูลให้ทรงตัดมือของพวกที่เข้ายึดมือของเจ้าเป็นต้นให้จงได้”

ครั้นทรงปลอบดังนั้นก็ทรงพาพระชิตาล่วงหน้าไปก่อน ครั้นถึงพระราชมณเฑียรแล้ว ก็ทรงเปลี่ยนเครื่องทรง ประดับแต่งองค์ด้วยเครื่อง

เรื่อง กุมภไสกเศรษฐี

ประดับอย่างครบชุดแล้วได้เฝ้าอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง ฝ่ายนายกุมภไสกนั้นพวกราชบุรุษก็จุดนำตัวไปจนถึงที่เฝ้า ด้วยประการฉะนี้

อด นั วนุทิตวา จิต์ ราชา -- ครั้งนั้นพระเจ้าพิมพิสารได้ทรงรับสั่งถามนายกุมภไสกขณะที่เขาถวายบังคมแล้วเฝ้าอยู่ว่า “เจ้าหรือที่ชื่อว่ากุมภไสก”

นายกุมภไสกกราบทูลว่า “ใช่แล้ว พระพุทธเจ้าข้า”

พระราชชาตรัสถามว่า “เพราะเหตุไรเจ้าจึงลวงทรัพย์ไว้บริโภคนั้นอันมากเล่า”

นายกุมภไสกกราบทูลปฏิเสธว่า “ทรัพย์ของข้าพระพุทธเจ้ามีที่ไหน พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระพุทธเจ้าทำการรับจ้างเลี้ยงชีพ”

พระราชชาตรัสเห็นว่า “เจ้าอย่าทำอย่างนั้นเลย จะลวงข้าไปทำอะไร”

นายกุมภไสกยังกราบทูลปฏิเสธอยู่ว่า “ข้าพระพุทธเจ้ามิได้ลวงพระพุทธเจ้าข้า ทรัพย์ของข้าพระพุทธเจ้าไม่มีจริง ๆ”

ทันใดนั้นพระราชาก็ทรงเฝ้าหาปณะของนายกุมภไสกเหล่านั้นออกมาแสดง แล้วทรงรับสั่งถามว่า “กหาปณะเหล่านี้เป็นของใครเล่า”

นายกุมภไสกเห็นกหาปณะเหล่านั้นแล้วจำได้ จึงเกิดประหลาดใจว่า “โอ เราฉิบหายแล้ว กหาปณะเหล่านี้มันมาถึงพระหัตถ์ของในหลวงได้อย่างไรหนอ”

ครั้นมองไปข้างโน้นข้างนี้ก็ให้เห็นพระสนมกับพระธิดา ทั้งสองนั้นประดับตกแต่งองค์ ประทับยืนอยู่ ณ ที่ใกล้ประตูห้อง จึงคิดว่า “ตายจริงหญิงสองคนแม่ลูกนี้เห็นจะเป็นเรื่องในหลวงทรงแต่งไปลวงเราแน่”

ขณะนั้นพระราชาก็ทรงรับสั่งถามนายกุมภไสกว่า “พอมหาจำเริญพูดตามความจริงซี เพราะเหตุไรเจ้าจึงได้ทำอย่างนั้น”

นายกุมภโฆสกราบทูลว่า “ข้าพระพุทธเจ้าไม่มีที่พึ่ง พระพุทธเจ้าข้า”

พระราชชาตรีว่า “คนอย่างฉันเป็นที่พึ่งไม่ดีหรือ”

นายกุมภโฆสกราบทูลว่า “เป็นพระมหากรุณาธิคุณอย่างสูงที่สุด พระพุทธเจ้าข้า ถ้าพระองค์จะทรงพระกรุณาเป็นที่พึ่งของข้าพระพุทธเจ้า”

พระราชชาตรีว่า “เราจะรับเป็นที่พึ่ง พอมหาจำเริญ ทรัพย์ของเจ้ามีจำนวนสักเท่าไรเล่า”

นายกุมภโฆสกราบทูลว่า “มี ๔๐ โภฏี พระพุทธเจ้าข้า”

พระราชชาตรีถามว่า “ได้อะไรไปขนมมาจึงจะดี”

นายกุมภโฆสกราบทูลว่า “ได้เกวียนเป็นดี พระพุทธเจ้าข้า”

พระเจ้าพิมพิสารจึงทรงรับสั่งให้เทียมเกวียนขึ้นหลายร้อยเล่ม แล้วทรงส่งไปให้บรรทุกเอาทรัพย์นั้นมาแล้วทรงรับสั่งให้กองไว้ที่พระลานหลวง ทรงรับสั่งให้ประชุมชาวพระนครราชคฤห์แล้วตรัสถามว่า “ทรัพย์จำนวนเท่านี้ ในพระนครนี้ของใครมีบ้างหรือ”

เมื่อชาวพระนครกราบทูลว่า “ไม่มี พระพุทธเจ้าข้า” จึงตรัสถามว่า “จะอย่างไรแก่นายกุมภโฆสนั้นก็จึงจะสมควร”

เมื่อชาวพระนครกราบทูลแนะว่า “ควรทำสักการะแก่เขาจึงจะสมควร พระพุทธเจ้าข้า” จึงทรงแต่งตั้งนายกุมภโฆสขึ้นไว้ในตำแหน่งเศรษฐีด้วยเกียรติยศอันยิ่งใหญ่ แล้วได้พระราชทานพระธิดาของพระสวามิภักดิ์ให้แก่กุมภโฆสเศรษฐี

เรื่อง กุมภไสกเศรษฐี

ครั้นแล้วก็ได้เสด็จไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดาพร้อมด้วยกุมภไสกเศรษฐีนั่น ทรงถวายบังคมแล้วกราบทูลว่า “ข้าแต่สมเด็จพระพุทธรองค์ ของทรงทอดพระเนตรดูบุรุษคนนี้เถิด คนเจ้าปัญญาเห็นปานดั่งนี้ย่อมไม่มี แม้ถึงเขาจะมีสมบัติตั้ง ๔๐ โภกวิ ก็ไม่ทำอาการเยอหยิ่งหรือเหตุลักว่าความถือตนถือตัว ทำเป็นเหมือนคนกำพร้ารุ่นผ้าเก่า ๆ ทำการรับจ้างเลี้ยงชีพอยู่ที่ถนนคนจ้าง หม่อมฉันจะรู้จักเขาได้ก็โดยใช้อุบายอย่างนี้ แล้วให้เชิญตัวเขามาให้รับสารภาพถึงความเป็นคนมีทรัพย์ ให้ไปขนเอาทรัพย์มาแล้วตั้งเขาไว้ในตำแหน่งเศรษฐี แม้หม่อมฉันก็ได้ยกพระธิดาให้เขาคนหนึ่ง คนเจ้าปัญญาเห็นปานดั่งนี้ หม่อมฉันไม่เคยเห็นเลย พระพุทธเจ้าข้า”

ติ สุตฺวา สุตฺถา -- ฝ่ายสมเด็จพระบรมศาสดา ครั้นได้ทรงสดับพระราชดำรัสของพระเจ้าพิมพิสารที่ทรงกราบทูลดั่งนั้นแล้วได้ตรัสประทานพระพุทธโอวาทว่า “ดูก่อนมหาบัณฑิต ความเป็นอยู่ของคนผู้เลี้ยงชีพอยู่เหมือนอย่างกุมภไสกเศรษฐีนั่น ชื่อว่าความเป็นอยู่โดยชอบธรรม ส่วนการทำงานเช่นโจรกรรมเป็นต้นย่อมส่งผลบิบบคั้นเบียดเบียนตนเอง ทั้งในโลกนี้และในโลกหน้า ขึ้นชื่อว่าความสุขอันมีโจรกรรมเป็นต้นเป็นเหตุให้เกิดนั้นย่อมไม่มี เพราะว่าเป็นคราวที่คนหมดสิ้นทรัพย์แล้วทำการกสิกรรมหรือทำการรับจ้างเลี้ยงชีวิตนั้นแล ชื่อว่าเป็นอยู่โดยชอบธรรม จจริงอยู่ความเป็นใหญ่ย่อมเจริญอย่างแน่นอนแก่คนผู้ถึงพร้อมด้วยความเพียรถึงพร้อมด้วยสติ มีกรงานทางกายและวาจาสะอาด ใครครวญด้วยปัญญาแล้วจึงทำ ผู้สำรวมระวังกายวาจาใจ เลี้ยงชีพอยู่โดยชอบธรรม ดำรงอยู่ในความไม่ประมาท”

ครั้นแล้วได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดพระเจ้าพิมพิสาร และกุมภไสกเศรษฐีเป็นต้น ด้วยพระพุทธนิพนธ์คาถาเป็นปัจฉิมพจน์ดั่งนี้

อุฏฐานวโต สติมโต
สุจิกมฺมสฺส นิสฺมมการิโน
สณฺณตสฺส จ ธมฺมชีวิโน
อปฺปมตฺตสฺส ยโสภิวฑฺฒติ.

ยศ คือความเป็นใหญ่และความสมบูรณ์ด้วยโภคสมบัติ หรือการสรรเสริญเกียรติคุณยอมเจริญยิ่ง ๆ แก่บุคคล ผู้มีความขยันหมั่นเพียร ผู้มีสติ มีการงานสะอาด ใคร่ครวญแล้วจึงทำ ผู้สำรวมระวัง เลี้ยงชีวิตโดยชอบธรรม และไม่ประมาท

กุมภโฆสกเศรษฐีส่งญาณไปตามกระแสพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี ในเวลาจบพระธรรมเทศนาพุทธรูปนพธคาถาก็ได้ดำรงอยู่ในโสตาปัตติผล แม้นคนเหล่านี้เป็นอันมากก็ได้บรรลุโสตาปัตติผลเป็นต้นโดยสมควรแก่อุปนิสัยของตน ๆ พระธรรมเทศนาครั้งนั้นได้สำเร็จเป็นประโยชน์แก่มหาชนเป็นอันมาก ด้วยประการฉะนี้แล

ลำดับนี้ จะได้วิสัยสนาอธิบายความในท้องนิทานและในพระธรรมเทศนาพุทธรูปนพธคาถาโดยอาศัยหลักอรรถกถาถนัยและโดยอรรถโนมัตถยาธิบาย เพื่อเฉลิมเพิ่มเติมสติปัญญา ฉลองศรัทธาบาารมี เพิ่มพูนกุศลบุญราศีส่วนธรรมสวนมัยแก่สาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายสืบต่อไป

ประการที่ ๑. ในนิทานเรื่องนี้ ตอนต้นส่อให้เราได้ทราบความเป็นอยู่ของคนสมัยพุทธกาลโน้นว่า การแพทย์ทางรักษาอหิวาตกโรคยังไม่เจริญเหมือนสมัยปัจจุบันนี้ เพราะว่า แม้นคนถึงขนาดเศรษฐี เช่นเศรษฐีชาวเมืองราชคฤห์พร้อมทั้งภริยาซึ่งเป็นบิดามารดาของกุมภโฆสกเศรษฐีก็ยังไม่พ้นภัยต้องยอมตายด้วยอหิวาตกโรคที่เกิดระบาดขึ้นใน

เรื่อง กุมภไสกเศรษฐี

ครั้งนั้น ส่วนกุมภไสกเศรษฐีผู้บุตรนั้น ที่รอดชีวิตมาได้เพราะหลบหนีไปซ่อนตัวอยู่ในป่าถึง ๑๒ ปี โรคอหิวาตนั้นนี้ ได้แก่โรคลงราก มีพิษรุนแรงและขยายตัวลุกลามไปได้อย่างรวดเร็วเหมือนพิษงูพิษ สมัยโบราณเมื่อการแพทย์ยังไม่เจริญ ไม่รู้วิธีที่จะป้องกันอย่างไรนั้น เมื่อโรคนี้เกิดระบาดขึ้นที่ตำบลใด ประชาชนต้องพาลูกพาหลานอพยพหลบหนีไปซ่อนอยู่ในป่าอันห่างไกล และห้ามมิให้คนไปมาติดต่อกันจึงจะรอดพ้นจากโรคได้

ในชีวิตของผู้รจนานี้ เมื่อยังเป็นเด็กขนาด ๑๐ ขวบปี เคยได้ประสบกับอหิวาตโรคนี้มาครั้งหนึ่ง หมู่บ้านตั้ง ๕๐๐ หลังคาเรือนต้องพากันอพยพหลบหนีไปซ่อนอยู่ในป่าเป็นหมู่ ๆ ข้าพเจ้าเองก็ถูกมารดาบิดาพาอพยพหลบหนีไปเหมือนกัน ณ ที่ป่าซึ่งไปหลบซ่อนอยู่นั้นมีหลายครอบครัวด้วยกัน ต้องล้อมรั้วรอบขอบชิด ใครไปมาติดต่อกันไม่ได้ โดยเฉพาะเด็ก ๆ ห้ามมิให้ออกนอกเขตบริเวณเลย ได้อยู่ในป่าด้วยอาการอย่างนั้นเป็นเวลาหลายเดือน เมื่อโรคในหมู่บ้านสงบแล้ว จึงได้อพยพกลับคืนเข้าอยู่ในบ้านตามเดิม เรื่องนี้เมื่อพิจารณาดูแล้วก็คล้าย ๆ กับสมัยพุทธกาล ซึ่งเมื่ออหิวาตโรคระบาดขึ้นแล้ว ก็ต้องอพยพหลบหนีเหมือนกันจึงจะรอดชีวิตอยู่ได้เหมือนอย่างกุมภไสกเศรษฐีในเรื่องนี้ ต่างแต่ว่ากุมภไสกเศรษฐีนั้นหลบไปอยู่ในป่านานถึง ๑๒ ปี จึงกลับคืนมาพระนคร จนคนชาวพระนครไม่มีใครจำได้

ประการที่ ๒. นิทานนี้แสดงให้เห็นว่าได้ทราบวิธีการที่ดีที่คนสมัยนั้นได้ช่วยสงเคราะห์ซึ่งกันและกันอย่างน่าอนุโมทนา คือการปลุกกันให้ตื่น ดึกลุกเข้า และช่วยเตือนกันให้ลงมือประกอบการงานตามหน้าที่ของใครของมัน แม้แต่ในพระนครหลวงเช่นกรุงราชคฤห์ ก็มีการปฏิบัติเช่นนั้นและมีคนใจบุญประกอบด้วยมีน้ำใจกว้างขวางเพื่อช่วยเหลือผู้อื่น ถึงกับ

จ้างคนไว้ประจำให้ทำหน้าที่ที่เกี่ยวข้องประกาศข่าวร้องปลุกคนและเตือนคนทั่วทั้งเมือง กุมภโฆสกเศรษฐี เมื่อยังปกปิดความมั่งมีของตนอยู่นั้น ได้สมัครเป็นลูกจ้างทำหน้าที่นี้เลี้ยงชีวิตตลอดมา มาในสมัยปัจจุบันนี้ ไม่มีงานตำแหน่งนี้เป็นมรดกตกทอดมาให้เราเห็นหรือได้ปฏิบัติกันโดยตรง ถ้ายังถือปฏิบัติสืบกันมาอยู่ก็จะเป็นสิ่งที่มีคุณมิใช่น้อย เพราะเป็นการสงเคราะห์ช่วยเหลือจำพวกที่อ่อนขี้เซา หรือที่ไม่สามารถจะบังคับตนเองได้โดยลำพัง ให้ได้ลุกขึ้นประกอบการงานทันกาลทันเวลา เพราะการตื่นตึกลุกเข้าแล้วรีบประกอบการงานนั้นเป็นทางแห่งความเจริญรุ่งเรืองของโลกียมหาชนประการหนึ่ง สงเคราะห์เข้าในองค์ธรรมว่าเป็นคนขยันหมั่นเพียร สมดังพระพุทธภาษิตว่า

วิริเยน ทุกขมจฺเจติ

คนเราจะรอดพ้นความทุกข์ยากลำบากไปได้ ก็เพราะ
อาศัยความหมั่นเพียร ดังนี้

แต่เมื่อใดใคร่ควรดูก็เห็นมีวิธีช่วยสงเคราะห์ในทำนองนี้เหลือติดอยู่ในวัดวาอารามซึ่งภิกษุสามเณรถือปฏิบัติกันสืบมา ได้แก่การตีสัญญาณระฆังเช้ามีดตั้งแต่เวลา ๔.๐๐ นาฬิกา หรือที่เรียกว่าตี ๔ บางภาค เช่น ภาคอีสาน ใช้ตีกลองเป็นสัญญาณเรียกว่าตีกลองตึก หรือตีกลองเด็ก สัญญาณทั้ง ๒ อย่างนี้มีความมุ่งหมายว่าเพื่อเป็นการปลุกและเตือนภิกษุสามเณรให้ลุกขึ้นทำกิจวัตรและเพื่อปลุกเตือนชาวบ้านให้ลุกขึ้นประกอบการงาน มีลุกขึ้นไปทำไร่ไถนาหรือหุงข้าวต้มแกงเป็นต้น โบราณประเพณีอันนี้นับว่ามีคุณประโยชน์มาก ขอให้ภิกษุสามเณรจงพากันรักษาปฏิบัติไว้ให้ปรากฏอยู่เสมอ และให้เป็นมรดกตกทอดสืบ ๆ ไปจนตลอดถึงชั่วลูกหลานเหลน ประเพณีอันดีงามจะได้ไม่เสื่อมสูญไป และจะได้สำเร็จเป็นการสงเคราะห์ซึ่งกันและกันตามวิสัยของกัลยาณมิตรด้วยประการฉะนี้

ประการที่ ๓. แสดงให้เราได้ว่าคนที่เจดีหรือไม่ดี มั่งมีหรือยากจนนั้น ย่อมแสดงออกมาภายนอกให้คนผู้ฉลาดรู้ได้ในทางเสียงลำเนียงกล่าวขาน คือ ถ้าคนฉลาดเป็นปราชญ์ในทางฟังเสียงก็ย่อมจะดูคนออกกว่าเป็นเช่นไร แม้จะปลอมแปลงแต่งตัวด้วยอุบายอย่างไรก็ตามเหมือนอย่างพระเจ้าพิมพิสารพระเจ้าแผ่นดินมคธ แสดงว่าพระองค์ทรงเป็นหมอดูรู้จักเสียงคนทั้งปวงว่าเป็นอะไรด้วย กล่าวคือพระองค์ทรงได้สดับเสียงของนายกุมภไสกเมื่อยังเป็นลูกจ้างทำหน้าที่ป่าวประกาศเที่ยวปลุกและเตือนคนทั่วทั้งเมืองให้ลุกขึ้นประกอบการงานนั้น พระองค์ทรงรับสั่งออกมาว่าเสียงนั้นเป็นเสียงของคนมีเงินมาก และเมื่อพระสนมทรงเชื่อและได้ทรงพยายามใช้กุศโลบายตรวจสอบดูจนถึงข้อเท็จจริงแล้วก็ปรากฏผลเป็นความจริงเหมือนอย่างที่ท่านทำนายทายทักไว้แล้ว แต่เป็นที่น่าเสียดายว่า ในนิทานนี้มีได้แสดงรายละเอียดเป็นหลักวิชาไว้ว่าเสียงอย่างไรเป็นเสียงของคนมั่งมี เสียงอย่างไรเป็นลักษณะเสียงของคนยากจน แต่ก็ปรากฏว่าตำราบอกลักษณะเสียงคนนั้นมีอยู่ในที่อื่น ไม่ใช่โอกาสที่จะนำมาแสดงไว้ในธรรมเทศนาภคนี้ได้

ประการที่ ๔. นายกุมภไสกนั้นนอกจากเป็นคนมั่งมีแล้ว ก็เป็นผู้ที่ประกอบด้วยคุณธรรมหลายประการ คือเป็นผู้ขยันหมั่นเพียรหนักเอาเบาสู้ไม่รังเกียจการงาน มีสติและปัญญาฉลาดรอบคอบ รู้ว่าสิ่งใดควรและไม่ควร ทำอย่างไรจะเป็นคุณและเป็นโทษ สำรวมรักษาตนมาด้วยดี มีอาชีพโดยชอบธรรมและไม่ประมาทหลงไหลเมามัวทั้ง ๆ ที่เป็นผู้มีทรัพย์สมบัติมากถึงเพียงนั้น ประกอบด้วยได้กัลยาณมิตร คือพระเจ้าพิมพิสาร ซึ่งพระองค์เป็นผู้ทรงเลื่อมใสมั่นในพระพุทธศาสนา สำเร็จเป็นพระอริยโสดาบันมาแต่ครั้งสมเด็จพระพุทธองค์เสด็จไปโปรด ณ พระนครราชคฤห์ครั้งแรก ดังที่ได้วิสัยขานมาแล้วในเรื่องสัจชัยปริพพาชกนั้น เมื่อพระองค์

ได้ทรงเห็นนายกุมภโฆสกแล้ว นอกจากที่จะทรงเป็นที่พึ่งในทางคติโลก คือ ทรงยกย่องขึ้นเป็นเศรษฐีแล้ว พระองค์ก็ได้ทรงนำพากุมภโฆสกเศรษฐีไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา ซึ่งเสด็จประทับอยู่ ณ วัดพระเวฬุวันมหาวิหาร ที่พระองค์ทรงสร้างถวาย เมื่อกุมภโฆสกเศรษฐีได้สดับพระธรรมเทศนาของสมเด็จพระพุทธรองค์แล้วก็ได้สำเร็จเป็นพระโสดาบันอริยบุคคล นับได้ว่าเป็นผู้มั่งคั่งสมบูรณ์ด้วยโลกียทรัพย์และโลกุตระทรัพย์ทั้ง ๒ ประการ โดยได้อาศัยพระบารมีของพระเจ้าพิมพิสารเป็นที่พึ่ง ด้วยประการฉะนี้

ประการที่ ๕. เมื่อพระเจ้าพิมพิสารได้ทรงนำกุมภโฆสกเศรษฐีไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา ณ วัดพระเวฬุวันมหาวิหาร ครั้งนั้น สมเด็จพระพุทธรองค์ได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรด โดยทรงเพ่งเล็งถึงอุปนิสัยของกุมภโฆสกเศรษฐีเป็นประมาณ ซึ่งมีข้อความสั้น ๆ ดังนี้

**ยศ คือความเป็นใหญ่และความสมบูรณ์ด้วยโภคสมบัติ
หรือการสรรเสริญเกียรติคุณย่อมเจริญยิ่ง ๆ แก่บุคคล
ผู้มีความขยันหมั่นเพียร ผู้มีสติ มีกิจการสะอาด
ใคร่ครวญก่อนแล้วจึงทำ ผู้สำรวมระวังตนดี มีอาชีพอ
โดยชอบธรรม และไม่ประมาท**

ในพระธรรมเทศนาพุทธนิพนธ์สุภาจินตนี้มีอรรถาธิบายดังต่อไปนี้ คำว่า **ยศ** ในที่นี้ท่านแสดงไว้เป็น ๓ ลักษณะ คือ **ยศ** คือความเป็นใหญ่ ได้แก่ตำแหน่งฐานันดรศักดิ์ต่าง ๆ จนกระทั่งความเป็นพระราชามหากษัตริย์ ซึ่งเรียกว่า **อิสริยยศ** อย่างหนึ่ง **ยศ** คือความเป็นผู้สมบูรณ์เพียบพร้อมด้วยโภคสมบัติ เช่น กุฎุมพี คหบดี เศรษฐี ซึ่งรวมเรียกว่า **บริวารยศ** อย่างหนึ่ง **ยศ** คือการได้รับความสรรเสริญยกย่องด้วยเป็นผู้มีความรู้ความสามารถในการทำงานนั้น ๆ เช่นเป็นคนต้นคิดประดิษฐ์เรือบิน หรือ

ค้นพบความจริงของสิ่งต่าง ๆ จนชาวโลกถือเป็นหลักสืบมาเป็นต้น รวมเรียกว่า **เกียรติกต** อย่างหนึ่ง อิศริยยศกตดี บริวารยศกตดี เกียรติกตดี ที่จะเจริญบังเกิดมีขึ้นแก่บุคคลนั้นด้วยอาศัยคุณธรรม ๗ ประการ คือ ความขยันหมั่นเพียร ๑ ความมีสติรอบคอบ ๑ การงานสะอาด ๑ ไคร่ครวญแล้วจึงทำ ๑ ความสำรวมระวังตนดี ๑ เลี้ยงชีพโดยชอบธรรม ๑ ไม่ประมาท ๑ ฉะนี้

อธิบายว่า ความขยันหมั่นเพียรนั้น ได้แก่ความเป็นคนขยันหมั่นลุกขึ้นประกอบการงานตามกาลเวลาที่กำหนดไว้ ไม่เกียจคร้านปล่อยให้กาลเวลาล่วงเลยไปโดยมิได้ทำการงานนั้น ๆ

และเมื่อประกอบการงานนั้น ให้มีสติคอยตามกำหนดไปเสมออย่าให้เกิดความพลั้งเผลอ ทำการงานอย่างผิด ๆ ถูก ๆ ต้องคอยประคองสติให้มีประจำอยู่กับการประกอบการงานนั้น ๆ อยู่เป็นนิจ

เมื่อเป็นเช่นนี้ การงานนั้น ๆ จะเป็นการงานทางกาย ทางวาจา หรือทางใจก็ดี จะเป็นการงานที่ไม่มีโทษ คือไม่มีความผิดพลาด ซึ่งเรียกว่าการงานสะอาดบริสุทธิ์

แม้ถึงกระนั้นแล้วก็ดี ก็ยังจะต้องพิจารณาไคร่ครวญด้วยปัญญาให้รู้แน่ชัดเสียก่อนว่า ถ้าผลงานอย่างนี้จักสำเร็จ เราจึงจักทำงานอย่างนี้ หรือเมื่อเราลงมือทำการงานอย่างนี้แล้วจักต้องได้รับผลอย่างนี้ ครั้นแล้วจึงลงมือประกอบการงานทั้งปวง อย่าทำโดยสะเพร่าหรือโดยหุนหันพลันแล่น โดยปราศจากการไคร่ครวญพิจารณาเสียก่อน

แล้วพยายามสำรวมระวังการแสดงออก ทางกาย ทางวาจา หรือคิดทางใจ อย่าให้มีช่องโหว่อันเป็นทางที่จะให้อกุศลบาปธรรม หรือความชั่วต่าง ๆ ร่วไหลเข้าไปทำจิตใจให้หม่นหมอง

และพยายามเลี้ยงชีพ แต่ในทางที่ชอบธรรม เช่น ถ้าเป็นคฤหัสถ์ ก็ไม่คิดไม่โกงเขามาเลี้ยงชีพ แม้ขั้นที่สุดมีการโกงด้วยตาซึ่งเป็นต้น พยายามทำมาค้าขายแต่โดยดี หรือทำอาชีพที่ปราศจากโทษ เช่น การทำไร่ ทำนา และเลี้ยงโคนม เป็นต้น ถ้าเป็นบรรพชิตก็งดเว้นการแสวงหาอันไม่สมควร เช่น เป็นหมอรับจ้าง หรือยอมตนเป็นคนรับใช้คฤหัสถ์ เป็นต้น แล้วเลี้ยงชีพอยู่ด้วยภิกขาจารวัตร คือด้วยการเที่ยวบิณฑบาตด้วยกำลังปลีแข้งของตนเองอันนับว่าเป็นการชอบธรรมอย่างบรรพชิต

แล้วเป็นผู้ไม่ประมาท หาโอกาสเจริญธรรมกรรมฐานเพื่อให้มีสติสัมปชัญญะ กำหนดรู้เท่าทันต่อกลมายาของโลกอันวิจิตรตระการตาแต่เป็นตัวมารยาเครื่องเร้าหลอกให้ลุ่มหลงนั้น เมื่อได้เจริญธรรมกรรมฐานอย่างใดอย่างหนึ่งสม่าเสมอจนสติตั้งมั่นไม่หวั่นไหวเหมือนเสาเขื่อน และมีสติสัมปชัญญะคือญาณอันคมกล้า รู้เท่าทันจิงหวะมารยาของโลกแล้ว ชื่อว่าเป็นผู้ไม่ประมาท คือไม่อยู่ปราศจากสติ มีสติประจำทวารทั้ง ๖ อยู่เป็นนิจ

แต่นั้นบาปอกุศลต่าง ๆ จะร่วไหลเข้ามาโดยทางประตูทั้ง ๖ ไม่ได้ จิตใจก็จะบริสุทธิ์สะอาดและเป็นสุขสบาย บุคคลผู้ประกอบด้วยคุณธรรม ๗ ประการ คือ ประพฤติปฏิบัติตนโดยอาศัยธรรม ๗ ประการเป็นหลัก

ดังที่ได้บรรยายมาโดยสังเขปนี้ จักได้ประสพซึ่งยศ ๓ ประการ มีอิสรียศเป็นต้น เหมือนดั่งกุมภโฆสกเศรษฐีเป็นตัวอย่าง ซึ่งมีอรรธาธิบายดังรับประทานวิสัยนามา ด้วยประการฉะนี้

๒๕ ถึง ๒๖ กันยายน ๒๕๐๕ เวลา ๑๕.๒๐ น

เรื่อง พระจุฬปัณณเถระ

กัณฑ์ที่ ๑

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

อุฏฺฐาเนนปฺปมาเทน สญฺญเมเน ทเมเน จ
ทีปํ กยิราถ เมธาวิ ยํ โอิโหม นาภิกิรีตตี.

บัดนี้ จะวิสันาพระธรรมเทศนาเรื่องพระจุฬปัณณเถระ อันมีมาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ชุททกนิกาย อปัปมาทวรรคที่ ๒ แห่งพระสุตตันตปิฎก นับเป็นลำดับเรื่องที่ ๑๗ เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วนธรรมเทศนามัย และขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลาย จงตั้งใจสดับรับฟังพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลบุญยณฤธิ์ส่วนธรรมสวนมัยสืบไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

สตถา เวฬุวเน วิหรนุโต -- สมัยหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จประทับพระอิริยาบถอยู่ ณ วัดพระเวฬุวันมหาวิหาร กรุงราชคฤห์ ครั้นนั้นพระองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดภิกษุทั้งหลายโดยทรงปรารภพระจุฬปัณณเถระให้เป็นอุปบัติเหตุ ซึ่งมีเรื่องเล่าดังต่อไปนี้

ราชคเห กิร -- ได้ยินมาว่า ยังมีธิดาของตระกูลธนเศรษฐีอยู่คนหนึ่ง ในกรุงราชคฤห์ ในเวลาที่เธอเจริญวัยใหญ่เป็นสาว มารดาบิดารักษาอย่างกวดขันให้อยู่ชั้นบนแห่งปราสาท ๗ ชั้น แต่เธอเป็นหญิงที่ชอบเกี่ยวเกาะเหล่าเหล่าในผู้ชายเพราะหลงใหลมัวเมาในความเป็นสาว ต่อมาจึงได้ทำสนทนากับคนใช้ของตนเองแล้วเกิดความกลัวขึ้นมาว่า “แม่คนอื่น ๆ ก็จะมีล่วงรู้ถึงกรรมของเรานี้จนได้” จึงได้ปรึกษากับคนใช้ว่า “เราทั้งสองจะไม่อาจอยู่ ณ ที่นี้ต่อไป ถ้าคุณแม่คุณพ่อจก่ล่วงรู้ความผิดของเรานี้ขึ้น ท่านก็จักสั่งเราให้เป็นขึ้นน้อยขึ้นใหญ่เป็นแน่ เราควรจะหลบหนีไปอยู่ในที่ต่างถิ่น”

ครั้นแล้ว คนทั้งสองนั้นเก็บเอาสิ่งของที่เป็นสาระเท่าที่จะถือไปได้ด้วยมือในเรือนแล้วก็พากันหนีออกทางประตูด้านเหนือ ปรึกษากันว่า “เราจะไปอยู่ ณ ที่แห่งใดแห่งหนึ่งที่ไม่มีคนอื่นรู้จัก” แล้วก็พากันเดินทางไป

เมื่อสองสามีภริยานั้นพากันไปอยู่ ณ ที่ตำบลหนึ่ง อาศัยการอยู่ร่วมกัน ฝ่ายภริยาก็ได้ตั้งครรรค์ขึ้นมา ครั้นเมื่อครรรค์แก่แล้วภริยาได้ปรึกษาสามีว่า “ครรรค์ของฉันทันแก่เต็มทีแล้ว ธรรมดาการคลอบุตรในสถานที่ที่ปราศจากญาติพี่น้องย่อมจะนำความลำบากมาให้แก่เราแม่ทั้งสอง เราควรจักกลับไปเรือนแห่งตระกูลดีกว่า”

ฝ่ายสามีด้วยเกรงกลัวว่า “ถ้าเราจักขึ้นกลับคืนไปที่บ้านนั้น ชีวิตของเราคงจะไม่รอดแน่” แล้วจึงพูดผัดผ่อนกับภริยาว่า “เราจักไปวันนี้... เราจักไปพรุ่งนี้” จนล่วงเลยมาหลายวันก็ได้พากันกลับ

ฝ่ายภริยาคิดว่า “พ่อคนนี่ซี้ซลาด ไม่กล้าที่จะพาเรากลับไปเพราะตนมีความผิดมาก ธรรมดามารดาบิดานั้นเป็นผู้มุ่งประโยชน์โดยส่วนตัว พ่อคนนี่เขาจะไปหรือไม่ไปก็ตามที่เถิด เราจักต้องไปให้ได้”

เรื่อง พระจูฬปันถกเถระ

ครั้นแล้วเมื่อสามีออกจากบ้านไปป่า นางเก็บงำสิ่งของในบ้านเรียบร้อยแล้วบอกแก่เพื่อนบ้านใกล้เรือนเคียงถึงการที่ตนจะกลับไปสู่เรือนแห่งตระกูล แล้วก็ออกเดินทางไปด้วยประการฉะนี้

โสภี ภริ อาคณตวา -- ฝ่ายสามีนั้นครั้นกลับมาถึงไม่เห็นภริยา จึงถามคนบ้านใกล้เรือนเคียงดู ครั้นรู้ว่าภริยากลับไปเรือนตระกูลแล้ว จึงรีบติดตามไปโดยเร็ว แล้วก็ไปทันในระหว่างทางพอดี แม้ภริยาของเขาก็ได้คลอตบุตร ณ ที่ตรงระหว่างทางนั้นนั่นเอง สามีจึงถามว่า “นี่อะไรกัน”

ภริยาตอบว่า “พี่ บุตรชายของเราคนหนึ่งเกิดแล้ว”

สามีพูดว่า “คราวนี้เราจักทำอะไรกันเล่า”

ฝ่ายภริยาได้ให้ความเห็นว่า “เราจะกลับไปเรือนแห่งตระกูลเพื่อ การใด การนั้นก็สำเร็จเสียแล้วในระหว่างทาง เราจักกลับไปเรือนตระกูล ทำอะไร กลับคืนเสียดีกว่า” ทั้งสองสามีภริยามีใจตรงกัน จึงได้พากัน กลับคืนมายังที่อยู่ของตนตามเดิม

ก็เพราะทารกนั้นได้เกิดในระหว่างทาง เขาจึงตั้งชื่อบุตรของเขาว่า **ปันถก** ครั้นอยู่ต่อมาไม่นานสักเท่าไร ภริยาก็ได้ตั้งครรภ์ขึ้นใหม่อีกแล้ว นางก็วิงวอนสามีให้พากันกลับไปคลอดที่ตระกูล และในที่สุดก็ได้หลบหนีไป และได้คลอตบุตรที่ระหว่างกลางทางเหมือนครั้งแรกทุกประการ เพราะทารกนั้นได้เกิดในระหว่างทางเหมือนกัน เขาจึงได้ตั้งชื่อบุตรคนเกิดที่แรกว่า **มหาปันถก** คนที่เกิดภายหลังว่า **จูฬปันถก** แล้วสองสามีภริยานั้นก็ได้ พากันบุตรทั้งสองกลับคืนมายังที่อยู่ของตนตามเดิมอีก

เมื่อพ่อแม่ลูกทั้ง ๔ คนนั้นอยู่ ณ ที่นั้น ต่อมาเด็กชายจูงหีบเงินได้ยื่นบรรดาเพื่อนเด็ก ๆ ด้วยกันเรียกขานว่า คุณอาวี คุณลุง และคุณปู่ คุณตา คุณย่า คุณยาย ดังนี้ จึงถามมารดาว่า “คุณแม่ครับ เด็ก ๆ พวกอื่นเขาขอมเรียกขานว่าคุณปู่ คุณตา คุณย่า คุณยายดังนี้ ญาติ ๆ ของเราไม่มีบ้างหรือครับ”

มารดาตอบว่า “เออลูก ณ ที่นี้พวกญาติของเราไม่มี แต่ในเมืองราชคฤห์นั้น ธนเศรษฐีเป็นคุณตาของพวกเจ้า ในเมืองราชคฤห์นั้น ญาติของเรามีมาก”

เด็กชายมหานันทกุมารถามว่า “เพราะเหตุใดเราจึงไม่ไปอยู่ในเมืองราชคฤห์นั้นเล่าคุณแม่”

ฝ่ายมารดาไม่กล้าบอกเหตุที่ตนหนีมาตามความจริงแก่บุตร แต่เมื่อบุตรเพียรถามอยู่แล้ว ๆ เล่า ๆ จึงพูดกับสามีว่า “พวกเด็ก ๆ นี้ ชั่งรบกวนฉันให้ลำบากใจเหลือเกิน มารดาบิดาเห็นเราแล้วท่านจักกินเนื้อเราเขียวหรือ บัดนี้เรามาไปแสดงบอกตระกูลของคุณตาให้แก่พวกเด็ก ๆ เถิด”

สามีตอบว่า “ฉันจักไม่กล้าไปประเชิญหน้ากับมารดาบิดาได้ แต่ก็จักพาพวกเด็ก ๆ ไปตระกูลของคุณตา”

ภริยาสนับสนุนว่า “ดีแล้วพี่ การที่เราบอกตระกูลของคุณตาให้พวกเด็ก ๆ ทราบด้วยอุบายอย่างใดอย่างหนึ่งนั้นสมควรทีเดียว”

ครั้นแล้วทั้งสองสามีภริยาก็ได้พาบุตรทั้งสองไป บรรลุถึงเมืองราชคฤห์โดยลำดับแล้วไปพักอาศัยอยู่ที่ศาลาหลังหนึ่งใกล้ ๆ กับประตูเมือง มารดาของเด็กจึงสั่งความไปเรียนแต่มารดาบิดาถึงการที่ตนได้พาบุตร

ทั้งสองมาถึงแล้ว ฝ่ายมารดาบิดาครั้งนี้ได้ทราบข่าวนั้นแล้ว ได้มอบทรัพย์ส่งให้ทูตไปพร้อมกับสั่งว่า “เมื่อคนเราทั้งหลายยังเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏนั้น คนที่จะไม่เคยเป็นบุตรไม่เคยเป็นธิดาของกันและกันนั้นย่อมไม่มี คนทั้งสองนั้นมีความผิดต่อเรามากจึงไม่กล้ามาอยู่ต่อหน้าต่อตาเรา ขอให้ทั้งสองนั้นรับเอาทรัพย์จำนวนเท่านี้แล้วจงไปเลี้ยงดูกันอยู่ในที่อันสบายเถิด แต่จงให้เขาส่งเด็กทั้งสองนั้นมาที่นี่”

เต เตหิ เปสิตฺ ธิ คเหตฺวา -- ฝ่ายสองสามีภริยานั้นรับเอาทรัพย์ที่มารดาบิดาส่งมาให้แล้วก็ส่งเด็กทั้งสองให้ในมือของพวกทูตที่มานั้นไป เด็กทั้งสองนั้นก็ได้เจริญวัยเติบโตอยู่ในตระกูลของท่านดาท่านยายเทียว ในเด็กทั้งสองคนนั้นเด็กชายจุฬบัณฑกะยังเด็กมาก ส่วนเด็กชายมหาบัณฑกะไปฟังพระธรรมเทศนาของสมเด็จพระทศพลพุทธเจ้าพร้อมกับท่านดาได้

เมื่อเด็กชายมหาบัณฑกะนั้นไปยังสำนักของสมเด็จพระบรมศาสดาอยู่เนื่องนิจเช่นนั้น จิตใจของเธอก็ได้โน้มเอียงไปในการบรรพชา อยู่มาวันหนึ่งเธอจึงได้เรียนกับท่านดาว่า “คุณดาครับ ถ้าคุณดาอนุญาตให้ผมผมก็จะบวช”

ท่านดาพูดว่า “เจ้าพุดอะไรหลาน การบวชของหลานเป็นความดีสำหรับต่ายิ่งกว่าการบวชของชาวโลกทั้งสิ้น ถ้าหลานกล้าที่จะบวชก็จงบวชเถิด” ครั้นแล้วก็ได้พาเด็กชายมหาบัณฑกะนั้นไปยังสำนักของสมเด็จพระบรมศาสดา

เมื่อสมเด็จพระพุทธองค์ตรัสถามว่า “ท่านคฤหบดี ท่านได้พาเด็กมาด้วยหรือ” จึงกราบทูลว่า “พระพุทธเจ้าข้า เด็กคนนี้เป็นหลานของ

ข้าพระพุทธเจ้า เธอมีความปรารถนาอยากจะทำในสำนักของสมเด็จพระพุทธองค์”

ครั้งนั้นสมเด็จพระบรมศาสดาจึงทรงรับสั่งกับภิกษุผู้ถือบิณฑบาตเป็นวัตรรูปหนึ่งว่า “เธอจงจัดการบวชให้เด็กนี้”

พระเถระสอนตัจปัญจกรรมฐานให้แก่เด็กชายมหาปันถกะแล้วก็ให้บวชเป็นสามเณรตามพระพุทธบัญญัติ สามเณรมหาปันถกะนั้น ครั้นบวชแล้วเรียนพระพุทธรวจนะได้เป็นอันมาก เมื่ออายุครบแล้วก็ได้อุปสมบท พยายามบำเพ็ญกรรมฐานอยู่โดยโยนิโสมนสิการก็ได้บรรลुพระอรหัต แล้วยังวันคืนให้ล่วงไปด้วยความสุขในฌานและด้วยความสุขในผลสมาบัติ จึงคิดถึงน้องชายขึ้นว่า “เราสามารถที่จะให้มีความสุขนี้แก่ จูฬปันถกะหรือไม่หนอ”

แต่นั้นจึงไปยังสำนักของท่านเศรษฐีผู้เป็นท่านตาแล้วพูดว่า “ท่านมหาเศรษฐี ถ้าท่านอนุญาต อาตมาจะให้จูฬปันถกะบวช”

ท่านตาอนุญาตทันทีว่า “นิมนต์ท่านให้เขาบวชเถิด พระคุณเจ้าผู้เจริญ”

ได้ยินว่าท่านธนเศรษฐีนั้นเป็นผู้เลื่อมใสมากในพระศาสนา และเมื่อมีใครมาถามว่าเด็กพวกนี้เป็นบุตรธิดาของท่านคนไหน ย่อมกระดากปากที่จะตอบว่าเป็นบุตรธิดาของตนที่หนีไป เพราะฉะนั้นจึงอนุญาตให้หลานทั้งสองนั้นบวชโดยง่ายดาย

พระมหาปันถกะเถระให้นายจูฬปันถกะน้องชายบวช ให้ดำรงตนไว้ในศีลทั้งหลาย ฝ่ายจูฬปันถกะนั้นพอบวชแล้วก็ได้กลายเป็นคนโง่ทึบ

เมื่อพระมหาบัณฑกเถระจะสอนพระจุฬบัณฑกะนั้นได้สอนพระคาถานี้
อันมีมาในคัมภีร์สังยุตตนิกาย ซึ่งมีความว่า

**ปทุมม ยถา โกกนุท สุคนธ์
ปาโต ลียา มุจฺจลมวิตฺตคฺนฺธ
องฺคิรสี ปสฺส วิโรจมานํ
ตปนฺตมาทิจฺจมิวตฺตลิกฺเข.**

เห็นไหมเล่า ดอกบัวชื่อโกกนุท มีกลิ่นหอม บาน
แต่เช้า ไม่ปราศจากกลิ่น ฉันทิ พระอังคิรสี (คือพระ
สัมมาสัมพุทธเจ้า) ก็ฉันทิ เจ็ดจำอยู่ ดูเหมือนกับ
พระอาทิตย์อันแจ่มจ้าอยู่กลางอากาศเวหาฬ ฉันทิ

พระคาถาเดี๋ยวนี้พระจุฬบัณฑกจะไม่สามารที่จะเรียนจำได้เป็นเวลา
ถึง ๔ เดือน ถามว่า เพราะเหตุไร

วิสันหาว่า ได้ยินมาว่าในศาสนาของพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า
โน้น พระจุฬบัณฑกะนั้นได้บวชเป็นผู้มีปัญญาดี ได้ทำการหัวเราะเยาะ
เล่นในเวลาทีภิกษุโง่ทีรูปใดรูปหนึ่งเรียนพระบาลี ภิกษุโง่ทีบนั้นเกิด
กระดากเพราะการหัวเราะเยาะนั้นเลยเลิกเรียนพระบาลี ไม่ได้ทำการ
สาธยายต่อไปอีก ด้วยกรรมนั้นพระจุฬบัณฑก่นี้พอบวชแล้วจึงได้เกิดเป็น
คนโง่ทีบ เมื่อเรียนบทต่อ ๆ ไป บทที่เรียนมาแล้ว ๆ ก็ลืมหายไปหมด

เมื่อพระจุฬบัณฑกะนั้นพยายามเรียนเอาพระคาถานี้อยู่นั้นแล
เวลา ๔ เดือนได้ล่วงเลยไปแล้ว ครั้นนั้นพระมหาบัณฑกเถระผู้พี่ชายจึง
ได้บอกกับพระจุฬบัณฑกเถระว่า “จุฬบัณฑกเถ เธอเป็นคนอากัฬ คือไม่สมควร

ในศาสนานี้เสียแล้ว ไม่สามารถจะเรียนจำเอาได้แม้เพียงพระคาถาเดียว ตลอดเวลาถึง ๔ เดือน ก็เธอจักทำกิจของบรรพชิตให้ถึงขั้นสุดยอดได้อย่างไร เธอจงออกไปเสียจากที่นี่” ครั้นแล้วก็ขับให้ออกไปเสียจากวัด

ฝ่ายพระจูฬปันถกะยังมีความเชื่อถือยึดอยู่ในพระพุทธศาสนา จึงไม่ปรารถนาที่จะลี้กไปเป็นคฤหัสถ์ ด้วยประการฉะนี้

ตสมฺมิจฺจ กาเล มหาปณฺธุโก -- ก็แลในกาลครั้งนั้นพระมหาปันถกะทำหน้าที่เป็นภัตตุงเทศก์ คือผู้แจกภัตตอาหารแก่สงฆ์ตามพระพุทธบัญญัติ หมอชีวกโกมารภัจจ์ถือเอาดอกไม้เครื่องหอมและเครื่องลูบไล้เป็นอันมากแล้วไปยั้งอัมพวนาราม บุษาสมเด็จพระบรมศาสดา ฟังพระธรรมเทศนาจบแล้วก็ลุกจากอาสนะ ถวายบังคมสมเด็จพระทศพล แล้วเข้าไปหาพระมหากษัตริย์ผู้ภัตตุงเทศก์ เรียนถามว่า “พระคุณเจ้าผู้เจริญ ภิกษุในสำนักของสมเด็จพระบรมศาสดามีจำนวนเท่าไร”

พระมหากษัตริย์ตอบว่า “ภิกษุมีประมาณ ๕๐๐ อุบาสก”

หมอชีวกโกมารภัจจ์เรียนอาราธนาว่า “พระคุณเจ้าผู้เจริญ พรุ่งนี้ขอนิมนต์พระคุณเจ้านำภิกษุ ๕๐๐ มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ไปรับภัณฑาคารในนิเวศน์ของกระผมขอรับ”

พระมหากษัตริย์ตอบรับอย่างมีช้อยกเว้นว่า “อุบาสก มีภิกษุโง่ที่บอกรูปหนึ่ง ชื่อจูฬปันถกะ ไม่มีธรรมะธัมโมเจริญองกามเลย อาตมาขอรับนิมนต์ภิกษุที่เหลือทั้งหลายให้ แต่จะเว้นภิกษุนั้นเสีย”

ฝ่ายพระจูฬปันถกะ ครั้นได้ยินคำของพระพี่ชายดังนั้นจึงคิดตัดสินใจว่า “พระเถระเมื่อจะรับนิมนต์ภิกษุทั้งหลายจำนวนมากถึงเพียงนี้

เรื่อง พระจูฬปันถกเถระ

ก็รับนิมนต์โดยยกเราออกนอกบัญญัติ พี่ชายเรายังมีจิตคิดทำลายในเรา โดยไม่ต้องสงสัย บัดนี้เราจะถูระอะไรด้วยการทรงเพศอยู่ในพระศาสนา นี้เรายังสึกเป็นคฤหัสถ์แล้วทำบุญทั้งหลายมีทานเป็นต้นเลี้ยงชีพอยู่ดีกว่า” พอถึงวันรุ่งขึ้น พระจูฬปันถกก็ออกไปแต่เช้ามีดด้วยประสงค์เพื่อจะสึกเป็นคฤหัสถ์ต่อไป

สตถา ปจจุสกาเลเยว -- สมเด็จพระบรมศาสดาทรงตรวจดูหมู่สัตว์โลกในเวลาปัจจุสมย์ใกล้รุ่ง ได้ทรงทอดพระเนตรเห็นเหตุนี้ จึงเสด็จพระพุทธดำเนินไปเสียก่อน แล้วไปเสด็จจงกรมอยู่ที่ซุ้มพระทวารตรงทางที่พระจูฬปันถกจะเดินผ่านไป เมื่อพระจูฬปันถกเดินไปก็ได้เห็นสมเด็จพระบรมศาสดา จึงเข้าไปเฝ้ากราบถวายบังคม

ขณะนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสถามว่า “จูฬปันถกะ นี้เธอจะไปไหนในเวลานี้”

พระจูฬปันถกกราบทูลว่า “พระพุทธเจ้าข้า พระพี่ชายขับไล่ข้าพระพุทธเจ้าออกจากวัด ด้วยเหตุนี้ข้าพระพุทธเจ้าจึงจะไปสึกพระพุทธเจ้าข้า”

สมเด็จพระบรมศาสดาทรงรับสั่งกับพระจูฬปันถกเถระว่า “จูฬปันถกะ ชื่อว่าบรรพชาของเธอนั้นเป็นสมบัติของเรา แม้เมื่อเธอถูกพระพี่ชายขับไล่ทำไมเธอจึงไม่มาสำนักของเราเล่า กลับมาเถิด เธอจะถูระอะไรกับความ เป็นคฤหัสถ์ เธอต้องอยู่ในสำนักของเราต่อไป”

ครั้นแล้วก็ได้ทรงเอาผ้าพระหัตถ์ซึ่งมีพื้นวิจิตรไปด้วยจักรรูปคล่า ที่ศีรษะของเธอแล้วทรงพากลบคืนไป ทรงรับสั่งให้นั่งอยู่ที่หน้ามุขพระคันธกุฎี แล้วทรงประทานท่อนผ้าอันสะอาดซึ่งทรงบันดาลขึ้นด้วยพระฤทธิ์

ให้พร้อมทั้งทรงแนะนำว่า “จูฬปันถกะ เธอจงหันหน้าไปทางทิศตะวันออก
 ลูบลำก่อนผ้านี้ บริกรรมว่า **รโฆหรณั** ผ้าเช็ดธุลี **รโฆหรณั** ผ้าเช็ดธุลี
 อยู่ ณ ตรงนี้แหละ”

พอดีภิกษุทั้งหลายกราบทูลเวลาภิกษาจาร สมเด็จพระพุทธรองค์
 มีภิกษุสงฆ์เป็นพุทธบริวาร ก็ได้เสด็จคมนาคมการไปยังบ้านหมอซีกโกมาร-
 ภัจจ์ เสด็จประทับนั่งเหนือพุทธอาสน์

ฝ่ายพระจูฬปันถกะ มองดูพระอาทิตย์พลางนั่งลูบลำก่อนผ้านั้น
 บริกรรมอยู่ว่า “**รโฆหรณั** ผ้าเช็ดธุลี **รโฆหรณั** ผ้าเช็ดธุลี” ดังนี้เรื่อย ๆ ไป
 เมื่อลูบลำไปนานก่อนผ้านั้นก็ได้เศร้าหมองขึ้น แต่นั้นพระจูฬปันถกะก็
 เกิดความคิดขึ้นว่า “ก่อนผ้านี้แต่แรกเป็นของสะอาดแท้ ๆ แต่เพราะได้
 อาศัยสัมผัสกับอัตภาพร่างกายของเราแล้ว มันก็ละปกติเดิม เกิดเป็น
 ของเศร้าหมองขึ้นอย่างนี้ สังฆารธรรมทั้งหลายไม่เที่ยงแท้แน่นอนหนอ”
 ดังนี้แล้วก็เริ่มพิจารณาความลึนไปและความเสื่อมไปของสังฆารธรรมทั้งหลาย
 เจริญวิปัสสนากรรมฐานต่อไป

ส่วนสมเด็จพระบรมศาสดาก็ได้ทรงทราบด้วยพระญาณว่าจิตของ
 พระจูฬปันถกะขึ้นสู่ทางวิปัสสนากรรมฐานแล้ว จึงทรงนฤมิตให้มีพระรูป
 ปรากรู ทรงเปล่งพระรัศมีไปเป็นดุจว่าประทับนั่งอยู่เฉพาะหน้าพลางทรง
 พระโอวาทว่า “จูฬปันถกะ เธออย่าได้สำคัญเพียงก่อนผ้านี้เท่านั้นว่า
 เศร้าหมองแล้ว เปื้อนธุลีแล้ว แต่ธุลีคือราคะเป็นต้นทั้งหลายย่อมมีอยู่ใน
 ภายในจิตสันดานของเธอ เธอจงนำธุลีเหล่านั้นออกเสีย” ครั้นแล้วได้ตรัส
 พระธรรมเทศนาโปรดด้วยพระคาถา ๓ พระคาถา ซึ่งมีข้อความว่าดังนี้

ราโค รโซ น จ ปน เรณู วุจจติ
ราคสเสต อธิวงน รโซติ,
เอต รข วิปชหิตว ภิกขโว
วิหรนติ เต วิคตราชสส สาสเน.

ราคะต่างหากที่เรียกว่าอฐี หาใช่ละเองไม่ คำว่า อฐี
นี้เป็นชื่อของ ราคะ ภิกษุทั้งหลายนั้นครั้นละอฐีนี้แล้ว
ย่อมอยู่ในศาสนาของพระพุทธเจ้าผู้ปราศจากอฐีได้

โทโส รโซ น จ ปน เรณู วุจจติ
โทสเสต อธิวงน รโซติ,
เอต รข วิปชหิตว ภิกขโว
วิหรนติ เต วิคตราชสส สาสเน.

โทสะต่างหากที่เรียกว่าอฐี หาใช่ละเองไม่ คำว่า อฐี
นี้เป็นชื่อของ โทสะ ภิกษุทั้งหลายนั้นครั้นละอฐีนี้แล้ว
ย่อมอยู่ในศาสนาของพระพุทธเจ้าผู้ปราศจากอฐีได้

โมโห รโซ น จ ปน เรณู วุจจติ
โมหเสต อธิวงน รโซติ,
เอต รข วิปชหิตว ภิกขโว
วิหรนติ เต วิคตราชสส สาสเน.

โมหะต่างหากที่เรียกว่าอฐี หาใช่ละเองไม่ คำว่า อฐี
นี้เป็นชื่อของโมหะ ภิกษุทั้งหลายนั้นครั้นละอฐีนี้แล้ว
ย่อมอยู่ในศาสนาของพระพุทธเจ้าผู้ปราศจากอฐีได้

ในเวลาจบพระธรรมเทศนาพระพุทธนิพนธคาถา พระจุฬปัณณิกเถระก็ได้บรรลुพระอรหัต พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาญาณทั้ง ๔ ปีฎกทั้ง ๓ ก็ได้ผุดเกิดแก่พระจุฬปัณณิกะพร้อมกับปฏิสัมภิทาทั้ง ๔ นั้นเทียว

ได้ยินว่าในชาติก่อน พระจุฬปัณณิกเถระนั้นเป็นพระราชชาละวัน ขณะเมื่อเสด็จเสียบพระนคร พระเสโท (คือเห็) ไหลออกจากพระนลาฏ (คือหน้าผาก) พระองค์ได้ทรงเช็ดพระนลาฏด้วยผ้าอันสะอาด ผ้านั้นได้แปรเปลี่ยนเป็นผ้าเคร้าหมอง พระองค์จึงทรงได้อนิจจสัญญาขึ้นว่า ผ้าสะอาดเห็นปานดังนี้ เพราะอาศัยได้สัมผัสกับสรีระนี้จึงละปกติเดิมแปรสภาพเป็นของเคร้าหมองไป สังขารธรรมทั้งหลายไม่เที่ยงแท้แน่นอนจริงหนอ ด้วยเหตุนี้ผ้าเช็ดธุลีนั้นแลจึงสำเร็จเป็นปัจจัยแก่พระจุฬปัณณิกเถระนั้นด้วยประการฉะนี้

ชีวโกปิ โข โกमारภจโจ -- ฝ่ายหมอชีวโกमारภจโจ ได้นำมนำน้ำทักษิโณทก (คือน้ำสำหรับกรวด) เข้าไปถวายแต่สมเด็จพระทศพลพุทธเจ้า ส่วนสมเด็จพระบรมศาสดาทรงเอาพระหัตถ์ปิดบาตรพร้อมกับตรัสถามว่า “คุณหมอชีวโก ภิษุในวัดยังมีมิใช่หรือ” พระมหาปัณณิกเถระซึ่งกราบทูลว่า “ภิษุในวัดไม่มีมิใช่หรือ พระพุทธเจ้าข้า” สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสยืนยันว่า “มีชี คุณหมอชีวโก” หมอชีวโกจึงส่งคนไปดูว่า “แน่พนาย ถ้าเช่นนั้นเธอจงไปดูที จงรู้ว่าภิษุทั้งหลายในวัดมีหรือไม่มีกันแน่”

ขณะนั้น พระจุฬปัณณิกเถระคิดว่า “พระพี่ชายของเราพูดว่า ภิษุทั้งหลายในวัดไม่มี เราจักแสดงให้เห็นปรากฏแก่พระพี่ชายว่าภิษุทั้งหลายในวัดมีอยู่” จึงนฤมิตอัมพวนารามทั้งสิ้นให้เต็มไปด้วยภิษุทั้งหลาย ภิษุ

เรื่อง พระจูฬปันถกเถระ

บางจำพวกกำลังทำจีวร บางจำพวกกำลังย้อมจีวร บางจำพวกกำลังทำการ
สาธยาย นฤมิตภิกษุขึ้นพันรูปทำไมให้เหมือนกันและกันอย่างไร

ฝ่ายคนใช้ไปเห็นภิกษุในวัดเป็นอันมากแล้วกลับมาเรียนแต่หมอ
ชีวกว่า “ท่านครับ วัดอัมพวันารามทั้งสิ้น เต็มไปด้วยภิกษุทั้งหลาย”
เพราะฉะนั้นพระโบราณจารย์จึงกล่าวไว้ว่า “พระจูฬปันถกเถระนั้นแล
ได้นฤมิตตนถึงพันครั้งให้เป็นภิกษุพันรูป นั่งอยู่ในวัดอัมพวันารามอันน่า
รื่นรมย์นั้นนั้นแลจนกว่าเขาจะบอกเวลากัดอาหาร” ดังนี้

ครั้งนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาได้ตรัสบอกกับคนใช้นั้นว่า “เธอ
จงไปที่วัดใหม่ แล้วพูดว่า ‘พระศาสดาเรียกหาภิกษุชื่อจูฬปันถกะ’ ”

เมื่อคนใช้นั้นไปวัดแล้วพูดตามที่ทรงตรัสสั่ง ปากทั้งพันปากได้ขาน
ขึ้นพร้อมกันว่า “ฉันทชื่อจูฬปันถกะ ฉันทชื่อจูฬปันถกะ” คนใช้จึงกลับมา
กราบทูลอีกว่า “ได้ยินว่า ภิกษุทั้งหลายชื่อจูฬปันถกะเหมือนกันหมด
ทุกรูป พระพุทธเจ้าข้า”

สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสแนะว่า “ถ้าเช่นนั้น เธอจงไปใหม่
ภิกษุรูปใดพูดก่อนว่า ‘ฉันทชื่อจูฬปันถกะ’ จงจับมือภิกษุนั้นทันที ภิกษุ
ที่เหลือจักอันตรธานหายไป”

คนใช้นั้นได้ไปทำตามพระพุทธานุญาตอีก ภิกษุทั้งหลายประมาณ
พันรูปก็ได้อันตรธานหายไปทันทีนั้นนั้นเทียว พระจูฬปันถกเถระจึงได้
มาพร้อมกับคนใช้นั้น

ส่วนสมเด็จพระบรมศาสดา ในเวลาเสวยภัตตาหารเสร็จแล้ว
ได้ทรงเชิญหมอชีวกมารับสั่งว่า “คุณหมอชีวก ท่านจงรับเอาบาตรของ

จุฬปัณณิกะ เธอจักทำอนุโมทนาภาตาแก่ท่าน” หมอชีวกได้ทำตามพระพุทธ-
ดาร์สตรัสสั่งนั้น ส่วนพระจุฬปัณณิกะเถระบันลือสีหนาทเป็นเสมือนสิงห์
หนุ่ม ได้ทำอนุโมทนาภาตาพรรณนาพระปิฎกทั้ง ๓ ให้กระฉ่อนไป

ฝ่ายสมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จลุกจากพุทธอาสน์อันภิกษุสงฆ์
ห้อมล้อมเป็นพุทธบริวาร เสด็จคมนาการกลับสู่พระวิหาร ครั้นภิกษุ
ทั้งหลายท้าวตราบแล้ว เสด็จลุกจากพุทธอาสน์ประทับยืนที่หน้ามุขแห่งพระ
คันธกุฎี ทรงประทานพระสุคโตวาทแก่ภิกษุสงฆ์ ทรงบอกพระกรรมฐาน
แล้วทรงส่งภิกษุสงฆ์ไป ครั้นแล้วก็เสด็จเข้าสู่พระคันธกุฎีซึ่งอบด้วยกลิ่น
อันหอมตลบ เสด็จเข้าสู่พระสี่ทิสยาสน์โดยพระปรัศว์เบื้องขวา (คือนอน
อย่างราชาสี่ทิศแฉ่งข้างขวา) ด้วยประการฉะนี้

อด สายณฺหสมเย ภิกฺขุ -- อยู่มาในเวลาเย็น ภิกษุทั้งหลายนั่ง
ล้อมวงกันข้างโน้นข้างนี้ เป็นดุจล้อมด้วยม่านผ้ากัมพลแดง พากันปรารภ
ถึงพระคุณของสมเด็จพระบรมศาสดาว่า “ดูก่อน ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย
พระมหาปัณณิกะเถระไม่ทราบอัชฌาศัยของพระจุฬปัณณิกะจึงไม่สามารถ
จะให้พระจุฬปัณณิกะเรียนเอาพระคาถาเพียงพระคาถาเดียวได้โดยเวลา
ถึง ๔ เดือน มิหนำยังสำคัญว่าพระจุฬปัณณิกะนั้นโง่ทึบจนถึงกับขับไล่ให้
ออกไปเสียจากวัด ส่วนสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะเหตุที่พระองค์
ทรงเป็นพระธรรมราชาชั้นสูงสุดอด ได้ทรงประทานพระอรหัตต์ให้ภายใน
ชั่วระยะเวลาเสวยภัตตาหารครั้งหนึ่งเท่านั้น พระปิฎกทั้ง ๓ ก็ได้ผู้ขึ้นมา
แก่พระจุฬปัณณิกะพร้อมกับปฏิสัมภิตาทั้ง ๔ นั้นเทียว ชื่อว่ากำลังของ
พระพุทธเจ้าทั้งหลายเป็นของยิ่งใหญ่ที่น่าอัศจรรย์จริง ๆ”

ครั้งนั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงทราบการเกิดขึ้นแห่งกาเรื่องนี้
ในโรงธรรมสภา แล้วทรงพระพุทธานุญาตว่า “วันนี้เราควรจะไป ณ ที่นั้น”
ดังนี้ แล้วก็เสด็จออกจากพุทธไสยาสน์ ทรงนุ่งผ้าสบง ๒ ชั้น อันยอม
ดีแล้ว ทรงคาดประคดเอวอันมีลักษณะดังสายฟ้า ทรงห่มพระสุคตมหา
บังสุกุลจีวรอันมีสีดุกผ้ากัมพลแดง แล้วเสด็จออกจากพระคันธกุฎีอันมี
กลิ่นหอมตลบไปสู่วิหารธรรมสภาด้วยพระพุทธานุญาตอันสง่างามดุจการเยื้อง
กรายของพระยาช้างสามัคคีและพระยาราชสีห์ด้วยพระพุทธานุญาตอันหาที่สุด
มิได้ แล้วเสด็จขึ้นพระบวรพุทธอาสน์อันปลูกาดดีแล้ว ณ ท่ามกลางโรงกลม
อันประดับตกแต่งแล้ว ทรงเปล่งพระพุทธานุญาตอันมีสี ๖ ประการ เสด็จ
ประทับนั่งตรงใจกลางอาสนะ เป็นเสมือนทรงยังท้องมหาสมุทรให้กระเพื่อม
อยู่ และเป็นเสมือนพระอาทิตย์อ่อน ๆ ตั้งอยู่เหนือยอดเขาขุคันธรณะนั้น
ก็พอสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาถึง ภิกษุสงฆ์ก็ได้หยุดสนทนา
นั่งเฝ้าอยู่ ด้วยประการฉะนี้

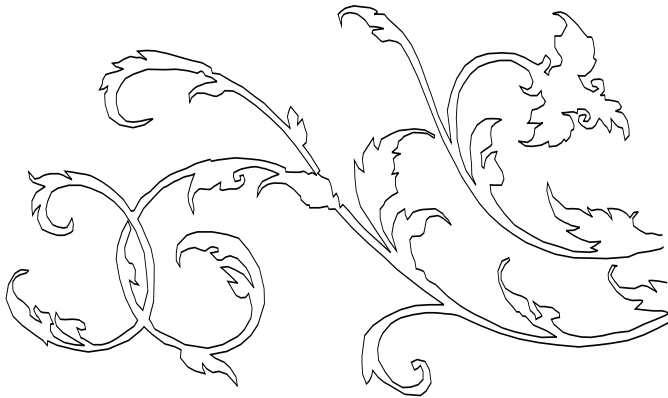
สตถา มุฑุเกน จิตฺเตน -- สมเด็จพระบรมศาสดาทรงมองดู
พุทธบริษัทด้วยดวงพระหฤทัยอันเยือกเย็น แล้วทรงพระพุทธานุญาตว่า
“บริษัทนี้งามยิ่งนัก การคณนงมือก็ดี การคณนงเท้าก็ดี เสียงโองก็ดี
เสียงจามก็ดี แม้ของภิกษุรูปหนึ่ง มิได้มี ภิกษุเหล่านี้หมดทุกรูปมีความ
เคารวะในพระพุทธานุญาต อันเดชของพระพุทธานุญาตเข้มไว้ เมื่อเรานั่งอยู่ไม่พูด
แม้ตลอดอายุกับ ใคร ๆ ก็จักไม่กล้าจะยกเรื่องขึ้นก่อน ธรรมเนียมยก
เรื่องขึ้นเป็นหน้าที่อันเราเท่านั้นจะพึงทราบ เราเท่านั้นจักต้องพูดก่อน” ครั้น
แล้วจึงตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายด้วยพระสุรเสียงอันไพเราะเหมือนเสียง
พรหม ตรัสถามว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งประชุมกัน
ด้วยเรื่องอะไรหนอ ก็เรื่องอะไรที่พวกเธอสนทนาค้างไว้ในระหว่าง”

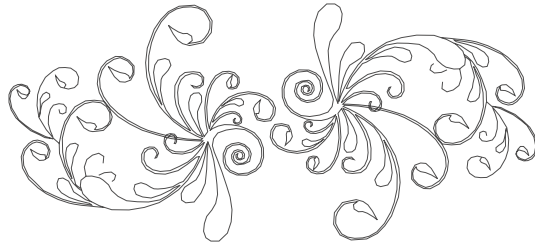

เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลให้ทรงทราบแล้ว จึงตรัสชี้แจงว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ที่จุฬปัถกะเป็นคนโง่ทึบนั้น มิใช่แต่ในชาตินี้เท่านั้น แม้อันชาติก่อนเธอก็เป็นคนโง่ทึบเหมือนกัน อนึ่ง เราได้เป็นที่พึ่งของเธอ มิใช่แต่ในชาตินี้อย่างเดียวเท่านั้น แม้อันชาติก่อนเราก็ได้เป็นที่พึ่งของเธอ เช่นกัน อนึ่ง ในชาติก่อน ๆ เราได้ทำจุฬปัถกะนี้ให้เป็นเจ้าของแห่งโลกียทรัพย์ ในชาตินี้ได้ทำให้เธอเป็นเจ้าของแห่งโลกุตระทรัพย์” ดังนี้

เมื่อภิกษุทั้งหลายใคร่จะฟังเรื่องโดยพิสดารได้กราบทูลอาราธนา จึงได้ทรงนำเรื่องอดีตนิทานมาแสดงโปรดภิกษุทั้งหลาย ซึ่งมีข้อความดังจะ ได้วิสันนาเป็นลำดับไป แต่บัดนี้สมควรแก่กาลเวลา จึงขอยุติพระธรรมเทศนา ลงคงไว้แต่เพียงนี้ **เอว** ก็มี ด้วยประการฉะนี้

๒๖ ถึง ๒๗ กันยายน ๒๕๐๕ เวลา ๒๔.๐๐ น.

เรื่อง พระจุฬารัตนคฤหบดี

กัณฑ์ที่ ๒

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

อุฏฺฐาเนนปฺปมาเทน สญฺญเมณ ทเมณ จ
ทีปํ กยิราถ เมธาวิ ยํ โอิโหม นาภิกิรตฺติ.

อนุสนธิพระธรรมเทศนา ณ บัดนี้ จะวิสันนาพระธรรมเทศนา เรื่องพระจุฬารัตนคฤหบดีกัณฑ์ที่ ๒ โดยอนุสนธิสืบเนื่องมาจากกัณฑ์ที่ ๑ ซึ่งได้วิสันนามาแล้ว เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วนธรรมเทศนามัย และขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายจงตั้งใจสดับตรับฟังพระธรรมเทศนา โดยโยนิโสমনสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลบุญคุณยถุสส่วนธรรมสวนมัยสืบไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

อดีต พาราณสินครวาสี เอโก มาณโว - ในอดีตกาลปางหลัง ยังมีมาณพอยู่คนหนึ่ง เป็นชาวเมืองพาราณสี เธอได้ไปเมืองตักกสิลามอบตนเป็นศิษย์เรียนธรรมแก่อาจารย์ผู้ทิสปาโมกข์เพื่อเรียนเอาคิลปะภายในระหว่างมาณพ ๕๐๐ คน เธอได้เป็นผู้อุปการะต่ออาจารย์เป็นอย่างดี

ดีที่สุด ได้รับภาระทำกิจการทุกอย่างมีการนวดเท้าเป็นต้น แต่เพราะเธอเป็นคนโง่ทึบจึงไม่อาจจะเรียนเอาศิลปะอะไรได้เลย แม้อาจารย์จะได้พยายามอยู่ด้วยสำคัญว่า “ศิษย์คนนี้เป็นผู้มีอุปการะมากแก่เรา เราจักให้เขาศึกษาจนได้” ก็ไม่สามารถจะให้เขาศึกษาอะไร ๆ ได้

มาณพนั้น ครั้นอยู่มานานแต่ไม่อาจจะเรียนเอาได้แม้เพียงคาถาบทหนึ่ง จึงเกิดความระอาขึ้นมาและไปลาอาจารย์ว่า “กระผมจะขอลากลับไป ขอรับผม”

ฝ่ายอาจารย์คิดว่า “ศิษย์คนนี้เป็นผู้อุปการะเรา เราก็มหวังที่จะให้เขาเป็นคนฉลาด แต่ก็ไม่สามารถจะทำให้เขาเป็นคนฉลาดได้ ถึงกระนั้นก็จำเป็นที่เราจะต้องทำอุปการะตอบแก่ศิษย์คนนี้ให้จงได้ เราจะผูกมนต์ขึ้นบทหนึ่งมอบให้แก่เธอ”

ครั้นแล้วก็พาเขาไปป่า ผูกมนต์ขึ้นซึ่งมีความว่าดังนี้ **“ขณฺฑุณฺณสิ, ขณฺฑุณฺณสิ, กิการณฺนา ขณฺฑุณฺณสิ, อหฺปิ ตํ ชานามิ ชานามิ** - พยายามไปชียพยายามไปชีย ท่านพยายามไปทำไมเล่า แม้เรารู้จักท่านอยู่ แม้เรารู้จักท่านอยู่” แล้วให้เรียนมนต์นั้น ให้ทบทไปทวนมาตั้งหลายร้อยครั้ง แล้วสอบถามว่า “เธอจำได้หรือยัง” เมื่อศิษย์ตอบว่า “จำได้แล้ว ขอรับผม” คิดว่า “ธรรมดาศิลปะที่คนทึบพยายามทำให้คล่องแคล่วแล้วยอมไม่เลือนหายไป” มอบเสปียงทางให้แล้วสั่งกำชับว่า “เธอจงไปเถิด จงอาศัยมนต์นี้เลี้ยงชีวิต แต่ต้องทำการสาธยายมนต์เป็นเนืองนิตย์ เพื่อจะไม่ให้มนต์นั้นเลือนหายไป” ครั้นแล้วก็ส่งมาณพนั้นกลับไป

ครั้นเวลาที่เธอกลับไปถึงเมืองพาราณสีแล้ว มารดาของเธอคิดว่า “บุตรของเราเรียนศิลปะสำเร็จแล้วกลับมา” จึงได้ทำการฉลองสมโภชเป็นการใหญ่ ด้วยประการฉะนี้

ตทา พาราณสีราชา - ในกาลครั้งนั้น พระเจ้าพาราณสีทรงพิจารณาตรวจตราพระองค์ดูว่า “เราจะมีความผิดอะไรบ้างหรือไม่หนอ ในบรรดาการงานของเรา มีการทำงานทางกายเป็นต้น” ครั้นมิได้ทรงเห็นการงานอะไร ๆ ที่พระองค์จะไม่พอพระราชหฤทัย จึงมีพระราชดำริว่า “ธรรมดาโทษของตนย่อมไม่ปรากฏแก่ตนเอง แต่มีที่จะปรากฏแก่คนอื่น ๆ เราจึงกำหนดหยั่งเสียงชาวพระนครทั้งหลายดู”

ครั้นแล้วก็ทรงปลอมพระองค์เสด็จออกไปในเวลาเย็น เสด็จท่องเที่ยวไปโดยทรงแอบตามฝาแห่งเรือนนั้น ๆ โดยทรงเข้าพระราชหฤทัยว่า “ธรรมดาการสนทนาพูดจาของคนทั้งหลายที่นั่งรับประทานอาหารในเวลาเย็นนั้นย่อมมีเรื่องนานาประการ ถ้าเราครองราชสมบัติโดยไม่เป็นธรรม คนทั้งหลายก็จักพูดว่าเราถูกพระเจ้าแผ่นดินลามกไม่ตั้งอยู่ในธรรมเบียดเบียนด้วยประการต่าง ๆ มีลงอาญาและชู้ตริฎาษีอากรเป็นต้น ถ้าเราครองราชสมบัติโดยความเป็นธรรม คนทั้งหลายก็จักพูดกันเป็นต้นว่าขอให้พระเจ้าแผ่นดินของเราจงทรงพระชนมายุยืนนาน แล้วจักพูดถึงคุณของเรามีประการต่าง ๆ” ด้วยประการฉะนี้

ตสฺมี ขณ อุมงฺคโจรา - ขณะนั้น มีพวกโจรอุโมงค์กำลังเจาะอุโมงค์อยู่ในระหว่างเรือน ๒ หลัง เพื่อเข้าไปหาเรือน ๒ หลังโดยอุโมงค์เดียวกัน พระเจ้าพาราณสีทรงทอดพระเนตรเห็นพวกโจรนั้นแล้วทรงประทับยืนบังเงาเรือนอยู่ ในเวลาที่พวกโจรเหล่านั้นเจาะอุโมงค์เข้าไปถึงเรือนแล้วกำลังมองหาสิ่งของอยู่ มาณพนั้นรู้สึกตัวตื่นขึ้นแล้วสาธยายมนต์นั้นว่า “**ฆฎฺฐลฺลิตฺติ, ฆฎฺฐลฺลิตฺติ, กิการณา ฆฎฺฐลฺลิตฺติ, อหิปิ ตํ ชานามิ ชานามิ.**” ดังนี้

โจรเหล่านั้นได้ยินเสียงมนต์นั้นแล้วเข้าใจว่า “บุรุษคนนี้รู้จักเราแล้ว คราวนี้เขาจักทำเราให้หนีหายละ” พวกนั้นตกใจกลัว ทั้งแม่กระทั่งผ้านุ่ง แล้วพากันหลบหนีไปโดยพร้อมหน้ากันนั้นเทียว

ฝ่ายพระราชาทรงทอดพระเนตรเห็นพวกโจรนั้นหลบหนีไป และ ทรงได้ยินเสียงมาณพนั้นสาธยายมนต์ ครั้นทรงกำหนดหยั่งเสียงชาว พระนครเสร็จแล้วก็เสด็จกลับเข้าสู่พระราชานิเวศน์ ครั้นเมื่อราตรีสว่าง แล้วพระองค์ได้ทรงรับสั่งให้เรียกมหาดเล็กคนหนึ่งมาเฝ้าแต่เช้า แล้วทรง รับสั่งว่า “พนาย เธอจงไปเดี๋ยวนี้ พวกโจรทำการเจาะอุโมงค์ในเรือน หลังใด ในถนนชื่อโน้น ที่เรือนนั้นมีมาณพอยู่คนหนึ่งก็เรียนศิลปะ สำเร็จมาจากเมืองตักกิลิลา เธอจงเชิญมาณพนั้นมาหาเรา”

มหาดเล็กไปถึงเรือนมาณพนั้นแล้วบอกว่า “ในหลวงทรงรับสั่ง ให้ท่านเข้าไปเฝ้า” แล้วก็นำมาณพนั้นมา

ครั้งนั้นพระราชาก็ตรัสถามมาณพนั้นว่า “พอมหาจำเริญู เจ้าคือ มาณพที่เรียนศิลปะสำเร็จมาจากเมืองตักกิลิลา นั้นใช่ไหม”

มาณพกราบทูลว่า “ใช่แล้ว พระพุทธเจ้าข้า”

พระราชาก็ตรัสถามว่า “เธอจะให้ศิลปะนั้นแก่เราได้ไหม”

มาณพกราบทูลว่า “ได้ พระพุทธเจ้าข้า ขอพระองค์ทรงประทับ นั่งบนอาสนะที่เสมอกัน แล้วจงทรงเรียนเอาเถิด พระพุทธเจ้าข้า”

ฝ่ายพระเจ้าพาราณสีได้ทรงปฏิบัติตามเหมือนอย่างนั้น ทรงเรียน เอามนต์นั้นแล้วได้พระราชทานทรัพย์ให้แก่มาณพนั้นพันหนึ่งพร้อมกับ ทรงรับสั่งว่า “ทรัพย์นี้เป็นส่วนของท่านสำหรับบูชาพระอาจารย์” ด้วย ประการฉะนี้

ตथा เสนาปติ รมุโธ - ในกาลครั้งนั้น เสนาปติได้ถามนายช่าง
กลบ (คือคนแต่งองค์) ของพระเจ้าพาราณสีว่า “เธอจักแต่งพระมัสสุ
(คือแต่งหมวดเศรา) ของในหลวงเมื่อไร”

นายช่างกลบเรียนตอบว่า “เห็นจะเป็นวันพุธนี้ หรือวันมะรืนนี้
ขอรับ”

เสนาปติให้สินจ้างแก่นายช่างกลบพันหนึ่งแล้วพูดว่า “ฉันมี
ธูระอยู่อย่างหนึ่ง”

เมื่อนายช่างกลบเรียนถามว่า “มีธูระอะไรขอรับ” จึงบอกอุบาย
ให้แก่นายช่างกลบว่า “เธอจงทำเหมือนจะแต่งพระมัสสุถวายในหลวง
ลับมีดโกนเสียให้คมกริบทีเดียว แล้วจงเชือดก้านพระศอของในหลวง
เธอจักได้เป็นเสนาปติ ฉันก็จะเป็นพระเจ้าแผ่นดิน”

นายช่างกลบตกลงรับคำของเสนาปติ ครั้นวันแต่งพระมัสสุ
ถวายในหลวง ชุบพระมัสสุด้วยน้ำหอม สบมีดโกน แล้วจับที่ขอบ
พระนลาฏ (จับที่ขอบหน้าผาก) ทำท่าจะลงมือโกนแต่คิดขึ้นว่า “มีดโกน
คมร่อยไปเสียหน่อยหนึ่ง ควรจะเชือดก้านพระศอให้ขาดโดยฉับเดียวเท่านั้น”
จึงออกมาสบัดมีดโกนอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่งอีก

ขณะนั้นพระราชาทรงรำพึงถึงมนต์ของพระองค์ขึ้นมา เมื่อจะทรง
สาธยายมนต์จึงได้ตรัสขึ้นว่า “**ขมฺมุญฺเจติ, ขมฺมุญฺเจติ, กิการณา ขมฺมุญฺเจติ, อหิป
ตี ชานามิ ชานามิ.**”

ทันทีนั้นเหวี่ยงได้ไหลโซมออกจากหน้าผากของนายช่างกลบ เขา
สำคัญว่าในหลวงทรงล่วงรู้ความในใจของตนจึงเกิดความตกใจกลัวโยน
มีดโกนลงที่พื้น แล้วนอนคร่อมอกลงแทบพระบาท

ก็ธรรมดาพระราชาย่อมเป็นผู้ทรงพระปรีชาฉลาด ด้วยเหตุนี้ พระองค์จึงได้ทรงมีพระราชดำรัสกับเขาอย่างนี้ว่า “เฮ้ย อ้ายช่างกลับกลบใจร้าย มึงสำคัญว่าพระเจ้าแผ่นดินไม่ล่วงรู้ความในใจของมึงตั้งนั้นหรือ”

นายช่างกลับกราบทูลว่า “ขอพระองค์จึงทรงพระกรุณาพระราชทานอภัยโทษให้แก่ข้าพระพุทธเจ้าด้วยเถิด พระพุทธเจ้าข้า”

พระราชาดำรัสว่า “เอาเถอะ มึงอย่ากลัวเลย แต่จงบอกความจริงให้ข้าทราบ”

นายช่างกลับก็จึงกราบทูลตามความจริงว่า “ขอเดชะ ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ท่านเสนาบดีให้ลีนจ้างแก่ข้าพระพุทธเจ้าพันหนึ่งแล้วแนะนำอุบายให้ว่า เธอจงทำเหมือนจะแต่งพระมัสสุถวายนในหลวงแล้วจงเชือดก้านพระศอให้ขาด เมื่อในหลวงสวรรคตแล้วเราก็จักเป็นพระเจ้าแผ่นดิน แล้วจักตั้งให้เธอเป็นเสนาบดี”

ฝ่ายพระราชากรั้นทรงทราบข้อเท็จจริงตั้งนั้นแล้ว ทรงพระราชนิพนธ์ว่า “เราได้ชีวิตครั้งนี้เพราะอาศัยอาจารย์ของเราแท้ ๆ” ทรงรับสั่งให้ตามตัวเสนาบดีมา แล้วมีพระบรมราชโองการสั่งว่า “ท่านเสนาบดีผู้เจริญ ท่านไม่ได้อะไรจากสำนักของเราหรือประการใด ต่อไปนี้เราไม่สามารถที่จะทนดูหน้าท่านต่อไปได้แล้ว ท่านจงออกไปเสียจากแคว้นแคว้นของเรา”

ครั้นแล้วก็ทรงขับไล่เสนาบดินั้นออกไปเสียจากแคว้นแคว้น แล้วทรงรับสั่งให้เชิญอาจารย์เข้ามาเฝ้า ทรงมีพระราชดำรัสว่า “ท่านอาจารย์ข้าพเจ้าได้รอดชีวิตมาครั้งนี้ เพราะอาศัยท่านอาจารย์แท้ ๆ” ครั้นแล้วทรงทำการสักการะเป็นการใหญ่ แล้วได้พระราชทานตำแหน่งเสนาบดีให้แก่พระอาจารย์นั้น

เรื่อง พระจูฬปันถกเถระ

มาณพผู้ปัญญาที่บิณฑกครั้งนั้นได้มาเป็นพระจูฬปันถก ส่วนพระศาสดาคืออาจารย์ผู้ทิสาปาโมกข์ ด้วยประการฉะนี้

สตถา อิมํ อติตํ อาหริตฺวา - สมเด็จพระบรมศาสดา ครั้นทรงนำอดีตนิทานนี้มาแล้ว จึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย แม้อินชาติก่อนจูฬปันถกก็ได้เป็นคนโง่ทึบอย่างนี้แล เราได้เป็นที่พึ่งของเธอ ได้ช่วยเธอให้ตั้งอยู่ในโลกียทรัพย์แม้ด้วยประการอย่างนั้น”

ต่อมาในวันรุ่งขึ้น เมื่อยังมีการสนทนากันอยู่ว่า “สมเด็จพระบรมศาสดาทรงเป็นที่พึ่งของพระจูฬปันถก นำอัครจริยจริง ๆ” ดังนี้ สมเด็จพระพุทธองค์จึงได้ทรงแสดงเรื่องอดีตใน **จูฬกเสฏฐิชาตก** ตรัสพระพุทธานิพนธคาถา ซึ่งมีความว่าดังนี้

อุปฺปกเณปิ เมธาวิ

ปากเตน วิจฺกฺขโณ

สมฺภูจฺจาเปติ อตฺตานํ

อณํ อคฺคฺสิวา สนฺธมํ.

คนมีปัญญาเห็นประจักษ์แจ้ง ย่อมตั้งตนได้ด้วยทุนทรัพย์แม้เพียงเล็กน้อย เหมือนคนก่อไฟเล็ก ๆ ให้เป็นกองใหญ่ขึ้น ฉะนั้น

ครั้นแล้วทรงมีพระพุทธรดำรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ไม่ใช่แต่ในชาตินี้เท่านั้นที่เราเป็นที่พึ่งของจูฬปันถกนี้ แม้อินชาติก่อนก็ได้เป็นที่พึ่งมาแล้วเช่นกัน อนึ่ง ในชาติก่อนเราได้ทำจูฬปันถกนี้ให้เป็นเจ้าของแห่งโลกียทรัพย์ ในชาตินี้เราทำให้เธอเป็นเจ้าของแห่งโลกุตระทรัพย์” ดังนี้แล้วได้ทรงสรุปชาดกว่า “อันเดวาลิกของจูฬกเศรษฐิผู้ครั้งนั้น ได้มาเป็นพระจูฬปันถกะบัดนี้ ส่วนจูฬกเศรษฐิผู้เป็นบัณฑิต ฉลาดรอบรู้ในนักขัตฤกษ์ครั้งนั้นคือเรานั้นเทียว”

ปุณณทิวาสี ธรรมสภายิ ภิกขุ - ต่อมารุ่งขึ้นอีกวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายวิพากษ์วิจารณ์กันในโรงธรรมสภาว่า “ดูก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย พระจูฬปันถกเถระถึงแม้จะไม่สามารถเรียนเอาพระคาถา ๔ บาทได้โดยกาลถึง ๔ เดือน แต่เมื่อไม่ยอมละทิ้งความพยายาม ได้ดำรงอยู่ในพระอรหัตแล้ว บัดนี้ได้เป็นเจ้าของแห่งทรัพย์คือโลกุตรธรรมแล้ว”

สมเด็จพระบรมศาสดาสด็จมาแล้วตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยเรื่องอะไร”

เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลให้ทรงทราบแล้ว ตรัสประทานพระโอวาทว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ปรารถนาความเพียรในศาสนาของเราย่อมหวังได้เป็นเจ้าของแห่งโลกุตรธรรมทั้งนั้น” ดังนี้แล้ว ได้ตรัสพระธรรมเทศนาโปรดโดยพระพุทธนิพนธคาถาอันเป็นปัจฉิมพจน์ ดังนี้

อุฏฺฐาเนนปฺปมาเทน สถฺยเมเน ทเมเน จ
ทีปํ กยิราถ เมธาวิ ยํ โอิโฆ นากิีรติ.

ผู้มีปัญญาพึงสร้างเกาะที่ห้วงน้ำท่วมทับทำลายไม่ได้
ด้วยธรรม ๔ ประการ คือ ความเพียร ๑ ความ
ไม่ประมาท ๑ ความสำรวม ๑ ความฝึกตน ๑

ภิกษุทั้งหลายเป็นอันมากส่งญาณไปตามกระแสพระธรรมเทศนา โดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี ในเวลาจบพระธรรมเทศนาพระพุทธนิพนธคาถาต่างก็ได้สำเร็จเป็นพระอริยบุคคล มีพระโสดาบันเป็นต้น โดยสมควรแก่อุปนิสัยของตน ๆ พระธรรมเทศนาครั้งนั้นได้เกิดเป็นประโยชน์แก่พุทธบริษัทผู้มาประชุมกันแล้ว ด้วยประการฉะนี้แล

ลำดับนี้ จะได้วิสัยฆราวาสอธิบายความในท้องนิทานและในพระพุทธานิพนธ์คาถาโดยอาศัยหลักอรรถกถาณัยและโดยอัตตโนมัตยาธิบายเพื่อเฉลิมเพิ่มเติมสติปัญญา ฉลองศรัทธาบารมี เพิ่มพูนกุศลบุญราศีแก่สาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายสืบต่อไป

ในนิทานเรื่องนี้ มีข้อประเด็นที่ควรยกขึ้นมาอธิบายดังต่อไปนี้

ประการที่ ๑. การที่สตรีหลบหนีมารดาบิดาตามชายชู้ไปเหมือนอย่างธิดาของชนเศรษฐีหนึ่งตามคนใช้ไปในเรื่องนี้นั้นไม่เป็นการผิดศีล ๕ ข้อกาเมสุมิฉฉาจาร แต่ทว่าเป็นการละเมิดล่วงเกินโอวาทคำสั่งสอนของมารดาบิดา ทำให้มารดาบิดาอับอายขายหน้าและเกิดความทุกข์โทมนัสขัดเคืองน้อยเนื้อเสียดใจ ไม่สมความประสงค์ที่ท่านได้อุปัถุม์เลี้ยงดูมาด้วยความเมตตากรุณาอย่างที่สุด เพราะฉะนั้น ถึงแม้ว่าจะไม่เป็นการผิดศีล ก็นับว่าเป็นการผิดธรรม ย่อมเป็นบาปกรรมที่จะอำนวยผลให้เป็นทุกข์ทั้งในชาตินี้และชาติหน้าได้อย่างแน่นอน พึงเห็นตัวอย่างธิดาของเศรษฐีนี้เป็นตัวอย่าง เมื่อหนีตามชายชู้ไปแล้วก็ไปตกกระกำลำบากชนิดที่ไม่สมควรกัน ต้องระหกระเหินหาเช่ากินค่าด้วยกำลังของตนเอง จัดเข้าในบุคคล ๔ จำพวก จำพวกที่ว่า **โชติตมปรายโน** คือมีความสว่างมาในตอนต้นแห่งชีวิตแล้วมีความมืดไปในตอนปลายแห่งชีวิต เรียกว่าสว่างมาแล้วมืดไป นอกจากนี้ เพราะบาปกรรมที่สร้างความทุกข์โทมนัสขัดเคืองให้แก่มารดาบิดาผู้มีพระคุณเหลือล้นนั้น เมื่อแตกกายตายไปแล้ว ยังจะต้องไปทนทุกข์ทรมานอยู่ในอบายภูมิอีกไม่ทราบว่าเป็นสักกี่ชาติจึงจะพ้นกรรมพ้นเวรนั้น จึงเป็นสิ่งที่สตรีทั้งหลายไม่ควรจะประพฤติปฏิบัติเช่นนั้น หากจะมีความสมัครรักใคร่กัน ก็ควรที่จะพยายามปฏิบัติจัดการให้สำเร็จโดยชอบตามระบอบธรรมประเพณี ด้วยการใช้สติปัญญาเป็นเครื่องอุปถัมภ์

ฝ่ายมารดาบิดาเล่า หากว่าบังเอิญธิดาจะได้เกิดประพุดีล่วง
ละเมียดตั้งนั้นขึ้นมาก็ไม่ควรจะโทษนัสขัดเคืองจนเกินเหตุ จนถึงกับจะ
ต้องลงมือสร้างบาปกรรมเพราะเหตุนั้นซ้ำอีก โดยพิจารณาถึงกรรม
ของตนว่า การที่เราได้บุตรธิดาที่ไม่ตั้งอยู่ในโอวาทคำสั่งสอนนั้นก็เพราะ
เราเป็นตัวการ คือเพราะสร้างกรรมมาไม่ดีจึงได้บุตรธิดาที่ไม่ดีเช่นนั้น
พึงเห็นตัวอย่างของเศรษฐีในเรื่องนี้ เมื่อธิดานำหลานกลับมาแต่ไม่กล้า
เห็นหน้า เพียงแต่ส่งข่าวมาให้ทราบ ท่านก็ไม่ว่าอะไรไปยิ่งกว่าเหตุ
กลับพูดเป็นคติธรรมว่า “เมื่อคนเราทั้งหลายท่องเที่ยวเวียนเกิดเวียนตาย
อยู่ในสังสารวัฏเช่นนี้ คนที่ไม่เคยเป็นบุตรเป็นธิดากันมาเลยนั้นย่อม
ไม่มี ลูกเรามันมีความผิดมากจึงไม่กล้าเห็นหน้าเรา” แล้วก็ส่งทรัพย์ไปให้
พร้อมกับสั่งว่าให้ไปเลี้ยงดูกันตามความสะดวกใจ แต่ให้ส่งหลาน คือ
มหาบัณฑิตกะกับจุฬบัณฑิตสองพี่น้องมาให้ แล้วก็ได้อุปถัมภ์เลี้ยงดูหลาน
ด้วยเมตตากรุณา นี้ควรถือเป็นตัวอย่างแห่งมารดาบิดาทั้งหลาย ด้วย
ประการฉะนี้

ประการที่ ๒. เด็กชายมหาบัณฑิตนั้น เพราะเหตุที่ได้ไปวัด
ฟังธรรมกับท่านดาบ้อย ๆ นานมากก็เลยมีนิสัยน้อมเอียงไปในการบรรพชา
คืออยากบวชในพระศาสนา เมื่อนิสัยนั้นแก่กล้าขึ้นก็ขออนุญาตท่านดา
บวชเป็นสามเณร ครั้นอายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ก็ได้อุปสมบทเป็น
ภิกษุภาวะ แล้วต่อมาก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ซึ่งได้นามว่าพระมหา
บัณฑิตเถระ

ตอนนี้แสดงให้เห็นว่า อันเด็ก ๆ นั้นเมื่อมารดาบิดาปู้ย่าตายาย
ชักจูงนำมาให้ได้มีโอกาส เสวนะช่องเสฟในทางที่ดีมาตั้งแต่แรก ๆ แล้ว
ก็เป็นเหตุให้ลูกหลานมีความยินดีพอใจในการประพฤติปฏิบัติดีไปด้วย

เมื่อพิจารณาไปในทางตรงกันข้าม คือถ้ามารดาบิดาปู่ย่าตายายชักจูงนำพาลูกหลานให้ช่องเสฟในทางที่ไม่ดีมาแต่แรก ๆ เช่นชอบพาไปดูหนังดูละคร นำพาไปสู่วงสุรยาเมาหรือวงการพนันชั้นสูงแล้ว ลูกหลานก็จะพลอยมีนิสัยน้อมเอียงไปในทางเสื่อมเสียนั้น ๆ ได้เช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้น จึงเป็นภาระหน้าที่ของมารดาบิดาหรือปู่ย่าตายาย จะพึงระมัดระวังไม่ชักจูงนำพาลูก ๆ หลาน ๆ ให้น้อมเอียงไปในทางที่จะเสื่อมเสียนิสัยตรงกันข้ามต้องพยายามชักจูงนำพาให้ได้ช่องเสฟแต่เรื่องที่ดี ๆ หรือบุคคลที่ดี ๆ คือให้ได้เห็น ให้ได้ยิน ได้ฟังแต่ส่วนที่ดี ให้ได้เข้าไปช่องเสฟสมาคมกับเพื่อนที่ดีหรือครูอาจารย์ที่ดี เหมือนท่านเศรษฐีได้ชักจูงนำพาลูกหลานคือมหาบัณฑิตให้ไปวัดวาอาราม ให้ได้ยินได้ฟังคำสอนศีลธรรมอันดี ให้ได้เห็นความประพฤติปฏิบัติที่ดีของพระภิกษุสงฆ์ มีสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นต้น ในที่สุดเหตุการณ์แวดล้อมทั้งหลาย คือสิ่งที่ได้เห็นเสมอ ๆ สิ่งที่ได้ยินได้ฟังบ่อย ๆ นั้น ๆ ก็เข้าแทรกซึมในจิตใจให้เอนเอียงไปสู่ทางที่ดี ทำให้เป็นผู้ว่านอนสอนง่าย กลายเป็นคนดีสืบไปเหมือนอย่างพระมหาบัณฑิตกเถระเป็นตัวอย่าง ด้วยประการฉะนี้

ประการที่ ๓. พระมหาบัณฑิตกเถระนั้น เมื่อตนได้ประสบพบวิมุตติสุขอันประเสริฐแล้ว ก็ระลึกนึกถึงน้องชายคือจุฬบัณฑกเถระ อยากจะให้น้องชายได้ประสบความสุขอันวิเศษเหมือนอย่างตนบ้าง ซึ่งนับว่าเป็นตัวอย่างที่ดีอีกประการหนึ่ง ในระหว่างที่ ๆ น้อง ๆ จำที่จะต้องส่งเคราะห์ซึ่งกันและกันในทางที่ดีเป็นธรรมดา พระมหาบัณฑิตกเถระจึงได้ชักจูงนำน้องชายให้ได้ออกบวชในพระศาสนาเพื่อได้ประสบพบวิมุตติสุขเหมือนกับตน แต่เพราะเหตุที่พระจุฬบัณฑกเถระนั้นได้สร้างกรรมมาแต่หนหลังไม่ดี พอบวชแล้วก็กลายเป็นคนโง่ทึบ เรียนคาถาเพียงบทเดียวตั้ง ๔ เดือนก็จำไม่ได้ จนเป็นเหตุให้พี่ชายเกิดความระอรั้าคาญใจ จึง

ขับไล่ให้ออกไปเสียจากวัดด้วยสำคัญว่าบวชอยู่ต่อไปก็ไม่ได้ประโยชน์อะไร เป็นเหตุให้เสียกาลเวลาไปเปล่า ๆ ก็การที่พระจูฬปันถกเถระเกิดเป็นคน โง่ทึบ และที่พระมหาปันถกเถระไม่สามารถจะช่วยสอนให้ประสบวิมุตติสุข ได้นั้น ด้วยเหตุ ๒ ประการ คือ

ข้อแรก เพราะบาปกรรมในอดีตของพระจูฬปันถกเถระนั้นติดตาม มาสนอง โดยที่เมื่อครั้งศาสนาของพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้าโน้น ได้ ทำการหัวเราะเยาะแก่งกิริษุรูปหนึ่งซึ่งมีปัญญาทึบในขณะที่เรียนพระบาลี จนทำให้กิริษุรูปนั้นเกิดความกระตาคละลายแล้วเลิกเรียนหนังสือเสีย ดังนั้น คนเราจึงไม่ควรล้อเลียนหรือหัวเราะเยาะกันเล่นจนเป็นเหตุให้อีกฝ่ายหนึ่ง เสื่อมเสียจากคุณงามความดีไป ย่อมจะเป็นเวรกรรมติดตามไปสนองได้ เหมือนอย่างพระจูฬปันถกเถระเป็นตัวอย่าง

ข้อที่ ๒. เพราะพระมหาปันถกเถระผู้พี่ชายเป็นอาจารย์ที่ไม่รู้ อรรถาธิบายจิตใจของพระจูฬปันถกเถระ แล้วสอนไม่ตรงกับอรรถาธิบาย จิตใจไม่อาจที่จะช่วยน้องชายให้บรรลุมรรคผลได้ การเป็นครูคนต้องสอนให้ ตรงกับอุปนิสัยจิตใจของศิษย์ นั้นย่อมถือเป็นหน้าที่ของครูอย่างสำคัญ ประการหนึ่ง เรียกว่าจับจุดถูก หรือยิงถูกเป้าหมาย

การสอนคนนั้น เพียงแต่สักว่าสอน ๆ ไปตามที่ดินมีวิชาความรู้ โดยไม่คำนึงถึงอรรถาธิบายจิตใจของศิษย์ว่าจะฟังรู้เรื่องหรือไม่ จะตั้งใจฟัง หรือไม่ และจะสมควรแก่อุปนิสัยจิตใจหรือไม่แล้ว ถึงจะขยันสอนสัก ปานใด หรือสอนได้มากตลอดกาลนานสักเพียงไร ก็ย่อมไม่ได้ผลสม ความมุ่งหมาย เหมือนอย่างที่พระมหาปันถกเถระสอนน้องชายมาแล้ว เป็นตัวอย่าง พระมหาปันถกเถระนั้นโทษน้องชายข้างเดียวว่าเป็นคนโง่ทึบ แต่มองไม่เห็นความโง่ของตน ที่ตนไม่รู้ ไม่สามารถจะสอนน้องชายให้

เรื่อง พระจูฬปันถกเถระ

ตรงกับอุปนิสัยจิตใจ เลยตัดสติใจลงโทษขับไล่ส่งออกจากวัด ขอนี้ควรศึกษาไว้เป็นเครื่องเตือนใจ แม้เป็นถึงพระอรหันต์แล้วก็ยังมีคามผิดพลาดไม่สามารถจะช่วยน้องของตนได้ แล้วยังโทษแต่น้องชายฝ่ายเดียวว่าเป็นคนโง่ทึบ อันคนสามัญธรรมดาด้วยแล้ว ถ้าไม่พินิจพิจารณาให้รอบคอบแล้ว ยิ่งจะมีความพลั้งพลาดในทำนองที่เป็นอย่างมากหลายทีเดียว โดยมากมักเป็นจำพวกผู้ใหญ่ ตนเองนั้นแหละโง่เขลา ไม่สามารถจะสอนศิษย์ให้ได้ดี หรือไม่สามารถจะปกครองผู้ใต้บังคับบัญชาให้ได้ดีแล้ว มักจะโทษหรือลงโทษแต่ฝ่ายผู้น้อยข้างเดียวโดยหลงผิดว่าเขาเป็นคนโง่เขลา เป็นคนไม่ดี แต่มองไม่เห็นความโง่ของตน ที่ตนไม่สามารถจะสอนศิษย์ให้ฉลาดได้ ไม่สามารถจะปกครองคนให้เป็นคนดีได้ โดยนัยนี้ย่อมจะเห็นได้ว่า คนเราที่จะรู้หลักนักปราชญ์หรือจะเป็นคนดีมีศีลมีธรรมนั้น ต้องได้อาศัยครูผู้สอนที่ดีที่สามารถและได้อาศัยผู้ปกครองที่ดีที่สามารถประกอบกันด้วย

ความจริงข้อนี้พึงเห็นตัวอย่างพระจูฬปันถกเถระนั้นแล เมื่อท่านได้ครุที่ฉลาด มีความสามารถรู้จักอุปนิสัยจิตใจ สอนถูกจุดเป้าหมายแล้ว ท่านกลายเป็นบุคคลที่ฉลาดและมีความสามารถอย่างน่าอัศจรรย์ขึ้นได้ในเวลาเพียงเล็กน้อย กล่าวคือเมื่อพระจูฬปันถกเถระได้สมเด็จพระพุทธองค์ผู้เป็นชั้นพระบรมครูเป็นที่พึง เพียงทรงสอนให้เอามือลูบผืนผ้าไป ๆ มา ๆ พร้อมกับบริกรรมว่า “ผ้าเช็ดธูลี ผ้าเช็ดธูลี” เท่านั้นเป็นบทเรียนเบื้องต้น ต่อมาภายในไม่ช้าท่านก็เกิดปรีชาญาณเห็นผ้าที่ใหม่ ๆ และสะอาดมาแต่เดิมนั้นกลายเป็นผ้าที่เศร้าหมองขึ้นและทราบถึงเหตุต่อไปว่า ที่ผ้าเศร้าหมองนั้นเพราะเหตุที่ได้สัมผัสถูกต้องกับอัตรภาพร่างกายที่สกปรกนี้ จึงเกิดความสำนึกได้ว่าสังฆารธรรมทั้งหลายไม่เที่ยงแท้แน่นอนจริงหนอ แล้วยึดเอาความเสื่อมสิ้นไปของสังฆารธรรมนั้นมาเป็นอารมณ์ของ

วิปัสสนา เร่งเจริญวิปัสสนากรรมฐานให้ยิ่งขึ้นไป ในระยะต่อมาไม่ช้า ได้ฟังพระธรรมเทศนาของสมเด็จพระบรมศาสดา ซึ่งมีใจความว่า “**ราคะ โทสะ โมหะ ต่างหากที่เรียกว่าอริ หาชี้ฝุ่นละอองไม่ คำว่าอรินี้เป็นชื่อของ ราคะ โทสะ โมหะ ภิกษุทั้งหลายครั้งละอรินี้ได้แล้ว ย่อมอยู่ในศาสนาของพระพุทธเจ้าผู้ปราศจากอริได้**” ดังนี้ ท่านก็ได้บรรลุพระอรหัตพร้อมกัมมวิภังคิทธิกาญาณทั้ง ๔ ในขณะเดียวกัน พระไตรปิฎกทั้ง ๓ ก็ได้มาปรากฏขึ้นภายในสมองท่านเองด้วยอำนาจระหว่างปฏิสัมมิกาญาณนั้น นี่แสดงให้เห็นว่าคนเรานั้นเมื่อได้ครุติศิษย์ดีประกอบกันแล้ว ย่อมสามารถ จะเสกสรรปั้นแต่งคนให้เป็นคนดีได้ ครูและศิษย์ต้องอาศัยซึ่งกันและกัน ด้วยประการฉะนี้

ประการที่ ๔. ตอนอดีตนิทาน ที่ปรารภถึงบุพจริยาของพระจูฬปันถกเถระนั้น มีข้อที่ควรยกขึ้นมาอธิบาย คือครั้งนั้นพระจูฬปันถกเถระนี้เป็นมาณพชาวเมืองพาราณสี ไปเรียนศิลปะที่เมืองตักกิลลา เป็นคนเอาใจใส่ปฏิบัติอุปัฏฐากอาจารย์ดี ทำให้อาจารย์มีความเมตตารักใคร่มาก แต่เธอเป็นคนมีสมองที่เรียนวิชาความรู้อะไรก็ไม่สำเร็จ แม้อาจารย์จะได้ช่วยแนะนำสั่งสอนเป็นอย่างดีแล้วอย่างไรก็ตาม ส่วนอาจารย์มีความประสงค์จะสงเคราะห์โดยวิธีใดวิธีหนึ่งให้จงได้จึงจะส่งกลับบ้านเมือง จึงได้ผูกมนต์ขึ้นบทหนึ่งแล้วพามาณพนั้นไปเรียนมนต์อยู่ในป่าจนท่องจำขึ้นปากอย่างคล่องแคล่วแม่นยำดีแล้ว จึงกลับมาแล้วส่งมาณพผู้ศิษย์กลับคืนสู่เมืองพาราณสี ก็มนต์ที่อาจารย์ผูกขึ้นสอนมาณพนั้นเป็นคำบาลีว่าดังนี้ “**ขณฺเฑสิ, ขณฺเฑสิ, กิการณา ขณฺเฑสิ, อหิปิ ตํ ชานามิ ชานามิ**.” ความไทยว่า “พยายามไปซิ พยายามไปซิ จะพยายามไปทำไมเล่า แม้ข้าพเจ้ารู้จักตัวท่านอยู่ ข้าพเจ้ารู้จักตัวท่านอยู่” ดังนี้ เพราะได้อาศัยมนต์บทนี้ภายหลังจากกลับมาแล้ว มาณพนั้นได้เป็น

พระอาจารย์ของพระเจ้าพาราณสี ต่อมาได้เลื่อนขั้นเป็นเสนาบดี ดังมีความพิสดารในท้องนิทานนั้นแล้ว

ครั้นมาในสมัยพระพุทธศาสนาของสมเด็จพระพุทธองค์ของเรานี้ มาณพนั้นได้มาเกิดเป็นพระจูฬปันถกเถระ อาจารย์ผู้ผู้กมนต์สอนให้ นั่นคือสมเด็จพระบรมศาสดา ก็มนต์บทนี้มักจะมีอาจารย์มนต์ทั้งหลายนำมาสอนสาธุศิษย์สืบ ๆ กันมาจนกระทั่งสมัยปัจจุบันทุกวันนี้ ซึ่งมักจะรู้จักกันอยู่ในวงคนที่นับถือเวทมนต์ทั้งหลาย แต่มนต์นี้จะมีความศักดิ์สิทธิ์จริงหรือไม่เพียงไรนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับผู้ที่นับถือและปฏิบัติตามเป็นประการสำคัญ คือถ้านับถือจริงทำจริงก็ย่อมได้ผลจริง ถ้าไม่นับถือด้วยไม่ได้ปฏิบัติด้วยก็ย่อมไม่บังเกิดผลเป็นธรรมดา มนต์คาถาและวิชาความรู้ทั้งหลายในโลกนี้ย่อมขึ้นอยู่ในกฎอันเดียวกันนี้สิ้นทั้งมวล แม้คำสอนทั้งหลาย ไม่ว่าคำสอนทางคติโลกหรือคำสอนทางคติธรรม ย่อมอำนวยผลให้เฉพาะจำพวกคนที่นับถือจริง และทำตามจริง ๆ เท่านั้น นอกนั้นคือที่ไม่เชื่อถือและมีได้ทำตาม ถึงจะมีความรู้มากเป็นตู้ ๆ ก็ตาม เขาจะไม่ได้รับผลแห่งความรู้ นั้นโดยตรงสมดังความมุ่งหมายเลย ตรงกับคำสุภาษิตที่ว่า “ความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด” ดังนี้

ประการที่ ๕. สมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดภิกษุทั้งหลาย โดยทรงปรารภปฏิบัติทาของพระจูฬปันถกเถระเป็นตัวอย่าง มีข้อความสั้น ๆ ดังนี้

ผู้มีปัญญาพึงสร้างเกาะที่ห้วงน้ำท่วมทับทำลายไม่ได้
ด้วยธรรม ๔ ประการ คือ ความเพียร ๑ ความ
ไม่ประมาท ๑ ความสำรวม ๑ ความฝึกตน ๑

ในพระธรรมเทศนาสุภาษิตนี้มีอรรถาธิบายว่า คำว่า **เกาะ** ในที่นี้ ท่านหมายเอาพระอรหันต์ผล คำว่า **ห้วงน้ำ** หมายเอาห้วงน้ำคือกิเลส ซึ่งเรียกในคำบาฬีว่า **โอะฆะ** โอะฆะที่แปลว่าห้วงน้ำคือกิเลสนั้น ท่านสงเคราะห์ไว้ ๔ อย่าง เรียกว่า **โอะฆะ ๔** คือ

๑. **กาโอะฆะ** ห้วงน้ำคืออกาม อันได้แก่ความอยากได้ใคร่ดีในอารมณ์ต่าง ๆ

๒. **ภโอะฆะ** ห้วงน้ำคือภพ อันได้แก่เจตนากรรมอันเป็นเหตุให้อยากเกิดในภพทั้ง ๓

๓. **ทิกฺขโอะฆะ** ห้วงน้ำคือสักกายทิฐิ อันได้แก่ความเห็นผิด คือเห็นว่าชั้น ๕ เป็นตัวเป็นตน เป็นสัตว์เป็นบุคคลจริง ๆ เป็นต้น

๔. **อวิชโอะฆะ** ห้วงน้ำคืออวิชา อันได้แก่ความไม่รู้จักสภาวะธรรมตามเป็นจริง หรือไม่รู้จักปรมาัตถธรรม

โอะฆะธรรมทั้ง ๔ นี้ เป็นเครื่องท่วมจิตใจของสรรพสัตว์ทั้งหลาย ผู้เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏ โอะฆะ ๔ เป็นดุจดั่งมหาสมุทรสาคร จึงเรียกว่าห้วงน้ำ สัตว์ทั้งหลายที่เกิด ๆ ตาย ๆ กันอยู่นี้เป็นเสมือนคนที่แหวกว่ายอยู่ในมหาสมุทรสาครนั้น เพราะถูกห้วงน้ำทั้ง ๔ นี้ท่วมทับทำลายจึงทำให้เป็นทุกข์กันอยู่ตลอดชาติและตลอดไปทุกชาติทุกภพ และไม่ทราบว่าจะไปหมดทุกข์กันเมื่อใดก็ไม่มีใครรู้ จึงเปรียบเสมือนคนที่แหวกว่ายอยู่ในกลางมหาสมุทรอันกว้างใหญ่ มองไม่เห็นฝั่งผา และไม่มีเกาะแก่งที่จะพักพอาอาศัย แม้ถึงเป็นดั่งนี้ก็ไม่มีใครคิดที่จะสร้างเกาะสร้างแก่งไว้เป็นที่พึ่งพาอาศัย ด้วยอำนาจความเขลาไม่รู้เท่าทันตามสภาวะธรรม

เพราะฉะนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสสอนให้สร้างเกาะสร้างแก่งไว้เป็นที่พึ่งเสีย หมายถึงให้ลงมือประพฤติปฏิบัติธรรมจนให้ได้บรรลุ

เรื่อง พระจุฬปัณณกเถระ

ถึงซึ่งพระอรหันต์ผล เหมือนอย่างพระจุฬปัณณกเถระ พระอรหันต์ผลนั้น เป็นดุจเกาะแก่งกลางมหาสมุทรสาคร อันเกาะแก่งซึ่งอยู่ในกลางมหาสมุทรนั้น น้ำมหาสมุทรย่อมขึ้นท่วมทำลายไม่ได้ คนที่ขึ้นอาศัยอยู่บนเกาะแล้ว น้ำก็ท่วมไม่ได้ฉนใด พระอรหันต์ผลนั้นก็เช่นเดียวกัน เมื่อผู้ปฏิบัติธรรมได้บรรลุถึงพระอรหันต์ผลแล้ว หวังน้ำกิเลสทั้งหลาย ๔ มีกามมะเป็นต้นนั้นย่อมท่วมทับจิตใจไม่ได้ คือพ้นจากห้วงกิเลสแล้ว พระอรหันต์ย่อมไม่เกิดไม่ตายวนวายอยู่ในสังสารวัฏต่อไปอีก ทั้งนี้ก็เพราะได้เกาะ คือ พระอรหันต์ผลเป็นที่พึ่งแล้ว

สมเด็จพระบรมศาสดาทรงสอนให้สร้างเกาะด้วยธรรม ๔ ประการ คือ ความเพียร ๑ ความไม่ประมาท ๑ ความสำรวม ๑ ความฝึกตน ๑ ตามพระพุทธโอวาทนี้ ประการแรก ผู้ปฏิบัติจะต้องมีความพยายามในการปฏิบัติธรรม ถ้าเกียจคร้านแล้วก็ปฏิบัติธรรมไม่ได้ เมื่อตั้งปณิธานอย่างแน่วแน่ว่าจะลงมือปฏิบัติธรรมเพื่อสร้างเกาะให้เป็นที่พึ่งแก่ตนแล้วแต่นั้นพึงตั้งสติสำรวมกายวาจาไม่ให้ละเมิดองค์ของศีลตามเพศภูมิของตนแล้วใช้สติคอยกำหนดจับอารมณ์ในทวารทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ การใช้สติคอยกำหนดจับอารมณ์อยู่อย่างไม่พลั้งเผลอได้ มีสติเกิดทันทุก ๆ อารมณ์ที่ผ่านเข้ามาทางทวารทั้ง ๖ นั้น เรียกว่าเป็นผู้ไม่ประมาทเพราะเป็นผู้มีสติปรากฏประจำอยู่ทุกทวารทุกวาระที่อารมณ์ผ่าน มา อันเป็นลักษณะแห่งความไม่ประมาท อันได้แก่ความไม่อยู่ปราศจากสติ ต่อแต่นั้นก็พยายามใช้สตินั้นแหละคอยกำหนดอารมณ์ในทวารทั้ง ๖ เรื่อย ๆ ไป ในขณะเดียวกันนั้น สัมปชัญญะอันเป็นตัวปัญญา ก็จะแก่กล้าขึ้น รู้เท่าทันอารมณ์นั้น ๆ ตามความเป็นจริง คือเห็นเป็นเพียงขันธ์ ๕ หรือรูปกับนาม หรือกายกับใจเท่านั้น ไม่มีสัตว์ไม่มีบุคคลจริง ที่เรียกขานกันว่าสัตว์ ว่าบุคคลนั้น เป็นแต่เพียงสมมุติกันขึ้นเท่านั้น เมื่อพยายาม

กำหนดไป พิจารณาไป โดยน้อยนี่ย่อย ๆ ไม่ยอมละเลิกความเพียร เรียกว่าฝึกตนหรือทรมานตนก็เรียก เมื่อฝึกไปทรมานไป ด้วยอาศัยกำลังคือความเพียรเป็นปัจจัย สติก็จะแก่กล้า คือว่องไวกำหนดทันกับจังหวะของอารมณ์นั้น ๆ ได้ดีขึ้นจนไม่พลาดเลย สัมปชัญญะคือญาณก็จะแก่กล้า คือรู้แจ้งชัดต่ออารมณ์นั้นมากขึ้น จนเห็นพระไตรลักษณ์คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แจ้งชัด

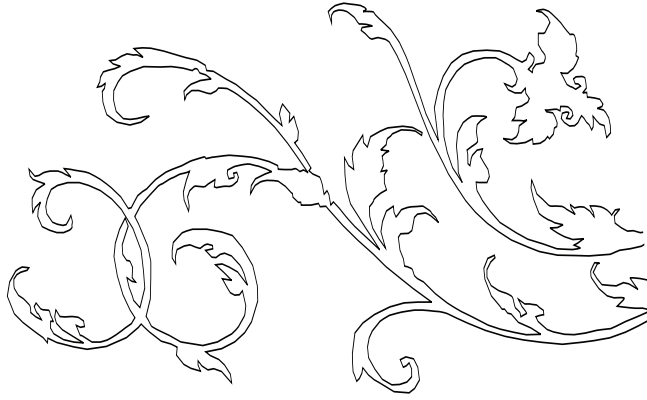
เมื่ออินทรีย์ทั้ง ๕ คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา เป็นไปโดยสม่ำเสมอแล้ว จิตของผู้ปฏิบัติธรรมนั้นก็จะสลัดทิ้งเสียซึ่งสังขาร คือรูปนามที่เป็นอารมณ์ของวิปัสสนาญาณอยู่นั้น โดยน้อมไปรับเอาพระนิพพานมาเป็นอารมณ์แทน ขณะที่จิตเปลี่ยนอารมณ์จากรูปนามไปรับเอานิพพานอารมณ์นั้น เป็นวาระแห่งการบรรลุมรรคบรรลุผลตามลำดับ ผู้ที่ได้บรรลุถึงพระอรหัตผลนั้น พระอรหัตมรรคญาณย่อมทำหน้าที่ประหามโหฆะทั้ง ๔ ให้สิ้นสูญไปอย่างเด็ดขาดแล้ว เพราะฉะนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสสอนว่า

**ผู้มีปัญญาพึงสร้างเกาะที่ห้วงน้ำท่วมทับทำลายไม่ได้
ด้วยธรรม ๔ ประการ คือความเพียร ๑ ความไม่
ประมาท ๑ ความสำรวม ๑ ความฝึกตน ๑**

ซึ่งมีอรรถาธิบายดังรับประทานวิสัชนามา จึงขอยุติพระธรรมเทศนาลง คงไว้แต่เพียงนี้ **เอว** ก็มี ด้วยประการฉะนี้

๒๘ ถึง ๒๙ กันยายน ๒๕๐๕ เวลา ๒๑.๔๐ น.

เรื่อง งานนักขัตฤกษ์ของคนพาล

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ปมาทมนุญฺชุนฺติ พาลา ทมฺเมธิโน ชนา
อปฺปมาทญฺจ เมธาวิ ธนํ เสฏฺฐจฺจ รกฺขติ.
มา ปมาทมนุญฺชเชถ มา กามรติสนฺถวํ
อปฺปมตฺโต หิ ฌายนฺโต ปปฺโปติ วิปุลํ สุขนฺติ.

บัดนี้ จะวิสันนาพระธรรมเทศนาเรื่องงานนักขัตฤกษ์ของคนพาล อันมีมาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ขุททกนิกาย อัมปมาทวรรคที่ ๒ แห่งสุตตันตปิฎก นับเป็นลำดับเรื่องที่ ๑๘ เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศล ส่วนธรรมเทศนามัย และขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายจงตั้งใจ สดับรับฟังพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จ เป็นมหากุศลบุญยถุศีส่วนธรรมสวนมัยสืบไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

สดถา เขตวเน วิหรนุโต - สมัยหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จประทับพระอิริยาบถอยู่ ณ วัดพระเชตุวันมหาวิหาร กรุงสาวัตถี ครั้งนั้นพระองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดอริยสาวกชาวเมืองสาวัตถี โดยทรงปรารภงานนักขัตฤกษ์ของคนพาลให้เป็นอุപัตติเหตุ ซึ่งมีเรื่องเล่าดังต่อไปนี้

เอกสมิ หิ สมเย - ก็ในสมัยกาลครั้งหนึ่ง มหาชนได้ประกาศให้มีงานพาลนักขัต คืองานนักขัตฤกษ์ของคนพาลขึ้นในเมืองสาวัตถี ในงานนักขัตฤกษ์นั้น พวกคนพาลทราบบัญญา พากันท้าวด้วยขี้เถ้า และโคมัย (คือมูลโค) แล้วเที่ยวพูดถ้อยคำของอัสตบุรุษ คือคำหยาบ โลงต่าง ๆ ไปตลอด ๗ วัน แม้จะได้เห็นใคร ๆ ที่เป็นญาติเป็นมิตร หรือเป็นบรรพชิตก็ตาม หาได้มีความกระดากละอายกันไม่ พากันไปยื่นพูดคำหยาบอยู่ตามประตูเรือนนั้น ๆ คนทั้งหลายทนฟังคำหยาบของพวกคนพาลเหล่านั้นไม่ไหว จึงได้ส่งเงินให้ ๒ สลึงบ้าง บาทหนึ่งบ้าง ตำลึงหนึ่งบ้าง ตามกำลังของตน ๆ พวกคนพาลรับเอาทรัพย์ที่ตนได้แล้ว ๆ ณ ประตูเรือนของคนทั้งหลายนั้น ๆ แล้วจึงพากันหลีกไป

ก็ในกาลครั้งนั้น ในเมืองสาวัตถีมีคนที่เป็นอริยสาวกอยู่ประมาณ ๕ โกฏิ (ประมาณ ๕๐ ล้าน) อริยสาวกเหล่านั้นได้พากันส่งสาส์นไปกราบทูลแต่สมเด็จพระบรมศาสดาว่า “ข้าแต่สมเด็จพระพุทธองค์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ขอสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้ากับทั้งภิกษุสงฆ์ อย่าเสด็จพระพุทธดำเนินเข้าไปสู่พระนคร ขอจงเสด็จประทับอยู่ ณ พระวิหารนั้นแลตลอด ๗ วัน” ครั้นแล้วก็ได้พากันจัดแจงตบแต่งข้าวยาคุ และข้าวสวยเป็นต้น ไปถวายภิกษุสงฆ์ ณ พระวิหารนั้นเที่ยวตลอดกาล ๗ วันนั้น แม้นตนเองก็มีได้พากันออกไปจากบ้าน

ต่อเมื่องานนักชดถุภษนั้นสิ้นสุดลงแล้ว ในวันที่ ๘ อริยสวภท้งหลยจึ่งได้พกกันนิมนต์ภษสงฆ์ มีองค์พระพุทเจ้าเป็นประธนมายังพระนครแล้วพกกันถวยทณเป็นการใหญ่ ครั้นเสร็จภตตทหรแล้ว จึ่งได้พกกันกรบทูลสมเด็จพระบรมศสทว่ “ข้แต่สมเด็จพระพุทองค์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ เวลท ๗ วันข้งเป็นกอลข้آنนสำหรับพวกข้พระพุทเจ้าเสยจริง ๑ เมื่พวกข้พระพุทเจ้าฟังค้หยบของพวกคณพลอยู่ัน หูของพวกข้พระพุทเจ้าได้มีอการเป็นดูจว่จะแตกท้ลยไปเสยให้ได้ ใคร ๑ ก็ไม่กระดกเลอຍต่อใคร ๑ ด้วยเหตุันพวกข้พระพุทเจ้าจึ่งไม่ให้สมเด็จพระพุทองค์พร้อมทั้งภษสงฆ์ ข้มสู่กยในพระนคร แม้พวกข้พระพุทเจ้าก็มีได้พกกันออกจกบ้านเช่นเดียวกัน พระพุทเจ้าข้”

สตุถถ เตส กถ สตุทว - สมเด็จพระบรมศสททรงสดับค้กรบทูลของอริยสวภเหล่านั้นแล้ว ได้ตรัสประทณพระพุทโอวทว่ “อันภษของพวกคณพลผู้ไม่มีปัญญันนย้อมเป็นเช่นนี้แล แต่พวกคณมีปัญญาย้อมร้ภษควมไม่ประมท เหมือนร้ภษทรรพ์อันเป็นแก่นสวรย้อมได้บรรลุถึงสมบัต ค้คือมตมทหนิพพน”

ครั้นแล้ว เมื่อสมเด็จพระพุทองค์ทรงประทณพระพุทโอวทอันเป็นสวณเบื่องต้นอย่งนี้แล้ว จึ่งได้ตรัสพระธรรมเทศนท โดยพระพุทอินพนธคถทเป็นปัจฉิมพจน์ ๒ พระคถท ซึ่งมีเนื้อควมว่

ปมทมนุญญชนดิ พลท ทุมเมธิโน ชนท
อปปมทภจ เมธว ธิ สฎฐร รกษดิ

พวกคณพลผู้ไม่มีปัญญาย้อมพกกันประกอบควม
ประมทเนือ๑ สวณบัตติผู้มีปัญญาย้อมร้ภษ

ความไม่ประมาทไว้ เหมือนอย่างคนรักษาทรัพย์อัน
ประเสริฐ ฉะนั้น

**มา ปมาทมนุญฺเจส มา กามรตีสนฺถวํ
อปฺปมตฺโต หิ ฌายนฺโต ปปฺโปติ วิปลํ สุขํ.**

ท่านทั้งหลายจงอย่าพากันประจบความประมาท จง
อย่าพากันประจบความสนิทสนมหา คือความยินดี
ในกาม เพราะคนผู้ไม่ประมาท เจริญผานอยู่ ย่อมได้
บรรลู่ถึงซึ่งความสุขอันไพบูรณ์

ในเวลาจบพระธรรมเทศนาพุทธนิพนธ์คาถา พุทธบริษัทเป็น
อันมากได้สำเร็จเป็นอริยบุคคล มีพระโสดาบันเป็นต้น ตามสมควรแก่
อุปนิสัยของตน ๆ พระธรรมเทศนาครั้งนั้น ได้สำเร็จเป็นประโยชน์แก่
มหาชนเป็นอันมาก ด้วยประการฉะนี้แล

ลำดับนี้ จะได้วิสัชนาอธิบายความในท้องนิทานและใน
พระธรรมเทศนาพุทธนิพนธ์คาถา โดยอาศัยหลักอรรถกถานัยและโดย
อรรถโนมัตถยาธิบาย เพื่อเฉลิมเพิ่มเติมสติปัญญา ฉลองศรัทธาบารมี
เพิ่มพูนกุศลบุญราศีแก่สาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายสืบต่อไป

ในนิทานเรื่องนี้ มีประเด็นที่ควรยกขึ้นมาอธิบายดังต่อไปนี้

ประการที่ ๑. คำว่า **คนพาล** ในที่นี้มีได้หมายเอาโจรผู้ร้ายที่
ขึ้นชื่อลือชา เทียวทำโจรกรรมเป็นอาชีพ ซึ่งต้องไปซุกซ่อนหมกตัวอยู่
ในป่าในดง หมายเอาคนสามัญธรรมดานี้แหละ แต่จำกัดเอาเฉพาะพวก
ที่โง่เขลาเบาปัญญา ไม่รู้ที่จะทำสิ่งอันเป็นคุณประโยชน์แก่ตนทั้งในชาตินี้
และชาติหน้า ซึ่งหมายความว่า เป็นผู้ทำลายประโยชน์อันควรจะได้จะถึง

เรื่อง งานนักชัตฤกษ์ของคนพาล

ทั้งในชาตินี้และชาติหน้า คนพาลที่มีลักษณะดังกล่าวนี้ ชื่อว่าเป็นผู้ตัดประโยชน์ทั้งสองของตนทั้งเสีย คือประโยชน์ในชาตินี้ ได้แก่มนุษย์สมบัติหนึ่ง ประโยชน์ในชาติหน้า ได้แก่สวรรค์สมบัติหนึ่ง อธิบายว่าคนที่หลงใหลไปแต่ในทางการเล่นการกินเป็นเบื้องหน้า ไม่ได้มีสติเป็นเครื่องยับยั้งห้ามตน ไม่ได้ทำบุญกุศล เช่น ทาน ศีล ภาวนา ไว้เป็นเสี้ยมในชาติหน้า แม้ในชาตินี้ก็ไม่ได้สติที่จะตั้งเนื้อตั้งตนให้ดำรงอยู่ในทางที่จะให้เกิดความสวัสดิปลอดภัย ไม่ได้รับความสุขของความเป็นมนุษย์อย่างสมบูรณ์ คนเช่นนี้แลเรียกว่า **คนพาล** ในที่นี้ โดยใจความก็คือคนโง่เขลาเบาปัญญานั้นแล และคนจำพวกนี้แหละเมื่อมีงานนักชัตฤกษ์ประจำปีแล้ว ได้พากันเล่นอย่างสนุกสนานสรวลเสเฮฮากันตลอด ๗ วัน และเพื่อให้สนุกและเกิดความขบขันแก่คนทั้งหลาย จึงเอาซีเก้บ้าง มุลโคบ้าง มาทาเนื้อทาตัวเสียให้แปลกประหลาด แล้วก็พากันไปร้องรำทำเพลง พลังก็กล่าววาทาหยาบโลนมีประการต่าง ๆ เทียวไปตามประตูบ้านเรือนนั้น ๆ ครั้นได้สิ่งของหรือเงินทองจากเรือนนี้แล้ว ก็แห่กันไปยังเรือนอื่น ๆ ต่อ ๆ ไป ทั้งนี้ทำกันไปด้วยความสนุกเพลิดเพลินตามวิสัยของพาลชนนั่นเอง แต่มิได้ก่อให้เกิดความเสียหายร้ายแรงอะไร และคนส่วนมากที่อยู่ในวิสัยเดียวกัน ก็พลอยชอบอกชอบใจและให้ความสนับสนุนอย่างเต็มที่ ส่วนคนที่ตั้งอยู่ในศีลกินในธรรมแล้ว ก็เกิดความเศร้าสลดใจและเบื่อหน่ายรำคาญตามวิสัยของตน เพราะงานนักชัตฤกษ์ทำนองนี้เป็นงานของคนจำพวกที่โง่เขลาเบาปัญญา คือเป็นที่เพลิดเพลินเจริญใจของคนจำพวกนั้นด้วยเหตุนี้ท่านจึงเรียกว่า งานนักชัตฤกษ์ของคนพาล อันเป็นชื่อของนิทานเรื่องนี้

ความจริง ข้อที่ว่าพวกคนพาลพากันไปพูดคำหยาบตามประตูลือเรื่อนนั้น ๆ นั้นคงจะไม่ใช้คำหยาบคายร้ายกาจชนิดที่ดำโคตรเหง้าเหล่ากอของผู้หนึ่งผู้ใด แต่เป็นคำหยาบโโลนชนิดที่ก่อให้เกิดความสรวลเสเฮฮา เกิดความสนุกเพลิดเพลินเจริญใจตามวิสัยของคนรักสนุกตามโลกประเพณีนิยมเท่านั้น แต่ก็นับว่าเป็นคำหยาบโโลนสำหรับคนที่ตั้งอยู่ในศีลในธรรม เพราะคำหยาบโโลนที่ก่อให้เกิดความสรวลเสเฮฮานั้น ย่อมไม่เป็นวิสัยที่จะให้เกิดความสะตวกหูเจริญใจแก่คนจำพวกที่ตั้งอยู่ในศีลธรรมแล้ว เป็นธรรมดา และนับว่าเป็นคำหยาบสำหรับคนจำพวกนี้ ดังปรากฏในนิทานเรื่องนี้

การเล่นหัวในงานนักขัตฤกษ์ประจำปีทำนองนี้ ข้าพเจ้าผู้รจนานี้หนังสือนี้ได้เคยพบเห็นมาด้วยตนเองสมัยที่ยังเป็นเด็ก จะนำมาเล่าสู่กันฟังเพื่อจะได้ทราบลักษณะของการเล่นหัวของคนในสมัยครั้งพุทธกาลโน้นกับในสมัยเรามีลักษณะคล้ายคลึงกัน หรือเป็นมรดกตกทอดมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาลโน้น กล่าวคือ ประเพณีการเล่นงานนักขัตฤกษ์ประจำปีของประชาชนอีสาน มีลักษณะอาการเหมือน ๆ กับการเล่นงานนักขัตฤกษ์ของคนพาลชาวเมืองสวตศัครั้งพุทธกาล ดังที่ปรากฏในเรื่องนี้ ซึ่งคนชาวอีสานเรียกร่างงานนักขัตฤกษ์นี้ว่า งานทำบุญเดือน ๖ เพราะโดยมากนิยมทำกันในระยะเดือน ๖ หรือบางทีก็เรียกว่างานทำบุญบ้องไฟ เพราะในงานมีการทำบ้องไฟทั้งขนาดใหญ่ขนาดเล็กมาจุดบูชาพระรัตนตรัยด้วย พิธีของงานนั้น นอกจากมีพิธีทางศาสนาซึ่งมีการทำบุญตักบาตรเลี้ยงพระและฟังเทศน์ฟังธรรมแล้ว พวกที่รักสนุกเฮฮาซึ่งเป็นชายทั้งนั้น ตั้งแต่ชั้นเด็กขึ้นไปจนถึงผู้ใหญ่ที่มีอายุแล้ว พากันแห่บ้องไฟไปตามถนนหนทางภายในหมู่บ้านกัน โดยมากมักจะไปถึงประตูบ้านแทบทุกบ้านทุกเรือน ความมุ่งหมายที่ทำเช่นนั้นก็เพื่อให้เกิดความสนุกสนานเพลิดเพลินตามวิสัยของ

โลกียชนอย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่งก็เพื่อไปขอกินเหล้ายาปลาบั้งตามเรือน นั้น ๆ ขณะที่แห่บั้งไฟไปนั้น มีคนชั้นหัวหน้าคนหนึ่ง ซึ่งมีความฉลาด ชำนาญในคำกาพย์กลอนกล่าวนำขึ้นก่อนครวระบถ ๆ ส่วนคนนอก นั้นก็ว่าตามพร้อม ๆ กันครวระบถ ๆ ไป คำกาพย์ชนิดนี้เรียกกันว่า “คำเซ็งกินเหล้า” หรือ “กาพย์เซ็งแห่บั้งไฟ” เนื้อความของคำกาพย์นั้น โดยมากล้วนแต่เป็นคำพาดพิงถึงเหล้ายาปลาบั้ง และพาดพิงถึงองค์ อวัยวะของชายหญิง ซึ่งเป็นคำไพเราะในเชิงกาพย์กลอน และก่อให้เกิด ความสรรเสริญเสียดามภาษาของคนขึ้นมา แต่คนที่ไม่กินเหล้ากินยา ก็ชอบฟังเป็นส่วนมากเหมือนกัน เมื่อได้แห่เซ็งไปถึงประตูบ้านของใครแล้ว ถ้าบ้านนั้นไม่แจกเหล้ายาปลาบั้งแล้ว ก็ไม่ยอมออกไปงาย ๆ พวกกันเซ็ง คือหัวหน้าขึ้นนำ กล่าวคำเซ็งกวนหูอยู่อย่างนั้นอย่างสนุกสนาน แต่ ส่วนมากจะได้เหล้าและปลาแก้มแทบทุกบ้านทุกเรือน เพราะในงาน นักชดถุขเช่นนั้นเขาโฆษณาประกาศนัดหมายกันไว้หลายวัน ทุกบ้าน ทุกเรือนจึงเตรียมของเหล่านี้ไว้อย่างพร้อมสรรพ เพื่อต้อนรับแขกบ้านอื่น บ้านไกลซึ่งมาในงานนั้นด้วย และเหล้าสม้ยนั้นก็ทำขึ้นได้เองเพราะยัง ไม่มีกฎหมายหวงห้าม แต่ส่วนมากเป็นเหล้าสาโทหรือกะแช่ หรือที่เรียกว่าเหล้าน้ำขาว กินไปตลอดวันก็ไม่มีพิษมีสงมาก เพียงแต่ทำให้เคลิบเคลิ้ม เพลิดเพลินไปตามประสานสนุกเท่านั้น คำกาพย์เซ็งกินเหล้าหรือเซ็ง แห่บั้งไฟนั้น ถ้าคนอยู่ในศีลในธรรมแล้วก็ถือว่าเป็นคำหยาบโลน ไม่ ไคร่อยากจะฟัง แต่คนที่ยังหลงใหลมัวเมาอยู่ในทางโลกแล้ว ก็ถือว่าเป็นคำไพเราะและก่อให้เกิดความสนุกเพลิดเพลินดี (ข้าพเจ้าเองเมื่อเป็น เด็ก ๆ ก็พลอยได้ไปร่วมเป็นสหายกับคนพาลจำพวกนั้นด้วย เคยได้ว่าคำกาพย์ เซ็งกับเขา) เพราะการกระทำเช่นนั้นชาวโลกไม่ถือว่าเป็นเสียหาย เพียงแต่ เป็นการหย่อนใจกันแต่ละทีปีละหนเท่านั้น ก็คำเซ็งที่ว่าเป็นคำหยาบโลน

ความจริงก็ไม่ใช่ หยาบโหลนไปเสียทั้งหมด เป็นคำกลอนสอนคนก็มีเป็นตอน ๆ สับสนปนคละกันไป ถ้ากำหนดมีงาน ๒ วัน ๓ วัน พวกคนสนุกก็พากันแห่แข่ง อยู่ทำนองนี้ทุก ๆ วัน ฉะนั้น

ตามทีเล่ามาโดยย่อนี้ เพื่อจะให้คนรุ่นหลังซึ่งบ้านเมืองได้วัฒนาการเปลี่ยนแปลงไปแล้ว ประเพณีโบราณเหล่านี้ก็พลอยสูญไปด้วย จะได้ทราบถึงความจริงเป็นอย่างไร หรือผู้ที่ได้ฟังพระธรรมเทศนาเรื่องนี้แล้ว จะได้ทราบถึงจารีตประเพณีของคนสมัยพุทธกาลโดยถูกต้องตามความจริง เพราะเป็นสิ่งที่มิได้เป็นได้ เหมือนดังที่ได้พรรณนามานั้นแล อนึ่ง เพื่อให้ได้ทราบว่า ประเพณีของคนชาวอีสานดังว่านี้ เป็นสิ่งที่สืบเชื้อสายกันมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล แม้สมเด็จพระพุทธองค์ก็ทรงทราบมาแล้ว ไม่ใช่เป็นสิ่งที่คนรุ่นหลัง ๆ นี้คิดประดิษฐ์ขึ้นตามความงี่เงาเบาปัญญาของตนเอง ซึ่งความจริงก็ไม่ใช่สิ่งที่เสียหายร้ายแรงสำหรับคนธรรมดาสามัญอะไร ถือได้ว่าเป็นงานการเล่นสำหรับหย่อนใจของชาวโลกอย่างหนึ่งเท่านั้น และที่เขาเล่นหัวกันอย่างสนุกสนานจนหามรุ่งหามค่ำหลายวันหลายคืนเช่นนั้น ก็ไม่ปรากฏว่าได้มีเหตุอันตรายร้ายแรงอะไรเกิดขึ้นเลย อันสื่อแสดงว่าคนสมัยนั้นเป็นนักกีฬาจริง ๆ เล่นหัวกันอย่างสนุกสนานอย่างนักกีฬา ไม่ได้เล่นเพื่อก่อเหตุเภทภัยให้ความร้ายกาจหรือทำอันตรายให้แก่กันแต่อย่างใด ซึ่งนักเล่นหัวทั้งหลายควรจะยกย่องสรรเสริญ และนำเอาแง่ที่ดีนั้นมาเป็นแบบอย่าง ด้วยประการฉะนี้

ประการที่ ๒. ปรากฏว่าสมัยนั้นเมืองสาวัดถิ่นนั้นมีพลเมืองที่เป็นอริยสาวกล้วน ๆ ถึง ๕ โกฎิ หรือ ๕๐ ล้าน ทั้งนี้ เพราะเหตุที่สมเด็จพระบรมศาสดาได้เสด็จประทับจำพระวัสสาอยู่ในกรุงสาวัดถิ่นนั้นเป็นเวลา

เรื่อง งานนักชดถุภษของคนพาล

นาน คือ ทรงจำพระวัสสาที่วัดพระเชตะวันมหาวิหาร อันท่านอนาถปิณฑิกมหาเศรษฐีสร้างถวาย ๑๙ พระวัสสา ทรงจำพระวัสสาที่วัดบุพพารามมหาวิหาร อันมหาอุบาสิกาวิสาขาสร้างถวาย ๖ พระวัสสา รวมเป็นเวลาถึง ๒๕ พระวัสสา ดั่งนั้นสมเด็จพระพุททองคัจฉาทรง สามารถฝึกสอนอบรมประชาชนให้สำเร็จเป็นอริยสาวกถึง ๕ โภภิก ก็คำว่า “อริยสาวก” นั้น ได้แก่บุคคลที่รับปฏิบัติธรรมจนได้บรรลุอริยมรรคอริยผล ตั้งแต่พระโสดาบันขึ้นไป บรรดาประชาชนที่เป็นอริยสาวกเหล่านั้น เมื่อมีงานนักชดถุภษของพวกคนพาลตลอดเวลา ๗ วันนั้น มีความเบื่อหน่ายรำคาญตารำคาญหูและละอายแก่ใจ เพราะวิสัยของอริยสาวกนั้นไม่ชอบอารมณ์สนุกเพลิดเพลินด้วยกิริยาอาการเช่นนั้น ตรงกันข้ามกับประชาชนที่เป็นปุถุชน และไม่มีควมประสงค์ที่จะให้สมเด็จพระพุททองคัจฉาและภิกษุสงฆ์ผู้เป็นที่เคารพนับถือทั้งหลายได้ไปเห็นกิริยาอาการของพวกคนพาลเช่นนั้น จึงกราบทูลขอไม่ให้สมเด็จพระพุททองคัจฉาพร้อมทั้งภิกษุสงฆ์เข้าไปบิณฑบาตในพระนคร ได้พากันจัดแจงแต่งอาหารบิณฑบาตไปถวายที่วัดตลอด ๗ วันนั้น แม้พวกตนเองก็ไม่ยอมออกจากบ้านตลอดกาล ๗ วันเช่นเดียวกัน

ข้อนี้แสดงให้เห็นว่า คนที่เป็นชั้นอริยะกับชั้นปุถุชนนั้นย่อมมีอารมณ์ไม่ตรงกัน คือมีความเพลิดเพลินเจริญใจไปคนละทาง ฝ่ายที่เป็นปุถุชนคนที่ยังมีกิเลสหนาและมีปัญญาในธรรมน้อย ก็สนุกเพลิดเพลินไปในกามคุณทั้ง ๕ คือรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ เป็นส่วนใหญ่ มีนิสัยติดอยู่ในกิริยาอาการอันหยาบโลน เหมือนอย่างพวกพาลชนที่พากันเล่นงานนักชดถุภษในเมืองสาวัตถี ในนิทานเรื่องนี้ เล่นกันถึง ๗ วัน ๗ คืน ก็ไม่รู้จักอึด ไม่รู้จักเบื่อ และเพลิดเพลินเจริญใจในกิริยาอาการอันหยาบโลนเช่นนั้น ฝ่ายที่เป็นพระอริยเจ้า หรืออริยสาวก ซึ่ง

เป็นผู้ห่างไกลจากกิเลส หรือมีแต่กิเลสอย่างบางเบาแล้ว ย่อมเพติดเพลิน อยู่แต่ในการทำบุญให้ทาน รักษาศีลเจริญภาวนาเหมือนอย่างอริยสาวก ๕ โภภินั้น ครั้นงานนักขัตฤกษ์สิ้นสุดลงแล้ว ในวันที่ ๘ ก็พากัน อาราธนาสมเด็จพระบรมศาสดาพร้อมทั้งภิกษุสงฆ์เข้ามาในพระนคร แล้วก็ร่วมกันทำบุญให้ทานเป็นการใหญ่อย่างเพติดเพลินเจริญใจ ซึ่งตรง กันข้ามกับพวกปุถุชน ฉะนั้น ครั้นทำบุญให้ทานเสร็จแล้ว ได้ถือโอกาส กราบทูลสมเด็จพระบรมศาสดาว่า “เวลา ๗ วันซึ่งเรามีงานนักขัตฤกษ์นั้น มันช่างช้านานสำหรับพวกข้าพระพุทธเจ้าเสียจริง ๆ เมื่อพวกข้าพระพุทธเจ้าฟังเสียงคำหยาบโหลนของพวกคนพาลอยู่นั้น หูเป็นตุจว่าจะ แดกทำลายไป ไม่มีใครกระดากละอายต่อใคร ๆ ด้วยเหตุนั้น พวกข้า พระพุทธเจ้าจึงไม่ให้พระพุทธองค์กับทั้งภิกษุสงฆ์เข้ามาในพระนคร แม้ พวกข้าพระพุทธเจ้าเองก็มีได้พากันออกจากบ้านเช่นเดียวกัน” ดังนี้

ประการที่ ๓. สมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อได้ทรงสดับพฤติการณ์ ของพวกคนพาลตามที่มวลอริยสาวกกราบทูลเช่นนั้นแล้ว พระองค์มิได้ ทรงตำหนิติโทษว่าอะไร ข้อนี้นับว่าเป็นปฏิปทาของผู้เป็นพระบรมครู อันประเสริฐ คือไม่ทรงตำหนิติโทษคนในที่ลับหลัง เพราะการนินทาคน ลับหลัง ซึ่งเขาไม่มีโอกาสได้ฟังอยู่ด้วยนั้น ไม่มีคุณประโยชน์แต่อย่างใด มีแต่จะไร้ประโยชน์หรือให้เกิดโทษเป็นที่สุด ซึ่งผู้เป็นครูอาจารย์คนควร จะถือไว้เป็นแบบอย่าง ไม่ตำหนิติเตียนศิษย์ในที่ลับหลัง

สมเด็จพระบรมศาสดาได้ตรัสกับอริยสาวกเหล่านั้นอย่างแบบ พระบรมครูว่า “กิริยาอาการของพวกคนโง่เขลาเบาปัญญา นั้นย่อมเป็น เช่นนี้ แต่พวกบัณฑิตผู้มีปัญญาย่อมรักษาความไม่ประมาท เหมือน คนรักษาทรัพย์อันเป็นสาระแก่นสารแล้ว ย่อมบรรลู่ถึงซึ่งอมตนิพพาน

สมบัติ” ดังนี้ ซึ่งแสดงว่าพระองค์ทรงทราบความจริงตามสภาพของบุคคลว่า ธรรมดาของคนเขลาเบาปัญญาที่ย่อมประพฤติปฏิบัติไปตามวิสัยของเขา จะเกณฑ์ให้ประพฤติปฏิบัติเหมือนบัณฑิตคนมีปัญญานั้นไม่ได้ ถ้าจะให้เป็นไปได้ก็ต้องอบรมสั่งสอนให้เป็นบัณฑิตเสียก่อน ซึ่งผิดกับครูธรรมดาสามัญที่ปรารถนาอยากจะให้ศิษย์เป็นคนประพฤติดี ทั้ง ๆ ที่ตนไม่สามารถจะสอนศิษย์ให้เป็นคนดีได้ ความจริงเมื่อครูไม่สามารถในการสอนศิษย์ให้เป็นคนดีได้ ศิษย์จะมีความประพฤติปฏิบัติดีได้อย่างไร เมื่อไม่สามารถจะแก้เหตุได้ ก็สมควรที่จะยอมรับผล หรือยินดีต่อผล อันเกิดขึ้นแต่เหตุอย่างสมดุลกันนั้น เหมือนอย่างสมเด็จพระพุทธรองค์ทรงรับสั่งกับพวกอริยสาวกว่า **“ธรรมดากิริยาอาการของพวกคนโง่เขลาเบาปัญญาย่อมเป็นเช่นนี้”** ดังนี้ แล้วทรงแสดงถึงผลของบัณฑิตผู้มีปัญญาต่อไปว่า **“บัณฑิตผู้มีปัญญานั้น จึงจะรักษาความไม่ประมาทเหมือนคนรักษาทรัพย์อันเป็นแก่นสาร แล้วในที่สุดก็จะได้บรรลุถึงซึ่งพระนิพพานต่อไป”** ดังนี้

เมื่อสมเด็จพระพุทธรองค์ตรัสดังนี้แล้ว จึงได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดซ้ำอีก โดยพระพุทธรนิพนธคาถา ซึ่งมีข้อความสั้น ๆ ว่า

พวกคนพาลผู้ไม่มีปัญญา ย่อมพากันประกอบความ
ประมาทเนื่องๆ ส่วนบัณฑิตผู้มีปัญญา ย่อมรักษา
ความไม่ประมาทไว้ เหมือนอย่างคนรักษาทรัพย์อัน
ประเสริฐ ฉะนั้น ท่านทั้งหลายจงอย่าพากันประกอบ
ความประมาท จงอย่าพากันประกอบความสนิทสนมหา
คือความยินดีในกาม เพราะคนผู้ไม่ประมาท เจริญ
ฉานอยู่ ย่อมได้บรรลุถึงซึ่งความสุขอันไพบูรณ์ ดังนี้

ในพระพุทธนิพนธ์คาถานี้มีอรรถาธิบายว่า คำว่า **คนพาล** ในที่นี้ได้แก่คนที่ประกอบด้วยลักษณะแห่งความเป็นพาล คือลักษณะกาย วาจาและใจไม่สะอาด ลักษณะที่แสดงออกทางกายกระด้างกล้าแข็ง ลักษณะที่แสดงออกทางวาจาเคลื่อนไหวคลาดหยาบค้าย เสียดสี และเหลวไหล ไร้สารประโยชน์ ลักษณะของใจเห็นแก่ได้ กลุ่มกัลดอยู่ด้วยความโกรธและไม่มองเห็นคุณและโทษตามเป็นจริง รวมความเป็นผู้ไม่รู้ประโยชน์ของตนทั้งในชาตินี้และในชาติหน้า คนพาลอันมีลักษณะอาการเช่นนี้ ย่อมชอบทำ พุด และคิดแต่ในสิ่งที่เป็นทุกข์เป็นโทษแก่ตนเองโดยไม่รู้ลึกลับสำนึกตน และไม่มีสติที่จะคิดสร้างบุญกุศล คือทาน ศีล ภาวนา อันจะเป็นที่พึ่งของตนต่อไปในชาติหน้า ถ้าที่เป็นพาลอย่างหนักที่เรียกว่าอันทพาลด้วยแล้ว กลับเห็นผิดไปว่าชาติหน้าไม่มี ไม่รู้ไม่เห็น เกิดมาชาติเดี๋ยวนี้ต้องเล่นต้องกินเสียให้สมอยากก็พอแล้ว แต่นั่นก็ตั้งหน้าแต่จะเล่น จะกิน ด้วยความหลงใหลเพลิดเพลินไปในกามคุณารมณ์ทั้งหลายอย่างไม่สร้างชาจนตลอดชีวิต ชีวิตของบุคคลผู้ปฏิบัติตนเช่นนี้ ชื่อว่าเป็นอยู่ด้วยความประมาท วิสัยของคนพาลผู้ไม่ใช้ปัญญาไปในทางที่ถูกนั้น ย่อมเพลิดเพลินอยู่ในกามอารมณ์ด้วยความประมาทอย่างนี้ สมเด็จพระพุทธองค์จึงตรัสพระคาถาบทต้นว่า **“พวกคนพาลผู้ไม่มีปัญญา ย่อมพากันประกอบความประมาทเนื่อง ๆ”** ดังนี้

ส่วนบัณฑิตผู้มีปัญญาหรือรู้จักใช้ปัญญาไปในทางที่ถูกนั้นตรงกันข้าม คือเป็นผู้ไม่ประมาทในวัยว่ายังหนุ่มยังสาว ไม่ประมาทในชีวิตว่าจะยังอยู่ในโลกนี้นานวันนานปี อาจตายวันนี้พรุ่งนี้ก็ไม่ได้ และไม่ประมาทหลงในทรัพย์สมบัติว่าเป็นสิ่งที่มีค่ายิ่งกว่าตนของตน เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงมีสติและสัมปชัญญะคอยสำนึกและรู้ลึกลับตน เท่าทันกับมารยาของโลกอยู่เสมอ คือรู้เท่าทันต่อกามอารมณ์ทั้งหลายว่าล้วนแต่เป็นเครื่อง

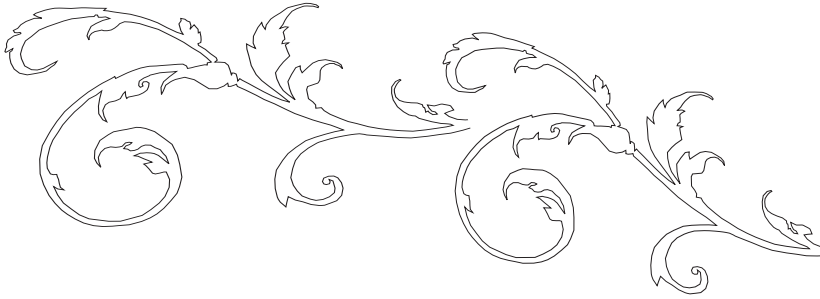
หลอกตาพรางใจทั้งนั้น จะหาสิ่งที่เป็นสาระแก่นสารอย่างจริงจังอย่าง
จริงจังวรินกามอารมณ์เหล่านี้ไม่ได้แต่นั้นก็พยายามเตือนตนอยู่ทุกโอกาส
แล้วรีบทำสิ่งที่เป็นคุณความดีทั้งที่เป็นประโยชน์แก่ตนในชาตินี้ ทั้งที่
เป็นประโยชน์แก่ตนในชาติหน้า โดยไม่ผัดวันประกันเวลา มีวันคืนอัน
เต็มไปด้วยคุณประโยชน์ ทั้งประโยชน์ชาตินี้และชาติหน้าคู่เคียงกันไป ผู้
ประพฤติปฏิบัติเช่นนี้ชื่อว่าเป็นผู้รักษาความไม่ประมาท คือไม่ยอมให้
วันเวลาล่วงเลยไปโดยที่มิได้ทำประโยชน์ทั้ง ๒ อย่างนั้น ลักษณะแห่ง
บัณฑิตรักษาความไม่ประมาทนั้น ท่านเปรียบเหมือนคนรักษาทรัพย์
อันมีคุณค่า คือคนที่มองเห็นคุณประโยชน์ของทรัพย์สมบัติว่า “เพราะ
ได้อาศัยทรัพย์อันมีคุณค่าสูงนี้ เราจึงจักได้ประสบความสุขในชาตินี้
ตามควรแก่วิสัย เราจึงจักเลี้ยงดูบุตรภรรยาให้เป็นสุข และเราจึงจักได้
สร้างทางไปสู่ปรโลกให้สะอาดราบรื่น” ครั้นแล้วก็เอาใจใส่รักษาทรัพย์
นั้นไว้อย่างปลอดภัย ฉันทิด แม้บัณฑิตผู้ไม่ประมาทก็เห็นคุณค่าของความ
ไม่ประมาทว่า “เราจักได้คุณอันอัศจรรย์มีฉนวนสมบัติเป็นต้น จักได้บรรล
คุณวิเศษมีมรรคผลเป็นต้น และจักได้สำเร็จวิชา ๓ หรืออภิญญา ๖
ก็ด้วยอาศัยความไม่ประมาทนี้” ครั้นแล้วจึงรักษาความไม่ประมาทเหมือน
คนรักษาทรัพย์อันมีคุณค่าสูง ฉันทันนั้นแล เพราะฉะนั้นสมเด็จพระ
พุทธองค์จึงตรัสพระคาถาบทที่สองว่า “**ส่วนบัณฑิตผู้มีปัญญา ย่อมรักษา
ความไม่ประมาทไว้ เหมือนคนรักษาทรัพย์อันประเสริฐ ฉะนั้น**” ดังนี้

ในพระคาถาที่ ๒ บาทต้น สมเด็จพระพุทธองค์ตรัสสอนไม่ให้
ประกอบความประมาทเนื่อง ๆ และไม่ให้สันทเสนาหา คือรักใคร่ติดใจ
อยู่ในกามทั้ง ๒ คือกิลเสกาม และวัตถุกาม เพราะคนที่ประมาทหรือ
หลงใหลเพลิดเพลินอยู่ในกามคุณทั้ง ๕ ด้วยอำนาจแห่งความกำหนัด
รักใคร่ติดใจนั้น ย่อมจะได้ประสบความทุกข์ทั้งในชาตินี้และชาติหน้าเป็นผล

ถึงหากจะได้พบความสุขบ้างอย่างที่สามัญชนเข้าใจกัน ก็ไม่ใช่เป็นความสุขอันจริงแท้แน่นอน เป็นเพียงความสนุกเพลิดเพลินชั่วคราวเท่านั้น แม้ถึงกระนั้น ความสนุกเพราะความประมาทหรือความหลงใหลในกามนั้น ก็มีส่วนน้อย เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับทุกข์อันจะพึงได้ประสบโดยตรงแล้ว จะเห็นว่าเป็นสิ่งที่ไม่ควรลงทุนสร้างความทุกข์ให้แก่ตน เพราะมุ่งผลคือความสนุกอันเล็กน้อยนั้นเลย เพราะฉะนั้น สมเด็จพระพุทธองค์จึงตรัสสอนไม่ให้ประกอบความประมาทและความยินดีในกามทั้ง ๒ นั้น ส่วนในพระคาถาที่ ๒ บทที่ ๒ พระพุทธองค์ทรงชี้ทานิสงส์ของคนที่ไม่ประมาทว่า คนผู้ไม่ประมาทดังกล่าวมาแล้ว ขวนขวายอยู่แต่ในการประพฤติปฏิบัติคุณงามความดีอย่างไม่ผัดวันประกันเวลา อย่างสูงก็ ขวนขวายเข้าอยู่ในฌานสมาบัติอันเป็นที่สงบระงับดับกิเลสเสมอ ย่อมชื่อว่าได้ประสบความสุขอันไพบูรณ์ อันได้แก่พระนิพพานอันเป็นสถานที่ดับทุกข์โดยสิ้นเชิง คนผู้เป็นบัณฑิตมีปัญญาย่อมไม่ประมาท ไม่หลงเพลิดเพลินอยู่แต่ในกาม แต่พยายามอยู่ในการประพฤติปฏิบัติคุณความดีจนตลอดชีวิต เหมือนอย่างเหล่าอริยสาวกทั้งหลายในพระนครสาวัตถีจำนวน ๕ โกฏิ นั้น ผู้เป็นบัณฑิตมีปัญญาเห็นปานนั้น ย่อมมีความเพลิดเพลินเจริญใจอยู่แต่ในคุณความดีเป็นเบื้องหน้า จึงได้บรรลุถึงซึ่งสุขอันไพบูรณ์ที่ไม่มีทุกข์เจือปนเลย ซึ่งมีอรรถาธิบายดังรับประทานวิสัยชานมา ด้วยประการฉะนี้

๑๑ ตุลาคม ๒๕๐๕ เวลา ๐๒.๐๐ น.

เรื่อง ท้าวสักกเทวราช

กัณฑ์ที่ ๑

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

อปฺปมาเทน มฆวา

เทวานํ เสฏฺฐจฺตํ คโต

อปฺปมาทํ ปสฺสณฺติ

ปมาโท ครหิตो สทาติ.

บัดนี้ จะวิชันาพระธรรมเทศนาเรื่องท้าวสักกเทวราช อันมีมา
ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ชุททกนิกาย อปฺปมาทวรรคที่ ๒ แห่ง
สุตตันตปิฎก นับเป็นลำดับเรื่องที่ ๒๑ เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วน
ธรรมเทศนามัย และขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายจงตั้งใจ
สดับรับฟังพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จ
เป็นมหากุศลบุญยณฤธีส่วนธรรมสวนมัยสืบไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

สตฺถา เวสาลียํ อุปนิสฺสุสาย กุฎฺฐาคารสาลาयํ วิหรนฺโต - สมัยหนึ่ง
สมเด็จพระบรมศาสดาสด็จอาศัยเมืองเวสาลีประทับพระอิริยาบถอยู่ ณ
กุฎฐาคารศาลา (ศาลามียอด) ครั้งนั้นพระองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนา

โปรดเจ้าลิจฉวี พระนามว่ามหาลี โดยทรงปรารภท้าวสักกเทวราชให้เป็น
อุปบัติเหตุ ซึ่งมีเรื่องเล่าดังต่อไปนี้

เวสาลีย์ หิ มหาลี นาม ลิจฉวี - ก็ในเมืองเวสาลีนั้นมีเจ้าลิจฉวี
พระองค์หนึ่ง พระนามว่ามหาลี พระองค์ได้ทรงสดับพระสูตรต้นตเทศนา
ในสักกปณหสูตรของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วทรงดำริว่า “สมเด็จพระ
พระสัมมาสัมพุทธเจ้ายอมทรงแสดงถึงสมบัติของท้าวสักกะไว้อย่างมาก
หลาย พระองค์ทรงแสดงเช่นนั้นเพราะได้ทรงเห็นมาด้วยพระองค์เอง
หรือว่ามีได้ทรงเห็นหนอ พระองค์ทรงรู้จักท้าวสักกะหรือไม่ทรงรู้จักหนอ
เราจักกราบทูลถามพระองค์ดู”

ครั้งนั้นแล เจ้าลิจฉวีมหาลีได้เสด็จไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระ
ภาคเจ้า ถึงสถานที่พระองค์ประทับอยู่ ครั้นเสด็จไปถึง ทรงถวายบังคม
สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วได้ประทับนั่งอยู่ ณ ที่อันสมควรส่วนข้างหนึ่ง
ครั้นประทับนั่งเรียบร้อยแล้ว ได้กราบทูลสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าดังนี้
ว่า “ข้าแต่สมเด็จพระพุทธองค์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ท้าวสักกะผู้เป็น
จอมแห่งเทวดาทิ้งหลายนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงเห็นมาเองหรือ”

สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสตอบว่า “เจ้ามหาลี ท้าวสักกะผู้เป็น
จอมแห่งเทวดาทิ้งหลายนั้น อาตมาได้เห็นมาเองแล”

เจ้ามหาลีทรงกราบทูลด้วยทรงข้องพระทัยว่า “ข้าแต่สมเด็จพระ
พุทธองค์ ก็ท้าวสักกะที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเห็นมานั้นจักเป็นท้าว
สักกะเทียมกระมัง เพราะว่าท้าวสักกะจอมเทวดาทิ้งหลายนั้น เป็นสิ่ง
ที่เห็นได้โดยยาก”

เรื่อง ท้าวสักกเทวราช

สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสตอบอย่างหนักแน่นว่า “ดูก่อนเจ้ามหาสิริ อตมารู้จักตัวท้าวสักกะด้วย รู้จักธรรมที่ทำให้เป็นท้าวสักกะด้วย อหนึ่ง ท้าวสักกะนั้นได้ถึงความเป็นท้าวสักกะเพราะสมาทานเอาธรรมเหล่านี้ได้ ธรรมเหล่านั้นอตมาก็รู้จักด้วย

ดูก่อนเจ้ามหาสิริ ท้าวสักกะผู้จอมเทวดานั้น เมื่อก่อนครั้งเป็นมนุษย์ ได้เป็นมาณพชื่อว่า มฆะ เพราะเหตุนี้จึงเรียกว่า **ท้าวมฆวาน**

ดูก่อนเจ้ามหาสิริ ท้าวสักกะผู้จอมเทวดานั้น เมื่อก่อนครั้งเป็นมนุษย์ ได้ให้ทานก่อนคนทั้งหลาย เพราะเหตุนี้จึงเรียกว่า **ท้าวปุรินททะ**

ดูก่อนเจ้ามหาสิริ ท้าวสักกะผู้จอมเทวดานั้น เมื่อก่อนครั้งเป็นมนุษย์ ได้ให้ทานโดยเคารพ เพราะเหตุนี้จึงเรียกว่า **ท้าวสักกะ**

ดูก่อนเจ้ามหาสิริ ท้าวสักกะผู้จอมเทวดานั้น เมื่อก่อนครั้งเป็นมนุษย์ ได้ให้ที่พักอาศัย เพราะเหตุนี้จึงเรียกว่า **ท้าววาสวะ**

ดูก่อนเจ้ามหาสิริ ท้าวสักกะผู้จอมเทวดานั้น ทรงคิดข้อความ ได้ตั้งพนันโดยกาลครั้งเดียว เพราะเหตุนี้จึงเรียกว่า **ท้าวสหัสสักกะ**

ดูก่อนเจ้ามหาสิริ นางอสุรกายผู้ชื่อนามดาเป็นปชาบดี คือพระมเหสีของท้าวสักกะผู้จอมเทวดา เพราะเหตุนี้จึงเรียกท้าวสักกะนั้นว่า **ท้าวสุชัมปติ**

ดูก่อนเจ้ามหาสิริ ท้าวสักกะผู้จอมเทวดานั้นได้ทรงเสวยราชสมบัติเป็นอิสสรธิบดีของเทวดาทั้งหลาย ชั้นดาวดึงส์สวรรค์ เพราะเหตุนี้จึงเรียกว่า **ท้าวเทวานมินทะ**

ดูก่อนเจ้ามหาสิทิว สักกะผู้จอมเทวดานั้นได้ถึงความเป็นท้าวสักกะเพราะสมาทานเอาซึ่งวตบท ๗ ประการเหล่านี้ได้ วตบท ๗ ประการเหล่านี้มันอันท้าวสักกะผู้จอมเทวดา เมื่อก่อนครั้งเป็นมนุษย์ได้สมาทานเอาไว้อย่างบริบูรณ์แล้ว

วตบท ๗ ประการนั้นคืออะไรบ้าง วตบท ๗ ประการ คือ

๑. เราพึงปรนนิบัติเลี้ยงดูมารดาบิดาตลอดชีวิต
๒. เราพึงประพฤติอ่อนน้อมต่อมัตนต่อผู้ใหญ่ในตระกูลตลอดชีวิต
๓. เราพึงกล่าวถ้อยคำอันอ่อนหวานตลอดชีวิต
๔. เราไม่พึงพูดคำส่อเสียดยุแหยให้คนแตกกันตลอดชีวิต
๕. เราพึงมีใจปราศจากความตระหนี่อยู่ครองเรือนตลอดชีวิต คือเป็นผู้เสียสละเด็ดขาด มีมือสะอาดเพื่อให้ท่านเป็นนิจ ยินดีในการเสียสละ ควรแก่การขอของคนอื่น ยินดีในการจำแนกแจกทาน
๖. เราพึงเป็นผู้มีวาจาสำจิตตลอดชีวิต และ
๗. เราพึงเป็นผู้ไม่โกรธตลอดชีวิต ถ้าความโกรธจะพึงเกิดขึ้นแก่เรา เราจะพึงกำจัดความโกรธนั้นได้อย่างฉับพลันทันที

ดูก่อนเจ้ามหาสิทิว สักกะนั้นได้ถึงซึ่งความเป็นท้าวสักกะ เพราะสมาทานเอาซึ่งวตบท ๗ ประการเหล่านี้ได้ วตบท ๗ ประการเหล่านี้มันอันท้าวสักกะผู้จอมเทวดา เมื่อก่อนครั้งเป็นมนุษย์ได้สมาทานเอาไว้อย่างบริบูรณ์แล้ว คือวตบท ๗ ประการเหล่านี้แล”

สมเด็จพระผู้มีพระภาคบรมศาสดา ครั้นตรัสคำไวยาकरण์ร้อยแก้วดังนี้แล้ว ได้ตรัสพระพุทธานิพนธคาถานี้ซ้ำอีก ซึ่งมีความว่า

มาตาเปตติภรฺ ชนํ กุเล เชฏฺฐาปจายินํ
สณฺหํ สขิลสมฺภาสํ เปสฺสุณฺณยฺยุปฺปายินํ.
มจฺเจรวิเนเย ยุตฺตํ สจฺจํ โภธาภิกฺขุํ นรํ
ตํ เว เทวา ดาวตีสํ อาหุ สปุริโส อิติ.

นรชนใดเป็นผู้ปรนนิบัติเลี้ยงดูมารดาบิดา ประพฤติ
อ่อนน้อมถ่อมตนต่อผู้ใหญ่ในตระกูล กล่าวถ้อยคำ
อันไพเราะอ่อนหวาน ประทานคำส่อเสียดให้หมดไป
ประกอบอยู่ในการกำจัดความตระหนี่ มีวาจาสุก ปฏิบัติ
ข่มความโกรธไว้ได้ ทวยเทพเจ้าเหล่าดาวดึงส์ทั้งหลาย
ย่อมยกย่องนรชนนั้นนั่นแล ว่าเป็นสัปปุริสชน คือ
คนดี

สมเด็จพระบรมศาสดาทรงมีพระพุทธานุญาตกับเจ้ามหาลิว่า “ดู
ก่อนเจ้ามหาลิ กุศลกรรมนี้ ท้าวสักกะสร้างไว้ในสมัยชาติที่เกิดเป็น
มฆมาณพ”

เมื่อเจ้ามหาลิทรงประสงค์ที่จะทราบข้อปฏิบัติของท้าวมฆมาณพ
นั้นโดยพิสดารจึงกราบทูลถามต่อไปว่า “พระพุทธรเจ้าข้า มฆมาณพได้
ปฏิบัติมาอย่างไร”

สมเด็จพระพุทธรองค์จึงตรัสว่า “ดูก่อนเจ้ามหาลิ ถ้าเช่นนั้นมหาบพิตร
จงตั้งพระทัยสดับต่อไป” ดังนี้ แล้วทรงนำอดีตนิทานมาแสดง ซึ่งมีเนื้อ
ความดังต่อไปนี้

อดีตเต มคธภูเจ อจลคามे มโฆ นาม มาณโว - ในอดีตกาล
ปางหลัง ยังมีมาณพคนหนึ่งชื่อมฆะ อยู่ในที่บ้านอจลคาม ในแคว้น
แดนดินมคธรัฐ เขาไปสู่สถานที่ที่ทำงานของชาวบ้านแล้ว ได้กวาดดิน

ตรงที่ตนยืนอยู่นั้นด้วยปลายเท้า ทำให้เป็นที่น่ารื่นรมย์แล้วจึงได้อยู่ มี บุรุษคนอื่นเอาแขนผลักเขาให้ออกไปจากที่นั้นแล้วได้ไปยืนอยู่ ณ ที่ตรง นั้นเสียเอง มฆมาณพนั้นไม่โกรธ เขาไปทำที่อื่นให้เป็นที่รื่นรมย์ใหม่ อยู่ต่อไป แม้ ณ ที่ใหม่นั้นก็ได้มีบุรุษอื่นมาผลักเขาด้วยแขนให้ออกไป แล้วไปอยู่ ณ ที่ตรงนั้นเสียเอง ถึงกระนั้นมฆมาณพก็มีได้โกรธเขาผู้นั้น ไปทำที่อื่นให้เป็นที่น่ารื่นรมย์อยู่ต่อไป คนทั้งหลายที่ออกมาแล้ว ๆ จาก บ้านได้ผลักมฆมาณพด้วยแขนให้ออกไปเสียจากสถานที่ที่เขาทำให้สะอาด แล้ว ๆ ด้วยประการดังนี้

มฆมาณพนั้นคิดเห็นว่า “แม้คนทั้งหมดนี้ได้ความสะดวกสบาย เพราะอาศัยเรา กรรมนี้จะพึงเป็นบุญกรรมอันจะส่งผลให้ความสุขแก่เรา เป็นแน่” ดังนี้แล้ว ครั้นวันรุ่งขึ้นได้ถือเอาจอบไปทำที่ประมาณเท่ามณฑล แห่งลานข้าวให้เป็นที่น่ารื่นรมย์ คนทั้งหมดได้พากันไปอยู่ ณ ที่ตรงนั้น นั้นแล ต่อมาครั้นถึงยามฤดูหนาว มฆมาณพก็ได้ก่อไฟไว้ให้คนงาน เหล่านั้น ครั้นถึงยามฤดูร้อน ก็ได้ตักน้ำมาไว้ให้

ต่อจากนั้นมา มฆมาณพได้คิดเห็นว่า “ขึ้นชื่อว่าที่อันน่ารื่นรมย์ ย่อมเป็นที่ชอบใจของคนทั้งปวง ใคร ๆ ที่จะไม่ชอบใจนั้นย่อมไม่มี ตั้งแต่นี้ ต่อไป เราควรจะไปทำถนนหนทางให้เรียบราบสม่ำเสมอ” ครั้นแล้ว ได้ออกจากบ้านแต่เช้าตรู่ เทียวทำทางให้เรียบราบสม่ำเสมอ ตัดกิ่งไม้ ที่ควรจะตัดออกจากทางให้โล่งโปร่ง

ครั้งนั้น มีบุรุษคนอื่นได้เห็นมฆมาณพทำอยู่อย่างนั้นจึงถามว่า “ทำอะไร สหาย”

มฆมาณพตอบว่า “เราสร้างทางสำหรับไปสู่สวรรค์ให้แก่เราเอง ดอก สหาย”

เรื่อง ท้าวสักกเทวราช

บุรุษสหายพูดว่า “ถ้าเช่นนั้น ฉันขอเป็นสหายกับเธอด้วย”

มฆมาณพตอบว่า “ได้ซีสหาย ขึ้นชื่อว่าสวรรค์ย่อมเป็นสิ่งทีรักใคร่พอใจของคนเป็นอันมาก”

จำเดิมแต่นั้น จึงได้มีคนที่สมัครใจร่วมกันเป็น ๒ คน แม้คนอื่นอีกได้เห็นสหาย ๒ คนนั้นแล้วซักถามถึงเหตุผล ได้ทราบความเหมือนอย่างนั้นแล้ว ก็ได้สมัครใจเข้าเป็นสหายโดยทำนองเดียวกันนี้ รวมทั้งหมดจึงได้เป็นสหาย ๓๓ คน ฉะนี้

สหาย ๓๓ คนนั้นถือเอาจอบเป็นต้น พวกกันไปทำทางให้ราบเรียบสม่ำเสมอ ได้ระยะทางประมาณโยชน์หนึ่ง สองโยชน์ ด้วยประการฉะนี้

เต ทิสฺวา คามโกชโก - ฝ่ายนายบ้านเห็นสหาย ๓๓ คนทำงานดังนั้น จึงคิดว่า “คนพวกนี้พากันประกอบกรรมทำงานในสิ่งที่ไม่ควรจะทำ ถ้าคนพวกนี้ไปหาปลาและเนื้อเป็นต้นมาจากป่าหรือดัมสุรามาดีม หรือทำการงานทำนองนั้นอย่างอื่น ๆ เราก็จะพลอยได้อะไรต่ออะไรบ้าง” ครั้นแล้วจึงให้เชิญสหายเหล่านั้นมาแล้วสอบถามว่า “พวกท่านพากันเที่ยวทำอะไรกัน”

พวกสหายตอบว่า “พวกข้าพเจ้าสร้างทางสวรรค์ดอก นายขอรับ”

นายบ้านพูดแนะนำตามความคิดของตนว่า “ธรรมดาคนที่อยู่ครองบ้านเรือนนั้นไม่สมควรที่จะไปทำงานอย่างนั้น ควรจะไปหาปลาและเนื้อเป็นต้นมาจากป่า ไปดัมสุรามาดีมกัน หรือไปทำการงานมีประการต่าง ๆ จะดีกว่า”

สหายเหล่านั้นพากันปฏิเสธการแนะนำของนายบ้านนั้น ถึงนายบ้านจะได้พยายามแนะนำอยู่แล้ว ๆ เล่า ๆ เขาเหล่านั้นก็คงยืน

กรานปฏิเสธตามเดิม นายบ้านโกรธเคืองแล้วจึงคิดว่า “เราจักแก่ง
ทำให้พวกนี้ฉิบหายเสีย” แล้วไปสู่พระราชสำนัก กราบทูลพระราชาว่า
“ขอเดชะ ข้าพระพุทธเจ้าได้เห็นพวกโจรเที่ยวไปโดยรวมหัวกันเป็นพรรค
พวก” เมื่อพระราชาทรงรับสั่งว่า “เธอจงไปจับเอาตัวมันมา” จึงได้
ไปจับเอาสหาย ๓๓ คนนั้นมาถวายพระราชา

ส่วนพระราชาก็ได้ทรงพิจารณาให้รอบคอบ ทรงมีพระบรม
ราชโองการสั่งว่า “พวกเธอจงปล่อยช้างให้เหยียบมันเสีย”

มฆมาณพได้ให้โอวาทแก่สหายนอกนี้ว่า “สหายทั้งหลาย ที่พึ่ง
ของเราอย่างอื่นนอกจากเมตตาแล้วไม่มีอะไร เธอทั้งหลายอย่าได้ทำ
ความโกรธแค้นใคร ๆ เลย จงทำจิตให้เสมอกันทั้งในพระราชา ใน
นายบ้าน ในช้างที่จะเหยียบ และในตนเอง ด้วยเมตตาจิต” สหายทั้งหลาย
ต่างก็ได้พากันทำจิตเหมือนดังที่มฆมาณพโอวาทนั้น ดังนั้นช้างจึงไม่
สามารถจะเข้าไปใกล้ด้วยอานุภาพแห่งเมตตาของสหายเหล่านั้น

ฝ่ายพระราชา ครั้นทรงทราบเรื่องดังนั้นก็จึงมีพระบรมราชโองการ
สั่งว่า “ช้างมันเห็นคนมากมันจึงไม่กล้าจะเหยียบ จงไปเอาเสื่อลำแพน
มาคลุมปิดให้มิดเสียก่อน แล้วจึงปล่อยให้มันเหยียบ” ครั้นเขาเอาเสื่อ
ลำแพนมาคลุมพวกสหายเหล่านั้นแล้ว นายควาญช้างจึงไล่ช้างเข้าไป
เพื่อให้มันเหยียบ ช้างก็หาได้เหยียบไม่ ได้เผ่นหนีไปเสียไกล ด้วย
ประการฉะนี้

ราชา ต่ ปวดตี สุตฺวา - ส่วนพระราชาได้ทรงทราบพฤติการณ์
ดังนั้นก็แล้ว ทรงมีพระราชดำริว่า “เหตุในข้อนี้จะต้องมี” จึงทรงรับสั่งให้
นำสหายเหล่านั้นมาเฝ้าแล้วตรัสถามว่า

เรื่อง ท้าวสักกเทวราช

“พอมหาจำเรียวทั้งหลาย พวกเจ้าอาศัยฟังฟังเราแล้วไม่ได้อะไร หรือ จึงได้พากันประพฤติเช่นนั้น”

พวกสหายกราบทูลถามว่า “ขอเดชะ ที่พระองค์ทรงรับสั่งนี้ หมายความว่าอย่างไร พระพุทธเจ้าข้า”

พระราชาตรัสบอกว่า “ได้ยินมาว่า พวกเจ้ารวมหัวกันเป็นโจร เทียวดักซ่อนอยู่ในป่า มิใช่หรือ”

พวกสหายกราบทูลถามว่า “ขอเดชะ ใครกราบทูลพระองค์ อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

พระราชาตรัสบอกว่า “พอมหาจำเรียวทั้งหลาย นายบ้านได้บอก เรออย่างนั้น”

พวกสหายจึงกราบทูลข้อเท็จจริงให้ทรงทราบ ว่า “ขอเดชะ พวก ข้าพระพุทธเจ้ามิได้เป็นโจร แต่ว่าพวกข้าพระพุทธเจ้าเมื่อจะทำทางสวรรค์ ของตนให้สะอาด จึงได้พากันทำงานอย่างนี้ ๆ นายบ้านได้แนะนำพวก ข้าพระพุทธเจ้าให้ทำสิ่งที่เป็นบาปอกุศล เมื่อพวกข้าพระพุทธเจ้าไม่ยอม ทำตามคำแนะนำของเขา เขามุ่งที่จะให้พวกข้าพระพุทธเจ้าฉิบหายเสีย โกรธแค้นขึ้นมาแล้วจึงมากราบทูลใส่ความอย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า”

ครั้งนั้นพระราชาทรงสดับข้อเท็จจริงของพวกสหายเหล่านั้นแล้ว ทรงมีพระโสมนัสปริดา มีพระราชดำรัสตรัสขอโทษว่า “พอมหาจำเรียว ทั้งหลาย สัตว์เดียรัจฉานนี้มันยังรู้จักคุณของพวกเจ้า ฉันทันเป็นมนุษย์ แท้ ๆ ยังไม่สามารถจะรู้ได้ พวกเจ้าจงให้อภัยแก่นันเสียเถิด”

ก็แล ครั้นมีพระราชดำรัสอย่างนี้แล้ว ได้มีพระบรมราชโองการให้เอานายบ้านพร้อมทั้งบุตรและภริยาเป็นทาสของพวกสหายนั่น พระราชทานชั่งนั้นให้เป็นพาหนะสำหรับขับขี่ และพระราชทานหมูบ้านนั้นให้เป็นบ้านส่วยสำหรับบริโภควินิจฉัยตามสะดวกสบาย

สหายนทั้ง ๓๓ คนนั้นเห็นร่วมกันว่า “เราได้เห็นอาณิสถ์บุญในชาติทันตาเห็นนี้นั้นเทียว” จึงมีใจผ่องใสโดยประมาณยิ่ง ๆ ขึ้น พวกกันขึ้นขับขี่ชั่งนั้นไปเป็นวาระ ๆ พลางได้ปรึกษากันว่า “บัดนี้เราจะต้องทำบุญให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป” ถามกันว่า “เราจะทำบุญอะไรดี” ตกลงกันว่า “เราจักสร้างศาลาเป็นที่พักอาศัยของมหาชน ทำอย่างแน่นอนหนาถาวรไว้ที่ตรงทางใหญ่ ๔ แยก”

สหายนเหล่านั้นเชิญนายช่างมาพบ แล้วก็ตกลงให้ลงมือสร้างศาลาทีเดียว แต่เพราะเหตุที่สหายนเหล่านั้นไม่มีฉันทะยินดีในสตรีทั้งหลาย จึงมิได้ให้ส่วนบุญแก่พวกสตรีในศาลานั้น ด้วยประการฉะนี้

มมสุส ปน เคเห - ก็ในบ้านของมมมาณพนั้นมีสตรีอยู่ ๔ คน คือนางสุนันทา ๑ นางสุจิตตา ๑ นางสุธัมมา ๑ นางสุชาดา ๑ ในสตรี ๔ คนนั้น นางสุธัมมาได้ร่วมใจกันกับนายช่าง สั่งนายช่างไว้ว่า “พี่ชายพี่ชายจงช่วยทำดิฉันให้เป็นหัวหน้าในศาลาหลังนี้ให้จงได้” ครั้นแล้วให้สินบนแก่นายช่างไว้ นายช่างรับค่าแล้วได้ตากไม้ที่จะทำซ่อฟ้าให้แห้งแล้วตากแกะสลัก ทำให้เป็นซ่อฟ้าสำเร็จก่อนสิ่งอื่น ๆ แล้วแกะเป็นตัวอักษรว่า **ศาลาสุธัมมา** แล้วเอาผ้าพันเก็บซ่อนไว้

ต่อมาเมื่อนายช่างสร้างศาลาสำเร็จแล้ว ครั้นถึงวันที่จะยกซ่อฟ้า จึงบอกกับสหายน ๓๓ คนนั้นว่า “โอ ตายจริงท่าน ข้าพเจ้าได้สิ่งของที่ควรทำอย่างหนึ่งเสียแล้ว”

เรื่อง ท้าวสักกเทวราช

พวกสหายนถามว่า “นายช่างผู้เจริญ ท่านลืมอะไรเสียเล่า”

นายช่างตอบว่า “ข้าพเจ้าลืมข้อฟ้าเสียแล้วท่าน”

พวกสหายนพูดว่า “ไม่เป็นไร เราจักนำไม้สำหรับทำข้อฟ้านั้น มาให้ใหม่”

นายช่างพูดชี้แจงว่า “ไม้ที่ตัดลงใหม่ ๆ นั้นไม่อาจที่จะเอามาทำข้อฟ้าได้ ต้องได้ข้อฟ้าที่เขาตัดมาตากแคะสลักเก็บไว้นาน ๆ เท่านั้นจึงจะใช้ได้”

พวกสหายนหรือนายช่างว่า “คราวนี้เราควรทำอย่างไรจึงจะสำเร็จได้”

นายช่างให้ความแนะนำว่า “ถ้าข้อฟ้าที่เขาจะขาย ซึ่งเขาทำให้สำเร็จรูปเก็บไว้มีอยู่ในบ้านของใคร ๆ ก็ตาม ควรไปเสาะหาเอาข้อฟ้านั้น”

พวกสหายนเหล่านั้นเมื่อเสาะหาไป ได้เห็นข้อฟ้าอยู่ที่บ้านของนางสุธัมมา แม้จะขอซื้อด้วยทรัพย์พันหนึ่ง ก็ไม่ตกลงกันได้ด้วยมูลค่า เมื่อนางสุธัมมาพูดว่า “ถ้าท่านทั้งหลายให้ดิฉันมีส่วนบุญในศาลาด้วย ดิฉันจักยกให้เปล่า”

พวกสหายนพูดปฏิเสธว่า “เราไม่ยอมให้ส่วนบุญแก่สตรีทั้งหลาย” ด้วยประการฉะนี้

อด เน วฑฺฒกิ อาห - ครั้นนั้น นายช่างได้พูดชี้แจงกับพวกสหายนเหล่านั้นว่า “นายขอรับ ทำไมจึงพูดอย่างนั้น สถานที่อื่น ๆ เว้นเสียแต่พรหมโลกเท่านั้น ที่จะเว้นจากสตรียอมไม่มี โปรดรับเอาข้อฟ้าเสียเถิด เมื่อทำอย่างนี้แล้ว การงานของเราก็จักได้ถึงความสำเร็จเสร็จสิ้นลง”

พวกสหายเหล่านั้นตกลงรับเอาข้อฟ้าไปทำให้ศาลาสำเร็จ แล้วได้แบ่งศาลาออกไว้เป็น ๓ แผนก แผนกหนึ่งทำให้เป็นที่พักของพวกผู้ใหญ่ แผนกหนึ่งสำหรับเป็นที่พักของพวกคนยากจน แผนกหนึ่งสำหรับเป็นที่พักของพวกคนเจ็บไข้ได้ป่วย สหาย ๓๓ คนได้ให้ปูพื้นกระดานไว้เป็น ๓๓ ที แล้วได้ให้สัญญาแก่ช่างไว้ว่า “อาคันตุกะมานั่งพักที่พื้นกระดานที่ผู้ใดปลูลาดไว้ เจ้าจงพาอาคันตุกะผู้นั้นไปพัก ณ ที่บ้านของเจ้าของพื้นกระดานนั้นเถียว การปฏิบัติต่ออาคันตุกะนั้นทุก ๆ อย่าง เช่นการนวดเท้า บีบหลัง จัดของเคี้ยวของบริโภคน และที่หลับนอน จักเป็นภาระธุระของเจ้าของพื้นกระดานนั้นแล”

ส่วนช่างก็ได้พาอาคันตุกะที่มาแล้ว ๆ ไปยังเรือนของเจ้าของพื้นกระดานนั้น ๆ นั้นเถียว เจ้าของพื้นกระดานนั้นก็ทำสิ่งที่ควรทำต่ออาคันตุกะนั้นตลอดวันนั้น

ส่วนมฆมาณพปลุกต้นทองกลางต้นหนึ่งไว้ตรงที่ใกล้ ๆ กับศาลา แล้วปูแผ่นหินไว้ใต้โคนต้นทองกลางนั้น บรรดาอาคันตุกะทั้งหลายที่เข้าไปยังศาลาแล้วมองดูข้อฟ้า อ่านดูหนังสือแล้วต่างก็พูดกันว่า “ศาลาสุขัมมา” แต่ชื่อของสหาย ๓๓ คนมิได้ปรากฏ

ส่วนนางสุนันทาคิดว่า “คนเหล่านี้สร้างศาลา ทำมิให้เรามีส่วนบุญด้วย แต่นางสุขัมมา เพราะเขาฉลาด จึงได้สร้างข้อฟ้าเป็นผู้มีส่วนบุญกับคนเหล่านั้น แม้เราก็คงจะทำอะไร ๆ ลักอย่างหนึ่ง จักทำอะไรดีหนอ” ที่นั้นนางได้เกิดความคิดขึ้นว่า “อาคันตุกะทั้งหลายที่มายังศาลาแล้ว ควรจะได้นำน้ำรับประทานและน้ำอาบ เราจักให้ชุดสระโบกขรณี” ครั้นคิดดังนี้แล้วก็ให้สร้างสระโบกขรณีไว้สระหนึ่ง

เรื่อง ท้าวสักกเทวราช

ส่วนนางสุจิตตาคิดว่า “นางสุธัมมาได้ให้ข้อฟ้า นางสุนันทา ได้ให้สระโบกขรณี แม้เราก็ควรจะทำอะไร ๆ สักอย่างหนึ่ง จักทำอะไร ดีหนอ” ที่นั่นนางได้เกิดความคิดขึ้นว่า “อาคันตุกะทั้งหลายที่มายังศาลา ต่อม้ำอาบน้ำแล้ว ในเวลาจะไปควรจะทำอะไรดีแล้วจึงไป เราจักให้ สร้างสวนดอกไม้” ครั้นคิดดังนี้แล้วก็ได้ให้สร้างสวนดอกไม้อันนารีธรรมย์ ไว้สวนหนึ่ง ในสวนนั้นโดยมากมิได้มีใครที่จะพูดว่า “ไม้ดอกไม้ผลชื่อ อย่างนั้น ๆ ย่อมไม่มี” ดังนี้ ด้วยประการฉะนี้

สุชาดา ปน - ส่วนว่านางสุชาดานั้นคิดเสียว่า “เราเป็นธิดา ของลุงและเป็นภริยาของมฆมาณพ กุศลบุญกรรมที่มฆมาณพทำแล้วก็ เป็นกุศลบุญกรรมของเรานั้นเอง กุศลบุญกรรมที่เราทำแล้วก็ เป็นของ มฆมาณพเหมือนกัน” จึงมิได้ทำกุศลบุญกรรมอะไร ๆ เลย ฝ้าแต่ ประดับแต่งตัวเท่านั้น

ฝ่ายมฆมาณพนั้นได้บำเพ็ญวตบถ ๗ ประการเหล่านี้ให้บริบูรณ์ แล้ว คือ บำรุงมารดาบิดา ๑ ประพฤติอ่อนน้อมถ่อมตนต่อผู้ใหญ่ใน ตระกูล ๑ มีวาจาสุก ๑ มีวาจาไพเราะอ่อนหวาน ๑ ไม่พูดยุแหย่ ๑ กำจัดความตระหนี่เสียได้ ๑ ไม่โกรธ ๑ ได้ถึงซึ่งความเป็นผู้อันบัณฑิต พึงสรรเสริญว่าอย่างนี้

นรชนใดเป็นผู้ปรนนิบัติเลี้ยงดูมารดาบิดา ประพฤติ อ่อนน้อมถ่อมตนต่อผู้ใหญ่ในตระกูล กล่าวถ้อยคำ อ่อนไพเราะอ่อนหวาน ประหารคำส่อเสียดให้หมดไป ประกอบอยู่ในการกำจัดความตระหนี่ มีวาจาสุก ปฏิบัติ ข่มความโกรธไว้ได้ ทวยเทพเจ้าเหล่าดาวดั่งสังข์ทั้งหลาย ย่อมยกย่อง นรชนผู้นั้นนั่นแล ว่าเป็นสัพบุริสชนคือ คนดี

ในเวลาสั้นที่สุดลงแห่งชีวิต มฆมาณพก็ได้ไปบังเกิดเป็นท้าว
สักกเทพรชาชนเมืองสวรรคคัลขึ้นดาวดึงส์พิภพ แม้พวกสหายของมฆ
มาณพเหล่านั้นก็ได้ไปบังเกิด ณ สถานที่นั้นเช่นเดียวกัน นายช่างได้ไป
บังเกิดเป็นวิสุกรรมเทพบุตร

สมัยนั้นพวกอสูรทั้งหลายยังอยู่บนสวรรคคัลขึ้นดาวดึงส์นั้น พวก
อสูรเหล่านั้นคิดว่า “พวกเทพบุตรใหม่ ๆ มาบังเกิดแล้ว” จึงตระเตรียม
เลี้ยงน้ำทิพย์ต้อนรับเทพบุตรใหม่

ส่วนท้าวสักกะทรงให้สัญญาแก่บริษัทของพระองค์เพื่อมิให้ใคร ๆ
ดื่มน้ำทิพย์ พวกอสูรทั้งหลายพากันดื่มน้ำทิพย์แล้วก็เกิดมีนเมาไปตามกัน
ท้าวสักกะทรงดำริว่า “เราไม่ต้องการที่จะครองทิพย์สมบัติร่วมกับอสูร
พวกนี้” จึงทรงให้สัญญาแก่บริษัทของพระองค์ แล้วให้ช่วยกันจับเท้า
เหยียดลงไปในมหาสมุทร อสูรเหล่านั้นได้ตกตั้งศีรษะลงไปในมหาสมุทร
ขณะนั้นอสูรวิมานก็ได้ผุดเกิดขึ้น ณ พื้นเบื้องล่างของภูเขาสินธูราช ด้วย
อำนาจบุญของอสูรทั้งหลายเหล่านั้น ต้นไม้จิตตปาฏลี (คือต้นแคฝอย)
ก็ได้ลอยมาบังเกิดขึ้นมาพร้อมกัน ด้วยประการฉะนี้

เทवासुरสงคราม ปน - ก็ในการรณรงค์สงครามกันระหว่าง
เทวดากับอสูรนั้น เมื่อพวกอสูรปราชัยพ่ายแพ้ไปแล้ว ดาวดึงส์เทพนคร
ได้บังเกิดมีอาณาบริเวณประมาณหมื่นโยชน์ ระหว่างประตูด้านปาจิมทิศ
กับประตูด้านปัจฉิมทิศแห่งเทพนครนั้นห่างกันได้หมื่นโยชน์ ระหว่าง
ประตูด้านทิศทักษิณกับประตูด้านทิศอุดรก็ห่างกันหมื่นโยชน์เหมือนกัน

อนึ่ง เทพนครนั้นได้มีพระทวารพັນหนึ่ง มีสวนดอกไม้และ
สระโบกขรณีเป็นเครื่องประดับพระนคร ตรงใจกลางพระนครนั้นมีเวช
ยันตปราสาทอันสำเร็จแล้วด้วยแก้ว ๗ ประการ มีความสูง ๗๐๐ โยชน์

เรื่อง ท้าวสักกเทวราช

ประดับด้วยธงทั้งหลายสูง ๓๐๐ โยชน์ บังเกิดผุดขึ้นด้วยผลแห่งศาลาคันธงเป็นทองตัวธงเป็นแก้วมณี คันธงเป็นแก้วมณีตัวธงเป็นทอง คันธงเป็นแก้วประพาฬตัวธงเป็นแก้วมุกดา คันธงเป็นแก้วมุกดาตัวธงเป็นแก้วประพาฬ คันธงเป็นแก้ว ๗ ประการตัวธงก็เป็นแก้ว ๗ ประการ ธงอันที่ปักอยู่ตรงกลางพระมหาปราสาทมีความสูง ๓๐๐ โยชน์ พระมหาปราสาทอันมีความสูงพันโยชน์สำเร็จด้วยแก้ว ๗ ประการล้วน ๆ ได้บังเกิดขึ้นด้วยผลแห่งศาลา ฉะนี้

ต้นปาริฉัตตกะมีปริมาตรโดยรอบ ๓๐๐ โยชน์ ได้บังเกิดขึ้นด้วยผลแห่งต้นทองกลาง พระแท่นปัทมกัมพลศิลาอาสน์ มีสีเหมือนสีดอกชัชวฤกษ์และสีผ้ากัมพลแดง ยาว ๖๐ โยชน์ กว้าง ๕๐ โยชน์ หนา ๑๕ โยชน์ ได้บังเกิดขึ้นที่โคนต้นปาริฉัตตกะด้วยผลแห่งแผ่นดินพระแท่นปัทมกัมพลศิลาอาสน์นั้น เวลานั้นยุบลงไปครึ่งตัว เวลาลุกออกแล้วก็ฟูขึ้นเต็มที่อยู่เดิม ด้วยประการฉะนี้

หตถิ ปน เอรಾವโณ นาม เทวบุตรโต - ส่วนข้างของสหาย ๓๓ คนนั้น ได้ไปบังเกิดเป็นเอราวัณเทพบุตร เพราะบนเทวโลกย่อมไม่มีสัตว์เดียรัจฉานทั้งหลาย ฉะนั้นในเวลาที่ทำวสัฏกจะเสด็จออกเพื่อทรงกีฬาในพระราชอุทยาน เอรಾವโณเทพบุตรนั้นจึงได้ละอวดภาพมาเป็นข้างเอราวัณมีลำตัวสูงได้ ๑๕๐ โยชน์ เอรಾವโณเทพบุตรนั้นนิรมิตกระพองขึ้นเป็น ๓๓ กระพองเพื่อประโยชน์แก่เทพบุตร ๓๓ องค์ กระพองหนึ่ง ๆ โดยกลมประมาณสามร้อยสองร้อยเส้น

นิรมิตกระพองอันหนึ่งชื่อสุทฺถสนะ ประมาณ ๓๐ โยชน์ ไว้ที่ตรงกลางแห่งกระพองทั้งปวงสำหรับเป็นที่ประทับของท้าวสักกะ เบื้องบนกระพองสุทฺถสนะนั้นมีมณฑปแก้วสูง ๑๒ โยชน์ ที่มีมณฑปแก้วนั้นปักธง

แก้ว ๗ ประการ ซึ่งมีความสูงโยชน์หนึ่งไว้เป็นระยะ ๆ ตรงที่ชายธงมี
 ข่ายกระดิ่งห้อยย้อยลง เมื่อถูกลมพัดอ่อน ๆ มีเสียงดังกังวาลดุจเสียง
 ทิพยสังคีตอันเจือด้วยเสียงดุริยดนตรีมีองค์ ๕ ตรงกลางมณฑปนั้นตั้ง
 บัลลังก์แก้วมณีสูงโยชน์หนึ่งไว้สำหรับท้าวสักกะ ท้าวสักกเทวราชาประทับ
 นั่งบนบัลลังก์แก้วมณีนั่น

ส่วนเทพบุตร ๓๓ องค์ก็นั่งบัลลังก์แก้วที่กระพองของตน ๆ ใน
 บรรดากระพอง ๓๓ กระพองนั้น แต่ละกระพองนิรมิตงาช้างขึ้นกระพองละ
 ๗ งา งาหนึ่ง ๆ ยาวประมาณ ๕๐ โยชน์ ในงาอันหนึ่ง ๆ มีสระ
 โบกขรณี ๗ สระ ในสระโบกขรณีสระหนึ่ง ๆ มีกอบบัวสระละ ๗ กอ
 ในกอบบัวกอหนึ่ง ๆ มีดอกกอละ ๗ ดอก ในดอกบัวดอกหนึ่ง ๆ
 มีกลีบดอกละ ๗ กลีบ ในกลีบหนึ่ง ๆ มีนางเทพธิดาพื่อนอยู่ประจำ
 ๗ องค์ มหรสพแห่งการพื่อนย่อมมีอยู่ประจำงาช้างทั้งหลายซึ่งมีเนื้อที่
 ประมาณ ๕๐ โยชน์โดยรอบอย่างนี้ ท้าวสักกเทวราชาทรงเสวยพระ
 อิศริยยศอันยิ่งใหญ่ เสด็จไปด้วยอาการอย่างนี้

สุธัมมาปี กาลิ กตวา - ฝ่ายนางสุธัมมานั้น เมื่อถึงแก่ภรรณกรรม
 แล้วก็ไปบังเกิดบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์พิภพนั้นนั่นแล เทวสภาอันกว้าง
 ได้ ๕๐๐ โยชน์ มีนามว่าสุธัมมาได้บังเกิดสำหรับนางสุธัมมาเทพธิดานั้น
 ได้ยินว่าสถานที่อื่น ๆ ที่นารีนรมย์ยิ่งไปกว่าสุธัมมาเทวสถานนั้นเป็นอัน
 ไม่มีแล และมีการพึงธรรมที่สุธัมมาเทวสถานนั้นแล ในวัน ๘ คำ ทุก ๆ เดือน
 คนทั้งหลายครั้นได้เห็นสถานที่อันนารีนรมย์แห่งใดแห่งหนึ่งแล้ว ยังพากัน
 กล่าวสรรเสริญว่า “เหมือนสุธัมมาเทวสภา” ดังนี้ สืบมาตลอดกาล
 ปัจจุบันทุกวันนี้

เรื่อง ท้าวสักกเทวราช

ฝ่ายนางสุนันทานั้นเมื่อถึงแก่ภรรณกรรมแล้ว ก็ได้ไปบังเกิดบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์พิภพนั้นนั่นแล สระโบกขรณีชื่อนันทาทออันกว้างได้ ๕๐๐ โยชน์ก็ได้บังเกิดสำหรับนางสุนันทาเทพธิดานั้น

แม่นางสุจิตตาเมื่อถึงแก่ภรรณกรรมแล้ว ก็ได้ไปบังเกิดบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์พิภพนั้นเหมือนกัน สวนชื่อจิตตลดาวันอันกว้างได้ ๕๐๐ โยชน์ก็ได้บังเกิดขึ้นแม้สำหรับนางสุจิตตาเทพธิดานั้น นับเป็นสถานที่ที่เทพธิดาพาหุเทพบุตรผู้มีบุญนิมิตเกิดขึ้นแล้ว ไปเที่ยวหลงเพลิดเพลินเจริญใจด้วยประการฉะนี้

แสดงพระธรรมเทศนามาในเรื่องท้าวสักกเทวราช ยังไม่สุดสิ้นระบิลความ แต่เป็นการสมควรแก่เวลา จึงขอยุติพระธรรมเทศนาลงคงไว้แต่เพียงนี้ **เอว** ก็มี ด้วยประการฉะนี้

๗ ถึง ๘ ตุลาคม ๒๕๐๕ เวลา ๑๖.๐๐ น.

ฝ่ายมฆมาณพนั้นได้บำเพ็ญวตบถ
๗ ประการเหล่านี้ให้บริบูรณ์แล้ว คือบารุง
มารดาบิดา ๑ ประพฤติอ่อนน้อมถ่อมตน
ต่อผู้ใหญ่ในตระกูล ๑ มีวาจาสำจ ๑ มีวาจา
ไพเราะอ่อนหวาน ๑ ไม่พุดคุยแหยม ๑ กำจัด
ความตระหนี่เสียได้ ๑ ไม่โกรธ ๑ ได้ถึงซึ่ง
ความเป็นผู้อันบัณฑิตพึงสรรเสริญ

เรื่อง ท้าวสักกเทวราช

กัณฑ์ที่ ๒

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

อปฺปมาเทน มมฺวา

เทวานํ เสฏฺฐจฺตํ คโต

อปฺปมาทํ ปสฺสนฺติ

ปมาโท ครหิตो สทาติ.

อนุสนธิพระธรรมเทศนา ณ บัดนี้ จะวิสันนาพระธรรมเทศนา เรื่องท้าวสักกเทวราช กัณฑ์ที่ ๒ โดยอนุสนธิสืบเนื่องมาจากกัณฑ์ที่ ๑ ซึ่งได้วิสันนามาแล้ว เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วนธรรมเทศนามัย และขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายจงตั้งใจสดับรับฟังพระธรรมเทศนา โดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลบุญคุณยถาสถิตส่วนธรรมสวนมัยสืบไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

สุชาดา ปน กาลํ กตฺวา - ส่วนนางสุชาดานั้นเมื่อถึงแก่ภรรณกรรมแล้ว ได้ไปบังเกิดเป็นนางนกยางอยู่ที่ซอกเขาแห่งหนึ่ง ท้าวสักกเทวราชเมื่อทรงตรวจทิพเนตรดูนางบาทบริจาริกา (คือภริยา) ของพระองค์

ทรงทราบที่นางสุธัมมาได้มาบังเกิดแล้วบนดาวดึงส์สวรรค์นี้ นางสุนันทา และนางสุจิตตาก็ได้มาบังเกิดแล้วเช่นเดียวกัน ทรงพระดำริว่า “นางสุชาดา ไปบังเกิดที่ไหนหนอ” ทรงทอดพระเนตรเห็นนางสุชาดานั้นไปบังเกิดเป็น นางนกยางอยู่ที่ซอกเขานั้น จึงทรงพิจารณาว่า “แม่สุชาดานี้เป็นสตรี ที่โง่เขลา ไม่ได้ทำบุญอะไร ๆ ไร้เลย บัดนี้จึงได้ไปบังเกิดในกำเนิดสัตว์ เดียรัจฉาน แม้คราวนี้ควรแล้วที่เราจะออกอุบายให้เธอทำบุญ แล้วนำมา อยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นี้”

ครั้นแล้วจึงได้ทรงจำแลงเพศไม่ให้ใคร ๆ รู้จัก ไปยังสำนักแห่ง นางนกยางนั้นแล้วตรัสถามว่า “เจ้าทำอะไรอยู่ ณ ที่นี้”

นางนกยางถามว่า “นาย ท่านคือใคร”

ท้าวสักกะตรัสบอกว่า “ฉันคือมฆมาณพสามีของเธอ”

นางนกยางถามว่า “ตาย คุณพี่ คุณพี่ไปเกิดที่ไหนคะ”

ท้าวสักกะตรัสตอบว่า “ฉันไปเกิดบนเทวโลกชั้นดาวดึงส์ ก็เธอ ไม่ทราบสถานที่ที่พวกหญิงสหายของเธอไปเกิดดอกหรือ”

นางนกยางตอบว่า “ดิฉันไม่ทราบ เจ้าข้า”

ท้าวสักกะตรัสถามว่า “หญิงสหายของเธอแม่ทั้งหมดนั้นได้ไป เกิดในสำนักของฉันแล้วนั้นเทียว เธออยากจักเห็นหญิงสหายเหล่านั้น ไหมเล่า”

นางนกยางเรียนว่า “ดิฉันจักไปที่นั่นได้อย่างไร”

ท้าวสักกะเทพราชาตรัสว่า “ฉันจักนำเธอไป ณ ที่นั่น” แล้วทรง นำเอานางนกยางไปสู่เทวโลก ทรงปล่อยไว้ที่ขอบสระนั้นทาโบกขรณี

เรื่อง ท้าวสักกเทวราช

แล้วตรัสบอกแก่พระอัครมเหสีทั้ง ๓ นอกนี้ว่า “พวกเธออยากจะได้เห็นนางสุชาดาหญิงสหายของพวกเธอไหม”

พระอัครมเหสีทั้ง ๓ ทูลถามว่า “นางสุชาดานั้นอยู่ที่ไหนพะคะ”

ท้าวสักกะตรัสบอกว่า “อยู่ที่ขอบสระนั้นทาโบกขรณี”

พระอัครมเหสีแม่ทั้ง ๓ พระองค์พากันเสด็จไปที่สระนั้นทาโบกขรณินั้น แล้วพากันทรงเยาะเย้ยว่า “โอ ผลแห่งการประดับแต่งตัวของแม่เจ้าเป็นเช่นนี้เทียวหรือ คราวนี้จึงดูจะอวยปาก จงดูแข่งขา จงดูเท้าของเธอซี ลำตัวของเธอล่างงามดูละชีหน่า” ดังนี้ แล้วก็พากันเสด็จกลับไป

ปุณ สกุโก ตสุสา สนฺติโก คนฺตฺวา - ส่วนท้าวสักกเทวราช ได้เสด็จไปยังสำนักของนางนกยางนั้นอีก แล้วตรัสถามว่า “เธอได้เห็นพวกหญิงสหายของเธอไหม”

นางนกยางทูลตอบว่า “ได้เห็นพะคะ เขาพากันเยาะเย้ยหม่อมฉัน แล้วก็กลับไป ขอพระองค์จงทรงนำหม่อมฉันกลับไปที่ได้เสียเถิดพะคะ”

ท้าวสักกะจึงทรงนำนางนกยางนั้นไปที่ชอกเขาตามเดิม ทรงปล่อยลงที่น้ำแล้วตรัสถามว่า “เธอได้เห็นสมบัติของพวกหญิงสหายของเธอทั้ง ๓ นั้นไหม”

นางนกยางทูลตอบว่า “หม่อมฉันได้เห็นแล้วพะคะ”

ท้าวสักกะทรงแนะนำว่า “แม้เธอก็ควรทำอุบายที่จะไปเกิดบนเทวโลกนั้น”

นางนกยางทูลถามว่า “จะอย่างไรพะคะ”

ท้าวสักกะตรัสถามว่า “เธอจ้กรับรักษาโอวาทที่ฉันจะให้ไหม”

นางนกยางทูลรับว่า “จ้กรับรักษาให้จงได้พะคะ”

ลำดับนั้น ท้าวสักกะเทพราชาได้ทรงประทานศีล ๕ ให้แก่นางนกยางนั้น แล้วทรงสั่งกำชับว่า “เธอจงอย่าประมาท รักษาไว้ให้ดี” แล้วก็เสด็จกลับไป

จำเดิมแต่กาลนั้นมา นางนกยางก็แสวงหากินแต่เฉพาะปลาที่ตายเองเท่านั้น ต่อมาอีก ๒ - ๓ วันท้าวสักกะก็ได้เสด็จไปเพื่อทดลองนางนกยางนั้นดู ได้ทรงทำเป็นปลาทายนอนหงายอยู่บนหลังหาดทราย นางนกยางนั้นเห็นปลานั้นแล้วจึงได้คาบเอาด้วยสำคัญว่าเป็นปลาทาย ปลาได้กระดิกหางในขณะที่นางนกยางจะกลืนกิน นางนกยางพอรู้ว่าเป็นปลาเป็นก็ปล่อยลงในน้ำไป ท้าวสักกะทรงรอเวลาอยู่หน่อยหนึ่งแล้วได้ทรงทำเป็นปลาทายนอนหงายอยู่ข้างหน้าของนางนกยางนั้นอีก นางนกยางได้คาบเอาปลานั้นด้วยสำคัญว่าเป็นปลาทายอีก ครั้นเห็นปลากระดิกหางในขณะที่จะกลืนกิน รู้ว่าเป็นปลาเป็นแล้วก็ปล่อยไป ท้าวสักกะทรงทดลองด้วยอุบายอย่างนี้ถึง ๓ ครั้ง ครั้นทรงทราบว่านางนกยางรักษาศีลได้เป็นอย่างดีจึงทรงทำให้นางรู้จักพระองค์แล้วทรงแนะนำว่า “ฉันมาเพื่อจะทดลองเธอดู เธอจงรักษาศีลให้ดี เมื่อเธอรักษาศีลได้ดีอยู่อย่างนี้ ไม่นานเท่าไรก็จักได้ไปบังเกิดในสำนักของฉัน จงอย่าประมาทนะ” ดังนี้แล้วก็เสด็จกลับไป

สา ตโต ปฏุจาย - จำเดิมแต่กาลนั้นมา นางนกยางนั้น บางครั้งก็ได้ปลาที่ตายเอง บางครั้งก็ไม่ได้ เมื่อไม่ได้ปลาทายเองอยู่มา ไม่นานเมื่อกาลล่วงไปสัก ๒ - ๓ วันก็ผอมบางซุบซิดลงจนตาย ด้วยผลแห่งศีลนั้น นางได้ไปบังเกิดเป็นธิดาของนายช่างหม้อในเมืองพาราณสี

เรื่อง ท้าวสักกเทวราช

จำเนียรกาลต่อมา เมื่อธิดาของนายช่างหม้อนั้นมีอายุได้ ๑๕ - ๑๖ ปี ท้าวสักกเทวราชทราทรจ่าพียงว่า “นางนงกยางนั้นไปเกิด ณ ที่ไหนหนอ” ครั้นทรงเห็นแล้วจึงทรงดำริว่า “บัดนี้เราควรจะไป ณ ที่นั้น”

ครั้นแล้วทรงบรรพทุกยานให้เต็มด้วยรัตนะ ๗ ประการอันปรากฏให้เห็นเป็นรูปฟักเหลือง แล้วทรงขับยานเข้าไปในเมืองพาราณสี ประกาศโฆษณาไปตามถนนว่า “แม่และพ่อทั้งหลาย เชิญมารับเอาฟักเหลืองเถิด เชิญมารับเอาฟักเหลืองเถิด”

เมื่อชนทั้งหลายเอาถั่วเขียวและถั่วขาวเป็นต้นมาขอแลก ท้าวสักกเทวราชรับสั่งกับเขาว่า “เรามีได้ให้ด้วยคิดเอามูลค่า”

เมื่อชนทั้งหลายถามว่า “ท่านจะให้อย่างไร”

ทรงรับสั่งกับชนทั้งหลายว่า “ฉันจะให้แก่สตรีผู้รักษาศิล”

เมื่อชนทั้งหลายถามว่า “นายขอรับ ที่ชื่อว่าศิลนั้นเป็นอย่างไร สีดําหรือสีเขียวเป็นต้นนั้นหรือ ชื่อว่าศิล”

ทรงรับสั่งว่า “ท่านทั้งหลาย ศิลก็เ็นรู้จักว่าเป็นอะไร จักพากันรักษาศิลนั้นได้อย่างไร แต่อย่างไรก็ตาม ฉันจักให้ฟักเหลืองแก่สตรีที่รักษาศิล”

ชนทั้งหลายบอกว่า “นายขอรับ แม่คนนี่เธอเป็นธิดาของนายช่างหม้อ เทียวพูดไปว่า ฉันรักษาศิล ท่านจงให้แก่แม่คนนี่เถิด”

ฝ่ายธิดาของนายช่างหม้อนั้นก็ได้พูดกับท้าวสักกเทวราชว่า “ถ้าเช่นนั้น ท่านจงให้แก่ดิฉันเถิด นายคะ”

ท้าวสักกะตรัสถามว่า “เธอเป็นใคร”

ธิดานายช่างหม้อตอบว่า “ดิฉันคือสตรีที่ไม่ละเว้นศีล ๕ เจ้าข้า”

ท้าวสักกะตรัสว่า “ของเหล่านี้ฉันนำมาเพื่อเธอนั้นเทียว”

ครั้นแล้วก็ทรงขับยานไปยังเรือนของธิดานายช่างหม้อ ทรงประทานทรัพย์อันเทวดาพึงให้ด้วยรูปเป็นฟักเหลืองเพราะทำให้เป็นสิ่งที่คนอื่น ๆ จะลักเอาไปไม่ได้ ทรงแสดงให้นางรู้จักพระองค์แล้วทรงแนะนำว่า “ทรัพย์นี้สำหรับเป็นเครื่องเลี้ยงชีพของเธอ เธอจงรักษาศีล ๕ อย่าให้ขาดเป็นท่อนได้” ดังนี้แล้วก็เสด็จกลับไป ด้วยประการฉะนี้

สาปิตโต จริตวา - ฝ่ายธิดาของนายช่างหม้อนั้นครั้นจุติเคลื่อนไปจากอัฐภพนั้นแล้ว ได้บังเกิดเป็นธิดาของอสูรชั้นหัวหน้าในภพอสูรในเรือนของอสูรผู้มีเวรกันกับท้าวสักกะ เพราะนางได้รักษาศีลมาเป็นอย่างดีในสองชาติที่ล่วงมาแล้ว นางจึงเป็นสตรีที่มีรูปสวยมีผิวพรรณเหมือนทอง ประกอบด้วยรูปสิริลักษณะอันไม่สาธารถทั่วไปแก่สตรีอื่น จอมอสูรนามว่า เวปจิตติ พุดกับบรรดาพวกอสูรที่พากันมาขอว่า “เธอทั้งหลายไม่สมควรแก่ธิดาของเรา” ดังนี้แล้วไม่ยอมให้ธิดานั้นแก่ใคร ๆ ดำริว่า “ธิดาของเราจักเลือกสามีผู้สมควรแก่ตนด้วยตนเทียว” ดังนี้ แล้วได้นัดหมายให้พลเมืองชาวอสูรมาประชุมกัน แล้วได้มอบพวงดอกไม้ให้ในมือของธิดาร่วมกับสั่งว่า “เจ้าจงเลือกเอาสามีผู้สมควรแก่เจ้าด้วยตนเองเถิด”

ขณะนั้นท้าวสักกะเทพราชาทรงตรวจดูถึงสถานที่ที่นางสุชาดาไปบังเกิด ครั้นทรงทราบพฤติการณ์ดังนั้นแล้ว ทรงดำริว่า “บัดนี้เราควรจะไปนำเอานางสุชาดานั้นมา” ดังนี้แล้วจึงได้ทรงนิรมิตเพศเป็นอสูรแก่แล้วไปยืนอยู่ที่ท้ายบริษัท

เรื่อง ท้าวสักกเทวราช

ฝ่ายอสุรกายญาคูชาดานั้นมองไปข้างโน้นข้างนี้ พอเห็นอสุรแก่เท่านั้น อื่นความรักซึ่งเกิดขึ้นด้วยอำนาจบุพเพสันนิวาสท่วมทับหทัย เป็นดุจถูกห้วงน้ำใหญ่ท่วมทับฉะนั้น จึงตัดสินใจได้ทันทีว่า “คนนี้มีสามีของเรา” แล้วก็โยนพวงดอกไม้ไปบนอสุรแก่นั้น

พวกอสุรทั้งหลายโจทก์กันว่า “พระราชชาของเราไม่ได้ผู้สมควรแก่พระราชธิดาของพระองค์ตลอดกาลถึงปานนี้ คราวนี้ทรงได้สมพระราชประสงค์แล้ว แต่เจ้าคนแก่ยิ่งเสียกว่าปุณินั้นแลเป็นผู้สมควรแก่พระราชธิดาของพระองค์” พวกมันละอายใจ จึงได้พากันหลบหนีไปเสีย

ฝ่ายท้าวสักกเทวราชทรงจับหัตถ์ของนางสุชาดาแล้วทรงบันลือขึ้นว่า “เราคือท้าวสักกะ” แล้วพานางเหาะไปในอากาศเวหาส์

พวกอสุรทั้งหลายพูดกันว่า “พวกเราถูกท้าวสักกะหลอกเสียแล้ว” จึงพากันติดตามท้าวสักกะไป มาตลีสังคาคหาเทพบุตรได้นำเวชยันตราฆรมารอไว้ในระหว่างทาง ท้าวสักกะจึงทรงประคองนางสุชาดาขึ้นบนเวชยันตราฆรณั้นแล้วได้ทรงมุ่งหน้าไปสู่เทพนคร

ครั้นเวลาที่ท้าวสักกะเสด็จถึงสิมพลีวันป่าไม้จิว ลูกครุฑทั้งหลายได้ยินเสียงราชรถแล้ว พากันตกใจกลัว ร้องเสียงดังระงมไป ท้าวสักกะได้ทรงสดับเสียงลูกครุฑเหล่านั้นจึงตรัสถามมาตลีเทพบุตรว่า “นั่นอะไรมันร้อง”

มาตลีเทพบุตรทูลว่า “พวกลูกครุฑ พระพุทธเจ้าข้า”

ท้าวสักกะทรงซักว่า “เพราะเหตุไรมันจึงร้อง”

มาตลีเทพบุตรทูลว่า “มันกลัวตายเพราะได้ยินเสียงราชรถพระพุทธเจ้าข้า”

ท้าวสักกะทรงรับสั่งแก่มาตลีเทพบุตรว่า “นกมีประมาณถึงเท่านี้ ถูกกำลังเร็วของรถให้กระเทือนแล้ว อย่าได้ฉิบหายตายไปเพราะอาศัยเรา ผู้เดียวเลย เธอจงกลับรถเสีย”

มาตลีเทพบุตรให้สัญญาด้วยปฏิญาณแก้วมาลินีธพพันหนึ่ง กลับรถคืนมา พวกอสูรทั้งหลายที่ติดตามมา ครั้นเห็นดังนั้นสำคัญว่า “ท้าวสักกะแก่หนึมาแต่่อสูรบุรี คราวนี้กลับรถคืนมาแล้ว เขาคงจักได้เครื่องอุปถัมภ์อย่างแน่นอน” ดังนี้แล้วก็พากันกลับลงไปยังอสูรบุรีตามทางที่มาแล้วนั้นแล ต่อมาก็ไม่กล้าที่จะเงยศีรษะขึ้นไปอีก ด้วยประการฉะนี้

สกุโกปิ สุขุ อสูรกณณิ เทวนคริ เนตฺวา - ฝ่ายท้าวสักกเทพราชาที่ทรงนำนางสุชาดาอสูรกัญญาไปสู่เทพนครแล้วได้ทรงสถาปนาไว้ในตำแหน่งหัวหน้าของมวลงนางเทพอัปสร ๒ โภกิกิ่ง ส่วนพระนางสุชาดาได้ทรงขอพระพรไว้กับท้าวสักกเทพราชาว่า “ขอเดชะ ข้าแต่มหाराชเจ้าบนเทวโลกสถานนี้ หม่อมฉันไม่มีมารดาบิดา หรือพี่น้องชายพี่น้องหญิงเลย พระองค์จะเสด็จไป ณ สถานที่ใด ๆ ขอได้ทรงพระกรุณาโปรดพาทหม่อมฉันไป ณ สถานที่นั้น ๆ ด้วย เพคะ” ท้าวสักกเทพราชาทรงพระราชทานปฎิญาให้แก่พระนางสุชาดาตามที่ทรงขอพระราชทานนั้น

ก็จำเนียรกาลตั้งแต่นั้นมา ครั้นถึงคราวไม่จิตตปาฐลี (คือต้นแคฝอย) ผลิดอกออกผล พวกอสูรทั้งหลายก็พากันขึ้นไปยังเมืองสวรรค์ เพื่อจะทำยุทธสงครามกับท้าวสักกะผู้จอมเทวดาเพราะสัญญาอดีต คือความจำหมายตั้งแต่ก่อนว่า “ขณะนี้เป็นเวลาที่ดินปาริฉัตตกะอันเป็นไม่วิพโยงของเราทั้งหลายผลิดอกออกผล” ดังนี้

เรื่อง ท้าวสักกเทวราช

ส่วนท้าวสักกเทวราชาได้ทรงให้นำค้ำทั้งหลายอารักขาภายใต้มหาสมุทร ต่อจากนั้นขึ้นมาทรงให้ครุฑทั้งหลายอารักขา ต่อจากนั้นทรงให้พวกกุมภัณฑ์อารักขา ต่อจากนั้นทรงให้พวกยักษ์อารักขา ต่อจากนั้นทรงให้ท้าวมหาราชทั้ง ๔ อารักขา ส่วนเบื้องบนกว่าเขาทั้งหมด ได้ทรงประดิษฐานรูปจำลองพระอินทร์ซึ่งมีพระวชิราวุธในพระหัตถ์ไว้ประจำพระทวารแห่งเทพนครทุก ๆ พระทวาร ส่วนพวกอสูรทั้งหลายแม้จะได้รับมิชชยชนะกับนาคทั้งหลายเป็นต้นมาแล้วตามลำดับก็ตาม ครั้นไปเห็นรูปจำลองพระอินทร์แต่ไกลก็เข้าใจว่าท้าวสักกะเสด็จออกสนามรบแล้วจึงพากันหนีกลับไปเสีย ด้วยประการฉะนี้

สมเด็จพระบรมศาสดา ครั้นทรงนำอดีตนิทานเรื่องมขมาณพมาแสดงดังนี้แล้ว ได้ทรงประทานพระพุทธโอวาทแก่เจ้ามहाลิตต่อไปว่า “ดูก่อนเจ้ามहाลิต มขมาณพได้ปฏิบัติปฏิบัติทำอันไม่ประมาทมาแล้วอย่างนี้ อன்றี้ มขมาณพนี้ไม่ประมาทแล้วอย่างนี้จึงได้บรรลุถึงซึ่งความเป็นใหญ่เห็นปานนี้ได้ครองทิพยสมบัติในเทวโลกทั้ง ๒ ชั้น ชื่อว่าความไม่ประมาทนี้ บัณฑิตทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้นสรรเสริญ เพราะว่าการบรรลุถึงซึ่งคุณวิเศษต่าง ๆ ทั้งที่เป็นโลกิยะและเป็นโลกุตระลึนทั้งมวลนั้น ย่อมสำเร็จได้เพราะอาศัยความไม่ประมาทเป็นมูลฐาน”

ครั้นแล้วเมื่อจะทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดเจ้ามहाลิต จึงได้ตรัสพระพุทธนิพนธ์คาถาเป็นปัจฉิมพจน์ ดังนี้

อปฺปมาเทน มขวา

เทวานํ เสฏฺฐตํ คโต

อปฺปมาทํ ปสฺสนติ

ปมาโท ครหิโต สทา.

ทำวามขวว่าได้ทรงบรรลุถึงซึ่งความเป็นผู้ประเสริฐกว่า
ทวยเทพทั้งหลายด้วยความไม่ประมาท บัณฑิตทั้งหลาย
ย่อมสรรเสริญความไม่ประมาท ส่วนความประมาท
บัณฑิตทั้งหลายครหานินทา ในกาลทุกเมื่อ

เจ้าลิจฉวีพระนามว่ามหาสิทธิทรงส่งญาณไปตามกระแสพระธรรม
เทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี ในเวลาจบพระธรรมเทศนาพุทธรูปนพ
คาตากี้ได้ทรงดำรงอยู่ในโศดาปัตติผล แม้พุทธรูปซึ่งมาประชุมพร้อมกัน
ก็ได้สำเร็จเป็นพระโศดาบันอริยบุคคลเป็นต้นเป็นอันมาก ด้วยประการ
ฉะนี้แล

ลำดับนี้ จะได้วิธานอรรถาธิบายความในท้องนิทานและในพระ
พุทธรูปนพคาตากี้โดยอาศัยหลักอรรถกถาถนัยและโดยอรรถโนมัตถยาธิบาย
เพื่อเฉลิมเพิ่มเติมสติปัญญา ฉลองศรัทธาบารมี เพิ่มพูนกุศลบุญราศี
ส่วนธรรมสวนมัยแก่สาธุชนพุทธรูปทั้งหลายสืบต่อไป

ในนิทานเรื่องนี้นิยมเรียกชื่อกัน ๒ อย่าง คือ เรื่องท้าวสักก-
เทวราช นี้อย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่ง เรียกว่าเรื่องมขมาณพ ที่นิยมเรียก
ดังนั้น โดยมีความหมายว่า เพราะสมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดง
พระธรรมเทศนาปรารภถึง ท้าวสักกะผู้เป็นพระราชาแห่งเทวดาทั้งหลาย
บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์พิภพ จึงเรียกว่า “เรื่องท้าวสักกเทวราช” อนึ่งใน
ท้องนิทานนี้ สมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงเล่าเรื่องบุพกรรมของท้าว
สักกะเทวราช แต่เมื่อครั้งเป็นมนุษย์มีชื่อว่ามขมาณพโดยพิสดาร ดังนั้น
เมื่อเพ่งถึงตอนอดีตนิทานจึงนิยมเรียกขานกันว่า “เรื่องมขมาณพ” ฉะนี้
แต่โดยเนื้อหาของเรื่องแล้วก็หมายเอาเรื่องเดียวกัน ด้วยประการฉะนี้

เรื่อง ท้าวสักกเทวราช

ส่วนประเด็นที่ควรยกขึ้นมาอธิบายประกอบในเรื่องนี้ มีข้อความ เป็นลำดับไปดังนี้

ประการที่ ๑. ไม่ใช่เฉพาะแต่ในสมัยปัจจุบันนี้เท่านั้นที่คนทั้งหลายสงสัยว่าท้าวสักกเทวราช หรืออีกอย่างหนึ่งที่เรียกว่าพระอินทร์นั้นมีอยู่จริงหรือไม่หนอ แม้แต่ในสมัยพุทธกาลโน้นก็มีคนสงสัยเช่นเดียวกันนี้ ฟังเห็นตัวอย่างในนิทานเรื่องนี้ เจ้าลิจฉวีพระนามว่ามหาลิ ได้ทรงสดับพระสูตรต้นตเทศนาเรื่องสักกปัญหสูตร ในคัมภีร์ทีฆนิกาย มหาวรรค ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงด้วยพระองค์เอง และในพระสูตรนั้นทรงพรรณนาทิพยสมบัติของท้าวสักกเทวราชไว้อย่างมากมาย เจ้ามหาลิจึงทรงสงสัยขึ้นว่า “สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงเห็นมาเองหรืออย่างไร จึงได้ทรงพรรณนาเช่นนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจะทรงรู้จักท้าวสักกะหรือไม่ประการใดหนอ” ครั้นทรงได้โอกาสจึงได้เสด็จไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา แล้วกราบทูลถามเรื่องช่องพระทัยต่อสมเด็จพระพุทธองค์ ดังที่ได้วิสาขามาแล้วในท้องนิทาน นี้แสดงให้เห็นว่าคนสมัยพุทธกาลโน้นก็มีความสงสัยข้องใจกันว่า ท้าวสักกะหรือพระอินทร์นั้นจะมีจริงหรือไม่ประการใด

หากจะมีผู้ข้องใจสงสัยถามขึ้นในสมัยนี้ว่า “ท้าวสักกะหรือพระอินทร์นั้นมีจริงหรือไม่” ดังนี้ ถ้าผู้จะวิสาขานำปัญหานี้เป็นเพียงคนสามัญธรรมดาที่ย่อมจะวิสาขานำไม่ได้ หรือได้ ก็ย่อมจะไม่ตรงตามความเป็นจริง เพราะเป็นสิ่งที่เหลือวิสัยของสามัญมนุษย์ แต่อาจจะวิสาขานำได้โดยอาศัยหลักฐานหรือตำราที่บัณฑิตทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ได้แสดงไว้ เช่นที่ปรากฏในนิทานเรื่องนี้ สมเด็จพระบรมศาสดาทรง

วิสัยนาแก้ข้อข้องพระทัยของเจ้ามหาลี ซึ่งมีใจความว่า เมื่อเจ้ามหาลีกราบทูลถามว่า “พระองค์ได้ทรงเห็นท้าวสักกะผู้เป็นจอมแห่งเทวดา มาด้วยพระองค์หรือ” สมเด็จพระบรมศาสดา ได้ตรัสตอบว่าได้เห็นมาด้วยพระองค์เอง เมื่อเจ้ามหาลีทรงสงสัยกราบทูลซักอีกว่า “ท้าวสักกะที่พระองค์ทรงเห็นมานั้น จักเป็นท้าวสักกะเทียมเสียมเสี้ยมกระมัง เพราะท้าวสักกะจริง ๆ นั้นเป็นสิ่งที่เห็นได้ยาก” สมเด็จพระบรมศาสดาได้ตรัสตอบเจ้ามหาลีว่า “อาตมารู้จักท้าวสักกะด้วย รู้จักธรรมะที่ทำให้เป็นท้าวสักกะด้วย และเพราะท้าวสักกะได้สมาทานประพหุปฏิบัติธรรมเหล่าใดมาจึงได้ถึงซึ่งความเป็นท้าวสักกะ อาตมารู้ธรรมะเหล่านั้นด้วย” ครั้นทรงตอบอย่างนี้แล้ว ก็ทรงอรรถาธิบายขยายความหมายไปอีกโดยพิสดาร ดังวิสัยนามาแล้วในท้องนิทานนั้น นี่เป็นการตอบข้อสงสัยที่สมเด็จพระบรมศาสดาได้ตรัสตอบมาแล้วเป็นตัวอย่าง อันบุคคลอื่น ๆ ที่ต่ำลงมากกว่าสมเด็จพระพุทธองค์แล้วจะตอบให้ดีกว่านี้ หรือให้ผู้ข้องใจหายความสงสัยดียิ่งกว่านี้ย่อมเป็นไปได้ ส่วนว่าผู้สงสัยจะหายความสงสัยหรือไม่นั้นเป็นเรื่องที่สุดวิสัย ซึ่งเปรียบเหมือนกับการบอกคนเสียจักขุให้ลึนสงสัยในสีต่าง ๆ มีสีขาว สีเหลือง เป็นต้น ย่อมเป็นไปได้ ฉะนั้น แต่เมื่อนำคนมีจักขุไปให้เห็นสีต่าง ๆ แล้ว เขาย่อมสามารถรู้จักสีได้ว่าเป็นสีขาว นี่เป็นสีเหลือง เป็นต้น ฉันทใด เมื่อสมเด็จพระพุทธองค์ได้ทรงวิสัยนาแก้ข้อข้องใจให้ทราบแล้ว ผู้มีปัญญาจักขุหรือทิพจักขุเป็นต้น ก็ย่อมสามารถจะลึนข้อข้องใจความสงสัยได้ ฉันทนั้น

ประการที่ ๒. สมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงแสดงวาทบท คือ ข้อปฏิบัติอันเป็นมูลฐานที่จะส่งเสริมให้ได้เป็นท้าวสักกะ หรือพระอินทร์

เรื่อง ท้าวสักกเทวราช

ไว้ ๗ ประการ ซึ่งนับว่าเป็นบทธรรมอันกัลยาณชนทั้งหลายควรจดจำ และนำไปประพฤติปฏิบัติเพื่อเป็นพื้นฐานของแต่ละบุคคล ถ้าได้พิจารณา ด้วยความไม่ประมาทแล้ว ก็จะเป็นสิ่งที่ไม่เหลือวิสัยของสามัญชน คนธรรมดาอย่างเรา ๆ นี้ ดังจะได้นำมาอธิบายต่อไปนี้ วัตถุประสงค์ ๗ ประการนั้น คือ

๑. การบำรุงเลี้ยงดูมารดาบิดา
๒. การประพฤติอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูล
๓. การพูดคำสัตย์
๔. การพูดคำอ่อนหวาน
๕. การพูดคำเสริมสร้างสามัคคี
๖. การกำจัดความตระหนี่
๗. การหักห้ามความโกรธ

อธิบายว่า มารดาบิดาผู้สร้างบุตรธิดาให้เกิดมาในโลกนี้ เปรียบเหมือนรากไม้ที่เป็นมูลฐานให้เกิดดอกออกผล ถ้าต้นไม้ไม่ได้รับการบำรุงรากดี มันย่อมผลิตดอกออกผลให้ตามฤดูกาลและอุดมสมบูรณ์ดี ฉะนั้น บุคคลผู้มีความเคารพในมารดาบิดา และปรนนิบัติบำรุงท่านอย่างดีแล้ว ไม่ใช่แต่เพียงว่าเป็นการช่วยให้ท่านมีความสุขสบายเท่านั้น แต่เป็นข้อปฏิบัติที่ส่งผลให้บุตรธิดาเจริญรุ่งเรืองเป็นสิริมงคล อันจะดลบันดาลให้บุตรธิดาได้สำเร็จสิ่งที่ต้องประสงค์อันไม่เหลือวิสัย เหมือนต้นไม้ที่ได้รับการบำรุงรากดีแล้วย่อมผลิตผลให้อย่างอุดมสมบูรณ์ ฉะนั้น

ด้วยเหตุนี้ วัตถุประสงค์ที่ ๑ คือการบำรุงมารดาบิดา จึงเป็นคุณธรรมอันเหมาะสมและจำเป็นแก่สามัญชนโดยทั่วไปไม่มีการยกเว้น

การเคารพอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูลนั้นก็นับเป็นคุณสมบัติของคนเราอีกประการหนึ่ง อันผู้ใหญ่ในตระกูล เช่น น้ำ อารี ป้า ลุง หรือบุคคลอื่น ๆ ที่เป็นผู้ใหญ่กว่าโดยวัยย่อมเป็นบุคคลที่ควรแก่การเคารพนับถือประจำตระกูล อันผู้น้อยในตระกูลจะพึงเคารพกราบไหว้ตามสมควร แก่ฐานะ ไม่เย่อหยิ่งจองหอง ดูหมิ่นดูแคลน จึงจะเป็นสิริมงคล ดลบันดาลให้เจริญด้วยอายุ วรรณะ สุขะ พละ ดังนั้นท่านจึงจัดเป็นวัตถุประสงค์ที่ ๒ และควรแก่คนทุกคนจะพึงถือประพฤติปฏิบัติ

การพูดคำสัจก็ดี การพูดคำไพเราะอ่อนหวานก็ดี การพูดคำเสริมสร้างสามัคคีก็ดี นับเป็นคุณสมบัติทางวาจาแต่ละประการ ถ้าวาจาที่ปราศจากคำสัจ ปราศจากคำไพเราะอ่อนหวาน และเป็นวาจาที่ยุกะแหย่ ให้แตกสามัคคีกันแล้ว ย่อมเป็นวาจาที่ไร้ค่า ขาดความเชื่อถือ ไม่ก่อให้เกิดความชื่นบานสำราญใจ เพราะฉะนั้นท่านจึงจัดเป็นวัตถุประสงค์ที่ ๓-๔-๕ ตามลำดับ และเป็นคุณสมบัติอันคนทุกคนจะพึงฝึกฝนอบรมตนให้เป็นคนมีนิสัยใช้วาจาเช่นนั้น อันจะนำผลประโยชน์มาสนองตนเองทั้งชาตินี้และชาติหน้า แม้สมเด็จพระบรมศาสดาก็ได้ตรัสพระพุทธภาษิตไว้ในนันทวิสาลชาดกว่า “**มนาปเมว ภาเสยฺย นามนาปี กุทาจัน** - พึงพูดแต่คำอันเป็นที่พอใจคนเท่านั้น ทุกกาลทุกสมัย จงอย่าได้พูดคำอันไม่เป็นที่พอใจ” และทรงแสดงไว้ในคัมภีร์ต่าง ๆ เป็นต้นว่า “**สจฺจํ เว อมตาวาจา - คำสัจเป็นวาจาที่ไม่ตาย**” “**สจฺจํ หเว สาธุตฺริ รसानํ - คำสัจนั้นแล มีรสชาติดีกว่ำรสทั้งหลาย**”

เรื่อง ท้าวสักกเทวราช

ความตระหนี่ หรือความหวงแหนทรัพย์สมบัติ ไม่ใช่ทรัพย์ให้บังเกิดผลตามสมควรตามหน้าที่ ทรัพย์นั้นก็จะไม่ต่างอะไรกับถ่านไฟ และเป็นการทำให้ทรัพย์สิ้นเป็นหมัน ไม่เกิดเป็นคุณประโยชน์ทั้งแก่ตนและคนอื่น ยิ่งกว่านั้นคนตายแล้วก็นำทรัพย์สินติดตัวไปไม่ได้ การใช้จ่ายทรัพย์ให้เป็นคุณประโยชน์ตามสมควรแก่วิสัยและฐานะ ไม่ให้มากเกินไปจนถึงกับฟุ่มเฟือย ไม่ให้น้อยเกินจนถึงกับอึดอัดขาดแคลน ด้วยการยอมเสียสละในทางที่ควรเสียสละจึงเป็นสิ่งจำเป็นของคนทั่วไป ก็การที่จะเสียสละทรัพย์สินให้เป็นคุณประโยชน์ได้ต้องอาศัยการคอยกำจัดปัดเป่ามัจฉริยะ ความตระหนี่ ออกจากจิตสันดาน โดยพิจารณาให้เห็นโทษของความตระหนี่ เห็นอานิสงส์ของการเสียสละเป็นต้น ดังนั้นการคอยกำจัดความตระหนี่ทำนุจึงจัดเป็นวตบพข้อที่ ๖

ความโกรธ คือความไม่ชอบใจในอารมณ์อันไม่น่าปรารถนานับเป็นไฟกองหนึ่ง เพราะเมื่อเกิดในสันดานของคนแล้วย่อมเผาให้เกิดความร้อนรณกระวนกระวายภายในใจ ถ้าอดกลั้นไว้ไม่ได้ก็แลบออกมาทางมือทางเท้าหรือทางปาก ลูกกลมไปไหม้คนอื่น ๆ ให้พลอยเร้าร้อนกระวนกระวายไปตาม ๆ กัน ความโกรธเกิดขึ้นแก่ผู้ใด ทำให้ผู้นั้นเสียอรรถาศัยจิตใจ เสียกิริยากายวาจาไปทั้งหมด ทั้งเป็นที่สะดุ้งหวาดเสียวแก่คนอื่น ลินความสวดยความงาม ถ้าปล่อยให้มันเกิดอย่างรุนแรงและขาดสติเครื่องกระตุ้นเตือน ขาดขันติ ความยับยั้งชั่งคิดแล้ว ก็ถึงทำลายตนเอง ทำลายคนผู้เป็นที่เคารพนับถือ ทำลายคนที่รักใคร่ชอบใจ เพราะฉะนั้น การระมัดระวังหรือการข่มความโกรธไว้ไม่ให้เกิดขึ้นได้ หรือหากพลังเผือกจนมันเกิดขึ้นแล้ว ย่อมยับยั้งได้โดยจับปล้นทันทีด้วยอำนาจ

ขันติธรรมไม่ให้มันแสดงท่าทีออกมาทางกายและวาจาได้ จึงเป็นคุณธรรมทางใจอันสำคัญประการหนึ่ง ท่านจึงจัดเป็นวาทบทข้อที่ ๗ ด้วยประการฉะนี้

ประการที่ ๓. บุคคลที่เป็นแบบอย่างในการบำเพ็ญปฏิบัติวาทบท ๗ ประการนั้น พึงเห็นในนิทานเรื่องนี้ตอนอดีตนิทาน ซึ่งได้แก่มขมาณพนั้นแล ความจริงมขมาณพนั้นก็เป็นคนสามัญธรรมดาเหมือนคนสมัยนี้ แต่หากว่าเป็นคนที่ทำจิตเป็นกุศล ด้วยมุ่งมั่นที่จะช่วยตนเองให้ได้รับความสุขความเจริญในทางที่ถูกให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ไม่หลงไหลลงมกไปในทางที่สนุกเพลิดเพลินแต่ในสิ่งที่เป็นโลกีย์วิสัย อันเป็นเครื่องลวงหลอกใจให้ติดจมอยู่ในกองทุกข์ เช่น เมื่อมขมาณพนั้นไปทำงานในป่า ได้แค้นกวาดที่สำหรับพักให้เตียนสะอาด เพื่อได้พักผ่อนตามสบาย เมื่อคนอื่นทั้งหลายมาแย่งเอาที่ของตนไปก็โมโหโกรธและยอมยกให้ด้วยดี ตนเองไปทำเอาที่ใหม่เรื่อย ๆ ไป ภายหลังเมื่อเห็นว่าคนทั้งหลายต่างก็พากันต้องการที่อันสะอาดรื่นรมย์จึงได้เอาจอบไปแค้นถางให้ได้บริเวณกว้างใหม่เท่ากับลานข้าว ทำให้คนทั้งหลายได้พักอาศัยตามสบายโดยทั่วถึงกัน เพียงเท่านั้นยังไม่สมแก่ใจ ยังได้พยายามช่วยสร้างความสุขสบายให้แก่คนทั้งหลายยิ่งขึ้นไปอีก คือ ในยามฤดูหนาวก็ก่อไฟให้เพื่อน ๆ ได้ผิง ในยามฤดูร้อนก็หาน้ำมาไว้ให้เพื่อน ๆ ได้อาบและรับประทาน เช่นนี้เป็นต้น ครั้นต่อมาก็ยังเจริญศรัทธามากขึ้น คิดเห็นว่าที่อันสะอาดสบายมีความรื่นรมย์นั้นใคร ๆ ก็รักใคร่ชอบใจ คนที่จะไม่ชอบนั้นเป็นไม่มี ครั้นคิดเห็นดังนั้นจึงออกจากบ้านไปแต่เช้า เทียวทำทางที่ไม่สม่ำเสมอไม่เรียบราบให้สม่ำเสมอเรียบราบให้คนสัญจรไปมาได้สะดวกสบาย ถ้ามีกิ่งไม้หรือเรียวยหนามโน้มน้อมลงมา

เรื่อง ท้าวสักกเทวราช

ระยะทางก็ตัดถางเก็บออกไปทิ้ง ทำให้ถนนหนทางโล่งเตียนและสะดวกแก่คนทั้งหลาย ครั้นมีเพื่อนสมัครใจมาช่วยทำก็ชักจูงแนะนำด้วยวาจาอันไพเราะอ่อนหวาน จนได้เพื่อนร่วมทางบุญถึง ๓๓ คนด้วยกัน ครั้นต่อมาเมื่อนายบ้านเกิดความขัดใจเพราะไม่ทำตามคำแนะนำที่สั่งไว้ จนนายบ้านได้แก่ลึงใส่ความว่าเป็นคนฉ้อโจรสืบไปกราบทูลยุยงพระราชาให้ทรงหลงเชื่อแล้วมีพระบรมราชโองการให้ปล่อยช้างเหยียบทิ้งเป็น เมื่อถึงคราวคับขันดังนั้น มขมาณพก็ไม่โกรธเคืองนายบ้าน มีหน้าซำดักเตือนเพื่อนทั้ง ๓๓ คน ให้มีจิตเมตตาสม่าเสมอกันในพระราชา ในนายบ้าน ในช้างที่จะเหยียบ และในตนของตน อันนับว่าเป็นอุบายที่ถูกที่ดีและมีคุณทั้งแก่ตนและคนอื่น ควรที่พุทธบริษัททั้งหลายจะพึงถือไว้เป็นเครื่องเตือนใจ ในยามที่ตนประสบเข้ากับเหตุการณ์ในทำนองนั้น เพราะการโกรธตอบต่อศัตรูนั้นไม่มีคุณประโยชน์อะไรเลย มีแต่จะเพิ่มทุกขโทษให้แก่กันและกันยิ่ง ๆ ขึ้นไป ตรงกับพระพุทธภาษิตในยมกวรรคธรรมบทว่า “**น หิ เวเรน เวรานิ สมฺมมฺหุตฺติ กุทาจนํ** - ในกาลไหน ๆ ในโลกนี้ เวรทั้งหลายย่อมไม่สงบระงับลงด้วยการผูกเวรกัน” “**อเวเรน จ สมฺมมฺหุตฺติ** - แต่เวรทั้งหลายย่อมสงบระงับดับลงด้วยการไม่ผูกเวรกัน” ดังนี้

ก็ด้วยเดชานุภาพแห่งความดี และด้วยกำลังแห่งเมตตาจิตของมขมาณพกับสหายทั้งหลาย ช้างก็ไม่กล้าจะเข้าไปเหยียบได้ ในที่สุดเมื่อพระราชาทรงทราบความจริงแล้ว ก็ได้พ้นจากทุกขโทษ และได้ผลประโยชน์ในปัจจุบันทันตาเห็น คือพระราชาได้ทรงพระกรุณาโปรดมอบนายบ้านคนที่กลั่นแกล้งนั้น พร้อมด้วยบุตรและภริยาให้เป็นทาาส พระราชทานช้างที่ปล่อยยให้เหยียบนั้นให้เป็นพาหนะสำหรับขับขี่ไปมา และพระราชทาน

หมู่บ้านนั้นให้เป็นบ้านสวย ครั้นต่อมาจึงได้พากันสร้างศาลาสุธรรมมาสำหรับเป็นที่พักพิงอิงอาศัยของมหาชนผู้สัญจรไปมาไว้ตรงที่หนทางใหญ่ ๔ แพร่ง ซึ่งมีเนื้อความละเอียดดั่งวิเศษขึ้นมาแล้ว แสดงให้เห็นว่ามฆมาณพพร้อมภรรยา นั้น เป็นบุคคลตัวอย่างที่ไม่ประมาทในชีวิต และไม่หลงสนุกเพลิดเพลินไปแต่ในทางโลกีย์วิสัย พยายามทำความดีตั้งแต่เล็ก ๆ น้อย ๆ มาเป็นลำดับ ด้วยอานุภาพแห่งผลบุญนั้น ๆ จึงได้ประสบความสำเร็จในชาติปัจจุบัน ครั้นทำลายขันธ์แล้วก็ได้ไปบังเกิดเป็นท้าวสักกเทวราชบนเทวโลกเมืองสวรรค์ชั้นดาวดึงส์พิภพ ด้วยประการฉะนี้

ประการที่ ๔. การทำบุญกุศล หรือทำความงามความดีทั้งหลาย นั้น จะทำแทนกันหาได้ไม่ ใครทำใครก็ได้ ใครไม่ทำใครก็ไม่ได้ พึงเห็นตัวอย่างในเรื่องนี้ คือ นางสุชาดาที่เป็นภริยาของมฆมาณพ ไม่ทำบุญกุศลอะไรเลย โดยสำคัญว่ามฆมาณพนั้นเป็นทั้งบุตรของลุงซึ่งนับว่าเป็นพี่เป็นน้องกัน และเป็นทั้งสามี เมื่อสามีทำบุญกุศลอันใด บุญกุศลอันนั้นก็ เป็นของ ๆ ตน และเมื่อตนทำบุญกุศลอันใด บุญกุศลอันนั้นก็ เป็นของ ๆ สามีเช่นเดียวกัน เมื่อสำคัญดังนี้แล้วจึงมิได้ทำบุญกุศลอะไร ๆ สนใจใฝ่ฝันอยู่แต่ในการประดับแต่งตัวเท่านั้น เพราะเหตุที่ไม่ได้ทำบุญกุศลอะไรไว้นั้น เมื่อถึงแก่ภรรณกรรมไปแล้วจึงไปบังเกิดในกำเนิดเดียรัจฉาน คือ เป็นนางนกยางอยู่ในชอกเขาแห่งหนึ่ง ข้อนี้ก็ เป็นเครื่องเตือนใจพุทธบริษัท ไม่ให้สำคัญผิดไปว่าบุญกุศลนั้น ๆ สามารถจะทำแทนกันได้ แล้วเกิดเป็นคนประมาทหลงใหลใฝ่ฝันอยู่แต่ในทางโลกีย์เหมือนอย่างนางสุชาดานั้น คนเรานั้นถึงแม้จะเป็นมารดาบิดาเป็นบุตรธิดา เป็นสามีภริยาของกันและกัน แต่จิตใจไม่ตรงกัน หรือฝ่ายหนึ่งทำดีฝ่ายหนึ่งทำชั่ว ฝ่ายหนึ่ง

เรื่อง ท้าวสักกเทวราช

ทำบุญ อีกฝ่ายหนึ่งไม่ทำดังนี้แล้ว เมื่อต่อไปในชาติเบื้องหน้าก็ไม่มีทางที่จะได้พบกัน จนกว่าจะได้ทำความดีให้เท่าเทียมกัน หรือมีจิตใจน้อมเอียงไปในทางเดียวกัน เหมือนดั่งมฆมาณพกับนางสุชาดา เป็นตัวอย่าง

อนึ่ง การรักษาศีล ๕ ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ คือรักษาได้ครบทั้ง ๕ ลิกขาบท และระมัดระวังไม่ให้ขาดไม่ให้ต่างพร้อย ให้บริสุทธิ์สะอาดครบทั้ง ๕ องค์นั้น ย่อมได้อานิสงส์มากทั้งชาตินี้และชาติหน้า ในชาตินี้ย่อมเป็นคนไม่มีกรรมเวร ไม่มีภัยอันตรายมาเบียดเบียนบีบคั้น มีความสุขกายสบายใจในทุกสถาน เมื่อไปในชาติหน้าก็จะมีรูปร่างสวยงาม มีผิวพรรณดี มีสิริอยู่ในตัวและเป็นเหตุที่จะให้ไปบังเกิดบนสวรรค์ได้โดยไม่ต้องสงสัย พึงเห็นตัวอย่างนางสุชาดานั้นแล เมื่อไปบังเกิดเป็นนางนกยาง ได้รักษาศีล ๕ ตามคำแนะนำของท้าวสักกะเป็นอย่างดี ไม่ละเมิดศีล หากินแต่ปลาที่ตายเอง เมื่อท้าวสักกะเสด็จไปทรงทอดลงดู แม้จะได้คาบปลาเข้าไปในปากแล้ว ครั้นรู้ว่าปลานั้นยังมีชีวิตอยู่ก็คายปล่อยลงน้ำไป หลังจากนั้นได้ไปบังเกิดเป็นธิดาของนายช่างหม้อ ก็ได้รับรักษาศีล ๕ ให้บริบูรณ์ บริสุทธิ์จนตลอดชีวิต เมื่อจุติจากนั้นไปบังเกิดเป็นอสุรกาย คือธิดาของจอมอสูรมีนามว่าสุชาดา จึงปรากฏว่านางมีรูปร่างสวยงามอย่างไม่มีใครเสมอเหมือน ผิวพรรณงามเหมือนดังทองคำธรรมชาติ หรือที่เรียกว่าผิวทอง และประกอบด้วยสิริลักษณะอันมีเสน่ห์ เป็นที่ต้องตาเจริญใจของผู้ที่ได้เห็น ทั้งนี้ก็เพราะนางได้รับรักษาศีล ๕ ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ดีมาแล้ว แต่หลังทั้ง ๒ ชาติเป็นสมุฏฐาน เพราะฉะนั้น อันศีล ๕ นี้ จึงเป็นสิ่งที่พุทธบริษัทจะพึงถือรักษาปฏิบัติไว้เป็นคุณสมบัติจนตลอดชีวิต ด้วยประการฉะนี้

ประการที่ ๕. สมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อได้ทรงวิชันาพยากรณ์ แก่ข้อข้องพระทัยของเจ้ามहाลี ในเรื่องท้าวสักกะผู้เป็นจอมแห่งเทวดา โดยทรงแสดงวาทบท ๗ ประการ อันเป็นธรรมที่ทำให้เป็นท้าวสักกะ พร้อมกับทรงแสดงอดีตนิทาน เรื่องมฆมาณพจบลงแล้ว จึงได้ทรง ประทานพระพุทธโอวาทแก่เจ้ามहाลี โดยทรงสรุปข้อปฏิบัติทั้งหลาย ลงในความไม่ประมาทอย่างเดียวกันว่า “มฆมาณพนั้น ได้ปฏิบัติปฏิบัติทา อันไม่ประมาท และเมื่อเป็นผู้ไม่ประมาทอย่างนั้น จึงได้บรรลุถึงซึ่งความ เป็นใหญ่เห็นปานดังนั้น และได้ทรงเสวยทิพยสมบัติในเทวโลกทั้ง ๒ ชั้น ความไม่ประมาทนี้ นั่น บัณฑิตทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้นย่อมยกย่อง สรรเสริญ เพราะการที่จะได้บรรลุถึงซึ่งคุณพิเศษต่าง ๆ ทั้งที่เป็นโลกิยะ และเป็นโลกุตระสิ้นทั้งมวลนั้น ย่อมสำเร็จเพราะอาศัยความไม่ประมาท อย่างเดียว”

ครั้นแล้วได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดเจ้ามहाลีด้วยพระพุทธ- นิพนธคาถา ซึ่งมีข้อความสั้น ๆ ซ้ำอีกว่า

ท้าวมฆวาได้ทรงบรรลุถึงซึ่งความเป็นผู้ประเสริฐกว่า
ทวยเทพทั้งหลายด้วยความไม่ประมาท บัณฑิตทั้งหลาย
ย่อมสรรเสริญความไม่ประมาท ส่วนความประมาท
บัณฑิตทั้งหลายครหานินทา ในกาลทุกเมื่อ

ในพระพุทธนิพนธคาถานี้มีอรรถาธิบายว่า คำว่า **ความไม่ประมาท** นั้น โดยความหมาย ได้แก่ความมีสติรู้สำนึกตนได้อยู่เสมอ ไม่หลงมัวเมา

เรื่อง ท้าวสักกเทวราช

ไปในอารมณ์ต่าง ๆ ซึ่งได้อธิบายมาในเรื่องก่อน ๆ แล้ว ในที่นี้ ความไม่ประมาท หมายถึงเอาความรู้สึกตนในวัย ในชีวิต และในทรัพย์สมบัติทั้งหลาย คือไม่หลงในวัย ไม่หลงในชีวิต ไม่หลงในทรัพย์สมบัติ คนเมาในวัย หลงไปว่าตนยังหนุ่มยังสาว แล้วก็เพลิดเพลिनเจริญใจไปเสียแต่ในสิ่งไม่เป็นสาระแก่นสาร ติดจมอยู่ในการเล่นของโลกมีประการต่าง ๆ แล้วไม่หาโอกาสสร้างคุณงามความดี หรือไม่ตั้งใจศึกษาและปฏิบัติหน้าที่ของตน ให้สมบูรณ์ เป็นต้น คนเมาในชีวิต หลงไปว่าตนยังไม่ถึงคราวตาย หรือไม่ได้นึกถึงไม่ได้พิจารณาตนเลยว่า บัดนี้ชีวิตของเราผ่านมาแล้วสักเท่าไร และอีกสักเท่าไรจึงจะหมดสิ้นชีวิต แล้วก็หลงเพลิดเพลिनเจริญใจไปแต่ในทางอันไม่เป็นสาระหรือเพลิดเพลिनอยู่แต่ในการทำบาปอกุศล ไม่หาโอกาสทำคุณงามความดี หรือไม่ทำบุญกุศลอันจะเป็นที่พึงแก่ตนจนตลอดชีวิต ทำให้ชีวิตล่วงไปโดยไม่มีบุญกุศลไว้เป็นที่พึ่ง เกิดเป็นคนไม่มีที่พึ่ง เป็นคนจนความดีตลอดชีวิต ย่อมไม่ได้รับความสุขทั้งโลกนี้และโลกหน้า คนที่เมาในทรัพย์สมบัติ หลงไปว่าทรัพย์สมบัติเป็นสิ่งประเสริฐยิ่งกว่าตน หลงไหลเพลิดเพลिनอยู่ในทรัพย์สมบัตินั้น ๆ ไม่จับจ่ายใช้สอยให้เป็นคุณประโยชน์ตามสมควร หรือหลงไปจับจ่ายใช้สอยแต่ในทางที่จะให้เกิดโทษแก่ตนและคนอื่น ทรัพย์สมบัติของคนเช่นนี้ย่อมเป็นหมันไม่เกิดดอกออกผล และเป็นทรัพย์สมบัติที่ก่อให้เกิดความเร่าร้อนทั้งแก่ตนและคนอื่น เพราะฉะนั้น สมเด็จพระพุทธองค์จึงตรัสพระพุทธานุญาตไว้ว่า “โภคตณฺหา ทุมฺเมโธ หนฺติ อญฺเฆว อตฺตานิ - คนเขลา คือคนหลง ย่อมฆ่าตนเองเหมือนอย่างฆ่าคนอื่น เพราะหลงอยากได้โภคสมบัติ” ดังนี้

ส่วนคนผู้ไม่ประมาทนั้นย่อมมีสติสำนึกรู้สึกตนเท่าทันในวัย ไม่หลงเพลินไปว่ายังหนุ่มสาว เพราะความแก่ติดตามหลังกมาอยู่ทุกระยะ รู้สึกตนในชีวิตว่า อันชีวิตนี้เป็นสิ่งที่ไม่เที่ยงแท้แน่นอน อาจจะตายวันนี้ พรุ่งนี้ก็ได้อันคนเรานั้นตายเมื่อยังเป็นเด็กก็มี ตายเมื่อกำลังหนุ่มสาวก็มี ตายเมื่อแก่เฒ่าชราาก็มี แต่ถึงมีความจริงอยู่เช่นนั้น ตัวเรานี้ก็ไม่มีใครที่จะล่วงรู้ได้ว่าจะตายเมื่อไร รู้สึกตนในทรัพย์สมบัติว่า อันทรัพย์สมบัติทั้งหลายนั้น มีทั้งคุณและโทษ ถ้ารู้จักใช้และใช้ถูกทางก็เป็นคุณ ถ้าไม่รู้จักใช้หรือใช้ผิดทางก็เป็นโทษ และเมื่อตายแล้วไม่มีใครที่จะนำทรัพย์สมบัติติดตามไปได้เลย คนเรายาวลงวันไหนก็หมดสิทธิ์ในทรัพย์สมบัติวันนั้น คนผู้ไม่ประมาทด้วยมีสติสำนึกรู้สึกตนอยู่ในทำนองดังพรรณนามาโดยย่อนี้ ย่อมจะเกิดความขวนขวายพยายามทำคุณงามความดี หรือทำบุญกุศล อันจะเป็นเครื่องส่งเสริมให้ตนได้รับความสุขทั้งชาตินี้และชาติหน้า หรือที่เรียกว่าหาโอกาสสร้างทางสวรรค์ทางนิพพาน ไม่หลงไปสร้างทางอบายนรก เหมือนดังขมขมมาผกกับสหายเป็นตัวอย่าง อันความไม่ประมาทอันมีลักษณะดังวิสัยชานานี้ เป็นตัวมูลฐานที่จะให้คนทำคุณงามความดีทั้งทางโลกทางธรรม หรือทั้งทางโลกิยะทางโลกุตระ ตามสมควรแก่อุปนิสัยของแต่ละบุคคล จึงเป็นความดีโดยส่วนเดียว และเป็นสิ่งที่บัณฑิตทั้งหลายสรรเสริญยกย่อง ส่วนความประมาทนั้นตรงกันข้าม เป็นสิ่งที่บัณฑิตทั้งหลายครหานินทาตลอดกาลเป็นนิจ เพราะความประมาทเป็นมูลฐานให้เกิดความวิบัติเสียหายทั้งหลายโดยประการทั้งปวง อันความอับโชค ความอับยศอดสู ความเสื่อมทรุดของมนุษย์ในโลกนี้ หรือการที่จะต้องไปเสวยทุกข์ในอบายภูมิทั้ง ๔ ในชาติเบื้องหน้านั้นล้วนแต่มีมูลฐานมาจากความประมาททั้งนั้น เพราะฉะนั้นสมเด็จพระบรมศาสดาจึงได้ตรัสพระธรรมเทศนาโปรดเจ้ามหารัถ

เรื่อง ท้าวสักกเทวราช

ท้าวผกมาได้ทรงบรรลุถึงซึ่งความเป็นผู้ประเสริฐกว่า
ทวยเทพทั้งหลายด้วยความไม่ประมาท บัณฑิตทั้งหลาย
มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ย่อมสรรเสริญความไม่ประมาท
ส่วนความประมาทบัณฑิตทั้งหลายครหานินทาในกาล
ทุกเมื่อ

ซึ่งมีอรรถาธิบายดังรับประทานวิสัยนามา ด้วยประการฉะนี้

๘ ถึง ๑๐ ตุลาคม ๒๕๐๕

น หิ เวเรน เวรานิ สมฺมณฺติธ
กุกาจํ - ในกาลไหน ๆ ในโลกนี้ เวร
ทั้งหลาย ย่อมไม่สงบระงับลงด้วยการ
ผูกเวรกัน” “อเวเรน จ สมฺมณฺติ - แต่เวร
ทั้งหลายย่อมสงบระงับดับลงด้วยการไม่
ผูกเวรกัน

เรื่อง มหาอุบาสิกาวีสาขา

กัณฑ์ที่ ๑

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ยถาปี ปุ่ปุผลราสิมหา กยิรา มาลาคุณฺเฑ พหู
เอวํ ชาเตน มจฺเจน กตฺตพฺพํ กุสลํ พหฺนฺติ.

บัดนี้ จะวิสันหาพระธรรมเทศนาเรื่องมหาอุบาสิกาวีสาขา อันมีมาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ชุททกนิกาย ปุ่ปุผลวรรคที่ ๔ แห่งสุดตันตปิฎก นับเป็นลำดับเรื่องที่ ๔๐ เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วนธรรมเทศนามัย และขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายจงตั้งใจสดับรับฟังพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลบุญคุณยถุธิ ส่วนธรรมสวนมัยสี่ไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

สตถา สาวตฺถิ อุนิสฺสาย ปุ่พุพาราเม วิหรนฺโต - สมัยหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จอาศัยพระนครสาวัตถิ ประทับพระอิริยาบถอยู่ ณ วัดบุพพารามมหาวิหาร ครั้งนั้นพระองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดภิกษุทั้งหลาย โดยทรงปรารภมหาอุบาสิกาวีสาขาให้เป็นอุปบัติเหตุ ซึ่งมีเรื่องเล่าดังต่อไปนี้

สา กิร องครุญเจ - ได้ยินมาว่ามหาอุบาลิกาวิสาขานั้น ได้บังเกิดในครรภ์ของนางสุมนเทวี ภริยาหลวงของธัญชัยเศรษฐี ผู้เป็นบุตรของเมณฑกเศรษฐีในเมืองภัททียะ แคว้นแคว้นอังคะ ในเวลาที่มหาอุบาลิกานั้นมีอายุได้ ๗ ขวบปี สมเด็จพระบรมศาสดาทรงพิจารณาเห็นอุบนิสัยสมบัติของเฝ้าพันธุเวไนยสัตว์ ผู้ควรแก่ที่จะได้ตรัสรู้มรรคผลทั้งหลาย ซึ่งมีท่านเสลพราหมณ์ เป็นต้น จึงได้เสด็จสู่ที่จาริกพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์จำนวนมากเป็นพุทธบริวาร ได้เสด็จมณฑการบรรลุถึงเมืองภัททียะนั้น

ตสฺมี จ สมเย เมณฑโก - ก็ในสมัยนั้นท่านเมณฑกคบหาดีเป็นหัวหน้าชั้นคนมีบุญ ๕ คนด้วยกัน ได้ครองตำแหน่งเศรษฐีในภัททียนครนั้นก็คนมีบุญมาก ๕ ท่านนั้น คือ เมณฑกเศรษฐี ๑ นางจันทปทุมมาริยาหลวงของท่านเศรษฐี ๑ ธัญชัยเศรษฐีบุตรคนโตของท่านเศรษฐี ๑ นางสุมนเทวีภริยาของธัญชัยเศรษฐี ๑ นายปุณณะคนรับใช้ของท่านเมณฑกเศรษฐี ๑

ก็ในพระราชอาณาเขตแคว้นแคว้นแดนดินของพระเจ้าพิมพิสาร ผู้ครองแผ่นดินมคธรัฐนั้น มิใช่มีแต่ท่านเมณฑกเศรษฐีผู้เดียวเท่านั้น ยังมีมหาเศรษฐีขนาดที่มีโภคสมบัติอย่างน้อยนับไม่ถ้วนถึง ๕ ท่านด้วยกัน คือ โชติกเศรษฐี ๑ ชฎิลเศรษฐี ๑ เมณฑกเศรษฐี ๑ ปุณณกเศรษฐี ๑ กากวลียเศรษฐี ๑ บรรดาท่านทั้ง ๕ นั้น ท่านเมณฑกเศรษฐีนี้ได้ทราบว่สมเด็จพระทศพลสัมมาสัมพุทธเจ้าจะเสด็จมาถึงพระนครของตน จึงเรียกเด็กหญิงวิชาธิดาของธัญชัยเศรษฐีผู้เป็นบุตรของตนมาแล้วแนะนำว่า “หลานจ๋า นับว่าเป็นมงคลของเจ้าด้วย เป็นมงคลของเราด้วย เจ้าพร้อมด้วยพวกเด็กหญิงที่เป็นบริวารของเจ้าทั้ง ๕๐๐ คนนั้น จงพา

เรื่อง มหาอุบาสิกาวีสาขา

กันขึ้นรถ ๕๐๐ คัน มีหญิงรับใช้ ๕๐๐ คน แห่ล้อมแล้ว จึงไปรับเสด็จ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี นะหลานหนา”

เด็กหญิงวิสาขารับคำแล้วก็ได้ปฏิบัติตามคำแนะนำของท่านปู่ขึ้น ทุกประการ ก็เพราะเธอเป็นเด็กฉลาดในฐานะอันสมควรและฐานะอันไม่ สมควร ครั้นขึ้นรถไปถึงที่เท่าที่รถควรไปแล้ว ก็ลงจากรถเดินเท้าเปล่า เข้าไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา กราบถวายบังคมแล้วได้ยืนอยู่ ณ ที่สมควร ส่วนข้างหนึ่ง ท่านได้นั้นสมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนา โดยสมควรแก่บุพจริยาของเด็กหญิงวิสาขานั้น ในเวลาจบพระธรรมเทศนา เด็กหญิงวิสาขาร่วมด้วยเด็กหญิงบริวาร ๕๐๐ ก็ได้ดำรงอยู่ในโสดา- บัตติผล สำเร็จเป็นอริยสาวิกาโสดาบันบุคคลในพระพุทธศาสนา

ฝ่ายท่านเมณฑกเศรษฐีเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดาฟังพระ ธรรมเทศนาแล้ว ก็ได้ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล สำเร็จเป็นพระโสดาบัน อริยบุคคล แล้วนิมนต์สมเด็จพระบรมศาสดาเพื่อเสวยภัตตาหารในวัน รุ่งขึ้น ครั้นถึงวันรุ่งขึ้นท่านเศรษฐีได้อังคาสเลี้ยงดูภิกษุสงฆ์มีสมเด็จพระ พุทธองค์เป็นประธานด้วยของเคี้ยวและของจืดอันประณีตบรรจง ณ นิเวศน์ ของตนแล้ว ก็ได้ถวายมหาทานด้วยอาการอย่างนี้อีกต่อไปจนตลอดกาล กึ่งเดือน ส่วนสมเด็จพระบรมศาสดา เสด็จประทับอยู่ ณ ภัททियนคร ตามสมควรแก่พระพุทธรักษาแล้ว ก็ได้เสด็จกลับไป ด้วยประการฉะนี้

เตน โข ปน สมเยน - ก็โดยสมัยนั้นแล พระเจ้าพิมพิสาร ผู้ครองกรุงราชคฤห์กับพระเจ้าปเสนทิโกศลผู้ครองกรุงสาวัตถี ต่างก็ทรง เป็นพระราชภักดาของพระราชภคินีของกันและกัน (ต่างองค์ต่างก็ได้ นองสาวของกันและกัน) อยู่มาภายหลัง วันหนึ่งพระเจ้าปเสนทิโกศลมี

พระราชดำริว่า “ในพระราชอาณาเขตของพระเจ้าพิมพิสารนั้น มีคนมีบุญมากขนาดมีโภคสมบัตินับไม่ถ้วนอาศัยอยู่ถึง ๕ คน แต่ในพระราชอาณาเขตของเราไม่มีคนมีบุญมากเช่นนั้นแม้สักคนเดียว ถ้ากระไรเราควรไปทูลขอคนมีบุญมากสักคนหนึ่งกับพระเจ้าพิมพิสาร”

ครั้นทรงมีพระราชดำริดังนี้แล้วก็ได้เสด็จไปเฝ้าพระเจ้าพิมพิสาร พระเจ้าพิมพิสารทรงทำพระราชปฏิสันถารแล้วทูลถามว่า “พระองค์เสด็จมาทั้งนี้ด้วยมีพระราชประสงค์อย่างไร”

พระเจ้าปเสนทิโกศลทูลว่า “ในพระราชอาณาเขตของพระองค์มีคนมีบุญมาก ขนาดมีโภคสมบัตินับไม่ถ้วนอาศัยอยู่ถึง ๕ คน หม่อมฉันมาครั้งนี้ด้วยหมายว่าจักทูลขอรับเอาคนมีบุญมากจาก ๕ คนนั้นไปสักคนหนึ่ง ขอพระองค์จงทรงพระราชทานคนมีบุญมากให้หม่อมฉันสักคนหนึ่งเถิด”

พระเจ้าพิมพิสารทูลตอบว่า “หม่อมฉันไม่อาจที่จะโยกย้ายตระกูลใหญ่ ๆ ได้”

พระเจ้าปเสนทิโกศลทูลว่า “เมื่อไม่ได้คนมีบุญมาก หม่อมฉันก็จักไม่กลับ”

พระเจ้าพิมพิสารทรงปรึกษากับหมู่ขุนอำมาตย์ แล้วตรัสตอบพระเจ้าปเสนทิโกศลว่า “การที่จะเคลื่อนย้ายตระกูลใหญ่ ๆ เช่นตระกูลโชติกเศรษฐีเป็นต้น ก็เป็นเหมือนการเคลื่อนย้ายแผ่นดิน แต่บุตรของเมณฑกเศรษฐีมีอยู่ ชื่อธัญชัยเศรษฐี หม่อมฉันจักปรึกษาเขาดูก่อน แล้วจักถวายคำตอบแต่พระองค์”

เรื่อง มหาอุบาสิกาวีสาขา

ครั้นแล้วก็ทรงรับสั่งให้เชิญธัญชัยเศรษฐีมาเฝ้าแล้วทรงรับสั่งว่า “พ่อธัญชัย พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงรับสั่งว่าจักขอพาเอาเศรษฐีผู้มีทรัพย์ ไปสักคนหนึ่ง ท่านจงไปกับพระเจ้าปเสนทิโกศลนั้น จะเป็นอย่างไร”

ธัญชัยเศรษฐีกราบทูลว่า “เมื่อพระองค์ทรงพระกรุณาส่งไป ก็จักไป พระพุทธเจ้าข้า”

พระเจ้าพิมพิสารทรงรับสั่งว่า “ถ้าเช่นนั้น ท่านจงทำการ ตระเตรียมตัวไปเถิด พ่อมหาจำเริญ”

ธัญชัยเศรษฐีได้ทำการตระเตรียมสิ่งที่ตนควรจะต้องจัดต้องทำ อย่างเรียบร้อย ฝ่ายพระเจ้าพิมพิสารทรงทำการเลี้ยงส่งเป็นการใหญ่แก่ ธัญชัยเศรษฐี แล้วทูลพระเจ้าปเสนทิโกศลว่า “ขอพระองค์จงทรงพาเอา ธัญชัยเศรษฐีนี้ไปเถิด” แล้วก็ทรงส่งเสด็จพระเจ้าปเสนทิโกศลไป

ฝ่ายพระเจ้าปเสนทิโกศลนั้นทรงพานธัญชัยเศรษฐีไป โดยทรง พักแรมคืนเพียง ๑ ราตรีในที่ทุก ๆ แห่ง ครั้นเสด็จถึงสถานที่อันผาสุก สำราญแห่งหนึ่งทรงยึดเอาเป็นที่พักผ่อน ขณะนั้นธัญชัยเศรษฐีได้ กราบทูลถามว่า “สถานที่ตรงนี้เป็นพระราชอาณาเขตของใคร พระพุทธ- เจ้าข้า”

พระเจ้าปเสนทิโกศลตรัสบอกว่า “เป็นพระราชอาณาเขตของเรา”

ท่านธัญชัยเศรษฐีกราบทูลถามว่า “พระนครสาวัดถินนั้น ไกลจาก ที่ตรงนี้ไปสักเท่าไร พระพุทธเจ้าข้า”

พระเจ้าปเสนทิโกศลตรัสบอกว่า “จากนี้ไปอีก ๗ โยชน์ ท่าน เศรษฐี”

ธัญชัยเศรษฐีจึงกราบทูลว่า “ภายในพระนครนั้นย่อมคับแคบ หม่อมฉันมีชนบริวารมาก ถ้าพระองค์จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ข้าพระพุทธเจ้าก็จะพึงอยู่ ณ ที่ตรงนี้ พระพุทธเจ้าข้า”

พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงอนุญาต แล้วทรงรับสั่งให้สร้างเป็นเมืองขึ้น ณ ที่ตรงนั้น พระราชทานให้แก่ธัญชัยเศรษฐีแล้ว จึงเสด็จไปยังพระนครสาวัตถี เมืองนั้นได้มีนามว่า เมืองสาเกตสีบมา เพราะสถานที่นั้นอยู่ ณ ตำบลอันธัญชัยเศรษฐีจับจองเอาด้วยตนเอง ด้วยประการฉะนี้

สาวตถิยมุปี โข มิคารเสฏฺฐิโน - ก็บุตรชายของมิคารเศรษฐี ในพระนครสาวัตถีนั้นแล ชื่อปุณณวตฺตนกุมาร กำลังเป็นหนุ่ม ครั้งนั้น มารดาบิดาได้เตือนเธอว่า “ลูกเอ๋ย เจ้าจงพิจารณาเลือกดูนางทาริกา ในที่ที่เจ้าพอใจเสียสักคนหนึ่งเถิด”

ปุณณวตฺตนกุมารตอบว่า “ผมยังไม่มีความต้องการที่จะมีภรรยา”

มารดาบิดาขอร้องว่า “ลูกเอ๋ย เจ้าอย่าได้ทำอย่างนั้นเลย ธรรมดาตระกูลที่ไม่มีบุตรจะตั้งอยู่สืบไปไม่ได้”

เมื่อถูกมารดาบิดาขอร้องอยู่บ่อย ๆ ปุณณวตฺตนกุมารจึงเรียนว่า “ถ้าเช่นนั้น เมื่อได้นางทาริกาผู้ประกอบด้วยความงาม ๕ อย่าง ผมก็จักยินดีปฏิบัติตามคำแนะนำของคุณแม่และคุณพ่อ”

มารดาบิดาถามว่า “ที่ชื่อว่าความงาม ๕ อย่างนั้น เป็นอย่างไรลูก”

ปุณณวตฺตนกุมารเรียนว่า “คือ **เกสกัลยาณะ** ความงามแห่งผม ๑ **มังสกัลยาณะ** ความงามแห่งริมฝีปาก ๑ **อัญญิกัลยาณะ** ความงามแห่งฟัน ๑ **จวิกัลยาณะ** ความงามแห่งผิว ๑ และ **วยกัลยาณะ** ความงามแห่งวัย ๑”

เรื่อง มหาอุบาสิกาวีสาขา

จริงอยู่ ผมของสตรีที่มีบุญมากนั้น ย่อมเป็นเช่นกับกำหามนุกยง ปล่อยให้เพื่อยลงมาจนระชายผ่านงแล้วยอมกลับมีปลายงอนตั้งขึ้นนี้ชื่อว่าเกสกลัษณะ (ผมงาม) ริมฝีปากถึงพร้อมด้วยสีเหมือนผลตำลึงสนิทตัวอย่างสม่าเสมอ นี้ชื่อว่ามังสกลัษณะ (ริมฝีปากงาม) พันขาวเป็นมัน สม่าเสมอไม่ห่าง งามเหมือนแฉวยเพชรที่ยกขึ้นเรียงกันไว้ และเหมือนแฉวยสังข์ที่ตัดดีแล้ว นี้ชื่อว่าอัญญุกลัษณะ (ฟันงาม) ผิวพรรณไม่ดาชดาไปด้วยเฝฝ้าเป็นต้น สำหรับหญิงด่ากิดำสนิทเหมือนกลีบดอกอุบลเขียว สำหรับหญิงขาวก็ขาวเหมือนกลีบดอกกรรณิการ์ นี้ชื่อว่าฉวีกลัษณะ (ผิวงาม) แม้สตรีที่คลอดแล้วตั้ง ๑๐ ครั้ง ก็เป็นเหมือนคลอดเพียงครั้งเดียว ไม่เลื่อมจากความเป็นสาว นี้ชื่อว่าวยกลัษณะ (วัยงาม)

ครั้งนั้น มารดาบิดาของปุณณวัณนกุมารเชิญพราหมณ์ ๑๐๘ คน มาเลี้ยงภัตตาหารแล้วเรียนถามว่า “สตรีทั้งหลายที่ประกอบด้วยความงาม ๕ อย่าง จะมีหรือ”

พราหมณ์ทั้งหลายตอบว่า “มีซี ท่านเศรษฐี”

ท่านมิคารเศรษฐีกับภริยาจึงขอร้องว่า “ถ้าเช่นนั้น ขอท่านลัก ๘ คน จงกรุณาไปเสาะหานางทาริกาซึ่งมีความงามเห็นปานนั้นให้ด้วยเถิด” ให้ทรัพย์ไปเป็นอันมากแล้วสั่งว่า “เมื่อเวลากลับมาแล้ว ข้าพเจ้าทั้งสองจักสนองคุณแก่ท่านทั้งหลาย เชิญไปเถิด จงพยายามเสาะหานางทาริกาเห็นปานนั้นให้จงได้ และเมื่อพบแล้วจงเอามาลัยทองนี้ประดับให้นางทาริกานั้น” มอบมาลัยทองคำแสนให้พราหมณ์ ๘ คน แล้วก็ส่งไป

พราหมณ์ทั้ง ๘ คนนั้น ไปเสาะหาตามเมืองใหญ่ ๆ ทั้งหลายแล้ว ก็มีได้เห็นนางทาริกาที่ประกอบด้วยความงาม ๕ อย่าง จึงพากัน

กลับคืนมา ได้มาถึงเมืองสาเกตในวันที่มีงานนักขัตฤกษ์อันเปิดเผยพอดี จึงคิดมั่นใจว่า “งานของเราคงจักสำเร็จในวันนี้แน่”

ก็ในเมืองสาเกตนั้นย่อมมีงานชื่อวิภูษณ์ภัชตฺร คืองานนักขัตฤกษ์อันเปิดเผยทุก ๆ ปี ในคราวงานนั้น แม้ตระกูลที่ไม่เคยออกไปเล่นข้างนอกบ้าน ก็ต้องพาบริวารออกจากบ้าน ไม่คลุมกาย เดินด้วยเท้าเปล่า ไปสู่ฝั่งแม่น้ำ ในวันนั้นแม้แต่บรรดาบุตรของตระกูลขัตติยมหาศาลเป็นต้น ก็พากันไปยืนแอบอยู่ตามถนนสายนั้น ๆ ด้วยหมายใจว่า “เราเห็นนางทาริกาผู้มีตระกูล ซึ่งเป็นที่รักและมีเชื้อชาติเสมอกับตนแล้ว ก็จักคล้องเอาด้วยพวงดอกไม้”

ฝ่ายพราหมณ์ทั้ง ๘ นั้น ได้พากันเข้าไปยืนอยู่ในศาลาหลังหนึ่ง ที่ริมฝั่งน้ำ ขณะนั้นนางวิสาขาซึ่งมีอายุย่างเข้า ๑๕-๑๖ ปี ประดับด้วยอาภรณ์ครบชุด มีหมูนางกุมารี ๕๐๐ ห้อมล้อม ได้ไปถึงสถานที่ตรงนั้น ด้วยประสงค์จักไปอาบน้ำที่แม่น้ำ พอถึงขณะนั้นเมฆได้ตั้งเค้าขึ้นยังฝนให้ตกลงมา บรรดานางกุมารีทั้ง ๕๐๐ จึงพากันวิ่งเข้าไปหาศาลานั้น พราหมณ์ทั้งหลายพิศดูในบรรดานางกุมารีเหล่านั้นไม่เห็นผู้ที่ประกอบด้วยความงาม ๕ อย่างสักคนเดียว ส่วนนางวิสาขาได้เดินเข้าไปสู่ศาลาอย่างปกติ ผ้าและเครื่องอาภรณ์เปียกฝนหมดทั้งสิ้น พราหมณ์ทั้งหลายได้เห็นความงามของนาง ๔ อย่างแล้ว ประสงค์อยากจะได้เห็นพັນของนางอีก จึงทำอุบายพูดแก่กันและกันว่า “ลูกสาวของเราเป็นคนมีสันดานเกียจคร้าน ใครเป็นสามีของเธอเห็นจักหาไม่ได้แม้เพียงปลายข้าว”

ขณะนั้น นางวิสาขาจึงเรียนถามพราหมณ์เหล่านั้นว่า “พวกท่านว่าใครคะ”

พวกพราหมณ์ตอบว่า “ว่าเจ้าละชี แม่หนู”

ได้ยินว่าเสียงของนางวิสาขานั้นไพเราะ เปล่งออกดังเหมือนเสียงกังสดาล ต่อแต่นั้น นางจึงได้พูดกับพราหมณ์เหล่านั้นด้วยเสียงอันไพเราะอีกว่า “เพราะเหตุไรท่านทั้งหลายจึงว่าดิฉันเช่นนั้นคะ”

พราหมณ์ทั้งหลายตอบว่า “หญิงบริวารของเธอรีบวิ่งเข้ามาศาลา ผ้าและเครื่องประดับของเขาจึงไม่เปียก ส่วนเธอที่แค่นี้ก็ไม่รีบวิ่งมา ปลอ่ยให้ผ้าและอาภรณ์เปียกแล้วจึงมา เพราะฉะนั้น เราทั้งหลายจึงว่าเธอ”

ดาตา มา เอวี วเทถ - นางวิสาखाเรียนกับพราหมณ์ทั้งหลายว่า “คุณพ่อทั้งหลาย อย่าว่าดิฉันอย่างนั้นเลย ดิฉันมีกำลังมากกว่าพวกหญิงบริวารเหล่านั้นเป็นไหน ๆ แต่ทำไมได้วิ่งมานั้น เพราะได้พิจารณาถึงเหตุอันคู่ควร เจ้าข้า”

พราหมณ์ทั้งหลายถามว่า “เหตุอันคู่ควรนั้นเป็นอย่างไร แม่หนู”

นางวิสาखाเรียนว่า “คุณพ่อทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวก เมื่อวิ่งไปย้อมไม่งาม และเหตุอย่างอื่นก็ยังมีอีก เจ้าข้า”

พราหมณ์ทั้งหลายซักว่า “แม่หนู บุคคล ๔ จำพวก เมื่อวิ่งไปย้อมไม่งามนั้น คือใครบ้าง”

นางวิสาखाเรียนอธิบายว่า “คุณพ่อทั้งหลาย **พระราชชาติได้ทรงราชาภิเษกแล้ว** ทรงเครื่องอาภรณ์อย่างครบครัน แล้วทรงถกเขมรวิ่งไปที่พระลานหลวง ย้อมไม่งาม ย้อมจะได้รับข้อครหาว่า ‘อะไร พระราชานี้วิ่งไปเหมือนคนหบตี’ โดยแท้ เมื่อค่อย ๆ ทรงดำเนินไปนั้นแลย้อมงาม **ข้างมวงคลของพระราชชาติประดับตกแต่งแล้ว** เมื่อวิ่งไปย้อมไม่งาม เมื่อเดินไปด้วยลีลาแห่งข้างย้อมงาม **บรรพชิต** เมื่อวิ่งไปย้อมไม่งาม ย้อม

จะได้ข้อครหาอย่างเดียวกันว่า ‘อะไร บรรพชิตนี้วิ่งไปเหมือนคฤหัสถ์’ แต่ยอมงามด้วยการเดินไปอย่างสงบเสงี่ยม **สตรี** เมื่อวิ่งไปก็ไม่งาม ย่อมจะต้องถูกครหาว่า ‘อะไร หญิงคนนี้วิ่งไปเหมือนบุรุษนั้นเทียว’ แต่ยอมงามด้วยการเดินไปอย่างปกติ คุณพ่อทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกนี้ เมื่อวิ่งไปยอมไม่งาม”

พราหมณ์ทั้งหลายซักอีกว่า “แม่หนู ก็เหตุอย่างอื่นอีกนั้นได้แก่อะไร”

นางวิสาขาเรียนชี้แจงว่า “คุณพ่อทั้งหลาย ธรรมดามารดาบิดาทั้งหลายยอมทะนุถนอมธิดา ประคับประคองในห้องค้อวัยวะทุกส่วนดำรงอยู่ด้วยดี เพราะพวกดิฉันทั้งหลายชื่อว่าเป็นภักษะอันมารดาบิดาจำต้องจำหน่าย คือท่านยอมทะนุถนอมไว้เพื่อจะส่งไปสู่ตระกูลอื่น ถ้าดิฉันวิ่งไป เกิดมือหรือเท้าหักขึ้นในเวลาเหยียบชายผ้านุ่ม หรือสิ้นพลาดแผ่นดินหกล้มลงไป ก็จะพึงเป็นภาระหนักแก่ตระกูลนั้นแล ส่วนเครื่องประดับนั้นเปื่อยก็จักแห้งได้ ดิฉันได้พิจารณาเห็นเหตุนี้จึงมิได้วิ่งมา คุณพ่อทั้งหลาย”

พราหมณา ตสุสา กถนกาเล - พราหมณ์ทั้งหลายได้เห็นความงามแห่งพินของนางวิสาขาในขณะที่เธอพูดแล้วคิดว่า “สมบัติเห็นปานดังนี้เราไม่เคยเห็นมาเลย” แสดงความขอบใจแก่เธอแล้วพูดว่า “แม่หนู มาลัยทอนี้สมควรแก่เธอจริง ๆ” แล้วก็เอามาลัยทอนั้นประดับให้เธอ

ขณะนั้นนางวิสาขาจึงเรียนถามว่า “คุณพ่อทั้งหลาย พวกคุณพ่อ มาแต่เมืองไหน”

พราหมณ์ทั้งหลายตอบว่า “มาแต่เมืองสาวัตถี แม่หนู”

นางวิสาขาเรียนซักว่า “ตระกูลเศรษฐีเมืองนั้นชื่ออะไร”

เรื่อง มหาอุบาสิกาวีสาขา

พราหมณ์ทั้งหลายตอบว่า “ชื่อมิกคารเศรษฐี แม่หนู”

นางวิสาขาเรียนซ้ำอีกว่า “บุตรของท่านมีนามว่าอย่างไร เจ้าข้า”

พราหมณ์ทั้งหลายตอบว่า “ชื่อปุณณวัณนกุมาร แม่หนู”

นางวิสาขาพิจารณาเห็นว่า “ตระกูลของเรามีเชื้อชาติเสมอกัน” แล้วตกลงใจรับมาลัยทองไว้แล้วส่งข่าวไปแก่ท่านบิดา ขอให้จัดส่งรถมารับกลับไป ก็นางวิสาขานั้นในเวลาขามาได้เดินมาด้วยเท้าก็จริง แต่เมื่อเวลาได้ประดับมาลัยทองแล้ว ไม่สมควรที่จะไปเหมือนอย่างนั้น ที่เป็นทาริกาของผู้ยิ่งใหญ่ ก็ไปด้วยรถเป็นต้น ที่เป็นทาริกาของคนธรรมดา ก็ขึ้นยานอย่างสามัญ บ้างก็ขึ้นรถ บ้างก็ขึ้นพัดใบตาล ที่ไม่มีรถและพัดใบตาล ก็ยกเอาชายผ้าถุงขึ้นพาดบ่าไป ส่วนท่านบิดาของนางวิสาขา ได้ส่งรถไปให้ ๕๐๐ คัน นางวิสาขากับทั้งหญิงบริวารจึงได้พากันขึ้นรถกลับมา ฝ่ายพราหมณ์ทั้ง ๘ คนนั้น ก็ได้ร่วมกระบวนมามาด้วยกันนั้นเทียว

ครั้งนั้น ท่านธัญชัยเศรษฐีบิดาของนางวิสาขาเรียนถามพราหมณ์ทั้ง ๘ ว่า “พวกท่านมาแต่เมืองไหน”

พวกพราหมณ์ตอบว่า “มาจากเมืองสาวัตถี ท่านมหาเศรษฐี”
ธัญชัยเศรษฐีเรียนซ้ำว่า “เศรษฐีเมืองสาวัตถีนั้นมีนามว่าอย่างไร”

พวกพราหมณ์ตอบว่า “มีนามว่ามิกคารเศรษฐี”
ธัญชัยเศรษฐีซักต่อไปว่า “บุตรของท่านเศรษฐีนั้นมีนามว่าอย่างไร”

พวกพราหมณ์ตอบว่า “มีนามว่าปุณณวัณนกุมาร”

ธัญชัยเศรษฐีซึกอีกว่า “ทรัพย์ของท่านเศรษฐีนั้น มีประมาณสักเท่าไร”

พวกพราหมณ์ตอบว่า “มีประมาณ ๕๐ โภกวิ (๕๐๐ ล้าน) ท่านมหาเศรษฐี”

ธัญชัยเศรษฐีพิจารณาเห็นว่า “ทรัพย์เพียงเท่านั้นเมื่อเอามาเทียบกับทรัพย์ของเราแล้วก็เพียงกาคณิกเดียวเท่านั้น (คำว่า กาคณิกเป็นคำพูดสมัยนั้น ซึ่งหมายความว่า เท่ากับทรัพย์ที่กาคจะคาบไปได้) แต่เราก็มิได้ต้องการด้วยเหตุอย่างอื่น เพียงแต่ธิดาของเราได้รับการอารักขาก็เพียงพอแล้ว” จึงตกลงรับคำ ทำการสักการะพราหมณ์เหล่านั้นให้พักอยู่วันสองวันแล้วก็ส่งกลับไป ด้วยประการฉะนี้

เต สาวตถิ คนดูวา - พราหมณ์ทั้ง ๘ คนนั้นกลับไปถึงเมืองสาวตถิแล้ว ก็ได้พากันไปเรียนความแก่มีการเศรษฐีว่า “พวกข้าพเจ้าได้พบนางทาริกาผู้ประกอบด้วยความงาม ๕ อย่างแล้ว”

ท่านมีการเศรษฐีเรียนถามว่า “นางทาริกานั้น เป็นธิดาของใคร”

พวกพราหมณ์ตอบว่า “เป็นธิดาของท่านธัญชัยเศรษฐี”

มีการเศรษฐีคิดว่า “เราได้อธิดาของตระกูลใหญ่ สมควรที่เราจะไปรับเอามาเสียโดยเร็ว” แล้วจึงไปเฝ้าพระเจ้าปเสนทิโกศลเพื่อกราบทูลเชิญเสด็จไปที่เมืองสาเกตนั้นด้วย

ฝ่ายพระเจ้าปเสนทิโกศลทรงพระราชดำริว่า “ตระกูลใหญ่นั้นเราไปนำมาแต่ราชสำนักของพระเจ้าพิมพิสารแล้วให้อยู่ที่เมืองสาเกตการที่เราทำความยกย่องให้เกียรติแก่ตระกูลใหญ่นั้น ย่อมเป็นสิ่งสมควร” แล้วจึงทรงรับสั่งกับมีการเศรษฐีว่า “แม้เราก็จักไปด้วย”

เรื่อง มหาอุบาสิกาวีสาขา

มิดการเศรษฐีกราบทูลขอพระมหากรณาคิคุณแล้วก็จัดส่งสาส์นไปยังธัญชัยเศรษฐีมีความว่า “เมื่อข้าพเจ้าจะมานั้น แม่พระราชาที่จะทรงพระมหากรณาเสด็จมาด้วย พลเสนาของพระราชานั้นมากหลายท่านจักสามารถทำการรับรองตามสมควรแก่จำนวนคนมากถึงเพียงนั้นได้หรือไม่ ประการใด”

ฝ่ายธัญชัยเศรษฐีส่งสาส์นตอบไปมีความว่า “แม่ถ้าหากพระราชาสัก ๑๐ พระองค์ มีพระราชประสงค์จะเสด็จมา ก็จงเชิญเสด็จมาเถิด”

มิดการเศรษฐีได้เชิญแขกคนในพระนครใหญ่ถึงเพียงนั้น เว้นไว้แต่คนเฝ้าบ้าน เหลือนั้นเชิญไปหมด ไปพักอยู่ระหว่างทางอีกกึ่งโยชน์จะถึงแล้วส่งสาส์นไปบอกธัญชัยเศรษฐีให้ทราบว่ “พวกเรามาแล้ว”

ส่วนธัญชัยเศรษฐีเมื่อทราบดังนั้น ได้ส่งเครื่องบรรณาการไปต้อนรับเป็นอันมาก แล้วปรึกษากับธิดาว่ “หนู ทราบว่าบิดาสามีของเจ้ากับทั้งพระเจ้าปเสนทิโกศลออกเดินทางมาแล้ว ควรจะจัดเตรียมบ้านหลังไหนไว้สำหรับบิดาสามีของเจ้า หลังไหนสำหรับพระราชา หลังไหนสำหรับหมู่ขุนอำมาตย์มีอุปราช เป็นต้น”

นางวิสาขาเศรษฐีธิดาเป็นหญิงฉลาดมีปัญญาคมกล้าดั่งกับยอดเพชร ได้ตั้งความปรารถนามาตั้งแสนกัป เป็นผู้สมบุรณ์ด้วยบุญญาภิหาร จึงสั่งการว่ “พวกเธอจงตระเตรียมบ้านหลังไหนไว้สำหรับรับรองบิดาสามีของฉัน หลังไหนสำหรับรับรองพระราชา หลังไหนสำหรับรับรองหมู่ขุนอำมาตย์มีอุปราช เป็นต้น” แล้วได้เรียกพวกทาสและกรรมกรมาจัดแจงแบ่งหน้าที่ให้ว่ “พวกเธอเท่านี้คนจงทำงานหน้าที่รับใช้พระราชา พวกเธอเท่านี้คนจงทำหน้าที่รับใช้หมู่ขุนอำมาตย์มีอุปราช เป็นต้น และ

พวกเธอนั้นแหละจึงช่วยกันดูแลสัตว์พาหนะมีช้างม้าเป็นต้นด้วย พวกเจ้าหน้าที่ล่ามม้าเป็นต้นมาถึงแล้ว เขาก็ได้พากันชมมหรสพในงานมงคล”

มีคำถามแทรกเข้ามาว่า “เพราะเหตุไร นางวิสาขาจึงได้สั่งการอย่างนั้น”

วิสันหาว่า “เพราะนางวิสาขามีความประสงค์ว่า ใคร ๆ อยาได้พูดครหาว่า เราไปในงานมงคลของนางวิสาขาแล้วไม่ได้อะไร ๆ เลย ทำแต่งงานมีการเฝ้ารักษาม้าเป็นต้น ไม่ได้เที่ยวสนุกสนานอะไร”

ตํ ทิวสเมว วิสาขาย ปีตา - ก็ในวันนั้นนั้นแล ฌณฺญชัฎเศรชฌูปีตาของนางวิสาขา ให้เชิญนายช่างทองมา ๕๐๐ คนแล้วสั่งว่า “ขอให้ท่านทั้งหลายช่วยกันสร้างเครื่องประดับที่ล้อมหาลดาปาสถนีให้แก่ธิดาของเรา” แล้วส่งมอบทองคำชนิดที่มีสีสุกปลั่งพันลี้ม กับเงิน แก้วมณี แก้วมุกดา แก้วประพาฬ และเพชรเป็นต้น อย่างพอดีกันให้แก่นายช่างทองทั้งหลายไป

ฝ่ายพระเจ้าปเสนทิโกศล ครั้นเสด็จประทับอยู่ได้สักสองสามวัน ได้ทรงส่งพระราชสาส์นไปบอกแก่ฌณฺญชัฎเศรชฌูปีตาคว่า “ท่านเศรชฌูปีต่าไม่อาจที่จะเลี้ยงดูพวกเราไปนาน บัดนี้ ขอท่านเศรชฌูปีต่ากำหนดเวลาที่จะไปของธิดาเสียเถิด”

ส่วนฌณฺญชัฎเศรชฌูปีต่าได้ส่งสาส์นไปกราบทูลว่า “บัดนี้ฤดูฝนมาถึงแล้ว ใคร ๆ ก็ไม่อาจจะสัญจรไปมาตลอดเวลา ๔ เดือน พลนิกายของพระองค์ต้องการสิ่งใด ๆ สิ่งนั้นทั้งหมดเป็นภาระธุระของข้าพระพุทธเจ้า พระองค์จักเสด็จกลับไปได้ ในเมื่อข้าพระพุทธเจ้าส่งเสด็จไป”

จำเดิมแต่นั้นมา เมืองสาเกตได้เป็นดุจว่ามีงานนักขัตฤกษ์ประจำเป็นนิจ เครื่องใช้ต่าง ๆ เช่น ดอกไม้เครื่องหอมและผ้านุ่มแพรพรรณ

เป็นต้น ท่านเศรษฐีจัดแจงแต่งให้โดยทั่วกัน ตั้งต้นแต่พระราชาลงมานั้นเทียว เพราะเหตุนี้ชนเหล่านั้นจึงพากันคิดเกรงใจท่านเศรษฐีว่า “ท่านเศรษฐีทำการอุปการะพวกเราแต่ฝ่ายเดียว” โดยทำนองนี้ ๓ เดือนล่วงไปแล้ว แต่เครื่องประดับก็ยังไม่สำเร็จอยู่นั่นเอง พวกเจ้าหน้าที่ควบคุมงานได้มากราบเรียนท่านเศรษฐีว่า “สิ่งอื่น ๆ ที่จะขาดตกบกพร่องย่อมไม่มี แต่พินที่จะหุงข้าวสำหรับพลนิกายไม่เพียงพอ”

ท่านเศรษฐีได้ทราบดังนั้นจึงสั่งว่า “พอมหาจำเรียงทั้งหลาย พวกเธอจงพากันไปซื้อเอาโรงช่างเป็นต้นที่ชำรุดทรุดโทรมและบ้านร้าง ๆ ทั้งหลายในเมืองนี้มาหุงต้มเถิด”

แม้เมื่อพวกคนครัวทำการหุงต้มอยู่โดยทำนองนี้ถึงเดือนล่วงไปแล้ว พวกเจ้าหน้าที่ควบคุมงานได้ไปกราบเรียนท่านเศรษฐีอีกว่าพินหมดแล้ว ท่านเศรษฐีจึงสั่งว่า “ในเวลาเช่นนี้ใคร ๆ ก็ไม่อาจจะไปหาพินมาได้ พวกเธอจงเปิดเรือนคลังผ้าแล้วเอาผ้าเนื้อหยาบมาบิดให้เป็นเกลียวชุบลงในถังน้ำมัน แล้วเอามาใช้หุงข้าวเถิด” พวกคนครัวได้ทำอย่างนั้นอยู่ตลอดถึงเดือน ๔ เดือนได้ล่วงไปแล้วโดยอาการอย่างนี้ แม้เครื่องประดับก็ได้สำเร็จลงพอดี ด้วยประการฉะนี้

ตสมิ ปสารถเน จตสุโส วชิรนาพิโย - ก็ในเครื่องประดับนั้น ได้ประกอบรัตนะต่าง ๆ เข้าไว้ คือ เพชร ๔ ทะนาน แก้วมุกดา ๑๑ ทะนาน แก้วประพาฬ ๒๐ ทะนาน แก้วมณี ๓๓ ทะนาน เครื่องประดับได้สำเร็จลงด้วยรัตนะดังกล่าวมานี้ และรัตนะอย่างอื่น ๆ อีก ด้วยประการดังนี้ พวกนายช่างได้ทำเครื่องประดับโดยไม่ใช้ด้ายเลย เอาเงินมาทำแทนด้าย เครื่องประดับนั้นเมื่อสวมศีรษะแล้วตกลงไปถึงหลังเท้า ลูกดุมซึ่งประกอบเป็นรูปวงแหวนไว้ ณ ที่นั้น ๆ ทำด้วยทอง ห่วงดุมทำด้วยเงิน ตรงที่

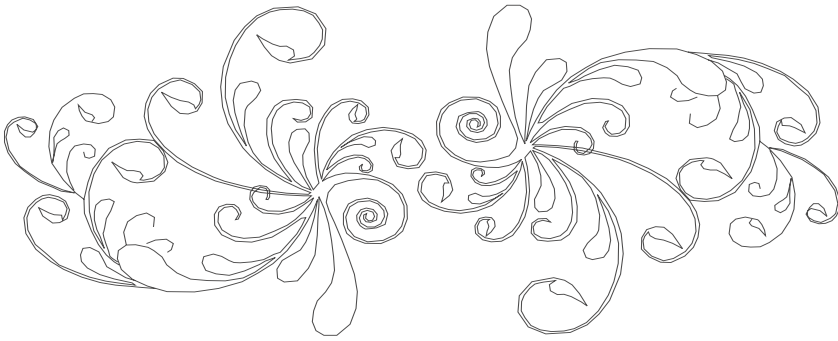
ธรรมบทเทศนา

กลางกระหม่อมมีวงแหวนวงหนึ่ง ตรงที่ข้างหูทั้งสองมี ๒ วง ตรงที่
หลุมคอมีวงหนึ่ง ตรงที่เข้าทั้งสองมี ๒ วง ตรงที่ข้อศอกทั้งสองมี ๒ วง
ตรงที่ข้างสะเอวทั้งสองมี ๒ วง ฉะนี้ ก็แลบนเครื่องประดับนั้น ได้ทำ
เป็นรูปนกยูงไว้ตัวหนึ่ง ที่ปีกขวามีขนปีกซึ่งทำด้วยทอง ๕๐๐ ขน ที่ปีก
ซ้ายมี ๕๐๐ ขน จะงอยปากทำด้วยแก้วประพาฬ นัยน์ตาทั้งสองทำด้วย
แก้วมณี สร้อยคอและแววหางทำด้วยแก้วมณีเหมือนกัน ก้านขนปีกทำ
ด้วยเงิน แข่งทั้งสองทำด้วยเงินเหมือนกัน รูปนกยูงนั้นติดอยู่ตรงกลาง
กระหม่อมของนางวิสาขา ปรากฏเป็นราวกะว้านกยูงยืนรำแพนอยู่บน
ยอดกุฎเขา เสียงแห่งก้านขนปีกพัดหนึ่งนั้นดังแผ่ไปเหมือนเพลงขับอันเป็น
ทิพย์ และเหมือนเสียงก้องของดนตรีอันประกอบด้วยองค์ ๕ คนที่เข้าไป
ดูใกล้ ๆ เท่านั้นจึงจะรู้ว่านกยูงนั้นไม่ใช่ขนกยูงจริง เฉพาะเครื่องประดับนั้น
มีราคา ๙ โกลี หรือ ๙๐ ล้าน ให้เป็นมูลค่าหัตถกรรมแก่นายช่าง
หนึ่งแสน รวมเป็น ๙ โกลี หนึ่งแสน ด้วยประการฉะนี้

แสดงพระธรรมเทศนามาในเรื่องมหาอุบลิกาวิสาขา ยังไม่สุดสิ้น
ระบิลความ แต่เป็นการสมควรแก่เวลา จึงขอยุติพระธรรมเทศนา
ลงไว้แต่เพียงนี้ เอิ๊ว ก็มี ด้วยประการฉะนี้

๑๒ ถึง ๑๓ กันยายน ๒๕๐๕ เวลา ๑.๓๐ น. ของวันเก่า

เรื่อง มหาอุบาสิกาวีสาขา

กัณฑ์ที่ ๒

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ยथाปิ ปุพฺพราสิมฺหา กยิรา มาลาคุณฺเณ พหุ
เอวํ ชาเตน มจฺเจน กตฺตพฺพํ กุสลํ พหุณฺติ.

อนุสนธิพระธรรมเทศนา ณ บัดนี้ จะวิสันนาพระธรรมเทศนา เรื่องมหาอุบาสิกาวีสาขา กัณฑ์ที่ ๒ โดยอนุสนธิสืบเนื่องมาจากกัณฑ์ที่ ๑ ซึ่งได้วิสันนามาแล้ว เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วนธรรมเทศนามัย และขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายจงตั้งใจสดับรับฟังพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลบุญคุณฤธีส่วนธรรมสวนมัยสืบไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

กิสฺส ปน นิสฺสนุเทน - มีคำถามสอดเข้ามาว่า นางวิสาขา ได้เครื่องประดับนั้นด้วยอาณิสงส์แห่งบุญกรรมอะไร

วิสัยเห็นว่า ได้ยินว่า ในศาสนาแห่งสมเด็จพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า นางวิสาขานั้น ได้ถวายผ้าจีวรกับทั้งด้ายเข็มและเครื่องย้อมผ้าอันเป็นสมบัติของตนแก่ภิกษุทั้งหลาย ๒๐ พัน (สองหมื่น) องค์ ด้วยอาณิสสรแห่งจีวรทานนั้น นางจึงได้เครื่องประดับนี้ จริงอย่างนั้น จีวรทานของสตรีทั้งหลายย่อมสำเร็จผลถึงขั้นสูงสุดด้วยได้เครื่องประดับมหาลดาประสาธน์ จีวรทานของบุรุษทั้งหลายย่อมสำเร็จผลถึงขั้นสูงสุดด้วยได้บาตรและจีวรอันสำเร็จด้วยฤทธิ์ ฉะนี้

เอว มหาเสฏฐิ - ธัญชัฎฐมหาเศรษฐี ครั้นทำการตระเตรียมเพื่อธิดาเสร็จลงแล้ว โดยใช้เวลมาถึง ๔ เดือนอย่างนี้แล้ว เมื่อจะให้เครื่องไทยทานแก่นางวิสาขา ได้ให้สมบัติต่าง ๆ ดังนี้ คือ กหาปณะเต็ม ๕๐๐ เล่มเกวียน ภาชนะทองเต็ม ๕๐๐ เล่มเกวียน ภาชนะเงินเต็ม ๕๐๐ เล่มเกวียน ภาชนะทองแดงเต็ม ๕๐๐ เล่มเกวียน ภาชนะสัมฤทธิ์เต็ม ๕๐๐ เล่มเกวียน ผ้าด้ายและผ้าไหมเต็ม ๕๐๐ เล่มเกวียน เนยใสเต็ม ๕๐๐ เล่มเกวียน น้ำมันเต็ม ๕๐๐ เล่มเกวียน น้ำอ้อยเต็ม ๕๐๐ เล่มเกวียน ข้าวสารข้าวสาลีเต็ม ๕๐๐ เล่มเกวียน และเครื่องอุปกรณ์ต่าง ๆ มีไถและฆาลเป็นต้นเต็ม ๕๐๐ เล่มเกวียน

ได้ยินว่า ท่านมหาเศรษฐีได้ดำริอย่างนี้ว่า “ในสถานที่ที่ธิดาของเราไปอยู่แล้วนั้น เธออย่าได้ส่งคนไปบ้านของคนอื่นว่าฉันต้องการของสิ่งนั้น ๆ” ดังนี้ เพราะฉะนั้นจึงได้จัดการให้เครื่องอุปกรณ์ต่าง ๆ ไปอย่างพร้อมสรรพ และได้ให้รถ ๕๐๐ คัน บนรถคันหนึ่ง ๆ จัดสาวใช้ รูปงามประดับแต่งตัวอย่างครบชุด ให้อยู่ประจำคันละ ๓ คน ให้สตรีสำหรับรับใช้ ๑๕๐๐ คน พร้อมกับสั่งกำชับว่า “พวกเจ้าจำนวนเท่านี้จงทำหน้าที่ให้ธิดาของเราอาบน้ำ พวกเจ้าจำนวนเท่านี้จงทำหน้าที่ให้ธิดาของเรารับประทาน พวกเจ้าจำนวนเท่านี้จงแต่งตัวให้ธิดาของเรา”

เรื่อง มหาอุบาสิกาวีสาขา

ถัดนั้นท่านมหาเศรษฐีดำริว่า จักต้องให้แม่โคทั้งหลายแก่ธิดาเรา
ไปด้วย จึงได้สั่งชายฉกรรจ์ ๆ ทั้งหลายว่า “พ่อนายทั้งหลาย พวกเธอ
จงไปเปิดประตูคอกเล็กแล้วเอากลอง ๓ ใบ ไปยืนกันอยู่ในที่ ๓๐๐ เส้น
ยืนกันอยู่ข้างทั้งสองในที่ประมาณ ๒๕ วาโดยกว้าง ห้ามอย่าให้แม่โค
ทั้งหลายเดินต่อไป แต่นั้นเวลาที่แม่โคทั้งหลายยืนอยู่แล้วอย่างนั้น จงตี
สัญญาณกลองขึ้น” พวกชายฉกรรจ์ทั้งหลายได้ปฏิบัติตามคำสั่งของท่าน
มหาเศรษฐีนั้น เมื่อเวลาแม่โคทั้งหลายออกจากคอกไปได้ ๑๐๐ เส้น
ได้ตีสัญญาณกลองขึ้นครั้งหนึ่ง เมื่อเวลาแม่โคทั้งหลายไปได้อีก ๒๐๐ เส้น
ได้ตีสัญญาณกลองขึ้นอีกครั้งหนึ่ง เมื่อเวลาแม่โคทั้งหลายไปได้ถึง ๓๐๐
เส้น ก็ได้ตีสัญญาณกลองขึ้นอีกครั้งหนึ่ง และห้ามมิให้แม่โคทั้งหลาย
เดินต่อไปในด้านกว้างด้วย แม่โคทั้งหลายได้ยืนเปียดเสียดซึ่งกันและกัน
อยู่ในที่โดยยาว ๓๐๐ เส้น โดยกว้างประมาณ ๒๕ วา โดยอาการอย่างนี้

มหาเสฏฐิ มม อีตุ เอตตกา คาโว - ฝ่ายมหาเศรษฐีได้สั่งให้
ปิดประตูคอกว่า “แม่โคทั้งหลายจำนวนเท่านี้พอแล้วสำหรับธิดาของเรา
พวกเธอจงปิดประตูคอกเสีย” ก็ด้วยผลบุญของนางวิสาขา ถึงจะได้ปิด
ประตูคอกแล้ว แม่โคกำลังและแม่โคนมทั้งหลายก็พากันกระโดดออกไป
กระโดดออกไป เมื่อชายฉกรรจ์ทั้งหลายพากันห้ามกันอยู่ ห้ามกันอยู่
นั้นเที่ยว โคกำลัง ๖๐ พัน และแม่โคนม ๖๐ พัน ออกไปได้แล้ว พวก
ลูกโคกำลังก็ออกไปได้เท่านั้นเหมือนกัน โคอุสุภะทั้งหลายก็พากันกระโดด
ติดตามแม่โคนมเหล่านั้นไปด้วย

มีคำถามสอดเข้ามาว่า ก็ด้วยอานิสงส์แห่งบุญกรรมอะไร แม่โค
ทั้งหลายจึงได้ไปแล้วอย่างนั้น

วิสันหาว่า ด้วยผลทานที่นางวิสาขาได้ถวายแล้วแก่ภิกษุหนุ่ม และสามเณรทั้งหลายซึ่งห้ามอยู่ว่าพอแล้ว ๆ ในชาติก่อน ได้ยินว่าในศาสนาของสมเด็จพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า นางวิสาขานั้นได้เกิดเป็นพระราชธิดาองค์เล็ก ในบรรดาพระราชธิดา ๗ องค์ของพระเจ้ากิกิ มีพระนามว่าพระนางสังฆทาสี เมื่อทรงถวายทานด้วยเบญจโครส (นมโค ๕ ชนิด) แก่ภิกษุ ๒๐ พันองค์นั้น แม้ภิกษุหนุ่มและสามเณรทั้งหลายจะได้ปิดบาตรแล้วห้ามอยู่ว่า “พอแล้ว พอแล้ว” พระนางก็ยังทรงถวายพร้อมกับทรงรับสั่งเจ้าใจภิกษุสามเณรว่า “ของนี้อร่อย ของนี้ชื่นใจเจ้าข้า” ด้วยอานิสงส์แห่งบุญกรรมนั้น แม้โคทั้งหลายเหล่านั้น แม้ถึงชายฉกรรจ์ทั้งหลายจะได้ห้ามกันไว้ ก็ได้กระโดดออกไปแล้ว ด้วยประการฉะนี้

เวลาที่ท่านมหาเศรษฐีได้ให้ทรัพย์สมบัติมากหลายถึงท่านนี้แก่ธิดาของตนแล้ว ภริยาของท่านมหาเศรษฐีจึงพูดเตือนว่า “ทุกสิ่งทุกอย่างท่านก็ได้จัดแจงให้ธิดาของเราหมดแล้ว แต่คนใช้ชายหญิงที่จะช่วยทำการงาน ท่านมิได้จัดแจงแต่งตั้งให้ เพราะเหตุอะไรหรือ”

มหาเศรษฐีตอบว่า “ที่มีได้จัดแจงแต่งตั้งให้ นั้น เพื่อจะได้รู้คนรักและคนชังในธิดาของเรา เพราะฉันจะไม่บังคับจับคอบคนที่ไม่อยากไป ส่งไปกับธิดาของเรา แต่ถึงเวลาที่เขายินยอมไปนั้นแหละ ฉันจึงจะประกาศว่าใคร ๆ อยากจะไปกับธิดาของเราก็จงไปเถิด ใคร ๆ ไม่อยากไปก็จงอย่าไป” ดังนี้

อถ เสว มม ธิดา - ต่อมามหาเศรษฐีดำริว่า “ธิดาของเราจักไปพรั่งนี้แล้ว” ขณะที่นั่งอยู่ในห้อง ได้เรียกธิดามานั่งใกล้ ๆ แล้วให้โอวาทว่า “แม่หนู ธรรมดาสตรีที่อยู่ในตระกูลของสามี ควรที่จะรักษามารยาทอย่างนี้และอย่างนี้” ฝ่ายมิคารเศรษฐีแม่นั้นก็นั่งอยู่ในห้องถัดไป

จึงได้ยื่นโอวาทของธัญชัยเศรษฐีด้วย ส่วนธัญชัยเศรษฐีให้โอวาทธิดา มีข้อความว่าดังนี้

“แม่หนู ธรรมดาสตรีที่อยู่ในตระกูลของมารดา บิดาสามีนั้น ไฟใจไม่ควรนำไปข้างนอก ไฟนอก ไม่ควรให้เข้ามาข้างใน ควรให้แก่คนที่ให้คืน เท่านั้น ไม่ควรให้แก่คนที่ไม่ให้คืน ควรให้ทั้ง แก่คนที่ให้คืนทั้งแก่คนที่ไม่ให้คืน ควรนั่งให้ เป็นสุข ควรรับประทานอาหารให้เป็นสุข ควรนอนให้ เป็นสุข ควรบูชาไฟ ควรไหว้เทวดาภายใน”

อิม ทลธิวิ โอวาทิ ทตฺวา - ท่านธัญชัยเศรษฐีครั้งนี้ให้โอวาท ๑๐ ข้อนี้แกธิดาแล้ว วันรุ่งขึ้นได้เชิญหมู่เสนาทั้งปวงให้ประชุมกันแล้ว เชิญเอาคนชั้นกุกุมพี ๘ ท่านให้เป็นผู้รับประกันในท่ามกลางราชเสนาแล้ว ขอร้องไว้ว่า “ถ้าความผิดจะเกิดขึ้นแกธิดาของข้าพเจ้า ณ สถานที่เขาไป อยู่แล้ว ขอให้ท่านทั้งหลายพึงชำระสะสาง”

ครั้นแล้วก็เอาเครื่องประดับมหาลดาประสาธน์อันมีราคา ๙ โกฏิ ประดับธิดา ให้ทรัพย์สำหรับเป็นมูลค่าเครื่องจุนสำหรับอาบสรง จำนวน ๕๔ โกฏิ ให้อุ้มธิดาขึ้นสู่ยานแล้วให้ตีกลองประกาศไปในบ้านส่วย ๑๔ หมู่บ้าน ซึ่งมีประมาณเท่าเมืองอนุราชบุรี (เมืองอนุราชบุรีอยู่ในประเทศศรีลังกา หนังสือเรื่องนี้แต่งที่ศรีลังกา ท่านผู้แต่งจึงได้เทียบเช่นนั้น) อันเป็นสมบัติของตน อยู่โดยรอบเมืองสาเกตว่า “ใคร ๆ มีความปรารถนาอยากจะไปกับ ธิดาของเรา ก็จงไปเถิด” ชาวบ้านส่วย ๑๔ หมู่บ้านเหล่านั้น พอได้ฟัง ประกาศเช่นนั้นต่างก็คิดว่า “พวกเราจะมีประโยชน์อะไรในการอยู่ ณ

ที่นี่ ในเมื่อคุณแม่เจ้าของพวกเราจะไปเสียแล้ว” จึงพากันหลั่งไหลออกไป ไม่เหลือใคร ๆ ไว้เลย ฝ่ายธัญชัยเศรษฐี ทำการสักการะถวายแด่ พระราชาและมิกคารเศรษฐีแล้วตามส่งเสด็จเล็กน้อย แล้วก็ส่งธิดาไป พร้อมกับท่านอิสรชนเหล่านั้น ด้วยประการฉะนี้

มิกคารเสฏฐิปี สพพพจจโต - ฝ่ายมิกคารเศรษฐีนั่งยานไปข้างหลัง ของคนทั้งปวง ได้เห็นหมู่พละนิกายเป็นอันมาก แล้วจึงถามว่า “คนทั้งหลาย เหล่านี้ เป็นพวกไหนกัน” คนอุปัฏฐากเรียนตอบว่า “เป็นคนรับใช้ชายหญิง ที่ช่วยทำการทำงานของสะใภ้ท่านทั้งนั้น” มิกคารเศรษฐีจึงสั่งว่า “คนมากหลาย ถึงปานนี้ ใครจักเลี้ยงดูกันหวาดไหว พวกเธอจงช่วยกันโดยดีไล่ให้มันหนี ไปเสีย พวกที่ไม่ยอมหนีไปก็จงลงอาญามันเสียแต่ตรงนี้เลย” ส่วนนาง วิสาขาได้พูดทัดทานว่า “พวกท่านจงออกไปเสีย อย่ามาห้ามเขาเลย **กำลังนั้นเองจักให้อาหารแก่กำลัง**”

แม้ถึงนางวิสาขาจะได้พูดแล้วอย่างนี้ มิกคารเศรษฐีก็ยังพูดอยู่ ว่า “แม่หนู เราไม่ต้องการคนเหล่านี้ ใครจะเลี้ยงเขาหวาดไหว” ครั้นแล้ว ก็สั่งให้โบยตีด้วยไม้ค้อนก่อนดินเป็นต้นให้หนีไป พาเอาแต่คนที่เหลือไป พลองพูดว่า “เท่านี้พอดีแก่เราแล้ว”

ครั้งนั้น นางวิสาขาเมื่อเวลาไปถึงประตูเมืองสาวัดก็ได้คิดพิจารณา ดูว่า “เราจักนั่งในยานอันปกปิดเข้าไปดี หรือว่าจะยืนไปบนรถดีหนอ” ครั้นแล้วนางได้ตกลงใจว่า “เมื่อเราเข้าไปด้วยยานอันปกปิด ความวิเศษ ของเครื่องประดับมหาลดาประสาธน์ก็จักไม่ปรากฏแก่มหาชน” นางจึง ยืนบนรถ แสดงตนให้ปรากฏแก่ชาวเมืองทั้งมวลเข้าไปสู่พระนคร คน ชาวพระนครสาวัดดีทั้งหลาย ครั้นได้เห็นสมบัติของนางวิสาขาแล้วต่างก็ พุดกันอย่างแข็งแ้งว่า “ได้ยินว่าสตรีนั้นคือนางวิสาขา สมบัติเห็นปานนี้

ช่างสมควรกับนางเสียวจริง ๆ” นางวิสาขาได้เข้าไปสู่เคหาสน์ของมิกคาร เศรษฐีด้วยสมบัติอันยิ่งใหญ่ ด้วยประการดังนี้

ก็ในวันทีนางวิสาขาไปถึงนั้น ชาวเมืองทั้งมวลได้ส่งของขวัญไป ให้แก่นางวิสาขาตามสถิติกำลังของตนด้วยนึกถึงพระคุณของท่านธัญชัย เศรษฐีว่า “ธัญชัยเศรษฐีนั้น เมื่อพวกเราไปถึงนครของท่าน ท่านได้ ทำการต้อนรับพวกเราอย่างยิ่งใหญ่” ส่วนนางวิสาขาได้สั่งให้ของขวัญที่ ชาวพระนครส่งมา ๆ นั้น ให้เป็นประโยชน์ทั่วกันแก่ตระกูลอื่น ๆ ใน พระนครนั้นนั่นเอง นางวิสาขานั้นส่งของขวัญไปให้พาลงกล่าวด้วยถ้อยคำ อันไพเราะเหมาะสมแก่วัยของคนรุ่นนั้น ๆ ว่า “สิ่งนี้จึงให้แก่คุณแม่ของเรา สิ่งนี้จึงให้แก่คุณพ่อของเรา สิ่งนี้จึงให้แก่พี่ชายน้องชายของเรา สิ่งนี้จึง ให้แก่พี่สาวน้องสาวของเรา” ได้ทำชาวพระนครทั้งสิ้นให้เป็นดุจหมู่ญาติ ด้วยประการดังนี้

ต่อมา นางพำอันเป็นแม่ม้าอาชาไนยของนางวิสาขาได้ตกถูก ในเวลาถัดค่อนคืนไป นางวิสาขาจึงให้สาวใช้ทั้งหลายถือตะเกียงแล้วได้ ไปดูที่แม่พาดตกถูกนั้น สั่งให้เอาน้ำอุ่นรดแม่พำ ให้ทาด้วยน้ำมัน แล้วจึง ได้กลับไปสู่ที่อยู่ของตนนั้นแล

มิกคารเสฏฐิณี ปุตตสส อาวาหมงคล - ฝ่ายมิกคารเศรษฐีนั้น เมื่อทำงานอวาหมงคลของบุตรก็มีได้สนใจถึงพระตถาคตเจ้าแม่เสด็จ ประทับอยู่ ณ พระวิหารใกล้ ๆ อันความรักที่ติดแน่นอยู่ในพวกสมณะ เปลือยมานานกระตุนเดือนอยู่ วันหนึ่งได้ให้คนครัวหุงข้าวปายาสแซ่ ในภาชนะใหม่ ๆ หลายร้อยถาดด้วยตั้งใจว่า “เราจักทำการสักการะแม่ แก่พระผู้เป็นเจ้าของเรา” ครั้นแล้วก็ให้มนต์พวกอเจลกะ คือสมณะเปลือย ไม่นุ่งห่มผ้ามา ๕๐๐ องค์ ให้เข้าไปในบ้านแล้วได้ส่งข่าวไปบอกแก่นาง

วิสาขาวา “ลูกสะใภ้ของเราจะมา จงไหว้พระอรหันต์ทั้งหลาย” ส่วนนางวิสาขาคืออริยสาวิกาผู้โสดาบันบุคคล พอได้ยินคำว่าพระอรหันต์ก็ตืออกดีใจ ได้มายังที่บริโภคของพวกอเจลกะเหล่านั้น แต่พอแลเห็นพวกอเจลกะก็คิดว่า “คนที่ปราศจากหิริโอตตัมปะเห็นปานดังนี้ จะชื่อว่า เป็นพระอรหันต์ไม่ได้ ท่านบิดาให้เรียกเรามาทำอะไรกัน” ครั้นแล้วก็ครหาเศรษฐีว่า “โธ โธ” แล้วก็กลับไปที่อยู่ของตนเสีย

พวกอเจลกะทั้งหลายทุก ๆ องค์ พอเห็นนางวิสาขแสดงอาการดั่งนั้นแล้วก็พากันครหาสมัครเศรษฐีเป็นเสียงเดียวว่า “ท่านคฤหบดี ท่านหาสตรีอื่นไม่ได้แล้วหรือ ท่านพาเอาสตรีมหากาลภรรยา ผู้เป็นสาวิกาพระสมณโคดมเข้ามาไว้ในบ้านนี้ จงให้จุดมันออกไปเสียจากบ้านนี้โดยเร็ว”

สมัครเศรษฐีดำริว่า “เราไม่อาจที่จะให้จุดสะใภ้ของเราออกไป ด้วยเหตุสักว่าคำแนะนำของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าเหล่านี้ สะใภ้ของเรานั้นเป็นธิดาของตระกูลใหญ่” แล้วจึงเรียนตอบพวก อเจลกะว่า “ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าของทั้งหลาย ธรรมดาเด็กหนุ่ม ๆ สาว ๆ นั้น พึงกระทำการอะไรลงไปเพราะไม่รู้บ้าง เพราะรู้เท่าไม่ถึงการณ์บ้าง ขอพระผู้เป็นเจ้าของทั้งหลายนิ่งเฉย ๆ เสียเถิด” ครั้นส่งพวกอเจลกะกลับไปแล้ว ตนเองก็นั่งเหนื่ออาสนะอันมีค่ารับประทานข้าวมธุปายาสมีน้ำน้อยในถาดทองอยู่ ด้วยประการฉะนี้

ตสุมี สมเย เอโก ปิณฑจาริกตเถโร - เวลานั้น มีพระเถระผู้ถือเดินบิณฑบาตเป็นวัตรรูปหนึ่ง เมื่อเดินไปบิณฑบาตได้เข้าไปสู่นิเวศน์นั้น นางวิสาขายืนพัดค้อนพ้ออยู่ ได้เห็นพระเถระนั้นแล้วคิดว่า “การที่เราจะบอกแก่คุณพ่อนั้นไม่สมควร” จึงได้ยื่นเสียงไปพ้อที่เศรษฐีนั้นจะเห็นพระเถระได้เอง แต่เศรษฐีเป็นคนพาล แม้จะได้เห็นพระเถระแล้วก็ทำเป็นเหมือนไม่เห็น ก้มหน้ารับประทานเฉยอยู่

ส่วนนางวิสาขาทราบว่ “คุณพ่อของเราแม้จะได้เห็นพระเถระแล้วก็ไม่ทำควมสำคัญอะไร” จึงเรียนพระเถระว่ “นิมนต์ไปข้างหน้าเถิดเจ้าข้า คุณพ่อของดิฉันท่านรับประทานของเก่า”

มิจการเศรษฐีนั้นแม้จะอดกลั้นไว้ได้ในคราวที่พวกนิครนถ์บอกแล้ว แต่ในขณะที่นางวิสาขาพูดว่รับประทานของเก่าคราวนี้มีคารเศรษฐีวางมือแล้วสั่งพวกคนใช้ว่ “เอาข้าวปายาสนี้ไปเสียให้พ้นจากที่นี่ จงช่วยกันจุดเอาแม่คนนี้ออกไปเสียจากบ้านนี้ แม่คนนี้นั้นว่ข้าเป็นคนกินของสกปรกในกาลอันเป็นมงคลเห็นปานนี้”

กัในนิเวศน์นั้นแล ทาสและกรรมกรทั้งปวงเป็นคนของนางวิสาขาทั้งนั้น ย่อมไม่กล้าที่จะเข้าไปใกล้ ใครเล่าจักกล้าจับนางที่มือหรือที่เท้าได้ แม้แต่จะพูดด้วยปากก็ไม่มีใครสามารถ ส่วนนางวิสาขาครันได้ฟังถ้อยคำของบิดาสามีดังนั้นจึงเรียนชี้แจงว่ “คุณพ่อเจ้าคะ ดิฉันจะยังไม่ออกไปด้วยเหตุเพียงเท่านี้ คุณพ่อมิได้นำดิฉันมาเหมือนอย่างนางกุมภทาสีมาจากท่าน้ำ ธรรมดาธิดาทั้งหลายของมารดาบิดาที่ยังมีชีวิตอยู่ ย่อมไม่ยอมออกไปด้วยเหตุเพียงเท่านี้แน่เทียว ด้วยเหตุนี้ฉันเองท่านบิดาของดิฉันในเวลาทีดิฉันจะมาอยู่ ณ ที่นี้ จึงได้เชิญท่านกุฎุมพี ๘ ท่านมาแล้วสั่งไว้ว่ ถ้าความผิดจะเกิดขึ้นแกธิดาของข้าพเจ้า ขอให้ท่านทั้งหลายช่วยกันชำระสะสาง แล้วมอบดิฉันไว้ในเงื้อมมือของท่านกุฎุมพีทั้ง ๘ นั้น คุณพ่อจงเชิญกุฎุมพีเหล่านั้นมา ให้ชำระความผิดของดิฉันซี เจ้าข้า”

เสฏฐิ กุลยณั เอสา กเถติ - ฝ่ายมิจการเศรษฐีได้ฟังคำชี้แจงของนางวิสาขาดังนั้นแล้ว สำนึกขึ้นมาได้ว่า “แม่คนนี้นั้นพูดดีอยู่” จึงให้เชิญกุฎุมพีทั้ง ๘ มาแล้วตั้งข้อหาขึ้นว่ “ขณะที่ข้าพเจ้านั่งรับประทานข้าวปายาสแซ่ในถาดทองในกาลอันเป็นมงคล แม่ทาริกาคนนี้นั้นว่

ข้าพเจ้าว่าเป็นคนกินของสกปรก ขอให้ท่านทั้งหลายจงยกโทษของแม่ทาริกาคนนี้ขึ้นพิจารณา แล้วช่วยกันจุดมันออกไปจากบ้านของข้าพเจ้านี้เสีย”

กุฎุมพีทั้ง ๘ สอบถามนางวิสาขาวาว่า “แม่หนู ได้ยินว่าเธอได้ทำอย่างนั้นจริงหรือ”

นางวิสาखाได้แถลงแก้ข้อหาว่า “ดิฉันมิได้พูดอย่างนั้นเจ้าข้า แต่ว่าเมื่อพระเถระผู้ถือการเดินบิณฑบาตเป็นวัตรรูปหนึ่งมายืนคอยอยู่ที่ประตูเรือน คุณพ่อของดิฉันรับประทานข้าวมธุปายาสเช่นเพลินอยู่ มิได้สนใจต่อพระเถระนั้น ดิฉันจึงคิดว่าคุณพ่อของเราไม่ทำบุญในอัตภาพนี้รับประทานอยู่แต่บุญเก่าเท่านั้น แล้วได้เรียนพระเถระว่า ‘นิมนต์ไปข้างหน้าเถิดเจ้าข้า คุณพ่อของดิฉันท่านรับประทานของเก่า’ ดังนี้ ดิฉันจะมีความผิดอะไรเพราะเหตุนี้เจ้าข้า”

กุฎุมพีทั้ง ๘ ครั้นได้ฟังคำแถลงแก้ของนางวิสาखाแล้วจึงเรียนแก่เศรษฐีว่า “ท่านขอรับ เพราะเหตุนี้ไม่มีความผิดอะไร ธิดาของเราพูดถูกแล้ว ท่านจะไปโกรธเขาทำไม”

มิกคารเศรษฐีได้ตั้งข้อหาขึ้นอีกว่า “ท่านทั้งหลาย ความผิดข้อนั้นจงเป็นอันพ้นไปก่อน แต่ยังมีข้ออื่น คือแม่ทาริกาคนนี้ในเวลามัชฌิมยามวันหนึ่งได้มีหมูหญิงคนใช้ห้อมล้อมไปทางหลังบ้าน ซึ่งเป็นอาการอันไม่สมควร”

กุฎุมพีทั้ง ๘ ได้สอบถามนางวิสาखाว่า “แม่หนู ได้ยินว่าเธอได้ทำอย่างนั้นจริงหรือ”

เรื่อง มหาอุบาสิกาวีสาขา

นางวิสาขาแกลงแก้ข้อหาว่า “คุณพ่อทั้งหลาย ดิฉันมิได้ไปด้วยเหตุอย่างอื่นใด แต่ว่าเมื่อนางพาซึ่งเป็นแม่มาอาษาไนยในบ้านนั้นมันเกิดตกลูกขึ้น ดิฉันคิดว่าการที่จะนั่งเฉยเสียไม่เอาเป็นธุระอะไรเลยนั้นไม่สมควร จึงได้ให้คนใช้ถือตะเกียงเอาน้ำอุ่นเป็นต้น พร้อมกับพวกสาวใช้ไปให้เขาช่วยกันทำการบริหารการตกลูกแก่แม่พานั้น เพราะเหตุนี้ ดิฉันจะมีความผิดอะไรเล่า เจ้าข้า”

กุกุมพีทั้ง ๘ ได้ฟังคำแกลงของนางวิสาขาแล้วจึงเรียนแก่เศรษฐีว่า “ท่านขอรับ เพราะเหตุนี้ไม่มีความผิดอะไร ธิดาของเราอุตส่าห์ทำงานสิ่งทีแม่แต่พวกสาวใช้ก็ไม่ต้องทำในบ้านของท่านเอง ท่านจะไปฟ้องโทษเขาอะไรโนเพราะเหตุเช่นนี้”

มิกคารเศรษฐีได้ฟังดังนั้นแล้วก็ยังไม่ยอมยุติลงเพียงเท่านั้น ยังตั้งข้อหาอีกต่อไปว่า “ท่านทั้งหลาย แม้ในเพราะเหตุนี้จะไม่เป็นความผิดก็ขอผ่านไปก่อน” แต่บิดาของแม่ทาริกานี้ เมื่อโอวาทสั่งสอนเขาในเวลาที่จะมา ณ ที่นั้นนั้นได้ให้โอวาท ๑๐ ข้อ ซึ่งล้วนแต่มีความลึกลับซับซ้อน ข้าพเจ้าไม่เข้าใจความหมายของโอวาทนั้น แม่ทาริกาจึงชี้แจงความหมายของโอวาทนั้นให้ข้าพเจ้าทราบ คือ

๑. ประการแรก บิดาของแม่ทาริกานี้สอนว่า “ไฟในไม่ควรนำไปข้างนอก” ดังนี้ เราทั้งหลายจะสามารถอยู่ได้เที่ยวหรือ ที่จะไม่ให้ไฟแก่พวกเพื่อนบ้านที่คุ้นเคยกันทั้ง ๒ ฟากข้าง” กุกุมพีทั้ง ๘ สอบถามนางวิสาขาว่า “แม่หนู ได้ยินว่าเป็นอย่างนั้นจริงหรือ”

นางวิสาขาได้แกลงแก้ว่า “คุณพ่อทั้งหลาย ท่านบิดาของดิฉันมิได้พูดหมายความอย่างนั้น แต่ท่านได้สอนหมายความดังนั้นว่า ‘แม่หนู เมื่อเจ้าได้เห็นโทษของมารดาบิดาของสามีและโทษของสามีของเจ้าแล้ว

อย่าเอาไปนินทาข้างนอกตามบ้านนั้น ๆ เพราะขึ้นชื่อว่าไฟแล้ว ที่จะแรงร้าย เหมือนกับไฟชนิดนี้ย่อมไม่มี”

๒. มิคารเศรษฐีได้ฟังดังนั้นแล้วได้ตั้งข้อสงสัยต่อไปอีกว่า “ท่านทั้งหลาย ชื่อนั้นขอผ่านไป แต่ว่าบิดาของแม่ทาริกานี้ได้สอนว่า “ไฟข้างนอกไม่ควรให้เอาเข้ามาข้างใน” ดังนี้ เราทั้งหลายจะสามารถเที่ยวหรือเมื่อไฟภายในบ้านดับแล้ว ที่จะไม่นำไฟข้างนอกเข้ามา” กุฎุมพีทั้ง ๘ สอบถามนางวิสาขาว่า “แม่หนู ได้ยินว่าเป็นความจริงอย่างนั้นหรือ”

นางวิสาขาแถลงแก้ว่า “คุณพ่อทั้งหลาย ท่านบิดาของดิฉันมิได้พูดหมายความว่าอย่างนั้น แต่ท่านได้สอนหมายความว่า “ถ้าสตรีหรือบุรุษทั้งหลายในบ้านใกล้เรือนเคียงของเจ้าพูดถึงโทษของมารดาบิดาของสามีและของสามี เจ้าอย่าได้นำเอาโทษที่เขาพูดแล้วนั้นมาพูดสลับส่อว่า คนชื่อนั้นได้กล่าวโทษของท่านอย่างนี้ เพราะขึ้นชื่อว่าไฟ ที่จะแรงร้าย เหมือนไฟชนิดนี้ย่อมไม่มี”

นางวิสาขานั้นได้พ้นความผิดในเพราะเหตุนี้ ด้วยอาการอย่างนี้ แม้ในโอวาทข้อที่เหลือนางวิสาขาก็ได้พ้นความผิดเหมือนในข้อนี้ ส่วนอรรถาธิบายความในโอวาทข้อที่เหลือ มีความหมายดังต่อไปนี้

๓. โอวาทข้อที่บิดาของนางวิสาขาสอนว่า “แม่หนู ควรให้แก่คนที่ให้คืนเท่านั้น” ท่านเศรษฐีกล่าวหมายความว่า “คนพวกใดขอยืมเอาเครื่องอุปกรณ์ไปแล้วนำมาส่งคืน ควรให้แก่คนพวกนั้นนั่นแล”

๔. โอวาทข้อที่ว่า “ไม่ควรให้แก่คนที่ไม่ให้คืน” ดังนี้ ท่านเศรษฐีกล่าวหมายความว่า “คนจำพวกใดขอยืมเอาเครื่องอุปกรณ์ไปแล้วไม่นำมาส่งคืน ไม่ควรให้แก่คนจำพวกนั้น”

๕. โอวาทข้อที่ว่า “ควรให้ทั้งแก่คนที่ให้คืน ทั้งแก่คนที่ไม่ให้คืน”
ดังนี้ ท่านเศรษฐีกล่าวหมายความว่า “เมื่อหมู่ญาติมิตรที่ยากจนมาหา
ญาติมิตรเหล่านั้นจะสามารถให้คืนก็ตาม ไม่สามารถจะให้คืนก็ตาม ควร
ให้แก่ญาติมิตรเช่นนั้นนั่นแล”

๖. โอวาทข้อที่ว่า “ควรนั่งให้เป็นสุข” ดังนี้ ท่านเศรษฐีกล่าว
หมายความว่า “ไม่ควรจะนั่งในสถานที่ที่เห็นมารดาบิดาของสามีและ
เห็นสามีแล้วต้องลุกขึ้น”

๗. โอวาทข้อที่ว่า “ควรรับประทานให้เป็นสุข” ดังนี้ ท่านเศรษฐี
กล่าวหมายความว่า “ไม่ควรรับประทานก่อนมารดาบิดาของสามีและก่อน
สามี เลี้ยงดูท่านเหล่านั้นให้เรียบร้อย รู้ว่าทุก ๆ คนได้อะไรหรือยังไม่ได้
อะไรเสียก่อน แล้วตนเองจึงรับประทานภายหลัง”

๘. โอวาทข้อที่ว่า “ควรนอนให้เป็นสุข” ดังนี้ ท่านเศรษฐีกล่าว
หมายความว่า “ไม่ควรขึ้นนอนก่อนมารดาบิดาของสามีและก่อนสามี ทำ
การปรนนิบัติสิ่งทีควรทำแก่ท่านเหล่านั้นให้แล้วเสร็จเสียก่อน ตนเอง
จึงนอนภายหลัง”

๙. โอวาทข้อที่ว่า “ควรบูชาไฟ” ดังนี้ ท่านเศรษฐีกล่าวหมาย
ความว่า “มารดาสามีก็ดี บิดาสามีก็ดี สามีก็ดี ควรเห็นเป็นดุจกองไฟ
และเป็นดุจพระยาภู”

๑๐. โอวาทข้อที่ว่า “ควรไหว้เทวดาภายใน” ดังนี้ ท่านเศรษฐี
กล่าวหมายความว่า “มารดาสามี บิดาสามี และสามี ควรเห็นให้เป็นดุจ
เทวดา”

มิกคารเศรษฐีครั้งนี้ได้ฟังความหมายของโอวาททั้ง ๑๐ ข้อนี้ อย่าง
นี้แล้ว ก็มองไม่เห็นคำที่จะโต้แย้งต่อไปเลยนั่งก้มหน้านั่งอยู่ ด้วยประการ
ฉะนี้

อถ นั กุฎุมพิกา - ขณะนั้นกุฎุมพีทั้งหลายจึงเรียนถามมิกคาร
เศรษฐีว่า “ท่านเศรษฐี ความผิดอย่างอื่น ๆ ของธิดาข้าพเจ้าทั้งหลาย
ยังมีอยู่ไหม”

มิกคารเศรษฐีตอบว่า “ไม่มีแล้วท่านทั้งหลาย” กุฎุมพีทั้ง ๘
เรียนกับเศรษฐีว่า “เมื่อเป็นเช่นนั้น เหตุไรท่านจึงสั่งให้ธิดาของพวก
ข้าพเจ้าซึ่งไม่มีความผิดออกจากบ้านโดยไม่มีเหตุการณ์อันสมควรเล่า”
เมื่อกุฎุมพีทั้ง ๘ พูดอย่างนี้แล้ว นางวิสาขาจึงเรียนว่า “คุณพ่อทั้งหลาย
ครั้งแรกดิฉันไม่ควรจะด่วนไปตามคำขบไล่ของบิดาสามีของดิฉันก็จริง
แต่เดี๋ยวนี้ดิฉันควรจะไปได้แล้ว เพราะว่าเวลาที่ดิฉันจะมา ท่านบิดาของ
ดิฉันได้ฝากฝังดิฉันไว้ในเงื้อมมือของท่านทั้งหลายเพื่อให้ช่วยชำระสะสาง
ความผิดความถูกของดิฉัน และท่านทั้งหลายก็ได้ทราบแล้วว่าดิฉันไม่มี
ความผิดอะไร” ครั้นแล้วก็ได้ส่งบรรดาคนใช้หญิงชายทั้งหลายว่า “พวก
เธอจงตระเตรียมยานพาหนะเป็นต้นได้”

ลำดับนั้นมิกคารเศรษฐียึดกุฎุมพีทั้ง ๘ ไว้แล้วพูดกับนางวิสาขา
ว่า “แม่หนู พ่อได้พูดไปเพราะรู้เท่าไม่ถึงการณ์ เจ้าจงให้อภัยแก่พ่อเสียเถิด”

นางวิสาขาจึงเรียนว่า “คุณพ่อเจ้าคะ สิ่งที่คุณพ่อให้อภัยแก่คุณพ่อ
ดิฉันพอให้อภัยได้ แต่ดิฉันเป็นธิดาของตระกูลที่เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา
อย่างมั่นคง เมื่อเว้นจากภิกษุสงฆ์แล้วก็จะไปไม่ได้ ถ้าดิฉันได้ปฏิบัติ
ภิกษุสงฆ์ตามความพอใจของดิฉันแล้ว จึงจักอยู่ได้”

มิดการเศรษฐีให้โอกาสว่า “แม่หนู เจ้าจงปฏิบัติสมณะทั้งหลาย
ของเจ้าตามความพอใจเถิด”

วิสาขา ทสพล นิมนดาเปตฺวา ปุณทิวเส - ครั้นวันรุ่งขึ้น
นางวิสาขาก็ได้ให้กราบทูลอาราธนาสมเด็จพระทศพลพุทธเจ้าให้เสด็จเข้าไปยัง
นิเวศน์ของตน ฝ่ายพวกสมณะเปลือย ได้ยินข่าวว่าสมเด็จพระ
บรมศาสดาจะเสด็จไปบ้านมิดการเศรษฐี จึงได้พากันไปนั่งล้อมเรือนมิดการ
เศรษฐีไว้ ฝ่ายนางวิสาขาทวายน้ำทักษิโณทกแล้ว ก็ส่งสาส์นไปเชิญ
มิดการเศรษฐีว่า “เครื่องสักการะทุก ๆ อย่าง ดิฉันจัดแจงเรียบร้อยแล้ว
ขอเชิญคุณพ่อของลูกจงมาอังคาสพระทศพลพุทธเจ้าเถิดเจ้าข้า”

ขณะนั้นพวกอาชีวกได้ห้ามมิดการเศรษฐีซึ่งอยากจะมาอยู่ว่า
“ท่านคบดี ท่านอย่าไปสำนักของพระสมณโคดมเลย” มิดการเศรษฐี
เมื่อถูกห้ามดังนั้นจึงส่งข่าวไปบอกนางวิสาขว่า “ขอให้ลูกสะใภ้ของพ่อ
จงอังคาสเสียเถิด”

นางวิสาखाได้อังคาสเลี้ยงดูภิกษุสงฆ์มีพระพุทธรองค์เป็นประธาน
ครั้นภิกษุสงฆ์ฉันเสร็จแล้วได้ส่งข่าวไปบอกแก่มิดการเศรษฐีอีกว่า “ขอเชิญ
คุณพ่อของลูกจงมาฟังพระธรรมเทศนา”

ขณะนั้นมิดการเศรษฐีดำริว่าคราวนี้ที่จะไม่ไปย่อมไม่สมควรอย่างยิ่ง
จึงเดินไปด้วยประสงค์จะฟังธรรม พวกอาชีวกเหล่านั้นได้พูดแนะนำเศรษฐี
ว่า “ถ้าเช่นนั้น เมื่อท่านจะฟังธรรมของพระสมณโคดม ก็จงนั่งฟังอยู่แต่
ภายนอกมาน” ครั้นแล้วก็รีบล่วงหน้าไปก่อนเศรษฐี จัดการกั้นม่านไว้อย่าง
เรียบร้อย

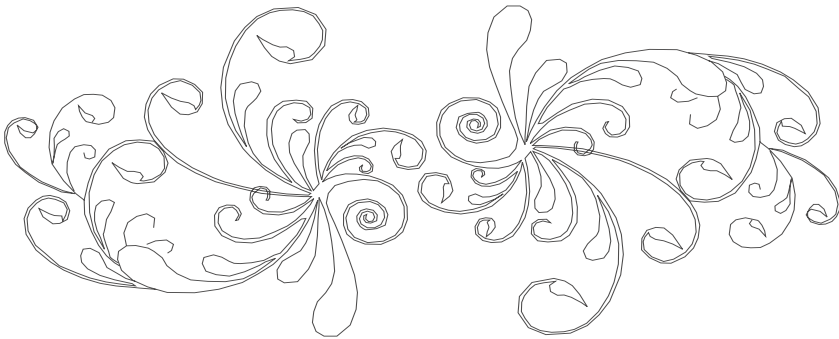

ธรรมบทเทศนา

เมื่อมีการเสร็จฐิติไปถึงแล้วก็นั่งอยู่ภายนอกม่าน ส่วนสมเด็จพระบรมศาสดาทรงพระพุทธดำริว่า “เจ้าจะนั่งอยู่ภายนอกม่านก็ตาม จะนั่งอยู่ภายนอกฝาก็ตาม จะนั่งอยู่ภายนอกกุชาก็ตาม หรือนั่งอยู่นอกจักรวาลก็ตาม เราเชื่อว่าเป็นพระพุทธเจ้าย่อมสามารถที่จะทำให้เจ้าได้ยินเสียงของเราได้” ครั้นแล้วก็ทรงปรารภอนุปุพพิกาเพื่อทรงแสดงพระธรรมเทศนา เป็นเสมือนทรงจับต้นหว้าใหญ่สั้นอยู่ หรือเป็นเสมือนทรงยังฝนอมฤตธรรมให้ตกอยู่ ฉะนั้น ด้วยประการฉะนี้

แสดงพระธรรมเทศนามาในเรื่องมหาอุบาลิกาวีสาขา กัณฑ์ที่ ๒ ยังไม่สุดสิ้นระบิลความ แต่เป็นการสมควรแก่เวลา จึงขอยุติพระธรรมเทศนาลงคงไว้แต่เพียงนี้ **เอวัง** ก็มี ด้วยประการฉะนี้

๑๕ กันยายน ๒๕๐๕ เวลา ๒๑.๓๐ น.

เรื่อง มหาอุบาสิกาวีสาขา

กัณฑ์ที่ ๓

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ยถาปี ปุปุผลราสิมฺหา

กยิรา มาลาคุณฺเฑ พหู

เอวํ ชาเตน มจฺเจน

กตตพฺพํ กุสลํ พหฺนุติ.

อนุสนธิพระธรรมเทศนา ณ บัดนี้ จะวิสัชนาพระธรรมเทศนาเรื่องมหาอุบาสิกาวีสาขา กัณฑ์ที่ ๓ โดยอนุสนธิสืบเนื่องมาจากกัณฑ์ที่ ๒ ซึ่งได้วิสัชนามาแล้ว เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วนธรรมเทศนามัยและขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายจงตั้งใจสดับตรับฟังพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลบุญยณฤถีสวนธรรมสวนมัยสืบไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

สมมาสมพุทฺธ ปน ธมฺมํ เทเสนเต - ก็แล เมื่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนาอยู่นั้น คนที่อยู่ข้างหน้าก็ดี คนที่อยู่ข้างหลังก็ดี คนที่อยู่ไกลร้อยจักรวาล พันจักรวาลก็ดี เทวดาที่อยู่บนพรหมโลกชั้นอกนิฏฐภพก็ดี ต่างก็พูดว่า “พระบรมศาสดาทรงมองดูเรานั้นเทียว พระบรมศาสดาทรงแสดงธรรมแก่เรานั้นเทียว” เพราะว่ามีสมเด็จพระบรมศาสดานั้นย่อมเป็นเสมือนทรงมองดูอยู่ซึ่งบุคคลนั้น ๆ ย่อมเป็นเสมือนทรงเจรจาปราศรัยอยู่กับบุคคลนั้น ๆ ได้ยินว่าธรรมตาพระพุทธเจ้าทั้งหลายเป็นเหมือนดังพระจันทร์ พระจันทร์ลอยอยู่บนท่ามกลางฟ้าย่อมปรากฏแก่คนทุกคนว่า “พระจันทร์อยู่บนศีรษะของเรา พระจันทร์อยู่บนศีรษะของเรา” ดังนี้ฉันใด พระพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมปรากฏเป็นเหมือนประทับอยู่เฉพาะหน้าของพุทธบริษัททั้งหลายซึ่งอยู่ ณ ที่ใด ๆ ก็ตาม ฉะนั้น ได้ยินว่าข้อนี้เป็นผลของทานบารมีที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายได้ทรงตัดพระเคียรที่ตบแต่งแล้ว ทรงควักลูกตาที่หยอดล้างดีแล้ว ทรงควักเนื้อหัวใจให้เป็นทาน และทรงเสียดสละพระโอรสทั้งหลาย เช่นพระชาลีกุมาร ทรงเสียดสละพระธิดาทั้งหลาย เช่นพระนางกัณหาชينا ทรงเสียดสละพระชายาทั้งหลาย เช่นพระนางมัทรี ให้เป็นทาสของคนอื่น

ฝ่ายมิกคารเศรษฐี เมื่อพระตถาคตเจ้าทรงยกย้ายเปลี่ยนแปลงแสดงพระธรรมเทศนาไป ทั้ง ๆ ที่นั่งอยู่ข้างนอกมานั้นแล ได้ดำรงอยู่ในโสตปาตติผลอันประดับด้วยนัยพันหนึ่ง ประกอบด้วยศรัทธาอันมั่นคงหมดความสงสัยในพระรัตนทั้ง ๓ ยกชายม่านขึ้นแล้วเข้าไปคาบถันของนางวิสาขาผู้สะเฝ้าด้วยปาก แล้วตั้งนางวิสาขาไว้ในฐานะแห่งมารดาว่า “เจ้าจงเป็นมารดาของพ่อฉันนับตั้งแต่วันนี้ไป” จำเดิมตั้งแต่กาลนั้นมา นางวิสาขาได้เกิดมีนามขึ้นอีกอย่างหนึ่งว่า “**มิกคารมารดา**” ต่อมาภายหลังนางได้บุตรชายก็ได้ตั้งชื่อบุตรนั้นว่า “**มิกคาระ**” ด้วยประการฉะนี้

มิกคารเสฐฐิ สุนิสาย ถนั วิสฺสชเชตฺวา - ครั้งนั้น มิกคารเสฐฐิ ปล่อยถันของลูกสะไภ้แล้วไปหมอบลงด้วยเศียรที่พระบาททั้งสองของพระผู้มีพระภาคเจ้า พลงเอามือทั้งสองลูบคลำพระบาทพลงเอาปากจูบแล้วประกาศชื่อของตนขึ้น ๓ ครั้งว่า “ข้าพระพุทธเจ้าชื่อมิกการะ พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระพุทธเจ้าชื่อมิกการะ พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระพุทธเจ้าชื่อมิกการะ พระพุทธเจ้าข้า” แล้วกราบทูลว่า “ข้าแต่สมเด็จพระพุทธองค์ ข้าพระพุทธเจ้าไม่ทราบจะให้ทานที่ไหนมีผลมากมาตลอดถึงเท่านี้ บัดนี้ ข้าพระพุทธเจ้าได้ทราบแล้วเพราะอาศัยลูกสะไภ้ ข้าพระพุทธเจ้านับว่า ได้รอดพ้นแล้วจากทุกขีในอบายทั้งปวง เมื่อลูกสะไภ้ของข้าพระพุทธเจ้า มาสู่บ้านนี้ ชื่อว่าเขามาเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขของ ข้าพระพุทธเจ้าแท้ ๆ” ครั้นแล้วมิกการเสฐฐิได้กล่าวคำที่ประพันธ์เป็นคาถาดังนี้

**โสหิ อชฺช ปชานามิ ยตถ ทินฺนํ มหปฺผลํ
อดฺถาย วต เม ภทฺทา สุนิสฺสา ฆรมมาคตา.**

ข้าพระพุทธเจ้านั้นพึงจะได้ทราบวันนี้เองว่า ทาน
ที่ให้แล้วในที่ไหนมีผลมาก ศรีสะไภ้คนดีเขามาสู่
เรือนนี้เพื่อประโยชน์ของข้าพระพุทธเจ้าโดยแท้

วิสาขา ปฺนทิวสฺตถายปิ - ส่วนนางวิสาขาได้กราบทูลอาราธนา สมเด็จพระบรมศาสดา เพื่อเสวยภัตตาหารในวันรุ่งขึ้นอีก ฝ่ายมารดาของสามีก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล สำเร็จเป็นพระโสดาบันอริยบุคคลแม้ในวันรุ่งขึ้นนั่นเอง จำเดิมตั้งแต่นั้นมา บ้านของมิกการเสฐฐินั้นก็ได้เปิดประตูให้แก่พระพุทธานุชา

ครั้งนั้นมีคารเศรษฐีดำริว่า “ศรีสะเก็มี่มีอุปการะแก่เรามาก เราจักสร้างของขวัญให้แก่เธอสักอย่างหนึ่ง ก็เครื่องประดับของเธอนั้นหนักมาก ไม่สามารถจะใช้ประดับได้ทุกกาลทุกเวลา เราจักให้นายช่างทำเครื่องประดับอย่างเบา ๆ ให้แก่เธอ ซึ่งควรที่จะประดับได้ทุก ๆ อิริยาบถทั้งกลางวันและกลางคืน” ครั้นแล้วก็ได้ให้นายช่างทำเครื่องประดับชื่อ ฆน-มัฏฐกะ มีราคาแสนหนึ่ง เมื่อเครื่องประดับนั้นสำเร็จแล้ว ได้นิมนตักิกษุสงฆ์มีพระพุทธรองค์เป็นประธานไปฉันภัตตาหารเลี้ยงดูโดยเคารพ เสร็จแล้วจึงให้นางวิสาขาสงมน้ำด้วยน้ำหอม ๑๖ หม้อ เสร็จแล้วให้มายืนอยู่เฉพาะพระพักตร์ของสมเด็จพระบรมศาสดา ประดับเครื่องประดับให้แล้วให้กราบถวายบังคมสมเด็จพระบรมศาสดา ฝ่ายสมเด็จพระบรมศาสดาทรงทำอนุโมทนาแล้วก็เสด็จกลับไปพระวิหารนั้นเทียว

จำเดิมแต่นั้นมา แม่นางวิสาขาก็ได้บำเพ็ญบุญกุญนานาประการมีทานเป็นต้น ได้รับพร ๘ ประการ* จากสำนักสมเด็จพระบรมศาสดา ปราภกฏอยู่เป็นดวงจวดวงจันทร์ในท้องฟ้า ถึงซึ่งความเจริญงอกงามด้วยบุตรและธิดาทั้งหลาย ได้ยินว่านางวิสาขานั้นมีบุตร ๑๐ คน มีธิดา ๑๐ คน ในบรรดาบุตรและธิดาเหล่านั้น คนหนึ่ง ๆ มีบุตรคนละ ๑๐ ๆ และมีธิดาคนละ ๑๐ ๆ แม้ในบรรดาหลานเหล่านั้น หลานคนหนึ่ง ๆ ก็มีบุตรคนละ ๑๐ ๆ และมีธิดาคนละ ๑๐ ๆ เช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้นนางวิสาขานั้นจึงมีบุตร มีหลาน และมีเหลนสืบเนื่องกันต่อ ๆ ไปรวมกันเป็น ๘,๔๒๐ คน ด้วยประการอย่างนี้ ด้วยเหตุนี้ พระโหราณาจารย์จึงได้กล่าวประพันธ์คาถาไว้ ดังนี้

* ดู วินัย มหาวรรค

วิสาขา วิสติ ปุตตา นตฺตา จ จตุโร สตา
ปนตฺตา อฏฺฐสทฺสสา ชมฺพุกีเป สุปากฎา.

นางวิสาขานั้นปรากฏจรไปในชมพูทวีป ว่ามีบุตร
๒๐ คน หลาน ๔๐๐ คน และเหลน ๘,๐๐๐ คน

ส่วนตัวนางวิสาขานั้นได้ดำรงชีวิตอยู่ถึง ๑๒๐ ปี ผมหที่ศีรษะ
แม่สักเส้นหนึ่งก็ไม่มีหงอก ได้เป็นเหมือนสตรีอายุย่างเข้า ๑๖ ปี อยู่
ตลอดกาลเป็นนิจ คนทั้งหลายเห็นนางวิสาขามีบุตรหลานเหลนเป็น
บริวารเดินไปวัดแล้วถามกันว่า “สตรีเหล่านั้นคนไหนเป็นนางวิสาขา” คน
เหล่าใดได้เห็นนางวิสาขากำลังเดินไปอยู่ คนเหล่านั้นต่างก็พากันนึกว่า
“ขอจงเดินไปสักประเดี๋ยวหน่อยเถิด แม่เจ้าของเราช่างเดินงามเสียจริง ๆ”
คนเหล่าใดได้เห็นนางวิสาขายืน นั่ง นอน คนเหล่านั้นต่างก็พากันนึกว่า
“ขอจงยืนนั่งนอนสักประเดี๋ยวหน่อยเถิด แม่เจ้าของเราช่างยืนนั่งนอน
งามเสียจริง ๆ” นางวิสาขานั้นไม่มีใครเลยที่จะตำหนิว่า อิริยาบถทั้ง ๔
ไม่งามในอิริยาบถใดอิริยาบถหนึ่ง ด้วยประการดังนี้

อนึ่ง นางวิสาขานั้นย่อมทรงกำลังเท่ากับกำลังช้าง ๕ เชือก
แลพระราชได้ทรงทราบข่าวว่านางวิสาขาทรงไว้ซึ่งกำลังเท่ากับกำลัง
ช้าง ๕ เชือก ทรงมีพระราชประสงค์จะทรงทดลองดูกำลังเวลาที่นางไปวัด
ฟังธรรมแล้วกลับมา จึงทรงรับสั่งให้ปล่อยช้างไปใส่ ช้างนั้นได้ชูวงขึ้น
ตรงหน้าไปหานางวิสาขาทันที สตรีบริวารของนางวิสาขา ๕๐๐ คน บาง
จำพวกพากันหลบหนีเอาตัวรอดไป บางจำพวกไม่ยอมทอดทิ้งนางวิสาขา
เมื่อนางวิสาขากล่าวว่า “นี่มันเป็นเรื่องอะไรกัน” สตรีบริวารเรียกว่า “คุณแม่
เจ้าขาได้ทราบว่าพระราชาทรงมีพระราชประสงค์จะทรงทดลองดูกำลังของ

คุณแม่ จึงทรงรับสั่งให้ปล่อยช้างมาใส่” นางวิสาขาจึงคิดว่า “จะหลบหนีไปสุระอะไรเพราะเห็นช้างนี้ เราจักจับมันอย่างไรดีหนอ” พิจารณาเห็นว่า “ถ้าเราจักจับมันให้แน่น ๆ มันก็จะพึงพินาศไปเสียเท่านั้น” ครั้นแล้วจึงเอานิ้วมือ ๒ นิ้วจับวงแล้วดันไป ช้างก็ไม่อาจทรงตัวอยู่ได้ เขย่งเท้าล้มลงที่พระลานหลวงนั่นเอง มหาชนได้พากันช้องสาธุการ ฝ่ายนางวิสาขาพร้อมทั้งบริวารก็ได้กลับไปถึงบ้านโดยสวัสดิ ด้วยประการฉะนี้

เตน โข ปน สมเยน - ก็โดยสมัยนั้นแล นางวิสาขามิคารมารดาเป็นผู้มีบุตรมาก มีหลานเหลนมาก บุตรหลานเหลนปราศจากโรคภัยยากย่องกันว่าเป็นมิ่งมงคลในพระนครสาวัตถิ บรรดาบุตรหลานเหลนจำนวนมากหลายถึงปานนั้น แม้เพียงคนเดียวที่ได้ถึงซึ่งมรณกรรมไปในระหว่างแห่งอายุมิได้มีเลย ในงานพิธีมงคลทั้งหลาย ชาวพระนครสาวัตถิย่อมพากันเชื่อเชิญนางวิสาขาไปรับประทานเลี้ยงเป็นคนแรกอยู่เสมอในวันงานมหรสพครั้งหนึ่ง เมื่อมหาชนซึ่งประดับตกแต่งตนไปวัดเพื่อจะฟังธรรม แม้นางวิสาขารับประทานอาหารในที่เชื่อเชิญเสร็จแล้ว ก็ประดับเครื่องมหาดาประสาธน์ไปวัดพร้อมกับมหาชน ได้ปลดเครื่องประดับออก เอาผ้าห่มมาห่อแล้วมอบให้สาวใช้ไว้ คำนี้สมด้วยพระบาลีที่พระธรรมสังคากาจารย์กล่าวไว้ในคัมภีร์วินัยมหาวิภังค์ว่า

ก็โดยสมัยนั้นแล ที่พระนครสาวัตถิมิ่งงานมหรสพ คนทั้งหลายประดับตกแต่งตนแล้วก็พากันไปยังพระอาราม แม้นางวิสาขามิคารมารดาประดับตกแต่งตนแล้วก็ไปยังพระวิหาร ครั้นนั้นแล นางวิสาขามิคารมารดาปลดเครื่องประดับออก แล้วเอาผ้าห่มมาห่อแล้วมอบให้สาวใช้ พร้อมกับสั่งว่า “นี่แน่ะ เธอจงรับเอาห่อนี้ไว้”

สา กิร วิหาร คจฺจนฺตี - ได้ยินว่า นางวิสาขานั้นเมื่อไปพระวิหาร ได้คิดว่า “การที่เราสวมเครื่องประดับอันมีค่ามากเห็นปานนี้ไว้บนศีรษะ แล้วประดับเครื่องประดับคลุมจนตลอดถึงหลังเท้าเข้าไปสู่พระวิหารนั้น ย่อมไม่สมควร” ดังนี้แล้ว จึงปลดเครื่องประดับนั้นออกห้อยแล้วเอวางใส่มือให้สาวใช้ซึ่งทรงกำลังเท้าข้าง ๕ เชือก ที่เกิดมาด้วยบุญของตนนั้นเทียว สาวใช้คนนั้นเท่านั้นย่อมสามารถรับเครื่องประดับนั้นได้ ด้วยเหตุนี้นางวิสาขาก็ได้บอกกับสาวใช้คนนั้นว่า “นี่แน่เธอ จงรับเอาเครื่องประดับนี้ไว้ ฉันจักประดับมันในเวลาทีกลับออกไปจากสำนักของสมเด็จพระบรมศาสดา”

ครั้นนางวิสาขาก็ให้เครื่องประดับนั้นแก่สาวใช้แล้ว จึงประดับเครื่องประดับที่ซื้อ ขนมัญญูกะแทน แล้วเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา พังพระธรรมเทศนา เวลาจบพระธรรมเทศนากราบถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วก็ลุกขึ้นจากอาสนะไป ฝ่ายสาวใช้ของนางวิสาขานั้นได้ลืมเครื่องประดับนั้นไว้

ก็โดยปกตินั้นเมื่อพุทธบริษัทพังพระธรรมเทศนากลับไปแล้ว ถ้ามีใคร ๆ ลืมสิ่งของอะไรไว้ พระอานันทเถระย่อมเก็บสิ่งของนั้นไว้เสมอ เพราะฉะนั้นในวันนั้น พระอานันทเถระเห็นเครื่องประดับมหาลดาประสาธน์แล้ว จึงกราบทูลแต่สมเด็จพระบรมศาสดาให้ทรงทราบว่ “พระพุทเจ้าข้า นางวิสาขาลืมเครื่องประดับไว้กลับไปแล้ว”

สมเด็จพระบรมศาสดาทรงรับสั่งแก่พระอานันทเถระว่า “เธอจงเอาไปเก็บไว้ ณ ที่อันสมควรส่วนข้างหนึ่งเสีย อานันทะ” พระเถระจึงได้ยกเอาเครื่องประดับนั้นไปพาดห้อยไว้ตรงที่ข้างบันได ด้วยประการฉะนี้

วิสาขาปิ สุปิยาย สทุธิ - ฝ่ายนางวิสาขาพร้อมด้วยนางสุปิยาพากันเดินเที่ยวไปภายในวัดด้วยตั้งใจว่าจักได้ทราบสิ่งที่ควรปฏิบัติแก่ภิกษุอาคันตุกะ ภิกษุเตรียมจะเดินทาง และภิกษุอาพาธเป็นต้น ก็โดยปกตินั้นภิกษุหนุ่มและสามเณรทั้งหลายที่มีความต้องการเนยใส น้ำผึ้งและน้ำมันเป็นต้น เห็นอุบาสิกาเหล่านั้นแล้วย่อมพากันถือเอาถาดเป็นต้นแล้วเข้าไปหา แม้ในวันนั้นภิกษุหนุ่มและสามเณรทั้งหลายก็ได้พากันกระทำเหมือนอย่างนั้นนั่นแล

ครั้งนั้นนางสุปิยาเห็นภิกษุอาพาธรูปหนึ่งแล้วเรียนถามว่า “พระผู้เป็นเจ้ามีความต้องการอะไรเจ้าคะ” เมื่อภิกษุนั้นตอบว่า “ต้องการวัตถุอันปกปิด อุบาสิกา” จึงเรียนรับปากว่า “ได้เจ้าข้า ดิฉันจักจัดส่งมาถวาย” ครั้นถึงวันที่สอง นางสุปิยาหามังสะอันสมควรไม่ได้ จึงเชื่อต่อเอาเนื้อขาของตนแทน และด้วยความเลื่อมใสในพระบรมศาสดา สรีระกายก็กลับเป็นปกติดังเดิมอีกนั่นเทียว

ฝ่ายนางวิสาขาครั้นตรวจดูภิกษุหนุ่มและสามเณรผู้อาพาธทั้งหลายเสร็จแล้ว ก็ออกจากวิหารไปทางประตูอีกประตูหนึ่ง ขณะที่ยืนอยู่ที่อุปัชฌาระแห่งพระวิหาร ได้บอกแก่สาวใช้ว่า “แม่จ๋า จงเอาเครื่องประดับมา ฉันทจักประดับ”

ขณะนั้นสาวใช้คนนั้นจึงรู้สึกตัวว่าตนได้ลืมเครื่องประดับไว้มาแต่ตนเปล่า จึงเรียนนางวิสาขาว่า “คุณแม่เจ้าคะ ดิฉันลืมเสียแล้ว” นางวิสาขาจึงสั่งสาวใช้ว่า “ถ้าเช่นนั้นเธอจงกลับไปเอามา แต่ถ้าพระผู้เป็นเจ้า

เรื่อง มหาอุบาสิกาวีสาขา

อานันท์เถระของเรา ยกเอาไปเก็บไว้ที่อื่นแล้ว เธอจงอย่าเอามานะ ฉัน
บริจาคเครื่องประดับนั้นถวายพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าเด็ดขาดเลย” ได้ยินว่านาง
วิสาขานั้นยอมทราบบอยู่ดีว่าพระเถระยอมเก็บสิ่งของที่คนทั้งหลายลืมไว้
เพราะฉะนั้นจึงได้ส่งสาวใช้ชื่อนั้น

ฝ่ายพระเถระพอเห็นสาวใช้นั้นก็ถามว่า “เธอกลับมาทำไม”
เมื่อสาวใช้เรียนว่า “ดิฉันลืมเครื่องประดับของคุณแม่ไว้ จึงกลับมา
เจ้าข้า” ก็บอกว่า “ฉันเก็บไว้ที่ข้างบันไดนั้น จงเอาไปเสีย” สาวใช้นั้นได้
กราบเรียนพระเถระว่า “ท่านเจ้าคะ สิ่งของที่พระคุณเจ้าจับต้องแล้ว
ด้วยมือคุณแม่ของดิฉันไม่ให้นำกลับคืนไป” ครั้นแล้วก็กลับไปตัวเปล่า

เมื่อนางวิสาขาทถามว่า “ว่าอย่างไรแม่” เธอก็ได้เรียนความนั้น
ให้ทราบ นางวิสาขาได้ส่งสาวใช้ชื่อว่า “แม่จ๋า ฉันจักไม่ประดับสิ่งของ
ที่พระผู้เป็นเจ้าของฉันจับต้องแล้ว ฉันสละถวายเลย แต่ว่าจะเป็นการ
ลำบากแก่พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าเพื่อที่จะรักษา ฉันจักจำหน่ายเครื่องประดับนั้น
แล้วจึงจักนำเอาสิ่งที่สมควรไปถวาย เธอจงกลับไปเอาเครื่องประดับนั้น
มาเสียก่อน” สาวใช้จึงได้กลับไปเอาเครื่องประดับนั้นมา

ส่วนนางวิสาขามิยอมจะประดับเครื่องประดับนั้นแล้ว จึงให้เชิญ
นายช่างทองทั้งหลายมาให้ตีราคาเครื่องประดับดู เมื่อนายช่างทั้งหลาย
ตีราคาว่า “เครื่องประดับนี้ราคา ๘ โกฏิ กับค่าแรงทำอีกแสนหนึ่ง” ดังนี้
จึงให้เอาเครื่องประดับชิ้นนี้ใส่ยานแล้วสั่งว่า “ถ้าเช่นนั้นท่านทั้งหลายจงไป
ขายเครื่องประดับนั้นให้ด้วยเถิด” ใคร ๆ ก็ไม่สามารถจะให้ทรัพย์มาก
ถึงเพียงนั้นเพื่อรับเอาเครื่องประดับไป เพราะสตรีทั้งหลายผู้สมควรจะ
ประดับเครื่องประดับนั้นหาได้ยาก จริงอยู่ในพื้นปฐพีมณฑล สตรีได้เครื่อง
ประดับมหาลดาประสาธน์มีเพียง ๓ คนเท่านั้น คือ มหาอุบาสิกาวีสาขา

นี้ ๑ นางมัลลิกาภริยาของพันธุมัลลเสนาบดี ๑ ธิดาของเศรษฐีเมืองพาราณสี ๑ ด้วยประการฉะนี้

ตสฺมา วิสาขา สยเมว - เพราะเหตุดังนั้น นางวิสาขาก็จ่ายมูลค่าเครื่องประดับนั้นเสียด้วยตนเองนั่นแล แล้วเอาทรัพย์ ๙ โกฎิหนึ่งแสนบรรทุกเกวียนนำไปสู่พระวิหาร กราบถวายบังคมพระบรมศาสดา แล้วกราบทูลว่า “พระพุทธเจ้าข้า เครื่องประดับของหม่อมฉันพระผู้เป็นเจ้าอาหนักเถระของหม่อมฉันจับต้องแล้วด้วยหัตถ์ จำเดิมแต่กาลที่พระผู้เป็นเจ้าจับต้องแล้วหม่อมฉันไม่กล้าที่จะประดับเครื่องประดับนั้นอีก หม่อมฉันได้ตกลงใจว่าจัดจำหน่ายแล้วนำเอาสิ่งอันสมควรมาน้อมถวาย เมื่อให้นายช่างไปจำหน่ายไม่เห็นใครอื่นที่จะกล้าซื้อเอาได้ หม่อมฉันเองจึงให้บรรทุกเอามูลค่าของเครื่องประดับนั้นมา ในบรรดาปัจจัย ๔ จะน้อมมูลค่าเข้าไปในปัจจัยประเภทไหน พระพุทธเจ้าข้า”

สมเด็จพระบรมศาสดาได้ตรัสแนะนำว่า “การสร้างที่อยู่ถวายสงฆ์ใกล้ประตูด้านทิศปรາจันเป็นการสมควรสำหรับเธอ วิสาขา”

นางวิสาขามีความพอใจจึงกราบทูลว่า “ตกลง พระพุทธเจ้าข้า” แล้วได้ซื้อเฉพาะพื้นที่อย่างเดียวกับทรัพย์จำนวน ๙ โกฎิ แล้วปรารภที่จะสร้างพระวิหารด้วยทรัพย์จำนวนอื่นอีก ๙ โกฎิ ด้วยประการฉะนี้

อเลกทิวส์ สตุธา ปจฺจุสสมเย - อยู่มาวันหนึ่งเวลาใกล้รุ่ง สมเด็จพระบรมศาสดาทรงตรวจดูหมู่สัตว์โลกด้วยพระญาณได้ทอดพระเนตรเห็นอุบิสัยสมบัติของเศรษฐีบุตรชื่อภักทियะ ซึ่งจุติลงมาจากเทวโลกแล้วมาบังเกิดในตระกูลเศรษฐีในภักทियนคร ครั้นทรงเสวยภัตตาหารในบ้านของอนาถบิณฑิกมหาเศรษฐีเสร็จแล้วได้ทรงมุ่งหน้าตรงไปทางพระทวารด้านทิศอุดร ก็โดยปกตินั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงรับภิกษาหารที่บ้าน

เรื่อง มหาอุบาสิกาวีสาขา

ของมหาอุบาสิกาวีสาขาแล้วก็เสด็จออกทางพระทวารด้านทักษิณทิศไปประทับพระอิริยาบถอยู่ ณ วัดพระเชตุวันมหาวิหาร ทรงรับภิกษาหารที่บ้านของอนาถปิณฑิกมหาเศรษฐีแล้ว ก็เสด็จออกทางพระทวารด้านปราจีนทิศไปประทับพระอิริยาบถอยู่ ณ วัดบุพพารามมหาวิหาร พุทธบริษัททั้งหลายครั้งเห็นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จพระพุทธดำเนินมุ่งตรงไปสู่พระทวารด้านทิศอุดรแล้ว ย่อมรู้จักกันว่าพระพุทธองค์จักเสด็จหลีกไปสู่ที่จาริก วันนั้น แม่มหาอุบาสิกาวีสาขาพอได้ทราบว่ามีสมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จพระพุทธดำเนินมุ่งหน้าไปสู่พระทวารด้านทิศอุดร ก็รีบตามไปกราบถวายบังคมแล้วทูลถามว่า “สมเด็จพระพุทธองค์จะเสด็จพระพุทธดำเนินไปสู่ที่จาริกหรือ พระพุทธเจ้าข้า”

สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสตอบว่า “ถูกแล้ว วิสาขา” มหาอุบาสิกากราบทูลทักท้วงว่า “พระพุทธเจ้าข้า หม่อมฉันได้บริจาคทรัพย์จำนวนเท่านี้แล้วจะสร้างพระวิหารถวายสมเด็จพระพุทธองค์ ขอนิมนต์เสด็จกลับก่อนเถิด พระพุทธเจ้าข้า”

สมเด็จพระพุทธองค์ตรัสว่า “นี่เป็นการไปไม่กลับ วิสาขา” มหาอุบาสิกาจึงสันนิษฐานว่า “พระผู้มีพระภาคเจ้าคงจะทรงทอดพระเนตรเห็นใคร ๆ ผู้ถึงพร้อมด้วยเหตุปัจจัยแล้วเป็นแน่” จึงกราบทูลว่า “ถ้าเช่นนั้น ก็จงทรงพระกรุณาโปรดให้ภิกษุผู้รู้การงานว่า สิ่งใดทำสำเร็จแล้ว สิ่งใดยังไม่สำเร็จ กลับคืนไปให้แก่หม่อมฉันสักองค์หนึ่งเถิด พระพุทธเจ้าข้า”

สมเด็จพระพุทธองค์ตรัสว่า “เธอชอบใจภิกษุรูปใด ก็จงรับเอาบาตรของภิกษุรูปนั้นเถิด วิสาขา”

มหาอุบาสิกานั้นย่อมเคารพรักใคร่พระอนันตเถระอยู่ก็จริง แต่ได้พิจารณาเห็นว่า “พระมหาโมคคัลลานเถระเป็นผู้มีอิทธิฤทธิ์ การงาน

ของเราถ้าได้อาศัยพระมหาโมคคัลลานเถระแล้ว ก็จักสำเร็จลงโดยเร็ว”
ดังนี้ จึงได้ขอรับเอาบาตรของพระมหาโมคคัลลานเถระ พระเถระมองดู
สมเด็จพระบรมศาสดา สมเด็จพระพุทธองค์จึงตรัสอนุญาตว่า “เธอจงพา
ภิกษุบริวารของเธอ ๕๐๐ รูป กลับคืนไปเกิดโมคคัลลานะ” ที่นั่นพระเถระ
จึงได้ปฏิบัติตามพระพุทธรูปบูชา กลับคืนมาดูแลการก่อสร้างพระวิหาร
ของมหาอุบาสิกาวิสาขา

ด้วยอานุภาพของพระมหาโมคคัลลานเถระนั้น คนทั้งหลายที่
ไปเอาไม้เอาหินระยะทางตั้ง ๕๐ - ๖๐ โยชน์ ก็เอาไม้และหินขนาดใหญ่
ใหญ่ ๆ กลับมาถึงได้ในวันนั้นนั้นเทียว ยกไม้และหินขึ้นบรรทุกเกวียน
ก็ไม่ลำบากเลย เพลากวียนก็ไม่มีหัก สร้างปราสาท ๒ ชั้นสำเร็จลงโดย
ไม่ทันนาน ปราสาทนั้นประกอบด้วยห้อง ๑,๐๐๐ ห้อง คือชั้นล่าง ๕๐๐
ห้อง ชั้นบน ๕๐๐ ห้อง ภาคพื้นที่ที่สร้างปราสาทนั้นสะอาดงดงามมี
เนื้อที่ ๘ กรีส (กรีสหนึ่ง เท่ากับ ๑๒๕ ไร่)

มหาอุบาสิกาวิสาขาตำริว่าปราสาทล้วน ๆ นั้นย่อมไม่งดงาม
ดังนั้นจึงให้สร้างเรือนประธาน ๕๐๐ หลัง ปราสาทเล็ก ๆ ๕๐๐ หลัง
โรงยาว ๕๐๐ หลัง ล้อมปราสาทนั้น ด้วยประการฉะนี้

อถ สตุถา นวหิ มาเสหิ จาริกิ จริตฺวา - ครั้งนั้นสมเด็จพระ
พระบรมศาสดา ครั้นเสด็จพระพุทธดำเนินสู่ที่จาริกโดยกาล ๙ เดือนแล้ว
ก็ได้เสด็จกลับมายังพระนครสาวัตถีอีก แม้การก่อสร้างปราสาทของ
มหาอุบาสิกาวิสาขา ก็สำเร็จลงโดยเวลา ๙ เดือนเหมือนกัน ยอดแห่ง
ปราสาทให้ทำด้วยทองคำสีสุกปลั่งหลอมเป็นแท่ง ทำเป็นที่สำหรับขังน้ำ
ได้ถึง ๖๐ หม้อ

เรื่อง มหาอุบาสิกาวีสาขา

มหาอุบาสิกาวีสาขาได้ทราบว่สมเด็จพระบรมศาสดาจะเสด็จมาถึงพระเชตวันมหาวิหาร จึงไปทำการต้อนรับเสด็จ แล้วนำเสด็จพระพุทธองค์ไปยังวิหารของตน ขอรับพระพุทธปฏิญาณว่า “พระพุทธเจ้าข้า ขอสมเด็จพระพุทธองค์ทรงพระมหากรุณาพาทิภษุสงฆ์ประทับอยู่ ณ วิหารของหม่อมฉันนี้นั่นแลตลอดเวลา ๔ เดือนนี้ หม่อมฉันจักทำ การฉลองปราสาท” สมเด็จพระบรมศาสดาทรงรับอาราธนา

จำเดิมแต่นั้น มหาอุบาสิกาวีสาขาได้ถวายทานแต่ภิกษุสงฆ์มีสมเด็จพระพุทธองค์เป็นประธานในวิหารของตนนั้นนั่นแล ครั้นนั้นมีหญิงสหายของมหาอุบาสิกาวีสาขาคนหนึ่ง ถือผ้าราคาแสนผืนหนึ่งมาแล้วถามว่า “แม่สหายเอ๋ย ดิฉันมีความประสงค์จะปูลาดผ้าผืนนี้ไว้ในปราสาทของเธอ โดยเฉพาะให้เป็นผ้าปูลาดพื้น กรุณาบอกที่ปูลาดให้ดิฉันสักแห่งด้วย”

มหาอุบาสิกาตอบว่า “สหาย ถ้าดิฉันจักบอกแก่เธอว่าไม่มีโอกาสที่จะปูลาด เธอก็จักเข้าใจผิดว่าดิฉันไม่ปรารถนาจะให้โอกาสแก่เธอ เธอจึงไปตรวจดูพื้นปราสาททั้ง ๒ ชั้น ห้องพันห้อง แล้วรู้ที่จะปูลาดด้วยตนเองก็แล้วกัน”

หญิงสหายนั้นถือเอาผ้าราคาแสนนั้นแล้วไปเที่ยวหาดูในที่นั้น ๆ ไม่เห็นผ้าที่มีราคาต่ำกว่าผ้าของตนนั้นเลย จึงเกิดความเสียใจว่า “เราไม่ได้ส่วนบุญในปราสาทนี้” จึงได้ไปยื่นร้องให้อยู่ ณ ที่แห่งหนึ่ง ขณะนั้นพระอานันทเถระเห็นหญิงคนนั้นแล้วถามว่า “ร้องให้ทำไม”

หญิงนั้นก็เรียนความนั้นให้พระเถระทราบทุกประการ พระเถระจึงพูดปลอบใจว่า “อย่าคิดมากไปเลย ฉันจักบอกที่ปูลาดให้เธอ” แล้วแนะนำว่า “จงเอาผ้านี้ไปปูลาดเป็นผ้าสำหรับเช็ดเท้า ตรงที่สำหรับล้าง

เท่าใกล้ ๆ เชิงบันไดนั้นแน่ะ ภิกษุทั้งหลายล้างเท้าแล้ว ต้องเช็ดเท้า ณ ที่ตรงนั้นก่อน แล้วจักเข้าไปภายในปราสาท เมื่อเป็นอย่างนี้ผลบุญอันยิ่งใหญ่ก็จักมีแก่เธอ” ได้ยินว่าที่ตรงนั้นเป็นที่ที่มหาอุบาสิกาสิมวางแผนการณ์ไว้ จึงยังเหลือว่างอยู่ด้วยประการฉะนี้

วิสาขา จตตาริ มาเส อนโตวิหาร - มหาอุบาสิกาวิสาขา ได้ถวายทานแก่ภิกษุสงฆ์ มีสมเด็จพระพุทธรองค์เป็นประธานภายในวิหารตลอดกาล ๔ เดือน ครั้นถึงวันสุดท้าย ได้ถวายผ้าจีวรทั้งหลายแด่ภิกษุสงฆ์ ผ้าจีวรที่ภิกษุผู้อ่อนในสงฆ์ได้ไปมีราคาถึงพัน และได้ถวายเภสัชเต็มบาตรแก่ภิกษุทั้งหลายโดยทั่วถึงกัน เฉพาะในการบริจาคตานนั้นได้ใช้สินทรัพย์ไปถึง ๙ โกฏิ มหาอุบาสิกาวิสาขาได้บริจาคตทรัพย์ไว้ในพระพุทธรูปสามารวมหมดทั้งสิ้นเป็นเงิน ๒๗ โกฏิ หรือ ๒๗๐ ล้าน คือจ่ายในการซื้อพื้นที่พระวิหาร ๙ โกฏิ ในการก่อสร้างพระวิหาร ๙ โกฏิ ในการฉลองพระวิหาร ๙ โกฏิ ฉะนี้ การบริจาคตอันยิ่งใหญ่เห็นปานนี้สำหรับสตรีอื่น ๆ ที่ดำรงอยู่ในสตรีเพศ อาศัยอยู่ในเรือนของคนเป็นมิจฉาทิฎฐิย้อมมีไม่ได้เลย ในวันที่ฉลองพระวิหารเสร็จแล้ว เวลาบ่ายมหาอุบาสิกาวิสาขาดีใจว่า “สิ่งใด ๆ ที่เราปรารถนาไว้แล้วแต่ก่อน สิ่งนั้น ๆ ทั้งหมดได้ถึงขั้นสุดยอดแล้ว” มีหมู่บุตรและหลานหลนห้อมล้อมเดินเที่ยวไปรอบ ๆ ปราสาท พลองเปล่งอุทานด้วยสำเนียงเสียงอันไพเราะโดยคำประพันธ์เป็นคาถา ๕ คาถา ซึ่งข้อความว่าดังนี้

กทาทิ ปาสาทิ รมมํ
วิหารทานิ ทสฺสามิ

สุธามตฺติกเลปนํ
สฺกบฺโป มยฺห พฺริโต.

เรื่อง มหาอุบาสิกาวีสาขา

ความดำริของเราที่ว่า เมื่อไรจึงจักได้ถวายปราสาท
อันน่ารื่นรมย์ ฉาบทาด้วยปูนขาวและดินเหนียว
ให้เป็นวิหารทานดังนี้ ได้สำเร็จบริบูรณ์แล้ว

กทาทิ มณฺเฑปิฏญจ ภิกขิณิโกพนฺหาณี จ
เสนาสนภณฺทํ ทสฺสามิ สงฺกปฺโป มยฺห ปุริโต.

ความดำริของเราที่ว่า เมื่อไรจึงจักได้ถวายเตียงตั้ง
และฟูกหมอนทั้งหลายให้เป็นเสนาสนภณฺทํดังนี้
ได้สำเร็จบริบูรณ์แล้ว

กทาทิ สลากภตฺตํ สุจี มํสฺอุปเสจฺนํ
โกชนทานํ ทสฺสามิ สงฺกปฺโป มยฺห ปุริโต.

ความดำริของเราที่ว่า เมื่อไรเราจึงจักได้ถวาย
สลากภตฺตอันปรุ้งด้วยเนื้ออันสะอาดให้เป็นโกชน
ทานดังนี้ ได้สำเร็จบริบูรณ์แล้ว

กทาทิ กาสิกวตฺถํ โขมกปฺปาสิกานี จ
จีวรทานํ ทสฺสามิ สงฺกปฺโป มยฺห ปุริโต.

ความดำริของเราที่ว่า เมื่อไรเราจึงจักได้ถวายผ้า
เปลือกไม้และผ้าฝ้ายซึ่งทำในแคว้นกาสิให้เป็น
จีวรทานดังนี้ ได้สำเร็จบริบูรณ์แล้ว

กทาทิ สบฺปินฺวนีตํ มธฺเตลลญจ ฌาณิตํ
เภสชฺชทานํ ทสฺสามิ สงฺกปฺโป มยฺห ปุริโต.

ธรรมบทเทศนา

ความดำริของเราที่ว่า เมื่อไรเราจักได้ถวายเนยใส
เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้งและน้ำอ้อยให้เป็นเภสัชทาน
ดังนี้ ได้สำเร็จบริบูรณ์แล้ว

แสดงพระธรรมเทศนามาในเรื่องมหาอุบาสิกาวิสาขา กัณฑ์ที่ ๓
ยังไม่สุดสิ้นระบิลความ แต่เป็นการสมควรแก่เวลา จึงขอยุติพระธรรม
เทศนาลง คงไว้แต่เพียงนี้ **เอวัง** ก็มี ด้วยประการฉะนี้

๑๗ กันยายน ๒๕๐๕ เวลา ๒๒.๒๕ น.

เรื่อง มหาอุบาสิกาวิสาขา

กัณฑ์ที่ ๔

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ยถาปิ ปุพฺผราสิมฺหา
เอวํ ชาเตน มจฺเจน

กยิรา มาลาคุณฺเฑ พหู
กตฺตพฺพํ กุสลํ พหุญฺติ.

อนุสนธิพระธรรมเทศนา ณ บัดนี้ จะวิสัชนาพระธรรมเทศนาเรื่องมหาอุบาสิกาวิสาขา กัณฑ์ที่ ๔ โดยอนุสนธิสืบเนื่องมาจากกัณฑ์ที่ ๓ ซึ่งได้วิสัชนามาแล้ว เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วนธรรมเทศนามัยและขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายจงตั้งใจสดับรับฟังพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลบุญคุณฤธีส่วนธรรมสวนมัยสืบไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

ภิกษุ ตสฺสา สทฺถํ สุตฺวา - ภิกษุทั้งหลายได้ยินเสียงอุทานของมหาอุบาสิกาวิสาขานั้นแล้ว ได้นำความกราบทูลแด่สมเด็จพระบรมศาสดาว่า “พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายไม่เคยได้เห็นมหาอุบาสิกาวิสาขาซ้ำร้องมาตลอดกาลนานถึงปานนี้ วันนี้มีมหาอุบาสิกา

ห้อมล้อมไปด้วยบุตรและหลานเหลน ขั้บร้องเที่ยวไปรอบ ๆ ปราสาทมหาอุบาสิกา นั้นจะเกิดเป็นโรคตีกำเริบเสียแล้วกรรมัง หรืออาจจะเป็นคนวิกลจริตไปเสียแล้ว”

สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสชี้แจงว่า “ภิกษุทั้งหลาย ธิดาของเรามีได้ขั้บร้องดอก แต่เธอได้มีอชฌมาสัยของตนเต็มบริบูรณ์แล้ว เธอมีความดีใจว่าความปรารถนาของเธอที่ได้ปรารถนาไว้แล้วนั้นได้ถึงซึ่งขั้นสุดยอดแล้ว จึงได้เที่ยวเดินเปล่งอุทานอยู่ดั่งนั้น”

ครั้นภิกษุทั้งหลายกราบทูลถามว่า “ก็มหาอุบาสิกาวิสาขาได้ตั้งความปรารถนาไว้ตั้งแต่เมื่อไร พระพุทธเจ้าข้า” จึงทรงซักว่า “พวกเธอต้องการจักฟังหรือ ภิกษุทั้งหลาย”

เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า “ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายปรารถนาจะฟัง พระพุทธเจ้าข้า” ดั่งนี้แล้ว จึงทรงนำเรื่องอดีตนิทานมาแสดง ซึ่งมีข้อความดังต่อไปนี้

อดีต ภิกขเว - ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในอดีตกาลนั้นถอยหลังแต่ภัททกัปนี้ไปได้แสนกัป สมเด็จพระปฐมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบังเกิดในโลก พระพุทธองค์ทรงมีพระชนมายุได้แสนปี มีพระชีณาสพแสนหนึ่งเป็นพุทธบริวาร พระนครของพระองค์ชื่อพระนครหังสวัตติ พระพุทธบิดาเป็นพระราชาพระนามว่าพระเจ้าสุทนต์ พระพุทธมารดาเป็นพระราชเทวีพระนามว่าพระนางเจ้าสุชาดา อุบาสิกาผู้เป็นยอดอุปัฏฐายิกาของพระพุทธองค์นั้นขอพร ๘ ประการ ดำรงอยู่ในฐานะดังพระพุทธมารดาปฏิบัติพระพุทธองค์ด้วยปัจจัยทั้ง ๔ ไปอยู่ที่อุปัฏฐากทั้งเข้าทั้งเย็น หญิงสหายคนหนึ่งของอุบาสิกา นั้นได้ไปวัดกับอุบาสิกา นั้นเนื่องนิത്യ ครั้นได้เห็นการสนทนาและความโปรดปรานระหว่างอุบาสิกา นั้นกับสมเด็จพระพุทธองค์

เรื่อง มหาอุบาสิกาวีสาข

อย่างสนิทสนม จึงคิดว่า “เพราะทำอะไรมาหนอ จึงเป็นที่โปรดปรานของพระพุทธเจ้าอย่างนี้” แล้วได้กราบทูลถามสมเด็จพระพุทธรองค์ว่า “พระพุทธเจ้าข้า หลิงผู้นี้เป็นอะไรกับพระพุทธองค์”

สมเด็จพระพุทธรองค์ตรัสตอบว่า “เป็นยอดแห่งอุปัฏฐายิกาทั้งหลาย อุบาสิกา”

หลิงสหายนั้นกราบทูลถามว่า “เขาทำบุญกรรมอะไรไว้ จึงได้เป็นยอดแห่งอุปัฏฐายิกาทั้งหลาย พระพุทธเจ้าข้า”

สมเด็จพระพุทธรองค์ตรัสตอบว่า “เธอได้ตั้งความปรารถนาไว้เป็นเวลาหนึ่งแสนกัป อุบาสิกา”

หลิงสหายนั้นกราบทูลถามว่า “หม่อมฉันจะตั้งความปรารถนาเดี๋ยวนี้จะเป็นไปได้ไหม พระพุทธเจ้าข้า”

สมเด็จพระพุทธรองค์ตรัสตอบว่า “เป็นไปได้ อุบาสิกา” หลิงสหายนั้นจึงกราบทูลอาราธนาว่า “พระพุทธเจ้าข้า ถ้าเช่นนั้นขอสมเด็จพระพุทธรองค์กับภิกษุสงฆ์แสนหนึ่งจงทรงพระกรุณารับอาหารบิณฑบาตของหม่อมฉันเป็นเวลา ๗ วันเถิด” สมเด็จพระพุทธรองค์ก็ได้ทรงรับอาราธนาตามความประสงค์

หลิงสหายนั้นถวายทานตลอดกาล ๗ วันแล้ว ในวันสุดท้ายได้ถวายผ้าจีวรทั้งหลาย กราบถวายบังคมพระพุทธรองค์แล้วหมอบลงแทบพระพุทธบาท ตั้งความปรารถนาว่า “พระพุทธเจ้าข้า ด้วยผลแห่งทานนี้หม่อมฉันมิได้ปรารถนาผลอย่างใดอย่างหนึ่ง มีความเป็นใหญ่ในเทวโลกเป็นต้น แต่ขอหม่อมฉันพึงได้พร ๘ ประการในสำนักของพระพุทธเจ้า

เช่นกันพระพุทธองค์สักพระองค์หนึ่ง พึงดำรงอยู่ในฐานะดังพระพุทธมารดา เป็นยอดของสตรีทั้งหลายผู้สามารถปฏิบัติพระพุทธเจ้าด้วยปัจจัยทั้ง ๔”

สมเด็จพระปฐมยุครัตนโกสินทร์ทรงรำพึงดูกาลอนาคคิดว่า “ความปรารถนาของอุบาสิกานี้จักสำเร็จหรือไม่ ประการใด” ทรงตรวจพระพุทธรูปไปตลอดแสนกัป แล้วทรงพยากรณ์แก่หญิงสหายนั้นว่า “ในที่สุดแห่งแสนกัปนับแต่บัดนี้ไป พระพุทธเจ้าพระนามว่าโคตมะจักทรงบังเกิดขึ้นในโลก ในกาลนั้นเธอจักได้เป็นอุบาสิกานามว่าวิสาขา จักได้พร ๘ ประการ ในสำนักของพระโคตมพุทธเจ้านั้น จักดำรงอยู่ในฐานะดังพุทธมารดา เป็นยอดของอุปัชฌายิกาทั้งหลายผู้ปฏิบัติพระพุทธเจ้าด้วยปัจจัยทั้ง ๔” สมบัตินี้จะได้ปรากฏแก่หญิงสหายนั้นเป็นดุจว่าเป็นสิ่งอันตนจะพึงได้ในพรุ่งนี้นั้นเทียว ด้วยประการฉะนี้

สา ยาวตายุกั ปุณณั กตวา - หญิงสหายนั้นครั้นบำเพ็ญบุญกุศลอยู่ในชาตินั้นจนตลอดกาลอายุขัยแล้ว ก็ได้ถึงแก่มรณกรรมตามสังขารธรรมวิสัย ไปบังเกิดในเทวโลก ท่องเที่ยวเกิดอยู่ในเทวโลกและมนุษย์โลกตลอดกาลนาน ครั้นต่อมาในศาสนาของพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้เกิดเป็นพระราชธิดาองค์เล็กในบรรดาพระราชธิดา ๗ องค์ของพระเจ้ายกัผู้ครองแคว้นกาสิ มีพระนามว่าพระนางสังฆทาสี ไม่ทรงอภิเษกสมรส ทรงบำเพ็ญบุญกุศลนานาประการ มีทานเป็นต้น ร่วมกับบรรดาพระเชษฐภคินีทั้ง ๗ องค์นั้นตลอดกาลนาน แล้วได้ทรงทำความปรารถนาไว้แก่พระพุทธบาทของพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้าว่า “ในอนาคตกาล ขอหม่อมฉันพึงได้รับพร ๘ ประการในสำนักของพระพุทธเจ้าเหมือนอย่างพระพุทธองค์ ดำรงอยู่ในฐานะดังพุทธมารดา พึงเป็นยอดของอุบาสิกาทั้งหลายผู้ถวายปัจจัย ๔”

เรื่อง มหาอุบาสิกาวีสาขา

ก็จำเดิมแต่นั้นมา เธอได้ท่องเที่ยวไปเกิดในเทวโลกและมนุษย์โลก ตลอดกาลนาน ครั้นมาในชาตินี้เธอได้บังเกิดเป็นธิดาของธัญชัยเศรษฐี ผู้เป็นบุตรของเมณฑกเศรษฐี ได้บำเพ็ญกุศลเป็นอันมากในศาสนาของเรา ฉะนี้

สมเด็จพระบรมศาสดา ครั้นทรงนำอดีตนิทานมาแสดงดังนี้แล้ว ได้มีพระพุทธดำรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ธิดาของเรามิได้ซบร้อมดอก แต่เธอเห็นความสำเร็จแห่งความปรารถนาที่เธอตั้งไว้แล้ว ก็เปล่งคำอุทานออกมา เท่านั้น”

เมื่อจะทรงแสดงพระธรรมเทศนา ได้ทรงประทานพระพุทธโอวาท ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นายมาลาการช่างดอกไม้ผู้ขยัน รวมดอกไม้ต่าง ๆ ไว้เป็นกองใหญ่แล้ว ย่อมร้อยเป็นพวงมาลาหลายอย่างหลายประการ ฉันทิเด จิตของวิสาขาก็น้อมไปเพื่อจะบำเพ็ญกุศล มีประการต่าง ๆ ฉันทัน”

ครั้นแล้ว พระพุทธองค์จึงทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดภิกษุทั้งหลาย โดยพระพุทธนิพนธคาถาเป็นปัจฉิมพจน์ ดังนี้

ยถาปี ปุปุผราสิมฺหา

กยิรา มาลาคุณฺหา พหู

เอวํ ชาเตน มจฺเจน

กตฺตพฺพํ กุสลํ พหู.

ช่างดอกไม้ผู้ฉลาดพึงร้อยดอกไม้จากกองดอกไม้ ให้เป็นพวงมาลัยเป็นอันมาก แม้ฉันทิเด บุคคลผู้ เกิดมาแล้วพึงบำเพ็ญกุศลไว้ให้มาก ๆ ฉันทัน

เทศนาวิสาขะ พหู - ภิกษุทั้งหลายเป็นอันมากส่งญาณไปตาม กระแสพระธรรมเทศนา โดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี ในเวลาจบพระ ธรรมเทศนาต่างก็ได้สำเร็จเป็นพระอริยบุคคล มีพระโสดาบันเป็นต้น พระธรรมเทศนาครั้งนั้นได้สำเร็จเป็นประโยชน์แก่มหาชนเป็นอันมาก ด้วย ประการฉะนี้แล

ลำดับนี้ จะได้วิชันาอรรถาธิบายความในท้องนิทานและใน พระพุทธนิพนธ์คาถาสุภาสิต โดยอาศัยหลักอรรถถกถาณัยและโดยอรรถ- โนมัตถยาธิบาย เพื่อเฉลิมเพิ่มเติมสติปัญญาฉลองศรัทธาบารมี เพิ่มพูน กุศลบุญราศีส่วนธรรมสวนมัยแก่สาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายสืบต่อไป

นิทานเรื่องนี้ค่อนข้างจะยาว เพื่อให้เหมาะสมกับเวลาในการ แสดงธรรมจึงได้แบ่งเป็น ๔ กัณฑ์ และเป็นเรื่องที่ทำให้เกิดความรู้แก่พุทธ ศาสนิกชนหลายประการ ทั้งในด้านประวัติศาสตร์ ด้านบุคคลสำคัญที่ เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาล และด้านสารธรรมที่ควรนำมา เป็นคติเครื่องเตือนใจเป็นต้น

ในด้านประวัติศาสตร์นั้น นิทานเรื่องนี้แสดงให้เห็นได้ว่าความรู้ว่า สมัยพุทธกาลนั้นได้มีพระราชชาติที่มีส่วนได้ทรงอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาอยู่ ๒ พระองค์ คือพระเจ้าพิมพิสาร ผู้ทรงเป็นอิสระในแคว้นแคว้นแดนมคธ ซึ่งทรงดำรงสิริราชสมบัติอยู่ ณ กรุงราชคฤห์อันเป็นพระนครหลวง พระองค์หนึ่ง และพระเจ้าปเสนทิผู้ทรงเป็นอิสระในแคว้นแคว้นแดนโกศล ซึ่งทรงดำรงสิริราชสมบัติอยู่ ณ กรุงสาวัตถีอันเป็นพระนครหลวง ซึ่ง มักจะเรียกพระองค์ว่า พระเจ้าปเสนทิโกศลอีกพระองค์หนึ่ง พระมหากษัตริย์ทั้งสองพระองค์นี้ต่างก็ทรงได้กนิษฐภคินีของกันและกันมาเป็น พระอัครมเหสี

พระเจ้าพิมพิสารพระเจ้าแผ่นดินมคธนั้น ได้ทรงถวายพระราช อุทยานสวนไม้ไผ่ สร้างเป็นพระอารามถวายสมเด็จพระบรมศาสดา ซึ่ง อยู่ชานพระนครราชคฤห์ อันมีนามว่าเวฬุวันมหาวิหาร และนับว่าเป็น วัดแรกที่เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนา พระองค์เองก็ทรงสำเร็จเป็นพระ โสดาบันอริยบุคคล และทรงเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก คือทรงช่วย

เรื่อง มหาอุบาสิกาวิสาข

ทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาจนตลอดพระชนมายุ จึงทรงมีพระนามปรากฏติดอยู่ในพระพุทธรวณะ ซึ่งมีทั้งในพระบาสิอรรธกถาและชาดก จนเป็นที่รู้จักของชาวพุทธบริษัททั้งหลายสืบมาตลอดถึงสมัยปัจจุบันทุกวันนี้

ส่วนพระเจ้าปเสนทิ พระเจ้าแผ่นดินโกศลหรือที่รู้จักกันว่าพระเจ้าปเสนทิโกศลนั้น ทรงครองพระนครสาวัตถี มีพระนางมัลลิกาเป็นพระอัครมเหสี ครั้งหนึ่งเมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาสด็จประทับอยู่ ณ วัดพระเชตุพนมหาวิหาร พระองค์พร้อมด้วยพระอัครมเหสี พระนางมัลลิกา ได้ทรงบำเพ็ญมหาทานถวายสมเด็จพระพุทธรองค์พร้อมทั้งภิกษุสงฆ์ เป็นงานอันยิ่งใหญ่มีพุทธ มหทานครั้งนั้นได้นามว่า “อสทิสทาน” ซึ่งหมายความว่า ไม่มีทานอื่นใดเสมอเหมือน และทราบว่าการอันยิ่งใหญ่ที่ได้นามว่าอสทิสทานนั้น ในสมัยของพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งก็ได้เพียงครั้งเดียวเท่านั้น เพราะฉะนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลจึงได้เป็นพระมหากษัตริย์ที่ได้ทรงบำเพ็ญมหาทานอันยิ่งใหญ่ในพระพุทธศาสนาอย่างไม่มีใครทำได้เสมอเหมือน เรื่องอสทิสทานนี้มีข้อความพิสดารอยู่ในโลกวรรคที่ ๑๓ ลำดับเรื่องที่ ๑๔๖ ข้างหน้า และพระเจ้าปเสนทิโกศลนี้ ก็ทรงมีพระนามปรากฏอยู่ในพระพุทธรวณะในพระไตรปิฎกหลายแห่งสืบมาจนสมัยปัจจุบันทุกวันนี้เช่นเดียวกัน

เพราะฉะนั้น พระมหากษัตริย์ทั้งสองพระองค์นี้จึงนับว่าได้ทรงบำเพ็ญพระราชจริยาวัตรไว้เป็นอันดี จนมีพระนามปรากฏอยู่ในประวัติศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา ด้วยประการฉะนี้

ส่วนที่พระมหากษัตริย์ทั้งสองพระองค์มีพระราชกรณียกิจเกี่ยวข้องในเรื่องนี้นั้น คือ อนุญาตให้มหาเศรษฐีซึ่งเป็นบิดาของมหาอุบาสิกาวิสาขานั้น เดิมมีชาติภูมิอยู่ที่ภัททียนคร ซึ่งอยู่ในแคว้นแคว้นมคธ อัน

พระเจ้าพิมพิสารทรงครอบครองอยู่ เมื่อพระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จไปขอ มหาเศรษฐีที่มีบุญมากขนาดที่มีโภคสมบัติจนนับไม่ถ้วน เพื่อเชิญไปไว้เป็น มิ่งขวัญมงคลในแคว้นแคว้นโกศลนั้น พระเจ้าพิมพิสารได้ทรงพระราชทาน อนุญาตให้มหาเศรษฐีถวาย ส่วนพระเจ้าปเสนทิโกศล เมื่อทรงนำอนุญาตให้ มหาเศรษฐีไปไว้อยู่ประจำแคว้นแคว้นโกศลนั้น ได้ทรงพระกรุณาโปรดให้ สร้างเมืองใหม่ขึ้นอีกเมืองหนึ่งสำหรับเป็นที่อยู่ของอนุญาตให้มหาเศรษฐี ซึ่งมีนามว่าเมืองสาเกตสืบมา มีระยะทางห่างจากพระนครสาวัตถี ๗ โยชน์ (หรือประมาณ ๑๑๒ กิโลเมตร) ครั้นต่อมา ในคราวงานมงคลสมรสของ มหาอุบาสิกาวิสาขากับปุลณวัณณกุมาร บุตรของมิดการเศรษฐีชาวพระนคร สาวัตถี พระเจ้าปเสนทิโกศลก็ได้ทรงพระกรุณาเป็นพระประมุขเสด็จไป รับนางวิสาขาทถึงเมืองสาเกต และเสด็จประทับอยู่ที่เมืองสาเกตนั้นถึง ๔ เดือน จึงนับว่าพระมหากษัตริย์ทั้ง ๒ พระองค์ ได้ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณ แต่ตระกูลของมหาอุบาสิกาวิสาขามา ด้วยประการฉะนี้

ในด้านที่แสดงถึงบุคคลสำคัญที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนานั้น ได้แก่มหาอุบาสิกาวิสาขา แม้สมัยพุทธกาลซึ่งมีสมเด็จพระพุทธองค์ ทรงเป็นประมุขอยู่นั้น การดำรงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนาก็ดี การเผยแผ่ พระพุทธศาสนาให้เจริญกว้างขวางไปก็ดี ก็ต้องอาศัยกำลังอุปถัมภ์จาก พุทธบริษัทที่เป็นอุบาสกและอุบาสิกาปัจจัยอันสำคัญ เพราะถ้าขาดกำลัง อุปถัมภ์จากอุบาสกอุบาสิกาแล้ว พระพุทธศาสนาก็ย่อมจะดำรงอยู่หรือ แพร่หลายออกไปไม่ได้ เช่นเดียวกับสมัยปัจจุบันนี้ ถ้าจังหวัดไหน วัดใด ได้รับอุปการะเป็นอย่างดีโดยสมควรกันจากอุบาสกและอุบาสิกาทั้งหลาย แล้ว วัดวาศาสนาก็เจริญรุ่งเรืองงาม และสำเร็จเป็นคุณประโยชน์แก่ สังคมมหาชนอย่างคู่ควรกัน

เรื่อง มหาอุบาสิกาวิสาขา

ในสมัยพุทธกาลนั้น ด้านอุบาสิกาผู้ช่วยอุปัชฌ์ศาสนาและ วัตวาอาราม สมเด็จพระพุทธองค์ทรงได้มหาอุบาสิกาวิสาขาเป็นกำลัง อันสำคัญยิ่งใหญ่ที่สุด จนมหาอุบาสิกาวิสาขาได้รับยกย่องว่าเป็นยอด ของอุบาสิกาทั้งหลายในโลก เพราะฉะนั้นสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลาย จึงสมควรศึกษาให้รู้จักมหาอุบาสิกาวิสาขา ทั้งในด้านชาติเชื้อตระกูล ทั้งในด้านการประพฤติปฏิบัติ ตามที่ได้วิสันชาแล้วโดยลำดับ เพราะมหา อุบาสิกาวิสาขานั้น นับว่าเป็นสตรีแบบอย่างทั้งในทางโลกทั้งในทางธรรม

ในทางโลก มหาอุบาสิกาวิสาขาได้เป็นธิดาที่ดีของมารดาบิดา เมื่อมีบ้านเรือนแล้วก็เป็นภริยาที่ดีของสามีและเป็นศรีสะใภ้ที่ดีของปู่ย่า เมื่อดำรงอยู่ในฐานะเป็นมารดาก็เป็นมารดาที่ดีของบุตรธิดาและเป็นคุณย่า คุณยายที่ดีของบรรดาหลานเหลนทั้งหลาย ในทางศาสนาก็ได้ถวายตน เป็นอุบาสิกาที่ดีของพระพุทธศาสนา เป็นที่พึ่งแก่ภิกษุสามเณรตลอด ถึงอุบาสกอุบาสิกาทั้งหลาย ในส่วนตนของตนได้มีความเชื่อเลื่อมใส ในพระศาสนาอย่างแน่วแน่นมั่นคง ดำรงตนอยู่ในฐานะเป็นอริยสาวิกาชั้น พระโสดาบันบุคคล ซึ่งนับเป็นบุคคลที่เที่ยงแท้แน่นอนในอันที่จะพ้นจาก สังสารทุกข์อย่างเด็ดขาด อย่างนานก็ไม่เกิน ๗ ชาติข้างหน้า และเป็น บุคคลที่แน่นอนในอันที่จะไม่ไปสู่อบายภูมิทั้ง ๔ คือไม่เกิดในกำเนิด เตียรัจฉาน ไม่เกิดในกำเนิดเปรต ไม่เกิดในกำเนิดอสุรกาย และไม่ตก นรกตลอดกาลนิรันดร ในส่วนเสียสละตนและทรัพย์สมบัติช่วยเหลือ สังคมทั่ว ๆ ไปนั้น ไม่ว่าจะใคร ๆ จะทำบุญทำทานที่ไหน มหาอุบาสิกา วิสาขาก็ออมเสียสละเวลาไปร่วมเป็นสหายบุญทุกหนทุกแห่งโดยไม่รังเกียจ และไม่เห็นแก่การทุกข์ยากลำบากส่วนตน จนถึงกับปรากฏเป็นที่รู้ทั่วกัน ว่า ถ้าในงานการกุศลของใคร ณ ที่ไหน มหาชนไม่เห็นมหาอุบาสิกาไป ร่วมเป็นสหายบุญอยู่ด้วยแล้ว งานนั้นก็ได้รับการครหานินทาจากคน ทั้งหลายว่า “จะเป็นบุญกุศลอะไร จะเป็นการเป็นงานอะไร” ดังนี้

ในส่วนการทะนุบำรุงภิกษุสามเณรผู้ศึกษาปฏิบัติพระพุทธศาสนา นั้น มหาอุบาสิกาวิสาขาได้เสียสละเวลาออกไปสู่ที่บำรุงสงฆ์ ณ ที่วัดวันละ ๒ วัน คือเวลาเช้า กับเวลาบ่าย เมื่อไปเวลาเช้าก็ให้สาวใช้ถือของเคี้ยวของฉันติดมือไปด้วย เมื่อไปเวลาบ่ายก็ให้ถือเกาส์ คือสิ่งที่เป็นยา ภิกษุสามเณรฉันได้ในเวลาวิกาลไปด้วย เช่นเนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อยและน้ำปานะทั้ง ๘ คือ น้ำปานะที่ปรุงด้วยผลมะม่วง ผลลูกหว้า ผลกล้วยมีเมล็ด ผลกล้วยไม่มีเมล็ด ผลมะขาง ผลลูกจันทร์ เหง้าบัว และผลมะปราง หรือลิ้นจี่ ไม่เคยมีมือเปล่าไปวัดเลย แม้ ณ ที่บ้านของมหาอุบาสิกาวิสาขานั้นเล่า ก็ได้ปูลาดอาสนสงฆ์ไว้เป็นประจำถึงสองพันที่ ภิกษุสามเณรต้องการของเคี้ยวของฉันอะไร เมื่อไปถึงบ้านแล้ว เป็นอันได้สำเร็จสมดังความประสงค์

ในส่วนสร้างถาวรวัตถุชุกชุมนิยสถาน มหาอุบาสิกาวิสาขาได้บริจาคทรัพย์สร้างวัดขึ้นวัดหนึ่ง ถวายสมเด็จพระพุทธองค์และภิกษุสงฆ์ใกล้ ๆ ประตูประนครสาวัดดีด้านทิศบูรพา ซึ่งมีชื่อว่า วัดบุพพารามมหาวิหาร การสร้างวัดนั้นเมื่อรวมทั้งค่าซื้อสถานที่ ค่าก่อสร้าง และทำงานฉลองวัดแล้ว ลี้นทรัพย์ไปถึง ๒๗ โกฏิ หรือ ๒๗๐ ล้าน เฉพาะกุฏิหลังใหญ่ซึ่งเรียกว่า ปราสาทนั้น สร้างเป็น ๒ ชั้น ชั้นหนึ่ง ๆ มีห้องรวม ๕๐๐ ห้อง รวม ๒ ชั้น เป็นพันห้อง นอกจากตัวปราสาทแล้ว ยังสร้างสิ่งที่เป็นบริวารล้อมปราสาทอีก คือเรือนคน ๕๐๐ หลัง ปราสาทเล็ก ๆ ๕๐๐ หลัง โรงยาวอีก ๕๐๐ หลัง จงวาทมโนภาพดูเถิดว่า วัดบุพพารามครั้งนั้น จะกว้างใหญ่ไพศาลสักเพียงไร และจะสวยสดงดงามสักแค่ไหน คติแห่งการวางแผนผังสร้างวัดตามที่มหาอุบาสิกาวิสาขาสร้างมาครั้งนั้น โดยมีพระมหาโมคคัลลานเถระเป็นผู้ดูแลการก่อสร้าง อาจจะเป็นพระมหาเถระเป็นผู้ดำริออกแบบให้ก็ได้ แต่อย่างไรก็ดี คติแห่งการสร้างวัด

เรื่อง มหาอุบาสิกาวิสาขา

โดยกำหนดให้มีแผนผังอย่างนั้น ยังเป็นอุดมการณ์สืบเนื่องมาให้เราได้เห็นภาพแผนผังสืบมาจนปัจจุบันทุกวันนี้ ถึงแม้จะไม่ใหญ่โตกว้างขวางเท่าสมัยพุทธกาล แต่ก็แสดงให้เห็นว่าเป็นอุดมการณ์สืบเป็นมรดกมาแต่ครั้งพุทธกาลนั้น ตัวอย่างเช่น วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ในกรุงเทพมหานคร ซึ่งสร้างขึ้นเมื่อสมัยรัชกาลที่ ๑ แห่งรัตนโกสินทร์ โดยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเป็นผู้ทรงสร้างขึ้น ในบริเวณพุทธาวาสของวัดพระเชตุพนนั้น มีพระอุโบสถตั้งอยู่ใจกลาง ซึ่งเปรียบเหมือนเป็นปราสาท แล้วสร้างเป็นเรือนยาวล้อมรอบพระอุโบสถนั้น ๒ ชั้น ยกหลังคาขึ้นเป็นยอดปราสาทเป็นตอน ๆ แล้วมีศาลาทิศอยู่ในทิศทั้ง ๔ นอกออกมาอีกชั้นหนึ่งก็เป็นศาลารายเรียงมาอยู่เป็นหลัง ๆ เป็นระยะ ๆ นอกออกมาอีกก็สร้างเป็นโรงยาวหักมุมตามมุมทิศน้อยทั้ง ๔ ที่เรียกกันว่าศาลาพระวิหารคด ต่อจากนั้น จึงจะเป็นกำแพงล้อมรอบบริเวณพุทธาวาส เมื่อวาดมโนภาพดูภาพแผนผังวัดบุพพารามที่มหาอุบาสิกาวิสาขาสร้างในสมัยพุทธกาลตามที่ปรากฏในนิทานนี้แล้ว ถึงจะไม่เหมือนกันหมดทุกอย่าง แต่ลักษณะส่วนใหญ่ก็มีอาการละม้ายคล้ายคลึงกันด้วยประการฉะนี้

อุดมการณ์แผนผังแห่งการสร้างวัดในพระพุทธศาสนานี้มีลักษณะส่วนใหญ่ละม้ายคล้ายคลึงกัน ไม่ใช่แต่เฉพาะในเมืองไทยเราเท่านั้น แม้ในประเทศอื่น ๆ เช่น ประเทศพม่า ประเทศศรีลังกา ก็มีส่วนสัดส่วนใหญ่ ๆ คล้ายคลึงกันอยู่ แม้จนชั้นที่สุดในพุทธศาสนาลัทธิมหายาน เช่น วัดในประเทศญี่ปุ่น วัดใหญ่ ๆ ซึ่งเป็นวัดโบราณและมีความสำคัญนั้น ก็มีลักษณะคล้ายคลึงกันมากทีเดียว วัดใหญ่วัดหนึ่งในประเทศญี่ปุ่นที่เมืองนาธาซึ่งอยู่ไม่ห่างจากเมืองเกียวโตเท่าไรนัก ก็มีลักษณะส่วนสัดส่วนใหญ่ ๆ คล้ายกันกับของเรามาก มีพระวิหารใหญ่อยู่ใจกลาง ภายใน

พระวิหารนั้นมีพระพุทธรูปขนาดใหญ่โตมากประดิษฐานอยู่ ล้อมรอบพระวิหารนั้นก็เหมือนยาวเปิดหน้า ช้างหลังตัน เหมือนกับกระเบื้องพระอุโบสถของเรา คล้าย ๆ กับพระวิหารวัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพฯ และมีประตูเข้าออก ๔ ประตู ในทิศทั้ง ๔ เหมือนกัน จากนั้นออกมาก็เป็นศาลาราย และกำแพงตามลำดับ สิ่งเหล่านี้แม้จะเป็นวัตถุไม่มีชีวิตจิตใจ แต่ก็สร้างขึ้นด้วยชีวิตจิตใจของนายช่าง และของคนใญ่บุญ ขึ้นชื่อว่าสภาวะที่แท้จริง คือ ความมีใญ่บุญของมนุษย์นั้น จะเป็นชาติใดภาษาใด และมีรูปร่างผิดแผกแตกต่างไปได้ตามธรรมชาติของดินฟ้าอากาศก็ตาม ส่วนจิตใจอันเป็นบุญเป็นมหากุศล เป็นตัวนามธรรม และเป็นสังขารธรรมนั้น ย่อมตรงกันเหมือนกันและเข้ากันได้ทุกกาลทุกสมัย และทั่วทุกมุมโลก ทั่วทุกจักรวาล โดยความจริงข้อนี้ ถ้ามนุษย์เรานี้ถือใจอันเป็นบุญเป็นกุศลเข้าหากัน โดยไม่ยกเอาเชื้อชาติภาษาและตระกูลมาเป็นเครื่องกีดกันแล้ว ก็จะเป็นพี่น้องกันได้ทั่วทั้งโลกทีเดียว แต่ว่าการที่จะสอนคนทั้งโลกให้มิใช่เป็นบุญเป็นกุศลนั้น เป็นสิ่งที่ทำได้ยากอย่างยิ่ง แม้แต่ในวงการแคบ ๆ เพียงวัดหนึ่งหรือบ้านหนึ่งเท่านั้น ก็เป็นสิ่งทำได้ยากพอดู ดังที่ปรากฏเห็นเป็นประจักษ์อยู่ในกาลทุกวันนี้

ส่วนในด้านสารธรรมที่เป็นคติเครื่องเตือนใจในท้องนิทานนั้น ประการแรก ได้แสดงให้เห็นถึงความงามของสตรีผู้มีบุญ ๕ อย่าง เรียกว่าเบญจกัลยาณี คือ **เกสกัลยาณี** มีผมงาม ๑ **มังสกัลยาณี** มีริมฝีปากงาม ๑ **อัญญิกัลยาณี** มีพินางาม ๑ **จวิกัลยาณี** มีผิวพรรณงาม ๑ **วยกัลยาณี** มีวัยงาม ๑ ผมงามนั้น คือเมื่อสยายออกแล้วผมจะห้อยตกลงไปถึงชายคาง แล้วมีปลายอนตั้งขึ้นโดยธรรมชาติเอง ริมฝีปากงามนั้น คือสนิทชิดกันอย่างสม่ำเสมอ ไม่แบนบาน หรือไม่สม่ำเสมอตามส่วน และมีสีแดงคล้าย ๆ ผลตำลึงสุก พินางามนั้น คือขาเป็นมัน

เรียบสมำเสมอไม่โห่ห้วง ไม่เกไปเกมา เหมือนแวพชรที่จัดไว้อย่าง เป็นระเบียบ หรือเหมือนแถวสังข์ที่ขัดตัดดีแล้ว ผิวพรรณงามนั้น คือ ผิวพรรณไม่มีริ้วรอยด้วยไผ่ฝ้า สำหรับสตรีผิวดำก็ดำสนิทเหมือนกลีบ ดอกบัวเขียว สำหรับสตรีผิวขาวก็ขาวเรียบ ๆ เหมือนกลีบดอกกรรณิการ ์ วยงามนั้น คือแม้จะคลอดอกบุตธแล้วตั้ง ๑๐ ครั้ง ก็ยังงามอยู่เหมือนเพียง คลอดครั้งเดียว ร่างกายไม่ทรุดโทรม ไม่แก่น่าเกลียดจนตลอดอายุ ที่เรียก กันว่าไม่รู้จักแก่ หรือแก่ยาก ผลเหล่านี้ย่อมสำเร็จมาแต่บุญทั้งนั้น ฉะนั้น จึงมีได้เฉพาะสตรีที่มีบุญ เช่นมหาอุบาสิกาวีสาขาเป็นต้น

ประการที่ ๒. คน ๔ จำพวกวิงไม่งาม คือพระราชา ๑ ช้าง ๑ บรรพชิต ๑ สตรี ๑ อธิบายว่า พระราชาที่ทรงราชาภิเศกแล้ว ทรงเครื่อง พระมหากษัตริย์อย่างพร้อมสรรพ แล้วจะทรงถกเขมรวิ่งไปตามหน้า พระลานหลวงนั้นย่อมไม่สง่างาม ย่อมจะได้รับข้อครหานินทาว่า อะไ พระราชาแท้ ๆ วิ่งไปเหมือนคหบดี แต่เมื่อค่อยเสด็จพระราชดำเนินไป อย่างปกติย่อมสง่างาม ช้างมงคลหัตถ์ของพระราชาที่ประดับตกแต่ง เครื่องแล้ววิ่งไปก็ไม่งาม เมื่อเดินไปตามธรรมดาด้วยท่าทางของช้างจึงงาม บรรพชิต คือภิกษุสามเณรอันเป็นที่เคารพนับถือของคฤหัสถ์ เมื่อวิ่งไป ก็ย่อมไม่งดงาม แต่ย่อมงดงามด้วยการเดินไปอย่างสงบเสถียร สตรี ทั้งหลายเมื่อวิ่งก็ย่อมไม่งาม จะต้องถูกครหานินทาว่า อะไหญิงคนนี้ วิ่งไปเหมือนอย่างผู้ชาย แต่ย่อมงดงามน่าดูด้วยการเดินไปอย่างปกติ ด้วยประการฉะนี้

ประการที่ ๓. โอวาท ๑๐ ข้อ ของธัญญชัยมหาเศรษฐีที่สอน นางวิสาขา ก่อนแต่จะส่งไปสู่วะกุลสามี และเป็นข้อปฏิบัติอันสตรีทั้งหลาย ฟังถือเอามาเป็นแบบอย่างนั้น คือ

๑. ไฟในอย่านำออกไปข้างนอก
๒. ไฟนอกอย่านำเข้ามาข้างใน
๓. อย่าให้แก่คนที่ไม่ให้คืน
๔. จงให้แก่คนที่ให้คืน
๕. จงให้แก่คนทั้งที่ให้คืนและไม่ให้คืน
๖. ฟังนั่งให้เป็นสุข
๗. ฟังรับประทานให้เป็นสุข
๘. ฟังนอนให้เป็นสุข
๙. ฟังบูชาไฟ
๑๐. ฟังไหว้เทวดา

อธิบายว่า ความไม่ดีต่าง ๆ ย่อมทำให้เกิดความเดือดร้อนใจ เหมือนกับไฟ จึงเรียกความไม่ดีนั้นว่าไฟ และโอวาทข้อที่ ๑. ที่ว่าไฟในอย่านำออกไปข้างนอกนั้น หมายความว่า หลีกเลี่ยงอย่านำเอาความไม่ดีไม่งามต่าง ๆ ของบิดามารดาของสามีและของสามี ไปเล่าให้คนภายนอกฟัง

ข้อที่ ๒. ที่ว่าไฟนอกอย่านำเข้ามาข้างในนั้น หมายความว่า เมื่อหญิงสะใภ้ไปได้ฟังคนภายนอกครหานินทาพ่อผู้แม่ผู้หรือสามีแล้วอย่านำเอามาเล่าให้ฟัง เพราะเป็นเหมือนกับนำไฟเข้ามาเผาบ้านของตนเอง

ข้อที่ ๓. ที่ว่าจงให้แก่คนที่ให้คืนนั้น หมายความว่า ถ้าใคร ๆ ขอขมี้มทรัพย์สินหรือเครื่องใช้ไม้สอยต่าง ๆ ไปแล้วนำมาใช้คืน จงให้แก่คนเช่นนั้นอีก

ข้อที่ ๔. ที่ว่าอย่าให้แก่คนที่ไม่ให้คืนนั้น หมายความว่า ถ้าใคร ๆ ที่ขอมี้มอะไร ๆ ไปแล้วไม่นำกลับคืนมาให้ ก็อย่าให้แก่คนเช่นนั้นอีก

ข้อที่ ๕. ที่ว่าจงให้แก่คนที่ให้คืนและไม่ให้คืนนั้น หมายความว่า ถ้ามีญาติพี่น้องซึ่งยากจนมาขอยืมอะไรไปแล้ว เขาจะให้คืนหรือไม่ให้คืนก็ตาม จงให้แก่ญาติพี่น้องเช่นนั้นอีก เพื่ออนุเคราะห์ด้วยเมตตากรุณา และเพื่อเป็นการสงเคราะห์ญาติ

ข้อที่ ๖. ที่ว่าพึงนั่งให้เป็นสุขนั้น หมายความว่า จงเลือกหาที่นั่งอันสมควรแก่ตน อย่าไปนั่งในที่ ๆ จะต้องลุกขึ้นบ่อย ๆ เพราะเห็นพ่อผัวแม่ผัวหรือสามี

ข้อที่ ๗. ที่ว่าพึงรับประทานให้เป็นสุขนั้น หมายความว่า จงจัดแจงตกแต่งสิ่งที่จะต้องปฏิบัติพ่อผัวแม่ผัวและสามีให้แล้วเสร็จเสียก่อน แล้วจึงค่อยรับประทาน จะได้ไม่ต้องลุกไปจัดสิ่งโน้นแต่งสิ่งนี้ในเวลาที่ยังรับประทาน

ข้อที่ ๘. ที่ว่าพึงนอนให้เป็นสุขนั้น หมายความว่า อย่างนอนก่อนพ่อผัวแม่ผัวและสามี จงจัดแจงหรือปรนนิบัติท่านเหล่านั้นให้เสร็จเรียบร้อยเสียก่อน ตนเองจึงนอนในภายหลัง

ข้อที่ ๙. ที่ว่าพึงบูชาไฟนั้น หมายความว่า พึงเห็นพ่อผัวแม่ผัวและสามีเหมือนไฟหรือเหมือนงูพิษเป็นสิ่งที่ไม่ควรประมาทดูหมิ่นให้ระมัดระวังอ่อนน้อมถ่อมตนเจียมตนในท่านเหล่านั้นด้วยความเกรงกลัวและความเคารพ

ข้อที่ ๑๐. ที่ว่าพึงบูชาเทวดานั้น หมายความว่า พึงเห็นพ่อผัวแม่ผัวและสามีเหมือนดังเทวดา คือเป็นบุคคลที่มีพระคุณสูงเหนือตนคล้าย ๆ เทวดา แล้วไม่ดูหมิ่นดูแคลน แสดงความเคารพกราบไหว้ เหมือนคนเคารพกราบไหว้เทวดา ด้วยประการฉะนี้

ประการที่ ๔. เครื่องประดับของสตรีที่มีชื่อว่า มหาลดาประสาธน์ ซึ่งมีราคาถึง ๙ โกฏิ ค่าแรงนายช่างอีก ๑ แขนงนั้น สตรีที่จะได้มีเครื่องประดับเช่นนั้นด้วยผลานิสงส์ขั้นสุดยอดแห่งการถวายผ้าไตรจีวร คือ เป็นผลขั้นสูงสุดของการถวายไตรจีวรสำหรับสตรี ถ้าเป็นบุรุษแล้วก็ได้ บาตรและไตรจีวรอันลอยมาเองด้วยบุญฤทธิ์ เช่นพระภิกษุเบญจวัคคีย์ ทั้ง ๕ เป็นต้น ก็สตรีที่มีบุญถึงขนาดได้ใช้เครื่องประดับมหาลดาประสาธน์ สมัยนั้นมีเพียง ๓ คน คือมหาอุบาสิกาวิสาขาณี ๑ นางมัลลิกาภริยาของพันธุลมัลลเสนาบดี ๑ และธิดาของเศรษฐีเมืองพาราณสี ๑ เท่านั้น

ประการที่ ๕. สมเด็จพระบรมศาสดาทรงปรารภมหาอุบาสิกาวิสาขาให้เป็นเหตุ แล้วทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดภิกษุทั้งหลาย ด้วยพระพุทธนิพนธ์สุภาสิตอันเป็นสารธรรมอย่างประเสริฐ ซึ่งมีข้อความสั้น ๆ ดังนี้

**ช่างดอกไม้ผู้ฉลาดพึงร้อยดอกไม้จากกอดดอกไม้
ให้เป็นพวงมาลัยเป็นอันมาก แม้ฉันใด บุคคลผู้
เกิดมาแล้วพึงบำเพ็ญ กุศลไว้ให้มาก ๆ ฉะนั้น**

ในพระธรรมเทศนาพุทธสุภาสิตนี้ มีอรรถาธิบายดังต่อไปนี้

คำว่า “กุศล” ในที่นี้เป็นชื่อของจิตและเจตสิกอันเป็นบุญ โดยพยัญชนะ แปลว่า ธรรมชาติที่กำจัดบาปธรรมอันน่าเกลียด หรือ ธรรมชาติที่ตัดบาปธรรมอันนอนอยู่ในจิตสันดาน โดยอาการอันน่าเกลียด ซึ่งมีอรรถวิเคราะห่ว่า “**กุจฺฉิเต ปาปธฺมเม สลยติ วิหุํเสตีติ กุสลํ กุจฺฉิเตน วา อากาเรน สยนฺตีติ กุสา เต กุเส ลุณาติ ฉินฺหตีติ กุสลํ.**”

เรื่อง มหาอุบาสิกาวีสาขา

ธรรมชาติโดยย่อเมื่อกำจัดบาปกรรมอันน่าเกลียดทั้งหลาย ธรรมชาติ นั้นชื่อว่า กุศล อีกอย่างหนึ่ง บาปกรรมเหล่านี้โดยย่อมนอนอยู่ในจิต สันดาน โดยอาการอันน่าเกลียด บาปกรรมเหล่านั้นชื่อว่า เป็นสภาพ นอนอยู่ในจิตสันดานอันน่าเกลียด ซึ่งได้แก่ ความโลภ ความโกรธ และความหลงเป็นต้น ธรรมชาติโดยย่อเมื่อดัดเสียซึ่งบาปกรรมอันนอนอยู่ในจิตสันดานโดยอาการ อันน่าเกลียดเหล่านั้น ธรรมชาตินั้นชื่อว่า กุศล ดังนี้

อธิบายว่าคำว่า “กุศล” กับคำว่า “บุญ” โดยความหมายเป็น อันเดียวกัน การที่คนทำบุญทำกุศลนั้น ความมุ่งหมายโดยตรงก็เพื่อกำจัดหรือตัดออกซึ่งบาปกรรมอันน่าเกลียด ซึ่งซึมแทรกอยู่ในจิตสันดาน คือความโลภ ความโกรธ และความหลงเป็นต้น เพราะความโลภ โกรธ หลง นี้ไม่ใช่แต่มันแทรกซึมอยู่ในจิตสันดานของคนพาลเฉย ๆ แต่มัน บันดาลให้แสดงอาการอันน่าเกลียดน่าชังออกมทางกายและทางวาจา ด้วย ถ้ามันได้ปัจจัยอุดหนุนอย่างรุนแรง มันก็สามารถบันดาลให้คน ลงมือทำการที่ไม่ควรทำ ทำให้พูดถ้อยคำที่ไม่ควรพูด ให้เห็นคนรักเป็น ศัตรู แล้วทำบาปกรรมอันหยาบคายร้ายกาจมีประการต่าง ๆ ได้อย่าง ง่ายดาย เมื่อบุคคลทำกุศลชั้นกามาวจร เช่นให้ทาน รักษาศีลด้วยจิต เป็นกุศล จิตนั้นย่อเมื่อกำจัดหรือตัดความโลภให้หายไปด้วยอำนาจตักข- ปหาน คือ กำจัดตัดกิเลสนั้นได้เป็นพัก ๆ เมื่อบุคคลทำกุศลชั้นรูปาวจร เช่น เจริญสมถกรรมฐานจนให้จิตเป็นสมาธิ สำเร็จเป็นรูปาวจรกุศลจิต จิตนั้นย่อเมื่อกำจัดหรือตัดความโลภ และความโกรธได้ด้วยวิกขัมภนปหาน

คือกำจัดตัดกิเลสได้ในระยะยาวจนกว่าสมาธิจะเสื่อม ถ้าสมาธิจิตตั้งมั่น อยู่ตราบไต่ กิเลสบาปธรรมก็เกิดขึ้นในจิตสันดานไม่ได้อยู่ตราบนั้น เมื่อ บุคคลทำกุศลชั้นโลกุตระ เริ่มต้นแต่เจริญวิปัสสนากรรมฐาน ทำให้ วิปัสสนาปัญญาเกิดขึ้นโดยลำดับ จนส่งให้อริยมรรคปัญญาเกิดขึ้นในที่สุด จิตสำเร็จเป็นโลกุตระกุศลจิต ได้พระนิพพานเป็นอารมณ์ จิตนั้นย่อม กำจัดหรือตัดความโลภ ความโกรธ ความหลง อันเป็นบาปธรรมได้ด้วย สมุจเฉทพหวน คือกำจัดตัดกิเลสได้เด็ดขาด ไม่เกิดขึ้นอีกต่อไป นี่เป็นผล แห่งการบำเพ็ญกุศลโดยตรง ส่วนผลโดยอ้อมหรือที่เรียกว่าผลพลอยได้นั้น คนผู้บำเพ็ญกุศลไว้มาก ๆ นั้น ถ้ายังจะเกิดในชาติในภพใด ๆ ก็ย่อม เกิดเป็นคนมีบุญ รูปร่างก็สวยสดงดงาม จิตใจก็เป็นบุญกุศล เป็นร่วม โภชน์ทองของคนเป็นอันมาก และพร้อมมูลบริบูรณ์ไปด้วยทรัพย์สมบัติ บริวารเป็นต้น เหมือนตัวอย่างมหาอุบาสิกาวิสาขาในนิทานเรื่องนี้

เพราะฉะนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสสอนว่า เกิดมาเป็น คนแล้วอย่าประมาทหลงใหลอยู่แต่ในลาภ ยศ สรรเสริญ สุข เพราะสิ่ง เหล่านั้นเอาติดตามตนไปไม่ได้ในอีกโลก นอกจากบุญกุศลเท่านั้น จึงพึง หาโอกาสเร่งทำบุญมีประการต่าง ๆ ไว้มาก เหมือนนายช่างดอกไม้ ผู้ฉลาดและมีความขยัน เขาย่อมทำดอกไม้ให้เป็นพวงมาลัยไว้นายเป็น อันมาก ฉันทใด คนเราที่เกิดมาแล้วในโลกนี้ก็อย่าประมาท พึ่งบำเพ็ญ บุญกุศลไว้สำหรับเป็นที่พึ่งของตนทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ฉันทัน ซึ่ง มี อรรถาธิบายดังรับประทานวิสัยนามานี้ **เอว** ก็มี ด้วยประการฉะนี้

๒๑ กันยายน ๒๕๐๕ เวลา ๑๒.๐๐ น.

เรื่อง พระราชนิพนธ์

นโม ตสส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส.

นีนันว ปวตตารํ ยํ ปสฺเส วชชทสฺสินํ
นินคฺยหฺวาทิ เมธาวี ตาทิสํ ปณฺทิตํ ภเช
ตาทิสํ ภชมานสฺส เสยฺโย โหติ น ปาปิโยติ.

บัดนี้ จะวิสันนาพระธรรมเทศนาเรื่องพระราชนิพนธ์ อันมีมาใน คัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ขุททกนิกาย ปิ่นทิตวรรค แห่งสุดตันตปิฎก นับเป็นลำดับเรื่องที่ ๖๐ เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วนธรรมเทศนามัย และขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายจงตั้งใจสดับรับฟังพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลบุญคุณธิ ส่วนธรรมสวนมัยสืบไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

สตฺถา เขตฺวเน วิหรนฺโต - สมัยหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดา เสด็จประทับพระอิริยาบถอยู่ ณ วัดพระเชตะวันมหาวิหาร กรุงสาวัตถี ครั้งนั้นพระองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดภิกษุทั้งหลาย โดยทรงปรารภพระราชาผู้มีอายุให้เป็นอุปัชฌ์เหตุ ซึ่งมีเรื่องเล่าดังต่อไปนี้

โส กิร คิหิกาเล - ดั่งได้ยินมาว่า พระราชาผู้มีอายุนั้น ในเวลาที่ยังเป็นคฤหัสถ์อยู่นั้น เป็นคนจำพวกพราหมณ์ผู้ตกยากคนหนึ่งอยู่ในเมืองสาวัตถี ราชพราหมณ์นั้นเมื่อมองไม่เห็นทางอื่นใดจึงตัดสินใจว่า “เราจักไปอาศัยเลี้ยงชีพอยู่ในสำนักของภิกษุทั้งหลาย” แล้วจึงไปอาศัยอยู่ในวัดตั้งแต่นั้นมา รับอาสาตายหญ้าวัด ปัดกวาดบริเวณวัด ถวายน้ำล้างหน้า และน้ำฉันเป็นต้นแก่ภิกษุทั้งหลาย ฝ่ายภิกษุทั้งหลายก็พากันสงเคราะห์ราชพราหมณ์นั้นด้วยเมตตากรุณา

ครั้นต่อมา ราชพราหมณ์มีศรัทธาปรารถนาจะบวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา แต่ว่าภิกษุทั้งหลายไม่มีใครที่จะกล้าทำการบวชให้ เพราะเป็นคนแก่ ราชพราหมณ์นั้นเมื่อไม่ได้บวชสมความปรารถนาดังนั้น มีความเสียใจกินไม่ได้นอนไม่หลับถึงซบผอมลงไป

อถกทิวส์ - อยู่มาในกาลวันหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดาทรงตรวจพระญาณเล็งดูหมู่สัตว์โลกในเวลาไกลรุ่ง ได้ทรงทอดพระเนตรเห็นราชพราหมณ์นั้น ทรงใคร่ครวญดูว่า “เป็นอย่างไรหนอ” ทรงทราบว่ “ราชพราหมณ์นั้นจักสำเร็จเป็นพระอรหันต์” ครั้นถึงเวลาเย็น สมเด็จพระพุทธองค์ทรงทำเป็นเสมือนเสด็จพระพุทธดำเนินเล่นในวัด เสด็จไปสำนักของราชพราหมณ์แล้วมีพระพุทธดำรัสตรัสถามว่า “พราหมณ์ เธอทำการงานอะไร”

ราชพราหมณ์กราบทูลว่า “ข้าพระองค์ทำวัตรปฏิบัติแก่ภิกษุทั้งหลาย พระพุทธเจ้าข้า”

สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสถามต่อไปว่า “เธอได้รับความสงเคราะห์จากภิกษุทั้งหลายละหรือ”

เรื่อง พระราธเถระ

ราธพราหมณ์กราบทูลว่า “ได้รับความสงเคราะห์แต่สักว่าอาหาร การบริโภค แต่ว่าไม่มีภิกษุรูปใดที่จะสงเคราะห์ให้ข้าพระองค์บวช พระพุทธเจ้าข้า”

สมเด็จพระบรมศาสดาทรงเรียกประชุมภิกษุสงฆ์ในเพราะเหตุนี้ ตรัสถามเรื่องนั้นกับราธพราหมณ์ให้ภิกษุสงฆ์ทราบแล้ว จึงมีพระพุทธดำรัสตรัสถามภิกษุสงฆ์ในที่ประชุมว่า “ภิกษุเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ใครที่ระลึกถึงอุปการคุณของพราหมณ์นี้ได้ มีอยู่หรือไม่”

พระสารีบุตรเถระกราบทูลว่า “ข้าแต่สมเด็จพระพุทธองค์ ข้าพระองค์ระลึกได้ ครั้งหนึ่งเมื่อข้าพระองค์เที่ยวบิณฑบาตอยู่ในกรุงราชคฤห์ พราหมณ์นี้ได้ถวายภิกษาหารที่เขาจัดมาเพื่อตนทัพพีหนึ่ง ข้าพระองค์ระลึกได้ซึ่งอุปการคุณนั้นของพราหมณ์นี้ พระพุทธเจ้าข้า”

สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสกับพระสารีบุตรเถระว่า “ดูก่อนสารีบุตร การที่เธอช่วยปลดเปลื้องทุกข์ให้แก่พราหมณ์ผู้เคยทำอุปการคุณอย่างนั้น จะไม่สมควรละหรือ”

พระสารีบุตรเถระกราบทูลรับว่า “สาธุ ภนฺเต ข้าพระองค์จักรับบวชให้แก่พราหมณ์นี้พระพุทธเจ้าข้า” แล้วก็จัดการบวชให้แก่พราหมณ์นั้นสมดังความปรารถนาต่อไป

เมื่อราธพราหมณ์บวชแล้ว ย่อมได้อาสนะในโรงฉันภัตตาหาร ท้ายที่สุดเขา ดังนั้นจึงลำบากด้วยข้าวต้มและข้าวสวยเป็นต้น พระสารีบุตรเถระจึงได้พาราธภิกษุนั้นหลบหลีกไปเสียสู่ที่จาริกและได้ถือโอกาสว่ากล่าวสั่งสอนราธภิกษุอยู่เนือง ๆ ว่า “สิ่งนี้เธอควรทำ สิ่งนี้เธอไม่ควรทำ”

ราชภิกษุ นั้นเป็นผู้ว่านอนสอนง่าย รับผิดชอบต่ออโวกาด้วยความเคารพ เพราะฉะนั้น เมื่อท่านปฏิบัติตามคำสั่งสอนอยู่เนื่อง ๆ ดังนั้น ต่อมาไม่นานเท่าไรก็ได้บรรลुพระอรหัต สำเร็จเป็นพระอรหันต์ชัณณาสพ ในพระพุทธศาสนา

เถโร ตั อาทาย - ฝ่ายพระสารีบุตรเถระ เมื่อพระราชาบรรลुพระอรหัตแล้ว จึงพาไปเข้าเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา ครั้นไปถึงที่เฝ้า กราบถวายบังคมแล้วก็นั่งอยู่ ณ ที่สมควรส่วนหนึ่ง

ลำดับนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาทรงทำการปฏิสังการแล้วมีพระพุทธดำรัสตรัสถามพระสารีบุตรเถระว่า “สารีบุตร อันเตวาลิกของเธอว่านอนสอนง่ายดีดอกหรือ”

พระสารีบุตรเถระกราบทูลว่า “พระพุทธเจ้าข้า ราชภิกษุเป็นผู้ว่านอนสอนง่ายเหลือเกิน แม้ข้าพระองค์จะว่ากล่าวในโทษอะไร ๆ ก็ไม่เคยโกรธเลย”

สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสถามต่อไปว่า “สารีบุตร เมื่อเธอได้สัทธวิหาริกเช่นนี้ เธอจ้กรับสงเคราะห์ได้สักเท่าไร”

พระสารีบุตรเถระทูลตอบว่า “จ้กรับสงเคราะห์ได้จำนวนมากทีเดียว พระพุทธเจ้าข้า”

อถก ทิวส์ ธมฺมสภายํ ภิกขุ - อยู่มาในกาลวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลาย วิพากษ์วิจารณ์กันในโรงธรรมสภาว่า “ได้ยินว่าพระสารีบุตรเถระเป็นผู้กตัญญู เป็นผู้กตเวทที่ อุประการคุณเพียงภิกษาหารทัพพีเดียวก็ระลึกได้ แล้วรับเอาธูระบวชให้พราหมณ์ผู้ตยาก ฝ่ายพระราชาเถระเล่าก็เป็นผู้อดทนต่ออโวกา และได้พระอาจารย์ผู้อดทนอโวกาแล้วนั้นเทียว”

เรื่อง พระราชนิพนธ์

สมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงสดับการวิพากษ์วิจารณ์ของภิกษุเหล่านั้นแล้ว ได้ทรงมีพระพุทธานุญาตว่า “ภิกษุเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ไม่ใช่แต่ในชาตินี้เท่านั้น แม้อีกในชาติก่อน สารีบุตรได้เป็นผู้กตัญญู เป็นผู้กตเวที มาแล้วนั้นเทียว”

เพื่อจะทรงประกาศข้อความนั้นให้ปรากฏ สมเด็จพระพุทธรองค์ได้ตรัสอธิบายจิตตชาติให้พิสดาร ซึ่งความปรากฏในพระบาลี ทุกนิบาต ขุททกนิกาย ดังนี้

อลีนจิตต์ นิสสาย
โกสล เสนาสนตุฎฐิ
เอว นิสสยสมปนโน
ภายิ กุลล ฌมม
ปาปุณเ อนุปุพเพน

ปหฺญา มหตี จมู
ชีวกาหิ อคาหิ
ภิกฺขุ อารทฺธวโร
โยคกฺเขมสฺส ปตฺติยา
สพฺพสโยชนกฺขยํ.

เพราะได้อาศัยเจ้าอลีนจิตตกุมาร เสนาเป็นอันมาก จึงพากันยินดี และได้ให้ช้างจับเป็นซึ่งพระเจ้าโกศล ผู้ไม่ทรงยินดีในราชสมบัติ ภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วย นิสสยสมบัติอย่างนี้ มีความเพียรพยายามทำ วิปัสสนาญาณ ให้เกิดขึ้นอยู่ เพื่อบรรลुพระนิพพาน อันเป็นแดนเกษมจากโยคะ พึงบรรลุธรรมเป็นที่ ลินสังโยชนทั้ง ๑๐ ประการโดยลำดับ

ได้ยินว่าช้างที่รู้อุปการคุณอันนายช่างไม้ทั้งหลายกระทำแก่ตน โดยรักษาทำให้หายโรค แล้วให้ลูกช้างเผือกเผือกทั้งตัวแก่นายช่างไม้

เหล่านั้น ซึ่งเที่ยวไปอยู่ตัวเดียวในกาลครั้งนั้น ได้มาเป็นพระสารีบุตรเถระ
บัดนี้

สมเด็จพระบรมศาสดา ครั้นทรงแสดงชาดกปรารภพระสารีบุตร
เถระอย่างนี้แล้ว ได้ทรงประทานพระพุทโธวาทปรารภพระราธเถระอีกว่า
“**ภิกษุเว** ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาภิกษุพึงเป็นผู้ว่านอนสอนง่าย
เหมือนอย่างราธะ แม้ถูกอาจารย์ชี้โทษให้เห็น โอวาทอยู่ก็ไม่ฟังโกรธ
อนึ่ง พึงเห็นบุคคลผู้ให้โอวาทเหมือนกับบุคคลผู้ซึ่งบอกขุมทรัพย์”

ครั้นทรงเห็นว่าภิกษุทั้งหลายมีอินทรีย์แก่กล้าควรแก่ที่จะได้รับฟัง
พระธรรมเทศนา เมื่อพระองค์จะทรงแสดงพระธรรมเทศนาสี่บอนุสนธิ
โปรดภิกษุทั้งหลายต่อไป จึงได้ตรัสพระพุทโธวาทนิพนธคาถาเป็นปัจฉิมพจน์
ว่าดังนี้

นินีนว ปวดตาริ

ยํ ปสฺเส วชฺชทสฺสินิ

นิกคยฺหวาทิ เมธาวิ

ตาทิสํ ปรณฺทิตํ ภช

ตาทิสํ ภชมานสฺส

เสยฺโย โหติ น ปาปิโย.

พึงเห็นบุคคลผู้ชี้โทษให้เหมือนคนบอกขุมทรัพย์
พึงคบกับอาจารย์ผู้กล่าวชมผู้เป็นบัณฑิต ผู้มีปัญญา
เช่นนั้น เพราะเมื่อคบกับอาจารย์เช่นนั้น จะมีแต่
ความดีไม่มีความเสียเลย

ภิกษุทั้งหลายจำนวนมากซึ่งฟังธรรมอยู่ในสมาคมนั้น ส่งญาณ
ไปตามกระแสพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี ในเวลาจบ
พระธรรมเทศนาก็ได้บรรลุมรรคผล มีโสดาปัตติผลเป็นต้น โดยสมควร
แก่อุปนิสัยของตน ๆ ด้วยประการฉะนี้แล

เรื่อง พระราธเถระ

ลำดับนี้จะได้รับวิสัชนาอธิบายความในท้องนิทาน และในพระธรรมเทศนาพุทธนิพนธ์คาถาโดยอาศัยอรรถกถาจารย์และโดยอรรถนิมิตยอธิบาย เพื่อเฉลิมเพิ่มเติมสติปัญญา ฉลองศรัทธาบารมี เพิ่มพูนกุศลบุญราศีส่วนธรรมสวนมัยแก่ท่านสาธุชนพุทธบริษัทสืบต่อไป

ในนิทานเรื่องนี้ เบื้องต้นแสดงให้เห็นเราทั้งหลายได้ทราบว่าการที่พระอุปัชฌาย์ทั้งหลายส่วนมากในสมัยปัจจุบันทุกวันนี้ มีความรังเกียจคนแก่ไม่ยอมเป็นอุปัชฌาย์อาจารย์รับบวชให้ นั้น มีตัวอย่างมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล สมัยสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว เช่นราชพราหมณ์ ซึ่งเป็นคนแก่และยากจน แม้จะเข้าไปยอมมอบตนเป็นศิษย์วัด รับทำการงานต่าง ๆ ตั้งแต่ตายหญ้า ปิดกวาดบริเวณวัด ตักน้ำฉันน้ำใช้ ปฏิบัติอุปัฏฐากพระภิกษุสงฆ์เป็นอันดี ถึงกระนั้น เมื่อราชพราหมณ์จะบวชก็ไม่มีภิกษุใดกล้ารับอาสาบวชให้ ข้อนี้ได้เป็นธรรมเนียมประเพณีสืบมาจนกระทั่งปัจจุบันสมัยนี้ ส่วนความจริงนั้นสมเด็จพระบรมศาสดาก็มิได้ทรงบัญญัติห้ามไว้แต่ประการใด เฉพาะในเรื่องราชพราหมณ์นี้ พระองค์ทรงสนับสนุนให้ราชพราหมณ์ได้บวชสำเร็จสมความปรารถนา โดยทรงยกให้เป็นภาระของพระสาวรีบุตรเถระด้วยความสมัครใจ ส่วนพระสาวรีบุตรเถระที่รับเป็นภาระบวชให้ นั้น ก็ด้วยอำนาจกำลังแห่งความกตัญญูกตเวทิตาธรรม โดยที่ราชพราหมณ์นั้นเคยได้ถวายบิณฑบาตทัพพีหนึ่งครั้งหนึ่งในเมืองราชคฤห์ ดังวิสัยชานามาแล้ว

เมื่อเป็นเช่นนี้ การที่พระอุปัชฌาย์อาจารย์รังเกียจคนแก่ คือ ไม่ยอมรับบวชคนแก่ให้เป็นภิกษุในพระพุทธศาสนานั้น ไม่เป็นการขาดเมตตากรุณา และขัดต่อปฏิบัติของพระมหาอัศจรรย์สาวก หรือขัดต่อพระพุทธประสงค์ของสมเด็จพระพุทธองค์ไปหรือ ข้อนี้เมื่อได้พิจารณาตามเรื่องนี้โดยละเอียดแล้ว ก็ให้สันนิษฐานได้ว่า การที่พระอุปัชฌาย์

อาจารย์ครั้งนั้นไม่ยอมบวชให้ราธพราหมณ์นั้น พระองค์ก็ได้ทรงดำหนิโทษแต่ประการใด อันถือว่าพระพุทธรองค์ทรงอนุโลม เมื่อพระสารีบุตรเถระจะรับบวชให้แก่ราธพราหมณ์ซึ่งเป็นคนแก่ พระพุทธรองค์ก็ทรงอนุโมทนา โดยอาศัยเหตุนี้ จึงให้ลงสันนิษฐานว่าการที่จะรับบวชคนแก่หรือไม่รับบวชนั้น ย่อมถูกทั้งสองประการ ขึ้นอยู่กับการพิจารณาพิจารณาของพระอุปัชฌาย์อาจารย์ว่าจะสมควรรับบวชหรือไม่สมควรรับนั้น ต้องอาศัยเหตุผล และผลได้ผลเสียในกาลนั้น ๆ ในถิ่นนั้น ๆ เข้าประกอบคือถ้าคนแก่นั้นยังมีร่างกายแข็งแรง และมีจิตใจเป็นปกติพอที่จะศึกษาปฏิบัติตามพระธรรมวินัยได้ตามวิสัยของสมณะ และเมื่อบวชแล้วตนก็สามารถที่จะแนะนำสั่งสอน ก็ควรรับบวช เช่นพระสารีบุตรเถระรับบวชราธพราหมณ์นั้น แต่ถ้าคนแก่นั้นร่างกายไม่แข็งแรงพอที่จะศึกษาปฏิบัติตามพระธรรมวินัยได้ จิตใจก็ฟั่นเฟือน หลง ๆ ลืม ๆ และตนเองก็ไม่สามารถที่จะอนุเคราะห์แนะนำสั่งสอนได้ เช่นนี้ไม่ควรรับบวช เมื่อพระอุปัชฌาย์อาจารย์ปฏิบัติโดยอาศัยเหตุผล และผลได้ผลเสียเข้าประกอบเช่นนี้แล้ว จึงจะรับบวช หรือไม่รับบวชคนแก่ ก็ชื่อว่าไม่เป็นการขัดต่อปฏิปทาของพระมหาอัครสาวก หรือขัดต่อพระพุทธรประสงค์ของสมเด็จพระพุทธรองค์แต่ประการใด

อนึ่ง การที่จะควรรับบวชหรือไม่ควรรับนั้น ขึ้นอยู่กับผู้ที่จะบวชด้วย ถ้าผู้ที่จะบวชนั้น แม้ถึงจะเป็นคนแก่ แต่เป็นผู้มีศรัทธาเลื่อมใสหนักแน่น มีอหิชาศยจิตใจงาม เป็นผู้ว่านอนสอนง่าย เมื่อบวชแล้วก็จะตั้งหน้าศึกษาปฏิบัติธรรม เพื่อบรรลุผลแห่งการบวชตามสมควรแก่อุบนิสัย เช่นราธพราหมณ์เป็นตัวอย่าง ก็สมควรที่พระอุปัชฌาย์อาจารย์จะพึงสงเคราะห์รับบวชให้ ตามแนวทางที่ท่านพระสารีบุตรเถระผู้มหาอัครสาวกได้ปฏิบัติมาแล้ว แต่ถ้าคนแก่นั้นเป็นผู้ไม่ค่อยจะมีศรัทธา

เรื่อง พระราธเถระ

และความเลื่อมใสอย่างจริงจัง ทั้งเป็นผู้ไม่สุภาพเรียบร้อย มีอัธยาศัย
จิตใจกระด้างแข็งกล้า เป็นผู้ว่ายากสอนยาก เมื่อบวชแล้วก็จะทำตน
ให้เป็นจุดหลักตอในวัฏวาทศาสนา เช่นนี้ก็ไม่สมควรจะรับบวช ด้วยเหตุนี้
กุลบุตรผู้จะบวชในพระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นคนอยู่ในวัยหนุ่มหรือ
วัยแก่ก็ตาม ประการสำคัญจะต้องประพฤติตนให้เป็นผู้ว่านอนสอนง่าย
เป็นคุณสมบัติประจำตน เพราะบุคคลผู้ว่านอนสอนง่ายนั้น ย่อมไม่เป็น
ที่หนักอกหนักใจของพระอุปัชฌาย์อาจารย์ เมื่อพระอุปัชฌาย์อาจารย์
ไม่หนักใจในการที่จะแนะนำสั่งสอนแล้ว ท่านจะมีความเมตตากรุณา ยินดี
รับสงเคราะห์ได้เป็นจำนวนมาก อันเป็นทางที่จะนำมาซึ่งความเจริญ
รุ่งเรืองแห่งพระศาสนา และความอยู่เป็นสุขด้วยกันทั้งสองฝ่าย สมดังที่
พระสารีบุตรเถระทูลตอบสมเด็จพระพุทธองค์ว่า “เมื่อได้สัททิวาหริกผู้
ว่านอนสอนง่าย เหมือนพระราธเถระแล้ว จะรับสงเคราะห์ได้มากทีเดียว”
ดังนี้

อนึ่ง นิทานเรื่องนี้สอนให้รู้คุณค่าแห่งความเป็นคนกตัญญูกตเวที
โดยมีพระสารีบุตรเถระผู้้อครสาวกเป็นตัวอย่าง คำว่า “กตัญญู” แปลว่า
ผู้รู้อุปการคุณที่ผู้อื่นได้ทำไว้ คือผู้รู้จักคุณคนนั่นเอง “กตเวที” แปลว่าผู้
ทำอุปการคุณที่ผู้อื่นทำไว้แล้วนั้นให้ปรากฏ ได้แก่สามารถรักษาอุปการคุณ
นั้นไว้ได้ไม่ให้เสื่อมสูญไปเสีย คุณธรรมคือความเป็นผู้มีกตัญญูกตเวทีตา
ธรรมนี้ โดยปกติเป็นภาระหน้าที่ของอนุชน เช่นพระสาวกต้องเป็นผู้
กตัญญูกตเวทีต่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ราชครูต้องเป็นผู้กตัญญู-
กตเวทีต่อพระมหากษัตริย์หรือรัฐบาล บุตรธิดาต้องเป็นผู้กตัญญูกตเวที
ต่อมารดาบิดา ศิษย์ต้องเป็นผู้กตัญญูกตเวทีต่ออาจารย์ แต่เมื่อว่าโดย
พิเศษแล้ว ย่อมเป็นหน้าที่ของบุคคลผู้ที่ได้รับอุปการคุณจากบุคคลอื่น
มาก่อน จะเป็นผู้ใหญ่หรือผู้น้อยก็ตาม ต้องเป็นผู้มีภาระหน้าที่จะต้อง

เป็นคนกตัญญูกตเวทิต่อผู้ที่อุปการะมาก่อนทั้งนั้น เช่นพระสารีบุตรเถระ ซึ่งท่านอยู่ในฐานะแห่งพระอรหันต์ชั้นมหาอัครสาวก ท่านก็ต้องทำหน้าที่ กตัญญูกตเวทิต่อราชพราหมณ์ ซึ่งเป็นคนชั้นสามัญธรรมดา และยากจน ด้วย แต่ด้วยเหตุได้เคยถวายบิณฑบาตแก่ท่านพระสารีบุตรเถระทัฬหีหนึ่ง นั้น ชื่อว่าเป็นผู้ได้ทำอุปการคุณแก่ท่านพระสารีบุตรเถระมาก่อน การที่ท่านพระสารีบุตรเถระระลึกอุปการคุณนั้นได้ไม่หลงลืมแม้บิณฑบาตเพียง ทัฬหีเดียว ข้อนี้ได้ชื่อว่าท่านเป็นผู้ “กตัญญู” คือรู้คุณบิณฑบาตอันเล็กน้อยนั้น การที่ท่านพระสารีบุตรเถระประกาศอุปการคุณนั้นให้ปรากฏในที่ กลางสงฆ์ซึ่งมีพระพุทธองค์เป็นประธานก็ดี การที่ท่านรับสงเคราะห์ ราชพราหมณ์ให้บวชก็ดี ชื่อว่าท่านเป็นผู้ “กตเวที” คือประกาศ อุปการคุณให้ปรากฏ หรือรักษาอุปการคุณนั้นไว้เป็นคุณสมบัติ แม้เพียง นิดเดียวก็ไม่เสื่อมหายไปจากจิตสันดานของท่าน เพราะฉะนั้น ท่านพระ สารีบุตรเถระจึงเป็นที่ปรากฏกันในวงชาวพุทธทั่วโลก ว่าเป็นบุคคล ตัวอย่างในหน้าที่กตัญญูกตเวทียุคคลมาจนกระทั่งปัจจุบันทุกวันนี้

ในสมัยพุทธกาลนั้น เพราะเหตุที่ท่านพระสารีบุตรเถระระลึก ถึงอุปการคุณของราชพราหมณ์ได้ด้วยบิณฑบาตเพียงทัฬหีเดียว และ รับเป็นภารุระสงเคราะห์ราชพราหมณ์ให้ได้บวชในศาสนา แล้วได้บรรลु พระอรหันต์ในที่สุดนั้น ภิกษุทั้งหลายเห็นเป็นที่น่าอนุโมทนาสาธุการจึงได้ นำมาวิพากษ์วิจารณ์กันว่า “ได้ยินว่าพระสารีบุตรเถระเป็นผู้กตัญญู เป็น ผู้กตเวที อุปการคุณเพียงภิกษาหารทัฬหีเดียวก็ระลึกได้ แล้วรับสงเคราะห์ พราหมณ์ผู้ตกยากให้ได้บวช แม้พระราชาเถระก็เป็นผู้อุตุนต่อโอวาท และ ได้พระอาจารย์ผู้อุตุนโอวาท”

เรื่อง พระราชนิพนธ์

ฝ่ายสมเด็จพระบรมศาสดาครั้นทรงทราบดังนั้นก็ตรัสเสริมว่า “มิใช่แต่ในชาตินี้เท่านั้น แม่ในชาติก่อนสารีบุตรก็เป็นผู้กตัญญูเป็นผู้กตเวทีมาแล้วเหมือนกัน” ดังนี้ แล้วได้ทรงแสดง อสังขัตตชาดก โดยพิสดาร เพื่อประกาศความเป็นผู้กตัญญูกตเวทีของพระสารีบุตรเถระในชาติก่อน ส่วนความพิสดารนั้นมีปรากฏอยู่ในชาดกนั้นแล้ว ไม่สามารถนำมาวิชันนาในที่นี้ได้ แต่มีใจความสำคัญว่า ในชาติก่อนนั้นท่านพระสารีบุตรเถระได้เป็นช่างอยู่โดยโดดเดี่ยว เมื่อเกิดเท้าเจ็บขึ้น ได้อาศัยพวกนายช่างไม้รักษาให้หายจากโรคนั้น ช่างรู้อุปการคุณนั้นจึงให้ลูกช่างเผือกผ่องทั้งตัวเป็นการสนองคุณแก่ช่างไม้ นั้น ตามที่วิชันนามานี้แสดงให้เห็นว่า ท่านพระสารีบุตรเถระเป็นบุคคลตัวอย่างในทางกตัญญูกตเวทีนั้น ฝึกหัดทั้งหลายในสมัยพุทธกาลนั้นก็พากันอนุโมทนาสาธุการ แม้สมเด็จพระบรมศาสดาก็ทรงสนับสนุนส่งเสริมยกย่องเช่นนั้น และทรงแสดงให้เห็นยาวไปอีกว่าเคยได้เป็นผู้หนักในความกตัญญูกตเวทีมาแต่ชาติปางก่อนแล้ว ดังวิชันนามานี้

อันปฏิบัติของท่านพระสารีบุตรมหาอัครสาวกนี้ สมควรที่พวกเราเหล่าสาธุชนพุทธบริษัททั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ทั้งหลาย จะพึงยึดถือเป็นหลักปฏิบัติอนุวัตตามท่าน เพราะความกตัญญูกตเวทีนั้น เป็นคุณธรรมที่มีความสำคัญยิ่ง ในทางที่สร้างนิสัยอนุชนให้เป็นคนดี เพื่อที่จะได้รักษาสมบัติของบรรพบุรุษบูรพาจารย์ที่ได้มอบไว้ให้แก่อนุชนนั้นมีให้สาบสูญอันตรธานไป ถ้าอนุชนฝ่ายโลกเป็นคนอกตัญญูกตเวที ชาติก็จะสูญ ถ้าอนุชนฝ่ายศาสนาเป็นคนอกตัญญูกตเวที ศาสนาก็จะสิ้นสูญ อันตรธานโดยไม่ต้องสงสัย โดยเฉพาะในทางศาสนา ถ้าชาวพุทธทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ไม่มุ่งหน้าศึกษาให้รู้ธรรม เกิดเป็นอกตัญญูขึ้น และไม่ปฏิบัติ

ธรรมให้ธรรมปรากฏในตน เกิดเป็นคนอกตเวทิตั้งนี้เมื่อไร ปรีติศาสนา และปฏิบัติศาสนา รวมทั้งปฏิเวธศาสนาด้วย ก็ได้ชื่อว่าสิ้นสูญอันตรายฐาน เมื่อนั้น เพราะฉะนั้น ความเป็นคนกตัญญูกตเวทิต่างนี้ จึงนับว่าเป็นเรื่องสำคัญ อย่างยิ่ง ด้วยประการฉะนี้

เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาตรัสโอวาทภิกษุทั้งหลาย โดยทรงปรารภพระสารีบุตรเถระเป็นตัวอย่างแล้ว จึงตรัสโอวาทโดยปรารภพระราธเถระเป็นตัวอย่างอีกว่า “ภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาภิกษุพึงทำตน ให้เป็นผู้ว่านอนสอนง่ายเหมือนอย่างพระราธะ พระราธะนั้นแม้อาจารย์ จะชี้โทษว่ากล่าวสักเท่าไร ๆ ก็ไม่โกรธ อนึ่ง พึงเห็นอาจารย์ผู้ให้คำสั่งสอน เหมือนคนผู้ซึ่งบอกขุมทรัพย์” ครั้นแล้วได้ตรัสพระธรรมเทศนาโปรด โดย พระพุทธนิพนธ์คาถาสุภาสิต ซึ่งมีข้อความสั้น ๆ ดังนี้

**พึงเห็นบุคคลผู้ชี้โทษให้เหมือนคนบอกขุมทรัพย์
พึงคบกับอาจารย์ผู้กล่าวข่มผู้เป็นบัณฑิต ผู้มีปัญญา
เช่นนั้น เพราะเมื่อคบกับอาจารย์เช่นนั้น จะมีแต่
ความ ดีไม่มีความเสียหาย**

อธิบายว่า “คนที่ชี้โทษ” นั้นมี ๒ ประเภท คือ

ประเภทหนึ่ง คอยเสาะหาโทษของคนอื่นด้วยอกุศลเจตนาหวังจะนำไปประจานหน้ากันในที่ประชุม ให้เกิดความอับอายศอดสูแก่ผู้อื่น เป็นประมาธ

อีกประเภทหนึ่ง คอยนำความบกพร่องต่าง ๆ มาชี้ให้เห็นด้วย อกุศลเจตนา หวังจะช่วยให้บรรลู่ถึงซึ่งความเจริญรุ่งเรืองเป็นเบื้องหน้า คนผู้ชี้โทษ ในที่นี้หมายเอาประเภทหลัง ธรรมดาคนเราส่วนมากนั้น ทั้ง ๆ

เรื่อง พระราชนิพนธ์

ที่ตนบกพร่องก็ไม่อยากให้เกิดใครกล่าวต่อบกพร่อง ทั้ง ๆ ที่เป็นผู้ผิดก็ไม่อยาก
ให้ใครกล่าวผิด ทั้งนี้เพราะกิเลสเป็นเครื่องสร้างจิตใจให้เห็นแก่ตัว ให้
เข้าข้างตัว ซึ่งมีประจำสันดานสามัญชนอยู่ เมื่อความจริงเป็นเช่นนี้ จึง
ถ้ามีครูบาอาจารย์หรือใคร ๆ มาชี้ความผิดหรือชี้โทษของตนให้เห็น จึง
ไม่ชอบและมักจะโกรธ หรือมิฉะนั้นก็ไม่อยากจะเข้าหน้าคบบ้างสมาคม
เพราะฉะนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสสอนในที่อย่างตรงกันข้าม
ว่า “อย่าโกรธอย่าเกลียดผู้ที่ชี้โทษ หรือบอกความบกพร่องของตนให้
พียงเห็นคนที่ชี้โทษให้เหมือนคนบอกขุมทรัพย์” หมายความว่าคนที่ยากจน
นั้น ถึงแม้คนที่บอกขุมทรัพย์ให้มันจะชู้ตวาดบ้าง จะตบตีเอาบ้าง ก็ไม่
โกรธด้วย มีความดีอกดีใจและเพียรพยายามเข้าไปใกล้ ฉันทิด อันคน
เรานี้ ว่าตามที่ถูกแล้ว เมื่อมีครูอาจารย์หรือคนอื่นใดเห็นความบกพร่อง
หรือการกระทำที่ไม่สมควร ไม่ดีไม่งาม แล้วอุทิศมาบอกหรือกรุณา
ชี้แจงให้เห็นคุณและโทษ ไม่ควรจะโกรธจะเกลียดเลย ตรงกันข้าม
ควรจะดีใจและขอบคุณท่านผู้นั้น และควรจะปวารณาขอให้ท่านผู้นั้นกรุณา
ว่ากล่าวตักเตือนเช่นนั้นต่อไป เพราะฉะนั้นสมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อ
จะทรงสอนตามทางที่ถูก ไม่เอนเอียงไปตามจิตใจของบุคคลที่มีกิเลส
จึงได้ตรัสสอนว่า พียงเห็นคนที่ชี้โทษให้เหมือนคนบอกขุมทรัพย์ ฉะนั้น

ไม่ใช่เพียงเท่านั้น สมเด็จพระบรมศาสดายังทรงตรัสสอนให้
ยิ่งไปอีกว่า “พึงคบอาจารย์ผู้กล่าวข่ม ผู้เป็นบัณฑิต ผู้มีปัญญาเช่นนั้น”
หมายความว่า ครูอาจารย์หรือผู้ใหญ่ที่ดีแล้วยอมไม่ตามใจศิษย์และผู้ผู้น้อย
ในทางที่ผิด เมื่อเห็นผิดเมื่อไรก็ต้องนำมาชี้ให้เห็นทันที พร้อมกับนั้น
ก็ห้ามมิให้กระทำเช่นนั้นต่อไป ถ้ายังชินทำก็ต้องลงโทษกันตามควรแก่โทษ

คนเช่นนี้ชื่อว่า อาจารย์ผู้กล่าวชม คือชมขัดไว้ไม่ให้กระทำสิ่งที่ไม่ดีไม่งาม และอาจารย์เช่นนั้นชื่อว่าเป็นบัณฑิต และใช้ปัญญาเป็นทางปฏิบัติกับศิษย์ ซึ่งคนธรรมดาโดยมากย่อมกลัวต่ออาจารย์ซึ่งมีลักษณะกล่าวชมและเป็นบัณฑิตใช้ปัญญาเช่นนี้ ไม่อยากจะไปคบหาสมาคม ไม่อยากเข้าไปอยู่ใกล้ คือไม่อยากไปศึกษาอบรมอยู่ในสำนักของอาจารย์เช่นนั้น แต่สมเด็จพระบรมศาสดาทรงตรัสสอนตรงกันข้าม คือให้เข้าคบหาสมาคมให้เข้าไปสมัครอยู่ในสำนักอาจารย์เช่นนั้น เพราะเหตุไรจึงตรัสสอนบทสุดท้ายว่า “เพราะการเข้าไปคบหากับอาจารย์เช่นนั้น จะมีแต่ความดี ไม่มี ความเสียเลย” เพราะเหตุว่าเมื่อบุคคลได้อาจารย์ที่ดี มีความสามารถ หักห้ามจิตใจของศิษย์ คือไม่ปล่อยให้ทำอะไรอย่างเสีย ๆ ไปตามใจ เหมือนอย่างท่านพระสารีบุตรเถระหมั่นพยายามพร่ำสอนราชภิกษุอยู่เนือง ๆ นับแต่บวชมา ไม่นานก็ได้บรรลุพระอรหัต สำเร็จเป็นพระอรหันต์ขีณาสพ ในพระพุทธศาสนา เพราะฉะนั้นผู้ที่กล้าเข้าไปอยู่กับอาจารย์ที่เป็นครูแท้ มีคุณสมบัติอันดีงาม และกล้าสามารถในอันขัดดัดสันดาน แสดงให้เห็นชัดถึงผลได้ผลเสีย อย่างบัณฑิตนักปราชญ์ผู้ไม่อ่อนแอเช่นนั้น จึงย่อมจะมีแต่ความเจริญอย่างเดียวไม่มีความเสื่อมเสียเลย ด้วยประการ ฉะนั้น

แสดงพระธรรมเทศนาในเรื่องพระราธเถระ ก็นับว่าพอเป็นเครื่อง โสตรสรองค์ศรัทธาและสมควรแก่กาลเวลา จึงขอยุติพระธรรมเทศนาลง คงไว้แต่เพียงนี้ เหว่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้

๔ มิถุนายน ๒๕๐๕ เวลา ๒๒.๑๐ น.

เรื่อง พระอัสสชิและพระปุนัพพสุกะ

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมุทฺทสฺส.

โอวเทยฺยานุสาเสยฺย

อสพฺภา จ นีवारเย

สโต หิ โส ปิโย โหติ

อสโต โหติ อปฺปิโยติ.

บัดนี้ จะวิสันนาพระธรรมเทศนาเรื่องพระอัสสชิและพระปุนัพพสุกะ อันมีมาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ขุททกนิกาย ปิณฑิตวารวค แห่ง สุตตันตปิฎก นับเป็นลำดับเรื่องที่ ๖๑ เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วน ธรรมเทศนามัย และขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลาย จงตั้งใจ สดับรับฟังพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จ เป็นมหากุศลบุญคุณฤๅส่วนธรรมสวนมัยสืบไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

สตถา เขตวน วิหรนุโต - สมัยหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดา เสด็จประทับพระอิริยาบถอยู่ ณ วัดพระเชตวันมหาวิหาร กรุงสาวัตถี ครั้งนั้นพระองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดภิกษุทั้งหลาย โดยทรง ปราบรรพพระอัสสชิกับพระปุนัพพสุกะให้เป็นอุบัตินเหตุ พระธรรมเทศนา ครั้งนั้นได้มีขึ้น ณ ที่กัฎฐาคารวิหาร ซึ่งมีเรื่องเล่าโดยย่อดังนี้

เต กิร กิญจาปี - ดังได้ยินมา พระภิกษุ ๒ รูป คือ พระอัสสชิกับพระปุนัพพสุกะนั้น ความจริงเป็นสัทธิวินัยของท่านพระอัครสาวกทั้ง ๒ คือ พระสารีบุตร และพระมหาโมคคัลลานะ ซึ่งนับว่าได้เข้าอยู่ในสำนักพระอุปัชฌาย์อาจารย์ที่ดีอันหาได้ยากแล้ว น่าจะเป็นภิกษุที่มีความประพฤติปฏิบัติดีงามตามพระอุปัชฌาย์อาจารย์ แต่ตรงกันข้ามพากันประพฤติตนเป็นอลัชชีไม่มีความกระตือรือร้น ชอบประพฤติปฏิบัติเป็นพระเลวทราม กล่าวคือเมื่อภิกษุ ๒ รูปนั้น กับทั้งภิกษุที่เป็นบริวาร ๕๐๐ รูป อยู่ที่ภูฏาศีรีวิหาร พากันประพฤติอนาจารมีประการต่าง ๆ เช่น ปลุกต้นไม้กระถางเองบ้าง ใช้ให้ผู้อื่นปลุกบ้าง และทำกุหลุกกรรม คือการประจบประแจงกับตระกูล เลี้ยงชีวิตอยู่ด้วยปัจจัยทั้งหลายอันเกิดแต่การกระทำนั้น ๆ ได้กระทำอวาสา คือที่อยู่อาศัยนั้นไม่ให้เป็นที่น่าอยู่อาศัยของภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รักทั้งหลาย ฉะนั้น

สตถา ตํ ปวตตี สุตวา - ฝ่ายสมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อได้ทรงทราบถึงการประพฤติกามกอนาจารดังนั้น ด้วยพระพุทธานุภาพที่จะทรงกระทำปาปพหวนิยกรรณแก่ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น จึงทรงมีพระพุทธานุญาตให้หาท่านพระอัครสาวกทั้ง ๒ พร้อมทั้งภิกษุบริวารมาเฝ้าแล้วมีพระพุทธานุญาตสั่งกับพระอัครสาวกทั้ง ๒ ว่า “**สารีบุตร** ดูก่อนสารีบุตรและโมคคัลลานะ พวกเธอจงพากันไปพิจารณาสอบสวนดูพระอัสสชิและพระปุนัพพสุกะ พร้อมทั้งบริวารเหล่านั้น ถ้าจำพวกใดไม่เชื่อเพื่อเชื่อฟังคำของพวกเธอ ก็จงกระทำปาปพหวนิยกรรณขบไล่ภิกษุเหล่านั้นเสีย ส่วนจำพวกใดเชื่อเพื่อเชื่อฟังคำของพวกเธอด้วยดี พวกเธอก็จงรับทำหน้าที่ว่ากล่าวและพราสอนภิกษุเหล่านั้น เพราะผู้ทำการว่ากล่าวทำการพราสอนนั้น จะไม่เป็นที่รักที่ชอบใจก็เฉพาะในหมู่มนุษย์ที่ไม่ใช่บัณฑิตแต่ย่อมเป็นที่รักใคร่เป็นที่เจริญใจสำหรับบัณฑิตชนทั้งหลาย”

เรื่อง พระอัสสชิและพระปันพัสกะ

ครั้นประทานพระพุทธโอวาทดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงพระธรรมเทศนาสี่บอนุสนธิโปรดภิกษุทั้งหลายต่อไป จึงได้ตรัสพุทธนิพนธคาถาเป็นปัจฉิมพจน์ ดังนี้

โอวเพยยานุสาเสยย อสพฺภา จ นิวารเย
สตัดฺ หิ โส ปิโย โหติ อสตัดฺ โหติ อปฺปิโย.

บุคคลพึงโอวาท พึงอนุศาสน์ และพึงห้ามจากอกุศลธรรมทั้งหลาย เพราะผู้โอวาท ผู้อนุศาสน์นั้น ย่อมเป็นที่รักของสัตบุรุษทั้งหลาย จะไม่เป็นที่รักก็แต่จำพวกอสัตบุรุษเท่านั้น

ภิกษุทั้งหลายจำนวนมากซึ่งพึงธรรมอยู่ในสมาคมนั้น ส่งญาณไปตามกระแสพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี ในเวลาจบพระธรรมเทศนาก็ได้บรรลุมรรคผล มีโสดาปัตติผลเป็นต้นโดยสมควรแก่อุปนิสัยของตน ๆ ส่วนท่านพระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะ อัครสาวกทั้ง ๒ พากันไป ณ ภูเขาศรีวิหารนั้น แล้วโอวาทอนุศาสน์ภิกษุเหล่านั้นตามพระพุทธบัญญัติ ภิกษุเหล่านั้นลางจำพวกก็ยินยอมรับโอวาทประพฤติปฏิบัติตามแต่โดยดี ลางจำพวกที่ไม่ชอบใจก็พากันสึกออกไป ลางจำพวกก็ถูกลงโทษพาชนียกรรมขับไล่ออกจากที่นั้น ด้วยประการฉะนี้

ลำดับนี้ จะได้ว่าสังฆนารรธาธิบายความในท้องนิทาน และในพระธรรมเทศนาพุทธนิพนธคาถาโดยอาศัยอรรถกถาถนัยและโดยอรรถนิมิตตยาธิบาย เพื่อเฉลิมเพิ่มเติมสติปัญญา ฉลองศรัทธาบารมี เพิ่มพูนกุศลบุญราศีส่วนธรรมสวนมัยแก่ท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายสืบต่อไป

ในนิทานเรื่องนี้ แสดงให้เห็นความประพฤติปฏิบัติในทางที่ไม่ดีของภิกษุสมัยพุทธกาลอีกด้านหนึ่ง คือมีภิกษุสองรูปที่เป็นหัวหน้าใหญ่ได้แก่พระอัสสชิ ๑ พระปุนัพพสุกะ ๑ กับมีภิกษุที่เป็นบริวารอีก ๕๐๐ รูป และภิกษุทั้งหมดนั้นล้วนแต่เป็นสัทธวัหาริกของท่านพระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะผู้้อัครสาวกทั้งนั้น แต่ได้พากันแยกไปสำนักอยู่ที่กิฎฐาศีรีวิหาร ครั้นแล้วแทนที่จะพากันศึกษาพระพุทธรวณะให้มีความรู้ ความฉลาดในพระธรรมวินัย หรือปฏิบัติธรรมกรรมฐานให้จิตใจสงบระงับดับกิเลสตัณหา ตามเยี่ยงอย่างสมณะที่ดีทั้งหลายเหล่านี้ แต่ก็ได้ประพฤติเช่นนั้นไม่ ได้พากันประพฤติสิ่งที่เป็นอนาจารไม่เอื้อเพื่อในพระธรรมวินัยมีประการต่าง ๆ หลายอย่างหลายชนิด เช่น เล่นต้นไม้ กระถางสวย ๆ งาม ๆ โดยลงมือปลูกด้วยตนเองบ้าง และใช้คนอื่นช่วยปลูกให้บ้าง เพลิดเพลินเจริญใจไปตามการเล่นนั้น ๆ โดยไม่มีความกระดาก ละอายใจ กลับเห็นเป็นการดีการชอบไป และเที่ยวประจบประแจงกับคฤหัสถ์โดยการให้สิ่งของกำนัล หรือแลกเปลี่ยนซื้อขายกันอย่างคฤหัสถ์ตามสำนวนวินัยเรียกว่าประพฤติเป็น **กุลทุสก** แปลว่า ประทุษร้ายตระกูล คือการกระทำดั่งนั้น เป็นเหตุให้คนในตระกูลนั้นขาดศรัทธาเลื่อมใสในคุณงามความดีอันสำเร็จมาแต่สัมมาปฏิบัติ ถึงคฤหัสถ์จะรักจะนับถือก็ไม่ใช้รักนับถือคุณธรรม เป็นการรักนับถือกันอย่างคนดีทั้งหลายรักนับถือกัน เพราะเหตุที่ทำให้คนในตระกูลนั้น ๆ ให้ขาดจากศรัทธาและความเลื่อมใสในพระธรรมวินัยด้วยการประพฤติเช่นนั้น จึงเรียกเป็นสำนวนโวหารว่า **กุลทุสก** คือ ผู้ประทุษร้ายตระกูล ภิกษุเหล่านั้นพากันประพฤติอนาจารและประทุษร้ายตระกูลโดยปราศจากหิริ ความละอาย แก่ใจ จนอาศัยเลี้ยงชีวิตอยู่ด้วยการกระทำเช่นนั้น อันเป็นลักษณะแห่งการค้าขายเหมือนอย่างคฤหัสถ์ ซึ่งโดยปกติสมเด็จพระบรมศาสดาทรง

เรื่อง พระอัสสชิและพระปันพสุกะ

ห้ามมิให้ภิกษุในพระพุทธศาสนาประพฤติปฏิบัติดังนี้ อันไม่ใช่ฐานะที่
ของผู้เป็นสมณะ คำว่า **สมณะ** หมายความว่า เป็นผู้สงบระงับจากบาป
อกุศล คำว่า **ภิกษุ** หมายความว่า ผู้ทำลายกิเลส การประพฤติปฏิบัติที่
จะให้สงบระงับหรือเพื่อทำลายกิเลส นั้น สมเด็จพระบรมศาสดาทรงวาง
ไว้ให้เป็นภาระธุระที่ภิกษุทั้งหลายจะพึงปฏิบัติ นั้น มีอยู่ ๒ ประการ คือ
คันถธุระ ได้แก่ การเรียนให้รู้พระพุทธวจนะคือคำสั่งสอน ๑ **วิปัสสนาธุระ**
ได้แก่การบำเพ็ญสมณธรรม คือเจริญสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรม-
ฐาน ๑ ธุระทั้ง ๒ ประการนี้ เป็นภาระหน้าที่ของพระภิกษุผู้บวชใน
พระพุทธศาสนา สิ่งอื่นนอกจากธุระ ๒ ประการนี้แล้ว ถือว่าไม่ใช่ฐานะ
หน้าที่ หรือไม่เป็นสิ่งที่ภิกษุจะพึงกระทำ เพราะธุระอื่น ๆ นั้น จะทำให้
จิตใจสงบระงับจากกิเลสไม่ได้ มีแต่จะเป็นเชื่อยั่วเย้าเร้ากิเลสให้เฟื่องฟู
มากขึ้น เช่นการเล่นต้นไม้กระถาง การปลูกต้นไม้เล่นเองก็ดี หรือใช้
คนอื่นปลูกก็ตามที่ ไม่ใช่วิสัยของสมณะ เพราะเป็นสิ่งที่เสริมสร้างหรือ
ยั่วยุให้เกิดกิเลสตัณหาทั้งนั้น ด้วยเหตุนี้สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัส
ห้ามไว้ มิให้ภิกษุทั้งหลายประพฤติปฏิบัติเช่นนั้น ด้วยประการฉะนี้

ส่วนพวกภิกษุอัสสชิกับภิกษุปันพสุกะพร้อมด้วยบริวารนั้น
แม้จะได้มีโชคดีเข้าไปบวชในสำนักพระอัครสาวกทั้ง ๒ แล้วยกดี แต่เมื่อ
ได้แยกสำนักไปอยู่ที่ภูคาศรีวิหาร มีศิษย์บริวารมาก ก็เกิดความประมาท
ปล่อยโอกาสให้นิสัยสันดานของคฤหัสถ์เข้ามาครอบงำจิตใจ เลยพากัน
ปล่อยปละละทิ้งสมณวิสัย และเลิกร้างห่างเหินจากภาระหน้าที่ของตน
นำเอากิจการของคฤหัสถ์มาเป็นธุระจนปราศจากหิริโอตตปัทธธรรม
จึงพากันประพฤติอนาจารและกุกุสกรรมมีประการต่าง ๆ ดังวิสัย
มาแล้ว

พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาที่บวชแล้วไม่มุ่งต่อธรรมวินัย และไม่ประสงค์ที่จะทำตนให้พ้นทุกข์ แต่บวชเพื่อบำรุงบำเรอตนให้เพลิดเพลิน หลงใหลในปัญจกามคุณารมณ์เหมือนอย่างคฤหัสถ์ ได้เคยมีมาแล้วแต่ ครั้งสมเด็จพระพุทธองค์ยังทรงพระชนมายุอยู่ และโดยเฉพาะเป็นสักกั-
 วิหาริกของท่านพระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะ ซึ่งเป็นมหาเถระ
 ชั้นรองจากสมเด็จพระพุทธองค์ ก็ยังมีโอกาสประพฤติปฏิบัติตนอกธรรม
 นอกวินัย เป็นพระภิกษุอลัชชีไม่มียางอาย เหมือนอย่างพวกภิกษุอลัชชี
 และปุนัพพสุกะในเรื่องนี้

ดังนั้น การที่มีพระสมัยปัจจุบันนี้ประพฤติปฏิบัติตนอกนอกรทาง
 อกธรรมนอกวินัยอยู่บ้างนั้น จึงไม่เป็นของแปลกประหลาด ย่อมมี
 ย่อมเป็นได้เป็นธรรมดา เพราะแม้แต่ในสมัยพุทธกาลซึ่งมีสมเด็จพระ
 พุทธองค์ทรงเป็นประมุขอยู่ และอุปัชฌาย์อาจารย์ก็ล้วนแต่เป็นพระ
 อรหันต์ผู้วิเศษแล้วทั้งนั้น ก็ยังมีภิกษุที่เป็นศิษย์เป็นอันเดวาลิกเป็น
 สักกัวิหาริกประพฤติตนอกธรรมนอกวินัยดังวิเศษนามมาแล้ว ทั้งนี้ย่อมแสดง
 ให้เห็นความจริงอย่างหนึ่งว่า ไม่ว่าจะสมัยใด กาลไหน คนดีคนชั่ว คน
 สันดานดี คนสันดานชั่วย่อมมีประสมสลับปนกันอยู่เสมอ ที่ว่าคนสมัย
 โฉนดี คนสมัยนี้เลว หรือคนสมัยนี้ดี คนสมัยโน้นเลวนั้นหาเป็นความจริง
 ไม่ และคนดีหรือคนมีสันดานดีมาแต่กำเนิดนั้น ถึงจะชั่วจะเลวไปเพราะ
 เหตุแห่งการชั่งเสพคบหากับบาปมิตร หรือได้สิ่งที่แวดล้อมไม่ดีไปแล้ว
 ก็ตาม ถ้าภายหลังได้กัลยาณมิตรคือครูอาจารย์ที่ดี หรือได้อยู่กับสิ่ง
 แวดล้อมดี ก็มีโอกาสจะกลับฟื้นคืนดีได้อยู่ แต่ถ้าเป็นคนชั่วหรือมีสันดาน
 ชั่วมาแต่กำเนิดแล้ว ถึงแม้จะได้ครูอาจารย์ดีอย่างไร หรือได้อยู่กับสิ่ง
 แวดล้อมดีอย่างไร ก็ไม่มีทางที่จะกลับฟื้นคืนมาเป็นคนดีได้ ข้อนี้เป็น

เรื่อง พระอัสสชิและพระปุนัพพสุกะ

ธรรมนิยามอย่างหนึ่ง และพึงเห็นสักขีพยานในจำพวกภิกษุอัสสชิและ
ปุนัพพสุกะเป็นตัวอย่าง

เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาทรงสั่งท่านพระอัครสาวกทั้งสอง
ผู้เป็นพระอุปัชฌาย์โดยตรงไปอบรมสั่งสอนครั้งนั้น ปรากฏผลว่าภิกษุ
เหล่านั้นแยกออกไปเป็น ๓ จำพวก จำพวกที่หนึ่งยอมรับโอวาท คือ
ยอมรับสารภาพผิดแล้วกลับจิตใจปฏิบัติตามโดยชอบต่อไป จำพวกที่สอง
ไม่ยอมเชื่อฟังและไม่ยอมปฏิบัติตามโอวาท พวกนี้สีกหาละเพศออกไป
จำพวกที่สาม ซึ่งเชื่อฟังแต่ไม่สนิทไม่น่าไว้วางใจ ถูกบัพพพานียกรรม คือ
ให้ออกจากที่นั่นไปอยู่ที่อื่นซึ่งมีพระอาจารย์เข้มงวดกวดขัน ดังนี้ ซึ่ง
แสดงให้เห็นว่า แม้พระสารีบุตรเถระซึ่งเป็นผู้ประเสริฐด้วยปัญญา แม้
พระมหาโมคคัลลานเถระผู้ประเสริฐด้วยฤทธิ์เดช ก็ไม่สามารถที่จะบันดาล
สักขีพยานของตนซึ่งมีสันดานชั่วให้กลับตนเป็นคนดีได้ ต้องปล่อยไป
ตามยถากรรมของเขาเอง เมื่อเป็นความจริงดังนี้ ก็ไม่ต้องชวนชวชาย
หาอุบายที่จะมาสอนคนเลวให้กลับเป็นคนดีให้เสียเวลาและเสียทุนไป
เปล่า ๆ ถ้ามีผู้ได้รับอาสาว่ามีอุบายทำให้สำเร็จได้ ผู้นั้นก็แสดงตนว่า
เป็นผู้ประเสริฐวิเศษกว่าท่านพระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะ เรา
ผู้เป็นพุทธศาสนิกชนจะพึงเชื่อได้ละหรือ อนึ่ง พึงสังเกตไว้ด้วยว่า คำว่า
พระอัสสชิ นั้นมีชื่อเหมือนกันหลายองค์ เช่นพระปัญจวัคคีย์ ๕ รูป ก็มี
ชื่อว่าพระอัสสชิอยู่รูปหนึ่ง แต่พระอัสสชิในเรื่องนี้ไม่ใช่พระอัสสชิใน
ภิกษุปัญจวัคคีย์ เพียงมีชื่อเหมือนกันเท่านั้น

ฝ่ายสมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อทรงทราบความประพฤตินาจารย์
ของคณะภิกษุอัสสชิและปุนัพพสุกะ ดังนั้นจึงทรงมีพระพุทธรูปดำรัสสั่งให้
พระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะไปทำการปราบปรามและปรับปรุง

แก้ไข และก่อนแต่จะทรงส่งไป ได้ทรงประทานกุศโลบายอันประเสริฐว่า ถ้าภิกษุเหล่าใดไม่เอื้อเพื่อเชื้อฟัง ก็จงลงโทษปาปพยานิยกรรมให้ออกไปเสียจากที่นั่น ส่วนภิกษุเหล่าใดเอื้อเพื่อเชื้อฟังก็ให้รับไว้ โดยให้ว่ากล่าว และพรา้สอนอย่างใกล้ชิดต่อไป อย่าเกรงกลัวว่าเขาจะโกรธจะเกลียด โดยให้ถือเอาประโยชน์ตามที่ถูกเป็นประมาณ

ครั้นแล้ว สมเด็จพระพุทธรองค์ก็ได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดโดยพระพุทธรูปนิตยคาถาสภาสิตซึ่งมีข้อความสั้น ๆ ดังนี้

**บุคคลฟังโอวาท ฟังอนุศาสน์ และฟังห้ามจาก
อกุศลธรรมทั้งหลาย เพราะผู้โอวาทผู้อนุศาสน์นั้น
ย่อมเป็นที่รักของสัตบุรุษทั้งหลาย จะไม่เป็นที่รัก
ก็แต่จำพวกอสัตบุรุษเท่านั้น**

อธิบายว่า การบอกให้รู้ในความผิดที่เกิดขึ้นนั้นชื่อว่า **โอวาท** คือการว่ากล่าว การชี้ให้เห็นโทษอันจะมีขึ้นในกาลต่อไปในเพราะความผิดนั้น เช่นว่า “ความเสื่อมเสียจะพึงมีแก่เธอ” ดังนี้ชื่อว่า **อนุศาสน์** คือการพรา้สอน อีกอย่างหนึ่ง การว่ากล่าวต่อหน้าชื่อว่า **โอวาท** การส่งคนไปหรือส่งหนังสือไปสั่งสอนในที่ลับหลังชื่อว่า **อนุศาสน์** อีกอย่างหนึ่ง การว่ากล่าวครั้งเดียวชื่อว่า **โอวาท** การว่ากล่าวบ่อย ๆ ชื่อว่า **อนุศาสน์** ก็บุคคลผู้จะโอวาทหรืออนุศาสน์นั้นนั้น โดยปกติหาได้ยากอยู่ ทั้งนี้ด้วยเหตุ ๒ ประการ คือ

ประการที่ ๑. ผู้จะโอวาทหรืออนุศาสน์คนอื่นได้นั้น จำต้องเป็นผู้มีความเฉลียวฉลาด มีความรู้หลักเป็นนักปราชญ์พอสมควร และต้องประพฤติตนดีเป็นตัวอย่างของผู้อื่นได้ เป็นที่เคารพเชื่อถือของคนทั้งหลาย บุคคลประเภทนี้หาได้ยากในสังคม

ประการที่ ๒. ผู้จะโอวาทหรืออนุศาสน์คนอื่นนั้น จักต้องเป็นผู้ยอมเสียสละ หรือกล้าได้กล้าเสียตามที่ถูก เพราะการว่ากล่าวสั่งสอนคนอื่นนั้น จะต้องประสออุปสรรคมีประการต่าง ๆ โดยเฉพาะคือการต่อต้านไม่ยอมรับผิดชอบรับถูกโดยดี และเป็นที่ก่อกวนรำคาญแก่คนส่วนมาก บางทีถ้าผู้ว่ากล่าวสั่งสอนนั้นไม่ฉลาดไม่สามารถในเชิงสั่งสอน หรือไม่ฉลาดในวาทศิลป์ กลายเป็นการสร้างศัตรู เป็นที่เกลียดชังของคนทั้งหลาย เมื่อเป็นดังนี้ แม้ครูอุปัชฌาย์อาจารย์โดยมากจึงไม่ชอบที่จะว่ากล่าวและพรั่าสอนศิษย์อย่างจริงจังมักจะหลบลูหลับตาปล่อยปละละไปตามอารมณ์ของศิษย์ ครูอุปัชฌาย์อาจารย์บางจำพวกเมื่อเห็นศิษย์ประพฤติบกพร่องหรือกระทำการที่ไม่ดีไม่งามแล้วก็คิดไปเสียว่า “ถ้าไปว่ากล่าวพรั่าสอนเขาเขาก็จะโกรธ เขาจักไม่เคารพนับถือ เขาจักไม่ปรนนิบัติวัดตถาคต แล้วก็จักเป็นการเสื่อมลาภหรือเสื่อมบริวาร” จึงไม่สามารถที่จะคอยว่ากล่าวหรือเอาใจใส่พรั่าสอน ทั้ง ๆ ที่ตนเป็นผู้มีความรู้ความฉลาดพอที่จะว่ากล่าวสั่งสอนได้ เรียกว่าตกไปอยู่ในอำนาจแห่งภยากติ คือเพราะเกรงกลัวลักษณะของผู้เป็นครูอุปัชฌาย์อาจารย์ที่เป็นดังนี้ มีอยู่เป็นอันมากทุกกาลทุกสมัย แม้ในครั้งสมัยสมเด็จพระบรมศาสดายังทรงพระชนมายุอยู่ ก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน

ด้วยเหตุนี้ สมเด็จพระบรมศาสดาจึงได้ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายในเรื่องนี้ว่า **จงโอวาท จงอนุศาสน์** ดังนี้ ซึ่งหมายความว่า ผู้ใหญ่ซึ่งอยู่ในฐานะครูอุปัชฌาย์อาจารย์ หรืออยู่ในฐานะมารดาบิดานั้น อย่านิ่งนอนใจหรืออย่าปล่อยปละละโอกาส ในเมื่อได้เห็นความบกพร่องเสื่อมเสียของศิษย์หรือของบุตรธิดา พึงทำหน้าที่เป็นผู้ว่ากล่าว เป็นผู้คอยพรั่าสอน และคอยกีดกันห้ามจากอกุศลธรรมทั้งหลาย ก็การโอวาทหรือการอนุศาสน์นั้นต้องชี้ให้เห็นโทษของอกุศลธรรม และให้เห็นอนิสงส์ของ

กุศลธรรมด้วย โอวาทหรืออนุศาสน์นั้นจึงจักได้ผลสมความประสงค์ ไม่ใช่แต่เพียงว่าเอา ๆ หรือดูดำโดยถือว่าตนเป็นผู้ใหญ่กว่า หรือมีอำนาจเหนือกว่า โอวาทหรืออนุศาสน์ที่ไม่ได้ผล ตรงกันข้ามกลับเป็นโทษก่อให้เกิดศัตรูนั้น ก็เพราะปราศจากเหตุผลและปราศจากธรรม คือเอาแต่อำนาจหรืออารมณ์ของตนเป็นใหญ่ เพราะฉะนั้น โอวาทหรืออนุศาสน์นั้นจึงจักต้องประกอบด้วยธรรม สมดังที่สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสสอนภิกษุทั้งหลายในบาทที่สองว่า **และจงห้ามจากอกุศลธรรมทั้งหลาย** ดังนี้

อกุศลธรรมนั้นเป็นตัวการ เป็นสมุฏฐานให้คนทำผิดหรือประพฤตสิ่งที่ไม่สมควร แต่โดยมากผู้กระทำผิดนั้นมองไม่เห็น หรือที่เรียกว่าไม่รู้สึกรู้ตัว ก็อกุศลธรรมเมื่อว่าโดยต้นเค้าได้แก่อกุศลจิต ๑๒ ดวง พร้อมทั้งสัมปยุตตธรรมทั้งหลายที่เกิดร่วมกัน ในอกุศลจิต ๑๒ ดวงนั้นมีโลภะเป็นสมุฏฐาน ๘ ดวง มีโทสะเป็นสมุฏฐาน ๒ ดวง มีโมหะเป็นสมุฏฐาน ๒ ดวง โดยนัยนี้จะเห็นว่าอกุศลธรรมโดยย่อ ได้แก่ โลภะ โทสะ โมหะ ๓ ประการเท่านั้น คนที่ประพฤตผิดนอกกลุ่มนอกรอย หรือนอกธรรมนอกวินัย อันเป็นเหตุนำความเสียหายมาสู่สังคม หรือก่อความสังคมให้เดือดร้อนนั้นก็เพราะลู่อำนาจแก่ โลภะ โทสะ โมหะ นั่นเอง

ดังนั้น ถ้าผู้โอวาทผู้อนุศาสน์สามารถว่ากล่าวสั่งสอน โดยแนะนำให้รู้จักหักห้ามใจจากอกุศลธรรม คือโลภะ โทสะ โมหะ โอวาทและอนุศาสน์นั้นก็จะมีคุณค่าหรือสำเร็จผลสมความมุ่งหมาย ยกเว้นจำพวกที่มีสันดานชั่วมาแต่กำเนิดเท่านั้น ก็การที่จะหักห้ามใจจากอกุศลธรรมได้นั้น ก็จักต้องแนะนำให้วางจิตใจไว้ในกุศลธรรมอันเป็นปฏิบัติข้ออกุศลธรรมนั้น กุศลธรรมโดยย่อก็ได้แก่ อโลภะ อโทสะ อโมหะ หรือ

เรื่อง พระอัสสชิและพระปุนัพสุกะ

เรียกอย่างไทย ๆ ว่าความไม่โลภ ความไม่โกรธ ความไม่หลง ทั้งนี้โดยชี้ให้เห็นโทษของอกุศลธรรม และอานิสงส์ของกุศลธรรมเป็นเบื้องต้น ครั้นแล้วก็โน้มน้าวใจให้ไหลเอียงไปหาทางที่จะไม่ก่อกรรมให้เกิดความโลภ ความโกรธ ความหลง เช่นแนะนำพร้าสอนให้เห็นคุณของความสันโดษ พอใจตามฐานะและวิสัยของตน อันเป็นส่วนแห่งความไม่โลภ แนะนำพร้าสอนให้เห็นคุณของความเมตตา ความกรุณา และความปรารถนาดีต่อสรรพสัตว์ทั้งโลก ไม่เลือกชาติ ศาสนา และชั้นวรรณะแต่ประการใด อันเป็นส่วนแห่งความไม่โกรธ แนะนำพร้าสอนให้เห็นคุณของความรู้เท่าทันต่อสิ่งที่เป็นมารยา เช่น ลาก ยศ สรรเสริญ สุข หรือการละเล่นทั้งปวงในโลกนี้ ล้วนแต่เป็นสิ่งมารยา ไม่มีสาระอยู่ข้างใน ถ้าผู้รู้ไม่เท่าเอาไว้ไม่ทัน สิ่งที่เป็นมารยานั้น ๆ ก็ะหลอกลวงให้ประสบทุกข์อย่างแสนสาหัส นี่เป็นส่วนแห่งความไม่หลง เมื่อจิตใจกลับมาตั้งอยู่ในฝ่ายกุศลธรรมเช่นนี้แล้ว ก็จะมองเห็นโทษของความประพฤตินี้ไม่ดี เห็นคุณของความประพฤติดี เมื่อนั้นจึงจักสามารถกลับใจจากผิดมาสู่ถูก จากชั่วมาสู่ดีได้สมดังความมุ่งหมาย ฉะนี้

เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาจะทรงแสดงถึงผลได้ผลเสียสอนภิกษุทั้งหลาย จึงตรัสพระคาถาทสฺสทำยว่า **เพราะผู้โอวาทผู้นุศาสน์นั้นย่อมเป็นที่รักของสัตบุรุษทั้งหลาย จะไม่เป็นที่รักก็แต่พวกอสัตบุรุษเท่านั้น** ดังนี้ ซึ่งหมายความว่า สมเด็จพระบรมศาสดาทรงสอนให้ถือคนดีที่เรียกว่า **สัตบุรุษ** มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น เป็นมาตรฐาน การทำดีทำถูกนั้นคนดีย่อมรักใคร่สรรเสริญ ส่วนคนที่ไม่ดีที่เรียกว่า **อสัตบุรุษ** ได้แก่คนไม่ถือศีลถือธรรม หลงติดอยู่ในโลก มุ่งเห็นแต่แก่ได้อำมิส เช่น พวกภิกษุอัสสชิและปุนัพสุกะนั้น ไม่ให้ถือเป็นมาตรฐาน คน

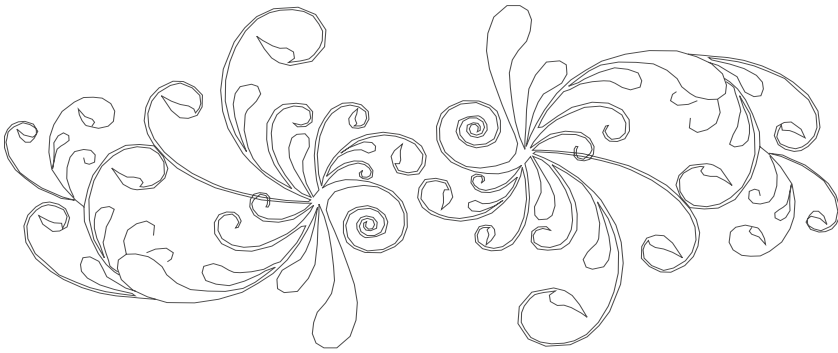
ธรรมบทเทศนา

ประเภทที่ไม่รู้จักศีลธรรม มุ่งแต่แก้ได้อามิสเป็นส่วนตนเพราะความโลภ โกรธ หลงนั้น ย่อมใช้หอกคือปากทิ่มแทงเป็นอาวุธเป็นธรรมดา ไม่ควร จะนำมาเป็นเครื่องกีดกันกันไม่ให้ทำความดี คือการโอวาทการอนุศาสน์ แนะนำพร่ำสอนศิษย์ทั้งหลาย ด้วยประการฉะนี้

แสดงพระธรรมเทศนาในเรื่องพระอัสสชิและพระปุนัพพสุกะ นับว่าพอเป็นเครื่องสอดสรองค์ศรัทธา และสมควรแก่กาลเวลา จึงขอยุติพระธรรมเทศนาลง คงไว้แต่เพียงนี้ **เอวัง** ก็มี ด้วยประการฉะนี้

๕ มิถุนายน ๒๕๐๕ เวลา ๒๐.๕๐ น

เรื่อง พระฉันทนเถระ

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

น ภเช ปาปกเก มิตฺเต น ภเช ปุริสาธเม
ภเชถ มิตฺเต กลฺยาเณ ภเชถ ปุริสูตฺตเมตฺติ.

บัดนี้ จะวิสันนาพระธรรมเทศนาเรื่องพระฉันทนเถระ อันมีมาใน คัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ขุททกนิกาย ปิณฑิตวรรค แห่งสุดตันปิฎก นับเป็นลำดับเรื่องที่ ๖๒ เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วนธรรมเทศนามัย และขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายจงตั้งใจสดับรับฟังพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลบุญนฤธี ส่วนธรรมสวนมัยสืบไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

สดฺดา เขตวเน วิหรนฺโต - สมัยหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดา เสด็จประทับพระอิริยาบถอยู่ ณ วัดพระเชตวันมหาวิหาร กรุงสาวัตถี ครั้งนั้นพระองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโดยทรงปรารภพระฉันทนเถระ ให้เป็นอุปบัติเหตุ ซึ่งมีเรื่องเล่าโดยย่อดังต่อไปนี้

โส ภิรายสุมา - ดั่งได้ยินมาว่า ท่านผู้มีอายุฉันทนภิกษุหนึ่ง ครั้น
บวชในพระพุทธศาสนาแล้ว มิได้อยู่ในฐานะเป็นผู้ใกล้ชิดกับสมเด็จพระ
พระบรมศาสดาเหมือนอย่างเมื่อเป็นคฤหัสถ์ เป็นเหตุให้เกิดความ
โทมนัสน้อยเนื้อต่ำใจ จึงบริภาษตำหนิท่านพระอัครสาวกทั้งสองโดยลำเล็ก
ความแก่ขึ้นมาว่า “เราเป็นผู้ตามเสด็จพระลูกเจ้าของเราทั้งหลายออกมหา
ภิเนษกรรมณ์แต่ผู้เดียว (คือตามเสด็จออกบวช) ในเวลานั้นไม่เห็นมีใครอื่น
แม้สักคนเดียว แต่เดี๋ยวนี้สิ ท่านเหล่านี้เที่ยวกล่าวอวดอ้างว่า ฉันทชื่อ
สารีบุตร ฉันทชื่อโมคคัลลานะ เราเป็นพระอัครสาวก”

ฝ่ายสมเด็จพระบรมศาสดา ครั้นได้ทรงทราบพฤติการณ์ของ
พระฉันทนเถระดั่งนั้นจากสำนักของภิกษุทั้งหลาย จึงทรงรับสั่งให้หาพระ
ฉันทนเถระมาเฝ้า แล้วทรงประทานพระพุทธโอวาทสั่งสอน

พระฉันทนเถระนั้น สงบเสียบเสียงลงได้ก็ชั่วแต่ขณะที่อยู่ต่อพระ
พักตร์พระพุทธองค์เท่านั้น ครั้นออกไปแล้วก็ยังคงบริภาษว่าพระเถระ
ทั้งหลายเหมือนอย่างเดิมนั้นอีก สมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงรับสั่งหา
พระฉันทนเถระผู้ยังคงบริภาษตำหนิอยู่อย่างนั้นให้เข้าเฝ้า แล้วประทาน
พระพุทธโอวาทถึงสามครั้ง ครั้งหลังทรงย้าให้เห็นความเป็นมิตรที่ดีของ
พระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะว่า “ดูก่อนฉันทนเถระ พระอัครสาวก
ทั้งสองเป็นกัลยาณมิตรของเธอ เป็นคนมีคุณธรรมสูง เธอจงช่องเสพ
จงคบหากับกัลยาณมิตรเช่นนั้น”

เมื่อสมเด็จพระพุทธองค์จะทรงแสดงพระธรรมเทศนาสี่ปอนุสนธิ
โปรดภิกษุทั้งหลายต่อไป จึงได้ตรัสพระพุทธนิพนธคาถาเป็นปัจฉิมพจน์
ว่าดังนี้

น ภเช ปาปเก มิตฺเต น ภเช ปุริสาธเม
ภเชถ มิตฺเต กลฺยาณเถ ภเชถ ปุริสุตฺตเม.

ไม่ฟังคบปาปมิตร ไม่ฟังคบคนคุณธรรมต่ำ ฟัง
คบกัลยาณมิตร ฟังคบคนมีคุณธรรมสูง

ภิกษุทั้งหลายจำนวนมากซึ่งฟังธรรมอยู่ในสมาคมนั้น ส่งญาณ
ไปตามกระแสพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี ในเวลาจบ
พระธรรมเทศนาก็ได้บรรลุมรรคผล มีโสดาปัตติผลเป็นต้น โดยสมควร
แก่อุปนิสัยของตน ๆ

ฝ่ายพระฉันทนเถระแม้จะได้ฟังพระพุทธโฆษาทนั้นแล้วก็ตาม ก็ยัง
คงต่ำ ยังคงบริภาษภิกษุทั้งหลายอีกเหมือนแต่ก่อนนั้นแล ภิกษุทั้งหลาย
ได้นำความกราบทูลสมเด็จพระบรมศาสดาให้ทรงทราบอีก สมเด็จพระ
บรมศาสดามีพระพุทธดำรัสตรัสแนะนำว่า “ภิกษเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
เมื่อเรายังดำรงชีวิตอยู่ พวกเธอจักไม่สามารถที่จะทำให้พระฉันทนเถระ
รู้สึกตัวได้ แต่เมื่อเราปรินิพพานแล้ว พวกเธอจักสามารถทำให้เธอรู้สึก
ตัวได้”

ครั้นจำเนียรกาลต่อมา ในเวลาใกล้จะปรินิพพานของสมเด็จพระ
บรมศาสดา ท่านพระอานนท์ได้กราบทูลถามเรื่องที่จะควรปฏิบัติ
กับพระฉันทนเถระว่า “พวกข้าพระองค์จะฟังปฏิบัติกับพระฉันทนเถระ
อย่างไรหรือ พระพุทธเจ้าข้า”

สมเด็จพระบรมศาสดาทรงรับสั่งบังคับเป็นพุทธอาณัติไว้ว่า
“ดูก่อนอานนท์ สงฆ์พึงลงพรหมทัณฑ์แก่ฉันทนเถระเถิด”

ครั้นต่อมาเมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จปรินิพพานแล้ว
พระฉันทนเถระนั้นได้ทราบพรหมทัณฑ์ที่พระอานนท์เถระแจ้งให้ทราบ เกิด

เป็นทุกข์เป็นร้อนเสียอกเสียใจถึงกับเป็นลมสลบล้มพับลงสามครั้ง เมื่อได้สติจึงขอวิงวอนต่อสงฆ์ว่า “ข้าแต่สงฆ์ผู้เจริญ ขอท่านทั้งหลายอย่าทำให้ข้าพเจ้าฉิบหายเสียเลย” ตั้งแต่นั้นมาก็มุ่งหน้าบำเพ็ญวัตรปฏิบัติโดยชอบอยู่มาไม่นานเท่าไรก็ได้บรรลुพระอรหัตกับทั้งปฏิสัมภิทาญาณทั้ง ๔ ด้วยประการฉะนี้

ลำดับนี้ จะได้อรรถนารรธาธิบายความในท้องนิทานและในพระธรรมเทศนาพุทธนิพนธ์คาถา โดยอาศัยอรรถกถาจารย์และโดยอรรถนิพนธ์คาถาธิบาย เพื่อเฉลิมเพิ่มเติมสติปัญญาฉลองศรัทธาบารมี เพิ่มพูนกุศลบุญราศีส่วนธรรมสวนมัยแก่ท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายสืบต่อไป

ก็พระฉันทนเถระนั้นนั้น ย่อมเป็นที่รู้จักกันดีในหมู่พุทธบริษัททั้งหลายว่า เมื่อครั้งท่านยังเป็นคฤหัสถ์อยู่นั้น ได้เป็นมหาตเล็กตัวโปรดอย่างใกล้ชิดของสมเด็จพระเจ้าชายสิทธัตถราชกุมารมานาน และเมื่อสมเด็จพระเจ้าชายสิทธัตถราชกุมารหลบหนีออกทรงผนวชด้วยม้ามงคลกัณฐกะ ก็ทรงได้ฉันทนมหาตเล็กตัวโปรดเพียงคนเดียวเป็นพระสหายคู่ทุกข์คู่ยากตามเสด็จไปสนองรับใช้ในเวลาที่ทูลกระหม่อม ครั้นสมเด็จพระเจ้าชายสิทธัตถราชกุมารทรงผนวชเรียบร้อยแล้ว ฉันทนมหาตเล็กตัวโปรดก็ได้เป็นผู้อาสา นำข้าวกลับคืนมากราบทูลพระชนก พระมเหสี และพระญาติพระวงศ์ทั้งหลาย ครั้นต่อมาเมื่อสมเด็จพระเจ้าชายสิทธัตถราชกุมารได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ สำเร็จเป็นองค์พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว นายฉันทนมหาตเล็กตัวโปรดนั้นก็ได้ออกบวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนาตามพระบาทยุคลของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จำเนียรกาลนานมาได้มีนามว่า ฉันทนเถระ แต่ก็ไม่มีโอกาสที่จะได้เข้าอยู่ในฐานะอันใกล้ชิดกับองค์สมเด็จพระบรมศาสดา หรือเป็นพระที่ทรงโปรดปรานเหมือนอย่างเมื่อเป็นคฤหัสถ์ เพราะบุญบารมีไม่ถึงฐานะที่จะเป็นเช่นนั้นได้ในเพศบรรพชิต

เรื่อง พระฉันทนเถระ

แม้แต่มรรคผลเบื้องต้นก็ยังมิได้บรรลุ ดังนั้น จึงไม่สมควรที่จะรับสนอง
การทำงานของสมเด็จพระบรมศาสดาในตำแหน่งใกล้ชิดได้ สมเด็จพระบรม-
ศาสดาทรงใช้ท่านพระสารีบุตรเถระเป็นดุจพระพาหาเบื้องขวา ทรงใช้ท่าน
พระมหาโมคคัลลานเถระเป็นดุจพระพาหาเบื้องซ้าย ท่านพระเถระทั้งสอง
นั้นจึงเป็นที่รู้จักกันในหมู่พุทธบริษัทสมัยนั้นว่า ท่านพระสารีบุตรเถระ
เป็นอัครสาวกเบื้องขวา ท่านพระมหาโมคคัลลานเถระเป็นอัครสาวก
เบื้องซ้าย ซึ่งถือว่าเป็นตำแหน่งที่มีความสำคัญที่สุดประจำพระองค์
สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือนับว่าเป็นตำแหน่งที่ส่งรองลงมาจาก
สมเด็จพระพุทธองค์ และที่เป็นเช่นนั้น ก็ไม่ใช่เพราะ **มุขโกลนะ** คือ
การเห็นแก่หน้าบุคคล หรือที่เรียกว่าเลือกที่รักมักที่ชังก็ห้ามมิได้ แต่หาก
ท่านพระอัครสาวกทั้งสองนั้น นอกจากเป็นพระอรหันต์ซึ่งนิมิตแล้ว ย่อม
เป็นผู้ที่ทรงคุณวุฒิพิเศษยิ่งกว่าพระอรหันต์ทั้งหลาย คือ ท่านพระสารี-
บุตรเถระนั้น เป็นผู้กล้าเลิศประเสริฐที่สุดในทางเป็นผู้ทรงปัญญา เว้นเสีย
แต่สมเด็จพระพุทธองค์แล้วก็ไม่มีพระเถระรูปใดที่มีปัญญาเทียบถึง ส่วน
ท่านพระมหาโมคคัลลานเถระนั้นเป็นผู้กล้าเลิศประเสริฐที่สุดในทางเป็น
ผู้ทรงฤทธิ์ เว้นเสียแต่สมเด็จพระพุทธองค์แล้วก็ไม่มีพระเถระรูปใดที่มี
อิทธิฤทธิ์เทียบถึง

ฝ่ายพระฉันทนเถระนั้น ในฐานะที่ตนเคยได้เป็นมหาดเล็กตัวโปรด
มาแต่เมื่อเป็นคฤหัสถ์ ทัศนคติในเหตุนี้ยังติดสันดานมาอย่างหนึ่ง กับ
อีกอย่างหนึ่ง ได้เห็นท่านพระอัครสาวกทั้งสองเป็นผู้ที่อยู่ในฐานะใกล้ชิด
ติดต่อกับสมเด็จพระบรมศาสดาเสมออย่างหนึ่ง และโดยเหตุที่ตนยังเป็น
ภิกษุปุถุชนอยู่ด้วย จึงเกิดความน้อยเนื้อต่ำใจมากขึ้นทุกที ๆ จนในที่สุด
เมื่อทัศนคติแก่กล้าขึ้นก็อดรนทนอยู่ไม่ได้ จึงปริภาษดำ่ว่าท่านพระอัคร-
สาวกทั้งสองด้วยประการต่าง ๆ เป็นต้นว่า “เมื่อเวลาที่สมเด็จพระบรม

ศาสดาเสด็จออกบวชนั้น ไม่เห็นมีใครแม้สักคนเดียวที่ตามเสด็จ ครั้นเมื่อเดี๋ยวนี้พระทั้งสองนั้นเที่ยวพูดอวดอ้างตนว่า “ฉันชื่อสารีบุตร ฉันชื่อโมคคัลลานะ เราเป็นอัครสาวก” เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาทรงทราบดังนั้น ก็ได้รับสั่งให้มาเฝ้าแล้วทรงพระโอวาทสั่งสอนด้วยดี แต่พระฉนินเถระนั้นก็เชื่อฟังนึ่งสงบได้ก็เฉพาะต่อพระพักตร์ของสมเด็จพระพุทธรองค์เท่านั้น ครั้นออกพ้นพระเนตรพระกรรมไปแล้วก็ยังคงบริภาษด่าว่าอยู่อย่างเดิม โดยทำนองนี้ สมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงพระมหากรุณา รับสั่งให้เข้าเฝ้าและทรงพระโอวาทพรา้สอนด้วยพระองค์เองถึงสามครั้ง สามหน แต่กระนั้นพระฉนินเถระก็หาถอดถอนทิฏฐิมานะได้ไม่ คือยังคงบริภาษด่าว่าพระเถระทั้งหลายอยู่อย่างเดิม จนในที่สุดสมเด็จพระบรมศาสดาจึงทรงรับสั่งกับพระอานนท์พุทธรูปฎฐากไว้ ให้ส่งขลังพรหมทัณฑ์แก่พระฉนินเถระในเมื่อพระพุทธรองค์เสด็จปรินิพพานไปแล้ว และเมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จปรินิพพานแล้ว พระฉนินเถระถูกส่งขลังพรหมทัณฑ์จึงเกิดได้สำนึกรู้สึกตัวแล้วละเลิกการบริภาษ มุ่งหน้าบำเพ็ญสมณธรรมด้วยดี ต่อมาไม่นานก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์องค์หนึ่งในพระพุทธรศาสนา

การที่พระฉนินเถระมีทิฏฐิมานะอวดดีถือดีนั้น เมื่อพิจารณาดูแล้ว ก็ด้วยเหตุ ๒ ประการ คือ ประการที่ ๑. เพราะเหตุที่ตนเคยเป็นมหาตเล็กคนโปรดมาอย่างใกล้ชิดเมื่อยังเป็นศฤหัทธ์ ประการที่ ๒. เพราะเหตุที่พระฉนินเถระได้ยึดถือเอาสมเด็จพระบรมศาสดาเป็นสรณะด้วยทิฏฐิมานะ ในฐานะที่พระองค์เคยเป็นเจ้านายมาก่อน รวมความว่า เพราะพระฉนินเถระมีฐานที่ตั้งแห่งทิฏฐิมานะอย่างใหญ่ ๆ ถึง ๒ ประการ ดังนั้นทิฏฐิมานะจึงเจริญแก่กล้าหรือมีฐานที่ตั้งมั่นคงแข็งแรงจนไม่มีใครสามารถปลดเปลื้อง หรือทำลายทิฏฐิมานะของท่านออกได้ ต้องรอจนฐานผู้พัง

เรื่อง พระฉันทนเถระ

เสียก่อน คือสมเด็จพระพุทธรองค์เสด็จปรินิพพานแล้ว สงฆ์จึงสามารถทำลายทิฏฐิมานะของท่านได้ โดยความจริงในข้อนี้จึงมีเชื้อสายสืบมาจนกระทั่งสมัยปัจจุบันทุกวันนี้ คือถ้าผู้ใดเป็นลูกสมภารเป็นหลานเจ้าวัดแล้ว ก็มักจะมีทิฏฐิมานะกล้า เป็นเหตุให้ว่านอนสอนยาก จนมีคำกล่าวกันเป็นสถาบันอย่างหนึ่งว่า ถ้าผู้ใดอวดดีถือดี ว่ายากสอนยากแล้ว ก็มักจะพูดว่า “เพราะเป็นลูกสมภารหลานเจ้าวัด” ดังนี้ ข้อนี้จึงควรถือเป็นกฎแห่งความจริงได้อย่างหนึ่ง

สำหรับผู้ที่มิมีทิฏฐิมานะมากมาแต่กำเนิด อธิบายว่า คนที่ว่ายากสอนยากนั้น มี ๒ จำพวก คือจำพวกแรก เพราะได้ทิฏฐิมานะอย่างแรงกล้าติดสันดานมาตั้งแต่กำเนิด หรือที่เรียกว่าเป็นกรรมพันธุ์ จำพวกที่ ๒ ได้ทิฏฐิมานะแต่กำเนิดไม่แรงกล้า แต่ได้ฐานที่รองรับดีในภายหลัง คนว่ายากสอนยากจำพวกแรก ย่อมว่ายากสอนยากไปตลอดกาล เลยไม่มีใครอาจสั่งสอนให้ถอนทิฏฐิมานะได้ในชาติเดิยวนั้น ตัวอย่างเช่นพระเทวทัตเถระที่ตั้งตนเป็นศัตรูกับสมเด็จพระบรมศาสดา คนว่ายากสอนยากจำพวกหลัง ย่อมเป็นอยู่ชั่วระยะเวลาที่มีฐานรองรับอยู่ เมื่อฐานนั้นถูกทำลายไปแล้ว ก็มีทางกลับเป็นคนว่านอนสอนง่ายได้ ตัวอย่างเช่นพระฉันทนเถระในเรื่องนี้

อนึ่ง ฐานอันเป็นที่ตั้งของทิฏฐิมานะ เช่นตำแหน่งแห่งที่ หรือผู้หลักผู้ใหญ่อุปถัมภ์ค้ำชูเป็นต้นนั้น ความจริงมิได้สำเร็จเป็นฐานของทิฏฐิมานะแก่คนทุกคน จะเป็นได้ก็เฉพาะจำพวกที่มีทิฏฐิมานะเป็นทุนมาแต่กำเนิดเท่านั้น ส่วนบุคคลที่ไม่มีทิฏฐิมานะมาแต่กำเนิด หรือมีก็ชนิดบางเบา แม้ถึงจะได้ฐานรองรับดังกล่าวแล้ว ก็ไม่เป็นเหตุให้เกิดทิฏฐิมานะจนถึงขนาดสอนมิได้หรือเอาไว้มอง ซึ่งมีตัวอย่างอยู่ทั่วไป บุคคลที่อยู่ในฐานะเป็นลูกสมภารหลานเจ้าวัด หรือมีผู้หลักผู้ใหญ่อุปถัมภ์ชูอย่างยิ่งใหญ่ว่าแต่ก็มีได้เป็นบุคคลที่ว่ายากสอนยาก เช่นดังพระฉันทนเถระนั้น

กิเลส คือ ทิฏฐิและมานะอันเป็นตัวการปรุงแต่งจิตใจคนให้เป็นผู้ว่ายากสอนยากนั้น เป็นชาติเจตสิกธรรม และเป็นสังขารชั้นธัมมในชั้น ๕ และอยู่ในเครือของ **โลกเจตสิก** โลกะนั้นเป็นมูลฐานให้เกิดอกุศลจิตได้ ๘ ดวง ซึ่งเรียกว่า **โลกมูลจิต** ดังนั้นทิฏฐิหรือมานะจึงเกิดร่วมกับจิตที่เป็นโลกมูลนี้ ไม่เกิดร่วมจิตที่เป็น **โทสมูล** และโลกมูลจิต ๘ ดวงนั้น ทิฏฐิเกิดร่วมกับจิตที่เป็น **ทิฏฐิสัมปยุต** ๔ ดวง มานะเกิดร่วมกับจิตที่เป็น **ทิฏฐิวิปยุต** ๔ ดวง หากเกิดร่วมกับจิตอื่นนอกจากนี้ไม่ ดังนั้นเมื่อจิตดวงที่จะให้ปฏิสนธิ คือให้มาเกิดนั้น เป็นจิตที่มีทิฏฐิหรือมีมานะประสมอยู่ด้วย คนนั้นก็ได้อธิว่ามีทิฏฐิมานะมาแต่กำเนิด แต่ถ้าจิตดวงที่ให้ปฏิสนธินี้ไม่มีทิฏฐิมานะประสมอยู่ด้วย คนนั้นก็ได้อธิว่าไม่มีทิฏฐิมานะมาแต่กำเนิด เช่นนี้เป็นต้น เพราะฉะนั้นจึงปรากฏเป็นประจักษ์ให้เห็นในบุคคลแต่ละบุคคลอยู่ทั่วไปว่า ลางบุคคลว่านอนสอนง่ายไม่มีทิฏฐิมานะ ลางบุคคลก็ว่ายากสอนยากมีทิฏฐิมานะกล้าแข็ง ลางบุคคลก็พอจะสอนได้ ลางบุคคลก็สอนไม่ได้จนตลอดชีวิต ผลเหล่านี้ย่อมเกิดมาแต่ **เหตุสัณฐาน** คือ จิตใจ อันมีนัยดังวิธานามาโดยสังเขปนี้

สมเด็จพระบรมศาสดาทรงอาศัยปฏิปทาของพระฉันทนเถระเป็นเหตุ จึงได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดภิกษุทั้งหลายซึ่งรวมทั้งพระฉันทนเถระด้วย โดยพระพุทธนิพนธคาถาสภาษิตซึ่งมีข้อความสั้น ๆ ดังนี้

**ไม่พึงคบปาปมิตร ไม่พึงคบคนมีคุณธรรมต่ำ
พึงคบกัลยาณมิตร พึงคบคนมีคุณธรรมสูง**

อธิบายว่า คำว่า **ปาปมิตร** แปลว่า มิตรบาปหรือมิตรชั่ว ได้แก่คนที่หลงใหลพอใจในการกระทำอกุศลบาปกรรม ๑๐ อย่างเป็นนิสัย สันดาน อกุศลกรรม ๑๐ อย่างนั้น คือ ฆ่าสัตว์ ๑ ลักทรัพย์ ๑ ประพฤติ

เรื่อง พระฉันทนเถระ

ผิดประเวณี ๑ สามข้อนี้เรียกว่า **กายกรรม** พุดเท็จ ๑ พุดส่อเสียด ๑ พุดคำหยาบ ๑ พุดไร้ประโยชน์ ๑ สี่ข้อนี้เรียกว่า **วจีกรรม** คิดโลภ อยากได้ ๑ พยายามปองร้าย ๑ เห็นผิด ๑ สามข้อนี้เรียกว่า **มโนกรรม**

คำว่า **คนมีคุณธรรมต่ำ** ได้แก่บุคคลที่มีใจเป็นอกุศล แล้วชักจูง นำพาให้กระทำในสิ่งที่ไม่สมควรต่าง ๆ ถ้าเป็นคฤหัสถ์ก็ชักจูงนำพาในทาง ตัดช่องย่องเบา หรือปล้นสะดม เป็นต้น ถ้าเป็นบรรพชิต ก็ชักจูงนำพา ให้ประพฤติอนาจาร หรือ **อนเสนากรรม** ต่าง ๆ เช่นแสวงหาลาภด้วย ลาภอย่างคฤหัสถ์ ประจบตระกูลเพื่อให้คนเคารพนับถือในทางไม่เป็นธรรม ไม่เป็นวินัย เป็นต้น

สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสสอนไม่ให้คบหาสมาคมกับบุคคล ที่เป็นปาปมิตร และบุคคลที่มีคุณธรรมต่ำเช่นที่กล่าวมาแล้ว เพราะการ คบหาสมาคมเช่นนั้นจะไม่มีผลดีเลย จะมีแต่ความเสื่อมเสียโดยส่วน เดียว เมื่อพระองค์ทรงห้ามมิให้คบหาสมาคมกับบุคคลเช่นนั้นแล้ว จึง ทรงสอนให้คบหาสมาคมกับบุคคลที่ควรคบหาสมาคมต่อไปว่า “**พึงคบ กัลยาณมิตร พึงคบคนมีคุณธรรมสูง**”

คำว่า **กัลยาณมิตร** แปลว่า มิตรดี ซึ่งมีลักษณะตรงข้ามกับ ปาปมิตร คือพอใจกระทำแต่กุศลกัลยาณกรรม ๑๐ ประการ มิไม่ ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ เป็นต้น อนึ่ง บุคคลที่เป็นกัลยาณมิตรชั้นผู้ใหญ่ที่ ควรจะเข้าไปมอบกายถวายตัวเป็นศิษย์ของท่านนั้น ต้องเป็นผู้ที่ประกอบด้วยองค์คุณ ๗ ประการ ที่ท่านพระโบราณจารย์แสดงเป็นคาถาภาษา บาลีไว้ดังนี้

ปีโย ครุ ภาวนีโย อดตา จ วจนกฺขโม
คมภีรณฺจ กถํ กตฺตา โน จฺญฺจาเน นฺนิโยชโก.

๑. เป็นที่รัก ๒. เป็นที่เคารพ ๓. เป็นที่สรรเสริญ
๔. เป็นผู้กล้าว่ากล่าว ๕. เป็นผู้อดทนต่อถ้อยคำ
ได้ ๖. เป็นผู้สามารถสอนถึงอรรถรส ๗. เป็นผู้
ไม่ชักจูงในทางที่ไม่สมควร บุคคลผู้ประกอบด้วย
องค์คุณ ๗ ประการนี้ เรียกว่า เป็นกัลยาณมิตร

ส่วนคำว่า **คนมีคุณธรรมสูง** นั้น หมายถึง สัตบุรุษ มีพระพุทธเจ้า
เป็นต้น ต่ำลงมาจนถึงพระอริยเจ้าทั้ง ๔ จำพวก มีพระโสดาบันอริยบุคคล
เป็นที่สุด บุคคลที่นับว่าเป็นกัลยาณมิตรและเป็นผู้มีคุณธรรมสูง ดัง
พรรณนามาโดยย่อนี้ สมเด็จพระบรมศาสดาทรงสั่งสอนให้เข้าคบหา
สมาคม โดยเฉพาะในที่นี้ สมเด็จพระบรมศาสดาทรงสอนพระฉนินเถระ
ว่า “สารีบุตรและโมคคัลลานะนั้นเป็นกัลยาณมิตรของเธอ เธอจงช่งเสพ
จงคบหากับกัลยาณมิตรเช่นนั้น”

โดยปกตินั้น บุคคลผู้มีความดีสูงย่อมไม่กระทำความชั่ว ดังนั้น
จึงได้ชื่อว่าเป็นกัลยาณมิตรด้วย บุคคลที่มีคุณธรรมในใจ และตั้งตนไว้
ในความเป็นกัลยาณมิตรดังพรรณนามานี้ สมเด็จพระบรมศาสดาทรง
ตรัสสอนให้นำตนเข้าไปช่งเสพคบหา เพราะการช่งเสพคบหากับบุคคล
เช่นนั้น ย่อมจะมีแต่ความเจริญ ไม่มีความเสื่อม ด้วยประการฉะนี้

แสดงพระธรรมเทศนาในเรื่องพระฉนินเถระ ก็นับว่าพอเป็นเครื่อง
โสดสรองค์ศรัทธา และสมควรแก่กาลเวลา จึงขอยุติพระธรรมเทศนา
ลงคงไว้แต่เพียงนี้ **เอวัง** ก็มี ด้วยประการฉะนี้

๖ มิถุนายน ๒๕๐๕ เวลา ๑๘.๓๒ น.

เรื่อง พระมหากัปปีนเถระ

กัณฑ์ที่ ๑

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ธมฺมปิติ สุขํ เสติ วิปฺปสนฺนเนน เจตสา
อริยฺปุปฺเวทิตฺเต ธมฺเม สทา รมติ ปญฺฑิตฺตติ.

บัดนี้ จะวิสัชนาพระธรรมเทศนาเรื่องพระมหากัปปีนเถระ อันมี
มาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ขุททกนิกาย ปิณฑิตวรรค แห่งสุตตันต-
ปิฎก นับเป็นลำดับเรื่องที่ ๖๓ เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วนธรรม
เทศนามัย และขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายจงตั้งใจสดับ
รับฟังพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จเป็น
มหากุศลบุญคุณอันมีส่วนธรรมสวนมัยสืบไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

สตถา เขตวเน วิหรนฺโต - สมัยหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดา
เสด็จประทับพระอิริยาบถอยู่ ณ วัดพระเชตุวันมหาวิหาร กรุงสาวัตถี

ครั้งนั้นพระองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดภิกษุทั้งหลาย โดยทรงปรารภพระมหากัปปีนเถระให้เป็นอุปบัติเหตุ มีเรื่องเล่าต่อ ๆ มาโดยลำดับดังนี้

อดีเต กิรายสุมา มหากัปปีโน - ดั่งได้ยินมา ท่านผู้มีอายุมหากัปปีนนั้น ในอดีตกาลปางหลังเคยได้สร้างบุญญาภินิหารไว้ในศาสนาของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าปฐมุตตระ เมื่อท่องเที่ยวเวียนเกิดเวียนตายอยู่ในสังสารวัฏ ครั้งหนึ่งได้บังเกิดเป็นนายช่างหูกชั้นหัวหน้า ในหมู่บ้านนายช่างหูกแห่งหนึ่ง ซึ่งอยู่ไม่สู้จะห่างไกลจากเมืองพาราณสี

ตทา กाले - ในสมัยกาลครั้งนั้น ได้มีพระปัจเจกพุทธเจ้าจำนวน ๑,๐๐๐ องค์ ตามปกติในปีหนึ่งท่านไปพักอาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์ ๘ เดือน มาพักอาศัยอยู่ตามชนบท ๔ เดือนภายในฤดูฝน ในวาระครั้งหนึ่งพระปัจเจกพุทธเจ้าเหล่านั้น ลงจากป่าหิมพานต์จะมาอาศัยอยู่ในหมู่บ้านแห่งหนึ่งซึ่งไม่ห่างไกลจากเมืองพาราณสี จึงจัดส่งพระปัจเจกพุทธเจ้าจำนวน ๘ องค์ ไปสู่พระราชสำนักเพื่อทูลขอพระบรมราชาอุปถัมภ์ว่า “ท่านทั้งหลายจงทูลขอหัตถกรรมต่อพระราชา เพื่อทรงพระมหากรุณาโปรดให้สร้างเสนาสนะที่อยู่ที่อาศัย”

ก็บังเอิญครั้งนั้นเป็นเวลาถึงงานพระราชพิธีวปมงคลแรกนาขวัญพอดี ดังนั้นพระราชาก็ได้ทรงทราบข่าวพระปัจเจกพุทธเจ้ามาเฝ้าจึงเสด็จออกมาทรงปฏิสันถาร แล้วตรัสถามถึงเหตุที่มาเฝ้า ครั้นทรงทราบแล้วจึงมีพระราชดำรัสขอผัดว่า “พระคุณเจ้าผู้เจริญทั้งหลาย วันนี้ยังไม่มีโอกาสพรุ่งนี้เป็นวันพระราชพิธีวปมงคลแรกนาขวัญของหม่อมฉัน วันที่สาม

จึงจักได้สร้างถวาย” ครั้นแล้วก็มีได้นิมนต์พระปัจเจกพุทธเจ้าแต่อย่างใด
เสด็จกลับเข้าไปเลย

ปัจเจกพุทธ ปน - ฝ่ายพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายตกลงใจ
ว่า “พวกเราจักไปอาศัยบ้านแห่งอื่น” แล้วก็พากันหนีจากที่นั่นไป ก็
พอดีในขณะนั้น ภริยาของหัวหน้านายช่างหูกมีภริยากิจบางออกไปเมือง
พาราณสี จึงได้เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าเหล่านั้น ไหว้แล้วเรียนถามว่า
“ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญทั้งหลาย ไฉนพระผู้เป็นเจ้าจึงพากันมาผิดเวลาไป
เจ้าข้า”

นางเป็นสุภาพสตรีที่มีศรัทธา ถึงพร้อมด้วยปัญญา ครั้นได้ทราบ
พฤติการณ์ดังนั้นจำเดิมตั้งแต่แรกมาแล้ว จึงนิมนต์พระปัจเจกพุทธเจ้าว่า
“ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ ขอนิมนต์พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายรับบิณฑบาตของ
อิฉันในวันพรุ่งนี้ เจ้าข้า”

พระปัจเจกพุทธเจ้าพูดว่า “น้องหญิง พวกเรามากด้วยกัน”

ภริยาหัวหน้านายช่างหูกเรียนถามว่า “จำนวนเท่าไร เจ้าข้า”

พระปัจเจกพุทธเจ้าตอบว่า “จำนวนพันหนึ่ง น้องหญิง”

ภริยาหัวหน้านายช่างหูกเรียนนิมนต์ยืนยันว่า “ข้าแต่พระคุณ
เจ้าผู้เจริญ พวกอิฉันที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านนี้ก็มิมีจำนวนพันหนึ่ง แต่ละคน
จักรับถวายบิณฑบาตแต่พระผู้เป็นเจ้าแต่ละองค์ ขอนิมนต์พระผู้เป็นเจ้า
ทั้งหลายรับบิณฑบาต เจ้าข้า และอิฉันจักให้สร้างที่อยู่ถวายพระผู้เป็นเจ้า

ทั้งหลายด้วย เจ้าข้า” พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายตกลงรับนิมนต์สนอง
กุศลเจตนาของภริยาหัวหน้านายช่างหูก

สา คาม์ ปริสิตวา อุกุโฆเสสิ - ฝ่ายภริยาหัวหน้านายช่างหูก
กลับมาถึงบ้านแล้วก็โฆษณาประกาศแก่เพื่อนบ้านทั้งหลายว่า “อิฉันได้
ไปพบพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายจำนวนพันองค์ และได้นิมนต์ท่านรับ
บิณฑบาตด้วย เพราะฉะนั้นขอให้ท่านทั้งหลายช่วยกันจัดอาสนะที่นั่ง และ
ตบแต่งอาหารบิณฑบาตถวายพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย”

ครั้นแล้วได้ให้สร้างปะรำขึ้นที่กลางหมู่บ้าน แต่งตั้งปูเสื่ออาสนะ
ไว้อย่างเรียบร้อย รุ่งขึ้นนิมนต์พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายนั่งอาสนะ แล้ว
พากันอังคาสเลี้ยงดูด้วยโภชนะอาหารอันประณีตบรรจง ครั้นพระปัจเจก-
พุทธเจ้าฉันภัตตาหารเสร็จแล้ว ภริยาหัวหน้านายช่างหูกได้พาพวกสตรี
ในหมู่บ้านนั้นทั้งหมดไปไหว้พระปัจเจกพุทธเจ้าพร้อมกัน แล้วขอรับคำ
บัญญัติเพื่อขอให้ท่านอยู่จำพรรษาตลอดไตรมาสสามเดือน แล้วโฆษณา
ประกาศไปให้ทราบทั่วหมู่บ้านอีกว่า “**อมมตาตา** แม่และพ่อมหาจำริญู
ทั้งหลาย ผู้ชายเรือนละคนจงเตรียมเอาเครื่องมือ เช่นมิดเป็นต้น เข้าป่า
ไปบรรทุกเอาทัพพะสัมภาระต่าง ๆ มาสร้างที่อยู่อาศัยถวายพระผู้เป็น
เจ้าทั้งหลาย”

ฝ่ายชาวบ้านก็เอื้อเฟื้อเชื่อถือในข้อแนะนำของภริยาหัวหน้าช่างหูกนั้น
คนหนึ่ง ๆ ก็รับสร้างหลังหนึ่ง ๆ สร้างบรรณศาลาขึ้นทั้งหมดจำนวน
พันหลัง พร้อมทั้งที่สำหรับพักผ่อนหย่อนใจในเวลากลางวันและกลางคืน
ด้วย แล้วต่างคนก็ต่างรับอุปัฏฐากพระปัจเจกพุทธเจ้าเข้าอาศัยจำพรรษา

ในบรรณศาลาของตน ๆ ต่างคนต่างก็ตั้งใจด้วยศรัทธาว่า จักอุปัฏฐาก บำรุงด้วยความเคารพเป็นอันดี

ครั้นเวลาเช้าพรรษาแล้ว ภริยาหัวหน้าช่างหูกชักชวนว่า “ท่านทั้งหลายจงตระเตรียมผ้าสาฎก สำหรับทำจีวรถวายพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายที่อยู่จำพรรษาในบรรณศาลาของตน ๆ” แล้วก็ได้พากันถวายเป็นจีวร ซึ่งมีมูลค่าผืนละพันแก่พระปัจเจกพุทธเจ้าองค์ละหนึ่งผืน

พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย ครั้นออกพรรษาทำการอนุโมทนา แล้วก็อำลาหลีกไปยังป่าหิมพานต์ ฝ่ายชวานายช่างหูกทั้งหลายเพราะพากันสร้างกุศลบุญกรรมครั้งนี้ ครั้นจตุตถายจากชาตินั้นแล้ว ก็พากันไปบังเกิดเป็นคณะเทวบุตรอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์พิภพ ด้วยประการฉะนี้

เต ตตถ ทิพฺพสมฺปตฺติ อนฺภวิตฺวา - คณะเทวบุตรทั้งหลาย เหล่านั้น พากันเสวยบรมย์สมบัติอยู่ ณ เมืองสวรรค์ชั้นดาวดึงส์พิภพ นั้นตลอดกาลนาน ครั้งต่อมาในกาลพุทธศาสนาของสมเด็จพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ลงมาบังเกิดในตระกูลกุกุมพีในเมืองพาราณสี หัวหน้าช่างหูกบังเกิดเป็นบุตรของหัวหน้ากุกุมพี แม้ภริยาของหัวหน้าช่างหูกนั้นก็บังเกิดเป็นธิดาของหัวหน้ากุกุมพีเหมือนกัน บรรดาธิดาแห่งกุกุมพีทั้งหลายเหล่านั้นเมื่อเจริญวัยใหญ่ขึ้นเป็นสาวแล้วถึงคราวจะมีเหย้าเรือน ต่างก็ได้สมรสกับบรรดาบุตรของกุกุมพีด้วยกันหมดทั้งสิ้น ฉะนี้แล

อถกทิวสํ - อยู่มาวันหนึ่ง เขามีการโฆษณาประกาศการฟังพระธรรมเทศนาขึ้นในวัด กุกุมพีเหล่านั้นทุกคน ครั้นได้ทราบว่าเป็นสมเด็จพระบรมศาสดาจะทรงแสดงพระธรรมเทศนา ดังนั้น จึงพร้อมด้วยภริยา

ทั้งหลายพากันไปวัด ด้วยตั้งใจจักฟังพระธรรมเทศนา ก็ในขณะที่กุฎุมพี
สามีภริยาเหล่านั้นไปถึงกลางวัด พอตีฝนได้ตกลงมา กุฎุมพีเหล่าใด
ที่มีภิกษุสามเณรผู้เข้าอาศัยตระกูลหรือผู้เป็นญาติอยู่ ก็พากันเข้าไป
อาศัยบริเวณของภิกษุสามเณรเหล่านั้น ส่วนที่ไม่มีภิกษุสามเณรเช่นนั้น
เมื่อไม่สามารถที่จะเข้าไปอาศัย ณ ที่ไหน ๆ ก็จำต้องยืนตากฝนอยู่ที่
กลางวัดนั้นแล ขณะนั้นหัวหน้ากุฎุมพีพูดกับกุฎุมพีทั้งหลายเหล่านั้นว่า
“พวกท่านทั้งหลาย สังเกตเห็นอาการอันประหลาดของพวกเราไหม ขึ้น
ชื่อว่ากุฎุมพีแล้วควรจะละอายแก้ไขด้วยเหตุมีประมาณเพียงเท่านี้”

พวกกุฎุมพีบริวารเรียนถามว่า “เราจะทำอย่างไรกันเล่านาย”

กุฎุมพีหัวหน้าพูดชักชวนว่า “พวกเราถึงอาการอันประหลาดนั้น
เพราะไม่มีสถานที่แห่งภิกษุสามเณรผู้คุ้นเคย ดังนั้นเราหมดทุกคนควรรวม
ทรัพย์กันสร้างบริเวณถวายวัด”

กุฎุมพีบริวารกล่าวสนับสนุนว่า “ดีแล้วนาย”

ครั้นแล้วหัวหน้ากุฎุมพีได้บริจาคทรัพย์พันหนึ่ง กุฎุมพีบริวาร
บริจาคคนละห้าร้อย ฝ่ายสตรีบริจาคคนละ ๒๕๐ พวกกุฎุมพีทั้งหลาย
ครั้นรวมทรัพย์ดังนั้นแล้ว พากันปรารถนาจะสร้างบริเวณขนาดใหญ่
มีเรือนยอดหลังเป็นบริวาร เพื่อถวายเป็นที่ประทับอยู่ของสมเด็จพระ
พระบรมศาสดา ต่อมาเมื่อทูลก่อสร้างไม่เพียงพอเพราะการก่อสร้างนั้น
เป็นงานใหญ่ จึงได้บริจาคทรัพย์กันอีกคนละครึ่งจากทูลที่บริจาคแล้ว
ครึ่งก่อน ครั้นการก่อสร้างบริเวณเสร็จเรียบร้อยแล้ว ถึงคราวทำงาน
ฉลอง กุฎุมพีเหล่านั้นได้ถวายทานแก่ภิกษุสงฆ์มีองค์พระพุทธรูปเจ้าเป็น
ประมุข เป็นงานใหญ่ตลอด ๗ วัน ได้ถวายจีวรแก่ภิกษุสงฆ์ ๒ หมื่นองค์

เขมฺมจุกฺกมฺพิกสฺส ปน ภริยา - ส่วนภริยาของหัวหน้ากุกฺกมฺพีมิได้บริจาครัศมีเท่ากับใครทั้งหมด ได้กระทำตามปัญญาของตนเอง ตั้งใจว่าจักบูชาสมเด็จพระบรมศาสดาให้เป็นพิเศษ แล้วได้เตรียมถือเอากระช้ำดอกอังกาบพร้อมกับผ้าสาฎกมีสีเหมือนดอกอังกาบราคาพันหนึ่งไปด้วย ครั้นถึงเวลาจะอนุโมทนา นางได้เอาดอกอังกาบบูชาสมเด็จพระบรมศาสดา แล้วเอาผ้าสาฎกนั้นวางทอดไว้ใกล้ ๆ กับพระพุทธบาทบุคคล แล้วตั้งความปรารถนาเฉพาะต่อพระพักตร์ของสมเด็จพระบรมศาสดาว่า “ข้าแต่สมเด็จพระพุทธองค์ ขอให้หม่อมฉันจงมีผิวพรรณเหมือนสีดอกอังกาบในภพที่ไปบังเกิดนั้น ๆ เกิด และขอให้หม่อมฉันจงมีนามว่า **อโนชา** นั้นแล” (อโนชา แปลว่า ดอกอังกาบ)

สมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงอนุโมทนาว่า “ขอความปรารถนาของท่านจงสำเร็จสมประสงค์”

เต สพฺเพปิ กุกฺกมฺพีมุเท่านั้นเมื่อดำรงชีวิตอยู่ในอัตภาพนั้นจนสิ้นอายุขัยแล้ว ก็ได้พร้อมกันไปบังเกิดในเทวโลกสถานสิ้นทั้งมวล ครั้นมาในกาลพุทธศาสนาแห่งสมเด็จพระโคตมบรมศาสดานี้ ได้พากันจุติจากเทวโลกมาบังเกิดในมนุษย์โลกนี้ หัวหน้ากุกฺกมฺพีมิได้บังเกิดในราชตระกูลในกุกฺกภูวตীনคร เมื่อทรงเจริญวัยก็ได้เสวยราชสมบัติเป็นพระเจ้ามหากัปปินราชา กุกฺกมฺพีมิที่เป็นบริวารก็ได้มาบังเกิดในตระกูลอำมาตย์ข้าราชการทั้งหลาย ภริยาของหัวหน้ากุกฺกมฺพีมิได้มาบังเกิดในราชตระกูลในสาคลนคร แวันแคว้นมัททราชาฐร์ พระนางมีพระฉวีวรรณเหมือนสีดอกอังกาบและได้พระนามว่า **อโนชา** (อังกาบ) เหมือนดังที่ทรงปรารถนาไว้นั้นเทียว ครั้นพระนางทรงเจริญวัยก็ได้ทรงอภิเษกสมรสกับพระเจ้า

มหากัปปิณะ มีพระนามว่า พระนางเจ้าอโนชาเทวี ฝ่ายสตรีที่เหลืองก็ได้มาบังเกิดในตระกูลแห่งอำมาตย์ข้าราชการทั้งหลาย เมื่อเจริญวัยต่างก็ได้สมรสกับบุตรแห่งอำมาตย์ข้าราชการทั้งหลายเช่นเดียวกัน บรรดาอำมาตย์ข้าราชการทั้งหมดนั้น ต่างก็พากันได้เสวยกรรมชมสมบัติเช่นเดียวกับพระเจ้ามหากัปปิณราชา กล่าวคือ ขณะใดพระราชาทรงเครื่องอาภรณ์พรรณเสด็จขึ้นข้างพระที่นั่งดำเนินไป ขณะนั้น แม้พวกอำมาตย์เหล่านั้นก็พากันขึ้นข้างเที่ยวไปเหมือนอย่างนั้น เมื่อพระราชเสด็จพระราชดำเนินด้วยม้าหรือด้วยราชรถ แม้พวกอำมาตย์เหล่านั้นก็ขึ้นม้าหรือขึ้นรถเที่ยวไปเหมือนอย่างนั้น พระราชาและอำมาตย์ทั้งหลายได้เสวยกรรมชมสมบัติร่วมกันเช่นนั้น ก็ด้วยอานุภาพบุญบารมีที่ได้ร่วมกันสร้างไว้แต่ชาติก่อนด้วยประการฉะนี้

รณโฆ ปน พล - อนึ่งพระเจ้ามหากัปปิณะนั้นทรงมีม้าวิเศษอยู่ ๕ ม้า ซึ่งได้ชื่อต่าง ๆ กันคือ ม้าพละ ๑ ม้าพลวาหนะ ๑ ม้าปุปผะ ๑ ม้าปุปผวาหนะ ๑ และม้าสุปัตตะ ๑ บรรดาม้าวิเศษ ๕ ม้านั้น ม้าสุปัตตะพระเจ้ามหากัปปิณะทรงเอง ส่วนอีก ๔ ม้าพระราชทานให้พวกม้าใช้สำหรับไปนำข่าวสาส์นมาตามพระราชประสงค์ พระเจ้ามหากัปปิณะทรงพระราชทานให้พวกม้าใช้รับประทานอาหารแต่เช้า แล้วทรงส่งไปเสาะหาข่าวว่า “พวกเธอจงไป จงเที่ยวไปให้ไกลถึงสองโยชน์หรือสามโยชน์ เมื่อรู้ว่าพระพุทฺธเจ้า หรือพระธรรม หรือพระสงฆ์เกิดขึ้นแล้ว จงนำข่าวแห่งความสຸขนั้นมาบอกแก่เรา”

พวกม้าใช้เหล่านั้นออกจากประตูเมืองทั้ง ๔ เที่ยวเสาะหาไปตลอดระยะทางถึงสองโยชน์ ไม่ได้ข่าวสาส์นแล้วก็กลับมา

อเภทิวส์ ราชา - อยู่มาวันหนึ่ง พระเจ้ามหากัปปินะเสด็จขึ้นทรงม้าชื่อสุปัตตะ มีหม่อมขุนอมาตย์มนตรีพันหนึ่งเป็นราชบริพาร เสด็จไปสู่พระราชอุทยาน ได้ทอดพระเนตรเห็นพวกพ่อค้าประมาณ ๕๐๐ คน ทำทางเหน็ดเหนื่อย กำลังจะเข้าไปสู่พระนคร ทรงพระราชดำริว่า “พวกพ่อค้าเหล่านี้ทำทางเหน็ดเหนื่อยมาในทางไกล คงจักได้ฟังข่าวดี ๆ สักอย่างหนึ่งจากพวกพ่อค้าเหล่านี้เป็นแน่”

ครั้นแล้วจึงทรงรับสั่งให้พวกพ่อค้าเหล่านั้นเข้ามาเฝ้า แล้วตรัสถามว่า “พวกเธอมาจากไหน”

พวกพ่อค้ากราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้สมมุติเทพ จากนี้ไปประมาณ ๒,๐๐๐ โยชน์ มีเมือง ๆ หนึ่ง ชื่อเมืองสาวัตถี พวกข้าพระพุทธเจ้ามาจากเมืองนั้น พระเจ้าข้า”

พระเจ้ามหากัปปินะตรัสถามว่า “ในเมืองของพวกเธอ ได้มีข่าวอะไร ๆ เกิดขึ้นบ้างหรือไม่”

พวกพ่อค้ากราบทูลว่า “ข้าแต่สมมุติเทพ ข่าวอะไร ๆ อย่างอื่นนั้นไม่มี แต่ว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงบังเกิดขึ้นแล้ว”

ในทันใดนั้น พระเจ้ามหากัปปินะทรงมีพระสรีระชาบชานไปด้วยปีติทั้ง ๕ จนไม่ทรงสามารถที่จะกำหนดคำอะไร ๆ ได้ พอสักครู่หนึ่งจึงตรัสถามว่า “พอมหาจำเริญทั้งหลาย พวกเธอพูดว่าอย่างไร”

พวกพ่อค้ากราบทูลซ้ำอีกว่า “พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบังเกิดขึ้นแล้ว พระเจ้าข้า” แม้ในครั้งที่สอง และในครั้งที่สาม พระเจ้ามหากัปปินะ

ก็ทรงกำหนดคำอะไรไม่ได้เหมือนอย่างนั้น ครั้นถึงครั้งที่สี่ ตรัสถามอีกว่า
“พวกเธอพูดอะไร พ่อมหาจำเริญ”

เมื่อพวกพ่อค้ากราบทูลอีกว่า “พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรง
บังเกิดขึ้นแล้ว พระเจ้าข้า”

พระเจ้ามหาทับปิณะตรัสว่า “พ่อมหาจำเริญทั้งหลาย ฉันให้
รางวัลแสนหนึ่งแก่พวกเธอ” แล้วตรัสถามต่ออีกว่า “ชาวอะไรอย่างอื่น
มีอีกไหม พ่อมหาจำเริญ”

พวกพ่อค้ากราบทูลตอบว่า “มีพระเจ้าข้า พระธรรมบังเกิด
ขึ้นแล้ว”

พระเจ้ามหาทับปิณะได้ทรงสดับคำว่าพระธรรมนั้นแล้ว ก็ทรง
กำหนดคำอะไรไม่ได้ ทรงให้เวลาผ่านไปถึงสามวาระเหมือนครั้งก่อน
ครั้นถึงวาระที่สี่ เมื่อพวกพ่อค้ากราบทูลว่า พระธรรม จึงได้พระสติ
ตรัสว่า “แม้ในเพราะพระธรรมนี้ ฉันให้รางวัลพวกเธอแสนหนึ่ง” แล้ว
ตรัสถามว่า “ชาวอะไรอย่างอื่นมีอีกไหม พ่อมหาจำเริญ”

พวกพ่อค้ากราบทูลว่า “มี พระเจ้าข้า พระสังฆรัตนะบังเกิด
ขึ้นแล้ว”

พระเจ้ามหาทับปิณะได้ทรงสดับคำว่า พระสังฆรัตนะนั้นแล้ว
ก็ทรงกำหนดคำอะไรไม่ได้ ทรงให้เวลาผ่านไปถึงสามวาระเหมือนครั้ง
ก่อน ๆ ครั้นถึงวาระที่สี่ เมื่อพ่อค้ากราบทูลว่าพระสงฆ์ จึงได้พระสติ
ตรัสว่า “แม้ในเพราะพระสงฆ์นี้ ฉันให้รางวัลแก่พวกเธอแสนหนึ่ง”

เรื่อง พระมหากัปปินเถระ

ครั้นแล้วทรงทอดพระเนตรไปยังหมู่อำมาตย์มนตรีพันทหนึ่ง ตรัสถามว่า “พ่อมหาจำเริญ พวกท่านจักทำอะไร”

หมู่มุขอำมาตย์กราบทูลย้อนถามว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้สมมุติเทพ พระองค์จักทรงกระทำอย่างไร พระพุทธเจ้าข้า”

พระเจ้ามหากัปปินะตรัสตอบหมู่อำมาตย์ว่า “พ่อมหาจำเริญทั้งหลาย ฉันได้ยินว่าพระพุทธเจ้าบังเกิดแล้ว พระธรรมบังเกิดแล้ว พระสงฆ์บังเกิดแล้ว เพราะฉะนั้นฉันจะไม่กลับไปพระนครอีก ขออุทิศชีวิตต่อสมเด็จพระบรมศาสดา จักไปบวชอยู่ในสำนักของพระพุทธองค์”

หมู่มุขอำมาตย์กราบทูลว่า “ข้าแต่สมมุติเทพ แม้พวกข้าพระพุทธเจ้าก็จักบวชกับด้วยพระองค์”

พระเจ้ามหากัปปินะทรงให้จารึกพระอักษรลงในแผ่นพระสุพรรณบัฏ แล้วมีพระราชดำรัสตรัสสั่งไปกับพวกพ่อค้าว่า “พระเทวีอโนชาคงจักประทานรางวัลให้แก่พวกเธออีกไม่ต่ำกว่าสามแสน แต่ว่าพวกเธอพึงทูลพระเทวีนี้อย่างนี้ ได้ยินว่าพระราชาทรงเวนพระอิสริยยสมบัติถวายแก่พระองค์ ขอพระองค์จงทรงเสวยพระราชสมบัติตามพระราชประสงค์ ก็แหละถ้าพระเทวีตรัสถามพวกเธอว่า ‘พระราชาสัตย์จะไปไหน’ พึงกราบทูลพระนางว่า ‘พระราชารับสั่งว่า จักทรงผนวชอุทิศพระบรมศาสดา’” แล้วก็เสด็จไป ฝ่ายมุขอำมาตย์ทั้งหลายก็ส่งฝากสาส์นไปถึงภริยาของตน ๆ เหมือนอย่างนั้น พระเจ้ามหากัปปินะทรงส่งพวกพ่อค้าไปแล้ว มีมุขอำมาตย์พันทหนึ่งแวดล้อม เสด็จออกเดินทางไปในขณะนั้นนั่นแล

สตถาปี ตั ทิวส์ ปจฺจุสกาเล - ฝ่ายสมเด็จพระบรมศาสดา วันนั้นได้ทรงตรวจพระญาณดูสัตว์โลกในเวลาใกล้รุ่ง ได้ทอดพระเนตรเห็น พระเจ้ามหากัปปิณะกับทั้งราชบริพาร ทรงทราบว่ “พระเจ้ามหากัปปิณะนี้ ได้ทรงสดับจากสำนักของพ่อค้าว่า รัตนะทั้งสามบังเกิดขึ้นแล้ว ทรงบูชา คำพูดของพ่อค้าเหล่านั้นด้วยพระราชทรัพย์สามแสนแล้ว ทรงสละราชสมบัติมีหมู่มุขอำมาตย์พันหนึ่งเป็นราชบริพาร มีพระราชประสงค์จะ ทรงผนวชอุทิศต่อเราแล้ว จักเสด็จพระราชดำเนินออกมาในวันพรุ่งนี้ พระเจ้ามหากัปปิณะนั้นกับทั้งราชบริพารจักบรรลुพระอรหัตพร้อมทั้งปฏิ- สัมภิกาญาณทั้ง ๔ เราจักกระทำการไปต้อนรับพระเจ้ามหากัปปิณะนั้น” ครั้นแล้วในวันรุ่งขึ้น พระองค์เองก็ทรงบาตรและจีวรเสด็จไปต้อนรับถึง ระยะทาง ๒,๐๐๐ โยชน์ เป็นดุจพระเจ้าจักรพรรดิเสด็จไปต้อนรับนายอำเภอ ชั้นเล็ก ๆ ฉะนั้น แล้วทรงประทับนั่งเปล่งพระรัศมีอันมีวรัณณะ ๖ ประการ อยู่ ณ โคนต้นนิโครธริมฝั่งแม่น้ำจันทภาคานั้นแล

ราชาปี อาคจฺจนุโต - ฝ่ายพระเจ้ามหากัปปิณะ ครั้นเสด็จมา ถึงแม่น้ำแห่งหนึ่งจึงตรัสถามว่า “นี่ชื่อแม่น้ำอะไร”

มุขอำมาตย์กราบทูลว่า “ชื่อแม่น้ำอปรังฉา พระเจ้าข้า”

พระเจ้ามหากัปปิณะตรัสถามซ้ำว่า “แม่น้ำนี้ประมาณเท่าไร พ่อมหาจำเริญ”

มุขอำมาตย์กราบทูลว่า “ลึกหนึ่งคาวุต กว้างสองคาวุต พระเจ้าข้า” (๑ คาวุต เท่ากับ ๔ กิโลเมตร)

เรื่อง พระมหากัปปินเถระ

พระเจ้ามหากัปปินะตรัสถามว่า “ที่แม่น้ำนั้นมีเรือหรือแพไหมเล่า”
มุขอำมาตย์กราบทูลว่า “ไม่มี พระเจ้าข้า”

พระเจ้ามหากัปปินะทรงรำพึงถึงพระคุณของพระรัตนะทั้งสาม
พร้อมทั้งทรงอธิษฐานว่า “เมื่อเราหาเรือเป็นต้นอยู่นี้ ชาตีย่อมนำไปสู่
ชรา ชราย่อมนำไปสู่มรณะ เราเป็นผู้หมดความสงสัย อุทิศเฉพาะต่อ
พระรัตนะทั้งสาม ออกเดินทางมาแล้ว ด้วยอานุภาพแห่งพระรัตนะ
ทั้งสามของข้าพเจ้านั้น ขอน้ำนี้จงอย่าได้ปรากฏเป็นเหมือนน้ำ”

เมื่อทรงระลึกถึงพุทธานุสสติอยู่ว่า “**อิติปิ โส ภควา อรหิ
สมมาสมพุทโธ**” ดังนี้เป็นต้น พระองค์พร้อมทั้งราชบริพารก็เสด็จไปบน
ผิวน้ำด้วยม้าพันธ์หนึ่ง ม้าลिनธพทั้งหลายวิ่งไปบนผิวน้ำดูจว่าวิ่งไปบน
หลังแผ่นดิน เปียกแต่เพียงปลายกีบเท่านั้น

พระเจ้ามหากัปปินะ ครั้นเสด็จข้ามแม่น้ำอปรัจฉานที่นั่นแล้ว
เสด็จต่อไปข้างหน้า ก็ได้ทรงเห็นแม่น้ำอื่นอีกจึงตรัสถามว่า “นี่แม่น้ำอะไร”

มุขอำมาตย์กราบทูลว่า “แม่น้ำนี้ลวาทานที พระเจ้าข้า”
ตรัสซักถามอีกว่า “แม่น้ำนั้นประมาณเท่าไร”

มุขอำมาตย์กราบทูลว่า “ทั้งลึกและกว้างประมาณโยชน์ครึ่ง
เท่ากัน พระเจ้าข้า” คำอื่น ๆ เหมือนที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ก็พระเจ้ามหากัปปินะนั้น ครั้นทอดพระเนตรเห็นแม่น้ำดังนั้นแล้ว
ก็ทรงระลึกถึงธัมมานุสสติว่า “**สุวากุขาโต ภควตา ธมโม**” เป็นต้น แล้ว
ก็เสด็จวิ่งม้าข้ามไปได้

ครั้นเสด็จข้ามแม่น้ำนิลวาหวนที่นั่นไปแล้ว ก็ได้ทอดพระเนตรเห็น
แม่น้ำอื่นอีก ตรัสถามว่า “นี่แม่น้ำอะไร”

มุขอำมาตย์กราบทูลว่า “แม่น้ำจันทภาคานที่ พระเจ้าข้า”

ตรัสซักถามต่อว่า “แม่น้ำนั้นประมาณเท่าไร”

มุขอำมาตย์กราบทูลว่า “ทั้งลึกและกว้างประมาณโยชน์หนึ่ง
พระเจ้าข้า” คำอื่น ๆ เหมือนที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ส่วนพระเจ้ามหากัปปิณะ ครั้นทอดพระเนตรเห็นแม่น้ำจันท-
ภาคานที่นั่นแล้ว ก็ทรงระลึกถึงสังฆานุสสติว่า “**สุปฏิปนุโน ภควโต
สาวกสโม**” เป็นต้น แล้วก็เสด็จวิ่งมาข้ามไปได้

ก็แหละ ครั้นเสด็จเลยแม่น้ำจันทภาคานที่นั่นไปก็ได้ทอดพระเนตร
เห็นพระรัศมีอันมีวรรณะ ๖ ประการ ซึ่งพุ่งออกจากพระสรีรกายของ
สมเด็จพระบรมศาสดา ทำให้ต้นนิโครธทั้งกิ่งใบและคาคบกลายเป็นดุษ-
ทองคำ

พระเจ้ามหากัปปิณะทรงพระราชดำริว่า “นี่จะว่าเป็นแสงพระ
จันทร์ก็ไม่ใช่ จะว่าเป็นแสงพระอาทิตย์ก็ไม่ใช่ จะว่าเป็นรัศมีของเทวดา
มาร พรหม นาค ครุฑอย่างใดอย่างหนึ่งก็ไม่ใช่ เพราะเรามาทั้งนี้ด้วย
อุทิศชีวิตเฉพาะต่อสมเด็จพระบรมศาสดา พระมหาโคตมสัมมาสัมพุทธเจ้า
จักทรงทอดพระเนตรเห็นเราเป็นแน่แท้”

ครั้นแล้วได้เสด็จลงจากหลังม้าในทันใดนั้น น้อมพระองค์ลงพลา-
งเสด็จพระราชดำเนินเข้าไปหาสมเด็จพระบรมศาสดาตามสายแสงแห่ง

เรื่อง พระมหากัปินเถระ

พระรัศมี เสด็จเข้าไปภายในแห่งพระพุทธรัศมี ดูเป็นดูจว่าด่าลงไปในรสแห่งมนโศศิลา ถวายบังคมสมเด็จพระบรมศาสดาแล้วพร้อมทั้งหมู่หมุ่-อำมาตย์พัวหนึ่งประทับนั่งอยู่ ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง ด้วยประการฉะนี้

สดถา ตสฺส อนุปฺพุพิถถํ กเถสิ - ฝ่ายสมเด็จพระบรมศาสดา ได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนาอนุปพุพิถถาโปรดพระเจ้ามหากัปินราชา ในเวลาจบพระธรรมเทศนา พระเจ้ามหากัปินะกับทั้งราชบริพารก็ได้ดำรงอยู่ในโสตปาตติผล ในทันใดนั้นก็พากันลุกขึ้นกราบทูลขอบรรพชาต่อสมเด็จพระบรมศาสดาด้วยกันทั้งหมดทุกคน สมเด็จพระบรมศาสดาทรงใคร่ครวญดูว่า “บาตรและจีวรอันสำเร็จด้วยฤทธิ์จักลอยมาแก่กุลบุตรเหล่านี้หรือประการใด” ทรงทราบว่ “กุลบุตรเหล่านี้เคยได้ถวายจีวรพื้นผืนแก่พระปัจเจกพุทธเจ้าจำนวนพันองค์ และในศาสนาของพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ได้ถวายจีวรสองหมื่นผืนแก่ภิกษุจำนวนสองหมื่นรูป ดังนั้นการลอยมาแห่งบาตรและจีวรอันสำเร็จด้วยฤทธิ์เพื่อกุลบุตรเหล่านี้ จึงไม่ต้องสงสัย”

ครั้นแล้วก็ทรงเหยียดออกซึ่งพระหัตถ์เบื้องขวา พร้อมกับมีพระพุทธดำรัสตรัสประกาศว่า “**เอถ ภิกฺขโว, จรถ พุรฺหมจฺริยํ สมฺมา-ทุกฺขสฺส อนุตฺถิรียา -** เธอทั้งหลายจงมาเป็นภิกษุเถิด จงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อกระทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด”

พระเจ้ามหากัปินะและมุขอำมาตย์ราชบริพารเหล่านั้น เป็นผู้ทรงบริหาร ๘ ของบรรพชิต ปราภฏเป็นดูจว่าพระเถระมีพรรษา ๖๐

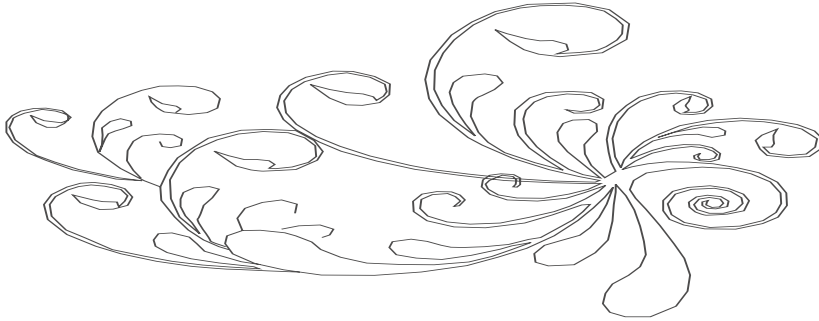
ธรรมบทเทศนา

ในทันใดนั้นนั่นเทียว ครั้นแล้วก็เหาะขึ้นสู่อากาศเวหาส์แล้วกลับลงมา
ถวายเป็นคัมภีร์สมเด็จพระบรมศาสดา พากันนั่งเฝ้าแหนอนอยู่แล้ว ด้วย
ประการฉะนี้

แสดงพระธรรมเทศนาเรื่องพระมหากัปปีนเถระมา ก็นับว่าพอ
สมควรแก่กาลเวลา จึงขอยุติพระธรรมเทศนาลง คงไว้แต่เพียงนี้ **เอวัง**
ก็มี ด้วยประการฉะนี้

๘ มิถุนายน ๒๕๐๕ เวลา ๑๖.๐๐

เรื่อง พระมหากัปปินะเถระ

กัณฑ์ที่ ๒

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ธมฺมปีติ สุขํ เสติ

วิปฺปสฺนเนน เจตสา

อริยปฺปเวทิตฺเต ธมฺเม

สทา รมตฺติ ปญฺหิโตตฺติ.

อนุสนธิพระธรรมเทศนา ณ บัดนี้จะวิไลสนาพระธรรมเทศนา เรื่องพระมหากัปปินเถระ สืบต่อกจากกัณฑ์ที่ ๑ เป็นลำดับไป ดำเนินความว่า

เตปิ วาณิฆกา ราชกุลํ คนฺดูวา - ฝ่ายว่าพวกพ่อค้าทั้งหลาย ๕๐๐ เหล่านั้น ครั้นเดินทางไปถึงพระนครแล้วก็พากันไปยังพระราชวัง แจ้งพระราชหัตถเลขาที่พระราชาทรงฝากมานั้นให้เจ้าหน้าที่พระราชสำนักทราบ ครั้นพระราชเทวีทรงตรัสอนุญาตให้เข้าเฝ้าแล้วก็พากันเข้าไป ถวายบังคมแล้วนั่งอยู่ ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง

ขณะนั้นพระราชเทวีมีพระราชเสาวนีย์ตรัสถามพ่อค้าเหล่านั้นว่า “พ่อมหาจำเริญทั้งหลาย พวกท่านทั้งหลายพากันมา ณ ที่นี้ด้วยมีความประสงค์อะไร”

พวกพ่อค้ากราบทูลว่า “หม่อมฉันทั้งหลาย พระราชามีพระราชบัญชาสั่งให้มาเฝ้าพระแม่เจ้า ทราบว่าพระแม่เจ้าจะพระราชทานทรัพย์จำนวนสามแสนแก่พวกหม่อมฉัน พระเจ้าข้า”

พระราชเทวีมีพระราชเสาวนีย์ว่า “พ่อมหาจำเริญ ท่านทั้งหลาย พุดมากไป พวกท่านได้ทำอะไรให้แก่พระราชาหรือ พระราชาทรงเลื่อมใสพวกท่านในเพราะเหตุอะไร จึงทรงให้ฉันพระราชทานทรัพย์แก่พวกท่านจำนวนถึงเท่านั้น”

พวกพ่อค้ากราบทูลว่า “ข้าแต่พระแม่เจ้า พวกหม่อมฉันไม่ได้กระทำอะไรอย่างอื่น แต่ได้กราบทูลข่าวสาส์นแต่พระราชา พระเจ้าข้า”

พระราชเทวีดำรัสถามว่า “พ่อมหาจำเริญทั้งหลาย ก็พวกท่านสามารถที่จะบอกข่าวสาส์นนั้นให้ฉันทราบได้หรือไม่เล่า”

พวกพ่อค้ากราบทูลว่า “สามารถที่จะกราบทูลให้ทรงทราบได้ พระเจ้าข้า”

พระราชเทวีทรงอนุญาตว่า “ถ้าดังนั้น พวกท่านบอกได้ พ่อมหาจำเริญ”

พวกพ่อค้ากราบทูลว่า “ข้าแต่พระแม่เจ้า พระพุทธเจ้าเกิดขึ้นแล้วในโลก”

เรื่อง พระมหากัปปีนเถระ

พระราชเทวีนั้นพอได้ทรงสดับข่าวนั้นก็ทรงมีพระปิติซาบซ่านไปทั่วพระสรีรกาย เหมือนกับพระราชา ทรงกำหนดความอะไรไม่ได้ถึงสามครั้ง ครั้นถึงครั้งที่สี่พอได้ทรงสดับทว่า **พุกุโธ** แล้วดำรัสถามว่า “พ่อมหาจำเริญ ในบท **พุกุโธ** นี้ พระราชาพระราชทานทรัพย์ให้แก่พวกท่านเท่าไร”

พวกพ่อค้ากราบทูลว่า “พระราชทานให้แสนหนึ่ง พระเจ้าข้า”

พระราชเทวีมีพระราชเสาวนีย์ว่า “พ่อมหาจำเริญทั้งหลาย พระราชาได้ทรงสดับข่าวสาส์นเห็นปานนี้ แล้วพระราชทานทรัพย์ให้เป็นรางวัลแก่พวกท่านเพียงแสนเดียวนั้น ชื่อว่าทรงทำยังไม่สมควรกัน แต่ฉันขอให้รางวัลแก่พวกท่านในบรรณาการอันยากเข็ญของฉันทน์จำนวนสามแสน พวกท่านได้กราบทูลข่าวอย่างอื่นอะไรแก่พระราชาอีกเล่า พ่อมหาจำเริญ”

พวกพ่อค้าได้กราบทูลอีกสองข่าว คือข่าวพระธรรมเกิดขึ้นแล้วในโลก และพระสงฆ์เกิดขึ้นแล้วในโลก เหมือนอย่างกล่าวมาในตอนที่กราบทูลแด่พระราชา พระราชเทวีพอได้ทรงสดับข่าวนั้น ๆ แล้ว ทรงมีพระปิติมีวรณะ ๕ ซาบซ่านไปทั่วพระสรีรกายเหมือนครั้งก่อน ทรงกำหนดด้วยคำอะไรไม่ได้ถึงสามครั้ง ครั้นถึงครั้งที่สี่ได้ทรงสดับเช่นนั้น ๆ อีกแล้ว จึงพระราชทานรางวัลให้แก่พวกพ่อค้าชาวละสามแสน ๆ พวกพ่อค้าเหล่านั้นได้รับพระราชทานรางวัลหมดด้วยกันทั้งสิ้นเป็นทรัพย์จำนวน ๑๒ แสน ด้วยประการฉะนี้

อล เน เทวี ปุจฺฉิ - ลำดับนั้น พระราชเทวีมีพระราชเสาวนีย์ตรัสถามพ่อค้าเหล่านั้นว่า “พ่อมหาจำเริญทั้งหลาย พระราชาเสด็จไปไหน”

พวกพ่อค้ากราบทูลว่า “ข้าแต่พระแม่เจ้า พระราชาตรัสว่า เราจักผนวชอุทิศเฉพาะต่อสมเด็จพระบรมศาสดา แล้วก็เสด็จไปแล้ว”

พระราชเทวีมีพระดำรัสตรัสถามว่า “พ่อมหาจำเริญ พระราชาได้พระราชทานข้าวอะไรมาให้แก่ฉันบ้างหรือ”

พวกพ่อค้ากราบทูลว่า “ได้ยืมว่าพระราชาทรงมอบเงินอิสริยสมบัติถวายแด่พระแม่เจ้าหมดทุกอย่าง ได้ยืมว่าขอพระแม่เจ้าจงทรงเสวยพระราชสมบัติตามแต่ที่จะทรงมีพระราชประสงค์”

พระราชเทวีตรัสถามต่อไปว่า “พ่อมหาจำเริญทั้งหลาย ก็พวกมุขอำมาตย์พากันไปไหนเล่า”

พวกพ่อค้ากราบทูลว่า “แม้พวกมุขอำมาตย์เหล่านั้นพูดว่าเราก็จักบวชโดยเสด็จพระราชานั้นเทียว แล้วพากันตามเสด็จไปแล้วพระเจ้าข้า”

พระราชเทวีทรงรับสั่งหาบรรดาภริยาของมุขอำมาตย์ให้มาเฝ้าแล้วมีพระราชเสาวนีย์ปริภาษว่า “แม่มหาจำเริญทั้งหลาย สามีของพวกเธอพูดว่า จักบวชตามเสด็จพระราชา แล้วก็พากันตามเสด็จไปแล้ว พวกเธอจักทำอะไรกัน”

พวกภริยามุขอำมาตย์กราบทูลถามว่า “ข้าแต่พระแม่เจ้า ก็สามีของพวกหม่อมฉันนั้นส่งข้าวมาให้แก่พวกหม่อมฉันอย่างไร พระเจ้าข้า”

พระราชเทวีตรัสบอกว่า “ได้ยืมว่า สามีของพวกเธอนั้น สละสมบัติของตน ๆ ให้แก่พวกเธอทั้งหมด ได้ยืมว่า พวกเธอจงบริโภคใช้สอยสมบัตินั้น ๆ ตามความประสงค์ของตน ๆ”

เรื่อง พระมหากัปปีนเถระ

พวกภริยามุขอำมาตย์กราบทูลถามพระราชเทวีว่า “ข้าแต่พระแม่เจ้า ก็พระแม่เจ้าจักทรงปฏิบัติอย่างไร พระเจ้าข้า”

พระราชเทวีทรงตอบชี้แจงอย่างคมคายว่า “แม่มหาจำเริญทั้งหลาย พระราชานันครั้นได้ทรงสดับข่าวอันเป็นมงคล ได้ทรงดำรงพระองค์ไว้ในทางที่ถูกก่อน ทรงบูชาพระรัตนะทั้งสามด้วยทรัพย์สามแสน แล้วทรงสละพระราชสมบัติทั้งเป็นดุจก้อนน้ำลาย เสด็จออกด้วยทรงมั่นหมาย พระราชหฤทัยว่าจักทรงผนวช ส่วนฉันได้ทราบข่าวพระรัตนะทั้งสามแล้ว บูชาพระรัตนะทั้งสามด้วยทรัพย์เก้าแสน ก็ขึ้นชื่อว่าราชสมบัตินี้ไม่ใช่แต่จะนำทุกข์มาให้แต่พระราชทานั้น ย่อมนำทุกข์มาให้แม่แก่ฉันด้วยเหมือนกัน ใครเล่าจักคุกเข่าทั้งสองลงเอาปากรองรับก้อนน้ำลายที่พระราชาทรงบ้วนทิ้ง ฉันไม่มีความต้องการด้วยราชสมบัติ แม้ฉันก็จักไปบวชอุทิศเฉพาะต่อพระบรมศาสดา”

พวกภริยามุขอำมาตย์กราบทูลคล้อยตามว่า “ข้าแต่พระแม่เจ้า แม้พวกหม่อมฉันทั้งหลายก็จักขอบวชกับพระแม่เจ้านั้นเทียว”

พระราชเทวีมีพระราชดำรัสว่า “ถ้าพวกเธอสามารถที่จะบวชชื่อนั้นเป็นความดี แม่มหาจำเริญทั้งหลาย”

พวกภริยามุขอำมาตย์กราบทูลยืนยันว่า “พวกหม่อมฉันสามารถที่จะบวช พระเจ้าข้า”

พระราชเทวีมีพระราชเสาวนีย์ว่า “ดีแล้ว แม่มหาจำเริญทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้นพวกเธอจงมาไปด้วยกัน” ทรงให้เทียมรถขึ้นพันคัน แล้วเสด็จขึ้นสู่ราชรถเสด็จออกไปพร้อมด้วยหมู่ภริยามุขอำมาตย์เหล่านั้น ได้ทรงทอดพระเนตรเห็นแม่น้ำแม่แรกในระหว่างทาง ตรัสถามสตรีราชบริพาร

เหมือนกับพระราชชาติได้ตรัสถามหมู่ขุนอำมาตย์ ครั้นทรงทราบประวัติการ
ทั้งปวงแล้วทรงรับสั่งว่า “พวกเธอจงตรวจดูรอยทางที่พระราชชาติเสด็จ
ไปแล้ว” เมื่อหมู่สตรีราชบริพารกราบทูลว่า “ไม่เห็นรอยเท้าม้าสินธพเลย
พระเจ้าข้า”

พระราชเทวีทรงระลึกถึงคุณแห่งพระรัตนทั้งสาม พร้อมกับทรง
อธิษฐานว่า “พระราชชาติทรงจกกระทำสัตยาธิษฐานว่า ‘ข้าพเจ้าจะออกมา
อุทิศเฉพาะต่อพระรัตนทั้งสาม’ ดังนี้ เสด็จไปได้แล้ว แม้ข้าพเจ้าก็ออก
มาอุทิศเฉพาะต่อพระรัตนทั้งสาม ด้วยอานุภาพแห่งพระรัตนทั้งสาม
ของข้าพเจ้า ขอน้ำนี้จึงอย่าได้เป็นเหมือนน้ำ”

ครั้นแล้วทรงส่งรถไปทั้งพันคัน น้ำได้ปรากฏเช่นกับหลังแผ่นดิน
รถทั้งพันคันได้เปียก เฉพาะแต่ดวงดุมปลายล้อเท่านั้น พระราชเทวีพร้อมด้วย
สตรีราชบริพารได้ทรงข้ามแม่น้ำอีกสองแม่ไปได้โดยสวัสดิ์ด้วยทำนองนี้
นั่นแล

อถ สตุถา - ในกาลครั้งนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาครั้นทรง
ทราบว่าพระราชเทวีเสด็จมา ได้ทรงบันดาลให้ภิกษุทั้งหลายซึ่งนั่งอยู่ที่
สำนักของพระองค์นั่นเองมิให้ปรากฏเห็นตัว

ฝ่ายพระราชเทวีเมื่อเสด็จมา ๑ โดยลำดับ ได้ทอดพระเนตรเห็น
พระรัศมีอันพุ่งออกจากพระสรีรกายของสมเด็จพระบรมศาสดา แล้วทรง
พระราชดำริเหมือนกับพระเจ้ามหากัปปินราชา ทรงน้อมพระองค์ลง
เสด็จเข้าเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา ถวายบังคมแล้วประทับยืนอยู่ ณ
ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วกราบทูลถามว่า “ข้าแต่สมเด็จพระพุทธองค์
ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ พระเจ้ามหากัปปินะเสด็จออกมาอุทิศเฉพาะ

เรื่อง พระมหากัปปิณเฑระ

ต่อสมเด็จพระพุทธรองค์ คงจะเสด็จมา ณ ที่นี้ เดียวนี้พระองค์เสด็จไปไหน
ขอสมเด็จพระพุทธรองค์ทรงพระกรุณาชี้บอกพระเจ้ามหากัปปิณะแก่
หม่อมฉันด้วยเถิด พระพุทธรเจ้าข้า”

สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสปฏิสันถารว่า “เชิญประทับนั่งก่อนเถิด
พระนางจักทรงเห็นพระเจ้ามหากัปปิณะนั้น ณ ที่ตรงนี้นั้นแล”

หมู่สตรีซึ่งมีพระราชเทวีเป็นประมุขเหล่านั้นต่างก็พากันมีจิตราเริง
ยินดีพร้อมกันนั่งลงด้วยหมายใจว่า ครั้นนั่งแล้วก็จักได้เห็นสามีของตน ๆ
ณ ที่ตรงนี้นั้นเกี่ยว

สมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนาอนุพุทพิกถา
โปรดสตรีเหล่านั้น ในเวลาจบพระธรรมเทศนา พระนางอโนชาราชเทวี
พร้อมทั้งสตรีราชบริพารก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล ฝ่ายพระมหากัปปิณเฑระ
พร้อมทั้งภิกษุบริวาร ฟังพระธรรมเทศนาที่สมเด็จพระบรมศาสดาทรง
อธิบายขยายความแก่หมู่สตรีเหล่านั้น ก็ได้บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วย
ปฏิสัมภิทาญาณทั้ง ๔ ในทันใดนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาก็ทรงแสดง
ภิกษุเหล่านั้นผู้บรรลุเป็นพระอรหันต์แล้ว ให้สตรีเหล่านั้นได้เห็น

ได้ยินว่าถ้าสตรีเหล่านั้นได้เห็นสามีของตนผู้ทรงผ้ากาสาวพัสตร์
มีศรัทธาในขณะที่มาถึงครั้งแรก จิตก็จะมีอารมณ์เป็นหนึ่ง ด้วยเหตุนี้
จักไม่อาจได้บรรลุมรรคผลทั้งหลาย เพราะฉะนั้น สมเด็จพระบรมศาสดา
จึงทรงแสดงภิกษุเหล่านั้นผู้บรรลุพระอรหันต์แล้ว ให้สตรีเหล่านั้นเห็น
ในเวลาที่ยังดำรงมั่นอยู่ในศรัทธาอันไม่หวั่นไหวแล้ว คือ สำเร็จเป็นพระ
โสดาบันอริยบุคคลแล้ว ด้วยประการฉะนี้

ดาปี เต ทิสวา - ฝ่ายสตรีผู้ภริยาเหล่านั้น ครั้นเห็นภิกษุผู้สามเณรเหล่านั้นแล้วก็พากันกราบด้วยเบญจางคประดิษฐ์แล้วเรียนว่า “ข้าแต่พระคุณเจ้าทั้งหลาย ท่านทั้งหลายได้บรรลุถึงซึ่งที่สุดแห่งกิจบรรพชิตก่อนแล้ว” ครั้นแล้วกราบถวายบังคมพระบรมศาสดา ยืนอยู่ ณ ที่สมควรส่วนหนึ่ง แล้วพร้อมกันทูลขอบรรพชา

ส่วนสมเด็จพระบรมศาสดา ได้มีพระพุทธดำรัสตรัสสั่งกับอุบาสิกาเหล่านั้นว่า “ท่านทั้งหลายจงพากันไปเมืองสาวัตถี แล้วบวชในสำนักแห่งภิกษุณีต่อไป”

อุบาสิกาเหล่านั้นพากันเดินทางไปโดยลำดับ ในระยะระหว่างทางมีมหาชนจัดเครื่องสักการบูชาเป็นระยะ ๆ ไป ได้เดินทางด้วยเท้าถึงระยะทาง ๒,๐๐๐ โยชน์ก็ถึงเมืองสาวัตถี ไปบวชอยู่ในสำนักภิกษุณี ต่อมาก็ได้บรรลุพระอรหัตผล สำเร็จเป็นพระอรหันต์ซีณาสพลินทั้งหมด

ฝ่ายสมเด็จพระบรมศาสดา ได้ทรงนำภิกษุจำนวนพันหนึ่งนั้นเสด็จกลับมาสู่พระเชตวันมหาวิหารโดยทางอากาศเวหาส์ ด้วยประการฉะนี้

ตตร สุกิ อายสุมา มหากปิโน - ได้ยินว่าท่านพระมหากบปิณะนั้นมักจะเที่ยวเปล่งอุทานตามที่พักกลางคืนและที่พักกลางวัน เป็นต้นว่า “โอ สุขหนอ โอ สุขหนอ” ดังนี้เสมอ ภิกษุทั้งหลายจึงนำความกราบทูลแต่สมเด็จพระบรมศาสดาให้ทรงทราบ ว่า “ข้าแต่สมเด็จพระพุทธองค์ พระมหากบปิณะชอบเที่ยวเปล่งอุทานว่า ‘โอ สุขหนอ โอ สุขหนอ’ ดังนี้ ชะรอยเห็นจะกล่าวเพื่อถึงความสุขในราชสมบัติของตนดอกกรรมัง พระพุทธเจ้าข้า”

เรื่อง พระมหากัปปินเถระ

สมเด็จพระบรมศาสดารับสั่งให้พระมหากัปปินะมาเฝ้า แล้วตรัสถามว่า “กัปปินะ ได้ยินมาว่า เธอเปล่งอุทานเพื่อถึงสุขในราชสมบัติอันเป็นกามสุข จริงละหรือ”

พระมหากัปปินเถระกราบทูลว่า “ข้าแต่สมเด็จพระพุทธองค์ พระผู้มีพระภาคเจ้ายอมทรงทราบดีว่า ข้าพระองค์เปล่งอุทานเพื่อถึงสุขในราชสมบัติหรือไม่ ประการใด”

สมเด็จพระบรมศาสดา จึงได้ทรงประทานพระพุทธโอวาทแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุตรของเรามีได้เปล่งอุทานเพื่อถึงความสุขในราชสมบัติอันเป็นกามสุข แต่ว่าปิตุในธรรมได้บังเกิดแก่บุตรของเรา บุตรของเรานั้นเปล่งอุทานอย่างนั้น เพราะปรารถถึงซึ่งอมตมหานิพพาน”

ครั้นแล้ว เมื่อพระองค์จะทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดภิกษุทั้งหลายสืบอนุสนธิต่อไป จึงได้ตรัสพระพุทธนิพนธคาถาเป็นปัจฉิมพจน์ดังนี้

ธมฺมปีติ สุขํ เสติ

วิปฺสฺสนฺเนน เจตฺสา

อริยฺปฺปเวทิตฺเต ธมฺเม

สทา รมติ ปญฺหิโต.

บุคคลผู้ดื่มธรรม มีจิตผ่องใส เป็นบัณฑิตย่อมอยู่
เป็นสุข และยินดีในธรรมที่พระอริยเจ้าแสดงแล้ว
ตลอดกาล

ภิกษุทั้งหลายจำนวนมากซึ่งฟังธรรมอยู่ ณ สมาคมนั้น ส่งญาณไปตามกระแสพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี ในเวลาจบพระธรรมเทศนาต่างก็ได้สำเร็จเป็นพระอริยบุคคล มีพระโสดาบันเป็นต้น ด้วยประการฉะนี้แล

ลำดับนี้ จะได้วิไลสนาอรรถาธิบายความในท้องนิทาน และในพระธรรมเทศนาพุทธนิพนธ์คาถาโดยอาศัยอรรถกถานัยและโดยอรรถโนมัตยาธิบาย เพื่อเฉลิมเพิ่มเติมสติปัญญาฉลองศรัทธาบาารมี เพิ่มพูนกุศลบุญราศีส่วนธรรมสวนมัยแก่ท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายสืบต่อไป

ในนิทานเรื่องนี้ค่อนข้างจะยาว ต้องแบ่งเป็นธรรมเทศนา ๒ กัณฑ์ เพื่อให้สมควรแก่เวลา บัดนี้จะอธิบายความในธรรมเทศนาทั้ง ๒ กัณฑ์ นั้นดังต่อไปนี้ คือท่านพระมหากัปปินเถระพร้อมด้วยภิกษุบริวารพันหนึ่งกับภิกษุณีที่เคยเป็นภริยาอีกพันหนึ่งนั้น ได้ร่วมกันสร้างบุญญาภิหารมานาน เริ่มมาตั้งแต่ศาสนาของสมเด็จพระปฐมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็พระปฐมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น เมื่อนับถอยหลังไปจากพระสมณโคดมสัมมาสัมพุทธเจ้าของเรา ก็เป็นพระองค์ที่ ๑๕ ต่อจากพระนารทสัมมาสัมพุทธเจ้า และก่อนพระสุเมธสัมมาสัมพุทธเจ้า

ในกาลครั้งนั้น พระมหากัปปินเถระพร้อมทั้งบริวาร ได้เป็นนายช่างหูกอยู่ที่หมู่บ้านแห่งหนึ่งไม่ไกลจากเมืองพาราณสี พระมหากัปปินเถระเป็นหัวหน้านายช่างหูกทั้งหลาย และภริยาของนายช่างหูกนั้นเป็นผู้มีสติปัญญาดี และมีศรัทธาแก่กล้า วันหนึ่งได้เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าจำนวนพันองค์ จึงได้นิมนต์ให้มาฉันบิณฑบาตในหมู่บ้านของตน แล้วชักชวนบรรดาพวกช่างหูกในหมู่บ้านนั้น ซึ่งมีจำนวนพันหลังคาเรือนเหมือนกัน ช่วยกันถวายอาหารบิณฑบาต และในที่สุดได้นิมนต์พระปัจเจกพุทธเจ้าพันองค์นั้น ให้อยู่จำพรรษาตลอดไตรมาสสามเดือน และได้ร่วมกันเสียสละแรงงานสร้างบรรณศาลาขึ้นถวายถึงจำนวนพันหลังภายในพรรษา ต่างก็ได้แบ่งกันเป็นโยมอุปัฏฐากพระปัจเจกพุทธเจ้าเหล่านั้นเรือนละ ๑ องค์ ต่างก็ได้พากันปรนนิบัติอุปัฏฐากด้วยความเคารพ

เรื่อง พระมหากัปินเถระ

เลื่อมใสตลอดไตรมาส และภายในพรรษานั้นพากันสร้างผ้าจีวรถวายองค์ละผืนถึงพันผืน ผืนหนึ่ง ๆ มีมูลค่าถึงจำนวนพัน และด้วยอานิสงส์นั้นส่งผลให้ตระกูลนายช่างทุกทั้งพันตระกูลนั้น ได้ไปบังเกิดเป็นเทพบุตรอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์พิภพตลอดกาลนาน ด้วยประการฉะนี้

ครั้นจำเนียรกาลต่อมา ในศาสนาของพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า คณะเทพบุตรเหล่านั้น ก็ได้กลับลงมาบังเกิดเป็นกุกุมพีในเมืองพาราณสีก็พระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก่อนพระสมณโคดมสัมมาสัมพุทธเจ้าของเราที่พระองค์หนึ่ง คือรองจากพระโกนาคมนสัมมาสัมพุทธเจ้า ถ้านับสงเคราะห์ในพระพุทธเจ้า ๕ พระองค์แล้ว ก็เป็นองค์ที่ ๓ ดังนี้ ๑. กุกสันโธ ๒. โกนาคมโน ๓. กัสสป ๔. โคตโม ๕. อริยมตเตยโย

ก็หัวหน้านายช่างเหล่านั้นได้มาเป็นหัวหน้ากุกุมพี ส่วนบริวารและภริยาทั้งหลายก็ได้มาเกิดเป็นกุกุมพีบริวารและเป็นภริยาร่วมกันทั้งหมดวันหนึ่งคณะกุกุมพีพร้อมทั้งภริยาได้พากันไปฟังธรรมที่วัด ขณะที่ไปถึงกลางลานวัดนั้น ฝนก็ตกเทลงมาใหญ่ ผู้ที่มีภิกษุสามเณรอาศัยตระกูล หรือที่เรียกว่าเป็นลูกบุญธรรมก็ได้พากันเข้าไปอาศัยหลบฝนที่กุฏิพระภิกษุสามเณรเหล่านั้น ส่วนพวกที่ไม่มีภิกษุสามเณรเช่นนั้น ก็จำต้องยืนตากฝนเปียกปอนอยู่ที่กลางลานวัดนั่นเอง

อาศัยเหตุที่เห็นประจักษ์เฉพาะหน้าครั้งนั้น หัวหน้ากุกุมพีจึงชี้ให้เห็นคุณและโทษว่า ที่เราไม่มีที่อาศัยหลบฝนทั่วถึงกันนั้น ก็เพราะไม่ได้ทำบุญสร้างกุฏิวิหารถวายไว้ในพระศาสนา จึงชักชวนกันบริจาคทรัพย์ร่วมทุนสร้างพระวิหารถวายสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ากัสสปเมื่อตกลงกันแล้ว ก็สร้างพระวิหารขนาดใหญ่มีเรือนยอดเป็นบริวารตั้ง

พันหลัง ครั้นสร้างเสร็จแล้วก็ทำบุญฉลองกันอย่างใหญ่โตมโหฬาร ถวายทานแก่พระสงฆ์ ๒ หมื่น ซึ่งมีพระพุทธรูปเจ้าเป็นประธานตลอด ๗ วัน

ในการทำบุญครั้งนั้น ภริยาของหัวหน้ากุมภุมพีเป็นผู้มีปัญญา และเจริญด้วยศรัทธาแก่กล้าเป็นพิเศษ ได้จัดแจงตกแต่งดอกอังกาบ และผ้าสาฎกสำหรับทำจิวรราคาพันหนึ่งไปเป็นส่วนพิเศษกว่าคนอื่น ๆ ทั้งหลาย ครั้นก่อนแต่พระสงฆ์จะอนุโมทนา นางก็ได้นำนมดอกอังกาบนั้นเข้าไปบูชาสมเด็จพระบรมศาสดา แล้วนำผ้าสาฎกราคาคาพัน ซึ่งมีสีสันเหมือนดอกอังกาบไปวางไว้แทบพระบาทยุคลของพระพุทธรูปแล้วตั้งปณิธานความปรารถนาไว้ว่า จะเกิดชาติใดในภพไหนก็ขอให้มิผิดพรรณเหมือนสีดอกอังกาบ และให้ได้ชื่อว่าอนocha (อังกาบ) ตลอดไป

ด้วยอานิสงส์บุญครั้งนั้น คณะกุมภุมพีทั้งหลาย เมื่อแตกกายตายไปแล้วก็ได้ไปบังเกิดบนเทวโลกสถานโดยพร้อมเพรียงกัน ด้วยประการฉะนี้

ครั้นจำเนียรกาลต่อมา ในศาสนาของพระสมณโคดมสัมมาสัมพุทธเจ้าของเรา นี้ คณะเทพบุตรเหล่านั้นก็ได้กลับลงมาเกิดในมนุษยโลกนี้อีก หัวหน้ากุมภุมพีได้มาบังเกิดในราชตระกูลในกุกกุฏวดีนคร ครั้นทรงเจริญวัยก็ได้ทรงมูรธาภิเษกเป็นพระมหากษัตริย์มีพระนามว่า พระเจ้ามหากัปปีนราชา ครองกรุงกุกกุฏวดีนคร ส่วนภริยาของหัวหน้ากุมภุมพีก็ได้มาบังเกิดในราชตระกูลในสาคลนคร ในแคว้นแคว้นมัททราชฎร์ ครั้นทรงเจริญวัยก็ได้อภิเษกสมรส กับพระเจ้ามหากัปปีนราชา มีพระนามว่าพระนางอนชาราชเทวี ฝ่ายกุมภุมพีบิรवारและภริยาทั้งหลายก็ได้มาบังเกิดในตระกูลมุขอำมาตย์ราชมนตรี ครั้นเจริญวัยก็ได้เป็นมุขอำมาตย์ราชบริพารของพระเจ้ามหากัปปีนราชาสิ้นทั้งมวล ด้วยอำนาจบุญญา-

เรื่อง พระมหากัปินเถระ

ภินิหารที่ท่านเหล่านี้ ได้สร้างสมอบรมมานานและเป็นอันมากในอดีตกาล
ตั้งวิสัยนามมาแล้วนั้น

แม้ในชาติปัจจุบันนี้ พระเจ้ากัปินจะได้เป็นผู้บริบูรณ์เพียบพร้อม
ด้วยลาภยศสรรเสริญสุขทางโลกียวิสัยอย่างสูงยิ่งถึงเพียงนั้นแล้วก็ตาม
แต่ก็มีได้หลงใหลในอิสริยสมบัติเห็นปานนั้น กลับเห็นราชสมบัติอิสริย-
สมบัติเป็นเสมือนก้อนเซพะคือน้ำลาย พอได้ทราบจากสำนักพ่อค้าว่า
พระรัตนตรัยบังเกิดขึ้นแล้วในโลก ก็สละละทิ้งสมบัติอันโลกถ้อยยิ่งใหญ่
เห็นปานนั้น เสมือนบ้วนน้ำลายทิ้ง แล้วไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา
ในที่สุดก็ได้บรรพชาอุปสมบทสำเร็จเป็นพระอรหันต์ในพระพุทธศาสนา

ฝ่ายพระนางอโนชาราชเทวี กับทั้งสตรีราชบริพารทั้งหลาย
พันหนึ่งนั้น ครั้นทรงทราบจากพวกพ่อค้าว่า พระราชาและมุขอำมาตย์
ราชบริพารทั้งหลายไปบวชอุทิศชีวิตต่อสมเด็จพระบรมศาสดาแล้ว และ
ได้ทรงมีพระบรมราชโองการมาขอพระราชาสมบัติถวายแต่พระนาง ให้
ทรงเสวยรมย์บริโภคมตามพระราชประสงค์ แม้มวลมุขอำมาตย์ก็ส่งสาส์น
มาขอสมบัติของตน ๆ ให้แก่ภริยาทั้งหลายเช่นเดียวกัน เมื่อเป็นเช่นนั้น
พระนางอโนชาราชเทวีได้มีพระราชเสาวนีย์อย่างคมคายกับบรรดาภริยา
มุขอำมาตย์ทั้งหลายว่า “ชื่อว่าราชสมบัตินี้ มิใช่แต่จะนำมาซึ่งความทุกข์
แต่พระราชาเท่านั้น มันย่อมนำความทุกข์มาให้แม่แก่ฉันเช่นกัน ใครเล่า
จักคุกเข่าทั้งสองลง แล้วเอามากราบเอาก้อนเซพะที่พระราชาบ้วนทิ้งนั้นเล่า
ฉันไม่ต้องการราชสมบัติ ฉันจักบวชอุทิศชีวิตต่อพระบรมศาสดา” ครั้น
แล้วพระนางพร้อมด้วยภริยามุขอำมาตย์ทั้งหลายก็พากันสละละทิ้งสมบัติ
ตามเสด็จไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา ได้สดับพระธรรมเทศนา บรรลุ
โสดาปัตติผลแล้ว ก็พากันไปบวชเป็นภิกษุณีในสำนักภิกษุณีที่เมืองสาวัดถิ

และต่อมาก็ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ชี่ณาสพในพระพุทธศาสนาด้วยกัน
หมดทั้งสิ้น ด้วยประการฉะนี้

ในนิทานเรื่องนี้ มีข้อสังเกตที่ควรจะยกขึ้นมาวิสังขนา คือ ประการ
ต้น จะเห็นว่าสตรีนั้นมีความเลื่อมใสศรัทธาดี และมีจำนวนมากกว่าบุรุษ
มาตั้งแต่ครั้งดึกดำบรรพ์แล้ว เช่นดังสตรีภริยาหัวหน้านายช่างหูก ครั้น
ศาสนาของพระปฐมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้า
จำนวนพันองค์ในระหว่างทางแล้ว ก็มีศรัทธาเลื่อมใสและกล่าวอาราธนา
ไปรับบิณฑบาตที่หมู่บ้านของตนหมดทั้งพันองค์นั้น แล้วก็เอาเป็นภารธุระ
ชักจูงชาวเพื่อนบ้านหมู่ช่างหูกด้วยกันให้มาร่วมทำบุญให้ทาน และได้เป็นผู้
ริเริ่มขอนิมนต์พระปัจเจกพุทธเจ้าให้จำพรรษาอยู่ใกล้ ๆ หมู่บ้านนั้นตลอด
สามเดือน รับเป็นภาระชักชวนเพื่อนบ้านให้ช่วยกันสร้างบรรณศาลาถวาย
พระปัจเจกพุทธเจ้า ให้อาศัยอยู่จำพรรษาของค์ละหลัง ครั้นแล้วได้ชักนำ
มวลสตรีทอผ้าจีวรถวายพระปัจเจกพุทธเจ้าพันองค์ด้วยจีวรพันผืน จีวร
แต่ละผืนมีมูลค่าจำนวนพัน ทั้งหมดนี้ แสดงให้เห็นความมีศรัทธาเลื่อมใส
ของสตรีที่มีกำลังแรงแก่กล้ากว่าบุรุษประการหนึ่ง

ครั้นต่อมาในศาสนาพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า คณะนายช่าง
หูกและภริยาเหล่านั้นได้ไปบังเกิดเป็นกุกุมพ็อยู่ในเมืองพาราณสี ได้พา
กันสร้างพระวิหารใหญ่มีเรือนยอดถึงพันหลังเป็นบริวาร ครั้นถึงคราวฉลอง
มีงานถึง ๗ วันนั้น ภริยาหัวหน้ากุกุมพ็ ก็มีศรัทธาพิเศษแก่กล้ากว่าคน
อื่น ๆ ซึ่งคนอื่น ๆ บริจาคทรัพย์มีจำนวนเท่า ๆ กัน แต่ภริยาหัวหน้า
กุกุมพ็จัดแจงตกแต่งดอกอังกาบพร้อมกับผ้าสาฎกราคาตั้งพัน ซึ่งมี
สีสนั้วรณะเหมือนดอกอังกาบขึ้นไว้เป็นพิเศษ แล้วก็นำไปบูชาถวายสมเด็จพระ
พระบรมศาสดาในวาระสุดท้าย พร้อมทั้งตั้งปณิธานความปรารถนาไว้ว่า

เรื่อง พระมหากัปปิณเฑระ

“ถ้าจะไปบังเกิดชาติใดในภพไหนก็ตาม ขอให้ข้าพเจ้ามีผิวพรรณเหมือนสีดอกอังกาบ และขอให้ได้ชื่อว่า ‘อโนชา’ ซึ่งแปลว่า ดอกอังกาบนั้น”

ครั้นต่อมาในศาสนาของพระสมณโคดมสัมมาสัมพุทธเจ้านี้ ภริยาหัวหน้ากุกุมพินันท์ก็ได้มาบังเกิดเป็นพระราชเทวีเอกอัครมเหสีของพระเจ้ามหากัปปิณะในกรุงกุกกุวัตินคร เมื่อพระนางทรงทราบจากพวกพ่อค้า ว่าพระรัตนตรัยได้บังเกิดขึ้นแล้วในโลก ก็ได้ทรงบูชาด้วยพระราชทรัพย์จำนวนถึงเก้าแสน ส่วนพระเจ้ามหากัปปิณะทรงบูชาเพียงสามแสนเท่านั้น นี่ก็แสดงให้เห็นว่าสตรีมีศรัทธาเลื่อมใสในพระศาสนา และทำบุญมากกว่าบุรุษทั้งหลาย ซึ่งปรากฏเป็นสถาบันสืบ ๆ กันมาตั้งแต่ครั้งดึกดำบรรพ์

แม้ในปัจจุบันทุกวันนี้ก็ปรากฏเป็นเช่นเดียวกันนั้น ไม่ว่าจะมีการกุศลทางศาสนา ณ ที่ไหนวัดใด จะเป็นงานกุศลฟังธรรมก็ดี หรืองานถือศีลกินบวชตามประเพณีพุทธศาสนาก็ดี แม้ขั้นที่สุด งานปฏิบัติธรรมเจริญพระกรรมฐานก็มีพวกสตรีเพศจำนวนมากกว่าบุรุษเพศ โดยทั่วไป ข้อว่าสตรีเพศมีศรัทธาและทำบุญบารมีดี และมีจำนวนมากกว่าบุรุษเพศนั้น เป็นสถาบันที่ปรากฏมีมาตั้งแต่กาลดึกดำบรรพ์สืบ ๆ กันมาจนตลอดกาลปัจจุบันทุกวันนี้ ด้วยประการฉะนี้

อีกประการหนึ่ง คนที่มีปีติปราโมทย์อย่างแรงกล้าย่อมจะทำให้เคลิบเคลิ้มถึงกับลืมตัวไปได้เป็นพัก ๆ เพราะอำนาจปีติมีวรรณะ ๕ ประการ คือ ชุททกาปีติ ขณิกาปีติ โลกกันติกาปีติ อุพเพงคาปีติ และผรณาปีติ เมื่อเกิดขึ้นแล้วย่อมแผ่ซ่านไปทั่วสรรพางค์กายทั่วทุกขุมชน ทำให้บุคคลลบลาบปลื้มจนลืมตัวไปได้ ซึ่งเป็นธรรมดานิยมดั่งนั้น ด้วย

เหตุฉะนั้น พระเจ้ามหาหิงคะปินะกิติ พระนางอนโฆราชราชเทวีกิติ เมื่อได้ทราบข่าวว่า พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ บังเกิดขึ้นแล้วในโลก ทรงได้พระปิติมิวรรณะ ๕ นั้น จึงทรงกำหนดถ้อยคำอะไรไม่ได้ถึงสามครั้ง จนถึงครั้งที่สี่ เมื่อปิตินั้นลดกำลังลงแล้วจึงเกิดความปกติภาพ และทรงมีพระสติกำหนดเหตุการณ์ได้

การที่กษัตริย์ทั้งสองพระองค์ทรงได้พระปิตอันมีกำลังกล้าเห็นปานดังนั้น ก็เพราะเหตุที่ได้ทรงสร้างบุญญาธิการอย่างมากมานานหลายร้อยชาติ บุญบารมีนั้นแก่กล้าอยู่ในพระบวรชั้นธสันดาน เพียงแต่ได้ทรงสดับคำว่า **พุทธ ธรรม สัมมา** เท่านั้น ก็สำเร็จเป็นอภิมหารัษฎา พระราชหฤทัยเกิดพระปิติปราโมทย์อย่างฉับพลันทันที เปรียบเหมือนดอกปทุมที่พ่นน้ำขึ้นมาแล้วได้กระทบแสงพระอาทิตย์ก็แย้มบานขึ้นทันที ฉะนั้น ดังนั้นอันปิติที่เกิดแก่พระเจ้ามหาหิงคะปินะและพระนางอนโฆราชเทวีนั้น จึงเป็นสภาวะธรรมที่มีได้เป็นได้ ไม่ใช่ขนอกเหนือไปจากความจริงเลย แม้ผู้เจริญพระกรรมฐานในกาลทุกวันนี้ ก็ได้ประสบพบเห็นปิติมิวรรณะ ๕ นั้น ซึ่งมีลักษณะดังกล่าวมาอยู่เสมอ แต่ผู้ที่ไม่มีโอกาสได้ทำคุณงามความดีถึงขนาดพอที่ปิตีจะบังเกิดขึ้น ย่อมไม่ได้ประสบพบเห็นปิติดังกล่าวนี้แม้อุตลอดชาติที่เกิดมา และก็มักจะพาลให้เห็นผิดจากทำนองคลองธรรมไปว่าไม่เป็นความจริง เป็นการเสกสรรปั้นขึ้นด้วยความหลอกลวง เป็นทำนองพวกคนตาบอดไม่รู้จักสีและไม่เชื่อว่าจะมีสีต่าง ๆ ฉะนั้น

ความจริงในข้อนี้พึงเห็นตัวอย่างท่านพระมหาหิงคะปินเถระ เมื่อสำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้ว ไม่ว่าจะไปพักอยู่ ณ ที่พักกลางคืนหรือที่พักกลางวัน ก็มักจะเปล่งอุทานหลุดปากออกมาลอย ๆ ด้วยอำนาจปิติวา

“อโห สุขํ โอ สุขหนอ อโห สุขํ โอ สุขหนอ” ดังนี้เสมอ จนเป็นเหตุให้ภิกษุทั้งหลายเกิดความสงสัยว่า เพราะท่านเคยเป็นพระเจ้าแผ่นดินมาที่กล่าวเช่นนั้นเห็นจะกล่าวเพ้อถึงสุขในราชสมบัติอันเป็นกามสุขกระมัง จึงนำความไปกราบทูลแต่สมเด็จพระบรมศาสดาให้ทรงทราบ สมเด็จพระบรมศาสดา จึงได้ทรงแสดงแก่ข้อข้องใจแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุตรของเรามีได้เปล่งอุทานเพ้อถึงสุขในราชสมบัติอันเป็นกามสุขนั้น แต่ปิตินิธรรมได้เกิดขึ้นแก่บุตรของเรา บุตรของเรานั้นเปล่งอุทานอย่างนี้ เพราะปรารถถึงอมตมหานิพพาน” ครั้นแล้วได้ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดภิกษุทั้งหลาย โดยพระพุทธานิพนธ์คาถาเป็นสุภาสิต ซึ่งมีข้อความสั้น ๆ ดังนี้

**บุคคลผู้ดีมธรรม มีจิตผ่องใส เป็นบัณฑิต
ย่อมอยู่เป็นสุข และยินดีในธรรมที่พระ
อริยเจ้าแสดงแล้ว ตลอดกาล**

อธิบายว่า คำว่า **ผู้ดีมธรรม** ได้แก่ ผู้ที่มีปิตินิธรรมเกิดขึ้นในใจนั่นเอง ความจริง การดีมธรรม ไม่ใช่ดีมด้วยถาดภาชนะอย่างหนึ่งอย่างใด เหมือนอย่างดื่มข้าวยาคุหรือดื่มเครื่องดื่มต่าง ๆ การสัมผัสโลกุตรธรรมทั้ง ๙ ด้วยนามกายหรือด้วยมรรคญาณ คือกระทำให้แจ้งชัดโดยเป็นอารมณ์ หรือการรู้แจ้งแทงตลอดอริยสัจ คือ รู้แจ้งทุกข์ ละสมุทัย เจริญมรรค ทำให้แจ้งนิโรธ ดังนี้ ชื่อว่าดีมธรรม

บุคคลผู้ปฏิบัติธรรมจนได้ดีมธรรมโดยลักษณะดังกล่าวมานี้ นอกจากจะมีจิตบริสุทธิ์ผ่องใสอยู่โดยธรรมดานิยามแล้ว ย่อมอยู่เป็นสุขทุกอิริยาบถ คือจะยืนเดินนั่งนอนหรือจะอยู่ ณ ที่ไหน ๆ ที่คนไม่ได้ดีมธรรมเห็นว่าเป็นทุกข์ ก็ย่อมเป็นสุขไปทั้งนั้น และท่านผู้ดีมธรรมมีจิต

ผ่องใสประกอบด้วยความเป็นบัณฑิตเห็นปานนั้น ย่อมอภิมภิมยินดีอยู่ในธรรมที่พระอริยเจ้าทั้งหลายแสดงไว้แล้วตลอดกาล คือย่อมยินดีอยู่ในแต่ในอารมณ์พระกรรมฐาน เช่น ชอบพิจารณาชีวิตประจำวันของตนหรือของบุคคลอื่น อยู่ในสติปัฏฐานทั้ง ๔ คือ ไม่ว่าจะกระดิกพลิกแพลงไปไหนอิริยาบถใดท่าไหน ก็ชอบใช้สติตามกำหนดอิริยาบถนั้น ท่านนั้นและพร้อมกันนั้นก็ใช้สัมปชัญญะพิจารณาให้รู้แจ้งว่า อิริยาบถนี้ทำนี้เป็นแต่เพียงสักว่ากายคือรูปธรรมเท่านั้น ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา ของเรา ของเขา หรือของใคร ๆ ทั้งสิ้น หากเป็นแต่เพียงสมมุติขึ้นเรียกกันตามโลกโวหาร เพื่อใช้เรียกขานกันเท่านั้น

โดยนัยนี้เมื่อทุกข์หรือสุขเกิดขึ้น ก็ใช้สติกำหนด ใช้สัมปชัญญะพิจารณาให้รู้แจ้งว่า นั่นเป็นเพียงสักว่าเวทนา และมีจิตโลภโกรธหลงหรือไม่โลภไม่โกรธไม่หลงเป็นต้น ก็กำหนดพิจารณาให้รู้แจ้งว่า นั่นสักว่าจิตโลภโกรธหลง หรือจิตไม่โลภไม่โกรธไม่หลง และเมื่อพิจารณาธรรม ๕ ประการ อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น ก็กำหนดพิจารณาให้รู้แจ้งว่า นั่นเป็นสักแต่ธรรมไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา ของเรา ของเขา หรือของใคร ๆ ดังนี้เป็นต้น

บุคคลผู้ตีธรรมคือมีปิติในธรรมซึ่งเป็นบัณฑิตนั้น ย่อมเพลิดเพลีนยินดี พิจารณาตนหรือบุคคลอื่นอยู่แต่ในแง่ธรรมะดังวิสัยขามาโดยสังเขปนี้ คือไม่ยินดีดูตนหรือบุคคลอื่นในแง่โลกสมมุติ เป็นต้นว่า คนนั้นสวย คนนี้ไม่สวย หรือหน้าตาแขนขาสวยไม่สวย นั่นนี่ เป็นเรา เป็นเขา เป็นของเรา ของเขา ซึ่งเป็นการมองดูชีวิตประจำวันด้วยความลุ่มหลงมัวเมา ไม่รู้เท่าทันตามความเป็นจริงของความจริง เพียงแต่รู้ความจริงของสิ่งที่ไม่จริงอย่างผิวเผิน เพราะฉะนั้น สมเด็จพระบรม

เรื่อง พระมหากัปปีนเถระ

ศาสดาจึงทรงแสดงว่า ผู้ที่มธรรมมีจิตผ่องใสเป็นบัณฑิต ย่อมยินดีใน
ธรรมตลอดกาล ด้วยประการฉะนี้

แสดงพระธรรมเทศนาในเรื่องพระมหากัปปีนเถระ ก็เห็นว่าพอ
เป็นเครื่องโสดสรองศ์ศรัทธา และสมควรแก่กาลเวลา จึงขอยุติพระธรรม
เทศนาลง คงไว้แต่เพียงนี้ เอวัง ก็มี ด้วยประการฉะนี้

๙ มิถุนายน ๒๕๐๕ เวลา ๑๔.๓๐ น.

แม่ในปัจจุบันทุกวันนี้ก็ปรากฏเป็น
เช่นเดียวกันนั้น ไม่ว่าจะมิจานการกุศลทาง
ศาสนา ณ ที่ไหนวัดใด จะเป็นงานกุศลฟังธรรม
ก็ดี หรืองานถือศีลกินบวชตามประเพณีพุทธ-
ศาสนาก็ดี แม่ชั้นที่สุด งานปฏิบัติธรรมเจริญ
พระกรรมฐานก็มีพวกสตรีเพศจำนวนมากกว่า
บุรุษเพศโดยทั่วไป ข้อว่าสตรีเพศมีศรัทธา
และทำบุญบารมีดี และมีจำนวนมากกว่า
บุรุษเพศนั้น เป็นสถาบันที่ปรากฏมีมาตั้งแต่
กาลดึกดำบรรพ์สืบ ๆ กันมาจนตลอดกาล
ปัจจุบันทุกวันนี้

เรื่อง บัณฑิตสามเณร

กัณฑ์ที่ ๑

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

อุทกํ หิ นยฺนติ เนตฺติกา
อุสุการา นมยฺนติ เตชนํ
ทารุํ นมยฺนติ ตจฺจกา
อดตานํ ทมยฺนติ ปญฺทิตาติ.

บัดนี้ จะวิสันนาพระธรรมเทศนาเรื่องบัณฑิตสามเณร อันมีมา
ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ขุททกนิกาย บัณฑิตวรรค แห่งสุดตันตปิฎก
นับเป็นลำดับเรื่องที่ ๖๔ เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วนธรรมเทศนามัย
และขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายจงตั้งใจสดับรับฟังพระธรรม
เทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลบุญคุณฤธี
ส่วนธรรมสวนมัยสืบไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

สตถา เขตวเน วิหรนุโต - สมัยหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จประทับพระอิริยาบถอยู่ ณ วัดพระเชตุวันมหาวิหาร กรุงสาวัตถี ครั้งนั้นพระองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดภิกษุทั้งหลาย โดยทรงปรารภบัณฑิตสามเณรให้เป็นอุปบัติเหตุ มีเรื่องเล่าโดยพิสดารดังต่อไปนี้

อดีตเต กิร กสฺสปสมฺมาสมฺพุทฺโธ - ดังได้ยินมาว่าในอดีตกาลปางหลัง สมเด็จพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า มีพระอรหันต์ชีนาสพสองหมื่นเป็นบริวาร ได้เสด็จคมนาคมการเข้าไปสู่กรุงพาราณสี ครั้งนั้น พุทธศาสนิกชนทั้งหลายกำหนดดูกำลังของตนแล้ว ๘ คนบ้าง ๑๐ คนบ้าง ได้ร่วมกันถวายทาน มีอาคันตุกทาน คือทานสำหรับพระอาคันตุกะที่จรมา เป็นต้น

อเลกทิวลี - อยู่มาวันหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดากัสสปพุทธเจ้า ได้ทรงแสดงอนุโมทนากถาในเวลาเสวยภัตตาหารเสร็จแล้ว ดังนี้ “**อุปาสกา** ดูก่อนอุปาสกและอุปาสิกาทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ คิดว่าควรจะให้ทานเฉพาะแต่สิ่งของของตนเท่านั้น จะธุระอะไรที่จะต้องชักชวนคนอื่น แล้วก็ให้ทานแต่ลำพังตนเอง ไม่ชักชวนคนอื่น บุคคลนั้นย่อมได้โภคสมบัติแต่ไม่ได้บริวารสมบัติ ในภูมิสถานที่ดินไปบังเกิดนั้น ๆ บุคคลบางคนย่อมชักชวนแต่คนอื่น ส่วนตนไม่ได้ให้ทาน บุคคลนั้นย่อมได้บริวารสมบัติ แต่ไม่ได้โภคสมบัติในภูมิสถานที่ดินไปบังเกิดนั้น ๆ บุคคลบางคนแม้ตนเองก็ไม่ได้ให้ทาน แม้คนอื่นก็ไม่ได้ชักชวน บุคคลนั้นย่อมไม่ได้ทั้งโภคสมบัติทั้งบริวารสมบัติ ย่อมเป็นคนยากจนกินเศษกินเดนในภูมิสถานที่ดินไปบังเกิดนั้น ๆ บุคคลบางคนยอมให้ทานด้วยตนเองด้วย ย่อมชักชวนคนอื่นด้วย บุคคลนั้นย่อมได้ทั้งโภคสมบัติทั้งบริวารสมบัติ ในภูมิสถานที่ดินไปบังเกิดนั้น ๆ

ต้ สุตฺวา เอโก ปณฺฑิโต - ยังมีบุรุษบัณฑิตคนหนึ่ง ซึ่งอยู่ ณ ที่ไกล ๆ นั้น ได้ฟังอนุโมทนาถาถนั้นแล้ว จึงเกิดความคิดขึ้นว่า “ต่อไปนี้ สมบัติทั้งสองประการคือ โภคสมบัติและบริวารสมบัติจักสำเร็จแก่เราด้วยวิธีใด เราจักทำวิธีนั้น” ครั้นแล้วก็ถวายบังคมพระบรม-ศาสดา แล้วกราบทูลอาราถนาว่า “ข้าแต่สมเด็จพะพุทธองค์ ขออาราถนา พระพุททองค์รับภิกษาหารของข้าพระองค์ในวันพรุ่งนี้”

สมเด็จพะบรมศาสดาตรัสถาถามว่า “เธอต้องการภิกษาเท่าไร”

บัณฑิตกราบทูลถาถามว่า “ภิกษาบริวารของพระพุททองค์มีจำนวนเท่าไร พระพุททเจ้าข้า”

สมเด็จพะบรมศาสดาตรัสตอบว่า “มี ๒๐ พัน อุบาสก”

บัณฑิตกราบทูลอาราถนาว่า “ขออาราถนาพระพุททองค์ พร้อมทั้งภิกษาสงฆ์บริวารทั้งหมดรับภิกษาหารของข้าพระองค์ในวันพรุ่งนี้ พระพุททเจ้าข้า” สมเด็จพะบรมศาสดาทรงรับอาราถนา

ส่วนบุรุษบัณฑิตนั้น เข้าไปยังหมู่บ้านแล้วเที่ยวบอกบุญไปว่า “คุณแม่และคุณพ่อทั้งหลาย ข้าพเจ้าได้อาราถนาภิกษาสงฆ์มีองค์พระพุททเจ้าเป็นประมุข เพื่อรับภัตดาหารในวันพรุ่งนี้ ท่านทั้งหลายสามารถจะถวายทานแก่ภิกษาจำนวนเท่าไร ก็จงรับถวายเป็นภิกษาจำนวนเท่านั้น”

ครั้นชาวบ้านแสดงความจำนงว่า พวกข้าพเจ้าจกัรับถวายเป็น ๑๐ รูป พวกข้าพเจ้าจะรับถวายเป็น ๒๐ รูป พวกข้าพเจ้าจกัรับถวายเป็น ๑๐๐ รูป พวกข้าพเจ้าจกัรับถวายเป็น ๕๐๐ รูป บุรุษบัณฑิตก็บันทึกลงไว้ในบัญชีมาตั้งแต่นั้น

ก็สมัยนั้นมีชายคนหนึ่งเป็นที่รู้จักกันว่า มหาทศคตะ เพราะเป็นคนยากจนมาก อาศัยอยู่ในกรุงพาราณสีนั้น บุรุษบัณฑิตได้พบมหาทศคตะนั้นซึ่งมาเผชิญหน้าพอดี จึงถือโอกาส บอกบุญว่า “สหายมหาทศคตะ ฉันได้อาราธนาภิกษุสงฆ์มีองค์พระพุทธเจ้าเป็นประมุข เพื่อรับภัจจาหารในวันพรุ่งนี้ ชาวเมืองทั้งหลายจักพากันทำบุญให้ทานวันพรุ่งนี้ สหายจักรับเลี้ยงพระสักกี่รูปเล่า”

นายมหาทศคตะบอกปัดว่า “สหาย คนอย่างฉันจะต้องการพระได้อย่างไร มันเป็นความต้องการของคนที่เขา มีทรัพย์ต่างหาก แม้แต่เพียงข้าวสารที่จะต้มข้าวต้มพรุ่งนี้ ฉันก็ยังไม่มียเลยเพื่อนเอ๋ย ฉันรับจ้างเขาเลี้ยงชีวิต ฉันจะต้องการพระอย่างไรได้เล่า”

สมาทปกานนาม พุยตุเตน ภวิตัพพี - ธรรมตามรรคานายกผู้ชักชวนคนทำบุญนั้น จักต้องเป็นคนฉลาดใช้อุบาย เพราะฉะนั้น บุรุษบัณฑิตนั้น แม้ถึงนายมหาทศคตะจะได้ปฏิเสธว่าไม่มีอะไร ก็หาได้หยุดนิ่งเพียงแค่นั้นไม่ได้กล่าวแนะนำต่อไปอย่างนี้ว่า “เพื่อนมหาทศคตะ คนในพระนครนี้เป็นอันมากที่รับประทานอาหารดี ๆ นุ่งผ้าเนื้อละเอียดประดับตกแต่งด้วยอาภรณ์นานาชนิด นอนบนที่นอนอันมีสิริงดงาม เสวยรมย์ชมสมบัติอยู่อย่างสนุกสุขสบาย ส่วนเธอทำการรับจ้างจนตลอดทั้งวันแล้วยังไม่ได้อาหารแม้เพียงพ้ออิมท้อง เมื่อเป็นเช่นนี้ เธอทราบไหมว่าที่มิได้อะไรมัน เป็นเพราะเราไม่ได้ทำบุญอะไรสักอย่างไว้แต่ในชาติปางก่อน”

นายมหาทศคตะยอมรับว่า “ข้าพเจ้าทราบ นาย”

บุรุษบัณฑิตได้แนะนำชักจูงต่อไปว่า “ก็เมื่อเป็นเช่นนั้น ทำไมเดี๋ยวนี้เธอจึงไม่เต็มใจทำบุญเล่า เธอยังหนุ่มแน่นมีกำลังยังเข้มแข็ง เธอ

จะลงมือทำการจ้างอะไรสักอย่าง แล้วให้ทานตามกำลังของตนจะไม่มีดีหรือสหาย”

นายมหาทุกคตะขณะที่บุรุษบัณฑิตชี้แจงอยู่นั้น ก็เกิดความสังเวชสติใจได้คิด พอบุรุษบัณฑิตพูดขาดคำก็รับทันทีว่า “จงบันทึกพระรูปหนึ่งไว้ในบัญชีให้ข้าพเจ้าด้วย ข้าพเจ้าจักทำการจ้างอะไร ๆ สักอย่างหนึ่ง แล้วจักถวายภิกษาหารแก่พระภิกษุรูปหนึ่ง”

ส่วนบุรุษบัณฑิตนี้ก็พอใจว่า “ภิกษุรูปเดียวจะลงบัญชีทำไม” แล้วก็เลยไม่บันทึกลงไว้ ด้วยประการฉะนี้

มหาทุกคโคตปิ เคหิ คนตวา - ฝ่ายนายมหาทุกคตะ ครั้นไปถึงบ้านแล้วจึงบอกภริยาว่า “น้องรัก พรุ่งนี้ชาวเมืองเขาจักทำบุญเลี้ยงพระสงฆ์ แม้พี่ก็ถูกเขาชักชวนให้รับถวายภิกษาหารแก่พระรูปหนึ่ง พรุ่งนี้แม้เราทั้งสองก็จักถวายภิกษาหารแก่พระรูปหนึ่งด้วย”

ฝ่ายภริยาของเขาก็มีได้ค้ำว่า “เราเป็นคนยากจน ทำไมพี่จึงรับเขาด้วย” แต่กลับพูดสนับสนุนว่า “พี่ชา พี่ได้ทำความดีแล้ว เราไม่ได้ให้ทานอะไร ๆ ไว้ในชาติก่อน ชาตินี้จึงได้เกิดเป็นคนยากจน เราทั้งสองจักรับจ้างทำงาน แล้วจักถวายทานแก่ภิกษุรูปหนึ่ง” ครั้นแล้วทั้งสองสามีภริยาก็ออกจากบ้านพากันไปสู่งานจ้าง

มหาเศรษฐีเห็นนายมหาทุกคตะแล้วถามว่า “อย่างไร สหายมหาทุกคตะ จะรับจ้างทำงานหรือ”

นายมหาทุกคตะเรียนว่า “ครับผม กระผมจะรับจ้างทำงาน”

มหาเศรษฐีถามว่า “เธอจักทำงานอะไร”

นายมหาทุกคตะเรียนว่า “สุดแต่นายจะกรุณาให้ทำ ครับผม”

มหาเศรษฐีพูดว่า “ถ้าเช่นนั้นก็ดีแล้ว พรุ่งนี้พวกเราจะเลี้ยง พระสองสามร้อยรูป เถอจงมาผ่าฟืนให้ด้วย” ครั้นแล้วก็นำเอาमितและ ขวานมาส่งให้

ฝ่ายนายมหาทศคตะเห็นกระบะเบนถกเขมรอย่างมันเหมาะ มีความอดสาหะอย่างแรงกล้า ตั้งหน้าผ่าฟืน ละมีดจับขวาน ละขวาน จับมีด อย่างไม่หยุดหย่อน จึงขณะนั้นมหาเศรษฐีถามเขาว่า “สหาย วันนีเธออดสาหะทำงานเหลือเกิน มีเหตุอะไรหรือ”

นายมหาทศคตะเรียนตามความจริงว่า “นาย พรุ่งนี้กระผม จะเลี้ยงพระองค์หนึ่งครับ”

มหาเศรษฐีครั้นได้ฟังดังนั้นมีจิตเลื่อมใสจึงดำริว่า “โอ เจ้ามหา ทศคตะนี่มันทำสิ่งที่คนทำได้ยาก ไม่ยอมนิ่งเฉยว่าตนเป็นคนยากจน กลับ พูตรับว่า ‘ข้าพเจ้าทำการจ้างแล้วจักเลี้ยงพระองค์หนึ่ง’”

เสฏฐภริยาปิ ตสฺส ภริยํ ทิสฺวา - ฝ่ายภริยาของมหาเศรษฐี ครั้นเห็นภริยาของนายมหาทศคตะแล้วถามว่า “แม่มหาจำเริญ แม่จะ ทำงานอะไร”

เมื่อภริยาของนายมหาทศคตะเรียนตอบว่า “สุดแต่ท่านจะกรุณา ให้ทำเจ้าข้า” จึงส่งเข้าไปยังโรงกระต๋องดำข้าว มอบเครื่องมือมีกระต๋อง และสากเป็นต้นให้พร้อมสรรพ ภริยามหาทศคตะนั้นว่าเร็งเบิกบาน ดำข้าวไปพลาง ฝัดข้าวพลาง ดูเหมือนอย่างกะพ้อนรำอยู่

จึงขณะนั้นภริยามหาเศรษฐีถามนางว่า “แม่มหาจำเริญ แม่ ทำงานอย่างรำเร็งเบิกบานเหลือเกิน มีเหตุอะไรหรือ”

เรื่อง บัณฑิตสามเณร

ภริยามหาทุกคตะเรียนว่า “แม่เจ้า อีฉันทำการจ้างนี้แล้ว จักเลี้ยงพระองค์หนึ่ง เจ้าข้า”

ฝ่ายภริยามหาเศรษฐี ครั้นได้ฟังดังนั้นก็เกิดความเลื่อมใสในนาง นั้นว่า “โอ แม่คนนี่ทำสิ่งที่คนทำได้โดยยาก”

ในเวลาที่นายมหาทุกคตะผ่าฟืนเสร็จแล้ว มหาเศรษฐีได้มอบ ข้าวสาทิให้ ๔ ทะนานพร้อมกับพูดว่า “นี่เป็นส่วนค่าจ้างของเธอ” แล้ว มอบให้อีก ๔ ทะนานพร้อมกับพูดว่า “นี่เป็นส่วนให้รางวัลแก่เธอ”

นายมหาทุกคตะนั้นครั้นไปถึงบ้านแล้วจึงบอกแก่ภริยาว่า “ฉัน ไปทำการจ้างได้ข้าวสาทิมา นี่จักเป็นกับข้าว น้องจงไปซื้อเนยใส น้ำมัน และเครื่องเทศด้วยค่าจ้างที่น้องได้มา”

ส่วนภริยามหาเศรษฐีได้ให้ค่าจ้างแก่ภริยาของนายมหาทุกคตะนั้น คือ เนยใสขวดหนึ่ง นมส้มถาดหนึ่ง เครื่องเทศชุดหนึ่ง ข้าวสารข้าวสาทิ อย่างดีทะนานหนึ่ง สามภริยาทั้งสองได้มีข้าวสารรวมกันเป็น ๘ ทะนาน ด้วยประการฉะนี้

สองสามีภริยานั้นต่างก็ร่าเริงเบิกบานใจว่าตนได้ไทยทานแล้ว พากันลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ ภริยาบอกกับนายมหาทุกคตะว่า “พี่ พี่จงไปหา เก็บผักมาให้หน่อย”

นายมหาทุกคตะนั้น เมื่อไปเก็บผักไม่เห็นมีผักที่ร้านตลาดจึงเลย ไปถึงฝั่งแม่น้ำ ร่าเริงเบิกบานใจว่าวันนี้จะได้ถวายโภชนาหารแก่พระผู้เป็น เจ้าทั้งหลาย จึงขับร้องไปพลางเลือกเก็บผักไปพลางอยู่

ยังมีชาวประมงคนหนึ่งยื่นทอดแหอยู่ ได้ยินเสียงขั้บร้อ้งแล้ว คาดว่าคงจักเป็นเสียงนายมหาทศคตะ แล้วร้อ้งเรียกมาถามว่า “เธอ ข้างต้งอกต้งใจขั้บร้อ้งเหลือเกิน มีเหตุดีอะไรละหรือ”

นายมหาทศคตะตอบว่า “ฉันเก็บผักดอก สหาย”

ชาวประมงซักว่า “จักทำอะไรละหรือ”

มหาทศคตะตอบว่า “จักเลี้ยงพระสักองค์หนึ่ง สหาย”

ชาวประมงพูดเยาะว่า “โอ พระที่จะฉันผักของเธอคงจะเป็น ประโยชน์ดีีมากละ”

นายมหาทศคตะตอบตามจริงว่า “จะอย่างไรเล่า สหาย เรา ก็จักต้งเลี้ยงด้วยผักที่หามาได้”

ชาวประมงพูดว่า “ถ้าอย่างนั้นมานี้ซี”

นายมหาทศคตะถามว่า “จะให้ฉันทำอะไรเล่า สหาย”

ชาวประมงชี้แจงว่า “เธอจงเอาปลาเหล่านี้ไปร้อยเข้าให้เป็น พวง ๆ พวงละบาทบ้าง สองสลึงบ้าง พวงละตำลึงบ้าง”

นายมหาทศคตะได้ลงมือร้อยพวงปลาตามที่นายประมงแนะนำ ด้วยความยินดี ชาวเมืองต่างก็พากันมาซื้อเอาพวงปลานั้น ๆ เพื่อจะ เอาไปเลี้ยงพระตามที่ตนนิมนต์ไว้ เมื่อนายมหาทศคตะเพลินทำพวงปลา อยู่อย่างนั้น ก็ถึงเวลารถวายภิกษาหาร นายมหาทศคตะสังเกตดูเวลา แล้วจึงบอกชาวประมงว่า “สหาย ฉันจะลาไปละ นี้ถึงเวลาพระจะมาแล้ว”

ชาวประมงถามว่า “ก็พวงปลายังมีเหลืออยู่บ้างไหม”

นายมหาทศคตะตอบว่า “ไม่มีแล้วสหาย หมดเกลี้ยงเลย”

เรื่อง บัณฑิตสามเณร

ชาวประมงพูดว่า “เมื่อเชื่อนั้น ปลาตะเพียน ๔ ตัวฉันทักไว้ ได้ทรายสำหรับตัวเอง ถ้าเธอประสงค์จะเลี้ยงพระ ก็จงเอาปลาตะเพียน นี้ไป” แล้วก็ได้ให้ปลาตะเพียนนั้นแก่นายมหาทุกคตะไป ด้วยประการฉะนี้

ต้ ทิวส์ ปน สดถา - ก็ในวันนั้น สมเด็จพระบรมศาสดา กัสสปพุทธเจ้าทรงส่งพระญาณดูหมุ่สัตว์โลกในเวลาใกล้รุ่ง ได้ทอด พระเนตรเห็นนายมหาทุกคตะนั้นเข้าในข่าย คือพระญาณของพระองค์ ทรงพิจารณาว่าจักเป็นอย่างไรหนอ ทรงพระพุทธานุญาตว่า “นายมหา ทุกคตะตั้งใจไว้ว่าจักเลี้ยงพระองค์หนึ่ง จึงพร้อมภริยาไปทำการจ้างเมื่อ วานนี้ เธอจักได้ภิกษุรูปไหนหนอ” ทรงใคร่ครวญดูว่า “คนทั้งหลาย ต่างก็รับเอาพระตามกำหนดที่ได้ลงบัญชีไว้ ให้ไปนั่งฉันในเรือนของตน ๆ ส่วนนายมหาทุกคตะเว้นเสียจากเราแล้วจักไม่ได้พระภิกษุรูปอื่น”

ได้ยินว่า เป็นธรรมดาพระพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมทรงช่วยอนุเคราะห์ ในคนยากจนทั้งหลาย เพราะฉะนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาทรงทำพระ สรรีกริจแต่เข้ามีด แล้วเสด็จเข้าประทับนั่งในพระคันธกุฎี ด้วยทรงตั้ง พระเหตุทัยว่า จักทรงสงเคราะห์นายมหาทุกคตะ

ก็ขณะเมื่อนายมหาทุกคตะกำลังถือปลาเข้าไปในบ้านนั้น พระแท่นปัญฑุกัมพลศิลาอาสน์ของท้าวสักกเทวราชก็แสดงอาการร้อนขึ้น ท้าวสักกเทวราชทรงตรวจดูว่า “จะมีเหตุอะไรหนอ” ทรงพระดำริเห็น ว่า “เมื่อวานนี้ นายมหาทุกคตะพร้อมด้วยภริยาของตนได้ไปทำการ รับจ้าง ด้วยตั้งใจว่าจักถวายภิกษาหารแก่พระสักองค์หนึ่ง เธอจักได้ พระภิกษุรูปไหนหนอ” ทรงใคร่ครวญต่อไปว่า “ภิกษุอื่นไม่มีสำหรับนาย มหาทุกคตะนั้น แต่สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จประทับนั่งในพระคันธกุฎี ด้วยทรงตั้งพระเหตุทัยว่า จักทรงรับสงเคราะห์นายมหาทุกคตะ ส่วน

นายมหาทุกคตะพึงถวายข้าวต้มและข้าวสวยมีผักเป็นกับอย่างทีตนเอง
บริโภคแต่สมเด็จพระตถาคต ถึงอย่างไรเราต้องไปบ้านนายมหาทุกคตะ
เพื่อรับทำหน้าที่พ่อครัว”

ครั้นแล้วทรงแปลงเพศมิให้ใครรู้จัก เสด็จไป ณ ที่ใกล้ ๆ บ้าน
นายมหาทุกคตะ แล้วตรัสถามว่า “มีงานอะไร ๆ ที่จะพึงทำด้วยการจ้าง
บ้างหรือหนอ”

นายมหาทุกคตะเห็นพระอินทร์แปลงนั้นแล้วถามว่า “ท่านจัก
ทำงานอะไรได้บ้างสหาย”

พระอินทร์แปลงตอบว่า “นาย ข้าพเจ้ามีความรู้ในศิลปะทุกอย่าง
ศิลปะที่ข้าพเจ้าจะไม่รู้ไม่มีเลย แม้ข้าวต้มข้าวสวยเป็นต้น ข้าพเจ้าก็รู้
ที่จะปรุงให้สำเร็จได้”

นายมหาทุกคตะพูดว่า “สหาย เรามีความต้องการงานของท่าน
อยู่ แต่เรามองไม่เห็นค่าจ้างที่จะให้แก่ท่าน”

พระอินทร์แปลงซักว่า “ก็ท่านจะให้ทำงานอะไรเล่า”

นายมหาทุกคตะตอบว่า “เราต้องการจะถวายภิกษาหารแก่
พระสักกองค์หนึ่ง จึงอยากได้การปรุงข้าวต้มและข้าวสวยถวายพระนั้น
สหาย”

พระอินทร์แปลงเห็นได้ช่องจึงพูดว่า “ถ้าท่านจักถวายภิกษาหาร
แก่พระแล้ว ข้าพเจ้าก็จะไม่รับค่าจ้าง การที่ท่านให้บุญแก่ข้าพเจ้าไม่
สมควรละหรือสหาย”

นายมหาทุกคตะพูดเชิญว่า “เออ ถ้าอย่างนี้ก็ดีละซี เชิญเข้ามา
สหาย”

เรื่อง บัณฑิตสามเณร

พระอินทร์แปลงเข้าไปในบ้านของมหาทศคตะ ให้เอาเครื่องครัว เช่น ข้าวสารเป็นต้นมา แล้วพูดแนะว่า “ท่านจงไป รีบไปรับพระที่ ถึงแก่ตนมาเถิด”

ทานเวทยาวฤกษ์โกปี - ส่วนบัณฑิตผู้จัดการทาน ก็ได้จัดส่งภิกษุทั้งหลายไปสู่เรือนแห่งชนทั้งหลายตามที่ได้บันทึกลงบัญชีไว้ นายมหาทศคตะไปถึงสำนักของบัณฑิตนั้น แล้วพูดว่า “นาย ท่านจงให้พระองค์ที่ถึงแก่ผม”

ฝ่ายบัณฑิตผู้จัดการทานระลึกขึ้นมาได้ในขณะนั้นแล้วพูดว่า “ตาย ฉันทูลมพระของเธอเสียแล้ว”

นายมหาทศคตะรู้สึกเป็นเสมือนถูกแทงเข้าที่ท้องด้วยหอกอันคม แล้ววิงวอนว่า “นาย ทำไมจะทำให้ผมฉิบหายเสียเล่า เมื่อวานนี้ท่านชักชวนผม ผมกับภริยาพากันทำงานจ้างตลอดวัน วันนี้ก็รีบไปเที่ยวหาเก็บผักมาจากฝั่งแม่น้ำแต่เช้ามีด ท่านจงให้พระแก่ผมองค์หนึ่ง” แล้วก็ประคองแขนทั้งสองรำพันอยู่

คนทั้งหลายมามุงกันแล้วถามว่า “มหาทศคตะ อะไรรกันนั้น”

นายมหาทศคตะได้บอกเรื่องที่เป็นมาให้ทราบโดยตลอด คนทั้งหลายจึงหันไปถามผู้จัดการว่า “สหาย ได้ยินว่า ท่านได้ชักชวนนายมหาทศคตะนี้ว่า จงทำงานรับจ้างแล้วรับถวายภิกษาหารแก่พระสักองค์หนึ่ง จริงไหม”

ผู้จัดการตอบว่า “ครับผม เป็นความจริงอย่างนั้น”

คนทั้งหลายพากันพูดว่า “ท่านทำกรรมหนักที่เป็นผู้จัดแจงพระภิกษุมากถึงเพียงนี้ ไม่ได้ให้พระสักองค์หนึ่งแก่นายมหาทศคตะนั้น”

บัณฑิตผู้จัดการนั้นรู้สึกละอายใจด้วยถ้อยคำของคนเหล่านั้น จึงพูดแนะนำกับนายมหาทศคตะว่า “สหาย มหาทศคตะ เธออย่าทำให้ฉันฉิบหายเสียเลย ฉันจะถึงความเบียดเบียนอย่างใหญ่เพราะเหตุแห่งเธอ คนทั้งหลายต่างพากันมารับเอาพระภิกษุที่ถึงแก่ตน ๆ ตามที่บันทึกลงไว้ในบัญชีไปหมดแล้ว ผู้ที่จะยอมถอนพระซึ่งนั่งแล้วในบ้านของตนออกมาให้ฉันนั้น ย่อมเป็นไปไม่ได้ แต่ว่าสมเด็จพระบรมศาสดาทรงล้างพระพักตร์แล้วเสด็จเข้าไปประทับนั่งอยู่ในพระคันธกุฎี บรรดาพระราชา พระยุพราช และเสนาบดีเป็นต้น กำลังนั่งรอดูการเสด็จออกจากพระคันธกุฎีของสมเด็จพระบรมศาสดาอยู่ ด้วยตั้งใจว่าจักรับบาตรของพระองค์ไป ธรรมดา พระพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมทรงพระกรุณาในคนยากจน เธอจงรีบไปวัดแล้วกราบทูลต่อสมเด็จพระบรมศาสดาว่า ‘ข้าแต่สมเด็จพระพุทธองค์ ข้าพระพุทธเจ้าเป็นคนยากจน ขอพระพุทธองค์จงทรงพระกรุณาอนุเคราะห์แก่ข้าพระพุทธเจ้าด้วยเถิด พระพุทธเจ้าข้า’ ถ้าบุญของเธอมี คงจักได้อย่างแน่นอน” นายมหาทศคตะรีบไปยังวัดตามคำแนะนำนั้น

อด นั - ขณะนั้น พระราชาและพระยุพราชเป็นต้นซึ่งรอเสด็จอยู่นั้น เพราะเคยเห็นนายมหาทศคตะนั้นในวันอื่น ๆ โดยฐานะเป็นคนกินเดนอยู่ในวัด จึงทรงรับสั่งกับนายมหาทศคตะซึ่งพอมมาถึงวัดว่า “เฮ้ย มหาทศคตะ ยังไม่ถึงเวลาอาหารก่อน เธอจะรีบมาทำไม”

นายมหาทศคตะพูดว่า “นาย ข้าพเจ้าทราบอยู่ว่าไม่ใช่เวลาอาหาร แต่ที่ข้าพเจ้ามาทั้งนี้ ก็เพื่อถวายบังคมสมเด็จพระบรมศาสดาต่างหาก” ว่าแล้วกราบถวายบังคมด้วยเบญจางคประดิษฐ์เอาศีรษะตั้งไว้จรดพระธรณีแห่งพระคันธกุฎี แล้วกราบทูลสมเด็จพระบรมศาสดาว่า “ข้าแต่สมเด็จพระพุทธองค์ ในพระนครนี้ไม่มีใครที่จะยากจนยิ่งกว่า

เรื่อง บัณฑิตสามเณร

ข้าพระพุทธองค์ ขอพระพุทธองค์ จงทรงเป็นที่พึ่งแก่ข้าพระพุทธเจ้า ด้วยเถิด จงทรงพระกรุณาสงเคราะห์แก่ข้าพระพุทธเจ้าด้วยเถิด”

สมเด็จพระบรมศาสดาทรงเปิดพระทวารพระคันธกุฎี ทรงนำบาตรออกวางใส่มือของนายมหาทุกคตะนั้น นายมหาทุกคตะจึงรู้สึกเป็นเสมือนได้บรรลุถึงซึ่งสิริราชสมบัติของพระเจ้าจักรพรรดิ ฝ่ายชนชั้นผู้ใหญ่ ซึ่งมีพระราชาและพระยุพราชาเป็นต้น ต่างก็ทรงแลดูพระพักตร์ของกันและกันอย่างทรงพิศวงงงงวย

จริงอยู่ ใคร ๆ ก็ตามย่อมไม่อาจสามารถที่จะรับเอาบาตรที่พระบรมศาสดาไม่ได้ประทานให้ โดยถือเอาความเป็นใหญ่เป็นประมาณ ส่วนชนชั้นผู้ใหญ่ทั้งหลาย ต่างก็พากันพูดเล่าโลมนายมหาทุกคตะอย่างนี้ว่า “สหาย มหาทุกคตะ เธอจงให้บาตรสมเด็จพระบรมศาสดาแก่พวกเราเสียเถิด พวกเราจักให้ทรัพย์แก่เธอเท่านี้ คือพันหนึ่ง หรือแสนหนึ่ง เธอเป็นคนยากจนเอาทรัพย์ดีกว่า จะเอาบาตรไปทำไม”

นายมหาทุกคตะตอบคำขาดว่า “ข้าพเจ้าจักไม่ให้ใคร ๆ ข้าพเจ้าไม่ต้องการทรัพย์ ข้าพเจ้าจักอภัยสงเคราะห์สมเด็จพระบรมศาสดาเท่านั้น”

คนทั้งหลายนอกจากพระราชา ครั้นวิงวอนขอบาตรกับนายมหาทุกคตะไม่ได้แล้ว ก็พากันกลับไป ด้วยประการฉะนี้

ราชา ปน - ฝ่ายว่าพระราชาไม่ได้เสด็จกลับ ทรงพระราชดำริว่า “นายมหาทุกคตะ แม้เราจะได้เล่าโลมด้วยทรัพย์สักเท่าไร เธอก็ไม่ยอมให้บาตรของสมเด็จพระบรมศาสดา ใคร ๆ ย่อมไม่อาจที่จะรับบาตรที่สมเด็จพระบรมศาสดาไม่ได้ประทานให้ด้วยพระองค์เองแล้ว ไทยธรรมของนายมหาทุกคตะนี้จักดีวิเศษสักเท่าไร ในเวลาที่เขากวายนไทยธรรมแล้ว เราก็จักฉวยโอกาสนำเสด็จพระบรมศาสดาไปวัง แล้วก็จักถวายพระ

กระยาหารที่เจ้าพนักงานเตรียมไว้เพื่อเรา” ครั้นแล้วก็ทรงตามเสด็จไปพร้อมกับสมเด็จพระบรมศาสดานั้นแล

สกุโกปิ เทวราชา - ฝ่ายท้าวสักกเทวราชา (พระอินทร์แปลง) ทรงปรุงอาหารมีข้าวต้มข้าวสวยและผักเป็นต้นเสร็จแล้ว ทรงแต่งพุทธ-อาสาณอันคู่ควรแก่ที่สมเด็จพระบรมศาสดาจะประทับนั่ง เสร็จเรียบร้อยแล้วก็ทรงนั่งรออยู่

นายมหากุคคะตะนำเสด็จพระบรมศาสดาไปถึงบ้านแล้วกราบทูลเสด็จว่า “ข้าแต่สมเด็จพระพุทธองค์ ขออาราธนาเสด็จเข้าไป พระพุทธ-เจ้าข้า”

ก็เรือนที่อยู่ของมหากุคคะตะนั้นต่ำมาก คนที่จะเข้าไปไม่หมอบลงแล้วก็ไม่อาจที่จะเข้าไปได้ แต่ธรรมดาพระพุทธเจ้าทั้งหลายนั้นเมื่อจะเสด็จเข้าสู่เรือนคน ย่อมไม่ทรงน้อมพระองค์ลง เพราะเวลาที่เสด็จเข้าสู่เรือนที่ต่ำนั้น มหาปฐพีแผ่นดินย่อมจะยุบลงข้างล่างหรือมิฉะนั้น เรือนย่อมจะยึดขึ้นข้างบน นี่เป็นผลแห่งทานที่พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญมาดีแล้ว เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จออกไปแล้ว ทุกสิ่งทุกอย่างก็กลับคืนเป็นปกติดังเดิม เพราะฉะนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จเข้าไปเรือนของนายมหากุคคะตะนั้นมิได้น้อมพระองค์เลย เสด็จประทับนั่งบนอาสนะที่ทำวสักกเทวราชทรงตบแต่งไว้แล้วนั้น

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาประทับนั่งแล้ว พระราชาทรงรับสั่งกับนายมหากุคคะตะว่า “สหายมหากุคคะตะ แม้เราจะได้วิงวอนขออย่างไร เธอก็ไม่ยอมให้บาตรของสมเด็จพระบรมศาสดา เราจะคอยดูอยู่ก่อนสักการะที่เธอทำถวายสมเด็จพระบรมศาสดาจะดีวิเศษอย่างไร”

เรื่อง บัณฑิตสามเณร

ในทันใดนั้น ท้าวสักกเทวราชก็ทรงเปิดภาชนะข้าวต้มเป็นต้น ออกแสดง กลิ่นเครื่องอบภัตตาหารทั้งหลาย ได้ฟุ้งตลบไปกลบพระนคร โดยทั่วสิ้น พระราชาทรงพิศดูภัตตาหารทั้งหลายแล้ว ทรงกราบทูล ความจริงแต่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า “ข้าแต่สมเด็จพระพุทธองค์ หม่อมฉันคิดคาดไว้ว่า ไทยธรรมของนายมหาทุกคตะ จักดีวิเศษสักเท่าไร ครั้นเขาถวายไทยธรรมแล้ว หม่อมฉันก็จะนำเสด็จพระพุทธองค์ไปวัง แล้วจักถวายพระกระยาหารที่เจ้าพนักงานเตรียมไว้เพื่อหม่อมฉัน จึงได้ ตามเสด็จมา ก็พระกระยาหารเช่นนี้หม่อมฉันไม่เคยเห็นมา เมื่อหม่อมฉัน อยู่ที่นี้ นายมหาทุกคตะก็จะลำบากมาก หม่อมฉันขอกราบทูลลาไป พระพุทธเจ้าข้า” ทรงกราบถวายบังคมสมเด็จพระบรมศาสดาแล้วก็ เสด็จหลีกไป

สกุโกปี สตุถาริ ยาคุอาทีนิ ทตฺวา - ฝ่ายท้าวสักกเทวราช ได้ทรงถวายพระกระยาหารมีข้าวต้มเป็นต้น แล้วทรงอังคาสสมเด็จพระบรมศาสดาโดยเคารพเป็นอันดี แม้สมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อเสวยพระกระยาหารเสร็จแล้ว ทรงอนุโมทนาแล้วก็เสด็จลุกจากพุทธอาสน์ หลีกกลับไป ท้าวสักกเทวราชทรงให้สัญญาแก่ นายมหาทุกคตะเพื่อตาม ส่งเสด็จ นายมหาทุกคตะรับบาตรไปตามส่งเสด็จสมเด็จพระบรมศาสดา ส่วนท้าวสักกเทวราชครั้งนี้จะเสด็จกลับ ได้เสด็จประทับยืนอยู่ที่ประตูเรือน นายมหาทุกคตะ ทรงแลดูขึ้นบนอากาศ ในทันใดนั้น ฝนรדתะ ๗ ประการ ได้ตกลงจากอากาศจนเต็มภาชนะเต็มเรือนนายมหาทุกคตะนั้นทั่วสิ้น จนเรือนของเขาไม่มีที่ว่างเลย ภริยาของเขาต้องจูงมือพวกเด็ก ออกไป อยู่ข้างนอกเรือน

นายมหาทุกคตะ ครั้นตามส่งเสด็จกลับมาเห็นพวกเด็ก ๆ อยู่ ข้างนอกจึงถามว่า “นี่เป็นอะไรกัน”

ภริยาตอบว่า “พี่ เรือนของเราเต็มไปหมดด้วยรัตนะ ๗ ประการ จนไม่มีที่ว่างจะเข้าไปอยู่ได้”

นายมหาคฤคคะคิดว่า “ทานของเราได้อำนวยผลวิบากให้แก่เรา ในวันนี้เที่ยวหนอ” จึงรีบไปยังพระราชสำนักแล้วถวายบังคมพระราช

เมื่อพระราชชาติตรัสถามว่า “เธอมาทำไม”

นายมหาคฤคคะจึงกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้สมมุติเทพ เรือนข้าพเจ้าเต็มไปด้วรัตนะ ๗ ประการ ขอพระองค์จงทรงไปชนเอา ทรัพย์นั้น พระพุทเจ้าข้า”

พระราชาทรงพระราชดำริว่า “โอ อัจฉรย ทานที่นายมหา คฤคคะถวายแด่พระพุทเจ้า สำเร็จถึงขั้นสุดยอด ในวันนี้นั้นเที่ยว” จึง ตรัสถามว่า “เธอควรจะได้อะไรไปบรรทุกจึงจะเหมาะสมดี”

นายมหาคฤคคะกราบทูลว่า “ขอจงทรงพระราชทานเกวียน สำหรับชนทรัพย์มาสักพันเล่ม พระพุทเจ้าข้า”

พระราชชาติทรงส่งเกวียนไปพันเล่มแล้ว ให้ทรงบรรทุกทรัพย์ มาเทกองไว้ที่พระลานหลวง กองสูงเท่าชั่วลำตาล พระราชชาติให้ประชุม ชาวพระนครแล้วตรัสถามว่า “ในพระนครนี้ ใครมีทรัพย์เท่านี้บ้าง”

ชาวพระนครกราบทูลว่า “ไม่มี พระพุทเจ้าข้า”

ตรัสปริภาษว่า “ควรจะทำอย่างไรกับคนที่มั่งมีทรัพย์มากถึงเพียงนี้”

ชาวพระนครกราบทูลว่า “ควรให้ตำแหน่งเศรษฐี พระพุทเจ้าข้า”

พระราชาทรงทำสักการะอย่างยิ่งใหญ่แก่นายมหาคฤคคะนั้นแล้ว ทรงพระมหากรุณาโปรดแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเศรษฐีประจำพระนคร ต่อไป

เรื่อง บัณฑิตสามเณร

ขณะนั้น พระราชาได้ตรัสพระราชทานพื้นที่บ้านเก่าของเศรษฐีคนหนึ่งในครั้งก่อนนี้ให้แก่เศรษฐีมหาบุคคลคนนั้น พร้อมกับทรงแนะนำว่า “ท่านให้เขาตากถางต้นไม้ที่เกิดขึ้นออก แล้วจงปลูกบ้านอยู่ ณ ที่ตรงนั้นเถิด”

ก็ขณะที่เศรษฐีแผ้วถางสถานที่นั้นให้โล่งเตียน ขุดปราบพื้นที่ให้สม่ำเสมออยู่นั้น หม้อทรัพย์เป็นอันมากได้ผุดขึ้นมาจาดก้นเต็มพื้นที่ เศรษฐีจึงนำความขึ้นกราบทูลพระราชทานให้ทรงทราบ พระราชาทรงมีพระบรมราชโองการว่า “หม้อทรัพย์เหล่านั้นเกิดขึ้นด้วยบุญของท่านเอง ฉะนั้นท่านจงยึดครองเอาเถิด”

เศรษฐีมหาบุคคลคนนั้น ครั้นสร้างบ้านเสร็จแล้ว ได้ทำบุญถวายมหาทานแก่ภิกษุสงฆ์มีองค์พระพุทธรูปเจ้าเป็นประมุข ตลอดเวลา ๗ วัน แม้ต่อแต่นั้นมา เศรษฐีนั้นก็ได้บำเพ็ญบุญจนตลอดอายุ เมื่อสิ้นอายุขัยแล้วก็ได้ไปบังเกิดบนเทวโลกสถาน เสวยทิพยสมบัติอยู่สิ้นกาลพุทธันดรหนึ่ง ครั้นต่อมาในศาสนาของพระสมณโคดมพระบรมศาสดานี้ จูติจากเทวโลกแล้วมาถือปฏิสนธิในครรภ์ของธิดาคนใหญ่ในตระกูลโยมอุปัฏฐากของท่านพระสารีบุตรเถระผู้้อัครสาวก ด้วยประการฉะนี้

อถสฺสา มาตาปิตโร - จำเนียรกาลต่อมา มารดาบิดาทั้งสอง ครั้นได้ทราบว่าธิดาตั้งครรภ์ ก็ได้ให้การบริหารรักษาครรภ์เป็นอย่างดี โดยสมัยต่อมานางได้เกิดแพ้ท้องขึ้นดังนี้ว่า “โอ โฉนหนอ เราพึงได้ถวายทานด้วยรสปลาตะเพียนแก่พระภิกษุ ๕๐๐ มีพระธรรมเสนาบดีเป็นประธาน นุ่งห่มผ้ากาสาวะนึ่งอยู่ที่ท้ายอาสนสงฆ์ รับประทานอาหารที่เหลือเศษของภิกษุทั้งหลาย” ธิดานั้นได้เรียนความแก่มารดาบิดาแล้ว ได้ถวายทานเหมือนเช่นนั้นแล้วความแพ้ท้องก็หายไป

ต่อแต่นั้นมา แม้ในงานมงคลอื่น ๆ ถึง ๗ ครั้ง มารดาบิดาของนางก็ได้เลี้ยงพระสงฆ์ ๕๐๐ องค์ ซึ่งพระธรรมสนาบดีเป็นประธานด้วยรสแห่งปลาตะเพียนเช่นนั้นเหมือนกัน เรื่องทั้งหมดพึงทราบโดยนัยที่ได้พรรณามาแล้วในเรื่องตีสกุมารนั้นเกิด ก็เหตุทั้งนี้เป็นอาณิสต์แห่งการถวายทานด้วยปลาตะเพียนที่ทารกนี้ได้ถวายแล้วในเวลาที่เกิดเป็นนายมหาทุกคตะนั้นแล

จำเนียรกาลต่อมา เมื่อเด็กนั้นคลอดแล้ว ในวันที่จะตั้งชื่อเด็ก มารดาเรียนกับท่านพระสารีบุตรเถระว่า “พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ขอนิมนต์พระคุณเจ้ากรุณาให้ลิกขาบทแก่ทาสของท่านด้วยเถิด เจ้าข้า”

พระเถระจึงถามว่า “เด็กนี้ชื่ออะไร”

มารดาเด็กกราบเรียนว่า “พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ นับตั้งแต่เวลาที่เด็กนี้มาถือปฏิสนธิในครรภ์ แม่คนซื่อ ๆ ที่พูดไม่ค่อยจะได้ในบ้านนี้ก็เกิดเป็นบัณฑิตกันขึ้นมา เพราะฉะนั้น บุตรของอิฉัน ควรจะมีชื่อว่า **บัณฑิต** นั้นแล เจ้าข้า”

พระเถระเมื่อได้ยินเช่นนั้น จึงได้ให้ลิกขาบททั้งหลายแก่เด็กบัณฑิตนั้น อนึ่ง ตั้งแต่วันที่เด็กบัณฑิตนั้นคลอดมา มารดาของเขาได้ตั้งใจไว้ว่า จักไม่ขัดอหยาศัยจิตใจบุตรของตน เมื่อเวลาเด็กบัณฑิตนั้นมีอายุเจริญมาได้ ๗ ขวบปี ได้เรียนกับมารดาว่า “คุณแม่ครับ ผมอยากจักบวชเป็นสามเณรในสำนักของพระเถระ”

มารดาตอบอนุญาตทันทีว่า “ดีแล้วลูก แม่ได้ตั้งใจไว้แล้วว่า จักไม่ขัดอหยาศัยของลูก” ครั้นแล้วได้นิมนต์พระเถระมาเลี้ยงภัตตาหารในบ้าน แล้วกราบเรียนว่า “พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ทาสของท่านประสงค์อยากจักบวชเป็นสามเณร เวลาเย็น ๆ อิฉันจักพาเขาไปวัด เจ้าข้า”

เรื่อง บัณฑิตสามเณร

เมื่อส่งพระเถระกลับวัดแล้ว นางประชุมปรึกษาหมู่ญาติแล้ว คิดว่า “วันนี้เราจักทำการสักการะแก่บุตรของเรา ซึ่งควรที่จะต้องทำ ในเวลาที่ยังเป็นคฤหัสถ์ ให้เต็มที่” แล้วให้ทำการสักการะอย่างมโหฬาร แห่แห่นไปถึงวัดแล้วก็ได้มอบถวายแก่พระเถระว่า “พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าผู้เจริญ ขอรุณาวชเด็กนี้เป็นสามเณรด้วยเถิด เจ้าข้า”

พระเถระได้บอกแก่เด็กถึงการบรรพชาว่าเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก เมื่อ เด็กตอบรับจะปฏิบัติตามว่า “กระผมจักรับปฏิบัติตามโอวาทของพระคุณ ท่านทุกอย่าง ครับผม”

พระเถระพูดว่า “ถ้าเช่นนั้นจงเข้ามาแล้วจัดการโกนผม” บอก ตจปัญจกรรมฐานแล้วบวชเป็นสามเณรให้ สำเร็จสมดังความปรารถนา

ฝ่ายมารดาบิดาของสามเณรทำบุญฉลอง ถวายทานด้วยรส ปลาตะเพียนแก่วชิษุสงฆ์มีองค์พระพุทธเจ้าเป็นประธานอยู่ในวัดนั้น แล ตลอด ๗ วัน ครั้นวันที่ ๗ เวลาเย็น ๆ จึงได้พากันกลับบ้าน ด้วย ประการฉะนี้

แสดงพระธรรมเทศนามาในเรื่องบัณฑิตสามเณร นับว่าพอเป็น การสมควรแก่เวลา จึงขอยุติพระธรรมเทศนาลง คงไว้แต่เพียงนี้ **เอวัง** ก็มี ด้วยประการฉะนี้

๑๐ มิถุนายน ๒๕๐๕ เวลา ๒๒.๕๕ น.

ธรรมดามรรคนายก ผู้ชักชวนคน
ทำบุญนั้น จักต้องเป็นคนฉลาดใช้อุบาย
เพราะฉะนั้น บุรุษบัณฑิตนั้น แม้ถึงนายมหา
ทुकคตะจะได้ปฏิเสธว่าไม่มีอะไร ก็หาได้
หยุดนิ่งเพียงแค่นั้นไม่ ได้กล่าวแนะนำต่อไป
อย่างนี้ว่า “เพื่อนมหาทुकคตะคนในพระนคร
นี้เป็นอันมากที่รับประทานอาหารดี ๆ นุ่ง
ผ้าเนื้อละเอียด ประดับตกแต่งด้วยอาภรณ์
นานาชนิด นอนบนที่นอนอันมีสิริงดงาม
เสวยรมย์ชมสมบัติอยู่อย่างสนุกสุขสบาย
ส่วนเธอทำการรับจ้างจนตลอดทั้งวัน แล้วยัง
ไม่ได้อาหารแม้เพียงพอลืมท้อง เมื่อเป็น
เช่นนี้ เธอทราบไหมว่าทำไมได้อะไรมัน เป็น
เพราะเราไม่ได้ทำบุญอะไรสักอย่างไว้แต่ใน
ชาติปางก่อน”

เรื่อง บัณฑิตสามเณร

กัณฑ์ที่ ๒

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

อุทกํ หิ นยฺนฺติ เนตฺติกา
อุสุการา นมยฺนฺติ เตชนํ
ทารุสํ นมยฺนฺติ ตจฺจกา
อดฺตานํ ทมยฺนฺติ ปญฺทิตาติ.

อนุสนธิพระธรรมเทศนา ณ บัดนี้ จะวิสัชนาพระธรรมเทศนา เรื่องบัณฑิตสามเณรกัณฑ์ที่ ๒ โดยสืบต่อมาจากกัณฑ์ที่ ๑ ซึ่งได้วิสัชนามาแล้วสืบต่อไป ดำเนินความว่า

เถโร อฏฺฐเม ทิวเส - ในวันที่ ๘ นับแต่บัณฑิตสามเณรบวชแล้วมา ท่านพระสารีบุตรเถระ เมื่อจะไปบิณฑบาตภายในบ้าน ได้พาบัณฑิตสามเณรนั้นไป มิได้ไปพร้อมกับภิกษุสงฆ์

มีคำถามแทรกเข้ามาว่า “เพราะเหตุไร ท่านพระสารีบุตรเถระจึงมิได้ไปบิณฑบาตในบ้านพร้อมภิกษุสงฆ์”

วิสัยเห็นว่า **ประการแรก** เพราะบัณฑิตสามเณรนั้น นุ่งห่มสบงจีวร และอุ้มบาตรยังไม่เรียบร้อย ยืนเดินยังไม่นำมาซึ่งความเลื่อมใส จึงต้องช่วยประคับประคองสามเณรนั้น

ประการที่ ๒ วัตรปฏิบัติภายในวัดที่พระเถระจำต้องทำให้เสร็จเสียก่อนยังมีอยู่

ประการที่ ๓ พระเถระนั้น เมื่อพระภิกษุสงฆ์เข้าไปภายในบ้านแล้ว ท่านย่อมไปเที่ยวตรวจดูตลอดวัดเสียก่อน ปิดกวางดในที ๆ ภิกษุสงฆ์มิได้ปิดกวางด ตักน้ำดื่ม น้ำใช้ใส่องุ่น้ำที่ไม่มีน้ำ เก็บเตียงและตั้งเป็นต้นที่ภิกษุสงฆ์เก็บไม่เรียบร้อยทำให้เสียเรียบร้อย ครั้นแล้วจึงเข้าไปในบ้านภายหลัง

ประการที่ ๔ พระเถระดำริพิจารณาเห็นว่า พวกเดียรฉัตรทั้งหลายเข้าไปในวัดขณะที่ไม่มีภิกษุสงฆ์แล้ว อย่าได้ช่องโอกาสที่จะกล่าวครหาว่า “ท่านทั้งหลายเห็นไหมเล่า ที่นั่งที่นอนของพวกสาวกของพระสมณโคดม”

ดังนั้นแล้ว จึงปฏิบัติจัดการดูแลไปทั่วทั้งวัดเสียก่อน จึงเข้าไปในบ้านภายหลัง

ตสฺมา ตํ ทิวสฺปี - เพราะเหตุดังนั้น แม้ในวันที่ ๘ นั้น ท่านพระสารีบุตรเถระให้บัณฑิตสามเณรนั้นแล ถือบาตรและจีวรแล้วเข้าไปสู่บ้านสายไปสักหน่อย บัณฑิตสามเณรเมื่อเดินไปกับพระอุปัชฌาย์ ครั้นไปเห็นเหมื่อนน้ำเข้าในระหว่างทาง จึงเรียนถามพระอุปัชฌาย์ว่า “นี่เขาเรียกกันว่าอะไร ครับผม”

พระอุปัชฌาย์ตอบว่า “เขาเรียกกันว่าเหมื่อน สามเณร”

สามเณรซักว่า “เขาทำประโยชน์อะไรกันด้วยเหมื่อนนี้ ครับผม”

เรื่อง บัณฑิตสามเณร

พระอุปัชฌาย์ตอบว่า “เขาไปเอาน้ำมาจากข้างโน้นข้างนี้ แล้ว ก็กระทำการกสิกรรมข้าวกล้าของเขา”

สามเณรซักถามต่อไปว่า “ก็น้ำมีจิตไหม ครับผม”

พระอุปัชฌาย์ตอบว่า “ไม่มี”

สามเณรซักต่อไปอีกว่า “เขาย่อมสามารถไปเอาน้ำที่ไม่มีชีวิต จิตใจเช่นนี้ ไปยังที่เขาต้องการปรารถนาได้หรือ ครับผม”

พระอุปัชฌาย์ตอบว่า “ถูกแล้ว สามเณร”

สามเณรเมื่อได้ทราบเรื่องราวของโลกจากพระอุปัชฌาย์ดังนั้น จึงมาคิดพิจารณาเห็นด้วยนิสสัยสันดานว่า ถ้าคนทั้งหลายสามารถไปเอาน้ำที่ไม่มีชีวิตจิตใจเช่นนี้ ไปสู่ที่เขาต้องการปรารถนา แล้วทำการงานได้ ไฉนคนที่มีจิตใจแท้ ๆ จักไม่สามารถบังคับจิตให้เป็นไปในอำนาจของตน แล้วบำเพ็ญสมณธรรมเล่า

สามเณรเดินต่อไปข้างหน้า ได้เห็นพวกช่างศรทั้งหลายกำลัง ลนลูกศรในไฟ เล็งด้วยหางดาตัดให้ตรงอยู่ จึงเรียนถามพระอุปัชฌาย์ ว่า “คนพวกนี้เขาเรียกว่าอะไร ครับผม”

พระอุปัชฌาย์ตอบว่า “เขาเรียกว่าพวกช่างศร สามเณร”

สามเณรซักถามว่า “ก็พวกช่างศรนั้นเขาทำอะไรกัน ครับผม”

พระอุปัชฌาย์ตอบว่า “เขาลนลูกศรในไฟแล้วตัดให้มันตรง สามเณร”

สามเณรซักต่อไปอีกว่า “ลูกศรนั้นมันมีจิตไหม ครับผม”

พระอุปัชฌาย์ตอบว่า “ไม่มี สามเณร”

สามเณรเมื่อได้ทราบจากพระอุปัชฌาย์ จึงเกิดความคิดพิจารณาขึ้นว่า ถ้าพวกช่างศรสามารถเอาลูกศรไปลงไฟ แล้วตัดให้ตรงได้ ก็เหตุใดคนที่มีจิตใจแท้ ๆ จักไม่สามารถบังคับจิตใจให้เป็นไปในอำนาจของตน แล้วบำเพ็ญสมณธรรมเล่า

สามเณรเดินต่อไปข้างหน้าอีก ก็ได้เห็นพวกช่างถากกำลังถากไม้ ทำให้เป็นกำ กง และดุม เป็นต้นอยู่ จึงเรียนถามพระอุปัชฌาย์ว่า “คนพวกนี้เขาเรียกว่าอะไร ครับผม”

พระอุปัชฌาย์ตอบว่า “เขาเรียกว่าพวกช่างถาก สามเณร”

สามเณรซักถามว่า “ก็พวกช่างถากนั้นเขาทำอะไร ครับผม”

พระอุปัชฌาย์ตอบว่า “เขาเอาไม้มาถาก ทำให้เป็นล้อแห่งยวดยาน เป็นต้น สามเณร”

สามเณรซักถามต่อไปอีกว่า “ก็ล้อ เป็นต้น เหล่านี้มันมีจิตใจไหม ครับผม”

พระอุปัชฌาย์ตอบว่า “ไม่มี สามเณร”

ทันใดนั้น สามเณรได้เกิดความคิดพิจารณาขึ้นว่า ถ้าพวกช่างถากสามารถเอาท่อนไม้อันไม่มีชีวิตจิตใจมาถากทำให้เป็นล้อเป็นต้นได้ ก็เหตุใดคนที่มีจิตใจแท้ ๆ จักไม่สามารถบังคับจิตของตนให้เป็นไปในอำนาจ แล้วบำเพ็ญสมณธรรมเล่า

โส อิมานิ การณานิ ทิสฺวา - บัณฑิตสามเณร ครั้นได้พบเห็นเหตุการณ์ต่าง ๆ ดังนั้นแล้ว จึงเรียนขออนุญาตต่อพระอุปัชฌาย์ว่า “ท่านครับ ถ้าท่านพึงรับเอาบาตรและจีวรของท่านไปเกล้ากระผมจะพึงขอลากลับวัด ครับผม”

เรื่อง บัณฑิตสามเณร

ส่วนท่านพระสารีบุตรเถระมิได้คิดว่า สามเณรน้อยนี้บวชยังไม่นานติดตามเรามาแท้ ๆ พูดอย่างนี้ได้ ท่านพูดกับสามเณรว่า “เอาบาตรและจีวรมา สามเณร” แล้วก็ได้รับเอาบาตรและจีวรจากสามเณร

ฝ่ายสามเณรไหว้พระอุปัชฌาย์แล้ว เมื่อจะกลับ ได้กราบเรียนสั่งพระอุปัชฌาย์ว่า “ท่านครับ เมื่อจะนำอาหารมาเพื่อเกล้ากระผม ขอพื้งนำอาหารด้วยรสแห่งปลาตะเพียนมา ครับผม”

พระอุปัชฌาย์พูดว่า “จักได้มาอย่างไรเล่า สามเณร”

สามเณรกราบเรียนว่า “ท่านครับ ถ้าไม่ได้ด้วยบุญของท่าน คงจักได้ด้วยบุญของเกล้ากระผม ครับผม”

พระเถระพิจารณาเห็นว่า เมื่อสามเณรน้อยนั่งอยู่ข้างนอกอันตรายจะพื้งมิได้ แล้วมอบลูกดาลให้ไป พร้อมกับสั่งกำชับว่า “จงเปิดประตูห้องอยู่ของฉันทัน แล้วเข้าไปนั่งอยู่ข้างในหนา สามเณร”

บัณฑิตสามเณรได้ปฏิบัติดังที่พระอุปัชฌาย์สั่งทุกประการ แล้วนั่งพิจารณาอุตภาพร่างกาย ส่งญาณไปในภวัชกายของตนอยู่ ด้วยประการฉะนี้

อถสฺส คุณเตเชน สกุกสฺส อาสนํ - ในลำดับนั้น บัณฑิตสามเณรศิลาอาสน์ของท้าวสักกเทวราช ได้แสดงอาการร้อนขึ้นด้วยเดชแห่งคุณธรรมของบัณฑิตสามเณรนั้น ท้าวสักกเทวราชจึงทรงใคร่ครวญดูว่า “จะมีเหตุอะไรหนอ” ทรงดำริเห็นว่า “บัณฑิตสามเณรถวายบาตรและจีวรคืนให้พระอุปัชฌาย์แล้ว ลากลับวัดด้วยตั้งใจว่าจักบำเพ็ญสมณธรรม แม้เราก็คควรจะไป ณ ที่วัดนั้น”

ครั้นแล้ว ทรงเรียกท้าวมหาราชทั้ง ๔ มา แล้วรับสั่งว่า “ท่านทั้งหลาย จงไปไล่ฝูงนกที่บินไปมาอยู่ในป่าใกล้วัดให้หนีไป แล้วรับอารักขาอยู่โดยรอบ ๆ วัด”

ทรงรับสั่งกับพระจันทเทวบุตรว่า “ท่านจงจัดตั้งพระจันทมณฑลไว้”

ทรงรับสั่งกับพระสุริยเทวบุตรว่า “ท่านจงจัดตั้งพระสุริยมณฑลไว้”

ส่วนพระองค์ท้าวสักกเทวราชเสด็จไปรับทำหน้าที่อารักขาอยู่ที่สายงูกฐี ภายในบริเวณวัดเสียบสังัด แม้แต่เสียงใบไม้แห้งก็มีได้มี จิตของสามเณรเป็นเอกัคคตา คือเป็นสมาธิมีอารมณ์เป็นหนึ่ง สามเณรพิจารณาอัฐภาพร่างกาย ได้บรรลุอุริยผลทั้ง ๓ เบื้องต้น ในเวลาระหว่างภัตตาหารนั้นแล

ฝ่ายพระสารีบุตรเถระคิดว่า “สามเณรไปนั่งคอยอยู่แล้วในวัด เราสามารถจะได้โภชนะอันสมควรแก่สามเณรในตระกูลนั้น” ครั้นแล้ว ได้ไปสู่ตระกูลของโยมอุปัฏฐากตระกูลหนึ่ง ซึ่งมีความรักและความเคารพมาก

ก็บังเอิญวันนั้น คนในตระกูลนั้นได้ปลาตะเพียนมามาก นั่งคอยดูการมาของพระเถระอยู่ เมื่อได้เห็นพระเถระกำลังเดินมาก็พากันดีใจแล้วเรียนว่า “พระคุณเจ้าข้า การที่พระคุณเจ้ากรุณา มา ณ ที่นี้ นับเป็นความสิริสวัสดิมงคล” แล้วนิมนต์ให้เข้าไปในบ้าน ถวายข้าวต้มและของเคี้ยว แล้วได้ถวายบิณฑบาตอันประกอบด้วยรสแห่งปลาตะเพียน

พระเถระครั้นรับบิณฑบาตแล้ว แสดงท่าทางจะนำบิณฑบาตไปวัด เจ้าของบ้านจึงกราบเรียนว่า “นิมนต์ฉันเถิด ครับผม พระคุณเจ้าจักได้ภัตตาหารที่จะนำไปอีก” ในเวลาที่พระเถระฉันภัตตาหารเสร็จแล้ว

เรื่อง บัณฑิตสามเณร

ได้ถวายโภชนาหารที่ปรุงด้วยรสปลาตะเพียนเต็มบาตร พระเถระเป็นห่วงว่าสามเณรจะหิว จึงรีบไปโดยเร็ว ด้วยประการฉะนี้

สตถาปี ตั ทิวส์ - ในวันนั้น แม้สมเด็จพระบรมศาสดาเสวยแต่เช้าเทียว แล้วเสด็จไปพระวิหาร ทรงพระพุทธรูปอย่างนี้ว่า “บัณฑิตสามเณรถวายบาตรและจีวรคืนให้พระอุปัชฌาย์แล้ว ขอลากลับวัดด้วยตั้งใจจักบำเพ็ญสมณธรรม” ทรงใคร่ครวญดูว่า “สามเณรจักสำเร็จกิจแห่งบรรพชิตหรือไม่หนอ” ทรงทราบว่สามเณรบรรลุอรุณผลทั้ง ๓ เบื้องต้นแล้ว ทรงพระพุทธรูปต่อไปว่า “อุปนิสัยพระอรหันต์ของสามเณรมีหรือไม่หนอ” ทรงทราบว่ “มี” ทรงใคร่ครวญต่อไปว่า “สามเณรจักสามารถที่จะบรรลุพระอรหันต์ก่อนเวลาภัตตาหารหรือไม่หนอ” ได้ทรงทราบว่ “จักสามารถ” ทันใดนั้นได้ทรงเฉลียวพระหฤทัยขึ้นว่ “สารีบุตรนำเอาอาหารมาเพื่อสามเณรอย่างเร่งรีบ แม้อันตรายิกธรรมก็จะพึงมีแก่สามเณร เราจักต้องไปนั่งทำหน้าที่อารักขาอยู่ที่ซุ้มพระทวาร ขณะนั้นเราจักได้ถามปัญหา ๔ ข้อกับสารีบุตร เมื่อสารีบุตรวิสัชนาปัญหานั้นอยู่ สามเณรก็จักได้บรรลุพระอรหันต์พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาญาณทั้ง ๔”

ครั้นแล้วก็เสด็จจากพระวิหารไปประทับอยู่ที่ซุ้มพระทวาร เมื่อพระสารีบุตรมาถึงแล้ว ก็ตรัสถามปัญหาทั้ง ๔ ปัญหา ส่วนพระสารีบุตรเถระก็ถวายวิสัชนาปัญหาตามที่พระพุทธรูปองค์ตรัสถามทั้ง ๔ ปัญหา ด้วยประการฉะนี้

ตตริทึ ปุจฉาวสสุชชนึ - ในปัญหา ๔ ข้อนั้น มีคำปุจฉา และวิสัชนาดังต่อไปนี้

๑. สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสถามพระสารีบุตรเถระว่ “สารีบุตร เธอได้อะไรมา” พระสารีบุตรกราบทูลว่ “อาหารพระพุทธรูปเจ้าข้า”

๒. สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสถามว่า “สารีบุตร อาหารนั้น เป็นเหตุ นำอะไรมา” พระสารีบุตรกราบทูลว่า “นำเวทนา มา พระพุทธเจ้าข้า”
๓. สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสถามว่า “สารีบุตร เวทนาเป็น เหตุ นำอะไรมา” พระสารีบุตรกราบทูลว่า “นำรูปมา พระพุทธเจ้าข้า”
๔. สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสถามว่า “สารีบุตร ก็รูปเล่า เป็นเหตุ นำอะไรมา” พระสารีบุตรกราบทูลว่า “นำสัมผัสมา พระพุทธเจ้าข้า”

ในคำปุจฉาวิสัชนานี้ มีอรรถาธิบายดังนี้

๑. จริงอยู่ อาหารนั้นเมื่อคนหิวรับประทานเข้าไปแล้ว เขาย่อมหายทุกขเวทนา คือ ความหิว อาหารจึงชื่อว่า เป็นเหตุ นำมาซึ่งสุขเวทนา
๒. คนที่ได้ไต่ส่วยสุขเวทนาเพราะรับประทานอาหารเพียงพอ ย่อมมีผิวพรรณสดใส เวทนาจึงได้ชื่อว่าเป็นเหตุ นำมาซึ่งรูป ได้แก่ รูปพรรณ
๓. คนที่มีความสุข คือมีความสุขโสมนัสที่เกิดขึ้นเพราะอำนาจอาหารชรูป (รูปที่เกิดแต่อาหาร) จะนอนอยู่ก็ดี จะนั่งอยู่ก็ดี ย่อมได้สุขสัมผัสว่า ขณะนี้เรามีความสบายใจ ดังนี้ จึงชื่อว่า เวทนาเป็นเหตุ นำมาซึ่งสัมผัส ด้วยประการฉะนี้

เอวํ อิมสุ จตุสุ ปญฺhesu - เมื่อท่านพระสารีบุตรเถระถวายวิสัชนาปัญหา ๔ ประการนี้ได้อย่างนี้ บัณฑิตสามเณรก็ได้บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาญาณทั้ง ๔ ประการ

เรื่อง บัณฑิตสามเณร

ฝ่ายสมเด็จพระบรมศาสดา ทรงอนุญาตแก่พระสารีบุตรว่า
“ไปเถิด สารีบุตร ไปให้ภัตตาหารแก่สามเณรของเธอเถิด”

พระเถระรีบไปถึงกุฎิแล้วก็เคาะประตู สามเณรออกมารับบาตร
จากมือของพระเถระวางบาตร ณ ส่วนข้างหนึ่งแล้ว ก็เอาพัดใบตาลมา
พัดถวายพระเถระอยู่ ขณะนั้นพระเถระจึงบอกสามเณรว่า “สามเณร
ฉันภัตตาหารเสีย”

สามเณรเรียนถามว่า “ก็ท่านเล่า ครับผม”

พระเถระตอบว่า “ข้าฉันมาแล้ว เเธอจึงฉันเถิด”

สามเณรเป็นเด็กอายุเพียง ๗ ขวบปี บวชแล้วพอถึงวันที่ ๘
ก็ได้สำเร็จพระอรหัต เป็นเช่นกับดอกปทุมและดอกอุบล ซึ่งแย้มบาน
แล้วในขณะนั้น พิจารณาหาที่ใส่ภัตตาหาร นั่งฉันภัตตาหารแล้ว พอเวลา
สามเณรล้างบาตรเก็บเรียบร้อยแล้ว พระจันทเทวบุตรปล่อยจันทมณฑล
พระสุริยเทวบุตรปล่อยสุริยมณฑล ทำวมหाराชทั้ง ๔ เลิกทำหน้าที่
อารักขาในทิศทั้ง ๔ ทำวสัฏกเทวราชก็ทรงเลิกหน้าที่อารักขาที่สายยู
พระอาทิตย์ได้เคลื่อนคล้อยไปจากเที่ยงวันมากผิดปกติธรรมดา

ภิกขุ อุชุนายิสฺส - ภิกษุทั้งหลายวิพากษ์วิจารณ์กันว่า “เงาได้
หายไปหลาย พระอาทิตย์ก็บ่ายไปมาก ก็สามเณรฉันเสร็จเดี๋ยวนี้เอง
เหตุนี้จะเป็นเพราะอะไรหนอ”

สมเด็จพระบรมศาสดาทรงทราบเรื่องนั้นแล้ว เสด็จมาตรัสถาม
ว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอวิพากษ์วิจารณ์เรื่องอะไร” เมื่อภิกษุทั้งหลาย
กราบทูลให้ทรงทราบแล้ว พระพุทธองค์ทรงชี้แจงให้ทราบเหตุที่เกิดขึ้น
นั้นว่า “**อาม ภิกขเว** เป็นอย่างนั้นแล ภิกษุทั้งหลาย ในเวลาที่ผู้มี
บุญบำเพ็ญสมณธรรม พระจันทเทวบุตรย่อมจุดรั้งจันทมณฑลไว้ พระ

สุริยเทวบุตรย่อมอุद्धริ่งสุริยมณฑลไว้ ทำวมหาราชทั้ง ๔ ย่อมทำหน้าที่
อารักขาทิศทั้ง ๔ ในป่าใกล้ ๆ วัด ทำวสัถกเทวราชย่อมทำหน้าที่
อารักขาที่สายยู แม้เราก็มิได้นั่งดูตายโดยถือว่าเป็นพระพุทธรูปเจ้า ต้อง
ไปทำหน้าที่อารักขาให้แก่บุตรของเรา ณ ที่ซุ้มพระทวาร หนึ่ง บัณฑิต
ทั้งหลาย ครั้นเห็นชาวเหมืองไขน้ำไปด้วยเหมือง เห็นพวกช่างศร
ตัดลูกศรให้ตรง และเห็นพวกถากไม้ ถือเอาเหตุเท่านั้นมาเป็นอารมณ์
แล้วย่อมฝีกฝนตนจนยึดเอาพระอรหัตถ์นั้นเกี่ยว”

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงชี้แจงเหตุให้ทราบดังนี้แล้ว เมื่อ
จะทรงแสดงพระธรรมเทศนาสืบอนุสนธิโปรดภิกษุทั้งหลายต่อไป จึงได้
ตรัสพระพุทธรูปนิพนธคาถาเป็นปัจฉิมพจน์ ดังนี้

**อุทกํ หิ นยนฺติ เนตฺติกา
อุสุการา นมยนฺติ เตชนํ
ทารุสํ นมยนฺติ ตจฺจกา
อดตานํ ทมยนฺติ ปญฺทิตา.**

เหมือนอย่างว่า ชาวเหมืองย่อมไขน้ำ พวกช่างศร
ย่อมตัดลูกศร พวกช่างถากย่อมถากตัดไม้ ฉันท
พวกบัณฑิตย่อมฝีกตน ฉันทัน

ภิกษุทั้งหลายจำนวนมากซึ่งฟังธรรมอยู่ในสมาคมนั้น ส่งญาณ
ไปตามกระแสพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี ในเวลาจบ
พระธรรมเทศนาก็ได้บรรลุมรรคผล มีโสดาปัตติผลเป็นต้น โดยสมควร
แก่อุปนิสัยของตน ๆ ด้วยประการฉะนี้แล

ในลำดับนี้ จะได้วิสัชนาอธิบายความในท้องนิทาน และ
ในพระธรรมเทศนาพุทธรูปนิพนธคาถา โดยอาศัยอรรถกถาจารย์และโดย
อรรถนิมิต्तอธิบาย เพื่อเฉลิมเพิ่มเติมสติปัญญา จลองค์ธาตบารมี

เรื่อง บัณฑิตสามเณร

เพิ่มพูนกุศลบุญราศีส่วนธรรมสวนมัยแก่ท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลาย
สืบต่อไป

ในนิทานเรื่องนี้ เบื้องต้นสมเด็จพระกัศสปสัมมาสัมพุทธเจ้า
ได้ทรงแสดงอานิสงส์การให้ทาน โดยทรงแสดงถึงประเภทของบุคคลที่
มีอยู่ในมนุษยโลกว่า มีอยู่ ๔ จำพวก คือ จำพวกที่ ๑ ให้ทานเอง
แต่ไม่ชักชวนคนอื่น จำพวกที่ ๒ ชักชวนแต่คนอื่นส่วนตนเองไม่ให้ทาน
จำพวกที่ ๓ ตนเองก็ไม่ให้ทานคนอื่นก็ไม่ชักชวน จำพวกที่ ๔ ให้ทาน
ทั้งตนเองและชักชวนคนอื่นด้วย

เมื่อทรงแสดงถึงการกระทำของบุคคลต่าง ๆ กัน อันเป็นเหตุ
ดังนี้แล้ว ก็ทรงแสดงถึงผลอานิสงส์ที่จะพึงได้รับต่อไปในชาติหน้า โดย
มีประการต่าง ๆ กันอย่างสมควรกับเหตุดังนี้ คือ จำพวกที่ ๑ ย่อมได้
แต่โภคสมบัติอย่างเดียว ไม่ได้บริวารสมบัติ จำพวกที่ ๒ ย่อมได้แต่
บริวารสมบัติอย่างเดียว ไม่ได้โภคสมบัติ จำพวกที่ ๓ ไม่ได้สมบัติทั้ง
๒ ประการ ต้องเป็นคนขอทานกินเศษกินเดนของผู้อื่น จำพวกที่ ๔
ย่อมได้โภคสมบัติและบริวารสมบัติทั้ง ๒ ประการ

ตามที่ทรงแสดงไว้นี้ จะเห็นว่าเป็นสิ่งที่สมเหตุสมผล นำเคารพ
บูชาปฏิบัติตามจริง ๆ คือ คนจำพวกที่ ๔ นับว่าเป็นดีที่สุด ควรถือ
เป็นแบบอย่างโดยส่วนเดียว จำพวกที่ ๑ และที่ ๒ นั้น นับว่าดีพอ
ปานกลาง ถ้าไม่สามารถจะปฏิบัติตามตัวอย่างจำพวกที่ ๔ ได้ ก็ควร
จะนำมาเป็นตัวอย่าง แต่ก็ดีไม่เหมือนกัน ส่วนจำพวกที่สามซึ่งไม่ทำ
อะไรเลยนั้น ก็ไม่ได้อานิสงส์อะไรเลย นับว่าเป็นตัวอย่างทางที่ไม่ดีไม่ควร
นำมาเป็นแบบอย่าง

จำพวกที่ ๑ เห็นแก่เฉพาะตัวไม่ยอมช่วยเหลือผู้อื่น จึงดีเฉพาะตัว เป็นผลที่มีคุณภาพดีแต่จำกัดอยู่ในวงแคบ ๆ ส่วนจำพวกที่ ๒ นั้นไป มัวหลงแต่ช่วยเหลือคนอื่น แต่มิได้ช่วยตัวเอง เป็นผลดีอย่างกว้างขวาง โฟศาลมีประมาณมาก แต่มีคุณภาพอ่อนกำลัง ซึ่งเมื่อนำมาเปรียบเทียบกันแล้ว คนจำพวกที่ ๑ ย่อมจะมีภาษีดีกว่า และถูกตามปฏิบัติทาของ บัณฑิตที่ว่า ก่อนจะช่วยผู้อื่นนั้น ต้องช่วยตัวให้รอดเสียก่อน

อนึ่ง การช่วยชักชวนแนะนำผู้อื่น ด้วยมีเจตนาจะให้คนอื่น ได้ดีมีความสุขนั้น ก็เป็นปฏิบัติทาของบัณฑิตประการหนึ่ง เพราะคนเรานั้น ถ้าสวัสดิ์มีความสุขเฉพาะแต่ตน คนอื่นเดือดร้อนมีความสุขทุกข์ เราก็จะ สวัสดิ์มีความสุขยี่ดยาวอยู่ไม่ได้ ดังนั้นวิสัยของบัณฑิต เมื่อช่วยตน ดีแล้วต้องช่วยคนอื่นด้วย สมเด็จพระบรมศาสดาทรงสรรเสริญบุคคล ที่ทำประโยชน์ตนและช่วยทำประโยชน์คนอื่นทั้ง ๒ ประการนั้นว่า เป็น บัณฑิต แต่บุคคลผู้มีเมตตากรุณาปรารถนาจะช่วยชักชวนแนะนำผู้อื่น ให้ทำความดีนั้น จักต้องเป็นผู้ที่ยอมเสียสละมีความอดทน และฉลาด ในอุบายวิธีที่จะชักชวนเป็นประการสำคัญ

เพราะฉะนั้น ในนิทานเรื่องนี้ ท่านจึงให้คิดไว้ว่า “ธรรมดา มรรคนายกซึ่งทำหน้าที่ชักชวนคนอื่นนั้น จะต้องเป็นผู้ฉลาดในกุศโลบาย” ดังนี้ และพึงเห็นตัวอย่างแห่งการปฏิบัติอันชาญฉลาดของบุรุษบัณฑิต ในเรื่องนี้ คือไปพบนายมหากุศคตะซึ่งเป็นคนยากจนอย่างยิ่ง ถึงกับ รับจ้างและขอทานเลี้ยงชีวิต ซึ่งคนเราธรรมดาสามัญก็ไม่น่าจะชักชวน แต่บุรุษบัณฑิตนั้นกลับเห็นว่าเป็นบุคคลที่น่าชักชวนด้วยความกรุณา จึงได้ ถามขึ้นว่า “เธอจะรับเลี้ยงพระกับชาวบ้านชาวเมืองเขาสักกี่รูปเล่า สหาย” นายมหากุศคตะนั้นก็ตอบตามจริงอย่างน่าเห็นใจว่า “คนอย่างผมนั้น

เรื่อง บัณฑิตสามเณร

จะต้องการพระไปทำอะไร มันเป็นเรื่องของคนมีทรัพย์ต่างหากเล่า ผมน่าจะหรือ แม้แต่ข่าวสารจะตมกินพຽ່ງนี้ก็ยังมีเลย ผมเป็นคนรับจ้างจะให้ผมต้องการพระอย่างไร” เมื่อเป็นเช่นนี้ บຽ່ງบัณฑิตนั้นน่าจะเห็นใจและผ่านไป แต่วิสัยของคนผู้เปี่ยมด้วยเมตตากรุณา และมีความฉลาดอยู่ในตัวนั้น หาได้เกิดความท้อถอยและหยุดนิ่งปล่อยให้ผ่านไป โดยที่จะไม่ใช้กุศโลบายช่วยอนุเคราะห์ให้ บຽ່ງบัณฑิตนั้นจึงใช้กุศโลบายอันชาญฉลาดกับนายมหาทศคตะ โดยพยายามพูดแนะนำอย่างประกอบด้วยเหตุผลว่า “สหายมหาทศคตะ ในเมืองนี้มีคนเป็นอันมาก ที่เขารับประทานอาหารที่ดี ๆ นູ່งห่มแต่ผ้าที่มีเนื้อละเอียด ประดับตกแต่งด้วยอาภรณ์นานาชนิด นอนบนที่นอนวิจิตรมีสีริงดงาม เสวยสมบัติอยู่อย่างสนุกสุขสบาย ส่วนเธอตรงกันข้าม ถึงทำงานรับจ้างตลอดทั้งวันก็หาไม่ได้แม้แต่เพียงอาหารพอเต็มท้อง ที่เป็นดังนี้ เธอทราบไหมว่า ที่เธอหาอะไร ๆ ก็ไม่ค่อยจะได้ นั้น เป็นเพราะเธอไม่ได้ทำบุญอะไร ๆ ไว้ในชาติก่อน” และก็ให้หยุดนิ่งเพียงเท่านั้น เมื่อเห็นนายมหาทศคตะยอมรับว่าเป็นจริงแล้ว ได้พยายามชี้แจงแนะนำด้วยความปรารถนาดีต่อไปอีกว่า “ก็เมื่อเป็นเช่นนั้น เหตุไฉน เดียวนี้จึงไม่ยอมรับทำบุญเล่า เธอยังหนุ่มกำลังวังชาก็ยังแข็งแรง เธอไปรับจ้างทำงาน แล้วรับให้ทานตามกำลังของตนจะไม่ดีดอกหรือ”

ปรากฏว่า ขณะที่บຽ່ງบัณฑิตนั้นกล่าวแนะนำไป นายมหาทศคตะได้ความสังเวชสลดใจในชีวิตของตน พอพูดจบ เขาก็ยอมจำนนและให้จัดบัญชีพระไว้ให้เขารูปหนึ่ง เขาจะรับเลี้ยงพระรูปหนึ่ง ดังมีความละเอียดแล้วในท้องเรื่อง นี้แสดงให้เห็นปฏิปทาของบัณฑิต ซึ่งมุ่งทำประโยชน์ให้แก่ตนด้วย และมุ่งที่จะช่วยสงเคราะห์ผู้อื่นด้วยเมตตา

กรุณาด้วย อันควรจะถือเป็นแบบอย่างแก่พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย โดยเฉพาะผู้ที่ เป็นมรรคนายกหรือมรรคนายิกา ด้วยประการฉะนี้

อีกประการหนึ่ง การเป็นคนยากจนนั้น ย่อมสำเร็จมาแต่กรรม ที่ตนได้ทำไว้แต่หนหลัง กล่าวคือ ถ้าไม่เคยได้ทำบุญให้ทานมาไว้เป็น ทุนแล้ว ย่อมจะเป็นคนยากจนทรัพย์สมบัติเป็นธรรมดา แต่ก็มิใช่ว่า จะต้องยากจนเสมอไป ในเมื่อรู้สึกสำนึกตนว่าเป็นคนยากจน กล่าวคือ เมื่อทราบว่าคุณยากจนนั้น เป็นเพราะเหตุที่ตนไม่เคยได้ทำบุญให้ทาน มาแต่ในชาติก่อน แล้วตั้งหน้าที่จะแก้เหตุ คือ พยายามชวนชวายทำบุญ ให้ทานด้วยความเคารพเลื่อมใส แม้ถึงจะไม่มีไทยธรรมมาก ก็พยายาม ชวนชวายหาตามสติกำลังของตน แต่ประการสำคัญต้องให้มีจิตใจ เลื่อมใสบริบูรณ์ด้วยกุศลเจตนาอันแรงกล้า ข้อนี้พึงเห็นตัวอย่างนาย มหาทศคตะ ซึ่งเป็นคนยากจนอย่างมาก ถึงทำการรับจ้างเขากินไป เพียงวันหนึ่ง ๆ บางวันจนหาข้าวสารจะต้มกินยังไม่ได้ บางครั้งถึงกับ ต้องขอกทานกิน จนเป็นที่รู้จักกันของคนทั้งหลายว่า “มหาทศคตะ” ซึ่ง หมายความว่า คนทุกข์ยากมาก แต่ถึงกระนั้นเมื่อเขาพบคนผู้เป็น กัลยาณมิตรที่เป็นบัณฑิตชักจูงแนะนำแล้ว ก็ยอมเคารพเชื่อถือและปฏิบัติ ตาม คือตกลงใจไปทำงานรับจ้างมาทำบุญเลี้ยงพระร่วมกับชาวเมือง ทั้งหลาย ถึงแม้ชาวบ้านชาวเมืองทำบุญเลี้ยงพระได้หลายรูป เพราะมี ทรัพย์มากก็จริง ส่วนนายมหาทศคตะนั้น รับเลี้ยงพระได้เพียงรูปเดียว แต่ปรากฏว่าได้ผลานิสงส์มากเป็นพิเศษกว่าใคร ๆ ในปัจจุบันทันตาเห็นนั้น ทั้งนี้ก็เพราะมีกุศลเจตนาแรงกล้าและบริสุทธิ์บริบูรณ์ กล่าวคือ บุพพเจตนา เริ่มแต่ตกลงใจรับเลี้ยงพระ แล้วตั้งกุศลเจตนาว่าจะไปทำงานรับจ้างมา

เรื่อง บัณฑิตสามเณร

เลี้ยงพระ ขณะไปทำงานจ้างก็ดี ขณะกำลังทำงานจ้างอยู่ก็ดี จิตเป็นบุญตลอดเวลา มีความร่าเริงเบิกบานว่าตนจะได้ทำบุญ แม้จะทำงานหนักก็เป็นเหมือนงานเบา เพราะตั้งอกตั้งใจทำและทำด้วยกุศลเจตนา จนเป็นเหตุให้นายจ้างคือเศรษฐีมีความพอใจในผลงานมาก นอกจากให้ค่าจ้างแล้วยังให้รางวัลอีกเท่าตัว การที่นายมหาทศคตะมีความปีติปราโมทย์ว่าจะได้ทำบุญ มีความตั้งใจดีตั้งแต่แรก ไปแสวงหาทรัพย์มาทำบุญ จนตลอดได้ทรัพย์นั้นมา ส่วนนี้ชื่อว่า มี **บุพพเจตนา** เต็มเปี่ยมและบริสุทธิ์บริบูรณ์ดี นับเป็นความสำคัญประการต้น และเมื่อนายมหาทศคตะกำลังถวายนทาน ก็มีความปีติยินดีอย่างยิ่ง เมื่อได้พระพุทธรูปองค์มาเป็นปฏิคาหกผู้รับทานแล้ว คนชั้นมั่งมีเช่นพระราชาก็หรือเศรษฐีเป็นต้นพากันขอรับบาตรของพระพุทธรูป เพื่อให้เสด็จไปเสวยที่บ้านของตน โดยจะให้ทรัพย์เป็นจำนวนพันและจำนวนแสน แต่นายมหาทศคตะก็ไม่ยอมให้ เพราะมีเจตนาเพ่งเห็นบุญกุศลมีคุณค่าสูงยิ่งกว่าทรัพย์ภายนอก และขณะอังกาสเลี้ยงดูอยู่นั้น ก็ทำด้วยความปีติยินดีร่าเริงเบิกบานใจ ไม่มีสิ่งใดจะเปรียบปานได้ ข้อนี้ชื่อว่า มี **มูญจนเจตนา** เต็มเปี่ยมและบริสุทธิ์บริบูรณ์ดี นับเป็นความสำคัญประการที่สอง เมื่อทำบุญให้ทานเสร็จสิ้นแล้ว นายมหาทศคตะก็มีความร่าเริงเบิกบานใจอย่างยวดยิ่งตลอดมา จนได้เปลี่ยนสภาพแห่งชีวิตจาก “มหาทศคตะ” มาเป็น “มหาเศรษฐี” จนตลอดชีพ ส่วนนี้ชื่อว่า มี **อปรปรเจตนา** เต็มเปี่ยมและบริสุทธิ์บริบูรณ์ นับเป็นความสำคัญประการที่สาม **เจตนากรรม** คือความตั้งใจดีหรือที่เรียกว่า ทำงานด้วยน้ำใจเป็นบุญนี้ นับเป็นสิ่งสำคัญที่สุดกว่าสิ่งอื่น เพราะความตั้งใจจริงนั้น ถ้าคนเราไม่สามารถที่จะยอมปรับปรุงตน

ด้วยตน คือมีเจตนาเป็นบาป ไม่ยอมเชื่อฟังผู้หวังดี ไม่ยอมปรับปรุงแก้ไขตนเองตามทางที่ถูกที่ควรแล้ว แม้ใคร ๆ ตลอดถึงพระพุทธเจ้าก็ช่วยอนุเคราะห์หรือโปรดไม่ได้ ฟังเห็นตัวอย่าง เช่น พระเทวทัต เพราะไม่ยอมเปลี่ยนอกุศลเจตนาของตนมาเป็นกุศลเจตนา แม้สมเด็จพระบรมศาสดาซึ่งเป็นพระญาติพระวงศ์ที่ใกล้ชิดด้วย ก็ช่วยโปรดไม่ได้ ในที่สุดก็ต้องได้รับทุกขโทษอย่างมหันต์ คือถูกแผ่นดินสูบ

ตามที่บรรยายมาตอนนี้ เพื่อชี้ให้เห็นว่า ความมั่งคั่งและความยากจน หรือที่คนเราต้องมาเกิดต่าง ๆ กัน ลางพวกเกิดในตระกูลมั่งคั่ง ลางพวกเกิดในตระกูลยากจนเป็นต้นนั้น ไม่ต้องนำมาคิดให้เป็นเครื่องผยองลำพองหรือน้อยเนื้อต่ำใจ เพราะเป็นสิ่งที่สำเร็จมาแต่เหตุอดีตซึ่งผ่านพ้นมาแล้ว ข้อสำคัญให้ตั้งใจพยายามแก้ไขเจตนาอันเป็นเหตุปัจจุบัน คือแก้จากผิดให้เป็นถูก จากบาปให้เป็นบุญ จากชั่วให้เป็นดี เมื่อทำให้ถูกประเด็นตามข้อเท็จจริงเช่นนั้น แม้เป็นคนยากจนมาแล้ว ก็มีทางที่จะแปรเปลี่ยนสภาพชีวิตเป็นคนมั่งคั่งสมบูรณ์ได้ เหมือนอย่างนายมหาทุคคะตะในเรื่องนี้เป็นตัวอย่าง แต่เมื่อทำไม่ถูกประเด็นตามความจริง คือไม่ยอมแก้ที่ตน ไม่แก้อกุศลเจตนาให้เป็นกุศลเจตนาแล้ว ถึงจะเป็นคนมั่งคั่งสมบูรณ์ก็มีทางจะแปรสภาพเป็นคนยากจน เป็นคนดื้อมีตระกูลสูงก็มีทางที่จะเอาตัวรอดไม่ได้ คือแปรสภาพเป็นคนต่ำช้าเลวทราม และฉิบหายขายโคตรของตัวเองได้ ตัวอย่างเช่นพระเจ้าสุปปพุทธะ และพระเทวทัต เป็นต้น ด้วยประการฉะนี้

เรื่อง บัณฑิตสามเณร

ก็คนที่เกิดมาในตระกูลยากจน แต่สามารถสร้างตนให้เป็นคน มั่งคั่งสมบูรณ์จนกระทั่งถึงเอาตนรอดพ้นจากสังสารทุกข์ได้ในที่สุดนั้น บุคคลตัวอย่างที่ดีที่สุดในเรื่องนี้ ก็ได้แก่นายมมหาทศคตะ กล่าวคือใน ศาสนาพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งก่อนแต่พระพุทธเจ้าของเรา นี้ ไปหนึ่งพระองค์ นายมมหาทศคตะได้เกิดเป็นคนชั้นยากจนอย่างแสนเข็ญ แต่อาศัยที่เป็นคนสันดานดีมีความเชื่อต่อเหตุและผล ประกอบด้วยได้ กัลยาณมิตรผู้บัณฑิตช่วยชักชวนแนะนำให้ปฏิบัติกลับตนเสียใหม่ในทาง ที่ถูกเหตุผล คือ เริ่มทำบุญให้ทาน นายมมหาทศคตะก็ได้ปฏิบัติตาม ด้วยความเลื่อมใสใจจริง บังเอิญบุญเก่าเข้าอุปถัมภ์ได้ถวายทานแด่ สมเด็จพระบรมศาสดาเป็นครั้งแรก จึงได้ประสบผลวิบากบุญนั้นใน ปัจจุบัน คือได้เปลี่ยนสภาพจากมหาทศคตะเป็นมหาเศรษฐี แล้วก็ได้ ทำบุญให้ทานอยู่เนือง ๆ จนตลอดชีวิต ด้วยผลบุญนั้น เมื่อสิ้นชีพแล้ว ก็ได้ไปบังเกิดบนเทวโลกสถาน

ครั้นมาในศาสนาของพระสมณโคดมบรมศาสดาของเรา นี้ นาย มมหาทศคตะนั้น ก็ได้มาบังเกิดในตระกูลโยมอุปัฏฐากของท่านพระสารีบุตร เภระผู้อัศจรรย์ ได้นามว่า **บัณฑิต** เพราะอาศัยเหตุที่คนในตระกูลนั้น เมื่อนายมมหาทศคตะมาถือปฏิสนธิในครรภ์มารดา คนเชื้อซาพูดจาไม่ได้ ศัพท์ ก็กลายเป็นคนดีมีสติปัญญาเฉลียวฉลาด และด้วยบุญวาสนา บารมีที่ได้สั่งสมมาแต่ชาติก่อนเป็นอันมากนั้น มาช่วยอุปถัมภ์ค้าซื้อให้ เด็กชายบัณฑิตนั้น ได้บวชเป็นสามเณรในสำนักของท่านพระสารีบุตร แต่อายุ ๗ ขวบปี ครั้นบวชแล้วในวันที่ ๘ ก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์

ชีณาสพในพระพุทธศาสนา อันนับว่าเป็นบุคคลชั้นตัวอย่างในทางบรรลुพระอรหัตที่มีอายุน้อยท่านหนึ่ง ก็มุลฐานอันเป็นสิ่งบันดาลให้บังเกิดสามเณรได้บรรลุพระอรหัตนั้น คือ ได้เห็นชาวเหมืองไขน้ำ เห็นพวกช่างครดัดลูกศร เห็นช่างถากถากตัดไม้ ในขณะที่ไปบิณฑบาตกับพระอุปัชฌาย์ครั้งแรก แล้วได้ถือเหตุ นั้น ๆ มาเป็นอารมณ์ นำเข้ามาเปรียบเทียบกับตนว่า คนเหล่านั้นเขาสามารถบังคับสิ่งที่ไม่มีชีวิตจิตใจให้เป็นไปสมดังความประสงค์ได้ ส่วนคนเราที่มีจิตใจแท้ ๆ โฉนจึงจักไม่สามารถบังคับจิตของตนให้เป็นไปในอำนาจได้เล่า เมื่อเกิดความคิดขึ้นอย่างนี้อย่างแรงกล้า จึงจำต้องลาพระอุปัชฌาย์กลับมาบำเพ็ญสมณธรรมที่วัดทั้ง ๆ ที่กำลังติดตามพระอุปัชฌาย์ไปบิณฑบาตอยู่ และขณะบำเพ็ญสมณธรรมนั้น ก็ได้มีท่านที่มีฤทธิ์เดชอำนาจเข้าไปช่วยป้องกันภัยอันตรายให้เป็นอันมาก แม้แต่สมเด็จพระบรมศาสดาก็ได้เสด็จไปช่วยทำหน้าที่อารักขา จนบังเกิดสามเณรได้บรรลุพระอรหัต พันภัยอันตรายทั้งปวงแล้วจึงเสด็จกลับ

นี้แล คือตัวอย่างแห่งคนจนที่สามารถสร้างตนให้พ้นจากความทุกข์ยาก และหลุดพ้นจากสรรพทุกข์ทั้งปวง อันเป็นปฏิบัติที่สาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายจะพึงศึกษา และนำมาเป็นเครื่องกระตุ้นเตือนใจสืบไปตลอดกาลนาน

ส่วนสมเด็จพระบรมศาสดา ครั้นทรงชี้แจงแสดงแก้ข้อข้องใจแก่ภิกษุทั้งหลาย ในเหตุอันอัศจรรย์ที่เกิดขึ้นเพราะบังเกิดสามเณรแล้ว เมื่อจะทรงแสดงพระธรรมเทศนาสืบอนุสนธิโปรดภิกษุทั้งหลายต่อไป จึงได้ตรัสพระพุทธนิพนธ์คาถาเป็นสุภาษิต ซึ่งมีข้อความสั้น ๆ ว่าดังนี้

เรื่อง บัณฑิตสามเณร

เหมือนอย่างว่า ชาวเหมืองย่อมไขน้า พวกช่างคร
ย่อมตัดลูกศร พวกช่างถากย่อมถากตัดไม้ ฉันท
พวกบัณฑิตย่อมฝึกตน ฉันทัน

ในพระพุทธภาษิตนี้ สมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงโดยยกเอาปฏิบัติของบัณฑิตสามเณรขึ้นมาเป็นบรรทัดฐาน อธิบายว่า ชาวเหมืองนั้น เขาพากันขุดดินที่สูงลงไป ถมดินที่ต่ำขึ้นมาทำเป็นเหมือง หรือ บางทีก็เอารางไม้ทอดทำเป็นเหมือง แล้วยอมไขน้าไปสู่ที่ที่ตนปรารถนา ได้สมความประสงค์ แม้พวกช่างครที่เขาทำศรเป็นอาชีพ ย่อมเผาเลนตัดลูกศรทำให้ตรง แม้พวกช่างถากไม้เป็นอาชีพ เมื่อจะถากไม้ให้เป็นกล้อเป็นต้น เขาย่อมสามารถถากตัดไม้ ทำให้ตรงหรือคดโค้งตามความประสงค์ของตน เหตุเหล่านี้มีอุปมาฉันท พวกบัณฑิตยอมถือเอามาทำให้เป็นอารมณ์พระกรรมฐาน มุ่งหน้าเจริญพระกรรมฐานด้วยความเพียรพยายามอย่างแรงกล้า จนทำพระโสดาปัตติมรรคเป็นต้น ให้บังเกิดขึ้นในตน ชื่อว่าฝึกตนเหมือนฉันทัน แต่ว่าเมื่อเจริญพระกรรมฐานยิ่ง ๆ ขึ้นไปจนกระทั่งได้บรรลุพระอรหัตเป็นที่สุด ชื่อว่าย่อมฝึกตนโดยสิ้นเชิง

ความหมายแห่งพระพุทธโอวาทนี้ ใจความก็คือ ให้บุคคลฝึกฝนทรมานตน หรือบำราบปราบตน จนเอาชนะตนให้จึงได้ คำว่า **ตน** ในที่นี้หมายถึง **กายกับใจ** หรือ **รูปกับนาม** ธรรมดารูปนาม หรือ กายใจของคนเรานั้น ถ้าไม่ฝึกฝนหรือไม่บำราบปราบให้หายพยศหมดกิเลสแล้ว ย่อมหวั่นไหวกระดิกพลิกแพลงไปตามอำนาจของกิเลส ห้าม

ก็ไม่ได้ สะกดเอาไว้ก็ไม่อยู่ เมื่อเป็นเช่นนั้นมนุษย์โลกจึงเดือดร้อน และ
 ประสบทุกข์สารพัดเพราะกิเลสที่นั่นบันดาลให้บังเกิดขึ้น การบังคับตน
 คือบังคับกายกับใจ หรือรูปกับนามของตน ให้เป็นไปในอำนาจ เช่น
 บังคับให้นั่งกรรมฐาน ให้เดินจงกรมนาน ๆ แล้วบังคับสติสัมปชัญญะ
 ให้ตามกำหนดตามรู้ในอาการเคลื่อนไหวของรูปนามนั้น ๆ อย่างไม่ลดละ
 เช่นเมื่อเดิน หรือเดินด้วยเท้าซ้ายและเท้าขวา ก็ตามกำหนดรู้ตลอดไป
 เมื่อนั่งก็ตามกำหนดการนั่ง เช่นนั่งหายใจเข้าหรือหายใจออก หรือนั่ง
 นึกคิดอะไร หรือได้ยินอะไรฟังเสียงอะไร หรือได้เห็นอะไรทางมโนทวาร
 อย่างไรก็ตามกำหนดรู้ทุก ๆ อย่างทุก ๆ ระยะเวลา ผู้ทำหน้าที่กำหนด คือ
สติ และผู้ทำหน้าที่รู้ คือ**สัมปชัญญะ** หรือ **ปัญญา** เมื่อบังคับให้สติ
 คอยกำหนดให้ปัญญาคอยรู้แจ้งตามอาการ หรือสภาวะธรรมที่ปรากฏอยู่ใน
 ในตนของตนดังกล่าวมาโดยสังเขปนี้ ชื่อว่าฝึกตน หรือปราบตนด้วย
 ธรรมาวุธ คือ สติและปัญญา

เมื่อฝึกฝน หรือปราบปรามอยู่ในทำนองเจริญพระกรรมฐาน
 ดังวิสัยนี้ วิปัสสนาญาณอันเป็นตัวปัญญา ก็จะเจริญแก่กล้าขึ้น
 โดยลำดับจนถึงบรรลุอุปริยมรรคอุริยผลทั้ง ๔ เมื่อบรรลุมรรคผลแล้ว
 ชื่อว่า เป็นผู้ฝึกตนสำเร็จแล้ว หรือเรียกว่า เป็นผู้ชนะตนแล้ว ได้แก่
 การชนะจิตใจฝ่ายต่ำอันประกอบด้วยกิเลส บุคคลผู้ชนะตนเอง ชื่อว่า เป็น
 ผู้ประเสริฐที่สุด สมดังพระพุทธภาษิตว่า “**ทนโต เสฏฺฐโร มนุสฺสเสสุ** ผู้ชนะ
 ตนเป็นผู้ประเสริฐที่สุดในหมู่มนุษย์” ดังนี้

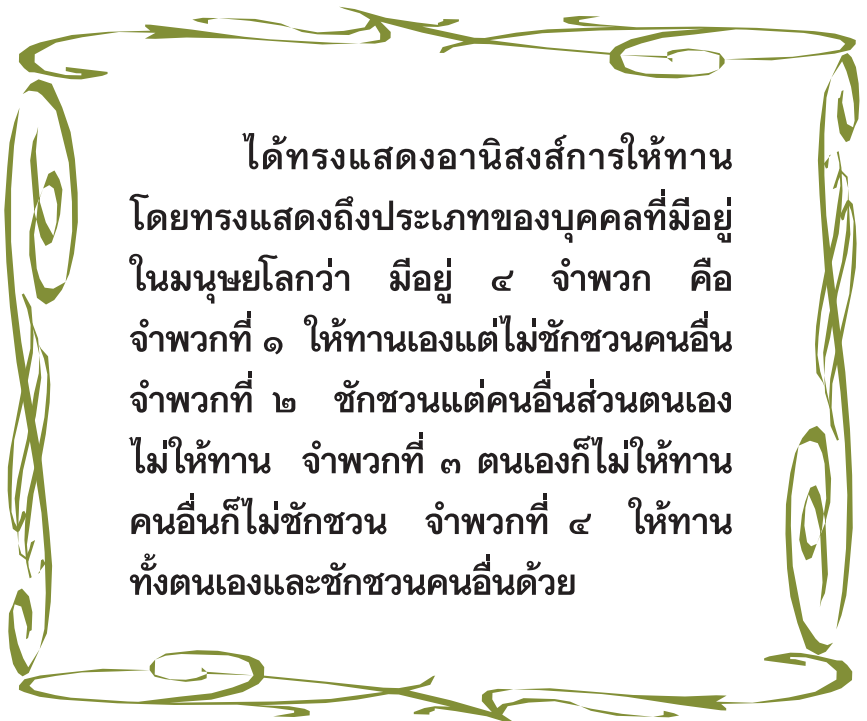
เรื่อง บัณฑิตสามเณร

นายมหาทศคตะนั้นเป็นบุคคลตัวอย่างในทางที่เอาชนะตนใน
นิทานเรื่องนี้ ตั้งแต่เอาชนะตนชั้นยากจนกลายเป็นคนมั่งมี เอาชนะตน
ชั้นคนมั่งมีกลายเป็นพระอริยเจ้า จนเข้าสู่พระอมตมหานิพพาน ด้วย
ประการฉะนี้แล

แสดงพระธรรมเทศนาในเรื่องบัณฑิตสามเณร ก็นับว่าพอเป็น
เครื่องสอดส่ององค์ศรัทธา และสมควรแก่กาลเวลา จึงขอยุติพระธรรม
เทศนาลง คงไว้แต่เพียงนี้ **เอวัง** ก็มี ด้วยประการฉะนี้

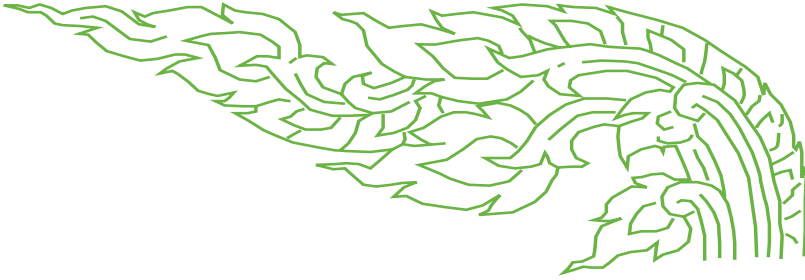
๑๑ ถึง ๑๒ มิถุนายน ๒๕๐๕ เวลา ๑๕.๑๕ น.

ได้ทรงแสดงอานิสงส์การให้ทาน
โดยทรงแสดงถึงประเภทของบุคคลที่มีอยู่
ในมนุษยโลกว่า มีอยู่ ๔ จำพวก คือ
จำพวกที่ ๑ ให้ทานเองแต่ไม่ชักชวนคนอื่น
จำพวกที่ ๒ ชักชวนแต่คนอื่นส่วนตนเอง
ไม่ให้ทาน จำพวกที่ ๓ ตนเองก็ไม่ให้ทาน
คนอื่นก็ไม่ชักชวน จำพวกที่ ๔ ให้ทาน
ทั้งตนเองและชักชวนคนอื่นด้วย

เรื่อง พระลक्षणภูภักทียเถระ

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมุทฺทสฺส.

เสโล ยถา เอกมโน วาเดน น สมীরติ

เอวํ นินฺทาปสฺสํสาสุ น สมินฺชุนฺติ ปญฺทิตาติ.

บัดนี้ จะวิสันนาพระธรรมเทศนา เรื่องพระลक्षणภูภักทียเถระ อันมีมาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ขุททกนิกาย บัณฑิตวรรค แห่ง สุตตันตปิฎก นับเป็นลำดับเรื่องที่ ๖๕ เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วน ธรรมเทศนามัย และขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลาย จงตั้งใจ สดับรับฟังพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จ เป็นมหากุศลบุญณฤธิ์ส่วนธรรมสวนมัยสืบไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

สตฺถา เขตวเน วิหรนฺโต - สมัยหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดา เสด็จประทับพระอิริยาบถอยู่ ณ วัดพระเชตุวันมหาวิหาร กรุงสาวัตถี ครั้งนั้นพระองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดภิกษุทั้งหลาย โดยทรง บรรยายพระลक्षणภูภักทียเถระให้เป็นอุปัฏฐิตเหตุ ซึ่งมีเรื่องย่อต่อไปนี้

ปฤชชชา กิร สามณฺเธรทราทโย - พระลกุณญฺภกัททียเถระนั้น ท่านได้บรรลุประอรหัต สำเร็จเป็นพระอรหันต์ซึ่งฌานสพแต่ยังเป็นสามณฺเธร เล็ก ๆ อยู่ พระภิกษุสามณฺเธรปฤชชนส่วนมากมิได้ทราบที่ท่านเป็นพระอรหันต์ เพราะเหตุตั้งนั้น บรรดาปฤชชนสามณฺเธรและภิกษุหนุ่มทั้งหลายที่เป็นปฤชชน ครั้นเห็นพระเถระแล้วมักจะชอบหยอกล้อเล่นอันเป็นนิสัยธรรมดาของปฤชชน จับศัรณะของท่านบ้าง จับหูทั้ง ๒ บ้าง จับจมูกบ้าง พร้อมกับพูดล้อว่า “พ่อหนูน้อย เธอไม่อยากจะสึกหรือ ยังยินดีในทางศาสนาอยู่หรือ”

แม้สามณฺเธรและพระหนุ่มทั้งหลายจะได้หยอกล้อ โดยการกระทำอันกำเริบไปบ้างเช่นนั้น พระลกุณญฺภกัททียเถระนั้น ก็มีได้โกรธเกลียด มิได้ตอบโต้แก่สามณฺเธรและภิกษุหนุ่มเหล่านั้นแต่อย่างใดเลย

ภิกษุทั้งหลายจึงวิพากษ์วิจารณ์กันในโรงธรรมสภาว่า “ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย พวกท่านเห็นไหม สามณฺเธรและภิกษุหนุ่มทั้งหลายเห็นพระลกุณญฺภกัททียเถระแล้ว ต่างก็พากันเบียดเบียนอย่างนั้นบ้าง และอย่างนี้บ้าง ถึงแม้กระนั้น พระลกุณญฺภกัททียเถระนั้นก็หาได้โกรธเกลียดหาได้ตอบโต้แก่สามณฺเธรและภิกษุหนุ่มเหล่านั้นแต่อย่างใดไม่เลย”

สตถา อาคณฺดวา - สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จมา แล้วตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอวิพากษ์วิจารณ์ถึงเรื่องอะไร” เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลให้ทรงทราบแล้ว จึงตรัสชี้แจงเหตุแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “**ภิกษุเว** ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เป็นความจริงอย่างนั้น ธรรมดาพระชีณาสพทั้งหลาย ย่อมไม่โกรธเกลียด ย่อมไม่ตอบโต้ต่อใคร ๆ เพราะว่า พระชีณาสพทั้งหลายนั้น เป็นบุคคลที่ไม่หวั่นไหว ไม่สะเทือน เป็นเสมือนก้อนศิลา”

เรื่อง พระลกุณฎกัทัยเถระ

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงอบรมให้ภิกษุทั้งหลาย เป็นที่เข้าใจดีแล้ว เมื่อจะทรงแสดงพระธรรมเทศนาสืบอนุสนธิโปรดต่อไป จึงได้ตรัสพระพุทธนิพนธคาถาเป็นปัจฉิมพจน์ ดังนี้

เสโล ยถา เอกขโม วาเตน น สมีรติ
เอว นินทาปัสสาสุ น สมัญชนติ ปรนุทิตา.

ภูเขาหินติดกันเป็นก้อนเดียว ย่อมไม่สะเทือน
เพราะลมพัด ฉันทิโด บัณชิตทั้งหลาย ย่อมไม่
หวั่นไหวในนินทา และสรรเสริญ ฉันทัน

ภิกษุทั้งหลายจำนวนมากด้วยกัน ซึ่งฟังธรรมอยู่ในสมาคมนั้น ส่งญาณไปตามกระแสพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี ในเวลาจบพระธรรมเทศนาก็ได้บรรลุมรรคผล มีโสดาปัตติผลเป็นต้น โดยสมควรแก่อุปนิสัยของตน ๆ ด้วยประการฉะนี้แล

ในลำดับนี้ จะวิสันหาอรรถาธิบายความในท้องนิทาน และในพระธรรมเทศนาพุทธนิพนธคาถา โดยอาศัยอรรถกถาจารย์และอรรถนิมิตตาธิบาย เพื่อเฉลิมเพิ่มสติปัญญาและฉลองศรัทธาบาปามี เพิ่มพูนกุศลบุญราศีส่วนธรรมสวนมัยแก่ท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายสืบต่อไป

นิทานเรื่องนี้ แสดงให้ทราบว่ แม้ในครั้งสมัยพุทธกาลนั้น ก็ไม่มีใครรู้ว่าใครเป็นพระอริยเจ้า แม้กระทั่งขั้นสูงสุดคือพระอรหันต์ แม้แต่ภิกษุสามเณรซึ่งอยู่ใกล้ชิดติดกัน ทรงสมณเพศด้วยกัน อยู่ร่วมวัดวาอารามเดียวกันก็ไม่สามารถที่จะรู้ได้ ฟังเห็นตัวอย่างพระลกุณฎกัทัยเถระ ซึ่งสำเร็จเป็นพระอรหันต์ตั้งแต่เป็นสามเณรน้อย พระภิกษุ

สามเณรทั้งหลาย โดยเฉพาะที่เป็นปุถุชน ไม่รู้ว่าท่านเป็นพระอรหันต์แล้ว และเมื่อเห็นท่านเล็ก ๆ รูปร่างน่ารักน่าเอ็นดู ต่างก็พากันหยอกล้อท่านเล่นอย่างสามัญชน ถึงกับจับศีรษะ จับหู และจมูกของท่านเล่นพร้อมทั้งพูดหยอกล้อว่า “พอเณรน้อยไม่อยากสึกหรือ ยังยินดีที่จะบวชอยู่หรือ” ดังนี้เป็นต้น ซึ่งแสดงว่า ภิกษุสามเณรเหล่านั้นมองเห็นพระลक्षणภูมิภักทียเถระเป็นสามเณรสามัญธรรมดา

หากจะมีปัญหาถามว่า สมัยพุทธกาลโน้นมีพระอริยเจ้าเป็นจำนวนมาก มีสมเด็จพระบรมศาสดาทรงเป็นประมุขปกครองสงฆ์อยู่เหตุไฉน ภิกษุสามเณรจึงไม่ทราบว่าเป็นพระอริยเจ้า ใครเป็นพระอรหันต์ และปัจจุบันทุกวันนี้ จะมีทางที่จะทราบได้บ้างไหม

วิสัยเห็นว่า ความสำเร็จเป็นพระอริยเจ้าหรือเป็นพระอรหันต์นั้น ไม่มีนิมิตเครื่องหมายอะไร ที่จะให้รู้เห็นด้วยทางตาธรรมดาของสามัญชน แม้ว่าพระอริยเจ้าชั้นนั้น ๆ จะไม่ทำชั่วทางกายหรือทางวาจา ตั้งแต่อย่างหยาบจนกระทั่งถึงอย่างละเอียด ซึ่งอาจจะพอสังเกตเห็นได้ แต่สามัญชนที่เป็นคนดีมาแต่กำเนิด หรือได้รับการอบรมมาดีจากตระกูลดี หรือที่เรียกว่ากัลยาณปุถุชนนั้น ก็มีอาการกายวาจาสุภาพเรียบร้อยเหมือนพระอริยเจ้า หรือบางราย บางบุคคลอาจจะปรากฏเห็นแก่ตาของสามัญชน สุภาพเรียบร้อยดียิ่งกว่าพระอริยเจ้าบางท่าน ที่มีใช้กำเนิดจากตระกูลเสียอีก ดังนั้นสิ่งที่พึงรู้เห็นได้ด้วยทางตา หรือได้ยินได้ด้วยทางหูของสามัญชนนั้น จะเอามาเป็นเครื่องวินิจฉัยความเป็นพระอริยเจ้านั้นหาถูกไม่ หรือไม่ใช่วิสัยที่จะเป็นไปได้ หากขึ้นใช้วินิจฉัยด้วยความเห็นมหายุ นอกจากจะเป็นการกระทำสิ่งที่ผิดวิสัยแล้ว ย่อมชื่อว่าเป็นการกระทำบาปทางมโนทวาร จัดเป็นมโนกรรมอกุศลกรรมบถข้อที่ ๓ คือความเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม เป็นกรรมประเภทค่อนข้างหนัก

เรื่อง พระลกุณฎกัภทียเถระ

ข้อว่าเป็นสิ่งที่ผิดวิสัยนั้น เช่น วิสัยตาต้องให้รูปรูปร่าง วิสัยหูต้องให้ฟังเสียง ถ้าเกิดมีคนใช้ตาให้ฟังเสียง หรือใช้หูให้ดูรูปขึ้นเช่นนี้ เรียกว่ากระทำสิ่งผิดวิสัย เพราะสิ่งที่ผิดวิสัยนั้นย่อมไม่ได้ผลสมประสงค์ คือไม่เห็นรูป ไม่ได้ยินเสียง อย่างคนตาบอดหรือคนหูหนวก เป็นต้น

ก็ความสำเร็จเป็นพระอริยเจ้าหรือเป็นพระอรหันต์นั้น สำเร็จด้วยทางนามธรรม คือจิต เจตสิก ได้แก่จิตบริสุทธิ์ผุดผ่องเพราะไม่มีกิเลสเครื่องทำจิตให้มัวหมองเหมือนปลูชุน เจตสิก เช่น สติและปัญญา ก็เจริญแก่กล้า สติคล่องแคล่วว่องไว สามารถกำหนดทันต่ออารมณ์ที่เข้ามาโดยประตูทั้ง ๖ ทุกขณะ ทุกชนิด ปัญญาความรู้แจ้ง ว่างใส เป็นเครื่องส่องให้จิตเห็นสภาพธรรมตามความเป็นจริง และมีความคมกล้า สามารถตัดกิเลสชั้น ๆ ให้ขาดสูญ ไม่มีโอกาสเกิดขึ้นได้อีก ลักษณะแห่งจิตและเจตสิกอันสะอาดบริสุทธิ์ผ่องใสดังกล่าวมาโดยสังเขปนี้ ไม่เป็นสิ่งที่จะพึงรู้เห็นได้ด้วยทางตา ทางหู จักต้องรู้ได้ด้วยทางใจ คือมโนทวารเท่านั้น ถึงแม้กระนั้นก็ดี ก็จักรู้ได้เฉพาะบุคคลที่มีดวงตาคือปัญญา หรือที่เรียกว่ามีปัญญาจักขุแล้ว หมายความว่า บุคคลที่สำเร็จเป็นพระอริยเจ้า หรือเป็นพระอรหันต์ด้วยกันแล้วจึงจะรู้จักกันได้

ข้อนี้ สมดังพระพุทธภาษิตในชราวรรคแห่งพระธรรมบทว่า “**สนฺโต หเว สพฺภิ ปเวทยนฺติ - สัตบุรุษคือพระอริยเจ้าทั้งหลาย ย่อมอยู่กันใหม่ สัตบุรุษด้วยกันเท่านั้น**” การที่จะรู้จักพระอริยเจ้าหรือพระอรหันต์นั้น จะเป็นสมัยพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ หรือสมัยไม่มีพระพุทธเจ้าเช่นปัจจุบันทุกวันนี้ก็ตาม ก็มีทางที่จะรู้จักได้ทางเดียว คือทางปัญญาจักขุเหมือนกัน ผู้ที่ได้สำเร็จปัญญาจักขุแล้ว ไม่ว่าจะสมัยใด ย่อมจะรู้จักพระอริยเจ้าหรือพระอรหันต์ได้เสมอเหมือนกันหมด

เพราะฉะนั้น ในนิทานเรื่องนี้ จึงปรากฏว่าภิกษุสามเณรที่ไม่ทราบว่ พระลกุณฎกภทททยเถระเป็นพระอรหันต์นั้น ก็เฉพาะจำพวกที่ยังเป็นปุถุชนอยู่ คือยังไม่มีปัญญาจักขุเท่านั้น

ด้วยเหตุผลที่ได้วิสัยชนามานี้ เป็นอันแสดงให้เห็นว่า จำพวกปุถุชนแล้ว ก็ไม่มีทางที่จะรู้จักพระอริยเจ้า เพราะไม่ใช่วิสัย เพียงแต่เชื่อไปตามท่านผู้รู้ เหมือนคนตาบอดหูหนวกเชื่อว่ามีสีมีเสียง ฉะนั้นบุคคลบางจำพวกสำคัญผิดไปว่า ใครจะเป็นพระอริยเจ้าหรือมิใช่ นั้น ไปสอบสวนทวนถามดูก็อาจรู้ได้ โดยเข้าใจว่าพระอริยเจ้าย่อมจะโต้ตอบหรือชี้แจงแถลงเหตุผลตรงตามหลักธรรมวินัยในพระไตรปิฎก แต่ความจริงหาเป็นเช่นนั้นเสมอไปไม่ พระอริยเจ้าบางจำพวกแม้เป็นถึงชั้นพระอรหันต์แล้ว จักไม่รู้ธรรมะตามหลักปริยัติธรรมในพระไตรปิฎกเลย รู้แจ้งแต่สภาวะธรรมตามเป็นจริงโดยทางปฏิบัติเท่านั้น และยิ่งกว่านั้น พระอริยเจ้านั้น ท่านสันโดษ มักน้อย ถ่อมตน ย่อมไม่พูดในสิ่งหรือกับบุคคลที่ไม่ควรพูด เป็นเสมือนคนที่มีสติ ไม่พูดแนะนำสั่งสอนคนหูหนวกให้เสียเวลา ฉะนั้น

ลักษณะนี้ตรงกับคำสุภาษิตของเล่าจื้อ มหาปราชญ์ของจีนว่า “ผู้ที่ไม่พูด ผู้มีความจริงไม่อวด ผู้อวดไม่มีความจริง” ดังนี้ เพราะฉะนั้นการที่จะรู้จักพระอริยเจ้าด้วยการซักถามนั้น หาเป็นไปไม่ได้ไม่ ในเมื่อผู้ซักถามไม่มีดวงตาคือปัญญาจักขุ แต่ถ้ามีดวงตาแล้วไม่ต้องสอบสวนทวนถามเลยก็ย่อมจะรู้ได้ เพราะที่ยังต้องถามผู้อื่นอยู่ก็ชื่อว่ายังไม่มิดวงตา เมื่อไม่มีดวงตาก็ย่อมรู้ไม่ได้เป็นธรรมดา ด้วยประการฉะนี้

พระลกุณฎกภทททยเถระนั้น แม้เพื่อนภิกษุสามเณรจะหยอกจะล้อ หรือจะลวงล้ากำเริบไปอย่างไร ก็ไม่แสดงอาการโกรธ หรือมิได้ตอบโต้แต่อย่างใด เป็นที่ผิดสังเกตกว่าภิกษุสามเณรทั้งหลาย จนเป็น

เรื่อง พระลกุณฎกัทธิยเถระ

เหตุให้ภิกษุจำพวกหนึ่งนำเอาไปสนทนาวิพากษ์วิจารณ์กันในโรงธรรมสภา สมเด็จพระบรมศาสดาสด็จมา ได้ทรงทราบเรื่องนั้น จึงทรงชี้แจงแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาพระชีนาสพทั้งหลาย ย่อมไม่โกรธเกลียด ย่อมไม่ตอบโต้แก่ใครๆ นั้นเทียว เพราะว่าพระชีนาสพเหล่านั้น เป็นบุคคลที่ไม่ห้วนไหว ไม่สะเทือน เหมือนกับก้อนหิน ฉะนั้น”

ครั้นทรงแสดงเหตุเช่นนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงพระธรรมเทศนา โปรดภิกษุทั้งหลายสืบนุสนธิต่อไป จึงได้ตรัสพระพุทธนิพนธคาถาเป็นสุภาษิต ซึ่งมีข้อความสั้น ๆ ดังนี้

**ภูเขาหินติดกันเป็นก้อนเดียว ย่อมไม่
สะเทือนเพราะเหตุที่ลมพัด ฉันท บัณทิต
ทั้งหลายย่อมไม่ห้วนไหวในนินทาและ
สรรเสริญ ฉันทนั้น**

ในพระพุทธนิพนธคาถานี้ ทรงแสดงถึงลักษณะของบัณทิตคือ พระอรหันต์ชีนาสพทั้งหลาย เมื่อได้ประสบพบกับโลกธรรมแล้ว ย่อมไม่สะเทือนใจ ไม่ห้วนไหว คือไม่เสียใจและดีใจ ในเมื่อโลกธรรมแต่ละประการมาครอบงำ ในที่นี้ถึงแม้สมเด็จพระบรมศาสดาจะทรงแสดงโลกธรรมไว้เพียง ๒ ประการ คือ นินทา กับ สรรเสริญก็จริง แต่โดยความหมายนั้น ย่อมหมายเอาโลกธรรมครบทั้ง ๘ ประการ คือ ความได้ลาภ ๑ ความเสื่อมลาภ ๑ ความได้ยศ ๑ ความเสื่อมยศ ๑ นินทา ๑ สรรเสริญ ๑ สุข ๑ ทุกข์ ๑ ธรรมทั้ง ๘ ประการนี้ เป็นสมบัติประจำมนุษย์โลก หรือมนุษย์ในโลกจะต้องได้ประสบพบกับโลกธรรมทั้ง ๘ ประการนี้ทุกตัวคน ฉะนั้นจึงได้ชื่อว่า **โลกธรรม** คือธรรมประจำโลก

ในโลกธรรม ๘ ประการนี้ แยกออกเป็น ๒ ฝ่าย คือจัดเป็นฝ่ายอิฏฐารมณที่มนุษย์รักใคร่ชอบใจ ๔ อย่าง คือ ความได้ลาภ ๑ ความได้ยศ ๑ สรรเสริญ ๑ สุข ๑ เป็นอนิฏฐารมณที่มนุษย์ไม่รักใคร่ชอบใจ ๔ อย่าง คือความเสื่อมลาภ ๑ ความเสื่อมยศ ๑ นินทา ๑ ทุกข์ ๑

ตามปกติสามัญชนคนธรรมดาทั่วไปในโลกนี้ ย่อมดีใจในส่วนที่เป็นอิฏฐารมณ และย่อมเสียใจในส่วนอนิฏฐารมณ คือเมื่อถึงคราวได้ลาภ ได้ยศ ได้รับความสรรเสริญ และได้ความสุขย่อมรำเริงยินดี ถึงกับเพลิดเพลินหลงใหลไปตามอำนาจโลกธรรมที่เป็นอิฏฐารมณนั้น ๆ ครั้นเมื่อถึงคราวเสื่อมลาภ เสื่อมยศ ได้รับความนินทา และได้ความทุกข์ ย่อมเสียอกเสียใจ โศกเศร้า บ่นพร่ำ ร่ำพรรณนา มีประการต่าง ๆ จนกินไม่ได้นอนไม่หลับ หรือถึงกับฆ่าตัวตายก็มี อย่างนี้ ซึ่งถือว่าเป็นผู้ห้วนเหว สะเทือนใจ และทำให้เสียปกติภาพของมนุษย์ หรือที่เรียกว่าทำให้เสียผู้เสียคนไป

แม้ในฝ่ายอิฏฐารมณ ๔ อย่าง ซึ่งเป็นที่รักใคร่ชอบใจของมนุษย์นั้น ถ้ายินดีเพลิดเพลินหลงใหลแล้ว ก็ทำให้เสียผู้เสียคนเช่นเดียวกัน เมื่อหลงใหลในลาภ ย่อมลืมความเสื่อมลาภ เมื่อหลงใหลในยศ ย่อมลืมความเสื่อมยศ เมื่อหลงใหลในสรรเสริญ ย่อมลืมนินทา เมื่อหลงใหลในความสุข ย่อมลืมความทุกข์ เมื่อลืมคือไม่มีสติสำเหนียกรู้ความเสื่อมลาภ ความเสื่อมยศ นินทาและทุกข์แล้วเมื่อใด เมื่อนั้นความเสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทา และทุกข์ ก็จักได้ช่องโอกาสกลับววนคืนมาสู่เขาอีก เพราะความลืม ความไม่มีสติ หรือความหลงใหลนั้น เป็นช่องว่างให้บรรดาความชั่ว หรือความเสื่อมทั้งหลายได้โอกาส กลับมาบังเกิดขึ้นในสันดานของตนได้อีก ย่อมเป็นธรรมดา नियมอยู่อย่างนี้

เรื่อง พระลक्षणภูภักทียเถระ

เพราะฉะนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสสอนให้มีความไม่ประมาท คือ ให้มีสติประจำทุกเมื่อ ไม่ปล่อยใจให้หลงไหลไปตามอารมณ์หรือตามโลกธรรมนั้นโดยลำพัง

แต่บัณฑิตทั้งหลาย คือพระอรหันต์ซึ่งนางสนั้น ถึงแม้โลกธรรมทั้ง ๘ ประการ จะบังเกิดขึ้นแก่ท่าน คือได้ประสบความมีลาภเสื่อมลาภ ความมียศเสื่อมยศ สรรเสริญนินทา และสุขทุกข์สักเท่าไร ท่านก็ไม่ดีใจ ไม่เพลิดเพลินหลงไหลในส่วนอิฏฐารมณ์ และไม่เสียใจรำไร เศร้าโศกในส่วนอนิฏฐารมณ์ คือโลกธรรมทั้ง ๘ นั้น ไม่มีกำลังอำนาจอะไรที่จะให้บัณฑิตเกิดความสะเทือนสะท้านใจได้ เพราะท่านมีกำลังใจหนักแน่นเหนือวิสัยของโลกธรรมแล้ว ซึ่งท่านเปรียบอุปมาเหมือนภูเขาหินซึ่งติดกันเป็นพีดเดียว ภูเขาเช่นนั้นมีความหนักเหนือกำลังของลมซึ่งพัดมาแต่ทิศต่าง ๆ ลมที่พัดมาแต่ทิศต่าง ๆ นั้น จึงไม่สามารถที่จะพัดภูเขาหินเช่นนั้นให้สะเทือนหรือให้เคลื่อนเขยื้อนไปจากที่ได้

แต่โดยที่แท้ โลกธรรม ๘ ประการ เมื่อสงเคราะห์ลงเป็นกิเลสก็เหลือเพียง ๒ ประการ คือ **ปฏิฆะ** ความเสียใจ ๑ **อนุนยะ** ความดีใจ ซึ่งได้แก่โลกะ ๑ คือ ปฏิฆะกับโลกะเท่านั้น โลกธรรม ๔ ที่เป็นอนิฏฐารมณ์ เป็นอารมณ์ร้ายให้เกิดปฏิฆะกิเลส หรือโทสะก็เรียก โลกธรรม ๔ ที่เป็นอิฏฐารมณ์ เป็นอารมณ์ร้ายให้เกิดโลกกิเลส

ก็ปฏิฆกิเลสนี้ จัดเป็นสังโยชน์ข้อหนึ่งในสังโยชน์ ๑๐ ประการ ปฏิฆสังโยชน์นี้ ประทานให้ขาดสูญได้ด้วยอนาคามีมรรคญาณ หมายความว่า พระอริยเจ้าชั้นพระอนาคามี ก็ไม่เสียใจในโลกธรรมที่เป็นอนิฏฐารมณ์แล้ว คือ เมื่อเสื่อมลาภ เสื่อมยศ ถูกนินทา และได้รับทุกข์ พระอนาคามีบุคคลไม่เสียใจ แต่ย่อมมีความยินดีอย่างละเอียดในโลกธรรมที่เป็นอิฏฐารมณ์อยู่ เพราะยังติดความยินดีในโลกธรรม ยังไม่ได้ละอย่างขาดสูญ

ส่วนความยินดีในโลกธรรมนั้นจัดเป็นโลกะอย่างละเอียด โลกะอย่างละเอียดนี้ประหານให้ขาดสูญได้ด้วยอรหัตมรรคญาณ คือ พระอรหันต์ ซึ่งมาสพ จึงจะละโลกะความยินดีได้อย่างเด็ดขาด ที่เรียกว่าสมุจเฉทปหาน

เพราะฉะนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสว่า พระอรหันต์ ซึ่งมาสพเป็นบุคคลที่ไม่หวั่นไหวไม่สะเทือนด้วยโลกธรรม เป็นเสมือนก้อนหินที่ไม่สะเทือนด้วยลมพัด ฉะนั้น

ด้วยเหตุผลดังวิสัยชานาmani พระลกุณฏกภักทียเถระ แม้จะได้ถูกเพื่อนพระภิกษุสามเณรปุกุชนหยอกล้อและลวงล้าก้าเกินอย่างใด ๆ ก็ตาม ท่านจึงไม่ได้พิโรธโกรธซึ่ง หรือตอบโต้ด้วยกิริยาอาการแต่อย่างใด เพราะท่านเป็นพระซึ่งมาสพดังวิสัยชานามาแล้ว ด้วยประการฉะนี้

แต่อย่างไรก็ดี โลกธรรมทั้ง ๘ ประการนี้ ย่อมจะบังเกิดขึ้นแก่ทั้งปุกุชนและพระอริยเจ้าเสมอเหมือนกันหมดไม่ยกเว้น หรือไม่มีโอกาสที่จะหลบหลีกได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ ทางที่ควรจะปฏิบัติในเมื่อโลกธรรมเกิดขึ้นนั้น คือให้มีสติสัมปชัญญะสำเหนียกรู้ทุกขณะที่มันเกิดขึ้น ทั้งที่เป็นอิฏฐารมณและอนิฏฐารมณ อย่าปล่อยโอกาสให้มันเกิดขึ้นโดยปราศจากสติสัมปชัญญะ เช่น เมื่อความมีลาภมียศเกิดขึ้น ก็ให้รับสำเหนียกรู้ว่า “ความมีลาภ ความมียศนี้ได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา ก็แต่ว่าความมีลาภก็ดี ความมียศก็ดี มันไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรเปลี่ยนไปได้เสมอ” แม้ความเสื่อมลาภ ความเสื่อมยศเกิดขึ้น ก็ให้สำเหนียกรู้ในทำนองเดียวกันนี้

เมื่อสติสัมปชัญญะสำเหนียกรู้เท่าทันตามความเป็นจริงเช่นนี้แล้ว ก็จะเป็นความจริงว่า โลกธรรมทั้ง ๘ ประการ ทั้งที่เป็นอิฏฐารมณและอนิฏฐารมณ ย่อมมีสภาวะเป็นอย่างเดียวกัน คือ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์

เรื่อง พระลกุณฎกภัททิยเถระ

และมีความแปรเปลี่ยนไปได้เสมอเหมือนกัน ไม่เป็นสิ่งที่เป็นสาระแก่นสารด้วยกันทั้งสองฝ่าย เมื่อเกิดญาณคือความรู้แจ้งขึ้นว่า ล้วนแต่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์และมีความแปรเปลี่ยนไปเช่นนี้แล้ว ถึงแม้เป็นปุถุชน จำที่จะต้องดีใจในส่วนอิฏฐารมณฺ์ แต่ก็จะไม่ถึงขนาดเพลินเพลินหลงใหลจน ลืมตัวลืมนตนเสียผู้เสียคนไป และจำที่จะต้องเสียใจในส่วนอนิฏฐารมณฺ์ แต่ก็จะไม่ถึงขนาดแผดเผาจิตใจให้เศร้าสร้อย หงอยเหงาจนกินไม่ได้นอนไม่หลับ หรือถึงขนาดทำลายตนให้พินาศไป

ฉะนั้น การมีสติสัมปชัญญะ สำเนียงพิจารณาให้รู้เท่าทันกับสิ่งที่เป็นมารยาของโลก คือโลกธรรม ดังวิสัยนาณะนำมาโดยสังเขปนี้ จึงเป็นทางปฏิบัติเพื่อต่อต้านโลกธรรม ไม่ยอมรวบไให้มันเกิดขึ้นครอบงำจิตใจโดยฝ่ายเดียว และนับว่าเป็นทางต่อต้าน หรือทางหลบหลีกที่ดี ที่สุดตามหลักพระพุทธศาสนา

ส่วนสาธุชนพุทธบริษัทที่ประสงค์จะมีให้โลกธรรมทั้ง ๘ ครอบงำ กระทบกระเทือนใจได้เลย ก็จะต้องปฏิบัติธรรมกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐานด้วยความพากเพียรพยายามอย่างแข็งกล้า จนกระทั่งให้ได้บรรลุถึงซึ่งพระอรหัตมรรค พระอรหัตผล เป็นพระชีณาสพในพระพุทธศาสนา เหมือนอย่างท่านพระลกุณฎกภัททิยเถระ ดังปรากฏเป็นสักขีพยานมา ในนิทานเรื่องนี้ จึงจัดเป็นการสำเร็จผลสมดังความปรารถนา ซึ่งมี อรรถาธิบายดังรับประทานวิสัยนามา ด้วยประการฉะนี้

๑๑ ถึง ๑๓ มิถุนายน ๒๕๐๕ เวลา ๑๘.๑๒ น.

ความสำเร็จเป็นพระอริยเจ้าหรือ
เป็นพระอรหันต์นั้น ไม่มีนิมิตเครื่องหมาย
อะไร ที่จะให้รู้เห็นด้วยทางตาธรรมดาของ
สามัญชน แม้ว่าพระอริยเจ้าชั้นนั้น ๆ จะ
ไม่ทำชั่วทางกายหรือทางวาจา ตั้งแต่อย่าง
หยาบจนกระทั่งถึงอย่างละเอียด ซึ่งอาจจะพอ
สังเกตเห็นได้ แต่สามัญชนที่เป็นคนดีมา
แต่กำเนิด หรือได้รับการอบรมมาดีจาก
ตระกูลดี หรือที่เรียกว่ากัลยาณบุรุษชนนั้น
ก็มีอาการกายวาจาสุภาพเรียบร้อยเหมือนพระ
อริยเจ้า

เรื่อง มารดานางกาณา

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ยถาปี รหฺโท คมภีโร วิปฺปสนฺโน อนาวีโล
เอวํ ธมฺมานิ สุตฺวาน วิปฺปสีทฺหติ ปณฺทิตาติ.

บัดนี้ จะวิสันหาพระธรรมเทศนาเรื่องมารดานางกาณา อันมีมา
ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ชุททกนิกาย ปิณฑิตวารวค แห่งสุดตันตปิฎก
นับเป็นลำดับเรื่องที่ ๖๖ เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วนธรรมเทศนามัย
และขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลาย จงตั้งใจสดับตรับฟังพระ
ธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลบุญน
ฤธีส่วนธรรมสวนมัยสืบไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

สตถา เขตวเน วิหรนฺโต - สมัยหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดา
เสด็จประทับพระอิริยาบถอยู่ ณ วัดพระเชตวันมหาวิหาร กรุงสาวัตถี
ครั้งนั้น พระองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดภิกษุทั้งหลาย โดยทรง
ปรารภมารดานางกาณาให้เป็นอุปบัติเหตุ ซึ่งมีเรื่องเล่าดังต่อไปนี้

ตทา ปน กาลมัตรา - ก็ในกาลครั้งหนึ่ง มารดาของนางกาณาได้ทำขนม เพื่อเตรียมส่งธิดาไปสู่ตระกูลแห่งสามีไม่ให้ไปมือเปล่าตามธรรมเนียมประเพณี แต่ได้เอาขนมนั้นถวายพระภิกษุ ๔ รูปเสียถึง ๔ ครั้ง ซึ่งเป็นเหตุให้สมเด็จพระบรมศาสดาทรงบัญญัติสิกขาบทขึ้นสำหรับภิกษุในเพราะเรื่องนี้ และเป็นเหตุให้เจ้าบ่าวของนางกาณาต้องรับสตรีอื่นมาแต่งงานเป็นภริยาเสีย ทำให้นางกาณาต้องผิดหวังและมีความเสียใจมาก

ส่วนนางกาณา ครั้นได้ทราบพฤติการณ์ดังนั้นก็จึงเคียดแค้นภิกษุเป็นอันมาก เมื่อพบพวกภิกษุเข้าแล้ว เป็นต้องบริภาษตำหนิว่าอย่างไร เลือกลงหน้า ด้วยสำคัญว่า “พวกภิกษุเหล่านี้ทำให้การแต่งงานของเราต้องล้มเลิกไป” จนพวกภิกษุทั้งหลายไม่อาจที่จะเดินไปถนนใกล้บ้านของนางนั้น

สมเด็จพระบรมศาสดาทรงทราบพฤติการณ์นั้นแล้ว จึงได้เสด็จไปที่บ้านมารดาของนางกาณา มารดานางกาณากราบถวายบังคมสมเด็จพระบรมศาสดาแล้ว อาราธนาให้เสด็จประทับนั่งบนพุทธอาสน์ ได้ถวายข้าวต้มและของเคี้ยวด้วยปีติปราโมทย์ ส่วนสมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อเสวยพระกระยาหารเข้าเสร็จแล้ว จึงตรัสถามมารดานางกาณาว่า “หนูกาณาไปไหน”

มารดานางกาณากราบทูลว่า “แม่กาณานั้น เห็นสมเด็จพระพุทธรองค์แล้วเกิดความกระดากละอายใจ ไปแอบยืนร้องไห้อยู่ที่หน้าพระพุทธรเจ้าข้า”

สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสซักถามถึงเหตุว่า “เพราะเหตุอะไร เธอจึงกระดากละอายใจไปแอบร้องไห้อยู่เล่า”

เรื่อง มารดานางกาณา

มารดานางกาณาได้กราบทูลถึงเหตุที่เกิดขึ้นว่า “แม่กาณานั้น เธอได้เที่ยวบริภาษตำว่าภิกษุทั้งหลายเสียอย่างไม่เลือกหน้า เพราะฉะนั้น เธอเห็นสมเด็จพระพุทธรองค์แล้ว จึงเกิดความกระดากละอายใจขึ้นมา จึงหลบไปยืนแอบร้องไห้อยู่ พระพุทธรเจ้าข้า”

อถ นั สตุถา ปกุโกสาเปตวา - ขณะนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาทรงรับสั่งให้นางกาณาเข้ามาเฝ้า แล้วตรัสถามว่า “หนูกาณา เพราะเหตุไร เจ้าเห็นเราแล้วจึงเกิดความกระดากละอายใจหลบหนีไปแอบร้องไห้อยู่เล่า”

มารดาของนางกาณาได้ถือโอกาสกราบทูลถึงกิริยาที่นางกาณาได้กระทำมาแล้วถวายให้ทรงทราบทุกประการ ขณะนั้นสมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสถามมารดานางกาณาต่อไปว่า “ดูก่อนกาณามารดา บรรดาสาวกของเรารับเอาของที่เธอถวายหรือมิได้ถวายเล่า”

มารดานางกาณากราบทูลว่า “รับเอาของที่หม่อมฉันถวาย พระพุทธรเจ้าข้า”

สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสซักถามอีกว่า “ถ้าสาวกของเรา เดินเที่ยวบิณฑบาตไปถึงประตูบ้านของเธอ รับเอาสิ่งของที่เธอถวาย จะเป็นความผิดอะไรแก่สาวกของเราเหล่านั้นเล่า”

มารดานางกาณากราบทูลว่า “ความผิดของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าทั้งหลาย ไม่มี พระพุทธรเจ้าข้า เป็นความผิดของแม่กาณานี้เท่านั้น”

สมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงหันไปซักถามกับนางกาณาว่า “หนูกาณา ได้ยินมาว่า สาวกทั้งหลายของฉันเดินเที่ยวบิณฑบาต เมื่อไปถึงประตูบ้าน ขณะนั้นมารดาของเธอก็ถวายขนมแก่สาวกของฉัน เหล่านี้ ในกรณีเช่นนี้จะเป็นความผิดอะไรแก่สาวกทั้งหลายของฉันหรือ”

นางกาณณากราบทูลว่า “ความผิดของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าทั้งหลายไม่มี พระพุทธเจ้าข้า เป็นความผิดของหม่อมฉันผู้เดียว”

ครั้นแล้ว นางก็กราบถวายบังคมสมเด็จบรมศาสดา ขอขมาโทษ ความผิดที่ได้ประมาทล่วงเกินมาแล้ว

อถสฺสา สตุถา - ในลำดับนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรง แสดงพระธรรมเทศนาอนุพุทฺธิกาโปรดนางกาณณานั้น ฝ่ายนางกาณณา ได้สดับพระธรรมเทศนานั้นแล้ว ก็ได้บรรลุโสตปาตติผล สำเร็จเป็น อริยสาวิกานิพระพุทธศาสนา

สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จจากพุทฺธอาสน์ จะเสด็จกลับ พระวิหาร ได้เสด็จไปผ่านหน้าพระลานหลวง พระราชาทอดพระเนตร เห็นแล้ว ตรัสถามมหาดเล็กว่า “พนาย ดูเหมือนสมเด็จพระบรมศาสดา มิใช่หรือ”

ครั้นมหาดเล็กกราบทูลว่า “ใช่แล้ว พระพุทธเจ้าข้า” ทรงส่ง มหาดเล็กให้รีบไปกราบทูลว่า “เธอจงรีบไป จงกราบทูลให้ทรงทราบ ว่าฉันจะมาถวายบังคม” แล้วเสด็จเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา ซึ่ง ประทับยืนรออยู่ ณ พระลานหลวง แล้วกราบทูลถามว่า “พระพุทธองค์ เสด็จไปไหนมา พระพุทธเจ้าข้า”

สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสตอบว่า “ไปบ้านมารดานางกาณณา มาหาบิดา”

พระราชากราบทูลถามต่อว่า “พระพุทธองค์เสด็จไป เพราะมี เหตุอะไรหรือพระพุทธเจ้าข้า”

เรื่อง มารดานางกาณา

สมเด็จพระบรมศาสดาสตวรรษี้แจ้งว่า “ได้ยินมาว่า นางกาณา เธอเที่ยวบริภาษด่าว่าพระเสี่ยอย่างไม่เลือกหน้า อาตมภาพจึงไปเพราะเหตุนั้น มหาบพิตร”

พระราชกราบทูลถามต่ออีกว่า “ก็สมเด็จพระพุทธรองค์ได้ทรง แก่ไขนางกาณานั้น ให้งดเลิกการด่าพระแล้วหรือ พระพุทธรเจ้าข้า”

สมเด็จพระบรมศาสดาสตวรรษี้ตอบว่า “ถวายเป็นพร นางกาณานั้น อาตมภาพได้แก่ไขให้งดเลิกการด่าว่าพระแล้ว และได้ทำให้เธอเป็น เจ้าของแห่งโลกุตรทรัพย์อีกด้วย มหาบพิตร”

พระราชกราบทูลว่า “ขออนุโมทนา พระพุทธรเจ้าข้า สมเด็จพระพุทธรองค์ได้ทรงทำนางกาณานั้น ให้เป็นเจ้าของแห่งโลกุตรทรัพย์ ส่วน หม่อมฉันจักทำเธอให้เป็นเจ้าของแห่งโลกียทรัพย์” ครั้นแล้วก็ทรงถวายเป็นคัมภีร์ทูลลาสมเด็จพระบรมศาสดาสตวรรษี้กลับไป แล้วทรงส่งราชยานที่มีเครื่องกำบังมิดชิดไปรับนางกาณาให้มาเฝ้า ทรงประดับแต่งตนให้ด้วยเครื่องอาภรณ์อย่างสมควรกันแล้ว ทรงตั้งไว้ในฐานะพระธิดา บุญธรรมคนโต แล้วทรงมีประกาศพระบรมราชโองการไว้ว่า “ใคร ๆ สามารถที่จะบำรุงเลี้ยงดูธิดาของเรา ก็จงมาขอรับเอาไป” ด้วยประการฉะนี้

อถโก สพุทฺตุถกมฺหามตฺโต - ในกาลครั้งนั้น มหาอำมาตย์ ผู้สำเร็จราชการทั้งปวงของพระราชคนหนึ่งกราบทูลว่า “ข้าพระพุทธเจ้า จักรับเลี้ยงดูพระราชธิดาของใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท พระพุทธรเจ้าข้า” แล้วก็ขอรับนางกาณาไปบ้านของตน มอบความเป็นใหญ่ทุก ๆ อย่าง ในบ้านให้ พร้อมกับอนุญาตว่า “เธอจงทำบุญให้ทานตามความพอใจเถิด”

ตั้งแต่นั้นมา นางกาณาได้จัดคนใช้ให้อยู่ประจำประตูบ้านทั้ง ๔ ประตู แม้เสาะหาภิกษุและภิกษุณี ควรที่ตนจะพึงบำรุงอยู่ แต่แล้วก็ไม่ได้ภิกษุและภิกษุณีสมประสงค์ ของเคี้ยวและของบริโภคที่นางกาณาจัดแจงตั้งไว้ที่ประตูบ้าน เป็นไปเสมือนห้วงน้ำใหญ่ ซึ่งไหลอยู่ไม่ขาดเงิน ภิกษุทั้งหลายวิพากษ์วิจารณ์กันในโรงธรรมสภาว่า “ท่านทั้งหลาย แต่ก่อนพระเถระแก่ ๔ รูป ได้ทำความเดือดร้อนให้แก่นางกาณา นางกาณานั้น แม้ถึงจะมีความเดือดร้อนถึงเพียงนั้น แต่ได้อาศัยสมเด็จพระบรมศาสดาเป็นที่พึ่ง ได้ถึงซึ่งความบริบูรณ์ด้วยศรัทธาแล้ว ประตูบ้านของนางกาณานั้น สมเด็จพระพุทธองค์ทรงทำให้กลับเป็นสถานที่อันภิกษุทั้งหลายควรเข้าไปได้อีกแล้ว บัดนี้ แม้นางกาณานั้นจะได้แสวงหาภิกษุหรือภิกษุณีทั้งหลายที่ตนควรจะบำรุง ก็ไม่ได้สมความประสงค์ โอ พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ทรงมีพระคุณนำอัศจรรย์”

สตถา อาคนตุวา - สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จมาแล้ว ตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย ขณะนี้พวกเธอนั่งวิพากษ์วิจารณ์กันด้วยเรื่องอะไร”

เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลให้ทรงทราบแล้ว สมเด็จพระพุทธองค์ได้ทรงชี้แจงเหตุผลอันสืบเนื่องมาแต่ปางอดีตว่า “ภิกษุเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ไม่ใช่เฉพาะแต่ในชาตินี้เท่านั้น ที่ภิกษุแก่ ๆ เหล่านั้นได้ทำความเดือดร้อนให้แก่นางกาณา แม้ในชาติก่อนโน้นก็ได้ทำความเดือดร้อนให้หมาแล้วเหมือนกัน อนึ่ง มิใช่แต่เดี๋ยวนี้เท่านั้นที่เราได้ทำให้นางกาณาเชื่อฟังตามคำของเรา แม้แต่ในปางก่อน เราก็ได้ทำให้เธอเชื่อฟังมาแล้วเหมือนกัน”

เรื่อง มารดานางกานา

ครั้นภิกษุทั้งหลายใคร่จะทราบเรื่องอดีตนั้น จึงกราบทูลอาราธนาให้ทรงแสดง สมเด็จพระบรมศาสดา จึงได้ทรงแสดงัพพะชาดก (เรื่องแมว) โดยพิสดารให้ภิกษุทั้งหลายฟัง ซึ่งมีพระบาลีในคัมภีร์ชาดก ขุททกนิกาย ว่าดังนี้

ยตเถโก ลภตี พพฺพุ ทติโย ตตฺถ ชายติ
ตติโย จ จตฺตุโถ จ อิทนฺเต พพฺพุกา พิลิ.

แมวตัวที่หนึ่งได้หนูเป็นอาหารที่ปล่องใด แมว
ตัวที่สอง ที่สาม และตัวที่สี่ ก็ไป ณ ที่ปล่องนั้น
แมวเหล่านั้นได้ทำลายปล่องนี้แล้ว

(ส่วนความพิสดารของเรื่องนี้ ผู้ใคร่จะทราบโปรดดูเรื่องัพพะชาดก ในอรรถกถาชาดกนั้นเทอญ)

เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาตรัสเทศนาชาดกนี้แล้ว ได้ทรงสรุปเรื่องว่า ภิกษุแก่ ๔ รูป ณ บัดนี้ ได้เป็นแมว ๔ ตัว ในครั้งกระโน้นนางกานา คือหนูในครั้งกระโน้น ส่วนเราคือนายช่างแก้วมณีในครั้งโน้น

ครั้นแล้ว ทรงประทานแนะนำภิกษุทั้งหลายต่อไปว่า “เป็นอย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย คือแม่ในชาติก่อน นางกานาได้ความเดือดร้อนใจ มีจิตขุ่นมัว มีจิตฟุ้งซ่าน แต่แล้วได้กลายเป็นผู้มีจิตผ่องใส เป็นดุจหวังน้ำอันใส เพราะเหตุที่เชื่อฟังคำของเรา”

เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาจะทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดภิกษุทั้งหลายสืบอนุสนธิต่อไป จึงได้ตรัสพระพุทฺธนิพนธ์คาถาเป็นปัจฉิมพจน์ ดังนี้

ยถาปิ รหโท คมฺภีโร วิปฺปสนฺโน อนาวีโล
เอวํ ธมฺมานิ สุตฺวาน วิปฺปสึทฺหนฺติ ปญฺทิตา.

ห้วงน้ำลึกย่อมใสไม่กระเพื่อม แม้ฉันทิด บัณฑิต
ทั้งหลายฟังธรรมแล้ว ย่อมส่องใส ฉะนั้น

ภิกษุทั้งหลายจำนวนมากด้วยกัน ซึ่งฟังธรรมอยู่ในสมาคมนั้น
ส่งญาณไปตามกระแสพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี ใน
เวลาจบพระธรรมเทศนา ก็ได้บรรลุมรรคผลมีโสดาปัตติผลเป็นต้น โดย
สมควรแก่อุปนิสัยของตน ๆ ด้วยประการฉะนี้แล

บัดนี้ จะได้วิชันนาอรรถาธิบายความในท้องนิทาน และในพระ
ธรรมเทศนาพุทธนิพนธ์คาถา โดยอาศัยอรรถกถาจารย์และโดยอรรถโน-
มัตยาธิบาย เพื่อเฉลิมเพิ่มเติมสติปัญญา จลองค์รัตนาบารมี เพิ่มพูน
กุศลบุญราศีส่วนธรรมสวณมัยแก่ท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายสืบต่อไป

นิทานเรื่องนี้ แสดงให้เห็นว่าคนปากร้าย ถึงกับเที่ยวบริภาษ
ตำราว่าพระสงฆ์โดยไม่เลือกหน้านั้น แม้ในสมัยครั้งพุทธกาลก็ปรากฏมีอยู่
เช่นเดียวกันกับสมัยปัจจุบันทุกวันนี้ ฟังเห็นตัวอย่าง เช่น นางกาณา
นางกาณานั้นเคียดแค้นพระแก้ว ๔ รูป ที่ไปรับบิณฑบาตเอาขนมจาก
มารดาของเขาดัง ๔ ครั้ง คือคราวไรมารดานางกาณาทำขนมเพื่อจะส่ง
นางกาณาไปสู่ตระกูลสามี ซึ่งตามธรรมเนียมประเพณีจะต้องมีเครื่องขนม
ติดมือไปด้วยเหมือนทุกวันนี้ แต่พระแก้ว ๔ รูปนั้น ก็ไปรับบิณฑบาต
ตรงกับเวลาทำขนมทุกครั้ง มารดานางกาณาเป็นคนใจบุญ เมื่อพระไป
รับบิณฑบาตถึงคราวละ ๔ รูป ก็เอาขนมใส่บาตรเสียจนหมดทุกครั้งไป
เป็นเหตุให้มารดานางกาณาไม่ได้ไปส่งมอบตัวนางกาณาแก่เจ้าบ่าวตาม

เรื่อง มารดานางกานา

กำหนดนัดหมาย ฝ่ายเจ้าบ่าวเมื่อไม่เห็นฝ่ายเจ้าสาวไปมอบตัวตามนัดหมาย ก็เลยถือโอกาสแต่งงานกับหญิงอื่นเสียทำให้นางกานาต้องร้างชั้นหมากไป เรื่องนี้เป็นมูลเหตุให้สมเด็จพระบรมศาสดาต้องทรงบัญญัติสิกขาบทขึ้นไว้สำหรับภิกษุทั้งหลาย ห้ามมิให้ไปฉันภัตตาหารในสถานที่ที่เขาฉันนัต ออกชื่อขนมมารูปด้วยกัน นับเป็นศีลของภิกษุข้อหนึ่งในจำนวน ๒๒๗ สิกขาบท

ฝ่ายนางกานาก็เข้าใจว่าที่ตนต้องร้างชั้นหมาก ก็เพราะเหตุที่ภิกษุไปรับเอาขนมจากมารดาเสียหมดเป็นประการสำคัญ จึงมีความเสียใจและเคียดแค้นเป็นอันมาก จนประจันหน้าเข้ากับภิกษุเมื่อไรเป็นต้องบริภาษด่าว่าตะพึดไปหมด ไม่เลือกว่าใครเป็นใคร จนภิกษุทั้งหลายไม่กล้าเดินผ่านประตูบ้านของนางกานา และเป็นที่รู้จักในหมู่ภิกษุทั้งหลายทั่วไป ที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะภิกษุแก่ ๔ รูปนั้นไม่รู้จักประมาณ และนางกานามีความเข้าใจผิดเป็นสมุฏฐาน ซึ่งก็นำเห็นใจอยู่ เพราะธรรมตาคนเข้าใจผิดแล้ว ย่อมเกิดความพิโรธโกรธแค้น เมื่อโกรธแล้วก็ย่อมขาดสติสัมปชัญญะ ไม่อาจที่จะยับยั้งซึ่งคิดว่าอะไรถูกอะไรผิด หรือใครถูกใครผิด จึงได้ด่าว่าตะพึดตะพือไป โดยไม่เลือกหน้า ข้อนี้ถือเป็นกฎธรรมตา

เมื่อเป็นเช่นนี้ ทางปฏิบัติของพุทธบริษัทผู้เป็นบัณฑิตนั้น จะต้องเห็นใจและไม่ควรโกรธตอบ ถ้าโกรธตอบแล้วก็เป็นเหมือนเอาโคลนมาล้างโคลน นอกจากจะไม่สะอาดแล้วมีแต่จะเปรอะเปื้อนมากขึ้นด้วยกัน ทั้งสองฝ่าย กลายเป็นโทษอย่างใหญ่หลวงขึ้นได้ ทางปฏิบัติที่ถูกต้องคือให้เห็นใจและไม่โกรธตอบ แล้วเข้าไปช่วยแก้ที่เหตุด้วยเมตตากรุณา มีความปรารถนาดีในบุคคลผู้ประมาทแล้ว หรือตกอยู่ในห้วงแห่งทุกข์ เช่นนั้น เหมือนดังที่สมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงปฏิบัติช่วยสงเคราะห์แก่เขานางกานามาแล้วเป็นตัวอย่าง

กล่าวคือ เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาทรงทราบเหตุเช่นนั้นแล้ว ได้ทรงพระมหากรุณาเสด็จพระพุทธดำเนินไปรับบิณฑบาตถึงบ้านของนางกาณาทิเดียว เมื่อเสวยพระกระยาหารเสร็จแล้วก็ทรงตรัสถามถึงนางกาณาว่าไปไหน ครั้นมารดาของเขากราบทูลว่า “แม่กาณาเห็นพระพุทธองค์แล้วเกิดละอายใจ จึงหลบหนีไปยืนแอบร้องไห้อยู่”

เมื่อเป็นเช่นนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาพระองค์ผู้ทรงฉลาดในอุบาย จึงทรงใช้อุบายนั้น กล่าวคือทรงซักถามหาเหตุที่ผิดหรือถูกกับมารดาของนางกาณาก่อนว่า “ที่พระสาวกมารับบาตรนั้น รับเอาของที่ถวายหรือว่ารับเอาของที่ไม่ได้ถวาย”

เมื่อมารดานางกาณาทูลตอบว่า “รับเอาของที่ถวาย” สมเด็จพระพุทธองค์จึงทรงซักถามให้ตอบตามความรู้สึกของตนว่า “ถ้าเมื่อเป็นเช่นนั้น สาวกของเราจะมีความผิดข้อไหน”

มารดานางกาณาก็ทูลตอบได้ทันทีว่า “ไม่ใช่เป็นความผิดของพระผู้เป็นเจ้าของทั้งหลาย เป็นความผิดของแม่กาณาแต่ผู้เดียว”

เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาทรงมีสักขีพยานอย่างนี้แล้ว จึงทรงให้หานางกาณามาเฝ้าแล้วตรัสกับนางกาณา เพื่อที่จะได้ทรงทราบว่าเธอเห็นโทษของตนและยอมสารภาพผิดหรือยัง โดยทรงซักถามเหมือนอย่างตรัสถามมารดาของเธอ ครั้นนางกาณารับทราบข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นนั้นแล้ว จึงทรงซักถามถึงใครผิดใครถูกว่า “หนูกาณา ถ้าพระสาวกของฉันทไปเที่ยวบิณฑบาต เมื่อไปถึงประตูเรือนของเธอแล้ว ขณะนั้นมารดาของเธอก็ถวายขนมแก่พระสาวกของฉันท เมื่อเป็นเช่นนี้พระสาวกของฉันทจะมีความผิดข้อไหนเล่า”

เรื่อง มารดานางกานา

ฝ่ายนางกานาก็รีบกราบทูลสารภาพผิดว่า “ความผิดของ พระผู้เป็นเจ้าของหลายไม่มี พระพุทธเจ้าข้า เป็นความผิดของหม่อมฉัน คนเดียว” แล้วก็กราบทูลขอพระมหากรุณาภัยโทษในสิ่งที่ได้ปฏิบัติ ล่วงเกินมาแล้ว

เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาทรงเห็นว่านางกานาทราบว่าอะไร ผิดอะไรถูก ใครผิดใครถูก ยอมสารภาพผิด มีจิตอ่อนน้อมแก่ที่จะโน้มน้อม ไปสู่มรรคผลสมประสงค์แล้ว จึงทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดต่อไป ในเวลาจบพระธรรมเทศนา นางกานาก็ได้สำเร็จเป็นพระโสดาบันอริยบุคคล

ข้อที่สมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงปฏิบัติแก่นางกานา จนทรงอนุเคราะห์นางกานาให้ได้เป็นเจ้าของแห่งโลกุตระทรัพย์เป็นที่สุดนี้ นับเป็นแบบอย่างอันดีเลิศ ที่สาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายควรถือเป็นหลักโดยเสด็จตามรอยพระบาทยุคของพระพุทธองค์สืบไปจนตลอดกาลนิรันดร โดยแท้แล

ส่วนภิกษุแก่ ๔ รูป ที่ไปรับบิณฑบาตเอาขนมจากมารดานางกานาถึง ๔ ครั้งนั้น แม้ว่าสมเด็จพระบรมศาสดาจะได้ทรงยกขึ้นมาชี้แจงแก่นางกานา และนางกานารับว่าไม่มีความผิดอะไร และพระพุทธองค์ก็ทรงอนุญาติตามแล้วก็จริง แต่เป็นเพียงด้านวินัย คือทางวินัยนั้นไม่ผิดศีลข้อไหนก็จริง แต่เป็นปฏิบัติที่ก่อกวนให้ผู้อื่นเดือดร้อน เพราะข้อไม่รู้จักประมาณ ที่เป็นผลเสียยิ่งไปอีกก็คือ เป็นการกระทำที่ปิดประตูห้ามตัวเอง เพราะเหตุที่ภิกษุแก่ ๔ รูป ไปรับขนมโดยไม่รู้จักประมาณนั้น ตั้งแต่นั้นมาก็ไม่มีภิกษุรูปใดที่จะสามารถไปรับบิณฑบาตที่บ้านของนางกานาได้อีก เพราะนางบริภาษด่าว่าไม่เลิกหน้า จึงได้ชื่อว่าเป็นการ

กระทำที่ปิดประตูตนเองและภิกษุสงฆ์สิ้นทั้งมวล เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จไปช่วยเปิด โดยทรงทำนางกาณำให้เป็นเจ้าของแห่งโลกุตระทรัพย์แล้ว ประตูบ้านนางกาณำจึงได้กลับเปิดรับภิกษุทั้งหลายอีก

เพราะฉะนั้น บุคคลผู้รับนั้นก็จำที่จะต้องรู้จักประมาณตน ประมาณท่าน มิใช่ว่าผู้ให้ยอมให้แล้วก็ต้องยินดีรับเสมอไป จะต้องพิจารณาผลได้ผลเสีย ทั้งส่วนตนผู้รับ และส่วนบุคคลผู้ให้ประกอบกันด้วย เพื่อให้ภิกษุบริษัทสำนึกในเหตุนี้ สมเด็จพระบรมศาสดาจึงได้ทรงบัญญัติสิกขาบทป้องกันไว้ ดังวิสัยขานมาแล้ว

แต่อย่างไรก็ดี เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาทรงสงเคราะห์นางกาณำให้กลับตนเป็นคนดี จนกระทั่งถึงขั้นเป็นอริยสาวิกาแล้ว ภิกษุทั้งหลายเห็นเป็นอัศจรรย์ จึงนำไปวิพากษ์วิจารณ์กันในโรงธรรมสภา ดังวิสัยขานมาแล้ว สมเด็จพระบรมศาสดาทรงชี้แจงถึงเหตุของภิกษุแก่ ๔ รูป และของนางกาณำว่า เคยได้ทำกันให้เดือดร้อนมาตั้งแต่ในชาติก่อนมาแล้ว ซึ่งได้ทรงแสดงัพพชชาติกให้ภิกษุทั้งหลายฟัง โดยทรงชี้ให้เห็นว่า ในชาติก่อนโน้นภิกษุแก่ ๔ องค์นั้น ได้เป็นแมว ๔ ตัว แมว ๔ ตัวนั้น เมื่อตัวหนึ่งได้กินหนูเป็นอาหารที่ปล่องใด อีกสามตัวก็รุมกันไปกิน ฦ ปล่องนั้น ในที่สุดก็เชื่อว่าพากันทำลายปล่องนั้นเสีย จึงไม่ได้กินหนูอีก ครั้นมาในชาตินี้แมว ๔ ตัวนั้นมาเป็นภิกษุแก่ ๔ รูป แล้วก็รุมกันไปปรับบาตรที่บ้านมารดานางกาณำจนปิดประตูบ้านนางกาณำอีก เช่นเดียวกัน เพราะทำให้นางกาณำเสียใจเคียดแค้นดำดำโดยไม่เลือกหน้า จนไม่มีภิกษุรูปใดกล้าไปปรับบาตรที่บ้านนั้นอีก

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงอดีตชาติกจบลงแล้ว ก็ทรงชี้เหตุให้ภิกษุทั้งหลายทราบอีกว่า “เป็นอย่างนั้นแล ภิกษุทั้งหลาย แม้

เรื่อง มารดานางกาณา

ในชาติก่อนนางกาณาเกิดมีความเสียใจ มีจิตขุ่นมัว มีจิตฟุ้งซ่าน แต่กลับเป็นผู้มีจิตผ่องใสเหมือนห้วงน้ำใส เพราะเหตุที่เชื่อฟังคำของเรา” ดังนี้

เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาจะทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดภิกษุทั้งหลาย จึงได้ตรัสพระพุทธานิพนธคาถาเป็นสุภาษิต ซึ่งมีข้อความสั้น ๆ ดังนี้

**ห้วงน้ำลึกล้อมใสไม่กระเพื่อม ฉันทใด บัณฑิต
ทั้งหลาย ฟังธรรมแล้วล้อมผ่องใส ฉันทัน**

ในพระพุทธานิพนธคาถาภาษิตนี้ ทรงแสดงอานิสงส์แห่งการฟังธรรมไว้ประการหนึ่ง คือทำให้มีความผ่องใส แต่โดยความหมาย การฟังธรรมนั้น ย่อมได้อานิสงส์ถึง ๕ ประการ เหมือนอย่างที่ทรงแสดงไว้ในคัมภีร์ปิฎกนิบาต อังคุตตรนิกายว่า อานิสงส์แห่งการฟังธรรมมี ๕ ประการ คือ

๑. ย่อมได้ฟังสิ่งที่ไม่เคยฟัง
๒. สิ่งใดได้เคยฟังแล้ว แต่ยังไม่แจ่มแจ้ง ย่อมเข้าใจแจ่มแจ้งในสิ่งนั้น
๓. ทำลายความสงสัยให้หมดไป
๔. ทำความเห็นให้ถูกต้อง
๕. จิตย่อมผ่องใส

ความจริงเป็นเช่นนั้น ผู้ฟังธรรมถึงธรรมในขณะเดียวกันกับการมีจิตใจผ่องใสนั้น ความเห็นก็ตรงตามธรรมด้วย เมื่อความเห็นตรงจุดหมายก็ทำลายความสงสัยให้หมดไปเอง และการฟังธรรมนั้นย่อมจะได้ฟังสิ่งแปลก ๆ ใหม่ ๆ ซึ่งยังไม่เคยได้ยินได้ฟังมา หรือแม้หากเคยได้ยินได้ฟัง

มาบ้างแล้ว แต่ยังไม่แจ่มแจ้งชัดเจนดี ก็ย่อมจะทำให้เกิดความแจ่มแจ้งชัดเจนมากขึ้น หรืออย่างต่ำที่สุดก็จะทำให้เกิดความชำนาญชำนาญในธรรมนั้นมากยิ่งขึ้น แต่ที่จะได้อานิสงส์ดังว่ามานี้บริบูรณ์ เฉพาะแต่ผู้ที่ฟังธรรมถึงธรรม คือมีอุปนิสัยอินทรีย์แก่กล้า สามารถได้เต็มรสธรรมที่ฟังอยู่นั้นเท่านั้น สำหรับจำพวกอื่นที่ฟังธรรมไม่ถึงธรรม ย่อมไม่ได้ อานิสงส์ ๕ ประการนั้น

อย่างไรชื่อว่าฟังธรรมไม่ถึงธรรม ได้แก่จำพวกที่ฟังธรรมถึงแค่เสียงที่แสดงธรรม หรือบุคคลผู้แสดงธรรม หรือแค่ปริยัติธรรมที่ผู้แสดงนำมาแสดงนั้น เพียงแต่รู้เสียงว่าเสียงดีบ้าง หรือรู้บุคคลว่าแสดงธรรมไพเราะบ้าง หรือรู้ปริยัติว่าเป็นเรื่องที่ดีบ้าง แต่ไม่รู้วาระธรรมนั้นเป็นอย่างไร เช่นนี้เรียกว่าฟังธรรมไม่ถึงธรรม ย่อมไม่ได้ อานิสงส์ ๕ ประการนั้น ตั้งแต่ข้อที่ ๑ ขึ้นไป คือเมื่อเสียงไม่ดี บุคคลไม่สบอารมณ์ หรือเรื่องที่ไม่สนใจ ก็เลยว่างเหงาไปเลย หรือมีจะนั้นก็ส่งใจไปเสียที่อื่น ไม่มีโยนิโสมนสิการในธรรมเทศนา ย่อมฟังธรรมไม่รู้เรื่อง เมื่อไม่รู้เรื่องเสียอย่างเดียวเท่านั้น อีก ๔ ประการหลังก็เป็นอันตกไป ไม่ได้สำเร็จเป็นอานิสงส์แก่บุคคลผู้ฟังธรรมเช่นนั้น

ความจริงการฟังธรรมที่จะได้อานิสงส์ ๕ ประการนั้น ผู้แสดงธรรมจักต้องเป็นผู้ฉลาด โดยเฉพาะคือฉลาดในผู้ฟัง มิใช่ฉลาดในการแสดงธรรมไพเราะ เพราะว่าถึงจะแสดงธรรมไพเราะสักปานใด แต่ถ้าผู้ฟังไม่เลื่อมใส ไม่รู้จักฟังธรรม หรือไม่สมควรที่จะฟังธรรมเช่นนั้นแล้ว การแสดงธรรมนั้นก็ไม่ได้สำเร็จอานิสงส์ ๕ แก่ผู้ฟัง นอกจากผู้แสดงธรรมจักต้องฉลาดแล้ว ผู้ฟังธรรมก็ต้องเป็นผู้มีศรัทธาเลื่อมใสและมีหุมีตา

เรื่อง มารดานางกา

พอที่จะรับฟังธรรมได้ด้วย เพราะเหตุความจริงข้อนี้ สมเด็จพระบรมศาสดา จึงตรัสห้ามมิให้แสดงธรรมแก่ผู้ที่ไม่เคารพเลื่อมใส เพราะไม่ได้ผลอานิสงส์ ทั้งผู้แสดงและผู้ฟัง บางครั้งกลับจะให้เกิดโทษด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย

ส่วนผู้ที่มีศรัทธาเลื่อมใส และมีอินทรีย์แก่กล้าควรแก่การฟัง ธรรมแล้ว จิตย่อมผ่องใสได้เต็มรสของธรรมไปทุกระยะ แม้จะฟังนาน ๆ ก็ไม่เบื่อ ข้าพเจ้าผู้รจนานุกรมเทศนานี้ เคยเห็นตัวอย่างประจักษ์มาแล้ว ถ้าผู้แสดงกับผู้ฟังฉลาดถึงกันแล้ว จะแสดงธรรมนานเท่าไรก็ไม่อึด ไม่เบื่อ เพราะพระธรรมเป็นนามธรรมไม่รู้จักล้น ไม่รู้จักเต็มเหมือนวัตถุธรรม

ที่ว่าเคยเห็นมาแล้วนั้น คือได้แก่ผู้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ทั้งหลาย ซึ่งแต่ละบุคคลต่างก็ได้ปฏิบัติธรรมกรรมฐานมาอย่างช้าของแล้ว และผู้แสดงธรรมที่เรียกว่าแสดงลำดับญาณนั้นก็ฉลาดในผู้ฟัง จึงแสดง ธรรมไปตามกระแสธรรมที่ผู้ปฏิบัติธรรมนั้น ๆ ได้ปฏิบัติเห็นมาแล้ว ด้วยตนเอง มิใช่แสดงชนิดที่สุมไปสุมมาเหมือนสุมปลากกลางทุ่ง ข้าพเจ้า เคยได้เห็นการฟังธรรมดังว่ามานี้ ผู้แสดงธรรมใช้เวลาอย่างน้อยตั้งแต่ ๒ ชั่วโมงขึ้นไป บางครั้งถึง ๖ ชั่วโมง สักเกตดูทั้งผู้แสดง ทั้งผู้ฟัง ต่างก็ร่าเริงบันเทิงใจในพระธรรมเทศนานั้น ไม่เมื่อยและไม่่วงเหงา หาวนอน ทั้งนี้ก็ด้วยผู้ฟังธรรมถึงธรรมดังวิเศษขึ้นมาแล้ว

ในที่นี้ สมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงอานิสงส์แห่งการฟัง ธรรมข้อที่ ๕ ว่า บัณฑิตทั้งหลายย่อมผ่องใส คำว่า **บัณฑิต** ก็คือ ผู้ปฏิบัติตนหรือเจริญวิปัสสนากรรมฐานจนสามารถฟังธรรมถึงธรรมได้ นั้นเอง บุคคลที่เป็นบัณฑิตเช่นนั้น เมื่อได้ฟังธรรมย่อมผ่องใส คือมีจิต บริสุทธิ์ผ่องใสไม่หวั่นไหวไปตามอารมณ์อื่น ๆ ซึ่งพระพุทธร่องค์ทรง

ธรรมบทเทศนา

เปรียบอาการแห่งความผ่องใสเหมือนกับห้วงน้ำที่ลึกมาก ไม่มีสิ่งโสโครก
อันใดหยั่งลงไปถึงทำให้ขุ่นได้ และไม่มีฝูงปลาหรือลมไปกระทบรบกวน
ให้กระเพื่อมวนเวียนได้ ย่อมเป็นน้ำที่ใสและนิ่งสงบเป็นปกติอยู่ ฉันทไ
จิตของบัณฑิตเมื่อได้ฟังธรรมก็ย่อมบริสุทธิ์ผ่องใสและสงบนิ่งอยู่ในธรรม
ไม่มีอารมณ์ภายนอกมารบกวนได้ ฉันทนั้นนั่นแล

แสดงพระธรรมเทศนามาในเรื่องมารดานางกานดา ก็นับว่าพอ
เป็นเครื่องสอดสรองศ์ศรัทธา และสมควรแก่กาลเวลา จึงขอยุติพระธรรม
เทศนาลง คงไว้แต่เพียงนี้ เอวัง ก็มี ด้วยประการฉะนี้

วันที่ ๑๓ ถึง ๑๔ มิถุนายน ๒๕๐๕ เวลา ๒๑.๐๐ น.

เรื่อง ภิกษุ ๕๐๐ เรื่องที่ ๑

กัณฑ์ที่ ๑

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

สพฺพตฺถ เว สปุริสา วชนฺติ
น กามกามา ลปนฺติ สนฺโต
สุเขน ผุฏฺฐา อถวา ทุกฺเขน
โนจฺจาวจํ ปณฺทิตา ทสฺสยฺนฺตฺติ.

บัดนี้ จะวิสันหาพระธรรมเทศนาเรื่องภิกษุ ๕๐๐ อันมีมาใน คัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ขุททกนิกาย ปิณฑิตวรรค แห่งสุตตันตปิฎก นับเป็นลำดับเรื่องที่ ๖๗ เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วนธรรมเทศนามัย และขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลาย จงตั้งใจสดับรับฟังพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลบุญคุณฤธี ส่วนธรรมสวนมัยสืบไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

สดถา เขตวเน วิหรนุโต - สมัยหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จประทับพระอิริยาบถอยู่ ณ วัดพระเชตุวันมหาวิหาร กรุงสาวัตถี ครั้งนั้นพระองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดภิกษุทั้งหลาย โดยทรงปรารภภิกษุ ๕๐๐ ให้เป็นอุปัชฌาย์ ซึ่งมีเรื่องเล่าดังต่อไปนี้

ปจรมโพธิย์ หิ ภควา - ก็สมัยปฐมโพธิกาล ครั้งหนึ่งสมเด็จพระผู้มีพระภาคบรมศาสดาเสด็จไปเมืองเวรัญชา ที่เวรัญชพราหมณ์นิมนต์อาราธนาไว้ จึงเสด็จเข้าจำพระวัสสา ณ เมืองเวรัญชานั้นพร้อมกับภิกษุสงฆ์ ๕๐๐ องค์ เวรัญชพราหมณ์นั้นถูกมารดลใจ ทั้ง ๆ ที่เป็นผู้อาราธนาไว้ แต่มิได้ระลึกนึกถึงสมเด็จพระบรมศาสดาเลยแม้สักวันหนึ่ง

ก็บังเอิญในสมัยนั้น เมืองเวรัญชาเกิดทุพภิกขภัย ข้าวปลาอาหารแพง ฝนแล้ง ภิกษุทั้งหลายเที่ยวบิณฑบาตทั้งภายในและภายนอกเมืองทั่วไป ก็ไม่ได้บิณฑบาตเพียงพอ จึงพากันลำบากอยู่มาก ได้อาศัยพวกพ่อค้ามาจัดแจงตกแต่งโภชนาหาร มีข้าวสารແ່งหนึ่ง ๆ เป็นทุนเดิม ถวายพอประทังไปวันหนึ่ง ๆ พระมหาโมคคัลลานเถระ ครั้นเห็น ภิกษุทั้งหลายได้รับความลำบากดังนั้น มีความประสงค์อยากจะให้ภิกษุทั้งหลายได้ฉันจวันดิน และมีฉะนั้นก็ประสงค์จะให้ไปบิณฑบาตในอุตตกรูทวิป แต่สมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงห้ามท่านเสีย แต่ถึงกระนั้น ภิกษุทั้งหลายก็มิได้มีความสะดุ้งหวาดเสียวเพราะเหตุพะวงถึงเรื่องบิณฑบาตแม้สักวันหนึ่ง พากันงดเว้นเสียซึ่งความประพฤติที่เห็นแก่ความอยาก อยู่ด้วยความเป็นระเบียบเรียบร้อยตลอดมา

สมเด็จพระบรมศาสดาครั้นทรงอยู่จำพระวัสสา ณ เมืองเวรัญชานั้นครบถ้วนไตรมาส สามเดือนแล้ว พระองค์ก็ทรงอำลาเวรัญชพราหมณ์เวรัญชพราหมณ์ทำการสักการบูชาแล้ว พระองค์ทรงสั่งสอนเวรัญชพราหมณ์

ให้ตั้งอยู่ในสรวงทั้ง ๓ แต่นั้นก็เสด็จออกจากเมืองเวรัญชา เสด็จพระพุทธานินไปโดยลำดับ สมัยหนึ่งก็เสด็จถึงกรุงสวตตี เสด็จประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ชาวเมืองสวตตีทั้งหลายต่างก็ได้พากันถวายอาคันตุกัตแด่สมเด็จพระบรมศาสดาด้วยความปิติปราโมทย์โดยพร้อมด้วยประการฉะนี้

ตทา ปน ปญจสทมตดา วิมาสาทา - ก็ในสมัยนั้น มีพวกคนกินเดนอาศัยภิกษุทั้งหลายเลี้ยงชีวิต พักอยู่ในบริเวณวัดนั้นแลประมาณ ๕๐๐ คน กินอาหารอันประณีตซึ่งเหลือเดนจากภิกษุทั้งหลายแล้วกินนอน ตื่นนอนแล้วก็พากันไปเที่ยวขายฝั่งแม่น้ำบ้าง โห้ร้องบ้าง ตะโกนเสียงดังบ้าง ปล้ำมวยปล้ำ เล่นหัวกันอยู่ไปมาอย่างหาระเบียบมิได้ และพากันเที่ยวประพฤติอนาจาร เกะกะไปทั้งในวัดและนอกวัด ภิกษุทั้งหลายวิพากษ์วิจารณ์กันในโรงธรรมสภาว่า “ท่านทั้งหลาย เห็นไหม เจ้าพวกคนกินเดนเหล่านี้ ในเวลาเกิดทุกข์ภิกษุข้าย้าวแพงฝนแล้งอยู่ที่เมืองเวรัญชา มันไม่พากันแสดงกิริยาอาการอันน่าเกลียดแต่อย่างใด แต่เดี๋ยวนี้ มันได้กินอาหารอันประณีตเช่นนี้แล้ว ก็พากันเที่ยวแสดงกิริยาอาการอันน่าเกลียด มีประการต่าง ๆ ส่วนภิกษุทั้งหลาย แม้สมัยอยู่ที่เมืองเวรัญชาก็พากันอยู่อย่างสงบเรียบร้อย แม้เดี๋ยวนี้ก็พากันอยู่อย่างสงบเรียบร้อยเหมือนกัน”

สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จมายังโรงธรรมสภา แล้วตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกเธอสนทนากันถึงเรื่องอะไร”

เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลให้ทรงทราบแล้ว ได้ทรงแสดงเหตุตั้งแต่ปางอดีตให้ภิกษุทั้งหลายได้ทราบว่ “แมเ็นชาติก่อน พวกคนกินเดนเหล่านี้ได้บังเกิดในกำเนิดพารวมกันเป็นสา ๕๐๐ ได้ดื่มน้ำรสจาง ๆ อย่าง

เลวซึ่งเรียกว่าหางน้ำ เพราะเขาเอากากลูกจันทน์ที่เหลือเศษจากม้าอาชาไนย ๕๐๐ ตัวมาขยำเข้ากับน้ำ แล้วกรองด้วยผ้าปอเก่า ๆ ครั้นแล้วก็ทำเป็น ดุจเมื่อน้ำหวานที่เยวรวงอ้ออิงไป”

เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาจะทรงแสดงถึงการกระทำของพา เหล่านั้น ตามที่พระโพธิสัตว์แสดงถวายพระราชาขณะที่พระราชาตรัสถาม เพราะได้ทรงสดับเสียงของพาเหล่านั้น จึงได้ทรงแสดง วาโลกกชาดก โดย พิสดาร ซึ่งมีพระบาลีว่าโลกกชาดก ในคัมภีร์ชาดก ขุททกนิกาย ดังนี้

วาโลกกั อปฺปรสํ นิหิณํ
ปีตุวา มโห ชายติ คหุรภานํ
อิมญจ ปีตุวาน รสํ ปณิธํ
มโห น สญชายติ สินฺธวานํ
อปฺปมฺปิวิตฺวาน นิหิณชฺจุจ
โส มชฺชตี เตน ชนินฺท ยฺภูโจ
โรรยฺหสีลี จ กุลมฺหิ ชาโต
น มชฺชตี อคฺครสํ ปีวิตฺวา.

ความเมารสย่อมเกิดได้แก่พวกพา เพราะได้ดื่ม หางน้ำที่มีรสจางอย่างเลว แต่ย่อมไม่เกิดแก่พวก ม้าสินธพ เพราะได้ดื่มน้ำ อันมีรสอย่างประณีต ข้าแต่พระจอมนรชน พานั้นเป็นสัตว์มีตระกูลต่ำ ได้ดื่มหางน้ำที่มีรสจาง กระทบก็บรสนั้นแล้วย่อม เมารสได้ ส่วนม้าอาชาไนยซึ่งเกิดในตระกูลดี มี

ปกติเอภาการฐะ ได้ดื่มน้ำที่มีรสอร่อยแล้ว ก็ไม่
เมารส

สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อทรงแสดงชาดกนี้แล้ว ได้ตรัส
สนับสนุนข้อวิพากษ์วิจารณ์ของภิกษุทั้งหลายว่า “เป็นอย่างนั้นแล ภิกษุ
ทั้งหลาย สัปบุรุษทั้งหลาย งดเว้นความโลภแล้ว ย่อมเป็นผู้ไม่มีกิริยา
อาการอันน่าเกลียด ทั้งในเวลาที่เหมาะสม ทั้งในเวลาที่เหมาะสม
ความทุกข์”

ครั้นแล้ว เมื่อจะทรงแสดงพระธรรมเทศนาสืบอนุสนธิโปรดภิกษุ
ทั้งหลายต่อไป จึงได้ตรัสพระพุทธานิพนธคาถาเป็นปัจฉิมพจน์ ดังนี้

**สพฺพตฺถ เว สปุริสา วชนฺติ
น กามกามา ลปนฺนติ สนฺโต
สุเขน ผุฏฺฐา อถวา ทุกฺเขน
โนจฺจาวจํ ปณฺทิตา ทสฺสยฺนติ.**

สัปบุรุษทั้งหลายย่อมกำจัดความกำหนัดยินดีใน
รูปธรรมนามธรรมทั้งปวง สัตบุรุษทั้งหลายย่อม
ไม่พุดเพื่อ เพราะเหตุแห่งความอยากได้ บัณฑิต
ทั้งหลายเมื่อประสบสุขหรือทุกข์ ย่อมไม่แสดง
อาการสูงๆ ต่ำๆ

ภิกษุทั้งหลายจำนวนมากด้วยกันซึ่งพึงธรรมอยู่ในสมาคมนั้น
ส่งญาณไปตามกระแสพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดีในเวลา
จบพระธรรมเทศนา ก็ได้บรรลุมรรคผล มีโสดาปัตติผลเป็นต้น โดย
สมควรแก่อุปนิสัยของตน ๆ ด้วยประการฉะนี้แล

ในลำดับนี้ จะได้วิชันาอรรถาธิบายความในท้องนิทาน และ
ในพระธรรมเทศนาพุทธนิพนธ์คาถา โดยอาศัยอรรถกถาจารย์และโดย
อรรถนิพนธ์อธิบาย เพื่อเฉลิมเพิ่มเติมสติปัญญาฉลองศรัทธาบาารมี เพิ่มพูน
กุศลบุญราศีส่วนธรรมสวนมัย แก่สาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายสืบต่อไป

นิทานเรื่องนี้ เบื้องต้นแสดงถึงความทรหดอดทนของภิกษุสงฆ์
ในพระพุทธศาสนาไว้เป็นตัวอย่าง ในเมื่อประสบกับความทุกข์ลำบาก
มีประการต่าง ๆ ก็ไม่แสดงกิริยาอาการให้เป็นพิรุณเสียจากปกติภาพของ
สมณวิสัย สามารถอดทนได้เป็นปกติ และในทำนองเดียวกันเมื่อได้ประสบ
พบกับความสุขสะดวกสบาย ก็ไม่แสดงกิริยาอาการว่าเรงถึงโลด คงรักษา
กิริยาอาการอันสงบเสถียรเยียมตมอยู่อย่างเสมอต้นเสมอปลาย ข้อนี้
พียงเห็นเมื่อครั้งสมัยปฐมโพธิกาล คือเมื่อพระพุทธองค์ตรัสรู้แล้วตอน
ต้น ๆ สมเด็จพระบรมศาสดาพร้อมกับภิกษุสงฆ์พุทธบริวารจำนวน ๕๐๐
รูป ได้เสด็จพระพุทธดำเนินไปยังเมืองเวรัญชา เวรัญชพราหมณ์ได้ทูล
อาราธนาให้จำพรรษา สมเด็จพระพุทธองค์กับทั้งพระภิกษุสงฆ์ ๕๐๐ รูป
จึงได้ทรงจำพระวัสสา ณ เมืองเวรัญชานั้น สมัยนั้นเมืองเวรัญชาเกิด
ทุกข์ภัย ข้าวยากมากแวงเพราะฟ้าฝนแล้ง ประกอบด้วยเวรัญช-
พราหมณ์ผู้อาราธนานั้นถูกมารเข้าตลใจ เป็นเหตุให้ลิ้มพระพุทธองค์ ระลึก
นึกถึงไม่ได้แม้แต่วันเดียว พระภิกษุทั้งหลายไปเที่ยวบิณฑบาตทั้งภายใน
เมืองและภายนอกเมือง แต่ถึงดั่งนั้นก็ไม่ได้อาหารบิณฑบาตเพียงพอ
จึงพากันลำบากด้วยอาหารบิณฑบาตเป็นอย่างมาก เพียงแต่ได้อาอาศัยพวก
พ้อค้ำมาจัดแจงตบแต่งถวายภิกษาหารซึ่งมีข้าวสารเพียงแล่งหนึ่ง ๆ เป็น
ทุนเดิม ก็พอประทังชีวิตอยู่ได้ ส่วนพระมหาโมคคัลลานเถระซึ่งเป็นผู้ทรง
อิทธิฤทธิ์สามารถจะพลิกแผ่นดินก็ได้ ตั้งใจจะพลิกแผ่นดินให้ภิกษุสงฆ์
ได้บริโภควงวันดิน หรือมิฉะนั้นจะนำเหาะไปบิณฑบาต ณ อุตรกรูทวิป

เรื่อง ภิภษ ๕๐๐ เรื่องที่ ๑

อันเป็นประเทศอุดมสมบูรณ์ด้วยโภชนาหาร แต่สมเด็จพระบรมศาสดาก็มิได้ทรงอนุญาต ทรงห้ามพระมหาโมคคัลลานเถระเสี้ย แต่อย่างไรก็ตาม ภิภษทั้งหลายก็ได้พากันหวั่นวิตกเพราะเหตุแห่งบิณฑบาต และมีได้แสดงอาการที่เห็นแก่ได้ให้ปรากฏ พากันทรทอดทนอยู่โดยสงบเรียบร้อยตลอดพรรษา เป็นเสมือนไม่มีเหตุพิบัติอะไรได้บังเกิดขึ้น

ต่อมาเมื่อปวารณาออกพรรษาแล้ว สมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงพาภิภษสงฆ์จาริกจากเมืองเวรัญชาไปจนถึงเมืองสาวัตถีแล้ว เสด็จประทับอยู่วัดพระเชตวันมหาวิหาร ครั้งนั้นประชาชนชาวเมืองสาวัตถีพากันปีติโสมนัส ต่างก็พากันไปกระทำบุญให้ทานมีอาคันตุกัตเป็นต้น ภิภษสงฆ์ทั้งหลายก็ได้ความสะดวกสบายด้วยอาหารบิณฑบาตเป็นอย่างดี แต่ถึงกระนั้น ก็มีได้พากันแสดงอาการอันรำเรงลิงโลด เพราะเหตุที่ได้อาหารบิณฑบาตอันประณีตและบริบูรณ์นั้น คงพากันรักษาอาการมารยาทสงบเสงี่ยมเจียมตนเป็นปกติภาพอย่างสมณวิสัยอยู่เช่นเดิม

การที่ภิภษสงฆ์พุทธบริวารทั้งหลายมีความทรทอดกลับได้ต่อเหตุแห่งทุกข์เพราะลำบากด้วยอาหารบิณฑบาต ไม่แสดงอาการมักได้และไม่แสวงหาด้วยอาการอันไม่สมควร คงรักษาภาวะแห่งสมณะไว้ได้เป็นอย่างดี เหมือนกับไม่มีภัยอะไรได้เกิดขึ้นสมัยที่อยู่เมืองเวรัญชาก็ดี และมีความทรทอดกลับได้ต่อเหตุแห่งสุข เพราะได้โภชนาหารอันประณีตอย่างบริบูรณ์ ก็ไม่แสดงกิริยาอาการดีใจให้เสียกิริยามารยาทคงรักษาปกติภาวะเหมือนอย่างเดิม ในคราวที่มาอยู่วัดพระเชตวันมหาวิหาร กรุงสาวัตถีแล้วก็ดี นี่นับเป็นปฏิบัติของบัณฑิตในพระพุทธศาสนา อันพุทธบริษัททั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ จะพึงศึกษาสำเหนียกเอาไว้ เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติสืบไป

ส่วนพวกคนกินเดนซึ่งอาศัยภิกษุเลี้ยงชีวิตอยู่จำนวน ๕๐๐ คนนั้น ตรงกันข้าม คือสมัยประสบความอดอยากในคราวอยู่เมืองเวรัญชา ก็พากันเหงาหงอยละห้อยใจตาม ๆ กัน ครั้นคราวมาอยู่วัดพระเชตะวันมหาวิหาร กรุงสววัตถิ ได้กินโภชนะอาหารดี ๆ เข้าก็เกิดความเมาลิ้มदन แสดงกิริยาอาการอันน่าเกลียดมีประการต่าง ๆ เป็นต้นว่า โห้ร้องเฮฮา ดีหมัดชกมวย และเที่ยวประพุดติอณาจาร เล่นเกเรเสเพลทั้งในบริเวณวัด และภายนอกวัด จนเป็นเหตุให้ภิกษุทั้งหลายเกิดความอดทนระอาใจ ได้นำเอาเรื่องนี้ขึ้นมาเป็นหัวข้อวิพากษ์วิจารณ์กันในโรงธรรมสภาว่า “ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ดูซิ คนกินเดนพวกนี้ ในเวลาเกิดทุกข์ภัยอยู่ในเมืองเวรัญชานั้น มันมิได้แสดงอาการอันน่าเกลียดอะไร แต่เดี๋ยวนี้มันได้กินโภชนะประณีตดี ๆ เช่นนี้แล้ว พากันเที่ยวแสดงอาการอันน่าเกลียดได้ เป็นอนกประการ ส่วนภิกษุทั้งหลายทั้งเมื่ออยู่ในเมืองเวรัญชา ทั้งเดี๋ยวนี้ เป็นผู้อยู่อย่างสงบเรียบร้อยอย่างเสมอดั้นเสมอปลาย”

ฝ่ายสมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อได้ทรงทราบว่าภิกษุทั้งหลาย วิพากษ์วิจารณ์กันถึงเรื่องพวกคนกินเดนอาศัยวัดพากันปฏิบัติอาการอันไม่ดีไม่งามเช่นนั้นแล้ว ก็ได้ทรงเรียกคนกินเดนเหล่านั้นมาตักเตือนสั่งสอนแต่อย่างใด เป็นแต่ทรงชี้แจงให้ภิกษุทั้งหลายได้ทราบว่า คนกินเดนเหล่านั้น ชาติก่อนเขาเป็นพา ๕๐๐ เมื่อได้ดื่มหางน้ำ อันเป็นเดนเหลือเศษ จากม้าอาชาไนยแล้ว ก็ได้เมารสหางน้ำนั้น เทียวร้องระบือลือลั่นไปเช่นเดียวกัน

ในที่สุดได้ทรงแสดงว่าโลกทษาดก อันว่าด้วยเรื่องพามาเรารสหางน้ำ ให้ภิกษุทั้งหลายฟัง ซึ่งมีความย่อว่า “ความเมารสยอมเกิดแก่พวกพา เพราะเหตุที่ได้ดื่มหางน้ำอันมีรสจางอย่างเลว แต่มิได้เกิดแก่

จำพวกม้าลिनธพผู้อาชาไนย เพราะเหตุที่ได้ดื่มน้ำที่มีรสอย่างประณีต ข้าแต่พระจอมนรชน พานนั้นมีชาติตระกูลต่ำ ดื่มน้ำมีรสจาง กระทบกับรสนั้นแล้ว ย่อมเมารสได้ ส่วนม้าอาชาไนย ซึ่งเกิดในตระกูลดีมีปกติเอากาการธูระ ได้ดื่มน้ำมีรสอร่อยแล้วก็ไม่เมารส” ดังนี้

เพราะเหตุไร สมเด็จพระบรมศาสดาจึงไม่ทรงเรียกคนกินเดนมาแนะนำสั่งสอนให้ได้บรรลุมรรคผลเหมือนอย่างคนพวกอื่น ก่อนแต่วิสันหาวิจิตรปัญหานี้ จะได้แสดงถึงเรื่องคนกินเดนให้เป็นที่รู้จักกันดีเสียก่อน คือ ถ้าผู้ที่ไม่เคยไปเห็นประเทศอินเดียแล้ว อาจจะไม่เชื่อว่าคนกินเดนเอนมียู่อาศัยวัดเป็นจำนวนร้อย ๆ เช่นนั้น ไม่เป็นคำกล่าวที่ยิ่งกว่าความเป็นจริงไปหรือ แต่ถ้าผู้ที่เคยได้ไปเห็นประเทศอินเดียมาแล้ว คงเชื่อว่าเป็นจริง ที่ว่าจำนวนร้อย ๆ นั้นยังจะน้อยไปเสียอีก เพราะว่าแม้ปัจจุบันทุกวันนี้ ที่ประเทศอินเดียที่ว่าเป็นประเทศที่ใหญ่และมีความเจริญรุ่งเรืองประเทศหนึ่งในทวีปเอเชีย นั้น มีคนพันธุ์ชอกทานอยู่อย่างมากมายเสียจริง ๆ อาศัยหลบซ่อนอยู่ตามริมถนนหนทางในเมืองใหญ่ ๆ เช่นเมืองกัลกัตตา เมืองเดลี เหมือนอย่างสัตว์เดียรัจฉานจำพวกหนึ่ง บ้างก็ถือกระบือชอกทาน บ้างก็อุ้มลูกชอกทานเดินยั่วเย้าไปหมด ยิ่งเป็นสถานที่ชุมนุมชน หรือที่ชุมนุมสถานเช่นที่พุทธคยา ที่สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสรู้เป็นต้น ยิ่งมากมายหลายล้าน เมื่อผู้ไปไหว้บูชาสถานลงจากรถเท่านั้น เขาพวกนี้จะลุกฮือเข้ามารุมล้อมชอกทาน ถ้าปล่อยไปอาจถูกล้อมจนออกไม่ได้ ส่วนรูปร่างลักษณะของคนจำพวกนี้ ก็มีลักษณะสมกับเป็นคนชอกทานจริง ๆ คือรูปร่างเล็ก ผอมเกร็ง ผิวดำเป็นมัน หน้าตาน่าเกลียดพิศดูแล้วไม่มีส่วนไหนที่น่ารักเลย แต่เป็นที่น่าสงสารจริง ๆ ธรรมชาติ

สร้างมาให้เหมาะสมกับเป็นคนขอทานจริง คนขอทานจำพวกนี้คงจะ
สืบพันธุ์มาจากพราหมณ์ซุกในเรื่องพระเวสสันดรนั้นดอกกระมัง แต่
ไม่ต้องสงสัยว่าจะไม่ใช่สืบพันธุ์มาจากพวกคนกินเดนในสมัยพุทธกาล
ซึ่งกล่าวถึงในนิทานเรื่องนี้ ฉะนั้น คำว่าคนกินเดนนั้นก็คือคนจำพวก
ขอทานนั่นเอง

ประเทศอินเดียสมัยปัจจุบัน ไม่มีวัดวาอารามพุทธศาสนา
เหมือนอย่างประเทศไทยเรา แต่สมัยพุทธกาลโน้นมีวัดวาอารามใหญ่โต
มโหฬารมาก เช่น วัดพระเชตุวันมหาวิหาร กรุงสวดีเป็นต้น คนขอทาน
จำพวกนี้จึงได้โอกาสเข้าอาศัยวัด อาจจะไม่ต้องอาศัยถนนหนทางอย่าง
สมัยนี้ดอกกระมัง เมื่อเป็นเช่นนี้จึงไม่ต้องสงสัยว่า ที่มีคนกินเดนอาศัยวัด
นับเป็นจำนวนร้อย ๆ นั้นไม่มากเกินไปเกินความจริง และตามที่ข้าพเจ้าผู้รจนา
ธรรมเทศนานี้พรรณนามานี้ ตามที่ได้เห็นเป็นประจักษ์มาด้วยตน มิใช่
เป็นเรื่องที่คาดคะเนเอา จึงถือว่าเป็นความจริงตามโลกสมมุติทุกประการ

อนึ่ง ตามที่สมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงแสดงถึงผลของการ
ไม่ได้ให้ทานด้วยตนเอง และมีได้ชักชวนคนอื่นให้ทานว่า เขาผู้นั้นจัก
ไม่ได้ทั้งโภคสมบัติและบริวารสมบัติ จักเป็นคนกินเดนในชาติที่ไปบังเกิด
นั้น ๆ ดังนี้นั้น ก็ได้แก่คนขอทานจำพวกนี้ ซึ่งมีมากที่สุดในประเทศอินเดีย
ในปัจจุบันนี้ และการที่สมเด็จพระบรมศาสดาไม่ทรงเอาเรื่องกับคนจำพวก
นี้ และมีได้ทรงเรียกมาแนะนำสั่งสอนนั้น มิใช่เพราะพระองค์ปราศจาก
พระมหากรุณา แต่เพราะเขาเป็นจำพวกอกัปปบุคคล ไม่อยู่ในวิสัยที่อัน
ใคร ๆ จะพึงโปรดได้ จึงจำต้องใช้พรหมวิหารข้อที่ ๔ คืออุเบกขา ปล่อย
ไปตามยถากรรมของเขา ทั้งนี้จนกว่าเขาจะมีอุปนิสัยอินทรีย์ควรที่จะ

เรื่อง ภิภษ ๕๐๐ เรื่องที่ ๑

ฟังช่วยกรุณาได้ เพราะฉะนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อได้ทรงทราบพฤติการณ์ของเขาแล้ว เพียงแต่ทรงแสดงอดีตกรรมของเขาให้ภิกษุทั้งหลายฟัง แล้วทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดภิกษุทั้งหลายต่อไป มิได้ทรงปรารภถึงพวกคนกินเดนแต่ประการใดเลย เพราะพระพุทธองค์เป็นผู้ทรงมีพระพุทธานุภาพอันวิเศษอยู่แล้ว ย่อมทรงทราบดีว่าควรจะทรงปฏิบัติอย่างไรแก่บุคคลประเภทไหน การที่พระพุทธองค์ไม่ทรงเรียกกินเดนมาโปรดนั้น เป็นอันทรงปฏิบัติควรแล้ว ด้วยประการฉะนี้

เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงว่าโลกทงชาดก เป็นการทรงชี้ให้ทราบอดีตกรรมของพวกคนกินเดนตามสมควรแล้ว จึงทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดภิกษุทั้งหลาย โดยพระพุทธานุภาพอันวิเศษ ซึ่งมิใช่ข้อความสั้น ๆ ดังนี้

**สัปปุรุษทั้งหลายย่อมกำจัดการกำหนด
ยินดีในรูปธรรม และนามธรรมทั้งปวง
สัตบุรุษทั้งหลาย ย่อมไม่พูดเพื่อเพราะ
เหตุแห่งความอยากได้ บัณฑิตทั้งหลาย
เมื่อประสบสุขหรือทุกข์ ย่อมไม่แสดง
อาการสูง ๆ ต่ำ ๆ**

คำว่า **สัปปุรุษ** ได้แก่คนดี คำว่า **สัตบุรุษ** ได้แก่คนที่สงบระงับคือดับกิเลสได้แล้ว คำว่า **บัณฑิต** ได้แก่คนฉลาด บุคคลทั้ง ๓ จำพวกนี้ต่างกันแต่พยัญชนะ โดยใจความหมายเอาบุคคลจำพวกเดียวกัน คือได้แก่พระอริยเจ้าทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น อธิบายว่า สัปปุรุษก็ดี สัตบุรุษก็ดี บัณฑิตก็ดี ย่อมกำจัดการกำหนดยินดีในรูปนาม หรือใน

สังขารธรรมโดยประการทั้งปวง เพราะมีญาณความเห็นแจ้งในรูปนามนั้น ตามความเป็นจริง คือ เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ไม่มีสิ่งที่เป็นสาระ แก่นสารอะไรที่ควรกำหนดยินดีในรูปธรรมนามธรรมทั้งสิ้น เพราะฉะนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสว่า สัตบุรุษทั้งหลายยอมกำจัดความกำหนัด ยินดีในรูปธรรมและนามธรรมทั้งปวง ดังนี้

เพราะเหตุที่ท่านเหล่านั้น กำจัดความกำหนัดยินดีได้แล้วนั้น ท่าน จึงไม่แสดงกิริยาอาการที่เห็นแก่ได้ และไม่พร่ำพูดเพื่อยากได้ลาภสักการะ ใด ๆ จากใคร ๆ ทั้งสิ้น เช่นไม่พูดเปรยเพื่อให้คนรักและเลื่อมใสเพื่อจะ ได้ลาภสักการะตอบแทน เป็นต้นว่า “อุบาสก ภริยาและบุตรของท่าน สบายดีหรือ อุบัติวันตรรายใด เช่นราชภัยโจรภัยเป็นต้นไม่มีในสัตว์ ๒ เท้า ๔ เท้า ของท่านดอกหรือ” เพียงแต่พูดจาปราศรัยให้คนยินดีเลื่อมใสใน ธรรมเท่านั้น ไม่พูดออกไปนอกธรรมวินัยหรือนอกรีตนอรอย เพราะ ฉะนั้นสมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสว่า “สัตบุรุษทั้งหลายยอมไม่พูดเพื่อ เพราะเหตุแห่งความอยากได้” ดังนี้

อนึ่ง ท่านผู้เป็นบัณฑิตทั้งหลาย เมื่อได้ประสบกับโลกธรรม ทั้ง ๘ คือ ได้ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข อันเป็นส่วนอิฏฐารมณ์ที่น่ายินดี ดีใจก็ดี ได้ถึงความเลื่อมลภ เลื่อมยศ และถูกนินทา ได้รับทุกข์ อันเป็น ส่วนอนิฏฐารมณ์ที่น่าเสียใจก็ดี ท่านยอมไม่แสดงกิริยาอาการออกมาให้ ปราภฏ เช่น ร่ำเรงยินดีในอิฏฐารมณ์ และกระดากแก้เขินในอนิฏฐารมณ์ หรือไม่พูดเซยชมยกย่องในเมื่อได้ประสบอิฏฐารมณ์ และไม่พูดติเตียนนินทา ว่าร้ายในเมื่อประสบอนิฏฐารมณ์ หมายความว่าไม่ใช่แต่เพียงประสบสุข หรือ ประสบทุกข์เพียง ๒ อย่างเท่านั้น อันเป็นเพียงหัวข้อแห่งพระธรรมเทศนา

เรื่อง ภิกษุ ๕๐๐ เรื่องที่ ๑

ทั้งนี้ก็เพราะเหตุว่าบัณฑิตคือพระอริยเจ้าทั้งหลายนั้น ท่านได้ตัดเหตุแห่งความดีใจ คือโลภมูล และเหตุแห่งความเสียใจ คือโทษมูล โดยเด็ดขาดสิ้นเชิงแล้ว ด้วยอริยมรรคญาณนั้น ๆ เพราะฉะนั้น สมเด็จพระบรมศาสดา จึงตรัสว่า “บัณฑิตทั้งหลาย เมื่อประสบสุขหรือทุกข์ย่อมไม่แสดงอาการสูง ๆ ต่ำ ๆ คือไม่ดีใจและเสียใจ” ด้วยประการฉะนี้

แสดงพระธรรมเทศนามาในเรื่องภิกษุ ๕๐๐ รูป ก็นับว่าพอเป็นเครื่องโสตตรองศรัทธา และสมควรแก่กาลเวลา จึงขอยุติพระธรรมเทศนาลง คงไว้แต่เพียงนี้ **เอวัง** ก็มี ด้วยประการฉะนี้

๑๕ มิถุนายน ๒๕๐๕ เวลา ๒๑.๐๕ น.

ท่านผู้เป็นบัณฑิตทั้งหลาย เมื่อได้
ประสบกับโลกธรรมทั้ง ๘ คือ ได้ลาภ ยศ
สรรเสริญ สุข อันเป็นส่วนอิฏฐารมณ์ที่น่า
ยินดีดีใจก็ดี ได้ถึงความเสื่อมลาภ เสื่อม
ยศ และถูกนินทา ได้รับทุกข์ อันเป็นส่วน
อนิฏฐารมณ์ที่น่าเสียใจก็ดี ท่านย่อมไม่แสดง
กิริยาอาการออกมาให้ปรากฏ เช่น ร่ำเรง
ยินดีในอิฏฐารมณ์ และกระดากก้อเขินใน
อนิฏฐารมณ์ หรือไม่พูดเซยชมยกย่องในเมื่อ
ได้ประสบอิฏฐารมณ์ และไม่พูดติเตียนนินทา
ว่าร้ายในเมื่อประสบอนิฏฐารมณ์

เรื่อง พระธรรมิกเถระ

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

น อตฺตเหตุ น ปรสฺส เหตุ
น ปุตุตฺตมิจฺเจ น ธนํ น รหฺณํ
น อิจฺเจยฺย อธมฺเมเน สมิทฺธิมตฺตโน
ส สีลวา ปญฺญา ฌมฺมิโก ลียาติ.

บัดนี้ จะวิสันนาพระธรรมเทศนาเรื่องพระธรรมิกเถระ อันมีมา
ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ขุททกนิกาย ปัณชิตวารวค แห่งสุตตันตปิฎก
นับเป็นลำดับเรื่องที่ ๖๘ เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วนธรรมเทศนามัย
และขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายจงตั้งใจสดับรับฟังพระธรรม
เทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลบุญณฤธี
ส่วนธรรมสวนมัยสืบไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

สตฺถา เขตฺวเน วิหรนฺโต - สมัยหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดา
เสด็จประทับพระอิริยาบถอยู่ ณ วัดพระเชตะวันมหาวิหาร กรุงสววัตถี

ครั้งนั้นพระองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดภิกษุทั้งหลาย โดยทรงปรารภพระธรรมิกเถระให้เป็นอุปบัติเหตุ ซึ่งมีเรื่องเล่าดังต่อไปนี้

สาวตถุณิ กิร เอโก อุปาสโก - ดั่งได้ยินมา ในเมืองสาวัตถี ยังมีอุบาสกอยู่คนหนึ่ง เป็นผู้มั่งมีจิตใจเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเป็นอันดี มีศรัทธากล้าแก่ยิ่ง อยู่ครองเรือนเลี้ยงดูบุตรภริยาโดยธรรมอย่างเสมอต้นเสมอปลาย ต่อมาอุบาสกนั้นเจริญศรัทธาปรารถนาอยากจะทำบวชเป็นบรรพชิตในพระพุทธศาสนา วันหนึ่งไปนั่งร่วมอยู่กับภริยาเจรจาจาถ้อยคำ ล้วนแต่เป็นสิ่งที่นำมาซึ่งความสุข แล้วในที่สุดพูดกับภริยาว่า “น้อง พี่อยากจะทำบวชในพระพุทธศาสนา”

ฝ่ายภริยามิได้ห้ามแต่ขอผัดไปว่า “พี่ พี่จงรอไปก่อนจนกว่าน้องจะคลอดทารกซึ่งกำลังอยู่ในครรภ์นี้เสียก่อน” อุบาสกนั้นเกรงใจภริยาและเห็นแก่บุตรจึงตกลงยับยั้งใจรอมาตามคำขอร้องของภริยา

ครั้นต่อมา เมื่อเวลาบุตรเดินได้อุบาสกจึงขอลาภริยาเพื่อจะบวชอีก ส่วนภริยาก็ขอผัดอีกว่า “พี่ชา พี่จงรอไปจนกว่าเด็กนี้เจริญวัยโตเป็นหนุ่มก่อนเถิด” แต่คราวนี้อุบาสกไม่ฟังเสียงภริยา ตัดสินใจอย่างเด็ดขาดว่า “เราจะมัวไปพะวงอะไรกับการลาหรือไม่ลาต่อภริยานี้ เราจักต้องทำการปลดเปลื้องทุกข์ให้แก่ตนจงได้” ครั้นตัดสินใจดังนี้แล้วก็หนีออกไปบวชเลย ด้วยประการฉะนี้

โส กम्मฏฺฐานํ คเหตุวา - พระภิกษุใหม่ผู้ตั้งอยู่ในธรรมนั้น ครั้นบวชแล้วก็เรียนเอาวิธีเจริญพระกรรมฐานจากสำนักพระอุปัชฌาย์แล้วไปลงมือปฏิบัติด้วยความอดสาหะพยายามอย่างไม่ท้อถอย จนทำกิจบรรพชิตของตนให้สำเร็จลงด้วยดี คือได้บรรลุพระอรหัต สำเร็จเป็นพระอรหันต์ชีณาสพในพระพุทธศาสนา ครั้นแล้วได้กลับมายังเมืองสาวัตถี

เรื่อง พระธรรมิกเถระ

เพื่อเยี่ยมบุตรและภริยาทั้งหลายอีก และได้พยายามแสดงธรรมกถา
ปรารภธรรมให้บุตรชายฟัง ฝ่ายบุตรชายนั้นเมื่อได้ฟังธรรม ก็เกิดความ
เลื่อมใสอย่างซาบซึ้งใจในธรรมนั้น จึงออกบวชในพระพุทธศาสนาตาม
อย่างท่านบิดา ครั้นบวชแล้วต่อมาไม่นานเท่าไรก็ได้บรรลุพระอรหัตเป็น
พระอรหันต์ในพระพุทธศาสนา

ฝ่ายภริยาเก่าของพระธรรมิกเถระนั้น เมื่อสามีและบุตรพากัน
ออกบวชเสียหมดแล้ว จึงพิจารณาเห็นว่า “เราอยู่ครอบครองเรือนเพื่อ
ประโยชน์แก่สามีและบุตรใด สามีและบุตรนั้นก็พากันออกบวชหมดทั้ง
สองคน ต่อไปนี้เราจะมาห่วงอะไรกับการอยู่ครอบครองเรือน เราก็จัก
ออกบวชบ้าง” ครั้นแล้วก็ออกไปบวชอยู่ในสำนักภิกษุณีทั้งหลาย ก็แล
ครั้นบวชแล้วอยู่มาไม่นานนักเท่าไร ก็ได้บรรลุพระอรหัต สำเร็จเป็นพระ
อรหันต์อริยสาวิกาในพระพุทธศาสนา ด้วยประการฉะนี้

อถกทิวส์ ธรรมสภาย์ กถิ์ สมุฏฐาเปสุ - อยู่มาวันหนึ่ง ภิกษุ
ทั้งหลายวิพากษ์วิจารณ์กันในโรงธรรมสภาว่า “ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย
ธรรมิกอุบาสกออกบวชในพระพุทธศาสนา ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์
ยังเป็นที่พึงแก่บุตรและภริยาอีก ทั้งนี้ก็เพราะเหตุที่เป็นผู้ตั้งตนไว้ในธรรม
นั้นแล”

สมเด็จพระบรมศาสดาสัตถ์มาแล้วตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย
ขณะนี้พวกเธอประชุมสนทนากันด้วยเรื่องอะไร”

เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องให้ทรงทราบแล้ว สมเด็จพระพุทธ-
องค์ตรัสชี้แจงเหตุแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “**ภิกษุเว** ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
ธรรมดาบัณฑิตไม่พึงปรารถนาความสำเร็จทางโลก เพราะเหตุแห่งตน

และเพราะเหตุแห่งบุคคลอื่น แต่พึงเป็นผู้ปรารภธรรม มีธรรมเป็นที่
พึ่งเท่านั้น”

ครั้นแล้วเมื่อจะทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดภิกษุทั้งหลาย
ก็บอนุสนธิต่อไป จึงได้ตรัสพระพุทธนิพนธคาถาเป็นปัจฉิมพจน์ดังนี้

น อตตเหตุ น ปรสฺส เหตุ
น ปุตฺตมิจฺเจ น ธนํ น ฐฏฺจ
น อิจฺเจยฺย อธฺมเมน สมิทฺธิมตฺตโน
ส สีลวา ปญฺญา ธมฺมิโก สียา.

บัณฑิตย่อมไม่ทำบาปเพราะเหตุแห่งตน หรือ
เพราะเหตุแห่งบุคคลอื่น ไม่ปรารภนา บุตร ทรัพย์
และแว่นแคว้น ด้วยการลงมือทำบาปแลก ไม่
ปรารภความสำเร็จแก่ตนโดยทางไม่เป็นธรรม
บัณฑิตเช่นนี้นั้น ชื่อว่าเป็นผู้มีศีล เป็นผู้มีปัญญา
และเป็นผู้มีธรรม

ภิกษุทั้งหลายจำนวนมากด้วยกัน ซึ่งพึงธรรมอยู่ในสมาคมนั้น
ส่งญาณไปตามกระแสพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดีในเวลา
จบพระธรรมเทศนา ก็ได้บรรลุมรรคผลมีโสดาปัตติผลเป็นต้น โดยสมควร
แก่อุปนิสัยของตน ๆ ด้วยประการฉะนี้แล

ในลำดับนี้ จะได้วิสันนารรธาธิบายความในท้องนิทาน และ
ในพระธรรมเทศนาพุทธนิพนธคาถา โดยอาศัยอรรถกถาจารย์และโดย
อรรถโนมัตถยาธิบาย เพื่อเฉลิมเพิ่มเติมสติปัญญาและฉลองศรัทธาบาารมี

เรื่อง พระธรรมิกเถระ

เพิ่มพูนกุศลบุญราศีส่วนธรรมสวนมัยแก่ท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลาย
สืบต่อไป

นิทานเรื่องนี้ แสดงปฏิปทาของอุบาสกผู้มีธรรมในครั้งพุทธกาล
คนหนึ่งให้เราได้เห็นเป็นตัวอย่าง ธรรมตาของคนมีธรรมประจำใจนั้น ย่อม
ประกอบการทำงานหรือดำรงชีวิตอยู่โดยถือธรรมเป็นใหญ่ ถือธรรมนำหน้า
ไม่ถืออารมณ์วู่วามหรือคลั่งไคล้หลงใหลเป็นใหญ่ เมื่ออยู่ครองเรือนใน
เพศคฤหัสถชน ก็ปกครองบ้านเรือน เลี้ยงดูบุตรภริยาด้วยความเป็นธรรม
และโดยเสมอต้นเสมอปลาย เมื่อออกบวชอยู่ในเพศบรรพชิต ก็มุ่งบำเพ็ญ
กิจพระพุทธศาสนาตามหน้าที่ของสมณวิสัย ไม่แส่ส่ายไปในทางนอกธรรม
นอกวินัย ผู้ประกอบกิจดำรงชีวิตอยู่ด้วยอาการเช่นนี้ ชื่อว่าเป็นผู้มีธรรม
หรือเป็นผู้ทรงธรรม เหมือนอย่างธรรมิกอุบาสกในนิทานเรื่องนี้ ซึ่งปรากฏ
ว่า เมื่อยังเป็นคฤหัสถชน ก็เป็นผู้ปกครองบ้านเรือน คือเลี้ยงดูบุตรภริยา
อย่างเป็นธรรมและโดยเสมอต้นเสมอปลายตลอดมา

ชื่อว่าเลี้ยงดูบุตรและภริยาอย่างเป็นธรรมนั้น มีอรรถาธิบาย
ดังต่อไปนี้

ธรรมอันมารดาบิดาจะพึงแสดงต่อบุตรและธิดาของตนนั้น สมเด็จพระ
พระบรมศาสดาทรงแสดงไว้ใน **สิงคาโลวาทสูตร** มีอยู่ ๕ ประการคือ

๑. ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว
๒. แนะนำพร่ำสอนให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. ให้ได้ศึกษาเล่าเรียนศิลปวิทยาโดยสมควรแก่อัธยาศัย
๔. เลือกล่าสามีภริยาอย่างสมควรกัน
๕. ให้ทรัพย์มรดก

ธรรมดาบุตรธิดาที่ยังเป็นเด็กเล็กนั้น ย่อมยังไม่รู้ว่าสิ่งใดควร ไม่ควร อย่างไรเป็นความชั่วอย่างไรเป็นความดี ทั้งโดยประเพณีนิยม และโดยธรรมนิยม เมื่อเป็นเช่นนี้จึงเป็นภาระหน้าที่ของมารดาบิดาจะต้อง คอยระมัดระวังเอาใจใส่บุตรและธิดา คอยเกียดกันหักห้ามการกระทำ ทางกายวาจาใจ ที่โลกและธรรมถือว่าเป็นความชั่ว หรือความไม่ดีไม่งาม นั้น ๆ ในขณะที่เด็กกระทำลง เช่น แสดงกิริยาอาการทางกายกระด้าง แข็งกล้าไม่สุภาพเรียบร้อย พุดจาพาทิหยาบคายก้าวร้าว หรือแม้แสดง จิตใจอหิวัชฌายในดีต่อต้านมุกะลุตุตัน มารดาบิดาต้องรีบห้ามปรามแก้ไข อย่าปล่อยปละละไปจนเกิดเป็นความเคยชินหรือเป็นนิสัย ทั้งนี้โดยชี้แจง แนะนำให้เห็นโทษของความชั่วชนิดนั้น ๆ ไปพร้อมกัน ไม่ใช่เพียงห้ามกัน ด้วยอาการดุดำวักกล่าวโดยไม่ชี้คุณและโทษ การที่มารดาบิดาเอาใจใส่ ในบุตรธิดาดังวิสัยนามานี้ ชื่อว่าแสดงความเป็นธรรมแก่บุตรธิดาประการ ที่ ๑

เมื่อห้ามกันมิให้ทำความชั่วแล้ว ในทันทีนั้นก็จักต้องแนะนำให้ ทำความดี กล่าวคือเมื่อเย็นดินนึ่งนอน หรือพุดจาพาทิเช่นนี้เป็นความ ชั่วที่ต้องห้ามปรามแล้ว จะเย็นดินนึ่งนอนหรือพุดจาพาทิอย่างไรจึงจะ เป็นความดีความงาม ถูกต้องตามประเพณีและธรรม มารดาบิดาจะต้อง สามารถแนะนำกระทำให้ได้เห็นด้วยตา ได้ยินด้วยหู ได้รู้สึกด้วยใจ ไม่ใช่ แต่เพียงพุดด้วยปากว่าให้ทำดี พุดดี และคิดดีเฉย ๆ มารดาบิดาจะ ต้องเป็นแม่พิมพ์ที่สามารถที่จะแสดงออกให้บุตรธิดาได้เห็นเป็นตัวอย่าง ประกอบกันไปด้วย การสอนด้วยวิธีแสดงออกให้เห็นเป็นตัวอย่างนี้ เรียก ว่าทัศนศึกษา มารดาบิดาจึงนับว่าเป็นครูด้านทัศนศึกษาของบุตรธิดา ในชั้นแรก เพราะเหตุนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสพระพุทธโอวาท เกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า “**ปุปฺพจกรียาติ วุจฺจเร** - มารดาบิดาชื่อว่าเป็น

อาจารย์ชั้นต้น” ดังนี้ เมื่อมารดาบิดาได้แนะนำ ฝึกสอนบุตรธิดาด้วยลักษณะอาการดั่งวิสัยนามานี้ ชื่อว่าแสดงความเป็นธรรมแก่บุตรธิดาประการที่ ๒

ธรรมตามารดาบิดาทัวไปนั้น ย่อมไม่มีวิชาความรู้ชั้นสูงพอจะสั่งสอนบุตรธิดาของตนได้ แม้จำพวกที่มีความรู้สูงก็ไม่มีโอกาสที่จะสอนด้วยตนเองได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ มารดาบิดาจึงจำต้องนำบุตรธิดาส่งเข้าศึกษาเล่าเรียนวิชาความรู้ในโรงเรียนต่อไป ในเมื่อบุตรธิดาเจริญขึ้นมาถึงวัยที่ต้องเข้าโรงเรียน ทั้งนี้โดยไม่หวังแหงหรือกีดกันลูกไว้ใช้ โดยที่ไม่ได้ศึกษาเล่าเรียนความรู้ให้เพียงพอ หรือสมควรแก่อัตภาพเสียก่อน มารดาบิดาต้องพยายามชวนชวนให้บุตรธิดาได้เข้าศึกษาเล่าเรียนในโรงเรียนชั้นสูงยิ่ง ๆ ขึ้นไปตามวิสัยสามารถของเด็ก แม้จะต้องสิ้นทรัพย์สิ้นเงินทองก็ต้องยอมเสียสละ โดยถือหลักสุภาษิตว่า มีปัญญาดีกว่ามีทรัพย์ เมื่อปฏิบัติดังนี้ ชื่อว่าแสดงความเป็นธรรมแก่บุตรธิดาประการที่ ๓

เมื่อบุตรธิดาสำเร็จการศึกษา มีวิชาความรู้พอสมควรแก่วิสัย และเจริญวัยควรจะมีหลักฐานตามประเพณีโลก มารดาบิดาควรเอาเป็นภาระธุระจัดการให้บุตรธิดามีสามีภรรยาอย่างสมควรกันต่อไป การแต่งงานหรืองานมงคลสมรสถือว่าเป็นงานใหญ่งานหนึ่ง ซึ่งมารดาบิดาหรือผู้ปกครองของคู่สมรสที่จำจะต้องเอาเป็นธุระและที่ถือว่าเป็นงานมีเกียรติและในงานนั้นก็มิพริตองมากมายหลายประการ เพื่อให้เป็นความสวัสดิมิ่งขวัญมงคลแก่บุตรธิดาเป็นเบื้องหน้า และก่อนแต่จะตัดสินใจอนุญาตให้บุตรหรือธิดาทำการสมรสกับหญิงใดชายไหนนั้น มารดาบิดาก็เพียรพยายามเลือกคัดจัดสรรอย่างสุดฝีมือ ด้วยมีความปรารถนาจะให้บุตรหรือธิดาได้คู่ครองที่ดี และมีความคู่ควรกันเป็นประการสำคัญ การปฏิบัติเช่นนี้ชื่อว่าแสดงความเป็นธรรมแก่บุตรธิดาประการที่ ๔

เมื่อบุตริตาแยกไปมีเหย้าเรือน เพื่อตั้งเนื้อตั้งตัวเป็นมารดาบิดาของโลกสืบแทนตระกูลต่อไป มารดาบิดาก็จะต้องจัดสรรแบ่งปันทรัพย์อันเป็นส่วนมรดกให้แก่บุตริตาของตนตามสมควรแก่ฐานะและเหตุการณ์ข้อนี้ได้ชื่อว่าแสดงความเป็นธรรมแก่บุตริตาเป็นประการที่ ๕ ด้วยประการฉะนี้

ส่วนธรรมอันสามีจะพึงแสดงต่อภริยานั้น สมเด็จพระบรมศาสดาก็ทรงแสดงไว้ ๕ ประการเหมือนกัน คือ

๑. ยกย่องนับถืออย่างภริยา
๒. ไม่ดูหมิ่นภริยา
๓. ไม่ประพฤตินอกใจภริยา
๔. มอบความเป็นใหญ่ในบ้านให้ภริยา
๕. ให้เครื่องประดับตกแต่งในกาลสมัย ตามสมควรแก่ฐานะ

การมีสามีภริยาตามประเพณีโลกนั้น ไม่ใช่เพียงแสดงออกซึ่งความรัก หรือเพื่อให้สำเร็จความใคร่ในระหว่างสองสามีภริยาเท่านั้น ข้อนี้ถือเพียงเป็นธรรมดาสามัญซึ่งยอมมีในสัตว์ทุกจำพวกตลอดถึงสัตว์เดือยรัจจาน แต่มนุษย์เรานั้นยอมไม่ถือเหตุนี้เป็นความสำคัญ ถือเป็นเพียงสามัญธรรมดาของชาวโลกเท่านั้น ส่วนที่ถือว่าสำคัญที่สุดนั้นคือเพื่อจะให้ได้บุตริตาที่ดีสืบตระกูลต่อไปในวันข้างหน้า เพราะว่าถ้าตระกูลใดไม่มีบุตรที่ดีสืบตระกูล ก็มีหวังว่าตระกูลจะอันตรธานสาบสูญในวันข้างหน้า ในทำนองเดียวกัน ถ้าชาติประเทศใดไม่มีอนุชนที่ดีสืบต่อชาติประเทศนั้นก็หวังจะสูญสภาพในวันข้างหน้าเช่นกัน ศาสนาก็ทำนองเดียวกัน ถ้าศาสนาใดไม่มีสาวกที่ดีสืบมรดก ศาสนานั้นก็จะเสื่อมสูญ

เรื่อง พระธรรมิกเถระ

ชาติจะได้อนุชนที่ดี ศาสนาจะได้สาวกที่ดี เป็นผลสืบเนื่องมาจากมารดาบิดาที่ดีเท่านั้น เพราะฉะนั้น มารดาบิดาจึงนับว่าเป็นบุคคลที่มีความสำคัญทั้งแก่ตระกูลและแก่ชาติศาสนาด้วย

เมื่อเป็นเช่นนี้ คู่สามีภริยาอันเป็นมารดาบิดาของโลกนั้น จึงจำเป็นที่จะต้องเป็นสามีภริยาที่ดีของกันและกัน โดยประพฤดิธรรมต่อกันอย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะสามีจะต้องปฏิบัติธรรม ๕ ประการนั้นแก่ภริยาของตน ธรรม ๕ ประการนั้นมีความชัดเจนอยู่แล้วจึงไม่อธิบายเพิ่มเติมอีก

ส่วนภริยานั้นก็มีธรรมที่จะต้องปฏิบัติตอบสนองสามี ๕ ประการเช่นเดียวกัน คือ

๑. ฉลาดในการจัดงานต่าง ๆ อันเป็นหน้าที่ของแม่บ้าน
๒. มีน้ำใจกว้างขวาง สงเคราะห์หมู่ญาติอย่างดีโดยสมควรแก่ฐานะ
๓. ไม่ประพฤตินอกใจสามี
๔. ฉลาดจับจ่ายใช้ทรัพย์ ว่าจำนวนไหนควรใช้จ่ายอย่างไร จำนวนไหนควรสงวนเก็บรักษาไว้ใช้นาน ๆ
๕. หมั่นขยันในกิจการทั้งปวงทั้งในบ้านและนอกบ้าน

เมื่อคู่สามีภริยาต่างประพฤติดต่อกันด้วยความเป็นธรรมและโดยสม่ำเสมอ โดยอาศัยหลักธรรมดังแสดงมา ก็ชื่อว่าเป็นสามีภริยาที่ดีของกันและกัน หรือที่เรียกว่า สามีแก้วภริยาแก้ว เมื่อมารดาบิดามีธรรมต่อกัน หรือเป็นมารดาบิดาแก้วแล้ว ก็ย่อมมีหวังที่จะได้ลูกแก้วสืบตระกูลและสืบชาติศาสนาโดยไม่ต้องสงสัย

ตามที่วิไลชานามานี้เพื่อแสดงให้เห็นว่า การเลี้ยงบุตรและภริยา โดยธรรม เหมือนอย่างธรรมิกอุบาสกได้ปฏิบัติเป็นตัวอย่างมาแล้วแต่ปาง อดีตนั้น ต้องปฏิบัติโดยอาศัยหลักธรรมเป็นใหญ่ มีนัยดังวิไลชานามา ด้วย ประการฉะนี้

ส่วนประการที่ว่า เมื่อออกบวชอยู่ในเพศบรรพชิตก็มุ่งหน้า ทำกิจพระพุทธานุศาสนาทตามหน้าที่ของสมณวิสัยนั้น พึงเห็นตัวอย่าง พระธรรมิกเถระในเรื่องนี้ คือเมื่อท่านบวชแล้ว ก็เรียนเอาพระกรรมฐาน ในสำนักพระอุปัชฌาย์ แล้วก็ตั้งหน้าลงมือเจริญพระกรรมฐานอย่าง ชะมักเขม้นโดยไม่ประมาท แล้วในที่สุดก็ได้บรรลุพระอรหัต สำเร็จเป็น พระอรหันต์ เมื่อท่านสำเร็จกิจบรรพชิตดังนั้นแล้ว ก็พยายามกลับคืน ไปเยี่ยมบุตรและภริยา และได้ช่วยแนะนำสั่งสอนบุตรภริยาจนเลื่อมใส ในธรรม และออกบวชสำเร็จเป็นพระอรหันต์ด้วยกันทั้งบุตรและภริยา นี้ นับว่าเป็นตัวอย่างของบรรพชิตผู้มีธรรม

ความจริง ฐานะหน้าที่ของบรรพชิตนั้นไม่ใช่เพียงแต่การเจริญ พระธรรมกรรมฐานอย่างเดียว ฐานะของบรรพชิตนั้น ท่านแสดงไว้มี ๒ อย่างคือ การเรียนพระพุทธานุชาสนะให้มีความฉลาดรอบรู้ในคำสั่งสอน เรียกว่า **คันถธุระ ๑** เมื่อเรียนรู้ตามควรแก่กำลังแล้ว ลงมือปฏิบัติกรรมฐาน เพื่อให้รู้แจ้งแทงตลอดตามความเป็นจริงเรียกว่า **วิปัสสนาธุระ ๑** เมื่อ บรรพชิตได้ปฏิบัติกิจธุระ ๒ ประการนี้ ด้วยความอุตสาหะพยายามตาม สมควรแก่กำลังของตน ชื่อว่าปฏิบัติตามหน้าที่ของสมณวิสัย และจึงจะ ได้ชื่อว่าเป็นผู้ทรงธรรมในพระพุทธานุศาสนาท ด้วยประการฉะนี้

ส่วนพระธรรมิกเถระนั้น เมื่อท่านยังเป็นคฤหัสถ์ก็ได้ประพฤติ ปฏิบัติอย่างคฤหัสถ์มาด้วยดี เมื่อบวชเป็นบรรพชิตในพระพุทธานุศาสนาท

แล้ว ก็ตั้งหน้าประพาศติธรรมกรรมฐานจนสำเร็จเสร็จสิ้นกิจของบรรพชิต ครั้นแล้วก็ได้ชักจูงบุตรภริยาให้ได้บรรลุถึงธรรมในพระพุทธศาสนาเช่นเดียวกัน ปฏิปทาของท่านเป็นสิ่งที่น่าอนุโมทนาสาธุการของบัณฑิตทั้งหลาย ด้วยเหตุนี้ ภิกษุทั้งหลายจึงยกขึ้นมาเป็นหัวข้อวิพากษ์วิจารณ์ในโรงธรรมสภา และเป็นมูลเหตุให้สมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงพระธรรมเทศนาพุทธภาษิตโปรดภิกษุทั้งหลาย ซึ่งมีข้อความสั้น ๆ ดังนี้

**บัณฑิตย่อมไม่ทำบาปเพราะเหตุแห่งตน
หรือเพราะเหตุแห่งบุคคลอื่น ไม่ปรารถนา
บุตร ทรัพย์ และแวนแคว้นด้วยการลงมือ
ทำบาปแลก ไม่ปรารถนาความสำเร็จของ
ตนโดยทางไม่เป็นธรรม บัณฑิตเช่นนั้น
ชื่อว่า เป็นผู้มั่งคิล เป็นผู้มั่งปัญญา และเป็นผู้
ผู้มีธรรม**

ในพระธรรมเทศนาพุทธภาษิตนี้ สมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงถึงปฏิปทาของบัณฑิต ๓ ประการ คือ

๑. ไม่ทำบาปเพราะตนหรือเพราะคนอื่น
๒. ไม่ปรารถนาบุตร ทรัพย์ ตลอดถึงแวนแคว้นแดนดิน ด้วยการลงมือทำบาปแลกเอา
๓. ไม่ปรารถนาความสำเร็จของตนโดยทางที่ไม่เป็นธรรม

ในที่สุดทรงสรุปว่าบุคคลที่ไม่ทำบาปเพราะตนหรือคนอื่นเป็นต้น เช่นนี้นั้น นับว่าเป็นผู้มั่งคิล เป็นผู้มั่งปัญญา และเป็นผู้มีธรรม อธิบายว่า คำว่า **บัณฑิต** ในที่นี้ หมายถึงท่านผู้ปฏิบัติธรรมจนถึงขั้นเป็นพระอรหันต์แล้ว มิได้หมายเอาคนเพียงแต่มีความรู้ตามตำรา หรือเรียนรู้อำนาจ

เพียงวิชาโลกีย์ เช่นสำเร็จวิทยาศาสตร์เป็นต้น ธรรมดาของท่านผู้เป็นบัณฑิตนั้น ย่อมไม่ทำสิ่งที่เป็นบาป แม้ถึงตนหรือคนอื่นที่รักกันจะได้รับผลประโยชน์มากสักเท่าไรก็ตาม คือไม่ยอมให้ลาภยศสรรเสริญสุขโน้มนำไปให้ทำบาปได้นั่นเอง เป็นผู้มีจิตใจอยู่เหนือหรือสูงกว่าโลกธรรมเหล่านั้น **ประการที่ ๒.** บัณฑิตไม่ยอมทำให้ได้มาซึ่งสิ่งที่รักต่าง ๆ เช่น บุตร ททรัพย์ ตลอดถึงแว่นแคว้นแดนดิน ด้วยการทำบาปแลกเอา เช่น ถูกจ้างให้ทำบาป หรือต้องฆ่าคนอื่นแลกเอามา เป็นต้น **ประการที่ ๓.** บัณฑิตไม่ปรารถนาผลสำเร็จของตน โดยทางไม่เป็นธรรม เช่นต้องเบียดเบียนผู้อื่น ทำลายผู้อื่นก่อนแล้วจึงเป็นผลสำเร็จแก่ตน ท่านที่เป็นบัณฑิตซึ่งมีความประพฤติปฏิบัติมั่นอยู่ในหลัก ๓ ประการนี้ จึงจะเรียกว่า เป็นผู้มึศีล หรือเป็นผู้มีปัญญา หรือเป็นผู้มีธรรม คนประเภทอื่นถึงจะมีความรู้มากสักปานใด มีทรัพย์สมบัติมากสักเท่าไร แต่ไม่ปฏิบัติอยู่ในหลักธรรม ๓ ประการนี้ จะเรียกว่าเป็นคนมึศีล มีปัญญา มีธรรมหาได้ไม่ ด้วยประการฉะนี้

แสดงพระธรรมเทศนาในเรื่องพระธรรมมิกเถระมา ก็นับว่าพอเป็นเครื่องโสดสรองค์ศรัทธา และสมควรแก่กาลเวลา จึงขอยุติพระธรรมเทศนาลงคงไว้แต่เพียงนี้ **เอวํ** ก็มี ด้วยประการฉะนี้

๑๖ มิถุนายน ๒๕๐๕ เวลา ๒๑.๔๘ น.

เรื่อง ภิกษุอาคันตุกะ

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

กณฺหํ ฐมฺมํ วิปฺปฬาย
โสกฺกา อโนกมฺมาคฺคม
ตตฺตฺราภิรติมิจฺเจยฺย
ปริโยทเปยฺย อตฺตฺตานํ
เยสํ สมฺโพธิยงฺเคสุ
อาทานปฏฺินิสฺสคฺเค
ซีณาสวา ชฺชุดิมนฺโต

สฺสูกํ ภาวเถ ปณฺทิตฺโต
วิเวเก ยตฺถ ทูรมํ.
หิตฺวา กามे อภิญฺจโน
จิตฺตเกฺลเสหิ ปณฺทิตฺโต.
สมฺมา จิตฺตํ สฺสภาวิตํ
อนฺุปาทาย เย รตฺตา
เต โลเก ปรีนิพฺพุตฺตาติ.

บัดนี้ จะวิสัชนาพระธรรมเทศนาเรื่องภิกษุอาคันตุกะ อันมีมาใน คัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ขุททกนิกาย ปิณฑิตวรรค แห่งสุดตันตปิฎก นับเป็นลำดับเรื่องที่ ๗๐ เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วนธรรมเทศนามัย และขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายจงตั้งใจสดับรับฟังพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลบุญคุณยงฺกัธึ ส่วนธรรมสวนมัยสืบไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

สดถา เขตวน วิหรนุโต - สมัยหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จประทับพระอิริยาบถอยู่ ณ วัดพระเชตะวันมหาวิหาร กรุงสาวัตถี ครั้งนั้นพระองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโดยทรงปรารภภิกษุอาคันตุกะทั้งหลายจำนวน ๕๐๐ รูป ให้เป็นอุบัติเหตุ ซึ่งมีเรื่องเล่าโดยย่อ ดังนี้

โกศลธมฺมเจ กิร ปญจสตา ภิกฺขุ - ดั่งได้ยินมาว่า ยังมีภิกษุพวกหนึ่งจำนวน ๕๐๐ รูปด้วยกัน อาศัยจำพรรษาอยู่ในแคว้นแคว้นโกศลรัฐ ครั้นทำการปรารภออกพรรษาแล้ว ตั้งใจจะพากันไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดาตามธรรมเนียมประเพณี จึงพากันออกเดินทางตรงไปยังวัดพระเชตะวันมหาวิหาร กรุงสาวัตถี อันเป็นที่เสด็จประทับอยู่ของสมเด็จพระบรมศาสดา ครั้นไปถึงแล้วได้โอกาส จึงเข้าไปเฝ้ากราบถวายบังคม แล้วพากันนั่งอยู่ ณ ที่อันสมควรส่วนข้างหนึ่ง

สดถา เตสั - ฝ่ายสมเด็จพระบรมศาสดาทรงทำปฏิสันถารแล้ว เมื่อจะทรงแสดงพระธรรมเทศนา ระบุปฏิบัติขธรรมอันเป็นข้าศึกแก่จริยา ความประพฤติของภิกษุอาคันตุกะเหล่านั้น จึงได้ตรัสพระพุทฺธนิพนธคาถา ซึ่งมีเนื้อความดังนี้

กณฺหํ ธมฺมํ วิปฺปทาย
โสภา อโนกมาคฺคม
ตตฺตฺราภิติมิจฺจเฉยฺย
ปริโยทเปยฺย อตฺตานํ

สฺสูกํ ภาเวถ ปญฺธิโต
วิเวเก ยตฺถ ทูรมํ.
หิตฺวา กาเม อภิณฺจโน
จิตฺตเกฺลเสหิ ปญฺธิโต.

ภิกษุผู้เป็นบัณฑิตพึงละธรรมดำ เจริญธรรมขาว คือพึงออกจากอาลัย ตั้งใจในสิ่งที่ไม่มียาอาศัยคือ พระนิพพาน พึงละกามทั้งหลาย แล้วเป็นผู้ไม่มีความกังวลถึง พึงปรารถนาความพอใจยิ่งในวิเวก

เรื่อง ภัทษาคันตูกะ

คือ พระนิพพานอันหมดอาลัย ที่คนพอใจได้ยาก
นั้น พึงชำระตนให้สะอาดจากเครื่องเศร้าหมอง
จิตทั้งหลาย

เยสั สมโพธิยงฺคเส
อาทานปฏินิสฺสคฺเค
ซีณาสวา ชุติมนฺโต

สมฺมา จิตฺตํ สุภาวิตํ
อนุปาทาย เย รตา
เต โลเก ปรินิพฺพตา.

ภิกษุผู้เป็นบัณฑิตเหล่าใด อบรมจิตด้วยดีโดยชอบ
แล้วในโพชฌงค์ ๗ ประการ ไม่ถ้อมมันอะไรๆ ยินดี
ในอันละคืนซึ่งความถ้อมมัน ภิกษุผู้เป็นบัณฑิต
เหล่านั้นเป็นผู้มีอาสวะสิ้นแล้ว มีความสว่างไสว
ปรินิพพานแล้วในโลก

ภิกษุทั้งหลายจำนวนมากด้วยกันซึ่งพึงธรรมอยู่ในสมาคมนั้น ส่ง
ญาณไปตามกระแสพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี ในเวลา
จบพระธรรมเทศนาก็ได้บรรลุผล มีโสดาปัตติผล เป็นต้น โดยสมควร
แก่อุปนิสัยของตน ๆ ด้วยประการฉะนี้แล

ลำดับนี้ จะวิสัชนาอธิบายความในท้องถิ่นทาน และใน
พระธรรมเทศนาพุทธนิพนธ์คาถา โดยอาศัยอรรถกถาจารย์และโดยอรรถ-
โนมัตถยาธิบาย เพื่อเฉลิมเพิ่มเติมสติปัญญาฉลองศรัทธาบาร์มี เพิ่มพูน
กุศลบุญราศีส่วนธรรมสวนมัยแก่ท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายสืบต่อไป

ในนิทานเรื่องนี้ แสดงให้เห็นธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของ
ภิกษุพุทธบริษัทในสมัยพุทธกาลอย่างหนึ่ง คือก่อนแต่จะเข้าพรรษาใน
ฤดูฝนตามพระพุทธานุญาตนั้น ภิกษุทั้งหลายต่างก็เรียนเอาพระกรรมฐาน
ในสำนักพระอุปัชฌาย์อาจารย์ของตน ๆ หรือบางพวกก็เรียนต่อสมเด็จพระ

พระบรมศาสดาโดยตรง แล้วก็พากันออกไปหาที่สงบสบายจำพรรษาตามอัมชฌาศัย ภายในระหว่างกาลพรรษานั้น ต่างองค์ต่างก็ชะมັกเขมັນ เจริญพระกรรมฐานอย่างสุดวิสัยสามารถของแต่ละบุคคล ภิกษุบางจำพวกที่มีความขยันหมั่นเพียรและรักษาเวลามากเกินไป ถึงกับสติปัญญาไม่พุดกันตลอดพรรษาก็มี ซึ่งวิธีนั้นสมเด็จพระบรมศาสดาไม่ทรงอนุญาต ห้ามมิให้ถือปฏิบัติอีกต่อไป เพราะเป็นเหมือนปฏิบัติพาทา คือข้อปฏิบัติของคนใบ้แต่อย่างไรก็ดี ธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของภิกษุสมัยนั้น คือเมื่อปวารณาออกพรรษาแล้ว จักต้องพากันไปเฝ้ากราบถวายบังคมพระบรมศาสดาถึงที่ประทับอยู่ ทั้งนี้ด้วยความมุ่งหมายอันเป็นสาระสำคัญแทรกอยู่ในธรรมเนียมประเพณีนั้นถึง ๓ ประการ คือ

ประการที่ ๑. เมื่อได้พลัดพรากจากสมเด็จพระพุทธรองค์นั้นานถึง ๓ เดือนแล้ว ด้วยความเคารพสักการะอย่างสูงยิ่งนั้น ก็จำที่จะต้องกลับมาเฝ้าเยี่ยมถวายสักการะเคารพเสวยครั้งหนึ่ง อันเป็นวิสัยที่ดีงามของผู้ที่มีความเคารพเคารวะประจำจิตสันดาน

ประการที่ ๒. เพื่อจะได้นำคุณงามความดีหรือมรรคผลที่ตนได้มุ่งหน้าออกไปเจริญพระกรรมฐานนั้น มากราบทูลถวายแด่สมเด็จพระพุทธรองค์ให้ทรงทราบ ซึ่งถือเป็นเสมือนเครื่องสักการบูชาอย่างสูงหรือเป็นเสมือนของฝากของผู้ที่จากไปนาน อันได้แก่ปฏิบัติบูชาตนเอง

ประการที่ ๓. เพื่อจะได้ฟังพระพุทธรโวาทจากพระโอษฐ์ของสมเด็จพระบรมศาสดา ซึ่งไม่ได้ฟังมานานตั้งสามเดือนเลยไปแล้ว เพราะการฟังพระพุทธรโวาทจากพระโอษฐ์นั้น ย่อมเป็นสิ่งที่มีความค่าอันหาสิ่งเปรียบมิได้ โดยมากในเวลาจบพระพุทธรโวาทก็มักจะได้บรรลุผลอันประเสริฐวิเศษตาม ๆ กัน

เรื่อง ภัทษาคันตูกะ

สิ่งอันเป็นสาระแก่นสาร ๓ ประการนี้ เป็นผลแทรกซึมอยู่ในธรรมเนียมประเพณี การเข้าเฝ้าเยี่ยมสมเด็จพระบรมศาสดาในยามฤดูออกพรรษาแล้ว จึงนับว่าเป็นธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม และควรที่จะได้รักษาปฏิบัติสืบ ๆ กันไว้ในหมู่ภิกษุบริษัททั้งหลายแม้ในสมัยปัจจุบันนี้ เหมือนอย่างธรรมเนียมประเพณีอันดีงามอย่างอื่น ๆ เช่นเดียวกัน

เป็นที่น่าอนุโมทนาสาธุการอย่างยิ่ง ที่ธรรมเนียมประเพณีอันดีงามนี้ ยังมีเหลือเป็นมรดกตกทอดมาถึงภิกษุบริษัทในประเทศไทยเราในสมัยปัจจุบันนี้อยู่ แม้ถึงจะไม่มีทั่วไปทั่วประเทศก็ตาม คือภิกษุบริษัทในถิ่นภาคพายัพของเรายังถือเป็นจารีตประเพณีปฏิบัติกันระหว่างพระผู้ใหญ่กับพระผู้น้อยอยู่ บังเอิญครั้งหนึ่งข้าพเจ้าได้มีโอกาสไปเยี่ยมชาวพุทธบริษัทภาคพายัพในฤดูกาลออกพรรษา คือวันแรมค่ำหนึ่ง เดือน ๑๑ ของทุก ๆ ปีนั้น ถือว่าเป็นวันเทโวโรหณะ หรือเรียกสั้น ๆ ว่าวันเทโวฯ ด้วยเป็นวันที่สมเด็จพระพุทธองค์เสด็จจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ หลังจากทรงแสดงพระอภิธรรมโปรดพระพุทธมารดาแล้ว ลุ่มมนุษย์โลกที่เมืองสังกัสสนคร ชาวพุทธทั้งหลายจึงถือเป็นวันศุภมงคลวันหนึ่ง ทำบุญตักบาตร เป็นเสมือนต้อนรับการเสด็จจากเทวโลกชั้นดาวดึงส์ครั้งกระโน้น เป็นเหตุให้ระลึกถึงพระคุณของสมเด็จพระพุทธองค์อีกวาระหนึ่ง ซึ่งมีนิยามเรียกว่า ทำบุญตักบาตรเทโวฯ มีนิยามปฏิบัติกันอยู่เกือบทั่วไปในประเทศไทยเรานี้ วันแรมค่ำหนึ่ง เดือน ๑๑ ปีนั้น ข้าพเจ้าได้ขึ้นเรือบินจากสนามบินดอนเมือง เวลาเช้าราว ๐๘.๐๐ น. ไปฉันทพลที่วัดเมืองมาง จังหวัดเชียงใหม่ นับว่าได้ไปร่วมงานทำบุญเทโวฯ ที่จังหวัดเชียงใหม่ด้วย

* พระปลัดทอง สิริมงคล เป็นเจ้าอาวาสวัดเมืองมาง ปัจจุบันดำรงสมณศักดิ์ที่ พระธรรม-มังคลาจารย์ วิ. ณ วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่

ครั้งนั้น ข้าพเจ้าไปเยี่ยมชาวพุทธบริษัท ทั้งในจังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดลำพูน ทั้งภายในเขตเมือง และเขตอำเภอต่าง ๆ หลายแห่งของ ๒ จังหวัดนั้น จึงได้เห็นประเพณีธรรมเนียมที่ภิกษุและสามเณรทั้งหลาย ของทั้ง ๒ จังหวัดนั้น ไปแสดงคารวะเคารพต่อพระเถระผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือทั้งหลาย โดยมีเครื่องสักการบูชาและรวมกันไปเป็นหมู่คณะ และบรรดาพระเถระผู้ใหญ่ในระยะเวลาออกพรรษาแล้วนั้น จักต้องรออยู่คอยรับสัมมาคารวะเพื่อมิให้ผู้น้อยเสียเวลา นอกจากนั้นยังมีการเตรียมเครื่องปฏิสังขารไว้ตามสมควรแก่ฐานะ เช่นมีน้ำเย็น น้ำร้อน เป็นต้น เมื่อภิกษุสามเณรหมู่หนึ่ง ๆ ไปพร้อมกันแล้ว หัวหน้าก็เริ่มนำกราบด้วยเบญจางคประดิษฐ์พร้อมกันแล้ว ก็นำกล่าวคำขมาคารวะตามธรรมเนียม จบแล้วก็นำเครื่องสักการะเข้าถวาย ครั้นแล้วพระเถระก็ให้พรหรือเรียกตามภาคพายัพนั้นว่า “ปันพร” คำให้พรนั้นโดยมากเป็นภาษาพื้นเมือง ซึ่งนักปราชญ์โบราณจนาไว้ แล้วจำต่อกันสืบ ๆ มา รู้สึกว่าเป็นคำที่ไพเราะ และมีเนื้อถ้อยกระตวงความน่าจับใจมาก เมื่อให้พรจบแล้ว พระภิกษุสามเณรกล่าวคำรับว่า **สาธุ ภาณุเต** พร้อมกัน แล้วกราบด้วยเบญจางคประดิษฐ์อีก ๓ หน เป็นเสร็จพิธี

นอกจากนี้ถ้าโอกาสยังมีอยู่ พระเถระก็มักจะถามถึงสุขทุกข์ และกิจการงานต่าง ๆ ของพระศาสนา ตามอัธยาศัย ตามสมควรแก่เวลา ข้าพเจ้ายังพลอยได้รับการสัมมาคารวะจากภิกษุสามเณรด้วยเป็นบางแห่ง ข้าพเจ้าสืบถามได้ความว่า ได้ถือปฏิบัติกันเช่นนี้ตั้งแต่โบราณกาลมานมนานแล้ว จนไม่ทราบว่าจะตั้งแต่เมื่อไร และการที่พระผู้่น้อยไปถวายสักการะพระเถระหรือพระอุปัชฌาย์อาจารย์นี้ พระภิกษุในประเทศไทยเรานี้ ถือปฏิบัติกันอยู่ทั่วไปทั้งประเทศ เฉพาะแต่เวลาเข้าพรรษาแล้วใหม่ ๆ เท่านั้น แต่สำหรับภิกษุสามเณรถิ่นภาคพายัพนั้นถือปฏิบัติทั่วทั้ง

เรื่อง ภิกษุอาคันตุกะ

๒ กาล คือทั้งเวลาเข้าพรรษาและออกพรรษา จึงสันนิษฐานได้ว่าธรรมเนียมประเพณีอันดังมานี้ คงถือเป็นมรดกตกทอดมาตั้งแต่ครั้งสมเด็จพระพุทธองค์ยังทรงพระชนมายุอยู่โน้นแล การไปถวายสักการะสมัยเข้าพรรษา เทียบได้กับการไปขอเรียนพระกรรมฐาน คือไปรับโอวาทจากผู้ใหญ่ เพื่อจะได้นำมาประพฤติปฏิบัติตลอดพรรษา การไปถวายสักการะสมัยออกพรรษา เทียบได้กับการไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดาเพื่อรายงานผลปฏิบัติ และรับโอวาทว่า ผลปฏิบัตินั้นจะถูกหรือผิดประการใด ด้วยประการฉะนี้

การที่ภิกษุอาคันตุกะ ๕๐๐ รูป ซึ่งเป็นภิกษุต่างถิ่น อันปรากฏในนิทานเรื่องนี้ เมื่อออกพรรษาแล้ว ก็พากันเดินทางจากแคว้นแคว้นโกศลรัฐไปเฝ้าถวายสักการะ และรับพระพุทธโอวาทจากพระโอรสผู้สมเด็จพระบรมศาสดา ถึงวัดพระเชตะวันมหาวิหาร กรุงสาวัตถี ซึ่งคงเป็นระยะทางที่ไกลมาก เมื่อไปถึงแล้วก็พากันเข้าเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา ตามความปรารถนา ฝ่ายสมเด็จพระบรมศาสดา ผู้เป็นพระบรมครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ทรงหยั่งทราบอุปนิสัยและวาระน้ำใจของภิกษุอาคันตุกะต่างถิ่นเหล่านั้น เมื่อจะทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดหรือประทานพระพุทธโอวาทให้สกับอัครยาศัย จึงได้ตรัสพระพุทธนิพนธ์คาถาอันเป็นเครื่องที่จะให้ระงับดับอกุศลธรรมอันเป็นข้าศึกแก่จริยาของภิกษุอาคันตุกะเหล่านั้น ถึงสองพระคาถากิ่ง มีข้อความดังนี้

**ภิกษุผู้เป็นบัณฑิตพึงละธรรมดำ เจริญ
ธรรมขาว คือพึงออกจากอาลัย ตั้งใจ
ต่อสิ่งที่หมดอาลัยคือพระนิพพาน พึง
ละกามทั้งหลาย แล้วเป็นผู้ไม่กังวลถึง
พึงปรารถนาความพอใจยิ่งในวิเวก คือ**

พระนิพพานอันหมดอาลัย ที่คนพอใจ
ได้ยากนั้น พึงชำระตนให้สะอาดจาก
เครื่องเศร้าหมองจิตทั้งหลาย

ภิกษุเป็นผู้บ่มทิตเหล่าใดอบรมจิตด้วย
ดีโดยชอบแล้วในโพชฌงค์ ๗ ประการ
ไม่ถ่อมมันสิ่งอะไร ๆ ยินดีในอันสละคืน ซึ่ง
ความถ่อมมัน ภิกษุผู้เป็นบ่มทิตเหล่านั้น
เป็นผู้มีอาสวะสิ้นแล้ว มีความสว่างไสว
ปรินิพพาน คือดับสนิทในสังขารโลกแล้ว

ในพระพุทธนิพนธคาถาเหล่านี้ มีอรรถาธิบายดังต่อไปนี้

คำว่า **ธรรมดำ** ได้แก่ อกุศลธรรม เช่นทุจจริต ๑๐ อย่าง คือ
ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดประเวณี เรียกว่า **กายกรรม ๓** พูดเท็จ
พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดไร้ประโยชน์ เรียกว่า **วจีกรรม ๔** คิด
โลภ คิดพยาบาท คิดผิดจากทำนองคลองธรรม เรียกว่า **มโนกรรม ๓**
รวมเป็นอกุศลกรรมตุจจริต ๑๐ อย่าง

คำว่า **ธรรมขาว** ได้แก่ กุศลสุจริตธรรม ๑๐ อย่าง คือ
กายกรรม ๓ วจีกรรม ๔ มโนกรรม ๓ อันมีลักษณะตรงกันข้ามกับ
ตุจจริต ๑๐ อย่างนั้น คำว่า **อาลัย** ได้แก่ ความข้องติดอยู่ในภพทั้ง ๓
คือ กามภพ รูปภพ และอรุภพ หรือภพทั้ง ๓ นี้ได้ชื่อว่า **อาลัย** เพราะ
เป็นที่ให้สัตว์ทั้งหลายข้องติดอยู่ หรือที่เรียกว่าอาลัยอวารถอยู่ ไม่
ปรารถนาที่จะออกไปจากภพทั้ง ๓ นี้ คำว่า **หมดอาลัย** ได้แก่พระนิพพาน
ผู้บรรลุถึงพระนิพพานแล้ว ย่อมไม่ข้องติด ไม่อาลัยในอันที่จะต้องอยาก
มาเกิดในภพต่าง ๆ อีก เพราะฉะนั้นสมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสสอน

เรื่อง ภัทษาคันตูกะ

ภัทษาคันตูกะเหล่านั้นว่า ภัทษุณลาดที่เรียกว่า **บัณฑิต** พึงพยายาม เลิกละ คือไม่กระทำอกุศลทุจริต ๑๐ ประการนั้น นับแต่เวลาบวชแล้ว พยายามกระทำแต่กุศลสุจริต ๑๐ ประการอย่างเดียว จนกระทั่งให้ได้ บรรลุถึงพระอรหันต์เป็นที่สุด คือพยายามออกให้พ้นจากความอาลัย ความเสียดายสมบัติในภพทั้ง ๓ เสีย ให้มุ่งหน้าปรารถนาถึงสิ่งที่หมด อาลัย คือพระนิพพานเท่านั้น นี่เป็นอรรถาธิบาย ตอนหนึ่ง

คำว่า **กามทั้งหลาย** ได้แก่ กิเลสกาม และวัตถุกาม ทั้ง ๒ อย่าง กิเลสที่เป็นตัวการให้จิตเกิดความอยากได้ใคร่ดี เรียกว่า **กิเลสกาม** เช่น ราคะ ความกำหนัด ฉันทราคะ ความกำหนัดพอใจในสมบัติ ในภพทั้ง ๓ **วัตถุ** คืออารมณ์ ๕ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โสภณรูปพะ อันเป็นเครื่อง 惹ให้จิตใจอยากได้ใคร่ดีนั้น เรียกว่า **วัตถุกาม** สมเด็จพระบรมศาสดา ทรงสอนภัทษาคันตูกะเหล่านั้น ให้พยายามละทิ้งกามทั้ง ๒ อย่าง นั้นเสีย อย่าได้มีความกังวลห่วงใยถึงอีก พึงปรารถนาความพอใจในวิเวก คือพระนิพพานอันเป็นสถานที่สงบสงัดจากกามเหล่านั้น ซึ่งคนส่วนมาก ไม่ค่อยจะยินดีพอใจปรารถนา นี่เป็นอรรถาธิบาย ตอนที่สอง

คำว่า **เครื่องเศร้าหมองใจ** ได้แก่กิเลสอันเป็นเครื่องข่มใจให้ มัวหมอง ๕ อย่าง คือ **กามฉันทะ** ความชอบใจในกาม ๑ **พยาปาทะ** ความพยาบาทคิดร้าย ๑ **ถิ่นมิทระ** ความม่งงเหงาหาวนอน ๑ **อุทธัจจ- กุกกุจจะ** ความฟุ้งซ่านรำคาญเดือดร้อนใจ ๑ **วิจิกิจฉา** ความสงสัยใน ธรรม ๑ เมื่อกิเลส ๕ อย่างนี้เกิดขึ้นในจิตแล้ว แม้แต่อย่างใดอย่างหนึ่ง มันจะทำหน้าที่ก้ำกั้นกีดกันจิตไม่ให้บรรลุถึงความดี หรือไม่ให้คิดไป ในที่ถูกต้องชอบ ฉะนั้น จึงเรียกว่า **นิวรณกิเลส** และโดยปกติ จิตของ สามัญชนที่ไม่ได้ปฏิบัติธรรมนั้น ย่อมถูกกิเลสทั้ง ๕ นี้ เข้าแทรกซึม หรือครอบคลุมหุ้มห่ออยู่เสมอ จิตที่ถูกกิเลสทั้ง ๕ หรือแต่อย่างใด

อย่างหนึ่งเข้าแทรกซึมอยู่ เรียกว่าจิตเศร้าหมอง คือไม่สะอาด สกปรก คนผู้ทำ พูด คิด ด้วยจิตเศร้าหมองนั้น การงานที่ทำ คำที่พูด และเรื่อง ที่คิด ก็พลอยเป็นสิ่งเศร้าหมองสกปรกไปด้วย เป็นเงาตามกัน ตามธรรม นิยมอันใด ๆ จะปฏิเสธไม่ได้ เพราะฉะนั้น สมเด็จพระบรมศาสดา จึง ตรัสสอนภิกษุอาคันตุกะทั้งหลายว่า พึงชำระตนให้สะอาดจากเครื่อง เศร้าหมองจิตทั้งหลายเสีย นี่เป็นอรรถาธิบาย ตอนที่สาม

คำว่า **โพชฌงค์ ๗** ประการนั้น ได้แก่ **๑. สติ ๒. ธรรมวิจยะ** ปัญญา **๓. วิริยะ** ความเพียร **๔. ปีติ** ความอิ่มเอิบใจ **๕. ปัสสัทธิ** ความสงบใจ **๖. สมาธิ** ความมีอารมณ์เป็นหนึ่ง **๗. อุเบกขา** ความ เพิกเฉยในอารมณ์ ไม่รักไม่ชัง

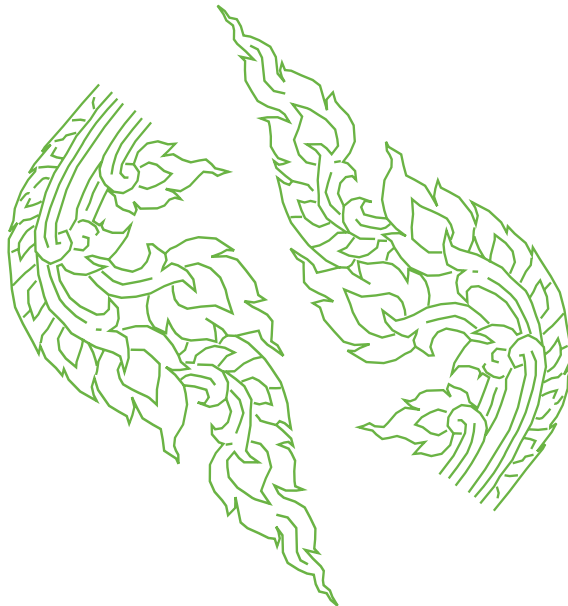
ธรรม ๗ ประการนี้ ที่ได้นามว่า **โพชฌงค์** เพราะร่วมกันเป็น องค์อวัยวะสนับสนุนให้จิตบริสุทธิ์ และมีกำลัง สามารถที่จะเห็นแจ้ง ทางตลอดสภาวะธรรมตามความเป็นจริง หรือที่เรียกว่าตรัสรู้ธรรม คำว่า **ความถึอมนั้** ได้แก่การยึดมั่นอารมณ์ด้วยความหลงผิด ด้วยอุपाทาน ๔ คือ **กามูปาทาน** ความถึอมนั้ด้วยความใคร่ ๑ **ทิฏฐูปาทาน** ความ ถึอมนั้ด้วยความเห็นผิด ๑ **สีลพัทตูปาทาน** ความถึอมนั้ในศีลพรตด้วย ความเห็นผิด ๑ **อัตตวาทุปาทาน** ความถึอมนั้ในลัทธิว่ามนุษย์นี้มี ตัวตน ๑ ความถึอมนั้ คือถึออย่างไม่ยอมละปล่อยวาง ตามลักษณะ ที่วิสัยชานาานี้ เป็นเครื่องถึอมนั้ให้ติดอยู่ในภพทั้ง ๓ ผู้ถึอมนั้ ตั้ร้อน อยู่ด้วยอำนาจอุปาทานทั้ง ๔ นี้ ย่อมไม่สามารถที่จะไปถึงซึ่งพระ นิพพานได้ และการที่จิตจะไม่ถึอมนั้ดังว่ามานี้ ก็จะต้องได้รับการอบรม ในธรรมที่สมเด็จพระพุททองค์ตรัสไว้ชอบแล้วด้วยดี มีโพชฌงค์ธรรม ๗ ประการเป็นต้น

เรื่อง ภิษุอาคันตุกะ

เพราะฉะนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสสอนภิษุอาคันตุกะทั้งหลาย ในประการสุดท้ายว่า ภิษุที่เป็นบัณฑิต เมื่อได้อบรมจิตด้วยดีโดยชอบในโพชฌงคธรรม ๗ ประการ ไม่ถ่อมมันด้วยความหลงผิดอะไร ๆ ยินดี คือพยายามปล่อยวางความถ่อมมันด้วยอุपाทานทั้ง ๔ ประการนั้นเสียแล้ว ภิษุบัณฑิตเช่นนั้น นับได้ว่าเป็นผู้หมดสิ้นอาสวกิเลสแล้ว เป็นผู้มีความสว่างไสว คือแจ้งชัดในสภาวะธรรม มีชั้นที่ ๕ เป็นต้น จนตลอดชีวิต เมื่อชีวิตดับ คือจิตดวงหลังดับลงเมื่อไร ท่านก็ปรินิพพานเมื่อนั้น คือไม่วอกวนมาเกิดแก่เจ็บตายกันในสังสารวัฏนี้อีก ซึ่งมีอรรถาธิบายดังรับประทานวิสัยขามา ด้วยประการฉะนี้

๑๘ มิถุนายน ๒๕๐๕ เวลา ๒๐.๔๕ น.

ธรรมเนียมประเพณีอันดีงามนี้ คงถือเป็นมรดกตกทอดมาตั้งแต่ครั้งสมเด็จพระพุทธองค์ยังทรงพระชนมายุอยู่นั้นแล การไปถวายสักการะสมัยเข้าพรรษา เทียบได้กับการไปขอเรียนพระกรรมฐาน คือไปรับโอวาทจากผู้ใหญ่ เพื่อจะได้นำมาประพฤติปฏิบัติตลอดพรรษา การไปถวายสักการะสมัยออกพรรษา เทียบได้กับไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดาเพื่อรายงานผลปฏิบัติ และรับโอวาทว่า ผลปฏิบัตินั้นจะถูกหรือผิดประการใด

เรื่อง ปัญหาของหมอซีวก

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

คตทุธิโน วิโสภสฺส วิปฺปมุตฺตสฺส สพุทฺธิ
สพฺพคนฺถปฺปหีนสฺส ปริฬาโห น วิชฺชตีติ.

บัดนี้ จะวิไล้ชานาพระธรรมเทศนาเรื่องปัญหาของหมอซีวก อันมี
มาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ขุททกนิกาย อรหันตวรรค แห่งสุดตันต-
ปิฎก นับเป็นลำดับเรื่องที่ ๗๑ เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วนธรรม
เทศนามัย และขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลาย จงตั้งใจสดับ
รับฟังพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จเป็น
มหากุศลบุญคุณธิ์ส่วนธรรมสวนมัยสืบไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

สดถา ซีวกมพฺเวน วิหรนฺโต - สมัยหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดา
เสด็จประทับพระอิริยาบถอยู่ ณ ป่ามะม่วงของหมอซีวก ได้ทรงแสดง
พระธรรมเทศนาโดยทรงปรารภปัญหาที่หมอซีวกกราบทูลถามให้เป็น
อุปบัติเหตุ ซึ่งมีเรื่องเล่าดังต่อไปนี้

เอกสุมิ หิ สมเย เทวทตโต - ก็ในสมัยกาลครั้งหนึ่ง พระเทวทัตได้เป็นใจกันกับพระเจ้าอชาตศัตรู ขึ้นไปบนภูเขาคิชฌกูฏ มีจิตคิดร้ายหมายจะทำลายเสียซึ่งสมเด็จพระบรมศาสดา แล้วได้ก่อกองศิลาให้ตกลงมาทับ แต่ด้วยพระพุทธานุภาพ ยอดแห่งภูเขาสองยอดได้รับก้อนศิลาไว้เสีย สะเก็ดหินซึ่งแตกออกจากกัน ได้กระเด็นไปกระทบพระบาทของสมเด็จพระบรมศาสดา ทำให้พระโลหิตห้อขึ้น ทุกขเวทนาอย่างแรงกล้าได้บังเกิดขึ้น ภิกษุทั้งหลายจึงเชิญเสด็จสมเด็จพระบรมศาสดาไปยังภูเขากฤษณะอีกภูเขานึ่งชื่อ มัททกุงฉิ แต่สมเด็จพระบรมศาสดามีพระพุทธรูปประสงค์จะเสด็จจากภูเขามัททกุงฉินั้น ไปยังป่ามะม่วงของหมอชิวก จึงมีพระพุทธรูปดำรัส ตรัสสั่งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “พวกเธอจงนำเราไป ณ ป่ามะม่วงของหมอชิวกเถิด” ภิกษุทั้งหลายจึงได้พากันนำเสด็จไปยังป่ามะม่วงของหมอชิวกตามพระพุทธรูปประสงค์

ชิวโก ตํ ปวตตี ฌตฺวา - ฝ่ายหมอชิวก ครั้นได้ทราบว่สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จมา จึงได้รีบไปเฝ้า ณ ที่ประทับอยู่ แล้วได้ถวายเกสัชชานานที่แรงกล้าเพื่อจะระงับดับพิษแผล เอาผ้าพันแผลไว้แล้ว ได้กราบทูลขออนุญาตสมเด็จพระบรมศาสดาว่า “ข้าแต่สมเด็จพระพุทธรองค์ ข้าพระพุทธเจ้าได้ประกอบยาให้แก่คนคนหนึ่งภายในเมือง ข้าพระพุทธเจ้าขอกราบทูลลาไปยังที่บ้านของเขาแล้วจักรีบกลับมา ส่วนเกสัชชานานนี้ให้ปิดอยู่โดยทำนองนี้ จงกว่าข้าพระพุทธเจ้าจะกลับมา”

หมอชิวกไปประกอบยาแก่คนไข้ในเมืองแล้ว เวลากลับออกมา ก็พอดีเขาปิดประตูเมืองเสียไม่ทันประตู เมื่อเป็นเช่นนั้นจึงได้รับความร้อนใจว่า “โอ เราทำกรรมหนักแล้ว เราได้ถวายเกสัชชานานอย่างแรงที่พระบาทของพระตถาคตเจ้า แล้วเอาผ้าพันแผลไว้ เหมือนอย่างทำแก่คนสามัญ นี้ก็ถึงเวลาที่จะต้องเปิดผ้าพันแผลนั้นแล้ว เมื่อไม่ได้เปิดผ้าพันแผล ความ

เรื่อง ปัญหาของหมอซึก

เราร้อนก็จักบังเกิดขึ้นในพระบวรกายของพระผู้มีพระภาคเจ้าตลอดคืน
ยังรุ่งนั้นเที่ยว”

ตสุมี ขณ สตถา อานนทตฺเถรํ อามนฺตเถลี - ขณะนั้น สมเด็จพระ
บรมศาสดาได้ตรัสเรียกพระอานันทเถระพุทธอุปัฏฐากมาแล้วทรง
รับสั่งว่า “อานนท์ หมอซึกกลับมาเย็นมาก ไปไม่ทันประตูเมืองเขาปิด
เสียก่อน ก็หมอซึกนั้นคิดว่า เวลานี้เป็นเวลาเปิดผ้าพันแผลแล้ว ฉะนั้น
เธอจงเปิดผ้าพันแผลนั้นออกเสีย”

พระอานันทเถระได้เปิดผ้าพันแผลออกตามพระพุทธดำรัส แผล
ได้ล่อนหายไปเป็นเสมือนสะเก็ดไม้ล่อนหลุดจากต้นไม้ ฉะนั้น ส่วนหมอ
ซึกได้รับมาถึงสำนักสมเด็จพระบรมศาสดาตั้งแต่วิชาก่อนอรุณนั้นเที่ยว
แล้วรีบกราบทูลถามว่า “ความเราร้อนได้บังเกิดขึ้นในพระบวรกายของ
สมเด็จพระพุทธองค์อย่างไรบ้างไหม พระพุทธเจ้าข้า”

สมเด็จพระบรมศาสดาได้มีพระพุทธดำรัสตรัสตอบว่า “ดูก่อน
หมอซึก ความเราร้อนของตถาคตได้สงบหายไปโดยสิ้นเชิงตั้งแต่ที่ควงไม้
มหาโพธิ์แล้ว”

ครั้นแล้ว เมื่อสมเด็จพระพุทธองค์จะทรงแสดงพระธรรมเทศนา
โปรด สืบอนุสนธิต่อไป จึงได้ตรัสพระพุทธานิพนธ์คาถาเป็นปัจฉิมพจน์ว่า
ดังนี้

**คตทุธิโน วิโสภัสส วิบุปฺมตฺตสฺส สพุทธิ
สพฺพคนฺถปฺปหีนฺสฺส ปริฬาโห น วิชฺชติ.**

ผู้เดินทางถึงจุดหมายแล้ว ความโศกเหือดแห้งแล้ว
พ้นแล้วจากกรรมทั้งปวง ละเครื่องร้อยรัดทั้ง ๔
หมดแล้ว ย่อมไม่มีความเราร้อน

ชนทั้งหลายจำนวนมากด้วยกันซึ่งพึงธรรมอยู่ในสมาคมนั้น ส่ง
ญาณไปตามกระแสพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี ในเวลา
จบพระธรรมเทศนา ก็ได้บรรลุมรรคผล มีโสดาปัตติผลเป็นต้น โดยสมควร
แก่อุปนิสัยของตน ๆ ด้วยประการฉะนี้แล

ลำดับนี้ จะได้วิสัยนาอรธาธิบายความในท้องนิทานและในพระ
ธรรมเทศนาพุทธนิพนธคาถา โดยอาศัยอรรถกถาณัยและโดยอรรถโน-
มัตถยาธิบาย เพื่อเฉลิมเพิ่มเติมสติปัญญา ฉลองศรัทธาบาารมี เพิ่มพูน
กุศลบุญราศีส่วนธรรมสวนมัยแก่ท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายสืบต่อไป

ในนิทานเรื่องนี้ แสดงถึงการที่พระเทวทัตได้คบคิดเป็นใจกันกับ
พระเจ้าอชาตศัตรู พระราชโอรสของพระเจ้าพิมพิสาร ผู้ครองกรุงราชคฤห์
กล่าวคือพระเทวทัตนั้นเป็นเจ้าศากยราชองค์หนึ่ง เป็นพระโอรสของ
พระเจ้าสุปปพุทธะ และเป็นพระเชษฐภคินี คือพี่ชายของพระนางเจ้า
ยโสธรา ผู้เป็นพระมเหสีของสมเด็จพระพุทธองค์ เมื่อทรงเป็นสิทธัตถ-
ราชกุมาร ซึ่งนับว่าเป็นพระญาติพระวงศ์อย่างใกล้ชิดกับสมเด็จพระบรม
ศาสดา ปฏิบัติธรรมจนได้สำเร็จสมาบัติ ๘ อันเป็นโลกีย์แล้ว เกิด
อิจฉาริษยาในเพื่อนบรรพชิตด้วยกัน เนื่องด้วยเรื่องลาภสักการะเป็นเหตุ
จึงคิดที่จะยึดการปกครองคณะสงฆ์จากสมเด็จพระบรมศาสดา โดยเข้า
ไปทูลแนะนำอชาตศัตรูราชกุมาร ให้สำเร็จโทษพระเจ้าพิมพิสาร แล้วเป็น
พระเจ้าแผ่นดินเสียเอง ส่วนตนก็จะหาอุบายทำลายล้างสมเด็จพระบรม
ศาสดา แล้วจักขึ้นปกครองสงฆ์เป็นพระพุทธเจ้าเสียเอง โดยที่พระเทวทัต
ได้สำเร็จอภิญญา สามารถแสดงฤทธิ์เดชให้เป็นที่น่าอัศจรรย์ ประกอบด้วย
อชาตศัตรูราชกุมารก็ยังเป็นปุถุชนอยู่ จึงทรงหลงเชื่อ และทรงร่วมคบคิด
กันกับพระเทวทัต ทรงหมายจะยึดเอาราชสมบัติจากพระราชบิดา เรื่อง

เรื่อง ปัญหาของหมอซิว

นี้ได้วิสันามาโดยพิสดารในเรื่องของพระเทวทัต ลำดับเรื่องที่ ๑๒ ใน
ยมกวรรคแล้ว

ก็อยู่มาในกาลครั้งหนึ่ง พระเทวทัตซึ่งได้เป็นใจกันกับพระเจ้า
อชาตศัตรูตั้งกล่าวแล้วนั้น หมายถึงทำลายสมเด็จพระบรมศาสดาด้วย
วิธีที่ก่อกวนศิลาลงมาทับ จึงขึ้นไปบนภูเขาศิฆณภูฏ ซึ่งอยู่ใกล้ ๆ กับ
กรุงราชคฤห์นั้น เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จลงมาจากภูเขาศิฆณภูฏ
จึงลี้ภัยหนีให้พังลงมาโดยหมายจะให้ทับพระพุทธองค์ แต่ด้วยอำนาจ
ของพระพุทธองค์ ก้อนศิลานั้นก็ได้ทับพระองค์สมประสงค์ของพระเทวทัต
ไม่ เป็นเพียงสะกิดซึ่งแตกกระเด็นออกจากก้อนหินนั้นมาถูกพระบาท
ทำให้พระโลหิตห้อเท่านั้น แต่ถึงดังนั้นก็เป็นที่เกิดทุกข์ทรมานมากอยู่
สมเด็จพระบรมศาสดาจึงได้มีพระพุทธดำรัสให้พระสงฆ์ทั้งหลายนำเสด็จ
ไปยังป่ามะม่วงของหมอซิว ก็หมอซิวนี้ นั้น นับว่าเป็นแพทย์ขนาดชั้น
มีฝีมือดีคนหนึ่ง ปรากฏว่าเป็นที่เชื่อถือของมหาชนทั้งเมือง เรื่องเกี่ยวกับ
หมอซิวนายแพทย์คนสำคัญนี้ มีพิสดารอยู่ในคัมภีร์พระวินัยปิฎก
มหาวรรคแล้ว

ฝ่ายหมอซิวกันนั้น เมื่อได้ทราบเหตุที่เกิดแก่สมเด็จพระบรมศาสดา
และพระองค์ได้เสด็จมายังป่ามะม่วงของตนครั้งนั้น จึงรีบไปเฝ้าแล้วถวาย
ยาขนานดีมีพิษแรงปิดแผล แล้วเอาผ้าพันไว้ และบังเอิญหมอได้นัดหมาย
ไว้กับคนไข้ในเมือง ดังนั้น เมื่อได้ถวายยาปิดแผลเรียบร้อยแล้ว จึงกราบ
ทูลลาไปดูคนไข้ในเมืองตามนัด ก่อนแต่จะไป ได้กราบทูลถวายแนะนำ
พระบรมศาสดาไว้ว่า ให้คงปิดแผลไว้อย่างนั้นจนกว่าจะกลับมา แต่
บังเอิญเกิดเหตุอาเพศ คุณหมอลี้บออกจากเมืองเข้าไป เจ้าพนักงาน
รักษาประตูได้ปิดประตูเมืองเสียก่อน จึงมาไม่ทันประตู เป็นอันว่าหมด

หนทางที่จะออกไปเฝ้าพระบรมศาสดาเพื่อเปิดชำระแผลตามกำหนดได้ จึงเกิดเป็นทุกข์เป็นร้อนห่วงถึงพระพุทธรองค์ ครุ่นคิดอยู่ในใจว่า “ตนทำกรรมหนักแล้ว ที่ถวายเป็นทานที่แรง แล้วเอาผ้าพันแผลไว้ที่พระบาทของสมเด็จพระพุทธรองค์เหมือนทำให้แก่คนธรรมดาสามัญ และขณะนี้ก็เป็นเวลาที่จะต้องเปิดแผลแล้ว เมื่อไม่ได้เปิดชำระแผลตามกำหนด ความร่ำร้อนทุกขเวทนาก็คงจักเกิดขึ้นในพระบวรกายของพระพุทธรองค์ตลอดคืนยิ่งรุ่ง” จึงเป็นทุกข์ตลอดคืน

ส่วนสมเด็จพระบรมศาสดา ทรงทราบวาระจิตของหมอด้วยพระพุทธรุณ จึงทรงรับสั่งให้พระอานันทเถระพุทธรูปฐากเปิดแผลออกเสียเอง โดยมีต้องรอมอชิวกตามที่ได้ทูลสั่งไว้ พอพระอานันทเถระเปิดผ้าพันแผลออกเท่านั้น แผลก็ได้ล่อนหายอย่างน่าอัศจรรย์ เป็นเหมือนสะเก็ดไม้หลุดล่อนออกจากต้นไม้ ฉะนั้น

ส่วนหมอชิวก พอนายทวารเปิดประตูเมืองแล้ว ก็รีบไปเฝ้าพระบรมศาสดาตั้งแต่ก่อนอรุณขึ้น โดยมีสนใจในเรื่องอื่นใดทั้งหมด ครั้นไปถึงแล้วจึงได้กราบทูลถามสมเด็จพระพุทธรองค์ด้วยความเป็นห่วงว่า “ความร่ำร้อนได้บังเกิดขึ้นในพระบวรกายของพระพุทธรองค์อย่างไรบ้าง พระพุทธรเจ้าข้า”

ส่วนสมเด็จพระบรมศาสดาผู้เป็นธรรมราชา ทรงฉลาดในวิธีแห่งการโต้ตอบเพื่อที่จะไม่ให้หมอชิวกเกิดความเดือดร้อนใจ จึงได้ตรัสตอบด้วยพระปรมาัตถโวหารว่า “หมอชิวก ความร้อนของพระตถาคตนั้น ได้สงบระงับดับสูญไปหมดแล้วแต่ ณ ที่ควงไม้มหาโพธิ์” ซึ่งหมายความว่า ความร่ำร้อนทั้งหมดได้สูญสิ้นไปพร้อมกับการตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณของพระองค์ ณ ภายใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์นั้นแล้ว

เรื่อง ปัญหาของหมอซิว

เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาจะทรงแสดงพระธรรมเทศนาสืบ
อนุสนธิต่อไป จึงได้ตรัสพระพุทธนิพนธคาถาสุภาสิต ซึ่งมีข้อความสั้น ๆ
ดังนี้

**ผู้เดินทางถึงจุดหมายแล้ว ความโศกเหือดแห้ง
แล้ว พ้นแล้วจากกรรมทั้งปวง ละเครื่องร้อยรัด
ทั้ง ๔ หหมดแล้ว ย่อมไม่มีความเร้าร้อน**

ในพระธรรมเทศนาพุทธนิพนธคาถานี้ เป็นพระคาถาแรกแห่ง
อรหันตวรรค ซึ่งเป็นวรรคที่ทรงปรารภถึงคุณสมบัติของพระอรหันต์
ทั้งนั้น ดังนั้น ในที่นี้จึงทรงแสดงถึงคุณสมบัติของพระอรหันต์ไว้ ๔
ประการ คือ พระอรหันต์นั้น เดินทางไปถึงจุดหมายปลายทาง คือไม่ต้อง
เดินต่อไปอีกแล้ว ๑ พระอรหันต์ เป็นผู้มีความโศกเหือดแห้งหมดแล้ว ๑
พระอรหันต์ เป็นผู้หลุดพ้นแล้วจากกรรมทั้งปวง ๑ พระอรหันต์เป็นผู้ละ
คันถะ คือกิเลสเครื่องร้อยรัดไว้ในภพ ทั้ง ๔ อย่างได้หมดแล้ว ๑ ดังจะ
ได้อรรถาธิบายเป็นลำดับไป

คำว่า **ทาง** นั้นมี ๒ อย่าง คือ **ทางกันดาร ๑ ทางวงกลม ๑**
ทางกันดารได้แก่ ทางที่ชาวโลกใช้เดินไปมาติดต่อกันตามธรรมดา ทาง
กันดารนี้ เมื่อผู้เดินทางได้เดินไปถึงสถานที่ที่ตนประสงค์แล้ว ชื่อว่า
เดินไปถึงจุดหมายแล้ว ส่วนทางที่เป็นวงกลมนั้นได้แก่ **วัฏฏะ** คือความ
วกวน เกิด แก่ ตายอยู่ในวัฏสงสาร คนสามัญธรรมดา นั้น ย่อมอาศัย
เกิดแล้วตาย ตายแล้วเกิดอีก วกวนอยู่ในภพทั้ง ๓ อย่างนี้ ไม่ทราบว่
นานนักเท่าไรก็ไม่มีใครพยากรณ์ได้ คนที่วนเกิดวนตายอยู่อย่างนี้ ชื่อว่า
กำลังเดินทางอยู่ ยังไม่ถึงจุดหมาย เพราะยังไม่ได้ปฏิบัติทำให้วัฏฏะ ๓

ประการหมดสิ้นไป วัฏฏะ ๓ ประการนั้น คือ **กิเลสวัฏ ๑ กรรมวัฏ ๑ วิบากวัฏ ๑** กิเลสเป็นเหตุให้ทำกรรมทั้งที่เป็นบุญและบาป กรรมทั้ง ๒ นั้นย่อมอำนวยวิบากคือ ให้เกิดผลสนองต่อไป เมื่อวิบากเกิดขึ้นแล้ว เป็นเหตุให้มีกิเลสอีก กิเลสก็เป็นเหตุให้สร้างกรรมอีก กรรมก็อำนวยวิบากอีก วนอยู่ด้วยอำนาจวัฏฏะ ๓ ประการอย่างนี้ แม้พระอรหันต์บุคคลชั้นต่ำ เช่น พระโสดาบันเป็นต้น ก็ยังเชื่อว่ากำลังเดินอยู่ เพราะยังละวัฏฏะไม่หมดสิ้น จะต้องเกิดตายอยู่เหมือนปลุกุชฌน ต่างแต่มีข้อแน่นอน เช่น พระโสดาบันนั้นอย่างช้าที่สุดก็จะเกิดอยู่ในสังสารวัฏอีกเพียง ๗ชาติเท่านั้น ส่วนพระอรหันต์ซึ่งนิมิตเป็นพระอรหันต์เจ้าชั้นสุดท้ายอดนั้น ตัดวัฏฏะ ๓ ประการขาดสูญหมดแล้ว จึงชื่อว่าเป็นผู้เดินทางไปถึงจุดหมายแล้ว คือ ไม่ต้องเกิดแก่เจ็บตายอีกต่อไป นี่เป็นอรรถาธิบายข้อที่หนึ่ง

ตามปกติ สามัญชนคนธรรมดา นั้น เพราะมีความรักอยู่จึงต้องมีความโศก อันความโศกเศร้าเสียใจซึ่งมีประการต่าง ๆ ตามเหตุที่ให้เกิดขึ้นนั้น เหตุที่ให้เกิดความโศกโดยตรงนั้น ได้แก่ความรัก คือความรักในอารมณ์ทั้ง ๖ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ ความรักอยู่ในอารมณ์ชนิดใด คือจะเป็นรูป หรือเสียง หรือกลิ่น เป็นต้น และจะมีน้ำหนักมากและน้อยเท่าไร ประณีตและทรามอย่างไร ความโศกนี้ก็แอบอิงอยู่ในอารมณ์นั้น และมีน้ำหนักมากน้อย ประณีตหรือทรามเท่านั้น เหมือนอย่างนั้น แต่ความโศกมันจะออกมาแสดงตัวให้ปรากฏชัดแก่คนโง่ ในเมื่อความรักนั้นได้สูญสิ้นสภาพไปเสียก่อน สมดังพระพุทธภาษิตในปิยวรรค พระธรรมบท ว่าดังนี้

ปิยโต ชายเต โสโก	ความโศกย่อมเกิดแต่สิ่งที่รัก
เปมโต ชายเต โสโก	ความโศกย่อมเกิดแต่ความรัก

เรื่อง ปัญหาของหมอชิว

รติยา ชายเต โสโก ความโศกย่อมเกิดแต่ความยินดี
กามโต ชายเต โสโก ความโศกย่อมเกิดแต่ความใคร่
ตมฺหยา ชายเต โสโก ความโศกย่อมเกิดแต่ความอยาก

สิ่งที่เป็นเหตุให้เกิดความรักก็ดี ความยินดีก็ดี ความใคร่ก็ดี ความอยากก็ดี ซึ่งปรากฏในพระพุทธภาษิตทั้งหลายนั้น โดยความหมายเป็นอันเดียวกัน ต่างกันแต่สำนวนโวหารเท่านั้น เมื่อกล่าวโดยปรมัตถนัยก็ได้แก่ตัว โสภเจตสิก มีหน้าที่ปรุงแต่งจิต ให้รัก ให้ใคร่ ให้อยากได้ ให้กำหนดยินดีนั่นเอง ปุถุชนนั้นย่อมชุ่มโชกอยู่ด้วยความรัก ความใคร่ ความกำหนดยินดีในอารมณ์ที่ตนปรารถนาอยู่ตลอดเวลา ตลอดชีวิต หรือตลอดทุกภพทุกชาติ ส่วนพระอรหันต์นั้น ท่านตัดโสภเจตสิก หรือโสภกิเลสนี้ พร้อมทั้งภพ ด้วยอาวุชพิเศษคือ อรหัตมรรคญาณเสียแล้ว เมื่อโลภะอันเป็นรากฐานให้เกิดความรักสิ้นสูญไปเสียแล้ว ความโศกอันเป็นผลจึงพลอยดับสูญไปด้วย ดังพระพุทธภาษิตว่า

เปมโต วิปฺปมุตฺตสฺส นตฺถิ โสโก กุโต ภยํ.

เมื่อหลุดพ้นจากความรักแล้ว ความโศก และ
ความกลัวจะมีมาแต่ที่ไหนเล่า

เพราะฉะนั้น พระอรหันต์จึงได้ชื่อว่าเป็นผู้มีความโศกเหือดแห้งแล้ว นี่เป็นอรรถาธิบายข้อที่สอง

ตามธรรมดาสัมมัญชนธรรมดานั้น ย่อมหลงติดอยู่ในสภาวะธรรมทั้งหลาย คือ ชั้นธ ๕ อายุตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ เป็นต้น ที่ว่าหลงติด เพราะเห็นผิดเข้าใจผิดด้วยอำนาจสักกายทิฏฐิ ได้แก่ เห็นว่า ชั้นธ ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ เป็นสัตว์ บุคคล เป็นตัวเป็นตน เป็นเขา เป็นเรา เป็นของเขา ของเรา แล้วก็หลงดีใจ

หลงเสียใจไปตามความเปลี่ยนแปลงแปรผันของขันธ ๕ ถ้าขันธ ๕ แปรไปข้างฝ่ายที่สมมุติว่าเจริญ หรือได้ดี มีลาภยศ เป็นต้น ก็หลงดีใจ หลงกำหนดยินดี ลูบลำพว้าเพ้ออยู่ในสิ่งนั้น โดยไม่รู้จักจิตจางสว่างซา ถ้าขันธ ๕ แปรไปข้างฝ่ายที่สมมุติว่าเสื่อม หรือเสื่อมลาภยศ หรือผุพังไป เป็นต้น ก็หลงทุกข์โทมนัสซัดเคือง ส่วนพระอรหันต์นั้น ตรงกันข้ามคือ ท่านเห็นสภาวะธรรมมีขันธ ๕ เป็นต้นเหล่านั้นตามความเป็นจริงคือเห็นเป็นสักว่ารูปและนาม ซึ่งเกิดมาแต่เหตุปัจจัย และเป็นสภาพที่ไม่เที่ยง เพราะแปรเปลี่ยนไปเสมอ เป็นทุกข์เพราะทนเป็นอยู่อย่างนั้นไม่ได้ และเป็นอนัตตา เพราะไม่อยู่ในอำนาจของใคร และไม่มีสาระแก่นสารอะไร ท่านไม่เห็นขันธ ๕ เป็นต้นนั้น ว่าเป็นสัตว์ บุคคล เป็นตัวตน เป็นเขา เป็นเรา เป็นของเขา ของเรา หรือของใคร ๆ ทั้งสิ้น เห็นเป็นเพียงสภาวะธรรมซึ่งเป็นไปตามธรรมดาเท่านั้น เพราะฉะนั้น พระอรหันต์จึงชื่อว่า เป็นผู้หลุดพ้นแล้วจากธรรมทั้งปวง มีขันธ ๕ เป็นต้น นี้เป็นอรรถาธิบายในข้อที่สาม

กิลีส ๔ อย่าง คือ **อภิขณา** ได้แก่ความกำหนดยินดีในอิฏฐารมณ์ ๑ **พยาบาท** ได้แก่ความเกลียดชังในอนิฏฐารมณ์ ๑ **สีลัพตปรามาส** ได้แก่ความหลงลูบลำพว้า ยึดถืออยู่ในศีลและพรตของตน ๑ **อิทังสัจจาภินิวส** ความหลงผิดว่าของฉันเท่านั้นถูก ของคนอื่นผิดหมด ๑ ท่านเรียกว่า **คันถะ** เพราะเป็นเครื่องร้อยรัดรูปธรรมนามธรรม ให้ติดอยู่ในภพทั้ง ๓

คันถะ คือกิลีส ๔ ประการนี้ ตามปกติย่อมร้อยรัดสัตว์สามัญไว้ในภพทั้ง ๓ คือ กามภพ รูปภพ อรูปภพ กล่าวคือ **อภิขณา** ร้อยรัดมัดตรึงให้ติดใน รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ อันเป็นส่วนอิฏฐารมณ์ที่น่ารักใคร่ชอบใจ **พยาบาท** ร้อยรัดมัดตรึงให้ติดใน

เรื่อง ปัญหาของหมอชีวก

รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ อันเป็นส่วนอนิฏฐารมณ ที่น่าเกลียดซึ่ง **สีลัพพตปรามาส** ร้อยรัดมัดตรึงให้ติดอยู่ในศีลและพรต ที่ตนบำเพ็ญปฏิบัติด้วยอำนาจทิวาที่เห็นผิดว่าของเขา ของเรา ถึงแม้จะเป็นศีลพรตซึ่งเป็นสิ่งที่ดีบริสุทธิ์ แต่เมื่อผู้ปฏิบัติยังยึดถือว่าเป็นของเขา ของเราอยู่ ก็ชื่อว่ายังเป็นอวดตาอวดใจ หรือโลกาอวดใจได้ ศีลพรตนั้น จึงไม่เป็นสิ่งที่บริสุทธิ์ที่จะนำผู้ปฏิบัติให้พ้นไปจากตน หรือจากโลกได้ **อิหัง-สัจจาภินิเวส** ร้อยรัดมัดตรึงให้ติดอยู่ในความรู้ความเห็นของตนโดยเฉพาะ ไม่ยอมรับฟังความเห็นของผู้อื่นว่าของฉันท่านั้นจริง ของคนอื่นหาจริงไม่ อันเป็นลักษณะของสัทกกายทิฏฐิอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งทำให้หลงผิดติดอยู่ในภพ ในชาติตลอดไป

คันถะ คือกิเลสเครื่องร้อยรัด ๔ ประการนี้ **โสตาปัตติมรรค-ญาณ** ย่อมทำหน้าที่ประหารสีลัพพตปรามาส กับอิหังสัจจาภินิเวสให้เป็นสมุจเฉทปหาน คือประหารอย่างสูญพันธุ์ไม่เกิดขึ้นในสันดานของพระโสดาบันได้อีก **อนาคามิมรรคญาณ** ย่อมทำหน้าที่ประหารพยาบาท ให้เป็นสมุจเฉทปหาน หมายความว่า พระอนาคามีไม่มีโกรธ ไม่มีพยาบาท มาตราภัยเกิดในชั้นธสันดานเลย **อรหัตมรรคญาณ** ย่อมทำหน้าที่ประหาร อภิชฌา คือความกำหนัดยินดีให้เป็นสมุจเฉทปหาน คือถึงขั้นพระอรหันต์จึงจะไม่โลก ไม่กำหนัดยินดีในสิ่งทั้งปวง เมื่อตัดโลภะได้แล้ว ก็ชื่อว่าตัดโมหะด้วยอรหัตมรรคญาณในขณะเดียวกันนั้นด้วย ตามนัยนี้ จะเห็นได้ว่า พระอริยเจ้าชั้นพระอรหันต์เท่านั้น จึงจะละคันถกิเลสทั้ง ๔ ประการได้อย่างสิ้นเชิง นี่เป็นอรรถาธิบายในข้อที่สี่

พระอรหันต์ซึ่งฉานสพ ผู้มีคุณสมบัติดังพรรณนามานี้ ย่อมไม่มีความเร่าร้อนใด ๆ แต่ความเร่าร้อนนั้นมี ๒ อย่าง คือ ความเร่าร้อนกาย ๑ ความเร่าร้อนใจ ๑ ความเร่าร้อนที่เกิดขึ้นทางใจนั้นย่อมไม่มี

ในพระอรหันต์ เพราะท่านไม่มีกิเลสอันเป็นเหตุให้เกิดความเร่าร้อนแล้ว คือความเร่าร้อนนั้นได้สิ้นสูญไปในขณะที่อหัตมรรคญาณเกิดขึ้นแล้ว ส่วนความเร่าร้อนที่เกิดขึ้นทางกาย หรือทุกขเวทนาทางกาย เช่น ถูกความร้อน ความเย็นเผาผลาญ เป็นต้น ย่อมได้รับทุกขเวทนาทางกายอยู่ แม้สมเด็จพระบรมศาสดาที่ถูกสะเก็ดหินกระทบจนถึงพระโลหิตห้อ และต้องให้หมอชิวกประกอบยาถวายนั้น ความจริงพระพุทธรองค์ทรงได้ส่วยทุกขเวทนาทางกายเหมือนกัน หรือทรงมีความเร่าร้อนอยู่ แต่ที่ทรงตอบหมอชิวกว่าความเร่าร้อนของพระองค์ได้สูญหายไปแล้ว ตั้งแต่ในขณะตรัสรู้ที่ควงต้นไม้พระศรีมหาโพธิ์นั้น เพราะพระองค์ทรงเป็นเจ้าแห่งธรรม ทรงเป็นผู้ฉลาดในวิธีแสดงธรรม จึงตรัสโดยทางสภาวะ หรือโดยทางปรมัตถ์-โวหาร ซึ่งหมายเอาความเร่าร้อนทางใจอันได้สูญสิ้นไปแล้วนั้น ถ้าจะตรัสตอบความเร่าร้อนทางกาย ซึ่งยังมีอยู่โดยธรรมดาของร่างกายนั้นก็จะเป็นเหตุให้หมอชิวกซึ่งนอนเป็นทุกข์อยู่ตลอดคืนแล้วนั้น เพิ่มความทุกข์ขึ้นอีกเป็นส่วนทวีตรีคุณ ความฉลาดในการแสดงพระธรรมเทศนาทำนองนี้เป็นตัวอย่างที่ดี ซึ่งมีส่วนสำคัญที่สุด อันพระธรรมกถึกหรือผู้มีหน้าที่สอนธรรมจะพึงจดจำ และนำไปปฏิบัติโดยแท้

ด้วยเหตุผลดังพรรณนามานี้ สมเด็จพระบรมศาสดาจึงได้ตรัสพระพุทธานุญาตคาถาสู่กาษิตว่า “ท่านผู้เดินทางถึงจุดหมายแล้ว **ความโศกเหือดแห้งแล้ว หลุดพ้นแล้วจากธรรมทั้งปวง ละเครื่องร้อยรัดทั้ง ๔ หหมดแล้ว ย่อมไม่มีความเร่าร้อน**” ซึ่งมีอรรถาธิบายดังรับประทานวิสัยขามา ด้วยประการฉะนี้

๑๙ มิถุนายน ๒๕๐๕ เวลา ๒๑.๐๐ น.

เรื่อง พระมหากัสสปเถระ

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

อุยฺยอุยฺยชฺชนฺติ สตีมนฺโต
หํสาว ปลลลํ หิตฺวา

น นิเกเต รมนฺติ เต
โสกโหมกํ ชนฺนฺติ เตติ.

บัดนี้ จะวิสัชนาพระธรรมเทศนาเรื่องพระมหากัสสปเถระ อันมี
มาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ขุททกนิกาย อรหัตตวรรค แห่งสุดตันต-
ปิฎก นับเป็นลำดับเรื่องที่ ๗๒ เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วนธรรม
เทศนามัย และขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายจงตั้งใจสดับรับฟัง
พระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศล
บุญยณฤธิ์ส่วนธรรมสวนมัยสืบไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

สตถา เวฬุเว วิหรนฺโต - สมัยหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดา
เสด็จประทับพระอิริยาบถอยู่ ณ วัดพระเวฬุวันมหาวิหาร กรุงราชคฤห์
ครั้งนั้น พระองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดภิกษุทั้งหลาย โดยทรง
ปรารภพระมหากัสสปเถระให้เป็นอุปัชฌ์เหตุ ซึ่งมีเรื่องเล่าดังต่อไปนี้

เอกสุมิ หิ สมเย สตุถา - ก็ในสมัยกาลครั้งหนึ่ง สมเด็จพระบรม-
 ศาสตราเสด็จจำพรรษาอยู่ ณ วัดพระเวฬุวันมหาวิหาร กรุงราชคฤห์
 ครั้นปวารณาออกพรรษาแล้ว พระองค์ทรงรับสั่งให้แจ้งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า
 “แต่นี้ไปอีกกึ่งเดือน เราจักหลีกไปสู่ที่จาริก” ได้ยินมาว่า การทรงรับสั่ง
 ให้บอกล่วงหน้าแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ต่อแต่นี้ไปอีกกึ่งเดือน เราจักหลีก
 ไปสู่ที่จาริก” เพื่อประโยชน์ว่า ภิกษุทั้งหลายจักได้เตรียมบริวาร เช่น
 ระบมบาตร และชัฏย้อมจีวรเป็นต้น ของตน ๆ แล้วจักไปเป็นมุข อย่างนี้
 เป็นธรรมเนียมประเพณีของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ที่มีพระพุทธประสงค์
 จะให้ภิกษุทั้งหลายตามเสด็จสู่ที่จาริกด้วย

ก็เมื่อภิกษุทั้งหลายเตรียมบริวาร มีระบมบาตร และชัฏย้อม
 จีวรเป็นต้น ของตน ๆ อยู่ ณ นั้น แม้พระมหากัสสปเถระก็ได้เตรียมชัฏย้อม
 จีวรของท่านเช่นเดียวกัน ภิกษุทั้งหลายจึงพากันพูดหมิ่นท่านว่า “พระ
 เถระจะไปชัฏย้อมจีวรทำไมกัน ในพระนครราชคฤห์นี้ ทั้งภายในเมือง
 และภายนอกเมือง มีมหาชนอยู่อาศัยถึง ๑๘ โกฏิ ในบรรดามหาชน
 เหล่านั้น ถ้าพวกใดไม่เป็นญาติ พวกนั้นก็ต้องเป็นอุปัฏฐากของพระเถระ
 ถ้าพวกใดไม่เป็นอุปัฏฐาก พวกนั้นก็ต้องเป็นญาติ มหาชนเหล่านั้นพากัน
 กระทบการบูชาสักการะแก่พระเถระด้วยปัจจัยทั้ง ๔ อยู่เป็นประจำ
 พระเถระนั้นจักละอุปการะถึงขนาดนี้ไป ณ ที่ไหนได้ แม้ถ้าหากพระ
 เถระจะพึงไป ก็จักไปไม่เลยชอกเขามาปมาทะดอก”

ได้ยินว่า สมเด็จพระบรมศาสดาทรงรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายผู้ไปถึง
 ชอกเขอันใดแล้วควรจะต้องกลับว่า “พวกเธอจงพากันกลับเสียแต่ที่นี้
 แล้วอย่าประมาทกันนะ” ดังนี้ ชอกเขอันนั้นจึงเรียกชื่อกันว่า ชอกเข
มาปมาทะ ภิกษุทั้งหลายพูดหมายเอาชอกเขามาปมาทะนั้นแล

เรื่อง ปัญหาของหมอชิว

ฝ่ายสมเด็จพระบรมศาสดา ก่อนแต่จะเสด็จหลีกไปสู่ที่จาริกนั้น ได้มีพระพุทธดำริว่า “ในพระนครราชคฤห์นี้ ทั้งภายในเมืองชั้นใน และภายนอกเมืองชั้นนอกมีมหาชนอาศัยอยู่ถึง ๑๘ โกฏิ ในงานมงคลและงานอวมงคลของมหาชนทั้งหลาย ที่ต้องการให้ภิกษุทั้งหลายไปในงานย่อมมี ดังนั้น เราไม่อาจที่จะปล่อยวัดว่างเปล่าจากภิกษุ เราจักสั่งให้ใครกลับดีหนอ”

ทันใดนั้นสมเด็จพระบรมศาสดาก็ได้ทรงพิจารณาเห็นว่า “กัมหาชนเหล่านั้น ลางพวกก็เป็นญาติ ลางพวกก็เป็นอุปัฏฐากของกัสสปะ การให้กัสสปะกลับคืนเป็นลึงสมควร”

ครั้นแล้วจึงมีพระพุทธดำรัสตรัสแก่พระมหากัสสปะเถระว่า “ดูก่อนกัสสปะ เราไม่อาจปล่อยให้วัดว่างเปล่าจากภิกษุ ในงานมงคลและงานอวมงคล มหาชนทั้งหลายย่อมมีความต้องการภิกษุ เธอพร้อมไปกับบริษัทของเธอจงกลับเสียเถิด”

พระเถระกราบทูลรับพระพุทธดำรัสแล้ว ก็พาบริษัทกลับคืนสู่วัด ภิกษุทั้งหลาย ครั้นเห็นพระเถระกลับไปดังนั้น จึงพากันกล่าวโพนทะนาว่า “ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายเห็นแล้วหรือยัง พวกเราพูดแล้วเมื่อตะกี้นี้มิใช่หรือว่า พระมหากัสสปะจะชักย้อมจีวรทำไม พระมหากัสสปะนี้จักไม่ไปกับสมเด็จพระพุทธองค์จริงดอก พวกเราพูดคำใด คำนั้นก็ได้เกิดเป็นจริงขึ้นแล้ว”

สดถา ภิกขุณี กถิ สุตวา - สมเด็จพระบรมศาสดา ครั้นทรงได้สดับถ้อยคำของภิกษุทั้งหลายดังนั้น จึงทรงหยุดประทับยืน หันกลับไปทรงรับสั่งถามภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอพูดถึงเรื่องอะไรกันนั้น”

ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า “พวกข้าพระองค์พากันพูดปรารภถึงพระมหากัสสปเถระ พระพุทธเจ้าข้า” แล้วกราบทูลรายละเอียดตามทำนองที่ได้พูดกันมานั้นให้ทรงทราบทุกประการ

สมเด็จพระบรมศาสดา ครั้นทรงทราบรายละเอียดแล้วดั่งนั้น จึงได้ตรัสชี้แจงความจริงให้ภิกษุทั้งหลายทราบต่อไปว่า “**ภิกขเว** ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกเธอพากันพูดหมิ่นกัสสปะ ว่าเป็นผู้ติดข้องอยู่ในตระกูลและปัจจัยสี่ทั้งหลาย ความจริงกัสสปะนั้นกลับคืนไปด้วยปฏิบัติตามคำสั่งของเราต่างหาก จริงอยู่ กัสสปะนี้แม้ตั้งแต่ชาติก่อนมาแล้ว เมื่อจะทำความปรารถนา ได้ทำความปรารถนาไว้ว่า ขอให้ข้าพเจ้าจงอย่าข้องติดในปัจจัยทั้ง ๔ เปรียบเสมือนพระจันทร์ จงเป็นผู้มีความสามารถที่จะเข้าไปโปรดตระกูลทั้งหลาย กัสสปะนั้นไม่มีความข้องเกี่ยวอยู่ในตระกูล และในปัจจุบันทั้งหลาย เราเองเมื่อจะแสดงปฏิบัติอันเปรียบด้วยพระจันทร์ก็ดี เมื่อจะแสดงปฏิบัติอันเป็นอริยวงศ์ก็ดี ได้ยกเอากัสสปะขึ้นมาอ้างเป็นองค์ต้น”

ภิกษุทั้งหลายกราบทูลถามว่า “ก็พระเถระได้ตั้งความปรารถนาไว้ตั้งแต่เมื่อไร พระพุทธเจ้าข้า”

สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสย้ำว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอต้องการจะฟังละหรือ” เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลตอบยืนยันแล้ว สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสตอบแก่ภิกษุเหล่านั้นต่อไปว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นับแต่ภิกษุที่ภิกษุเหล่านี้ไปแสนกัป สมเด็จพระปฐมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ทรงอุบัติบังเกิดขึ้นในโลกครั้งหนึ่ง” ดั่งนี้แล้วได้ทรงแสดงปุพพจาริต คือสิ่งที่เคยประพฤติมาของพระมหากัสสปเถระ ตั้งต้นแต่ความปรารถนาที่พระเถระได้ตั้งไว้แล้วในศาสนาของสมเด็จพระปฐมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นทุกประการ เรื่องปุพพจาริตของพระมหากัสสปเถระ มีพิสดารในพระบาลีเถรคาถา ขุททกนิกาย

สดธา ปน - ก็แล สมเด็จพระบรมศาสดา ครั้นทรงแสดง
บุพพจารีตของพระเถระโดยพิสดารดังนี้แล้ว จึงทรงประทานพระพุทธรูป
โอวาทแก่ภิกษุทั้งหลายอีกว่า “**อติ โข ภิกขเว** ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
เรตถาคต เมื่อจะแสดงปฏิบัติอาบันเป็นอริยวงศ์ ได้ยกเอากัสสปะบุตร
ของเราขึ้นมาอ้างเป็นองค์ต้น กัสสปะบุตรของเราไม่มีความติดข้องอยู่ใน
ปัจจัย ในตระกูล ในวัดหรือในบริเวณ บุตรของเราไม่ติดข้องในที่ไหน ๆ
เหมือนพญาราชหงส์ ลงสู่เปือกตม เทียวกินเหยื่อในเปือกตมพอแก่ความ
ต้องการแล้ว ย่อมบินไป ฉะนั้น” ด้วยประการดังนี้

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาทรงพิจารณาเห็นว่าภิกษุทั้งหลายมี
อินทรีย์แก่กล้า ควรแก่จะได้รับฟังพระธรรมเทศนาแล้ว เมื่อพระพุทธรูป
จะทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดสืบอนุสนธิต่อไป จึงได้ตรัสพระพุทธรูป
นิพนธคาถาเป็นปัจฉิมพจน์ ดังนี้

อุยฺยอุยฺยชฺชุตติ สตีมนุโต น นิเกเต รมนฺติ เต
หฺสาว ปลลลํ หิตฺวา โอกโมกํ ชนฺติ เต.

พระชีนาสพทั้งหลาย เป็นผู้มั่งมีสติโพบูลย์ชวนชวาว
อยู่ในคุณธรรมที่ตนได้บรรลุแล้ว ไม่นินดีติดในที่อยู่
ย่อมละทิ้งที่อยู่ทั้งปวงไป เหมือนหงส์ทิ้งเปือกตม
ไป ฉะนั้น

ภิกษุทั้งหลายมากด้วยกัน ซึ่งฟังธรรมอยู่ ณ ที่นั้น ส่งญาณไป
ตามกระแสพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี ในเวลาจบ
พระธรรมเทศนาก็ได้บรรลุมรรคผล มีโสดาปัตติผลเป็นต้น โดยสมควร
แก่อุปนิสัยของตน ๆ ด้วยประการฉะนี้

ลำดับนี้ จะได้วิสันหาอรรถาธิบายความในท้องนิทาน และใน
พระธรรมเทศนาพุทธรูปนิพนธคาถา โดยอาศัยอรรถกถาจารย์และโดยอรรถโน-

มัตยาธิบาย เพื่อเฉลิมเพิ่มเติมสติปัญญา และฉลองศรัทธาบาารมี เพิ่มพูน
กุศลบุญราศีส่วนธรรมสวนมัยแก่ท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายสืบต่อไป

ในนิทานเรื่องนี้ แสดงให้เห็นธรรมเนียมของภิกษุอย่างหนึ่ง คือ
การหลบหลีกจากวัดวาอารามที่อาศัยอยู่จำพรรษาไปสู่ที่จาริก หมายความว่า
จาริกสัญจรรอนแรมไปตามบ้านเล็กเมืองใหญ่ต่าง ๆ เท่าที่จะไปได้
ด้วยเท้า กล่าวคือ ธรรมเนียมภิกษุนั้น จะอยู่ประจำเป็นที่เฉพาะเวลา
อยู่จำพรรษา ภายในฤดูฝน ๓ เดือนเท่านั้น เวลานั้นเป็นเวลาเที่ยว
จาริกไปยังที่ต่าง ๆ จนกว่าจะถึงเวลาเข้าพรรษาอีก ฟังเห็นตัวอย่าง
ในนิทานเรื่องนี้ แม้สมเด็จพระบรมศาสดาก็เสด็จเที่ยวจาริกเช่นเดียวกัน
ปรากฏว่าพอปวารณาออกพรรษาแล้วเพียง ๑๕ วันเท่านั้น สมเด็จพระ
บรมศาสดากำหนดเวลาที่จะเสด็จสู่ที่จาริก ก่อนที่จะเสด็จจาริกได้ทรง
รับสั่งให้บอกล่วงหน้าแก่ภิกษุทั้งหลาย ผู้จะตามเสด็จให้ทราบก่อน
เป็นเวลากี่เดือน คือ ๑๕ วันนั่นเอง ทั้งนี้เพื่อจะให้ภิกษุผู้จะตามเสด็จ
นั้นทราบล่วงหน้า แล้วจะได้ตระเตรียมจัดแจงตบแต่งบิหารเครื่องใช้เสียบ
ให้เรียบร้อย เช่น ระบมบาตรให้สะอาด ไมให้เป็นสนิม และชกย้อมจีวร
ให้สะอาดและได้สีเป็นต้น

การเที่ยวจาริกนั้น ด้วยมุ่งประโยชน์ที่สำคัญ ๒ ประการ คือ

ประการที่ ๑. เพื่อเที่ยวเทศนาสอนธรรมปฏิบัติแก่มหาชนให้
ทั่วถึงทุกถิ่นฐานตามวิสัยสามารถ เป็นวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
ให้สำเร็จเป็นคุณประโยชน์แก่มหาชนทั้งหลาย ผู้ต้องการบุญต้องการความ
หลุดพ้นจากทุกข์เป็นประมาณ และเป็นการปฏิบัติตามหลักคำสอนของ
พระพุทธองค์ ที่ว่าพระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้านั้น เมื่อรู้ดีรู้ชอบ
ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบด้วยตนเองแล้ว ต้องแนะนำสั่งสอนผู้อื่นให้รู้ดีรู้ชอบ

ให้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบด้วย วิธีนี้เป็นการเสียสละความสุขส่วนตน เพื่อช่วยอนุเคราะห์บุคคลอื่นด้วยแรงแห่งเมตตากรุณา เรียกว่าทำ **ปรหิต-ประโยชน์** คือ ช่วยทำคุณประโยชน์ให้เกิดแก่คนอื่น อันเป็นคุณสมบัติของบัณฑิตชนประการหนึ่ง ข้อนี้นับว่าเป็นสิ่งสำคัญ ที่พุทธบริษัททั้งหลายจะพึงช่วยกันส่งเสริมให้ภิกษุสงฆ์ผู้ทรงคุณธรรม แม้ในสมัยปัจจุบันนี้ ให้ได้ปฏิบัติตามเยี่ยงอย่างอันดี และมีคุณประโยชน์อันกว้างใหญ่ไพศาลนี้สืบ ๆ ไป ซึ่งความจริงธรรมนิยมพระภิกษุเที่ยวจาริกนี้ แม้ในปัจจุบันนี้ ก็ยังมีปรากฏเป็นเชื้อสายสืบมาอยู่ ที่เรารู้จักกันโดยมากในนามว่าพระธุดงค์ หรือเรียกเพี้ยนไปว่า พระหัดง ดั่งนี้ก็มิ แต่ที่น่าเสียดายอยู่ที่พระประเภทนี้มีจำนวนน้อยมากเกือบจะสูญไป ทั้งนี้เห็นจะเนื่องมาด้วยเหตุใหญ่ ๆ ๒ ประการ คือ

๑. เพราะพระเถระชั้นผู้นำในทางปฏิบัติที่จะนำคณะศิษย์เที่ยวจาริกสอนธรรมนั้น มีจำนวนน้อยและค่อย ๆ หดไปตามวิสัยของสังฆารธรรม

๒. เพราะผู้บริหารคณะสงฆ์สมัยนี้มีวลงเพลินติดอยู่แค่ปริยัติ-ธรรม คือการศึกษาเล่าเรียน และผู้เรียนก็ติดอยู่กับลาภยศสรรเสริญ คือหลงติดอยู่แต่ชั้นความรู้ หรือหลงติดชั้นมหาเปรียญ ตลอดถึงตำแหน่งสมณศักดิ์อื่น ๆ เมื่อผู้เป็นหัวหน้าบริหารไม่ก้าวไปถึงชั้นปฏิบัติธรรม นักเรียนก็พลอยไม่ก้าวไปด้วย และที่เป็นผลร้ายและน่าเสียดายยิ่งขึ้นไปอีก ก็คือพระเถระชั้นผู้นำหมู่คณะนั้น นอกจากไม่นำการปฏิบัติธรรมแล้ว ยังก็ดักกันกั๊กกันพวกยินดีในการปฏิบัติอีก เช่น กีดกันพระธุดงค์ คือพระที่เดินจาริกสอนธรรม ชอบแต่คอยจับผิด แต่ก็ไม่มีความรู้ที่จะแนะนำสั่งสอนให้ปฏิบัติถูก พระผู้ใหญ่เห็นเพียงแต่ว่าจับผิดคนอื่นได้แล้วเป็นดี ไม่มีอุปบายวิธีที่จะสอนคนให้ปฏิบัติถูกได้ คงได้แต่ปริยัติธรรมไปแข่งขันอวดโอ้อั๊กกัน อันมีลักษณะอาการคล้ายคนบอดอวดอ้างรูปภาพแก่คนบอด ฉะนั้น

แต่อย่างไรก็ดี การที่พระภิกษุมีอุตสาหะ เดินจาริกธุดงค์ด้วยเท้าเปล่า ๆ โปรดประชาชนไปตามบ้านเล็กบ้านน้อยนั้น นานอโมทนา ความเสียสละและความอุตสาหะเป็นอย่างมาก ถ้าพระเถระผู้ใหญ่ผู้บริหารคณะสงฆ์ได้หันจิตใจอันบริสุทธิ์ไปมองดูด้วยวิจาร์ณญาณแล้ว ช่วยสนับสนุนโดยแนะนำสั่งสอนอบรม ให้พระมีความรู้ความสามารถในการเผยแพร่วัฒนธรรม แล้วส่งเสริมให้เที่ยวจาริกไปในที่ต่าง ๆ ให้มากขึ้น ก็จักได้ชื่อว่าเจริญรอยตามพระยุคลบาทของสมเด็จพระบรมศาสดา และจักเป็นคุณประโยชน์แก่มหาชนหาไม่น้อยเลย ดีกว่าที่จะส่งเสริมให้พระเที่ยวไปด้วยรถเก้ ๆ สวมแว่นตาสวย ๆ แล้วเที่ยวอ้อวดกันเล่นอยู่ในชั้นผิวเผินเท่านั้น นี่ว่าด้วยความมุ่งหมายแห่งการเที่ยวจาริกของภิกษุสงฆ์ในประการที่หนึ่ง

ประการที่ ๒. การเที่ยวจาริกนั้น ก็เพื่อหลบลีกปลีกตัวออกจากความคลุกคลีด้วยหมู่คณะอย่างจำเจ อันไม่มีเวลาที่จะทำประโยชน์แม้อันเป็นส่วนของตน เพราะต้องสาละวนอยู่แต่กับคนอื่นหรือการงานอื่น ๆ จึงจาริกหนีไปเพื่อแสวงหาวิเวก ๒ ประการ คือ **กายวิเวก** ความสงบกาย **จิตวิเวก** ความสงบจิต หรือถ้าสำหรับท่านที่ยังไม่ได้บรรลุมรรคผลถึงที่สุด ก็เพื่อต้องการ **อุปวิเวก** คือความสงบจากกิเลสด้วย

ในประการที่ ๒ นี้จึงแยกออกเป็น ๓ ประเภท คือ สำหรับท่านที่สำเร็จกิจแห่งบรรพชิต คือเป็นพระชีณาสพแล้วประเภทหนึ่ง สำหรับท่านที่ยังไม่สำเร็จกิจบรรพชิตนับตั้งแต่พระโสดาบันจนถึงพระอนาคามีประเภทหนึ่ง สำหรับท่านที่ยังเป็นกัลยาณปุถุชน คือยังไม่ได้บรรลุมรรคผลเลยประเภทหนึ่ง

ประเภทที่ ๑. นั้น ท่านจาริกไปเพื่อแสวงหากายวิเวกและจิตวิเวก ด้วยการแสวงหาสถานที่อันสงบ อันเป็นเหตุให้ได้กายวิเวก แล้วก็เพียร

เรื่อง ปัญหาของหมอชิว

พยายามพักผ่อนหย่อนจิตใจอยู่ในฉานหรือมรรคผลนั้น ๆ ซึ่งเรียกว่า
เข้าสมาบัติ อันเป็นส่วนแห่งจิตวิเวก

ประเภทที่ ๒. คือ พระอริยเจ้าชั้นต่ำลงมา ท่านยอมถือโอกาส
ในการจาริกนั้น เพียรพยายามเจริญพระกรรมฐานเพื่อให้ได้บรรลุมรรคผล
เบื้องสูงขึ้นไปบ้าง เป็นการทำให้ได้อุปวิเวกชั้นสูงขึ้นไป

ประเภทที่ ๓. คือ พวกที่ยังเป็นกัลยาณบุรุษอยู่นั้น เมื่อได้ที่
อันสงบอันเป็นกายวิเวกแล้ว ก็เพียรพยายามเจริญพระกรรมฐานเพื่อให้
ได้บรรลุมรรคผลต่อไป อธิบายว่า เมื่อเที่ยวจาริกสัญจรไปยังที่ต่าง ๆ นั้น
ก็หาโอกาสฝึกฝนอบรมตน ในขณะที่พักแรมอยู่ ณ สถานที่อันวิเวกนั้น ๆ

สรุปความว่า ธรรมเนียมเที่ยวจาริกของภิกษุทั้งหลายนั้น ไม่ใช่
เป็นการไปเที่ยวเพื่อทัศนศึกษา เพื่อเปิดหูเปิดตาเล่น หรือเพื่อความ
สนุกเพลิดเพลินเจริญใจเพราะได้เห็นอารมณ์ใหม่ ๆ แปลก ๆ เหมือน
อย่างที่ชาวโลกประพฤติกฎปฏิบัติกัน แต่เป็นการจาริกอันประกอบด้วย
คุณประโยชน์ ๒ ประการ ดังพรรณนามา โดยใจความก็คือเพื่อบำเพ็ญ
ประโยชน์ตน และประโยชน์คนอื่น อันเป็นคุณสมบัติของบัณฑิตใน
พระพุทธศาสนา ด้วยประการฉะนี้

อนึ่ง โดยที่เรื่องนี้สมเด็จพระบรมศาสดาทรงปรารภถึงพระมหา
กัสสปเถระให้เป็นเหตุ และพระมหากัสสปเถระนั้น ย่อมเป็นที่รู้จักกันดี
ในหมู่พุทธบริษัทที่เป็นนักปฏิบัติธรรมว่า ท่านเป็นผู้เคร่งครัดในอุดมคติ
มีความสันโดษ มั่นน้อย ทรงผ้าจีวรสีดำคร่ำครึ จนสมเด็จพระบรมศาสดา
ทรงยกย่องในตำแหน่งเอตทัคคะในทางเป็นผู้มีความสันโดษ มั่นน้อย และ
ทรงบริหารอันหมั่นหมอง นับว่าเป็นผู้นำในทางปฏิบัติอย่างเคร่งครัด และ
เป็นผู้นำในทางถืออุดมคติสืบมาจนปัจจุบันทุกวันนี้

ฉะนั้น ในพระธรรมเทศนากัณฑ์นี้ จึงขออธิบายสนับสนุน ส่งเสริมพระภิกษุที่มีความสันโดษมักน้อย และชอบประพฤติการเดินจาริก หรือที่เรียกว่าพระธุดงค์ เพื่อบูชาปฏิบัติพาของท่านพระมหากัสสปเถระ สืบไป

ความจริงการที่พระภิกษุในประเทศไทยนิยมการเดินธุดงค์ คือ ใช้บาตรที่สะพายอยู่ในตัวแทนสำรับ ใช้ร่มกลดที่แบกอยู่บนบ่าเป็นกุฎี เคลื่อนที่ ใช้หญ้าอันเกิดเองโดยธรรมชาติแทนเสื่อพรม ใช้ฟ้าและดวงดาวเป็นเพดาน และถือนุ่งห่มผ้าจีวร ๓ ผืน เป็นประจำ ถือการเดินทางด้วยเท้าเปล่า และไม่ยอมเข้าชายคาเรือนของใคร ๆ ปฏิบัติเหล่านี้ล้วนแต่เป็นมรดกตกทอดมาจากท่านพระมหากัสสปเถระทั้งนั้น เป็นสิ่งที่ถูกที่ชอบ และถือปฏิบัติสืบ ๆ กันมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาลทั้งนั้น จึงเป็นสิ่งที่ไม่ควรจะรังเกียจ และครหาแต่ประการใดเลย ส่วนที่มีพระธุดงค์ลางรูป ปฏิบัตินอกกริตนอกรอย นอกธรรมนอกวินัยไปบ้างนั้นก็ไม่ใช่เป็นความบกพร่องของพระรูปนั้นโดยส่วนตัวดอก เพราะท่านพระมหากัสสปเถระผู้เป็นต้นอาจารย์นั้น ท่านปรินิพพานจากไปนานแล้ว ตั้งสองพันห้าร้อยกว่าปีต่างหาก ศิษย์ของท่านจึงได้บกพร่องไปบ้างเป็นธรรมดา นอกจากนั้นก็เพราะพระอุปัชฌาย์อาจารย์ หรือพระเถระผู้มีหน้าที่ปกครองสงฆ์ปัจจุบัน ไม่ได้แนะนำพร่ำสอนสิ่งที่ถูกที่ชอบ คือ วิธีปฏิบัติธรรมให้แก่พระธุดงค์เช่นนั้นต่างหาก

ดังนั้นถ้าคณะสงฆ์วงการผู้ปกครอง ได้สนใจแนะนำสั่งสอนวิธีปฏิบัติที่ชอบด้วยพระธรรมวินัย แล้วส่งเสริมสนับสนุนให้พระธุดงค์ทั้งหลาย ได้มีกำลังใจ และได้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ไม่นั่งหลับตาตำหนิติเตียนเพื่อนสหธรรมิกอยู่แต่ที่กุฏิไก่อ ๆ สวย ๆ แล้ว คณะสงฆ์ก็จักได้พระธุดงค์ที่ดี และมีคุณประโยชน์แก่มหาชนมิใช่น้อยทีเดียว หรือถ้าพระเถระชั้นผู้นำสงฆ์แต่ละส่วนจะได้นำพระสงฆ์เดินจาริกธุดงค์ให้เป็นแบบอย่างแก่พระ

เรื่อง ปัญหาของหมอชีวก

อุดมคติทั้งหลาย เหมือนอย่างสมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงนำสงฆ์บริษัทเสด็จสู่ที่จาริกดังที่ปรากฏในนิทานเรื่องนี้ด้วยแล้ว ปฏิบัติศาสนาก็จะเจริญรุ่งเรืองขึ้น และเชื่อว่าได้บำเพ็ญประโยชน์แก่ประชาชนชั้นถึงจิตถึงใจทีเดียว เพราะการจาริกสังฆจรนั้น เป็นจาริตประเพณีอันสมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงปฏิบัติเป็นแบบอย่างมา ทั้งเป็นกรณีอันมีคุณค่าสูง ทั้งอรรถทิตะและปรทิตะ คือประโยชน์ตนและประโยชน์คนอื่น ดังที่ได้วิสัยนามมาแล้ว ในเบื้องต้น ด้วยประการฉะนี้

การที่สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จสู่ที่จาริกพร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์พุทธบริวารครั้งนั้น พระมหากัสสปเถระก็ตามเสด็จด้วย แต่สมเด็จพระบรมศาสดาผู้ทรงรู้แจ้งในฐานาฐานญาณว่าสิ่งใดควร สิ่งใดไม่ควรแค่นั้น ทรงพิจารณาเห็นว่าในพระนครราชคฤห์นี้ ทั้งภายในเมืองชั้นในและชั้นนอก มีประชาชนอาศัยอยู่ถึง ๑๘ โกลี ในงานมงคลและงานอวมงคล ประชาชนย่อมต้องนิมนต์พระภิกษุมาในงาน ดังนั้นจึงไม่ควรที่จะปล่อยทิ้งให้ว่างจากภิกษุและโดยที่พระมหากัสสปเถระเป็นที่เคารพนับถือของประชาชนมากกว่าพระเถระอื่น ๆ เพราะประชาชนในพระนครนั้น ถ้าไม่เป็นญาติก็ต้องเป็นอุปัฏฐากของพระเถระ เมื่อเป็นเช่นนี้ สมเด็จพระบรมศาสดาจึงมีพระพุทธานุญาตสั่งให้พระมหากัสสปเถระกับบริวารของท่านกลับคืนไปอยู่รักษาวัด เพื่อสนองศรัทธาประชาชน

เมื่อพระมหากัสสปเถระกลับคืนไปรักษาวัดตามพระพุทธานุญาตนั้น ภิกษุทั้งหลายส่วนมากที่ยังเป็นกัลยาณบุद्धชน จึงพากันกล่าวโทษพระมหากัสสปเถระว่า ที่ไม่ตามเสด็จสู่ที่จาริกนั้น เพราะเป็นห่วงอุปัฏฐาก ห่วงลาภสักการะเป็นต้น สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อทรงทราบ

ดังนั้น จึงทรงหยุดหันมาทรงแสดงเหตุผล ทำความเข้าใจตามที่เป็นจริง แก่ภิกษุทั้งหลาย โดยได้ทรงยกเอาปุพพจารีตของพระเถระ ซึ่งเคยได้บำเพ็ญ ปฏิบัติมาตั้งแต่ครั้งศาสนาของสมเด็จพระปฐมยุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า แล้ว ในที่สุดทรงแสดงว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อเราจะแสดงปฏิบัติา ซึ่ง เปรียบเหมือนพระจันทร์ และแสดงปฏิบัติาอันเป็นอริยวงศ์ ก็ได้แสดง อ้างเอากัสสปะบุตรของเราขึ้นเป็นต้น กัสสปะบุตรของเรามีได้ข้อดีอยู่ใน ปัจจุบัน ในตระกูล ในวัดหรือ บริเวณแต่อย่างใด บุตรของเราไม่ข้อดี ในที่ไหน ๆ เหมือนพญาราชหงส์ ลงกินเหยื่อในเปือกตม ครั้นเที่ยวกิน เหยื่อที่เปือกตมนั้นเพียงพอแก่ความประสงค์แล้วก็บินหนีไป”

เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาจะทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรด ภิกษุทั้งหลายอีก จึงได้ตรัสพระพุทธนิพนธคาถาสุภาสิต ซึ่งมีข้อความ สั้น ๆ ดังนี้

พระชีณาสพทั้งหลายเป็นผู้มีสติโพบูลย์ ขวนขวาย
อยู่ในคุณธรรมที่ตนได้บรรลุแล้ว ไม่ยินดีติดในที่อยู่
ย่อมละทิ้งที่อยู่ทั้งปวงไป เหมือนหงส์ละทิ้งเปือก
ตมไป ฉะนั้น

ในพระธรรมเทศนาคาถาสุภาสิตนี้ สมเด็จพระบรมศาสดาทรง แสดงคุณสมบัติของพระอรหันต์ไว้ ๔ ประการ คือ พระอรหันต์เป็นผู้มี สติโพบูลย์ ๑ พระอรหันต์ขวนขวายอยู่ในคุณธรรมที่ตนได้บรรลุแล้ว ๑ พระอรหันต์ไม่ติดถิ่นที่อยู่ ๑ พระอรหันต์ย่อมละทิ้งถิ่นที่อยู่อย่างสิ้นเชิง ๑ ดังจะได้อธิบายเป็นลำดับไป

เรื่อง ปัญหาของหมอชิว

พระอรหันต์นั้น ดังเป็นที่ทราบกันอยู่แล้วว่า เป็นผู้ทำลายกิเลส ได้หมดอย่างสิ้นเชิงแล้ว โดยเฉพาะคือความโลภ ความโกรธ ความหลง ซึ่งนับเป็นกิเลสชั้นมูลราก พระอรหันต์ตัดให้ขาดสูญแล้วด้วยอรหัตมรรค- ญาณในขณะที่ได้บรรลุพระอรหัตมรรคนั้น คนที่มีสติไม่สมบูรณ์ คือยัง มีความสับสนหลง หรือพลั้งเผลออยู่เป็นบางครั้งบางคราวนั้นก็ดี พระอริยเจ้า ชั้นต่ำลงมา ยังมีการพลั้งเผลอเล็ก ๆ น้อย ๆ อยู่ก็ดี เพราะมีโมหะ ความหลงเป็นเหตุ ส่วนพระอรหันต์นั้น เป็นผู้ละโมหะได้สิ้นเชิง ไม่มีเชื้อ เหลืออยู่ในจิตสันดานแล้ว เพราะฉะนั้น ท่านจึงเป็นผู้มีสติปัญญาทุกขณะ หรือทุกอารมณ์ ได้แก่ สามารถกำหนดรู้ทันอารมณ์ทุกขณะ คือรู้แจ้ง ตามสภาวะอยู่เสมอ

ธรรมดาพระอรหันต์นั้น ดำรงชีวิตอยู่อย่างไม่เป็นหมัน คือทำชีวิต ให้เป็นคุณประโยชน์อยู่ตลอดไป ถ้าไม่ทำประโยชน์แก่คนอื่น คือไม่แนะนำ สั่งสอนคนอื่นแล้ว ท่านย่อมพยายามชวนชวายอยู่ในคุณธรรมที่ท่าน ได้บรรลุแล้ว กล่าวคือท่านย่อมอยู่ในฉานสมาบัติด้วยวิธีทั้ง ๕ คือ **อวัชขณวสี** นี้ก็ถึงอยู่แต่ฉานสมาบัติ ๑ **สมาปัชชณวสี** เข้าฉานสมาบัติ อยู่เสมอและเข้าได้อย่างรวดเร็ว ๑ **วฏฐานวสี** ออกจากฉานสมาบัติเสมอ และออกได้อย่างรวดเร็ว ๑ **อธิฏฐานวสี** อธิษฐานว่า จะเข้าอยู่ในฉาน สมาบัติเมื่อไร จะออกเมื่อไร และเข้าอยู่นานนักเท่าไร และทำได้อย่าง รวดเร็ว ๑ **ปัจจเวกขณวสี** เมื่อออกจากฉานสมาบัติแล้ว ก็พิจารณาถึง มรรคผลและนิพพานที่ผ่านมาแล้วนั้น และพิจารณาได้อย่างรวดเร็ว ๑ พระอรหันต์ทั้งหลายย่อมมีชีวิตอยู่ในคุณธรรมด้วยวิธีทั้ง ๕ ดังนี้ เป็น ส่วนมาก เพราะฉะนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสว่า ชวนชวายอยู่ ในคุณธรรมที่ตนได้บรรลุแล้ว ฉะนี้

ธรรมดาพระอรหันต์นั้น เพราะท่านตัดโลภะ ความโลภความรัก และตัดโมหะ ความหลง ได้หมดแล้ว ท่านจึงไม่หลงรัก ไม่หลงติดในที่อยู่ คือไม่ติดอยู่ในปัจจัยลาภ ไม่ติดตระกูลอุปัฏฐาก ไม่ติดวัดวาอาราม ไม่ติดบริเวณใด ๆ และท่านย่อมละทิ้งสิ่งเหล่านั้นไปอย่างไม่มีอาลัยห่วงใย ติดตามไปด้วย ซึ่งท่านเปรียบเหมือนหงส์หรือนกทั้งหลาย ธรรมดานกทั้งหลายนั้น เมื่อบินลงไปกินเหยื่ออาหารในน้ำหรือเปือกตม ครั้นเที่ยวกินเหยื่อเพียงพอแก่ประสงค์แล้ว ในเวลาจะไป มันไม่ห่วงใยไม่อาลัยว่า น้ำของเรา ดอกบัวหลวงของเรา ดอกบัวขาบของเรา ดอกบัวขาวของเรา หญ้าของเรา มันย่อมละทิ้งที่นั้น ๆ บินไปร่อนเล่นสบายอยู่บนอากาศฉันใด พระขีณาสพ คือพระอรหันต์ทั้งหลาย แม้จะอยู่ ณ ที่ไหน ๆ ก็ตาม ท่านย่อมไม่ติดข้องในสิ่งทั้งหลาย มีตระกูล และปัจจัยลาภ เป็นต้น ครั้นอยู่แล้วในเวลาจะจากไปก็ละทิ้งที่นั้น ๆ ไป ไม่มีความอาลัย ไม่มีความห่วงใยว่า วัดของเรา บริเวณของเรา อุปัฏฐากของเรา เป็นต้น ฉะนั้นเหมือนกัน

เพราะเหตุดังพรรณนามา สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสว่า

“พระขีณาสพทั้งหลายเป็นผู้มีสติโพบูลย์ ขวนขวาย
ในคุณธรรมที่ตนได้บรรลุแล้ว ไม่ยินดีติดในที่อยู่
ย่อมละทิ้งที่อยู่ทั้งปวงไป เหมือนหงส์ ละทิ้งเปือก
ตมไป ฉะนั้น”

ซึ่งมีอรรถาธิบายดังรับประทานวิสัยนามา ด้วยประการฉะนี้

๒๐ มิถุนายน ๒๕๐๕ เวลา ๒๒.๒๕ น.

เรื่อง พระเพ็ญภูงศ์สเถระ

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

แยสฺ สฺนฺนิจโย นตฺถิ
สฺฤณฺโต อนิมิตฺโต จ
อากาเสว สกฺนฺตานํ

เย ปริณฺวาทโกชนา
วิโมกฺโข เยส โคจโร
คฺติ เตสํ ทฺรฺนฺนยาติ.

บัดนี้ จะวิชันาพระธรรมเทศนา เรื่องพระเพ็ญภูงศ์สเถระ อันมีมาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ขุททกนิกาย อรหันตวรรค แห่งพระสุตตันตปิฎก นับเป็นลำดับเรื่องที่ ๗๓ เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลส่วนธรรมเทศนามัย และขอเชิญท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายจงตั้งใจสดับรับฟังพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี เพื่อให้สำเร็จเป็นมหากุศลบุญคุณฤธีส่วนธรรมสวนมัยสืบไป ณ บัดนี้ ดำเนินความว่า

สตถา เขตวน วิหรนฺโต - สมัยหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จประทับพระอิริยาบถอยู่ ณ วัดพระเชตุวันมหาวิหาร กรุงสาวัตถี

ครั้งนั้นพระองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดภิกษุทั้งหลาย โดยทรง
ปรารภพระเพฬวัฏฐีสีเถระให้เป็นอุปกัณฑ์เหตุ ซึ่งมีเรื่องเล่าโดยย่อดังต่อไปนี้

โส กิรายสุมา - ดั่งได้ยินมา พระเพฬวัฏฐีสีเถระผู้มีอายุนั้น
เที่ยวไปบิณฑบาตในถนนสายหนึ่งในภายในหมู่บ้าน ครั้นฉันภัตตาหาร
เสร็จแล้ว ก็เที่ยวไปบิณฑบาตในถนนอื่นอีก รับเอาข้าวตอกนำมามัด
เก็บไว้ในกุฎีด้วยคิดว่า การเที่ยวแสวงหาบิณฑบาตทุก ๆ วันนั้น เป็น
ความลำบาก จึงให้วันคืนล่วงไปด้วยความสุขอยู่ในฌานสองสามวัน ครั้น
ต้องการจะฉันอาหารเมื่อไร ก็ฉันข้าวตอกที่เก็บไว้ในกุฎีนั้น ภิกษุทั้งหลาย
ทราบการปฏิบัติของพระเพฬวัฏฐีสีเถระดังนั้นแล้ว ก็พากันกล่าวโทษ
นำความนั้นขึ้นกราบทูลแด่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าให้ทรงทราบ

สตถา เอตสมี นิทานะ - สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อได้ทรงทราบ
เช่นนั้น ทรงเห็นไม่เป็นการสมควรแก่สมณวิสัย จึงได้ทรงบัญญัติสิกขาบท
แก่ภิกษุทั้งหลายเพื่อให้งดเว้นการสั่งสมอาหารต่อไป เพราะเหตุที่พระ
เถระสั่งสมอาหารนั้นด้วยความมักน้อย และยังมีได้บัญญัติสิกขาบท
ดังนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาจึงทรงประกาศความไม่มีโทษของพระเถระนั้นให้
ภิกษุทั้งหลายทราบ ครั้นแล้วเมื่อพระองค์จะทรงแสดงพระธรรมเทศนา
โปรดภิกษุทั้งหลายสืบอนุสนธิต่อไป จึงได้ตรัสพระพุทธนิพนธ์คาถาเป็น
ปัจฉิมพจน์ ดังนี้

เยสํ สนนิจโย นตฺถิ
สุญฺญโต อนิมิตฺโต จ
อากาเสว สกฺกุนฺตานํ

เย ปริญฺญาตโกชฺชา
วิโมกฺโข เยส โคจโร
คฺติ เตสํ ทุรฺนฺนยา.

เรื่อง พระเพ็ญภูงศ์เถระ

พระชีณาสพเหล่าไต่ไม่มีการสังสม เป็นผู้กำหนด
รู้โทษนะ มีสุญญตวิโมกข์ อนิมิตตวิโมกข์ และ
อัปนิหิตวิโมกข์เป็นอารมณ์ คติของพระชีณาสพ
เหล่านั้นไปตามได้ยาก เหมือนทางไปของฝูงนก
ในอากาศ ฉะนั้น

ภิกษุทั้งหลายจำนวนมากด้วยกันซึ่งพึงธรรมอยู่ในสมาคมนั้น
ส่งญาณไปตามกระแสพระธรรมเทศนาโดยโยนิโสมนสิการเป็นอันดี ในเวลา
จบพระธรรมเทศนาก็ได้บรรลุมรรคผล มีโสดาปัตติผลเป็นต้น โดยสมควร
แก่อุปนิสัยของตน ๆ ด้วยประการฉะนี้แล

ลำดับต่อไปนี้จะได้วิสันนารรธาธิบายความในท้องนิทาน และ
ในพระธรรมเทศนาพุทธนิพนธคาถา โดยอาศัยอรรถกถาจารย์และโดยอรรถ-
โนมัตถยาธิบาย เพื่อเฉลิมเพิ่มเติมสติปัญญา ฉลองศรัทธาบารมี เพิ่มพูน
กุศลบุญราศีส่วนธรรมสวนมัยแก่สาธุชนพุทธบริษัททั้งหลายสืบต่อไป

ในนิทานเรื่องนี้ แสดงให้ทราบปฏิบัติของพระสงฆ์สาวกในพระ
พุทธศาสนาอีกอย่างหนึ่ง คือห้ามมิให้เกิดรวบรวมสังสมปัจจัย ๔ ไว้
ด้วยตนเอง อันแสดงถึงความมั่งมีหรือความโลภ ปัจจัย คือเครื่องบำรุง
เลี้ยงชีวิตร่างกายที่จำเป็น มีอยู่ ๔ อย่าง คือ เครื่องนุ่งห่ม ได้แก่ผ้า
ต่างชนิด ๑ เครื่องบริโภค ได้แก่อาหารต่างชนิด ๑ ที่อยู่อาศัย ได้แก่
ที่นั่งที่นอนต่าง ๆ ๑ เภสัช ได้แก่ ยาสำหรับบำบัดโรคต่าง ๆ ๑ ปัจจัย
เหล่านี้ห้ามมิให้ภิกษุเก็บสังสมรักษาไว้เพื่อตนเอง จำกัดให้มีเฉพาะ
ความจำเป็นเท่านั้น เช่น เครื่องนุ่งห่ม คือผ้าสบงจีวรกำหนดให้มีเพียง

สำหรับเดี่ยว ที่เรียกว่า ผ้าไตรจีวร ได้แก่ผ้า ๓ ผืน คือ ผ้าสบงสำหรับ
 นุ่ง ๑ ผ้าจีวรสำหรับห่ม ๑ ผ้าสังฆาฏิสำหรับห่มกันหนาว ๑ เมื่อ
 ผืนใดบุบสลายใช้ไม่ได้ ก็ให้เปลี่ยนใหม่เฉพาะผืนนั้น เครื่องบริโภค คือ
 โภชนะอาหาร ก็ให้มีเฉพาะคราวที่ต้องการจะฉันเป็นมือ ๆ ไปเท่านั้น
 ไม่ให้เก็บสิ่งสมไว้ด้วยตนเอง แต่ของเหลือเพื่อที่เกิดขึ้น เป็นหน้าที่ของ
 กับปัยการก หรือไวยวัจกรเก็บรักษาไว้ที่เรือนครัว สำหรับปรุงแต่งมา
 ถวายตามเวลาฉันอย่างนั้นได้อยู่ แม้อยู่อาศัย และภสัช คือยารักษาโรค
 ก็ให้มีแต่ในคราวจำเป็นเช่นเดียวกัน

ความประสงค์ที่พระพุทธองค์ทรงกำหนดบัญญัติไว้เช่นนี้ โดยตรง
 ก็เพื่อมิให้เป็นผู้มักมากในปัจจัยลาภ อันเป็นเครื่องบำรุงกิเลสตัณหาให้
 เฟื่องฟู โดยอ้อมก็เพื่อมิให้รบกวนและเบียดเบียนชาวบ้านให้หนักแรง เป็น
 สมุฏฐานแห่งความประหัดนั่นเอง เมื่อพระสงฆ์สาวกมีความสันโดษมากขึ้น
 ในปัจจัย ๔ ดังกล่าวมานี้ ชื่อว่าเป็นผู้อยู่ในฐานะแห่งการประหัดและใน
 ขณะเดียวกัน ก็จะเป็นการสอนประชาชนให้รู้จักคุณค่าแห่งความประหัด
 ด้วยวิธีทำให้เห็นเป็นสักขีพยานไปในตัว นับว่าสมเด็จพระบรมศาสดา
 ได้ทรงสอนการประหัดไว้ในนิทานเรื่องนี้ แม้แต่เพียงท่านพระเพฬัฏฐ-
 ลีสเถระ ซึ่งเป็นพระชั้นประพฤติปฏิบัติดีแล้ว แต่ท่านมุ่งที่จะไม่ให้เสีย
 เวลาในการเที่ยวแสวงหาบิณฑบาตเป็นประจำทุก ๆ วัน จะได้สวैया
 วิมุตติสุขอยู่ในธรรมนาน ๆ จึงไปบิณฑบาตมาได้ แล้วก็เก็บรักษาเป็น
 ข้าวตากไว้ในกุฏิ เพื่อจะได้ฉันไปวันหนึ่ง ๆ โดยไม่ต้องเสียเวลาออกเที่ยว
 บิณฑบาตในหมู่บ้านทุก ๆ วัน เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงทราบ
 เรื่องจากภิกษุทั้งหลายดังนั้น ได้ทรงยกขึ้นเป็นเหตุ แล้วบัญญัติห้ามแก่

เรื่อง พระเพ็ญภูฏีสีเถระ

ภิกษุสงฆ์สาวกทั้งหลาย มิให้กระทำการสังฆอาหารเช่นนั้นต่อไปอีก ถ้าภิกษุรูปใดขึ้นละเมิด ปรับโทษเป็นอาบัติปาจิตตีย์ อาหารที่สังฆไว้นั้น เป็นนิสสัยคือเป็นของจำต้องเสียดสละ ฉันทไม่ได้ นับเป็นศีลข้อหนึ่งในศีล ๒๒๗ ลิกขาบทของภิกษุสงฆ์ ด้วยประการฉะนี้

ส่วนพระเพ็ญภูฏีสีเถระนั้น ที่ท่านสังฆอาหารเช่นนั้น ได้กระทำด้วยความสันโดษเล็กน้อย มิใช่มุ่งกระทำด้วยความมักมากหรือโลภโมโหสันในอาหารแต่อย่างใด กับอีกประการหนึ่ง การห้ามมิให้ภิกษุสังฆอาหารนั้น สมเด็จพระบรมศาสดายังมิได้ทรงยกขึ้นมาบัญญัติเป็นลิกขาบทของภิกษุทั้งหลาย พระเถระจึงไม่มีโทษในการกระทำในครั้งนั้น เพียงแต่เป็นเหตุให้ทรงบัญญัติลิกขาบท เพื่อความเหมาะสมแก่ภิกษุบริษัทสืบไปเท่านั้น สมเด็จพระบรมศาสดาจึงทรงประกาศให้ภิกษุทั้งหลายทราบถึงการไม่มีโทษ ไม่เป็นความผิดสำหรับพระเพ็ญภูฏีสีเถระ

ครั้นแล้วเมื่อจะทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดภิกษุทั้งหลายต่อไป โดยทรงอาศัยเหตุที่เกิดขึ้นนั้นเป็นสมุฏฐาน จึงได้ตรัสพระพุทธานิพนธคาถาสภาษิต ซึ่งมีข้อความสั้น ๆ ดังนี้

**พระชีณาสพเหล่าใดไม่มีการสังฆ เป็นผู้กำหนด
รู้โภชนะ มีสุญญตวิโมกข์ อนิมิตตวิโมกข์ และ
อัปปณิหิตวิโมกข์เป็นอารมณ์ คติของพระ
ชีณาสพ เหล่านั้นไปตามได้ยาก เหมือนทาง
ไปของฝูงนกในอากาศ ฉะนั้น**

ในพระธรรมเทศนาสุภาษิตนี้ สมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดง
คุณสมบัติของพระอรหันต์ซึ่งนิมิตสพไว้ ๓ ประการ คือ ไม่ทำการสังสม ๑
เป็นผู้กำหนดรู้โภชนะอาหาร ๑ มีวิโมกข์ ๓ เป็นอารมณ์ คือ สุญญต-
วิโมกข์ อนิมิตตวิโมกข์ และอัปณิหิตวิโมกข์ ๑ แล้วทรงแสดงถึงคติ
คือการไปของพระอรหันต์ซึ่งนิมิตสพว่า เป็นสิ่งที่ตามหายาก คือไม่อาจที่
จะรู้ได้ เหมือนทางไปของนกในอากาศ ฉะนั้น ดังจะได้บรรยายต่อไปนี้

คำว่า **การสังสม** นั้น มี ๒ อย่าง คือ กรรมสันนิจย การสังสม
กรรม ๑ บัจจสันนิจย การสังสมบัจจยสี่ ๑ การสังสมกรรม ได้แก่
กุศลกรรม คือกรรมดี และอกุศลกรรม คือกรรมชั่ว ตามปกติสัตว์สามัญ
ทั่วไปก็ดี แม้พระอริยเจ้าชั้นต่ำกว่าพระอรหันต์ลงมาก็ดี ซึ่งว่าเป็นผู้มีการ
สังสมกรรมอยู่ คือการทำดีก็เป็นกุศลกรรม การทำชั่วก็เป็นอกุศลกรรม
และกรรมนั้น ๆ ก็ย่อมให้ผลไปตามวิสัย ทั้งนี้ เพราะเป็นผู้ยังมีกิเลส
เป็นเหตุให้ทำกรรมอยู่ ส่วนพระอรหันต์ซึ่งนิมิตสพนั้น เป็นผู้ละกิเลสโดย
สิ้นเชิงแล้ว จึงไม่มีกิเลสอันเป็นเหตุให้ทำกรรมเหลืออยู่ในชั้นธันดาน
การกระทำใด ๆ ทั้งสิ้นของพระอรหันต์ไม่เป็นกุศลกรรม และอกุศลกรรม
แต่เป็นกิริยาไปทั้งหมด คือเป็นอัพยากตธรรม ที่ไม่จัดว่าเป็นกุศลหรือ
อกุศล ในพระอภิธรรมปิฎก คัมภีร์ธรรมสังคณี ข้อว่าด้วย กุศลมาติกา
ที่ว่า “**กุสลา ธมฺมา อกุสลา ธมฺมา อพฺยากตา ธมฺมา**” อันได้แก่
กุศลธรรม ๑ อกุศลธรรม ๑ อัพยากตธรรม ๑ นั้น ความดีทั้งหมด
หรือการกระทำดีทั้งหลายจัดเป็นกุศลธรรม ความชั่วทั้งหมด หรือการ
กระทำชั่วทั้งหลายจัดเป็นอกุศลธรรม ส่วนการกระทำของพระอรหันต์นั้น
ย่อมทราบแล้วว่าไม่มีการกระทำชั่ว มีแต่การกระทำดี แต่การกระทำดี
ของพระอรหันต์นั้นไม่จัดเป็นกุศลธรรม จัดเป็นอัพยากตธรรม ด้วยเหตุผล

เรื่อง พระเพ็ญภูสิตเถระ

ดังแสดงมานี้ พระอรหันต์จึงไม่มีกุศลกรรม และอกุศลกรรมทั้ง ๒ อย่าง จึงเป็นอันว่า ไม่มีการสั่งสมกรรม ฉะนั้น

ส่วนการสั่งสมปัจจัยสี่นั้น เพราะพระอรหันต์ไม่มีความโลภใน ขันธสันดาน นับตั้งแต่สมเด็จพระบรมศาสดาทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามแล้ว พระอรหันต์ทั้งหลายจึงไม่สั่งสมปัจจัยสี่อีก ด้วยเหตุนี้ สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสว่า พระชีนาสพไม่มีการสั่งสม ดังนี้

คำว่า เป็นผู้กำหนดรู้โภชนะ นั้น ธรรมดาพระอรหันต์ทั้งหลาย ท่านไม่บริโภคอาหารด้วยความโลภหรือความหลงอย่างสามัญชน คอย กำหนดรู้อาหารตามความเป็นจริงอยู่เสมอ การกำหนดรู้อาหารของพระอรหันต์นั้น จัดเป็น ๓ ลักษณะ คือ กำหนดรู้ด้วย **ญาณปริญา** คือ มีสติกำหนดรู้ชนิดของอาหารนั้น ๆ ตามโลกสมมุติ เช่น รู้ข้าวต้ม ว่าเป็น ข้าวต้ม รู้ข้าวสวย ว่าเป็นข้าวสวย เป็นต้น นี่เป็นลักษณะที่ ๑ กำหนดรู้ด้วย **ตริณปริญา** คือรู้ว่าอาหารแต่ละชนิด ที่โลกว่าประณีตน่ารับประทานนั้น ล้วนแต่เป็นของปฏิกูลน่าเกลียดที่สุดนับแต่เวลาเข้าถึงปากไปแล้ว เป็นสิ่งที่น่าสะอิดสะเอียนมากที่สุด นี่เป็นลักษณะที่ ๒ กำหนดรู้ด้วย **ปหานปริญา** คือรู้จักจัดความกำหนดยินดีในอาหาร ไม่บริโภคด้วยตัณหา คือไม่หลงติดในรสของอาหาร ไม่หลงเพลิดเพลินในรสที่ถูกลิ้น ไม่หลงโหม่นสขตเคื่องในรสที่ไม่ถูกลิ้น นี่เป็นลักษณะที่ ๓ พระอรหันต์ย่อมบริโภคอาหารด้วยความรู้ ๓ ประการนี้ กำกับอยู่ทุกขณะที่ฉันภัตตาหาร ไม่บริโภคด้วยความหลงใหลในชนิดของอาหาร หรือโอหารสของอาหารเลย ด้วยเหตุนี้ สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสว่า เป็นผู้กำหนดรู้โภชนะ ดังนี้

คำว่า **วิโมกข์** นี้ เป็นชื่อของพระนิพพาน คือได้แก่พระนิพพานนั่นเอง ในที่นี้เพราะเป็นหัวข้อแห่งเทศนา พระพุทธองค์จึงทรงแสดงไว้เพียง ๒ อย่าง แต่โดยความหมายนั้น สงเคราะห์เอาวิโมกข์ทั้ง ๓ อย่าง คือ สุธมฺมุตวิโมกข์ ๑ อนิมิตตวิโมกข์ ๑ อัปฺปนฺนิตฺตวิโมกข์ ๑ อธิบายว่า พระนิพพานได้ชื่อว่า **สุธมฺมุตวิโมกข์** เพราะเป็นสิ่งที่ว่างจากราคะ โทสะ โมหะ และพ้นจากราคะ โทสะ โมหะนั้น พระนิพพานได้ชื่อว่า **อนิมิตตวิโมกข์** เพราะเป็นสิ่งที่ไม่มี รากนิมิต โทสนิมิต โมหนิมิต และพ้นแล้วจากนิมิตทั้ง ๓ นั้น พระนิพพานได้ชื่อว่า **อัปฺปนฺนิตฺตวิโมกข์** เพราะเป็นสิ่งที่ไม่มีที่ตั้งคือราคะ ที่ตั้งคือโทสะ ที่ตั้งคือโมหะ และพ้นแล้วจากที่ตั้งทั้ง ๓ นั้น

การที่พระนิพพานได้ชื่อเป็น ๓ อย่างเช่นนั้น โดยเหตุที่ผู้ได้บรรลุพระนิพพานนั้นด้วยอาการต่างกันเป็น ๓ คือ ถ้าผู้บรรลุพระนิพพานนั้นโดยทาง อนัตตลักษณะ คือเห็นสังขารนามรูปเป็นอนัตตาแจ้งชัดแล้วก็ออกจากสังขาร ยึดเอานิพพานเป็นอารมณ์ พระนิพพานของท่านผู้นั้นได้ชื่อว่า **สุธมฺมุตวิโมกข์** โดยเหตุที่เห็นแจ้งชัดซึ่งสังขารเป็นอนัตตานั้น ผู้ปฏิบัติกลางท่าน เห็นสังขารเป็นทุกข์แจ้งชัดกว่าอย่างอื่นแล้วก็ออกจากสังขาร ยึดเอานิพพานเป็นอารมณ์ พระนิพพานของท่านผู้นั้น ได้ชื่อว่า **อนิมิตตวิโมกข์** ผู้ปฏิบัติกลางท่าน เห็นสังขารเป็นอนิจจังแจ้งชัดกว่าอย่างอื่น แล้วก็ออกจากสังขาร ยึดเอานิพพานเป็นอารมณ์ พระนิพพานของท่านผู้นั้น ได้ชื่อว่า **อัปฺปนฺนิตฺตวิโมกข์**

ธรรมดาพระอริยเจ้าทั้งหลายนั้น จะได้นิพพานเป็นอารมณ์อยู่ ๒ ขณะ คือ ครั้งแรกก็ในขณะที่ได้บรรลุมรรคผลนั้น ๆ มรรคจิต ผลจิต

ได้อารมณ์นิพพานอยู่ชั่วขณะหนึ่ง ตามระยะของมรรคจิตผลจิตที่เกิดขึ้นนั้น ต่อจากนั้นก็ได้อารมณ์เป็นสมมุติบัญญัติ หรือได้สัตว์สังขารเป็นอารมณ์ เหมือนอย่างสามัญชน ต่างแต่เป็นผู้รู้เท่าทันอารมณ์เท่านั้น เมื่อพระอริยเจ้าต้องการที่จะพักผ่อนหย่อนใจ หรือต้องการเสวยวิมุตติสุขในปัจจุบัน ท่านก็เข้าพักอยู่ในอารมณ์พระนิพพาน คือ ปล่อยอารมณ์สมมุติบัญญัติ เสียชั่วคราวหนึ่ง การเข้าพักอยู่ในอารมณ์พระนิพพานนี้ เรียกว่า **เข้าผลสมาบัติ** พระอริยเจ้าที่เข้าอยู่ในผลสมาบัตินี้มีพระนิพพานเป็นอารมณ์ อยู่ตลอดเวลาที่เข้าอยู่นั้น จะเข้าอยู่เร็วช้าเท่าไร คือก็ชั่วโมง หรือก็วันแล้วแต่จะอธิษฐานจิต อธิษฐานอย่างไรยอมสำเร็จเป็นอย่างนั้นสมดังประสงค์ เพราะเป็นจิตที่ฝึกดีได้แล้ว ย่อมสั่งบังคับให้สำเร็จเป็นไป สมดังความปรารถนา ข้อที่สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสว่า พระอรหันต์มีวิโมกข์ ทั้ง ๓ เป็นอารมณ์นั้น ประสงค์เอาขณะที่พระอรหันต์เข้าผลสมาบัตินี้แล

ประการสุดท้าย ที่สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสว่า **คติ** คือทางไปของพระอรหันต์ผู้มีคุณสมบัติ ๓ ประการดังพรรณนามาแล้วนั้น ไปตามได้ยาก คือไม่สามารถจะทราบได้ว่าท่านไปไหนทางใด หลังจากที่ท่านดับขันธปรินิพพานแล้ว ตามธรรมดาสามัญชนหรือพระอริยเจ้าชั้นต่ำลงมานั้น ยังจะต้องไปบังเกิดอีกต่อไป และภูมิของสัตว์ทั้งหลายที่จะไปบังเกิดนั้น คือ ภพ ๓ หรือกำเนิด ๔ หรือคติ ๕ หรือวิญญูญาณฐิติ ๗ หรือสัตตาวาส ๙ ไม่มีที่ไหนอื่น นอกจากภูมิสถานทั้ง ๕ นี้ ดังนั้นสามัญชนหรือพระอริยเจ้าชั้นต่ำนั้น จึงสามารถที่จะตามค้นหาพบได้ในภูมิสถานทั้ง ๕ นี้ แห่งใดแห่งหนึ่งโดยไม่ต้องสงสัย ส่วนพระอรหันต์นั้น

เพราะท่านปรินิพพานด้วย **อนุปาทิสเสนิพพาน** อนุปาทิสเสนิพพาน คือ ดับทั้งกิเลสทั้งเบญจขันธ์ ไม่มีสิ่งใดจะไปบังเกิดในภุมิสถานทั้ง ๕ นั้นอีก เพราะฉะนั้น จึงไม่สามารถที่จะค้นพบได้ในภุมินั้น ๆ และก็ไม่มีภุมิอื่นใดที่ท่านจะต้องไปพักอาศัยอยู่ เพราะท่านบรรลุถึงซึ่งสภาพที่ว่างเปล่า หรือสภาพที่ไม่มีไม่เป็นอย่างอื่นแล้ว สมเด็จพระบรมศาสดาทรงอุปมาคติของพระอรหันต์ เหมือนกับการไปในอากาศของนกทั้งหลายว่า การบินไปของนกทั้งหลาย ซึ่งบินไปโดยทางอากาศนั้นตามหายาก คือไม่อาจที่จะรู้ได้ เพราะไม่มีรอยปรากฏไว้ให้เห็น ฉะนั้น การไป หรือการปรินิพพานไปแล้วของพระอรหันต์ทั้งหลายก็ตามหาได้ยาก คือไม่สามารถที่จะรู้ได้เลย เพราะการไปของท่านมิได้ปรากฏว่าจะไปในภพ ๓ กำเนิด ๔ คติ ๕ วิญญานฉฐิติ ๗ หรือสัตตาวาส ๘ ฉะนั้น เหมือนกัน

อาศัยเหตุผลดังพรรณนามา สมเด็จพระบรมศาสดาจึงได้ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า “**พระชีณาสพเหล่าใดไม่มีการสังสม เป็นผู้กำหนดรู้โภชนะ มีสุญญตวิโมกข์ อนิมิตตวิโมกข์ และอัปภินิหตวิโมกข์เป็นอารมณ์ คติของพระชีณาสพเหล่านั้นไปตามได้ยาก เหมือนทางไปของฝูงนกในอากาศ ฉะนั้น**” ซึ่งมีอรรถาธิบายดังรับประทานวิสัยนามา ด้วยประการฉะนี้

๒๑ มิถุนายน ๒๕๐๕ เวลา ๒๒.๓๐ น.

